तैत्तिरीय

ब्राह्मणम्

Colophon

This document was typeset using XƎLaTeX, and uses the Siddhanta font extensively. It also uses several LaTeX macros designed by *H. L. Prasād*. Practically all the encoding was done with the help of Ajit Krishnan's mudgala IME (`http://www.aupasana.com/`).

Acknowledgements

The initial ITRANS encodings of some of these texts were obtained from `http://sanskritdocuments.org/` and `https://sa.wikisource.org/`. Thanks are also due to Ulrich Stiehl (`http://sanskritweb.de/`) for hosting a wonderful resource for Yajur Veda, and also generously sharing the original Kathaka texts edited by Subramania Sarma.
See also `http://stotrasamhita.github.io/about/`

अनुक्रमणिका

अष्टकम् १ 1

प्रथमः प्रश्नः 1
द्वितीयः प्रश्नः 29
तृतीयः प्रश्नः 47
चतुर्थः प्रश्नः 70
पञ्चमः प्रश्नः 94
षष्ठमः प्रश्नः 116
सप्तमः प्रश्नः 142
अष्टमः प्रश्नः 166

अष्टकम् २ 180

प्रथमः प्रश्नः 180
द्वितीयः प्रश्नः 200
तृतीयः प्रश्नः 225
चतुर्थः प्रश्नः 245

पञ्चमः प्रश्नः 273
षष्ठमः प्रश्नः 291
सप्तमः प्रश्नः 328
अष्टमः प्रश्नः 353

अष्टकम् ३ **383**
प्रथमः प्रश्नः 383
द्वितीयः प्रश्नः 408
तृतीयः प्रश्नः 439
चतुर्थः प्रश्नः 467
पञ्चमः प्रश्नः 473
षष्ठमः प्रश्नः 485
सप्तमः प्रश्नः 503
अष्टमः प्रश्नः 549
नवमः प्रश्नः 585

तैत्तिरीय आरण्यकम् **619**
प्रथमः प्रश्नः — अरुणप्रश्नः 619

द्वितीयः प्रश्नः 665
तृतीयः प्रश्नः 684
चतुर्थः प्रश्नः 703
पञ्चमः प्रश्नः 738
षष्ठः प्रश्नः 777
सप्तमः प्रश्नः — शीक्षावल्ली 795
अष्टमः प्रश्नः — ब्रह्मानन्दवल्ली 803
नवमः प्रश्नः — भृगुवल्ली 810
दशमः प्रश्नः — महानारायणोपनिषत् 816

कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीय-काठकम् **867**
प्रथमः प्रश्नः 867
द्वितीयः प्रश्नः 884
तृतीयः प्रश्नः 905

॥ अष्टकम् १ ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके प्रथमः प्रपाठकः ॥

ब्रह्म सन्धत्तं तन्मे जिन्वतम्। क्षत्रꣳ सन्धत्तं तन्मे जिन्वतम्। इषꣳ सन्धत्तं तां मे जिन्वतम्। ऊर्जꣳ सन्धत्तं तां मे जिन्वतम्। रयिꣳ सन्धत्तं तां मे जिन्वतम्। पुष्टिꣳ सन्धत्तं तां मे जिन्वतम्। प्रजाꣳ सन्धत्तं तां मे जिन्वतम्। पशून्थ्सन्धत्तं तान्मे जिन्वतम्। स्तुतोऽसि जनधाः। देवास्त्वा शुक्रपाः प्रणयन्तु॥१॥

सुवीराः प्रजाः प्रजनयन्परीहि। शुक्रः शुक्रशोचिषा। स्तुतोऽसि जनधाः। देवास्त्वा मन्थिपाः प्रणयन्तु। सुप्रजाः प्रजाः प्रजनयन्परीहि। मन्थी मन्थिशोचिषा। सञ्ञग्मानौ दिव आपृथिव्यायुः। सन्धत्तं तन्मे जिन्वतम्। प्राणꣳ सन्धत्तं तं मे जिन्वतम्। अपानꣳ सन्धत्तं तं मे जिन्वतम्॥२॥

व्यानꣳ सन्धत्तं तं मे जिन्वतम्। चक्षुः सन्धत्तं तन्मे जिन्वतम्। श्रोत्रꣳ सन्धत्तं

तन्मे॑ जिन्वतम्। मनः॒ सन्ध॑त्तं॒ तन्मे॑ जिन्वतम्। वाच॒ꣳ सन्ध॑त्तं॒ तां मे॑ जिन्वतम्। आयुः॑ स्थ॒ आयु॑र्मे धत्तम्। आयु॑र्य॒ज्ञाय॑ धत्तम्। आयु॑र्य॒ज्ञप॑तये धत्तम्। प्रा॒णः स्थः॑ प्रा॒णं मे॑ धत्तम्। प्रा॒णं य॒ज्ञाय॑ धत्तम्॥३॥

प्रा॒णं य॒ज्ञप॑तये धत्तम्। चक्षुः॑ स्थ॒श्चक्षु॑र्मे धत्तम्। चक्षु॑र्य॒ज्ञाय॑ धत्तम्। चक्षु॑र्य॒ज्ञप॑तये धत्तम्। श्रोत्रꣳ॑ स्थः॒ श्रोत्रं॑ मे धत्तम्। श्रोत्रं॑ य॒ज्ञाय॑ धत्तम्। श्रोत्रं॑ य॒ज्ञप॑तये धत्तम्। तौ दे॑वौ शुक्रामन्थिनौ। क॒ल्पय॑तं॒ दैवी॒र्विशः॑। क॒ल्पय॑तं॒ मानु॑षीः॥४॥

इष॒मूर्ज॑म॒स्मासु॑ धत्तम्। प्रा॒णान्प॒शुषु॑। प्र॒जां मयि॑ च॒ यज॑माने च। निर॑स्तः॒ शण्डः॑। निर॑स्तो॒ मर्कः॑। अप॑नुत्तौ॒ शण्डा॒मर्कौ॑ स॒हामुना॑। शु॒क्रस्य॑ स॒मिद॑सि। म॒न्थिनः॑ स॒मिद॑सि। स प्र॑थ॒मः सङ्कृ॑तिर्वि॒श्वक॑र्मा। स प्र॑थ॒मो मि॒त्रो वरु॑णो अ॒ग्निः। स प्र॑थ॒मो बृह॒स्पति॑श्चिकि॒त्वान्। तस्मा॒ इन्द्रा॑य सु॒तमा जु॑होमि॥५॥

न॒य॒न्त्व॒पा॒नꣳ सन्ध॑त्तं॒ तं मे॑ जिन्वतं प्रा॒णं य॒ज्ञाय॑ धत्तं॒ मानु॑षीर॒ग्निर्द्वे च॑॥ (ब्रह्म॑ क्ष॒त्रं तदिष॒मूर्जꣳ र॒यिं पुष्टिं॑ प्र॒जां तां प॒शून्तान्थ्सन्ध॑त्तं॒ तत्प्रा॒णम॑पा॒नं व्या॒नं तं चक्षुः॒ श्रोत्रं॒ मन॒स्तद्वाचं॒ ताम्। इ॒षादि॒पश्चके॒ वाचं॒ तां मे॑ प॒शून्थ्सन्ध॑त्तं॒ तान्मे॑ प्रा॒णादि॒त्रितं॑ये

तं मेऽन्यत्र तन्मौ)॥ [१]

कृत्तिकास्वग्निमादधीत। एतद्वा अग्नेर्नक्षत्रम्। यत्कृत्तिकाः। स्वायामेवैनं देवतायामाधाय। ब्रह्मवर्चसी भवति। मुखं वा एतन्नक्षत्राणाम्। यत्कृत्तिकाः। यः कृत्तिकास्वग्निमाधत्ते। मुख्य एव भवति। अथो खलु॥६॥

अग्निनक्षत्रमित्यपचायन्ति। गृहान् ह दाहुको भवति। प्रजापती रोहिण्यामग्निमसृजत। तं देवा रोहिण्यामादधत। ततो वै ते सर्वान्रोहानरोहन्। तद्रोहिण्यै रोहिणित्वम्। यो रोहिण्यामग्निमाधत्ते। ऋध्नोत्येव। सर्वान्रोहान्रोहति। देवा वै भद्राः सन्तोऽग्निमाधिथ्सन्त॥७॥

तेषामनाहितोऽग्निरासीत्। अथैभ्यो वामं वस्वपाक्रामत्। ते पुनर्वस्वोरादधत। ततो वै तान् वामं वसूपावर्तत। यः पुराऽभद्रः सन्पापीयान्थ्स्यात्। स पुनर्वस्वोरग्निमादधीत। पुनरेवैनं वामं वसूपावर्तते। भद्रो भवति। यः कामयेत दानकामा मे प्रजाः स्युरिति। स पूर्वयोः फल्गुन्योरग्निमादधीत॥८॥

अ॒र्य॒म्णो वा ए॒तन्नक्ष॑त्रम्। यत्पूर्वे॒ फल्गु॑नी। अ॒र्य॒मेति॒ तमा॑हु॒र्यो ददा॑ति। दान॑कामा अस्मै प्र॒जा भ॑वन्ति। यः का॒मये॑त भ॒गी स्या॒मिति॑। स उत्त॑रयोः फल्गु॑न्योर॒ग्निमाद॑धीत। भग॑स्य॒ वा ए॒तन्नक्ष॑त्रम्। यदुत्त॑रे॒ फल्गु॑नी। भ॒ग्ये॑व भ॑वति। का॒ल॒कञ्जा वै नामासु॑रा आसन्॥९॥

ते सु॑व॒र्गाय॑ लो॒कायाग्निम॑चिन्वत। पुरु॑ष॒ इष्ट॑का॒मुपा॑दधा॒त्पुरु॑ष॒ इष्ट॑काम्। स इन्द्रो॑ ब्राह्म॒णो ब्रुवा॑ण॒ इष्ट॑का॒मुपा॑धत्त। ए॒षा मे॑ चि॒त्रा नामेति॑। ते सु॑व॒र्गं लो॒कमा प्रारो॑हन्। स इन्द्र॒ इष्ट॑का॒मावृ॑हत्। तेऽवा॑कीर्यन्त। ये॑ऽवाकी॑र्यन्त। त ऊर्णा॒वभ॑यो-ऽभवन्। द्वावुद॑पतताम्॥१०॥

तौ दि॒व्यौ श्वाना॑वभवताम्। यो भ्रातृ॑व्यवा॒न्थ्स्यात्। स चि॒त्राया॑म॒ग्निमाद॑धीत। अ॒व॒कीर्ये॒व भ्रातृ॑व्यान्। ओजो॒ बल॑मिन्द्रि॒यं वी॒र्य॑मा॒त्मन्ध॑त्ते। व॒सन्ता॑ ब्राह्म॒णो॑-ऽग्निमाद॑धीत। व॒स॒न्तो वै ब्रा॑ह्म॒णस्य॒र्तुः। स्व ए॒वैन॑मृ॒तावा॒धाय॑। ब्र॒ह्म॒व॒र्च॒सी भ॑वति। मुख॒ं वा ए॒तद॑तू॒नाम्॥११॥

यद्वसन्तः। यो वसन्ताऽग्निमाधत्ते। मुख्य एव भवति। अथो योनिमन्तमेवैनं प्रजातमाधत्ते। ग्रीष्मे राजन्य आदधीत। ग्रीष्मो वै राजन्यस्यर्तुः। स्व एवैनमृतावाधाय। इन्द्रियावी भवति। शरदि वैश्य आदधीत। शरद्वै वैश्यस्यर्तुः॥१२॥

स्व एवैनमृतावाधाय। पशुमान्भवति। न पूर्वयोः फल्गुन्योरग्निमादधीत। एषा वै जघन्या रात्रिः संवथ्सरस्य। यत्पूर्वे फल्गुनी। पृष्टित एव संवथ्सरस्याग्निमाधाय। पापीयान्भवति। उत्तरयोरा दधीत। एषा वै प्रथमा रात्रिः संवथ्सरस्य। यदुत्तरे फल्गुनी। मुखत एव संवथ्सरस्याग्निमाधाय। वसीयान्भवति। अथो खलु। यदेवैनं यज्ञ उपनमेत्। अथादधीत। सैवास्यर्द्धिः॥१३॥

खल्वाधिथ्सन्त फल्गुन्योरग्निमादधीतासन्नपततामृतूनां वैश्यस्यर्तुरुत्तरे फल्गुनी षट्ङ्॥ [२]

उद्धन्ति। यदेवास्या अमेध्यम्। तदपहन्ति। अपोऽवोक्षति शान्त्यै। सिकता निवपति। एतद्वा अग्नेर्वैश्वानरस्य रूपम्। रूपेणैव वैश्वानरमव रुन्धे। ऊषा

निर्वपति। पुष्टिर्वा एषा प्रजनंनम्। यदूषाः॥१४॥

पुष्ट्यामेव प्रजनंनेऽग्निमाधत्ते। अथो संज्ञानं एव। संज्ञानꣳ ह्येतत्पशूनाम्। यदूषाः। द्यावापृथिवी सहास्ताम्। ते वियती अब्रूताम्। अस्त्वेव नौ सह यज्ञियमिति। यदमुष्या यज्ञियमासीत्। तदस्यामदधात्। त ऊषा अभवन्॥१५॥

यदस्या यज्ञियमासीत्। तदमुष्यामदधात्। तददश्चन्द्रमसि कृष्णम्। ऊषान्निवपन्नदो ध्यायेत्। द्यावापृथिव्योरेव यज्ञियेऽग्निमाधत्ते। अग्निर्देवेभ्यो निलायत। आखू रूपं कृत्वा। स पृथिवीं प्राविशत्। स ऊतीः कुर्वाणः पृथिवीमनु समचरत्। तदाखुकरीषमभवत्॥१६॥

यदाखुकरीषꣳ सम्भारो भवति। यदेवास्य तत्र न्यक्तम्। तदेवाव रुन्धे। ऊर्जं वा एतꣳ रसं पृथिव्या उपदीका उद्दिहन्ति। यद्वल्मीकम्। यद्वल्मीकवपा सम्भारो भवति। ऊर्जमेव रसं पृथिव्या अव रुन्धे। अथो श्रोत्रमेव। श्रोत्रꣳ ह्येतत्पृथिव्याः। यद्वल्मीकः॥१७॥

अबधिरो भवति। य एवं वेद। प्रजापतिः प्रजा असृजत। तासामन्नमुपाक्षीयत। ताभ्यः सूदमुपप्राभिनत्। ततो वै तासामन्नं नाक्षीयत। यस्य सूदः सम्भारो भवति। नास्य गृहेऽन्नं क्षीयते। आपो वा इदमग्रे सलिलमासीत्। तेन प्रजापतिरश्राम्यत्॥१८॥

कथमिदꣳ स्यादिति। सोऽपश्यत्पुष्करपर्णं तिष्ठत्। सोऽमन्यत। अस्ति वै तत्। यस्मिन्निदमधि तिष्ठतीति। स वराहो रूपं कृत्वोप न्यमज्जत्। स पृथिवीमध आर्च्छत्। तस्या उपहत्योदमज्जत्। तत्पुष्करपर्णेऽप्रथयत्। यदप्रथयत्॥१९॥

तत्पृथिव्यै पृथिवित्वम्। अभूद्वा इदमिति। तद्भूम्यै भूमित्वम्। तां दिशोऽनु वातः समवहत्। ताꣳ शर्कराभिरदꣳहत्। शं वै नोऽभूदिति। तच्छर्कराणाꣳ शर्करत्वम्। यद्वराहविहतꣳ सम्भारो भवति। अस्यामेवाछम्बट्कारमग्निमाधत्ते। शर्करा भवन्ति धृत्यै॥२०॥

अथो शन्त्वाय। सरेता अग्निराधेय इत्याहुः। आपो वरुणस्य पत्नय आसन्।

ता अग्निरभ्यध्यायत्। ताः समभवत्। तस्य रेतः पराऽपतत्। तद्धिरण्यमभवत्। यद्धिरण्यमुपास्यति। सरेतसमेवाग्निमाधत्ते। पुरुष इन्वै स्वाद्रेतसो बीभथ्सत इत्याहुः॥२१॥

उत्तरत उपास्यत्यबीभथ्सायै। अति प्रयच्छति। आर्तिमेवाति प्रयच्छति। अग्निर्देवेभ्यो निलायत। अश्वो रूपं कृत्वा। सोऽश्वत्थे संवथ्सरमतिष्ठत्। तदश्वत्थस्याश्वत्थत्वम्। यदाश्वत्थः सम्भारो भवति। यदेवास्य तत्र न्यक्तम्। तदेवाव रुन्धे॥२२॥

देवा वा ऊर्जं व्यभजन्त। तत उदुम्बर उदतिष्ठत्। ऊग्वा उदुम्बरः। यदौदुम्बरः सम्भारो भवति। ऊर्जमेवाव रुन्धे। तृतीयस्यामितो दिवि सोम आसीत्। तं गायत्र्याऽहरत्। तस्य पर्णमच्छिद्यत। तत्पर्णोऽभवत्। तत्पर्णस्य पर्णत्वम्॥२३॥

यस्य पर्णमयः सम्भारो भवति। सोमपीथमेवाव रुन्धे। देवा वै ब्रह्मन्नवदन्त। तत्पर्ण उपाशृणोत्। सुश्रवा वै नाम। यत्पर्णमयः सम्भारो भवति। ब्रह्मवर्चसमेवाव

रुन्धे। प्रजापतिरग्निमसृजत। सोऽबिभेत्प्र मा धक्ष्यतीति। तꣳ शम्याऽशमयत्॥२४॥

तच्छम्यै शमित्वम्। यच्छमीमयः सम्भारो भवति। शान्त्या अप्रदाहाय। अग्नेः सृष्टस्य यतः। विकङ्कतं भा आर्च्छत्। यद्वैकङ्कतः सम्भारो भवति। भा एवाव रुन्धे। सहृदयोऽग्निराधेय इत्याहुः। मरुतोऽद्भिरग्निमतमयन्। तस्य तान्तस्य हृदयमाच्छिन्दन्। साऽशनिरभवत्। यदशनिहतस्य वृक्षस्य सम्भारो भवति। सहृदयमेवाग्निमा धत्ते॥२५॥

ऊषा अभवन्नभवद्वल्मीकौऽश्राम्यदप्रथयद्धृत्यै बीभथ्सत इत्याहू रुन्धे पर्णत्वमशमयदच्छिन्दꣳस्त्रीणि च॥ [३]

द्वादशसु विक्रामेष्वग्निमा दधीत। द्वादश मासाः संवथ्सरः। संवथ्सरादेवैनमवरुद्ध्या धत्ते। यद्द्वादशसु विक्रामेष्वा दधीत। परिमितमव रुन्धीत। चक्षुर्निमित आदधीत। इयद्द्वादश विक्रामा(३) इति। परिमितं चैवापरिमितं चाव रुन्धे। अनृतं वै वाचा वदति। अनृतं मनसा ध्यायति॥२६॥

चक्षुर्वै सत्यम्। अद्रा(३)गित्याह। अदर्शमिति। तथ्सत्यम्। यश्चक्षुर्निमिते-

ऽग्निमाधत्ते। सत्य एवैनमा धत्ते। तस्मादाहिताग्निर्नानृतं वदेत्। नास्य ब्राह्मणोऽनाँश्वान्गृहे वसेत्। सत्ये ह्यस्याग्निराहितः। आग्नेयी वै रात्रिः॥२७॥

आग्नेयाः पशवः। ऐन्द्रमहः। नक्तं गार्हपत्यमा दधाति। पशूनेवाव रुन्धे। दिवाऽऽहवनीयमँ। इन्द्रियमेवाव रुन्धे। अर्धोदिते सूर्य आहवनीयमा दधाति। एतस्मिन्वै लोके प्रजापतिः प्रजा असृजत। प्रजा एव तद्यजमानः सृजते। अथो भूतं चैव भविष्यच्चाव रुन्धे॥२८॥

इडा वै मानवी यज्ञानूकाशिन्यासीत्। साऽशृणोत्। असुरा अग्निमादधत इति। तदगच्छत्। त आहवनीयमग्र आदधत। अथ गार्हपत्यम्। अथाँन्वाहार्यपचनम्। साऽब्रवीत्। प्रतीच्येषाᳬ श्रीरगात्। भद्रा भूत्वा परा भविष्यन्तीति॥२९॥

यस्यैवमग्निराधीयतेँ। प्रतीच्यस्य श्रीरेति। भद्रो भूत्वा पराभवति। साऽशृणोत्। देवा अग्निमादधत इति। तदगच्छत्। तेँऽन्वाहार्यपचनमग्र आदधत। अथ गार्हपत्यम्। अथाऽऽहवनीयमँ। साऽब्रवीत्॥३०॥

प्राच्येषा᳡ श्रीरगात्। भद्रा भूत्वा सुवर्गं लोकमैष्यन्ति। प्रजां तु न वैथ्स्यन्त इति। यस्यैवमग्निराधीयते। प्राच्यस्य श्रीरेति। भद्रो भूत्वा सुवर्गं लोकमेति। प्रजां तु न विन्दते। साऽब्रवीदिडा मनुम्। तथा वा अहं तवाग्निमाधास्यामि। यथा प्र प्रजया पशुभिर्मिथुनैर्जनिष्यसे॥ ३१॥

प्रत्यस्मिँल्लोके स्थास्यसि। अभि सुवर्गं लोकं जेष्यसीति। गार्हपत्यमग्र आदधात्। गार्हपत्यं वा अनु प्रजाः पशवः प्रजायन्ते। गार्हपत्येनैवास्मै प्रजां पशून्प्राजनयत्। अथान्वाहार्यपचनम्। तिर्यङ्ङिव वा अयं लोकः। अस्मिन्नेव तेन लोके प्रत्यतिष्ठत्। अथाऽऽहवनीयम्। तेनैव सुवर्गं लोकमभ्यजयत्॥ ३२॥

यस्यैवमग्निराधीयते। प्र प्रजया पशुभिर्मिथुनैर्जायते। प्रत्यस्मिँल्लोके तिष्ठति। अभि सुवर्गं लोकं जयति। यस्य वा अयथादेवतमग्निराधीयते। आ देवताभ्यो वृश्च्यते। पापीयान्भवति। यस्य यथादेवतम्। न देवताभ्य आवृश्च्यते। वसीयान्भवति॥ ३३॥

भृगूणां त्वाऽङ्गिरसां व्रतपते व्रतेनादधामीति भृग्वङ्गिरसामादध्यात्। आदित्यानां त्वा देवानां व्रतपते व्रतेनादधामीत्यन्यासां ब्राह्मणीनां प्रजानाम्। वरुणस्य त्वा राज्ञो व्रतपते व्रतेनादधामीति राज्ञः। इन्द्रस्य त्वेन्द्रियेण व्रतपते व्रतेनादधामीति राजन्यस्य। मनोस्त्वा ग्राम्ण्यो व्रतपते व्रतेनादधामीति वैश्यस्य। ऋभूणां त्वा देवानां व्रतपते व्रतेनादधामीति रथकारस्य। यथादेवतमग्निराधीयते। न देवताभ्य आवृश्च्यते। वसीयान्भवति॥३४॥

ध्यायति वै रात्रिश्चावरुन्धे भविष्यन्तीत्यब्रवीङ्गनिष्यसेऽजयद्वसीयान्भवति नव च॥ [४]

प्रजापतिर्वाचः सत्यमपश्यत्। तेनाग्निमाधत्त। तेन वै स आर्ध्नोत्। भूर्भुवः सुवरित्याह। एतद्वै वाचः सत्यम्। य एतेनाग्निमाधत्ते। ऋध्नोत्येव। अथो सत्यप्राशूरेव भवति। अथो य एवं विद्वानभिचरति। स्तृणुत एवैनम्॥३५॥

भूरित्याह। प्रजा एव तद्यजमानः सृजते। भुव इत्याह। अस्मिन्नेव लोके प्रति तिष्ठति। सुवरित्याह। सुवर्ग एव लोके प्रति तिष्ठति।

त्रिभिरक्षरैर्गार्हपत्यमा दधाति। त्रय इमे लोकाः। एष्वेवैनं लोकेषु प्रतिष्ठितमाधत्ते। सर्वैः पञ्चभिराहवनीयम्॥ ३६॥

सुवर्गाय वा एष लोकायाधीयते। यदाहवनीयः। सुवर्ग एवास्मै लोके वाचः सत्यꣳ सर्वमाप्नोति। त्रिभिर्गार्हपत्यमा दधाति। पञ्चभिराहवनीयम्। अष्टौ सम्पद्यन्ते। अष्टाक्षरा गायत्री। गायत्रौऽग्निः। यावानेवाग्निः। तमाधत्ते॥ ३७॥

प्रजापतिः प्रजा असृजत। ता अस्माथ्सृष्टाः पराचीरायन्। ताभ्यो ज्योतिरुदगृह्णात्। तं ज्योतिः पश्यन्तीः प्रजा अभि समावर्तन्त। उपरीवाग्निमुद्गृह्णीयादुप ज्योतिरेव पश्यन्तीः प्रजा यजमानमभि समावर्तन्ते। प्रजापतेरक्ष्यश्वयत्। तत्परा-ऽपतत्। तदश्वोऽभवत्। तदश्वस्याश्वत्वम्॥ ३८॥

एष वै प्रजापतिः। यदग्निः। प्राजापत्योऽश्वः। यदश्वं पुरस्तान्नयति। स्वमेव चक्षुः पश्यन्प्रजापतिरनूदेति। वज्री वा एषः। यदश्वः। यदश्वं पुरस्तान्नयति। जातानेव भ्रातृव्यान्प्रणुदते। पुनरा वर्तयति॥ ३९॥

ज॒नि॒ष्यमा॑णाने॒व प्रति॑नुदते। न्या॑हव॒नीयो॒ गार्ह॑पत्यमकामयत। निगार्ह॑पत्य आहव॒नीयम्॑। तौ वि॒भाज॒ं नाश॑क्नोत्। सोऽश्वः॑ पूर्व॒वाड्भू॒त्वा। प्राञ्च॒ं पूर्व॒मुद॑वहत्। तत्पू॑र्व॒वाहः॑ पूर्ववा॒ट्त्वम्। यदश्व॑ं पु॒रस्ता॒न्नय॑ति। विभ॑क्तिरे॒वैन॑योः॒ सा। अथो॒ नाना॑वीर्यावे॒वैनौ॑ कुरुते॥४०॥

यदु॒पर्यु॑परि॒ शिरो॒ हरे॑त्। प्रा॒णान् विच्छि॑न्द्यात्। अ॒धो॑ऽधः॒ शिरो॑ हरति। प्रा॒णानां॑ गोपी॒थाय॑। इय॒त्यग्रे॑ हरति। अथेय॒त्यथेय॑ति। त्रय॑ इ॒मे लो॒काः। ए॒ष्वे॑वैन॑ं लो॒केषु॒ प्रति॑ष्ठित॒माध॑त्ते। प्र॒जाप॑तिर॒ग्निम॑सृजत। सो॑ऽबिभे॒त्प्र मा॑ धक्ष्य॒तीति॑॥४१॥

तस्य॑ त्रे॒धा म॑हि॒मानं॒ व्यौ॑हत्। शान्त्या॒ अप्र॑दाहाय। यत्रे॒धाऽग्निरा॑धी॒यते॑। म॒हि॒मान॑मे॒वास्य॒ तद्व्यू॑हति। शान्त्या॒ अप्र॑दाहाय। पुन॒रा व॑र्तयति। म॒हि॒मान॑मे॒वास्य॒ सन्द॑धाति। प॒शुर्वा ए॒षः। यदश्वः॑। ए॒ष रु॒द्रः॥४२॥

यद॒ग्निः। यदश्व॑स्य प॒दे॑ऽग्निमा॑द॒ध्यात्। रु॒द्राय॑ प॒शूनपि॑दध्यात्। अ॒प॒शुर्यज॑मानः स्यात्। यन्नाक्र॒मये॑त्। अन॑वरुद्धा अस्य प॒शवः॑ स्युः। पा॒र्श्व॒त आक्र॑मयेत्।

यथाऽऽहि॑तस्याग्नेरङ्गा॑रा अभ्यव॒वर्त॑रन्। अव॑रुद्धा अस्य प॒शवो॒ भव॑न्ति। न रु॒द्रायापि॑दधाति॥४३॥

त्रीणि॑ ह॒वीꣳषि॒ निर्व॑पति। वि॒राज॑ ए॒व विक्रा॑न्तं॒ यज॑मा॒नोऽनु॒ विक्र॑मते। अ॒ग्नये॒ पव॑मानाय। अ॒ग्नये॑ पाव॒काय॑। अ॒ग्नये॒ शुच॑ये। यद॒ग्नये॒ पव॑मानाय नि॒र्वप॑ति। पु॒नात्ये॒वैनम्॑। यद॒ग्नये॑ पाव॒काय॑। पू॒त ए॒वास्मि॑न्न॒न्नाद्यं॑ दधाति। यद॒ग्नये॒ शुच॑ये। ब्र॒ह्म॒व॒र्च॒समे॒वास्मि॑न्नु॒परि॑ष्टाद्दधाति॥४४॥

ए॒न॒मा॒हु॒व॒नीय॑ धत्तेऽश्व॒त्वं व॑र्तयति कुरुत॒ इति॑ रु॒द्रो द॑धाति॒ यद॒ग्नये॒ शुच॑य॒ एक॑ च॥ [५]

दे॒वा॒सु॒राः संय॑त्ता आसन्। ते दे॒वा वि॑ज॒यमु॑प॒यन्तः॑। अ॒ग्नौ वा॒मं वसु॒ सं न्य॑दधत। इ॒दमु॑ नो भविष्यति। यदि॑ नो जे॒ष्यन्तीति॑। तद॒ग्निर्नोथ्सह॑मशक्नोत्। तत् त्रे॒धा विन्य॑दधात्। प॒शुषु॒ तृती॑यम्। अ॒फ्सु तृती॑यम्। आ॒दि॒त्ये तृती॑यम्॥४५॥

तद्दे॒वा वि॒जित्य॑। पुन॒रवा॑रुरुथ्सन्त। तैँऽग्नये॒ पव॑मानाय पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पालं॒ निर॑वपन्। प॒शवो॒ वा अ॒ग्निः पव॑मानः। यदे॒व प॒शुष्वासी॑त्। तत्तेनाव॑रुन्धत। तैँऽग्नये॑

पावकाय। आपो वा अग्निः पावकः। यदेवाफस्वासीत्। तत्तेनावारुन्धत॥४६॥

तेऽग्नये शुचये। असौ वा आदित्योऽग्निः शुचिः। यदेवाऽऽदित्य आसीत्। तत्तेनावारुन्धत। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। तनुवो वावैता अग्न्याधेयस्य। आग्नेयो वा अष्टाकपालोऽग्न्याधेयमिति। यत्तं निर्वपेत्। नैतानि। यथाऽऽत्मा स्यात्॥४७॥

नाङ्गानि। तादृगेव तत्। यदेतानि निर्वपेत्। न तम्। यथाऽङ्गानि स्युः। नाऽऽत्मा। तादृगेव तत्। उभयानि सह निरुप्याणि। यज्ञस्य सात्मत्वाय। उभयं वा एतस्यैन्द्रियं वीर्यमाप्यते॥४८॥

योऽग्निमाधत्ते। ऐन्द्राग्नमेकादशकपालमनु निर्वपेत्। आदित्यं चरुम्। इन्द्राग्नी वै देवानामयातयामानौ। ये एव देवते अयातयाम्नी। ताभ्यामेवास्मा इन्द्रियं वीर्यमव रुन्धे। आदित्यो भवति। इयं वा अदितिः। अस्यामेव प्रति तिष्ठति। धेन्वै वा एतद्रेतः॥४९॥

यदाज्यम्। अनडुहस्तण्डुलाः। मिथुनमेवाव रुन्धे। घृते भवति।

य॒ज्ञस्याला॑क्षान्तत्वाय। च॒त्वार॑ आर्ष॒ेयाः प्राश्ञ॑न्ति। दि॒शाम॒ेव ज्योति॑षि जुहोति। प॒शवो॒ वा ए॒तानि॑ ह॒वी꣡ꣳषि॑। ए॒ष रु॒द्रः। यद॒ग्निः॥५०॥

यथ्स॒द्य ए॒तानि॑ ह॒वी꣡ꣳषि॑ नि॒र्वपे॑त्। रु॒द्राय॑ प॒शूनपि॑ दध्यात्। अ॒प॒शुर्यज॑मानः स्यात्। यन्नानु॑नि॒र्वपे॑त्। अन॑वरुद्धा अस्य प॒शवः॑ स्युः। द्वा॒द॒शसु॒ रात्री॒ष्वनु॒ निर्व॑पेत्। सं॒व॒थ्स॒रप्र॑तिमा॒ वै द्वाद॑श॒ रात्र॑यः। सं॒व॒थ्स॒रेणै॒वास्मै॑ रु॒द्रꣳ श॑मयि॒त्वा। प॒शूनव॑ रुन्धे। यदेक॑मेकमे॒तानि॑ ह॒वी꣡ꣳषि॑ नि॒र्वपे॑त्॥५१॥

यथा॒ त्रीण्या॒वप॑नानि पू॒रये॑त्। ता॒दृक्तत्। न प्र॒जन॑न॒मुच्छि꣡ꣳषेत्। एकं॑ नि॒रुप्य॑। उत्त॑रे॒ सम॑स्येत्। तृ॒तीय॑मे॒वास्मै॑ लो॒कमुच्छि꣡ꣳषति प्र॒जन॑नाय। तं प्र॒जया॑ प॒शुभि॒रनु॒ प्रजा॑यते। अथो॑ य॒ज्ञस्यै॒वैषाऽभिक्रा॑न्तिः। र॒थ॒च॒क्रं प्रव॑र्तयति। म॒नु॒ष्य॒र॒थेनै॒व दे॑वर॒थं प्र॒त्यव॑रोहति॥५२॥

ब्र॒ह्म॒वा॒दिनो॑ वदन्ति। हो॒त॒व्य॑मग्निहो॒त्राँ(३) न हो॑त॒व्या(३) मिति॑। यद्यजु॑षा जुहु॒यात्। अय॑थापूर्व॒माहु॑ती जुहुयात्। यन्न जु॑हु॒यात्। अ॒ग्निः परा॑ भवेत्। तू॒ष्णीमे॒व

होतव्यम्। यथापूर्वमाहुती जुहोति। नाग्निः पराभवति। अग्नीधे ददाति॥५३॥

अग्निमुखानेवर्तून्प्रीणाति। उपबर्हणं ददाति। रूपाणामवरुद्ध्यै। अश्वं ब्रह्मणे। इन्द्रियमेवाव रुन्धे। धेनुꣳ होत्रे। आशिष एवाव रुन्धे। अनड्वाहमध्वर्यवे। वह्निर्वा अनड्वान्। वह्निरध्वर्युः॥५४॥

वह्निनैव वह्नि यज्ञस्याव रुन्धे। मिथुनौ गावौ ददाति। मिथुनस्यावरुद्ध्यै। वासो ददाति। सर्वदेवत्यं वै वासः। सर्वा एव देवताः प्रीणाति। आ द्वादशभ्यो ददाति। द्वादश मासाः संवथ्सरः। संवथ्सर एव प्रति तिष्ठति। काममूर्ध्वं देयम्। अपरिमितस्यावरुद्ध्यै॥५५॥

आदित्ये तृतीयमफ्स्वासीत्तत्तेनावारुन्धत स्यादाप्यते रेतोऽग्निरेकमेकमेतानि हवीꣳषि निर्वपेत्प्रत्यवरोहति ददात्यध्वर्युर्देयमेकं च॥[६]

घर्मः शिरस्तदयमग्निः। सम्प्रियः पशुभिर्भुवत्। छर्दिस्तोकाय तनयाय यच्छ। वातः प्राणस्तदयमग्निः। सम्प्रियः पशुभिर्भुवत्। स्वदितं तोकाय तनयाय पितुं पच। प्राचीमनु प्रदिशं प्रेहि विद्वान्। अग्नेरग्ने पुरो अग्निर्भवेह। विश्वा आशा दीद्यानो

विभा॑हि। ऊर्जं॑ नो धेहि द्विप॒दे॒ चतु॑ष्पदे॥५६॥

अ॒र्कश्चक्षु॒स्तद॒सौ सूर्य॒स्तद॒यम॒ग्निः। सम्प्रि॑यः प॒शुभि॑र्भुवत्। यत्ते॑ शुक्र शु॒क्रं वर्चः॑ शु॒क्रा त॒नूः। शु॒क्रं ज्योति॒रज॑स्रम्। तेन॑ मे दीदिहि॒ तेन॒ त्वाऽऽद॑धे। अ॒ग्निना॑ऽग्ने॒ ब्रह्म॑णा। आ॒न॒शे व्या॑नशे॒ सर्व॒मायु॒र्व्या॑नशे। ये ते॑ अग्ने शि॒वे त॒नुवौ॑। वि॒राट्च॑ स्व॒राट्च॑। ते माविं॑शतां॒ ते मा॑ जिन्वताम्॥५७॥

ये ते॑ अग्ने शि॒वे त॒नुवौ॑। स॒म्राट्च॑भि॒भूश्च॑। ते माविं॑शतां॒ ते मा॑ जिन्वताम्। ये ते॑ अग्ने शि॒वे त॒नुवौ॑। वि॒भूश्च॑ परि॒भूश्च॑। ते मा विं॑शतां॒ ते मा॑ जिन्वताम्। ये ते॑ अग्ने शि॒वे त॒नुवौ॑। प्र॒भ्वी च॒ प्रभू॑तिश्च। ते मा विं॑शतां॒ ते मा॑ जिन्वताम्। यास्ते॑ अग्ने शि॒वास्त॒नुवः॑। ताभि॒स्त्वाऽऽद॑धे। यास्ते॑ अग्ने घो॒रास्त॒नुवः॑। ताभि॑र॒मुं ग॑च्छ॥५८॥

चतु॑ष्पदे जिन्वतां त॒नुव॒स्त्रीणि॑ च॥ [७]

इ॒मे वा ए॒ते लो॒का अ॒ग्नयः॑। ते यदव्या॑वृत्ता आधी॒येरन्॑। शो॒चये॑यु॒र्यज॑मानम्। घ॒र्मः शिर॒ इति॒ गार्ह॑पत्य॒मा द॑धाति। वातः॑ प्रा॒ण इत्य॑न्वाहार्य॒पच॑नम्।

अ॒र्कश्चक्षु॒रित्या॑हव॒नीयम्॑। तेनै॒वैना॒न्व्यावर्तयति। तथा॒ न शो॑चयन्ति॒ यज॑मानम्। र॒थ॒न्त॒रम॒भिगा॑यते॒ गार्ह॑पत्य आधी॒यमा॑ने। राथ॑न्तरो॒ वा अ॒यं लो॒कः॥५९॥

अ॒स्मिन्ने॒वैनं॑ लो॒के प्रति॑ष्ठित॒मा ध॑त्ते। वा॒म॒दे॒व्यम॒भिगा॑यत उद्धि॒यमा॑णे। अ॒न्तरि॑क्षं॒ वै वा॑मदे॒व्यम्। अ॒न्तरि॑क्ष ए॒वैनं॒ प्रति॑ष्ठित॒माध॑त्ते। अथो॒ शान्ति॒र्वै वा॑मदे॒व्यम्। शा॒न्तमे॒वैनं॑ पश॒व्य॑मुद्धरते। बृ॒हद॒भिगा॑यत आहव॒नीय॑ आधी॒यमा॑ने। बार्ह॑तो॒ वा अ॒सौ लो॒कः। अ॒मुष्मि॑न्ने॒वैनं॑ लो॒के प्रति॑ष्ठित॒माध॑त्ते। प्र॒जाप॑तिर॒ग्निम॑सृजत॥६०॥

सोऽश्वो॒ऽवारो॑ भू॒त्वा परा॑डै॒त्। तं वा॑रव॒न्तीये॑नावारयत। तद्वा॑रव॒न्तीय॑स्य वारवन्तीय॒त्वम्। श्यै॒तेन॑ श्ये॒ती अ॑कुरुत। तच्छ्यै॒तस्य॑ श्यैत॒त्वम्। यद्वा॑रव॒न्तीय॑मभि॒गाय॑ते। वा॒र॒यि॒त्वैवैनं॒ प्रति॑ष्ठित॒मा ध॑त्ते। श्यै॒तेन॑ श्ये॒ती कु॑रुते। घ॒र्मः शिर॒ इति॒ गार्ह॑पत्य॒माद॑धाति। सशी॑र्षाणमे॒वैन॒मा ध॑त्ते॥६१॥

उपै॑न॒मुत्त॑रो य॒ज्ञो न॑मति। रु॒द्रो वा ए॒षः। यद॒ग्निः। स आ॑धी॒यमा॑न ईश्व॒रो यज॑मानस्य प॒शून् हि॒ꣳसि॑तोः। सम्प्रि॑यः प॒शुभि॑र्भुव॒दित्या॑ह। प॒शुभि॑रे॒वैन॒ꣳ सम्प्रि॑यं

करोति। पशूनामहिꣳसायै। छर्दिस्तोकाय तनयाय यच्छेत्याह। आमेवैतामाशास्ते। वातः प्राण इत्यन्वाहार्यपचनम्॥६२॥

सप्राणमेवैनमा धत्ते। स्वदितं तोकाय तनयाय पितुं पचेत्याह। अन्नमेवास्मै स्वदयति। प्राचीमनु प्रदिशं प्रेहि विद्वानित्याह। विभक्तिरेवैनयोः सा। अथो नानावीर्यावेवैनौ कुरुते। ऊर्जं नो धेहि द्विपदे चतुष्पद इत्याह। आमेवैतामाशास्ते। अर्कश्चक्षुरित्याहवनीयम्। अर्को वै देवानामन्नम्॥६३॥

अन्नमेवाव रुन्धे। तेन मे दीदिहीत्याह। समिन्ध एवैनम्। आनशे व्यानश इति त्रिरुदिङ्गयति। त्रय इमे लोकाः। एष्वेवैनं लोकेषु प्रतिष्ठितमा धत्ते। तत्तथा न कार्यम्। वीङ्गितमप्रतिष्ठितमा दधीत। उद्धृत्यैवाधायाभिमन्त्रियः। अवीङ्गितमेवैनं प्रतिष्ठितमाधत्ते। विराट्च स्वराट्च यास्ते अग्ने शिवास्तनुवस्ताभिस्त्वाऽऽदध इत्याह। एता वा अग्नेः शिवास्तनुवः। ताभिरेवैनꣳ समर्धयति। यास्ते अग्ने घोरास्तनुवस्ताभिरमुं गच्छेति ब्रूयाद्यं द्विष्यात्। ताभिरेवैनं पराभावयति॥६४॥

लो॒को॑ऽसृजतैन॒माध॑त्तेऽन्वाहार्य॒पच॑नं दे॒वाना॒मन्न॑मेनं॒ प्रति॑ष्ठित॒माध॑त्ते॒ पञ्च॑ च॥ [८]

श॒मी॒ग॒र्भाद॒ग्निं म॑न्थति। ए॒षा वा अ॒ग्नेर्य॒ज्ञिया॑ त॒नूः। तामे॒वास्मै॑ जनयति। अदि॑तिः पु॒त्रका॑मा। सा॒ध्येभ्यो॑ दे॒वेभ्यो॑ ब्रह्मौद॒नम॑पचत्। तस्या॑ उ॒च्छेष॑णमददुः। तत्प्राश्ञा॑त्। सा रेतो॑ऽधत्त। तस्यै॑ धा॒ता चा॑र्य॒मा चा॑जायेताम्। सा द्वि॒तीय॑मपचत्॥६५॥

तस्या॑ उ॒च्छेष॑णमददुः। तत्प्राश्ञा॑त्। सा रेतो॑ऽधत्त। तस्यै॑ मि॒त्रश्च॒ वरु॑णश्चाजायेताम्। सा तृ॒तीय॑मपचत्। तस्या॑ उ॒च्छेष॑णमददुः। तत्प्राश्ञा॑त्। सा रेतो॑ऽधत्त। तस्या॒ अꣳश॑श्च॒ भग॑श्चाजायेताम्। सा च॑तु॒र्थम॑पचत्॥६६॥

तस्या॑ उ॒च्छेष॑णमददुः। तत्प्राश्ञा॑त्। सा रेतो॑ऽधत्त। तस्या॒ इन्द्र॑श्च॒ विव॑स्वाꣳश्चाजायेताम्। ब्र॒ह्मौ॒द॒नं प॑चति। रेत॑ ए॒व तद्द॑धाति। प्राश्ञ॑न्ति ब्राह्म॒णा ओ॑द॒नम्। यदाज्य॑मु॒च्छिष्य॑ते। तेन॑ स॒मिधो॒ऽभ्यज्या द॑धाति। उ॒च्छेष॑णा॒द्वा अदि॑ती॒ रेतो॑ऽधत्त॥६७॥

उ॒च्छेष॑णादे॒व तद्रेतो॑ धत्ते। अस्थि॒ वा ए॒तत्। यथ्स॒मिधः॑। ए॒तद्रेतः॑। यदाज्यम्॑।

यदाज्येन समिधोऽभ्यज्यादधाति। अस्थ्येव तद्रेतसि दधाति। तिस्र आदधाति मिथुनत्वाय। इयतीर्भवन्ति। प्रजापतिना यज्ञमुखेन सम्मिताः॥६८॥

इयतीर्भवन्ति। यज्ञपुरुषा सम्मिताः। इयतीर्भवन्ति। एतावद्वै पुरुषे वीर्यम्। वीर्यसम्मिताः। आर्द्रा भवन्ति। आर्द्रमिव हि रेतः सिच्यते। चित्रियस्याश्वत्थस्यादधाति। चित्रमेव भवति। घृतवतीभिरा दधाति॥६९॥

एतद्वा अग्नेः प्रियं धाम। यद्घृतम्। प्रियेणैवैनं धाम्ना समर्धयति। अथो तेजसा। गायत्रीभिर्ब्राह्मणस्यादध्यात्। गायत्रछन्दा वै ब्राह्मणः। स्वस्य छन्दसः प्रत्ययनस्त्वाय। त्रिष्टुग्भी राजन्यस्य। त्रिष्टुप्छन्दा वै राजन्यः। स्वस्य छन्दसः प्रत्ययनस्त्वाय॥७०॥

जगतीभिर्वैश्यस्य। जगतीछन्दा वै वैश्यः। स्वस्य छन्दसः प्रत्ययनस्त्वाय। तꣳ संवथ्सरं गोपायेत्। संवथ्सरꣳ हि रेतो हितं वर्धते। यद्येनꣳ संवथ्सरे नोपनमेत्। समिधः पुनरादध्यात्। रेत एव तद्धितं वर्धमानमेति। न माꣳसमश्नीयात्। न

स्त्रियमुपेयात्॥ ७१॥

यन्मा ऽसमश्नीयात्। यस्त्रियमुपेयात्। निर्वीर्यः स्यात्। नैनमग्निरुपनमेत्। श्व आधास्यमानो ब्रह्मौदनं पचति। आदित्या वा इत उत्तमाः सुवर्गं लोकमायन्। ते वा इतो यन्तं प्रतिनुदन्ते। एते खलु वावाऽऽदित्याः। यद्ब्राह्मणाः। तैरेव सन्त्वं गच्छति॥ ७२॥

नैनं प्रतिनुदन्ते। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। क्वा सः। अग्निः कार्यः। योऽस्मै प्रजां पशून्प्रजनयतीति। शल्कैस्ता ऽरात्रिमग्निमिन्धीत। तस्मिन्नुपव्युषमरणी निष्टपेत्। यथर्षभाय वाशिता न्याविच्छायति। तादृगेव तत्। अपोदूह्य भस्माग्निं मन्थति॥ ७३॥

सैव साऽग्नेः सन्ततिः। तं मथित्वा प्राञ्चमुद्धरति। संवथ्सरमेव तद्रेतो हितं प्रजनयति। अनाहितस्तस्याग्निरित्याहुः। यः समिधोऽनाधायाग्निमाधत्त इति। ताः संवथ्सरे पुरस्तादादध्यात्। संवथ्सरादेवैनमवरुध्याधत्ते। यदि संवथ्सरेऽनादध्यात्।

द्वा॒द॒श्यां पु॒रस्ता॒दाद॑ध्यात्। सं॒व॒थ्स॒रप्र॑तिमा॒ वै द्वाद॑श॒ रात्र॑यः। सं॒व॒थ्स॒रमे॒वास्याहि॑ता भवन्ति। यदि॑ द्वाद॒श्यां नाद॒ध्यात्। त्र्य॒हे पु॒रस्ता॒दाद॑ध्यात्। आहि॑ता ए॒वास्य॑ भवन्ति॥ ७४॥

द्वि॒तीय॑मपचच्चतु॒र्थम॑पच॒ददि॑ती॒ रेतो॑ऽधत्त॒ सम्मि॑ता घृ॒तव॑तीभि॒राद॑धाति राज॒न्यः॑ स्वस्य॒ छन्द॑सः प्रत्यय॒न्स्त्वाये॑याद्गच्छति मन्थति॒ रात्र॑यश्च॒त्वारि॑ च॥ [९]

प्र॒जाप॑तिः प्र॒जा अ॑सृजत। स रि॑रिचा॒नो॑ऽमन्यत। स तपो॑ऽतप्यत। स आ॒त्मन्वी॒र्य॑मपश्यत्। तद॑वर्धत। तद॑स्मा॒थ्सह॑सो॒र्ध्वम॑सृज्यत। सा वि॒राड॑भवत्। तां दे॑वासु॒रा व्य॑गृह्णत। सो॑ऽब्रवीत्प्र॒जाप॑तिः। मम॒ वा ए॒षा॥ ७५॥

दोहा॑ ए॒व यु॒ष्माक॒मिति॑। सा ततः॒ प्राच्युद॑क्रामत्। तत्प्र॒जाप॑तिः॒ पर्य॑गृह्णात्। अथ॑र्व पि॒तुं मे॑ गोपा॒येति॑। सा द्वि॒तीय॒मुद॑क्रामत्। तत्प्र॒जाप॑तिः॒ पर्य॑गृह्णात्। नर्य प्र॒जां मे॑ गोपा॒येति॑। सा तृ॒तीय॒मुद॑क्रामत्। तत्प्र॒जाप॑तिः॒ पर्य॑गृह्णात्। शꣳस्य॑ प॒शून्मे॑ गोपा॒येति॑॥ ७६॥

सा चतुर्थमुदक्रामत्। तत्प्रजापतिः पर्यगृह्णात्। सप्रथ सभां मे गोपायेति। सा पञ्चममुदक्रामत्। तत्प्रजापतिः पर्यगृह्णात्। अहे बुध्निय मन्त्रं मे गोपायेति। अग्नीन् वाव सा तान्व्यक्रमत। तान्प्रजापतिः पर्यगृह्णात्। अथो पङ्क्तिमेव। पङ्क्तिर्वा एषा ब्राह्मणे प्रविष्टा॥७७॥

तामात्मनोऽधि निर्मिमीते। यदग्निराधीयते। तस्मादेतावन्तोऽग्नय आधीयन्ते। पाङ्क्तं वा इदꣳ सर्वम्। पाङ्क्तेनैव पाङ्क्तꣳ स्पृणोति। अथर्व पितुं मे गोपायेत्याह। अन्नमेवैतेन स्पृणोति। नर्य प्रजां मे गोपायेत्याह। प्रजामेवैतेन स्पृणोति। शꣳस्य पशून्मे गोपायेत्याह॥७८॥

पशूनेवैतेन स्पृणोति। सप्रथ सभां मे गोपायेत्याह। सभामेवैतेनेन्द्रियꣳ स्पृणोति। अहे बुध्निय मन्त्रं मे गोपायेत्याह। मन्त्रमेवैतेन श्रियꣳ स्पृणोति। यदन्वाहार्यपचनेऽन्वाहार्यं पचन्ति। तेन सोऽस्याभीष्टः प्रीतः। यद्गार्हपत्य आज्यमधिश्रयन्ति सम्पत्नीर्याजयन्ति। तेन सोऽस्याभीष्टः प्रीतः। यदाहवनीये

जुह्वति॥७९॥

तेन॒ सोऽस्याभीष्टः॑ प्री॒तः। यथ्स॒भायां॑ वि॒जय॑न्ते। तेन॒ सोऽस्याभीष्टः॑ प्री॒तः। यदा॑वस॒थेऽन्न॒ꣳ हर॑न्ति। तेन॒ सोऽस्याभीष्टः॑ प्री॒तः। तथाऽस्य॒ सर्वे॑ प्री॒ता अ॒भीष्टा॒ आधी॑यन्ते। प्र॒व॒स॒थमे॒ष्यन्ने॒वमुप॑तिष्ठे॒तैक॑मेकम्। यथा॑ ब्राह्म॒णाय॑ गृहेवा॒सिने॑ परि॒दाय॑ गृ॒हानेति॑। ता॒दृगे॒व तत्। पुन॑रा॒गत्योप॑तिष्ठते। सा भा॑गेयमे॒वैषां॒ तत्। सा तत॑ ऊ॒र्ध्वारो॑हत्। सा रो॑हि॒ण्य॑भवत्। तद्रो॑हि॒ण्यै रो॑हिणि॒त्वम्। रो॒हि॒ण्याम॒ग्निमाद॑धीत। स्व ए॒वैनं॒ योनौ॒ प्रति॑ष्ठित॒माध॑त्ते। ऋ॒ध्नोत्ये॑नेन॥८०॥

ए॒षा प॒शून्मे॑ गोपा॒येति॒ प्रवि॑ष्टा प॒शून्मे॑ गोपा॒येत्या॑ह॒ जुह्व॑ति तिष्ठते स॒प्त च॑॥ [१०]

ब्रह्म॒ सन्ध॑त्तं॒ कृत्ति॑का॒सूद्ध॑न्ति द्वाद॒शसु॑ प्र॒जाप॑तिर्वा॒चो दे॑वासु॒रास्तद॒ग्निर्नोद्धर्मः शिरं॑ इ॒मे वै श॑मीग॒र्भात्प्र॒जाप॑तिः॒ स रि॑रिचा॒नः स तपः॒ स आ॒त्मन्वी॒र्यं॑ दश॑॥१०॥

ब्रह्म॒ सन्ध॑त्तं॒ तौ दि॒व्यावथौ॑ श॒न्त्वाय॒ प्राच्ये॑षां॒ यदु॒पर्यु॑परि॒ यथ्स॒द्यः सोऽश्वो॒ऽवारो॑ भू॒त्वा जग॑तीभि॒रश॑ीतिः॥८०॥

ब्रह्म॒ सन्ध॑त्तमृ॒ध्नोत्ये॑नेन॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके प्रथमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ द्वितीयः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके द्वितीयः प्रपाठकः ॥

उ॒द्धन्य॑मा॑नम॒स्या अ॑मे॒ध्यम्। अप॑ पा॒प्मानं॒ यज॑मानस्य हन्तु। शि॒वा नः॑ सन्तु प्र॒दिश॒श्चत॑स्रः। शं नो॑ मा॒ता पृ॑थि॒वी तोक॑साता। शं नो॑ दे॒वीर॒भिष्ट॑ये। आपो॑ भवन्तु पी॒तये॑। शं योर॒भि स्र॑वन्तु नः। वै॒श्वा॒न॒रस्य॑ रू॒पम्। पृ॒थि॒व्यां प॑रि॒स्रसा॑। स्यो॒नमा वि॑शन्तु नः॥१॥

यदि॒दं दि॒वो यद॒दः पृ॑थि॒व्याः। स॒ञ्ज्ञा॒ने रोद॑सी सम्बभूवतुः॑। ऊषा॑न्कृ॒ष्णम॑वतु कृ॒ष्णमूषा॑ः। इ॒होभयो॑र्य॒ज्ञिय॒माग॑मिष्ठाः। ऊ॒तीः कु॑र्वा॒णो यत्पृ॑थि॒वीमच॑रः। गु॒हा॒कार॑माखुरू॒पं प्र॒तीत्य॑। तत्ते॒ न्य॑क्तमि॒ह स॒म्भर॑न्तः। श॒तं जी॑वेम श॒रदः॒ सवी॑राः। ऊर्जं॑ पृथि॒व्या रस॑मा॒भर॑न्तः। श॒तं जी॑वेम श॒रदः॑ पुरू॒चीः॥२॥

व॒म्रीभि॒रनु॑वित्तं॒ गुहा॑सु। श्रोत्रं॑ त उ॒र्व्यब॑धिरा भवामः। प्र॒जाप॑तिसृष्टानां प्र॒जाना॑म्। क्षु॒धोऽप॑हत्यै सुवि॒तं नो॑ अस्तु। उप॒ प्रभि॑न्न॒मिष॒मूर्जं॑ प्र॒जाभ्यः॑। सूद॑ गृ॒हेभ्यो॒

रस॒माभ॑रामि। यस्य॑ रू॒पं बिभ्र॑दि॒मामवि॑न्दत्। गुहा॒ प्रवि॑ष्टाꣳ सरि॒रस्य॒ मध्ये॑। तस्ये॒दं विह॑तमा॒भर॑न्तः। अछ॑म्बट्कारम॒स्यां वि॑धेम॥३॥

यत्प॒र्यप॑श्यथ्सरि॒रस्य॒ मध्ये॑। उ॒र्वीमप॑श्य॒ज्जग॑तः प्रति॒ष्ठाम्। तत्पुष्क॑रस्या॒यत॑ना॒द्धि जा॒तम्। प॒र्णं पृ॑थि॒व्याः प्रथ॑नꣳ हरामि। याभि॒रदृꣳ॑ह॒ज्जग॑तः प्रति॒ष्ठाम्। उ॒र्वीमि॒मां वि॑श्वज॒नस्य॑ भ॒र्त्रीम्। ता नः॑ शि॒वाः शर्क॑राः सन्तु॒ सर्वाः॑। अ॒ग्ने रेत॑श्च॒न्द्रꣳ हिर॑ण्यम्। अ॒द्भ्यः सम्भू॑तम॒मृतं॑ प्र॒जासु॑। तथ्स॒म्भर॑न्नुत्तर॒तो नि॒धाय॑॥४॥

अ॒ति॒प्र॒यच्छ॒ं दुरि॑तिं तरेयम्। अश्वो॑ रू॒पं कृ॒त्वा यद॑श्व॒त्थेऽति॑ष्ठः। सं॒व॒थ्स॒रं दे॒वेभ्यो॑ नि॒लाय॑। तत्ते॒ न्य॑क्तमि॒ह स॒म्भर॑न्तः। श॒तं जी॑वेम श॒रदः॒ सवी॑राः। ऊ॒र्जः पृ॑थि॒व्या अध्युत्थि॑तोऽसि। वन॑स्पते श॒तव॑ल्शो॒ विरो॑ह। त्वया॑ व॒यमिष॒मूर्जं॒ मद॑न्तः। रा॒यस्पोषे॑ण॒ समि॒षा म॑देम। गा॒य॒त्रि॒या ह्रि॒यमा॑णस्य॒ यत्ते॑॥५॥

प॒र्णमप॑तत्तृ॒तीय॑स्यै दि॒वोऽधि॑। सो॑ऽयं प॒र्णः सो॑मप॒र्णाद्धि जा॒तः। ततो॑ हरामि सोमपी॒थस्याव॑रुद्ध्यै। दे॒वानां॑ ब्रह्मवा॒दं वद॑तां॒ यत्। उ॒पाशृ॑णोः सु॒श्रवा॒ वै श्रु॒तो॑ऽसि।

ततो॒ मामाविं॑शतु ब्रह्मवर्च॒सम्। तथ्स॒म्भर॒ꣳस्तदव॑रुन्धीय सा॒क्षात्। ययां॑ ते सृ॒ष्टस्या॒ग्नेः। हे॒तिमश॑मयत्प्र॒जाप॑तिः। तामि॒मामप्र॑दाहाय॥६॥

श॒मी॒ꣳ शान्त्यै॑ हराम्य॒हम्। यत्ते॑ सृ॒ष्टस्य॑ य॒तः। विक॑ङ्कतं॒ भा आ॑र्च्छ॒ज्ञातवेदः। तया॑ भा॒सा सम्मि॑तः। उ॒रुं नो॑ लो॒कमनु॒ प्रभा॑हि। यत्ते॑ ता॒न्तस्य॒ हृद॑य॒माच्छि॑न्दज्ञातवेदः। म॒रुतो॒ऽद्भिस्त॑मयि॒त्वा। ए॒तत्ते॒ तद॑श॒नेः सम्भ॑रामि। सात्मा॑ अग्ने॒ सहृ॑दयो भवे॒ह। चित्रि॑यादश्व॒त्थाथ्सम्भृ॑ता बृह॒त्यः॑॥७॥

शरी॑रम॒भि सꣳस्कृ॑ताः स्थ। प्र॒जाप॑तिना यज्ञमु॒खेन॒ सम्मि॑ताः। ति॒स्रस्त्रि॒वृद्भि॑र्मिथु॒ना प्रजा॑त्यै। अ॒श्व॒त्थाद्ध॑व्यवा॒हाद्धि जा॒ताम्। अ॒ग्नेस्त॒नूं य॒ज्ञिया॒ꣳ सम्भ॑रामि। शा॒न्तयो॑निꣳ शमीग॒र्भम्। अ॒ग्नये॒ प्रज॑नयि॒तवै॑। यो अ॑श्व॒त्थः श॑मीग॒र्भः। आ॒रु॒रोह॒त्वे सचा॑। तं ते॑ हरामि॒ ब्रह्म॑णा॥८॥

य॒ज्ञियै॑ः के॒तुभि॑ः स॒ह। यं त्वा॑ स॒मभ॑रञ्ज्ञातवेदः। य॒था॒श॒री॒रं भू॒तेषु॒ न्य॑क्तम्। स सम्भृ॑तः सीद शि॒वः प्र॒जाभ्यः॑। उ॒रुं नो॑ लो॒कमनु॑नेषि वि॒द्वान्। प्रवे॒धसे॑ क॒वये॒

मेध्याय। वचो वन्दारु वृषभाय वृष्णे। यतो भयमभयं तन्नो अस्तु। अव देवान् यजे हेड्यान्। समिधाऽग्निं दुवस्यत॥९॥

घृतैर्बोधयतातिथिम्। आऽस्मिन् हव्या जुहोतन। उप त्वाऽग्ने हविष्मतीः। घृताचीर्यन्तु हर्यत। जुषस्व समिधो मम। तं त्वा समिद्भिरङ्गिरः। घृतेन वर्धयामसि। बृहच्छोचा यविष्ठ्य। समिध्यमानः प्रथमो नु धर्मः। समक्तुभिरज्यते विश्ववारः॥१०॥

शोचिष्केशो घृतनिर्णिक्पावकः। सुयज्ञो अग्निर्यजथाय देवान्। घृतप्रतीको घृतयोनिरग्निः। घृतैः समिद्धो घृतमस्यान्नम्। घृतप्रुषस्त्वा सरितो वहन्ति। घृतं पिबन्थ्सुयजा यक्षि देवान्। आयुर्दा अग्ने हविषो जुषाणः। घृतप्रतीको घृतयोनिरेधि। घृतं पीत्वा मधु चारु गव्यम्। पितेव पुत्रमभिरक्षतादिमम्॥११॥

त्वामग्ने समिधानं यविष्ठ। देवा दूतं चक्रिरे हव्यवाहम्। उरुज्रयसं घृतयोनिमाहुतम्। त्वेषं चक्षुर्दधिरे चोदयन्वति। त्वामग्ने प्रदिव आहुतं घृतेन। सुम्नायवः सुषमिधा समीधिरे। स वावृधान ओषधीभिरुक्षितः। उरु ज्रयाꣳसि

पार्थिवा वितिष्ठसे। घृतप्रतीकं व ऋतस्य धूर्षदम्। अग्निं मित्रं न समिधान ऋञ्जते॥१२॥

इन्धानो अक्रो विदथेषु दीद्यत्। शुक्रवर्णामुदु नो यꣳसते धियम्। प्रजा अग्ने संवासय। आशाश्च पशुभिः सह। राष्ट्राण्यस्मा आधेहि। यान्यासन्थ्सवितुः सवे। मही विश्पत्नी सदने ऋतस्य। अर्वाची एतं धरुणे रयीणाम्। अन्तर्वत्नी जन्यं जातवेदसम्। अध्वराणां जनयथः पुरोगाम्॥१३॥

आरोहतं दशतꣳ शक्वरीर्मम। ऋतेनाग्न आयुषा वर्चसा सह। ज्योग्जीवन्त उत्तरामुत्तराꣳ समाम्। दर्शमहं पूर्णमासं यज्ञं यथा यजै। ऋत्वियवती स्थो अग्निरेतसौ। गर्भं दधाथां ते वामहं ददे। तथ्सत्यं यद्वीरं बिभृथः। वीरं जनयिष्यथः। ते मत्प्रातः प्रजनिष्येथे। ते मा प्रजाते प्रजनयिष्यथः॥१४॥

प्रजया पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेन सुवर्गे लोके। अनृताथ्सत्यमुपैमि। मानुषाद्दैव्यमुपैमि। दैवीं वाचं यच्छामि। शल्कैरग्निमिन्धानः। उभौ लोकौ संनेमहम्। उभयोर्लोकयोर्

ऋध्वा। अति मृत्युं तराम्यहम्। जातवेदो भुवनस्य रेतः। इह सिञ्च तपसो यज्ञनिष्यतैः॥१५॥

अग्निमश्वत्थादधि हव्यवाहम्। शमीगर्भाज्जनयन् यो मयोभूः। अयं ते योनिर्ऋत्वियः। यतो जातो अरोचथाः। तं जानन्नग्न आरोह। अथा नो वर्धया रयिम्। अपेत वीत वि च सर्पतातः। येऽत्र स्थ पुराणा ये च नूतनाः। अदादिदं यमोऽवसानं पृथिव्याः। अक्रन्निमं पितरो लोकमस्मै॥१६॥

अग्नेर्भस्मास्यग्नेः पुरीषमसि। संज्ञानमसि कामधरणम्। मयि ते कामधरणं भूयात्। संवः सृजामि हृदयानि। सꣳसृष्टं मनो अस्तु वः। सꣳसृष्टः प्राणो अस्तु वः। सं या वः प्रियास्तनुवः। सं प्रिया हृदयानि वः। आत्मा वो अस्तु सम्प्रियः। सम्प्रियास्तनुवो ममः॥१७॥

कल्पेतां द्यावापृथिवी। कल्पन्तामाप ओषधीः। कल्पन्तामग्नयः पृथक्। मम ज्यैष्ठ्याय सव्रताः। येऽग्नयः समनसः। अन्तरा द्यावापृथिवी। वासन्तिकावृतू

अ॒भि कल्प॑मानाः। इन्द्र॑मिव दे॒वा अ॒भि सं वि॑शन्तु। दि॒वस्त्वा॑ वी॒र्येण। पृ॒थि॒व्यै म॑हि॒म्ना॥१८॥

अ॒न्तरि॑क्षस्य॒ पोष॑ण। स॒र्वप॑शु॒माद॑धे। अजी॑जनन्न॒मृतं॒ मर्त्या॑सः। अ॒स्रे॒माणं॑ त॒रणिं॑ वी॒डुज॑म्भम्। दश॒ स्वसा॑रो अ॒ग्रुवः॑ समी॒चीः। पुमा॑ꣳसं जा॒तम॒भि सꣳर॑भन्ताम्। प्र॒जाप॑तेस्त्वा प्रा॒णेनाभि॒ प्राणि॑मि। पू॒ष्णः पोष॑ण॒ मह्यम्॑। दी॒र्घा॒यु॒त्वाय॑ श॒तशा॑रदाय। श॒तꣳ श॒रद्भ्य॒ आयु॑षे॒ वर्च॑से॥१९॥

जी॒वात्वै पुण्या॑य। अ॒हं त्वद॑स्मि॒ मद॑सि॒ त्वमे॒तत्। ममा॑सि॒ योनि॒स्तव॒ योनि॑रस्मि। मम॑ै॒व सन्वहं॑ ह॒व्यान्य॑ग्ने। पु॒त्रः पि॒त्रे लो॑क॒कृज्जा॑तवेदः। प्रा॒णे त्वा॒ऽमृत॒माद॑धामि। अ॒न्ना॒दम॒न्नाद्या॑य। गो॒प्तारं॒ गुप्त्यै॑। सु॒गा॒र्ह॒प॒त्यो वि॒दह॒न्नरा॑तीः। उ॒षसः॒ श्रेय॑सीः श्रेयसी॒र्दध॑त्॥२०॥

अग्ने॑ स॒पत्ना॑ꣳ अप॒ बाध॑मानः। रा॒यस्पोष॒मिष॒मूर्ज॑म॒स्मासु॑ धेहि। इ॒मा उ॒ मामुप॑तिष्ठन्तु॒ राय॑ः। आ॒भिः प्र॒जाभि॑रि॒ह संव॑सेय। इ॒हो इडा॑ तिष्ठतु विश्वरू॒पी।

मध्ये॒ वसो॑र्दीदिहि जातवेदः। ओज॑से॒ बला॑य॒ त्वोद्य॑च्छे। वृष॑णे॒ शुष्मा॒यायु॑षे॒ वर्च॑से। स॒प॒त्न॒तूर॑सि वृत्र॒तूः। यस्ते॑ दे॒वेषु॑ महि॒मा सु॑व॒र्गः॥२१॥

यस्त॑ आ॒त्मा प॒शुषु॒ प्रवि॑ष्टः। पुष्टि॒र्या ते॑ मनु॒ष्ये॑षु पप्र॒थे। तया॑ नो अग्ने जु॒षमा॑ण॒ एहि॑। दि॒वः पृ॑थि॒व्याः पर्य॒न्तरि॑क्षात्। वातात्प॒शुभ्यो॒ अध्योष॑धीभ्यः। यत्र॑ यत्र जातवेदः सम्ब॒भूथ॑। ततो॑ नो अग्ने जु॒षमा॑ण॒ एहि॑। प्राची॒मनु॑ प्र॒दिशं॒ प्रेहि॑ वि॒द्वान्। अ॒ग्नेर॑ग्ने पु॒रो अ॑ग्निर्भवे॒ह। विश्वा॒ आशा॒ दीद्या॑नो॒ वि भा॑हि॥२२॥

ऊर्जं॑ नो धेहि द्वि॒पदे॒ चतु॑ष्पदे। अन्व॒ग्निरु॒षसा॒मग्र॑मख्यत्। अन्वहा॑नि प्रथ॒मो जा॒तवे॑दाः। अनु॒ सूर्य॑स्य पुरु॒त्रा च॑ र॒श्मीन्। अनु॒ द्यावा॑पृथि॒वी आत॑तान। विक्र॑मस्व म॒हाꣳ अ॑सि। वे॒दि॒षन्मानु॑षेभ्यः। त्रि॒षु लो॒केषु॑ जागृहि। यदि॒दं दि॒वो यद॒दः पृ॑थि॒व्याः। सं॒वि॒दा॒ने रोद॑सी सं बभूवतुः॥२३॥

तयोः॑ पृ॒ष्ठे सी॑दतु जा॒तवे॑दाः। श॒म्भूः प्र॒जाभ्य॑स्त॒नुवे॑ स्यो॒नः। प्रा॒णं त्वा॒ऽमृत॒ आ द॑धामि। अ॒न्ना॒दम॒न्नाद्या॑य। गो॒प्तारं॒ गुप्त्यै॑। यत्ते॑ शुक्र शु॒क्रं वर्चः॑ शु॒क्रा त॒नूः।

शुक्रं ज्योतिरजस्रम्। तेन मे दीदिहि तेन त्वाऽऽदधे। अग्निनाऽग्ने ब्रह्मणा। आनशे व्यानशे सर्वमायुर्व्यानशे॥२४॥

नय प्रजां मे गोपाय। अमृतत्वाय जीवसे। जातां जनिष्यमाणां च। अमृते सत्ये प्रतिष्ठिताम्। अथर्व पितुं मे गोपाय। रसमन्नमिहायुषे। अदब्धायोऽशीततनो। अविषन्नः पितुं कृणु। शꣳस्य पशून्मे गोपाय। द्विपादो ये चतुष्पदः॥२५॥

अष्टाशफाश्च य इहाग्ने। ये चैकशफा आशुगाः। सप्रथ सभां मे गोपाय। ये च सभ्याः सभासदः। तानिन्द्रियावतः कुरु। सर्वमायुरुपासताम्। अहे बुध्निय मन्त्रं मे गोपाय। यमृषयस्त्रैविदा विदुः। ऋचः सामानि यजूꣳषि। सा हि श्रीरमृता सताम्॥२६॥

चतुः शिखण्डा युवतिः सुपेशाः। घृतप्रतीका भुवनस्य मध्ये। मर्मृज्यमाना महते सौभगाय। मह्यं धुक्ष्व यजमानाय कामान्। इहैव सन्तत्र सतो वो अग्नयः। प्राणेन वाचा मनसा बिभर्मि। तिरो मा सन्तमायुर्मा प्रहासीत्।

ज्योतिषा वो वैश्वानरेणोपतिष्ठे। पञ्चधाऽग्नीन्व्यक्रामत्। विराट्थ्सृष्टा प्रजापतेः। ऊर्ध्वाऽऽरोहद्रोहिणी। योनिरग्नेः प्रतिष्ठितिः॥२७॥

विशन्तु नः पुरूचीर्विधेम निधाय यत्तेऽप्रदाहाय बृहत्यौ ब्रह्मणा दुवस्यत विश्ववार इममृञ्जते पुरोगां प्रजनयिष्यथो जनिष्यतैऽस्मै मम महिम्ना वर्चसे दधथ्सुवर्गो भाहि सम्बभूवतुरायुर्व्यानशे चतुष्पदः सतां प्रजापतेर्द्वे च॥ [१]

नवैतान्यहानि भवन्ति। नव वै सुवर्गा लोकाः। यदेतान्यहान्युपयन्ति। नवस्वेव तथ्सुवर्गेषु लोकेषु सत्रिणः प्रतितिष्ठन्तो यन्ति। अग्निष्टोमाः परः सामानः कार्या इत्याहुः। अग्निष्टोमसम्मितः सुवर्गो लोक इति। द्वादशाग्निष्टोमस्य स्तोत्राणि। द्वादश मासाः संवथ्सरः। तत्तन्न सूर्क्ष्यम्। उक्थ्या एव सप्तदशाः परः सामानः कार्याः॥२८॥

पशवो वा उक्थानि। पशूनामवरुद्ध्यै। विश्वजिदभिजितावग्निष्टोमौ। उक्थ्याः सप्तदशाः परः सामानः। ते सꣳस्तुता विराजमभि सम्पद्यन्ते। द्वे चर्चावतिरिच्येते। एकया गौरतिरिक्तः। एकयाऽऽयुरूनः। सुवर्गो वै लोको ज्योतिः। ऊर्ग्विराट्॥२९॥

सुवर्गमेव तेन लोकमभि जयन्ति। यत्परꣳ राथन्तरम्। तत्प्रथमेऽहन्कार्यम्। बृहद्द्वितीये। वैरूपं तृतीये। वैराजं चतुर्थे। शाक्करं पञ्चमे। रैवतꣳ षष्ठे। तदु पृष्ठेभ्यो नयन्ति। सन्तनय एते ग्रहा गृह्यन्ते॥३०॥

अतिग्राह्याः परः सामसु। इमानेवैतैर्लोकान्थ्सन्तन्वन्ति। मिथुना एते ग्रहा गृह्यन्ते। अतिग्राह्याः परः सामसु। मिथुनमेव तैर्यजमाना अवरुन्धते। बृहत्पृष्ठं भवति। बृहद्वै सुवर्गो लोकः। बृहतैव सुवर्गं लोकं यन्ति। त्रयस्त्रिꣳशि नाम साम। माध्यं दिने पवमाने भवति॥३१॥

त्रयस्त्रिꣳशद्वै देवताः। देवता एवावरुन्धते। ये वा इतः पराञ्चꣳ संवथ्सरमुपयन्ति। न हैनं ते स्वस्ति समश्नुवते। अथ येऽमुतोऽर्वाञ्चमुपयन्ति। ते हैनꣳ स्वस्ति समश्नुवते। एतद्वा अमुतोऽर्वाञ्चमुपयन्ति। यदेवम्। यो ह खलु वाव प्रजापतिः। स उवेवेन्द्रः। तदु देवेभ्यो नयन्ति॥३२॥

कार्या विराड्गृह्यन्ते पवमाने भवतीन्द्र एकं च॥ [२]

सन्तंतिर्वा एते ग्रहाः। यत्परः सामानः। विषूवान्दिवाकीर्त्यम्। यथा शालायै पक्षसी। एव ँ संवथ्सरस्य पक्षसी। यदेतेन गृह्येरन्। विषूची संवथ्सरस्य पक्षसी व्यवस्र ँ सेयाताम्। आर्तिमार्च्छेयुः। यदेते गृह्यन्ते। यथा शालायै पक्षसी मध्यमं व ँ शमभि समायच्छंति॥ ३३॥

एव ँ संवथ्सरस्य पक्षसी दिवाकीर्त्यमभि सं तन्वन्ति। नार्तिमार्च्छन्ति। एकवि ँ शमहर्भवति। शुक्राग्रा ग्रहा गृह्यन्ते। प्रत्युत्तब्ध्यै सयत्वाय। सौर्य एतदहः पशुरालभ्यते। सौर्योऽतिग्राह्यो गृह्यते। अहरेव रूपेण समर्धयन्ति। अथो अह्न एवैष बलिर्ह्रियते। सप्तैतदहरतिग्राह्या गृह्यन्ते॥ ३४॥

सप्त वै शीर्षण्याः प्राणाः। असावादित्यः शिरः प्रजानाम्। शीर्षन्नेव प्रजानां प्राणान्दधाति। तस्माथ्सप्त शीर्षन्प्राणाः। इन्द्रो वृत्र ँ हत्वा। असुरान्पराभाव्य। स इमाँल्लोकानभ्यजयत्। तस्यासौ लोकोऽनभिजित आसीत्। तं विश्वकर्मा भूत्वाऽभ्यजयत्। यद्वैश्वकर्मणो गृह्यते॥ ३५॥

सुवर्गस्य लोकस्याभिजित्यै। प्र वा एतेऽस्माल्लोकाच्च्यवन्ते। ये वैश्वकर्मणं गृह्णते। आदित्यः श्वो गृह्यते। इयं वा अदितिः। अस्यामेव प्रति तिष्ठन्ति। अन्योन्यो गृह्यते। विश्वान्येवान्येन कर्माणि कुर्वाणा यन्ति। अस्यामन्येन प्रति तिष्ठन्ति। तावाऽपरार्धाथ्संवथ्सरस्यान्योन्यो गृह्येते। तावुभौ सह महाव्रते गृह्येते। यज्ञस्यैवान्तं गत्वा। उभयोर्लोकयोः प्रति तिष्ठन्ति। अर्क्यमुक्थं भवति। अन्नाद्यस्यावरुद्ध्यै॥ ३६॥

समायच्छंत्यतिग्राह्यां गृह्यन्ते गृह्यते संवथ्सरस्यान्योन्यो गृह्येते पश्च च॥ [३]

एकविꣳश एष भवति। एतेन वै देवा एकविꣳशेन। आदित्यमित उत्तमꣳ सुवर्गं लोकमारोहयन्। स वा एष इत एकविꣳशः। तस्य दशावस्तादहानि। दश परस्तात्। स वा एष विराज्युभयतः प्रतिष्ठितः। विराजि हि वा एष उभयतः प्रतिष्ठितः। तस्मादन्तरेमौ लोकौ यन्। सर्वेषु सुवर्गेषु लोकेष्वभितपन्नेति॥ ३७॥

देवा वा आदित्यस्य सुवर्गस्य लोकस्य। परांचोऽतिपादादबिभयुः। तं छन्दोभिरदꣳहं धृत्यै। देवा वा आदित्यस्य सुवर्गस्य लोकस्य। अवांचो-

ऽवपादादबिभयुः। तं पञ्चभी रश्मिभिरुदवयन्। तस्मादेकविꣳशेऽहन्पञ्च दिवाकीर्त्यानि क्रियन्ते। रश्मयो वै दिवाकीर्त्यानि। ये गायत्रे। ते गायत्रीषूत्तरयोः पवमानयोः॥३८॥

महादिवाकीर्त्यꣳ होतुः पृष्ठम्। विकर्णं ब्रह्मसामम्। भासौऽग्निष्टोमः। अथैतानि परांणि। परैर्वै देवा आदित्यꣳ सुवर्गं लोकमपारयन्। यदपारयन्। तत्परांणां परत्वम्। पारयन्त्येनं परांणि। य एवं वेद। अथैतानि स्परांणि। स्परैर्वै देवा आदित्यꣳ सुवर्गं लोकमस्पारयन्। यदस्पारयन्। तथ्स्परांणाꣳ स्परत्वम्। स्पारयन्त्यैनꣳ स्परांणि। य एवं वेद॥३९॥

एति पवमानयोः स्परांणि पञ्च च॥ [४]

अप्रतिष्ठां वा एते गच्छन्ति। येषाꣳ संवथ्सरेऽनाप्तेऽथ। एकादशिन्याप्यतै। वैष्णवं वामनमालभन्ते। यज्ञो वै विष्णुः। यज्ञमेवालभन्ते प्रतिष्ठित्यै। ऐन्द्राग्नमालभन्ते। इन्द्राग्नी वै देवानामयातयामानौ। ये एव देवते अयातयाम्नी। ते एवालभन्ते॥४०॥

वैश्वदेवमालभन्ते। देवता एवावरुन्धते। द्यावापृथिव्यौ धेनुमालभन्ते। द्यावापृथिव्योरेव प्रति तिष्ठन्ति। वायव्यं वथ्समालभन्ते। वायुरेवैभ्यो यथा-ऽऽयतनाद्देवता अव रुन्धे। आदित्यामविं वशामालभन्ते। इयं वा अदितिः। अस्यामेव प्रति तिष्ठन्ति। मैत्रावरुणीमालभन्ते॥४१॥

मित्रेणैव यज्ञस्य स्विष्टꣳ शमयन्ति। वरुणेन दुरिष्टम्। प्राजापत्यं तूपरं महाव्रत आलभन्ते। प्राजापत्योऽतिग्राह्यो गृह्यते। अहरेव रूपेण समर्धयन्ति। अथो अह्न एवैष बलिर्ह्रियते। आग्नेयमा लभन्ते प्रति प्रज्ञात्यै। अजपेत्वान् वा एते पूर्वैर्मासैरव रुन्धते। यदेते गव्याः पशव आलभ्यन्ते। उभयेषां पशूनामवरुद्ध्यै॥४२॥

यदतिरिक्तामेकादशिनीमालभेरन्। अप्रियं भ्रातृव्यमभ्यतिरिच्येत। यद्वौ द्वौ पशू समस्येयुः। कनीय आयुः कुर्वीरन्। यदेते ब्राह्मणवन्तः पशव आलभ्यन्ते। नाप्रियं भ्रातृव्यमभ्यतिरिच्यते। न कनीय आयुः कुर्वते॥४३॥

ते एवालभन्ते मैत्रावरुणीमालभन्तेऽवरुद्ध्यै सप्त च॥ [५]

प्रजापतिः प्रजाः सृष्ट्वा वृत्तोऽशयत्। तं देवा भूतानाꣳ रसं तेजः सम्भृत्य। तेनैनमभिषज्यन्। महानवर्तीति। तन्महाव्रतस्य महाव्रतत्वम्। महद्व्रतमिति। तन्महाव्रतस्य महाव्रतत्वम्। महतो व्रतमिति। तन्महाव्रतस्य महाव्रतत्वम्। पञ्चविꣳशः स्तोमो भवति॥४४॥

चतुर्विꣳशत्यर्धमासः संवथ्सरः। यद्वा एतस्मिन्थ्संवथ्सरेऽधि प्राजायत। तदन्नं पञ्चविꣳशमभवत्। मध्यतः क्रियते। मध्यतो ह्यन्नमशितं धिनोति। अथो मध्यत एव प्रजानामूर्ध्वीयते। अथ यद्वा इदमन्ततः क्रियते। तस्मादुदन्ते प्रजाः समेधन्ते। अन्ततः क्रियते प्रजननायैव। त्रिवृच्छिरो भवति॥४५॥

त्रेधाविहितꣳ हि शिरः। लोम छवीरस्थि। परांचा स्तुवन्ति। तस्मात्तथ्सदृगेव। न मेद्यतोऽनु मेद्यति। न कृश्यतोऽनु कृश्यति। पञ्चदशोऽन्यः पक्षो भवति। सप्तदशोऽन्यः। तस्माद्वयाꣳस्यन्यतरमर्धमभि पर्यावर्तन्ते। अन्यतरतो हि तद्वरीयः क्रियते॥४६॥

प॒ञ्चवि॒ꣳश आ॒त्मा भ॑वति। तस्मा॑न्मध्य॒तः प॒शवो॒ वरि॑ष्ठाः। ए॒कवि॒ꣳशं पुच्छम्॑। द्विप॒दासु॑ स्तुवन्ति॒ प्रति॑ष्ठित्यै। सर्वे॑ण स॒ह स्तु॑वन्ति। सर्वे॑ण॒ ह्यात्मना॑ऽऽत्म॒न्वी। स॒होत्पत॑न्ति। एकै॑का॒मुच्छि॑ꣳषन्ति। आ॒त्मन्न् ह्यङ्गा॑नि ब॒द्धानि॑। न वा ए॒तेन॒ सर्वः॒ पुरु॑षः॥४७॥

यदि॒त इ॑तो॒ लोमा॑नि द॒तो न॒खान्। प॒रि॒माद॑ः क्रियन्ते। तान्ये॒व तेन॒ प्रत्यु॑प्यन्ते। औदु॑म्बर॒स्तल्पो॑ भवति। ऊग्वा अन्न॑मुदु॒म्बरः॑। ऊ॒र्ज ए॒वान्नाद्य॒स्याव॑रुद्ध्यै। यस्य॑ तल्प॒सद्य॒मन॑भिजित॒ꣳ स्यात्। स दे॒वाना॒ꣳ साम्य॑क्षे। त॒ल्प॒सद्य॑म॒भिज॑या॒नीति॒ तल्प॑मा॒रुह्योद्गा॑यत्। त॒ल्प॒सद्य॑मे॒वाभि ज॑यति॥४८॥

यस्य॑ तल्प॒सद्य॑म॒भिजि॑त॒ꣳ स्यात्। स दे॒वाना॒ꣳ साम्य॑क्षे। त॒ल्प॒सद्यं॒ मा परा॑जे॒षीति॒ तल्प॑मा॒रुह्योद्गा॑यत्। न त॑ल्प॒सद्यं॒ परा॑जयते। प्ले॒ङ्खे शꣳ॑सति। महो॒ वै प्ले॒ङ्खः। मह॑स ए॒वान्नाद्य॒स्याव॑रुद्ध्यै। दे॒वा॒सु॒राः संय॑त्ता आसन्। त आ॑दि॒त्ये व्याय॑च्छन्त। तं दे॒वाः सम॑जयन्॥४९॥

ब्राह्मणश्च शूद्रश्च चर्मकर्ते व्यायच्छेते। दैव्यो वै वर्णो ब्राह्मणः। असुर्यः शूद्रः। इमेऽराथ्सुरिमे सुभूतमक्रन्नित्यन्यतरो ब्रूयात्। इम उद्वासीकारिण इमे दुर्भूतमक्रन्नित्यन्यतरः। यदेवैषाꣳ सुकृतं या राद्धिः। तदन्यतरोऽभि श्रीणाति। यदेवैषां दुष्कृतं याऽराद्धिः। तदन्यतरोऽप हन्ति। ब्राह्मणः सं जयति। अमुमेवाऽऽदित्यं भ्रातृव्यस्य संविन्दन्ते॥५०॥

भवति भवति क्रियते पुरुषो जयत्यजयञ्जयत्येकं च॥ [६]

उद्धन्यमानं नवैतानि सन्ततिरेकविꣳश एषोऽप्रतिष्ठां प्रजापतिर्वृत्तः षट्॥६॥

उद्धन्यमानꣳ शोचिष्केशोऽग्नेः सपत्नानतिग्राह्यां वैश्वदेवमालभन्ते पञ्चाशत्॥५०॥

उद्धन्यमानꣳ संविन्दन्ते॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके द्वितीयः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ तृतीयः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके तृतीयः प्रपाठकः ॥

देवासुराः संयत्ता आसन्। ते देवा विजयमुपयन्तः। अग्नीषोमयोस्तेजस्विनीस्तनूः सन्न्यदधत। इदमु नो भविष्यति। यदि नो जेष्यन्तीति। तेनाग्नीषोमावपाक्रामताम्। ते देवा विजित्य। अग्नीषोमावन्वैच्छन्। तेऽग्निमन्वविन्दन्नृतुषूथ्सन्नम्। तस्य विभक्तीभिस्तेजस्विनीस्तनूरवारुन्धत॥१॥

ते सोममन्वविन्दन्। तमघ्नन्। तस्य यथाऽभिज्ञायं तनूर्व्यगृह्णत। ते ग्रहा अभवन्। तद्ग्रहाणां ग्रहत्वम्। यस्यैवं विदुषो ग्रहा गृह्यन्ते। तस्य त्वेव गृहीताः। नानाऽऽग्नेयं पुनराधेये कुर्यात्। यदनाग्नेयं पुनराधेये कुर्यात्। व्यृद्धमेव तत्॥२॥

अनाग्नेयं वा एतत्क्रियते। यथ्समिधस्तनूनपातमिडो बर्हिर्यजति। उभावाग्नेयावाज्यभागौ स्याताम्। अनाज्यभागौ भवत इत्याहुः। यदुभावाग्नेयावन्वञ्चावि अग्नये पवमानायोत्तरः स्यात्। यत्पवमानाय। तेनाऽऽज्यभागः। तेन सौम्यः।

बुध॑न्वत्याग्ने॒यस्याऽऽज्य॑भागस्य पुरोऽनुवा॒क्या॑ भवति॥३॥

यथा॑ सु॒प्तं बो॒धय॑ति। ता॒दृगे॒व तत्। अ॒ग्निन्य॑क्ताः पत्नीसंया॒जाना॒मृचः॑ स्युः। तेना॑ग्ने॒य꣣ सर्वं॑ भवति। ए॒क॒धा ते॑ज॒स्विनी॑ दे॒वता॒मुपै॒तीत्या॑हुः। सैन॑मीश्व॒रा प्र॒दह॒ इति॑। नेति॑ ब्रूयात्। प्र॒जन॑नं॒ वा अ॒ग्निः। प्र॒जन॑नमे॒वोपै॒तीति॑। कृ॒तय॑ज्ञुः सम्भृ॑तसम्भार॒ इत्या॑हुः॥४॥

न स॒म्भृत्या॑ः सम्भा॒राः। न यज्ञुः॑ का॒र्य॑मिति॑। अथो॒ खलु॑। स॒म्भृत्या॑ ए॒व स॑म्भा॒राः। का॒र्यं॑ यज्ञुः॑। पु॒न॒रा॒धेय॑स्य॒ समृ॑द्ध्यै। तेनो॑पा॒ꣽꣽशु प्रच॑रति। एष्य॑ इव॒ वा ए॒षः। यत्पु॑नरा॒धेय॑ः। यथो॑पा॒ꣽꣽशु न॒ष्टमि॒च्छति॑॥५॥

ता॒दृगे॒व तत्। उ॒च्चैः स्वि॑ष्ट॒कृत॒मुथ्सृ॑जति। यथा॑ न॒ष्टं वि॒त्त्वा प्राहा॒यमिति॑। ता॒दृगे॒व तत्। ए॒क॒धा ते॑ज॒स्विनी॑ दे॒वता॒मुपै॒तीत्या॑हुः। सैन॑मीश्व॒रा प्र॒दह॒ इति॑। तत्तथा॒ नोपै॑ति। प्र॒या॒जा॒नू॒या॒जेष्वे॒व विभ॑क्तीः कुर्यात्। य॒था॒पू॒र्वमाज्य॑भागौ॒ स्याता॑म्। ए॒वं प॑त्नीसंया॒जाः॥६॥

तद्वै॑श्वान॒रव॑त्प्र॒जन॑नवत्तर॒मुपै॒तीति॑। तदा॑हुः। व्यृ॑द्धं वा ए॒तत्। अना॑ग्नेयं॒ वा ए॒तत्क्रि॑यत॒ इति॑। नेति॑ ब्रूयात्। अ॒ग्निं प्र॑थ॒मं विभ॑क्तीनां यजति। अ॒ग्निमु॑त्त॒मं प॑त्नीसंया॒जाना॑म्। तेना॑ग्ने॒यम्। तेन॒ समृ॑द्धं क्रियत॒ इति॑॥७॥

अ॒रु॒न्धु॒तै॒व तद्ध्व॑ति॒ सम्भृ॑तसम्भार॒ इत्या॑हुरि॒च्छति॑ पत्नीसंया॒जा नव॑ च॥ [१]

दे॒वा वै यथा॒दर्शं॑ य॒ज्ञानाह॑रन्त। यो॑ऽग्निष्टो॒मम्। य उ॒क्थ्यम्॑। यो॑ऽतिरा॒त्रम्। ते स॒हैव सर्वे॑ वाज॒पेय॑मपश्यन्। ते। अ॒न्यो॑ऽन्यस्मै॒ नाति॑ष्ठन्त। अ॒हम॒नेन॑ यजा॒ इति॑। ते॑ऽब्रुवन्। आ॒जिम॒स्य धा॑वा॒मेति॑॥८॥

तस्मि॑न्ना॒जिम॑धावन्। तं बृह॒स्पति॒रुद॑जयत्। तेना॑यजत। स स्वारा॑ज्यमगच्छत्। तमिन्द्रो॑ऽब्रवीत्। माम॒नेन॑ याज॒येति॑। तेनेन्द्र॑मयाजयत्। सोऽग्रं॑ दे॒वता॑नां॒ पर्ये॑त्। अग॑च्छ॒थ्स्वारा॑ज्यम्। अति॑ष्ठन्तास्मै॒ ज्यैष्ठ्या॑य॥९॥

य ए॒वं वि॒द्वान् वा॑ज॒पेये॑न॒ यज॑ते। गच्छ॑ति॒ स्वारा॑ज्यम्। अग्रꣳ समा॒नानां॒ पर्ये॑ति। तिष्ठ॑न्तेऽस्मै॒ ज्यैष्ठ्या॑य। स वा ए॒ष ब्रा॑ह्म॒णस्य॑ चै॒व रा॑ज॒न्य॑स्य च य॒ज्ञः।

तं वा एतं वाजपेय इत्याहुः। वाजाप्यो वा एषः। वाजꣳ ह्येतेन देवा ऐफ्सन्। सोमो वै वाजपेयः। यो वै सोमं वाजपेयं वेद॥१०॥

वाज्येवैनं पीत्वा भवति। आऽस्य वाजी जायते। अन्नं वै वाजपेयः। य एवं वेद। अत्यन्नम्। आऽस्यान्नादो जायते। ब्रह्म वै वाजपेयः। य एवं वेद। अत्ति ब्रह्मणाऽन्नम्। आऽस्य ब्रह्मा जायते॥११॥

वाग्वै वाजस्य प्रसवः। य एवं वेद। करोति वाचा वीर्यम्। ऐनं वाचा गच्छति। अपिवतीं वाचं वदति। प्रजापतिर्देवेभ्यो यज्ञान्व्यादिशत्। स आत्मन्वाजपेयमधत्त। तं देवा अब्रुवन्। एष वाव यज्ञः। यद्वाजपेयः॥१२॥

अप्येव नोऽत्रास्त्विति। तेभ्य एता उज्झितीः प्रायच्छत्। ता वा एता उज्झितयो व्याख्यायन्ते। यज्ञस्य सर्वत्वाय। देवतानामनिर्भागाय। देवा वै ब्रह्मणश्चान्नस्य च शमलमपाघ्नन्। यद्ब्रह्मणः शमलमासीत्। सा गाथा नाराशꣳस्यभवत्। यदन्नस्य। सा सुरा॥१३॥

तस्माद्गायतश्च मत्तस्य च न प्रतिगृह्यम्। यत्प्रतिगृह्णीयात्। शमलं प्रतिगृह्णीयात्। सर्वा वा एतस्य वाचोऽवरुद्धाः। यो वाजपेययाजी। या पृथिव्यां याऽग्नौ या रथन्तरे। याऽन्तरिक्षे या वायौ या वामदेव्ये। या दिवि याऽऽदित्ये या बृहति। याऽफ्सु यौषधीषु या वनस्पतिषु। तस्माद्वाजपेययाज्यार्त्विजीनः। सर्वा ह्यस्य वाचोऽवरुद्धाः॥१४॥

धावामेति ज्यैष्ठ्याय वेदं ब्रह्मा जायते वाजपेयः सुराऽऽर्त्विजीन एकं च॥ [२]

देवा वै यदन्यैर्ग्रहैर्यज्ञस्य नावारुन्धत। तदतिग्राह्यैरतिगृह्यावारुन्धत। तदतिग्राह्याणामतिग्राह्यत्वम्। यदतिग्राह्या गृह्यन्ते। यदेवान्यैर्ग्रहैर्यज्ञस्य नावरुन्धे। तदेव तैरतिगृह्यावरुन्धे। पञ्च गृह्यन्ते। पाङ्क्तो यज्ञः। यावानेव यज्ञः। तमाप्त्वाऽवरुन्धे॥१५॥

सर्व ऐन्द्रा भवन्ति। एकधैव यजमान इन्द्रियं दधति। सप्तदश प्राजापत्या ग्रहा गृह्यन्ते। सप्तदशः प्रजापतिः। प्रजापतेराप्त्यै। एकयर्चा गृह्णाति। एकधैव यजमाने

वीर्यं दधाति। सोमग्रहाꣳश्च सुराग्रहाꣳश्च गृह्णाति। एतद्वै देवानां परममन्नम्। यथ्सोमः॥१६॥

एतन्मनुष्याणाम्। यथ्सुरा। परमेणैवास्मा अन्नाद्येनावरमन्नाद्यमव रुन्धे। सोमग्रहान्गृह्णाति। ब्रह्मणो वा एतत्तेजः। यथ्सोमः। ब्रह्मण एव तेजसा तेजो यजमाने दधाति। सुराग्रहान्गृह्णाति। अन्नस्य वा एतच्छमलम्। यथ्सुरा॥१७॥

अन्नस्यैव शमलेन शमलं यजमानादपहन्ति। सोमग्रहाꣳश्च सुराग्रहाꣳश्च गृह्णाति। पुमान् वै सोमः। स्त्री सुरा। तन्मिथुनम्। मिथुनमेवास्य तद्यज्ञे करोति प्रजननाय। आत्मानमेव सोमग्रहैः स्पृणोति। जायाꣳ सुराग्रहैः। तस्माद्वाजपेययाज्यमुष्मिँल्लोके स्त्रियꣳ सम्भवति। वाजपेयाभिजितꣳ ह्यस्य॥१८॥

पूर्वे सोमग्रहा गृह्यन्ते। अपरे सुराग्रहाः। पुरोऽक्षꣳ सोमग्रहान्थ्सादयति। पश्चादक्षꣳ सुराग्रहान्। पापवस्यसस्य विधृत्यै। एष वै यजमानः। यथ्सोमः। अन्नꣳ सुरा। सोमग्रहाꣳश्च सुराग्रहाꣳश्च व्यतिषजति। अन्नाद्येनैवैनं व्यतिषजति॥१९॥

स॒म्पृचः॑ स्थ॒ सं मा॑ भ॒द्रेण॑ पृङ्क्ते॒त्या॑ह। अन्नं॒ वै भ॒द्रम्। अ॒न्नाद्ये॑नै॒वैन॒ꣳ सꣳसृ॑जति। अन्न॑स्य॒ वा ए॒तच्छ॒मल॑म्। यथ्सुरा॑। पा॒प्मेव॒ खलु॒ वै शम॑लम्। पा॒प्मना॒ वा ए॑नमे॒तच्छ॒मले॑न॒ व्यति॑षजति। यथ्सो॑मग्र॒हाꣳश्च॑ सुराग्र॒हाꣳश्च॑ व्यति॒षज॑ति। वि॒पृचः॑ स्थ॒ वि मा॑ पा॒प्मना॑ पृङ्क्ते॒त्या॑ह। पा॒प्मनै॒वैन॒ꣳ शम॑लेन॒ व्याव॑र्तयति॥२०॥

तस्मा॑द्वाजपेयया॒जी पू॒तो मेध्यो॑ दक्षि॒ण्यः॑। प्राङु॒द्द्रव॑ति सोमग्र॒हैः। अ॒मुमे॒व तैर्लो॒कम॒भिज॑यति। प्र॒त्यङ्ख्सु॑राग्र॒हैः। इ॒ममे॒व तैर्लो॒कम॒भिज॑यति। प्रति॑ष्ठन्ति सोमग्र॒हैः। याव॑दे॒व स॒त्यम्। तेन॑ सूयते। वा॒ज॒सृद्भ्यः॑ सुराग्र॒हान् ह॑रन्ति। अनृ॑तेनै॒व विश॒ꣳ सꣳसृ॑जति। हि॒र॒ण्य॒पा॒त्रं मधोः॑ पू॒र्णं द॑दाति। म॒ध॒व्यो॑ऽसा॒नीति॑। ए॒क॒धा ब्र॒ह्मण॒ उप॑ हरति। ए॒क॒धैव यज॑मान॒ आयु॒स्तेजो॑ दधाति॥२१॥

आ॒त्वाऽव॑ रुन्धे॒ सोमः॒ शम॑लं॒ यथ्सुरा॒ ह्य॑स्यैनं॒ व्यति॑षजति॒ व्याव॑र्तयति सृजति च॒त्वारि॑ च॥ [३]

ब्र॒ह्म॒वा॒दिनो॑ वदन्ति। नाग्निष्टो॒मो नोक्थ्यः॑। न षो॑ड॒शी नाति॑रा॒त्रः। अथ॒ कस्मा॑द्वाज॒पेये॒ सर्वे॑ यज्ञक्र॒तवोऽव॑रुध्यन्त॒ इति॑। प॒शुभि॒रिति॑ ब्रूयात्। आ॒ग्ने॒यं

प॒शुमाल॑भते। अ॒ग्निष्टो॒ममे॒व तेनाव॑ रुन्धे। ऐ॒न्द्रा॒ग्नेनो॒क्थ्यम्॑। ऐ॒न्द्रेण॑ षोड॒शिनः॑ स्तो॒त्रम्। सा॒र॒स्व॒त्याऽति॑रा॒त्रम्॥२२॥

मा॒रु॒त्या बृ॑ह॒तः स्तो॒त्रम्। ए॒तावं॑तो॒ वै य॑ज्ञक्र॒तवः॑। तान्प॒शुभि॑रे॒वाव॑ रुन्धे। आ॒त्मान॑मे॒व स्पृ॑णोत्यग्निष्टो॒मेन॑। प्रा॒णा॒पा॒नावु॒क्थ्ये॑न। वी॒र्यꣳ षोड॒शिनः॑ स्तो॒त्रेण॑। वाच॑मतिरा॒त्रेण॑। प्र॒जां बृ॑ह॒तः स्तो॒त्रेण॑। इ॒ममे॒व लो॒कम॒भिज॑यत्यग्निष्टो॒मेन॑। अ॒न्तरि॑क्षमु॒क्थ्ये॑न॥२३॥

सु॒व॒र्गं लो॒कꣳ षो॑ड॒शिनः॑ स्तो॒त्रेण॑। दे॒व॒यानां॑ने॒व प॒थ आरो॑हत्यतिरा॒त्रेण॑। नाकꣳ रोहति बृह॒तः स्तो॒त्रेण॑। तेज॑ ए॒वाऽऽत्मन्ध॑त्त आग्ने॒येन॑ प॒शुना॑। ओजो॒ बल॑मैन्द्रा॒ग्नेन॑। इ॒न्द्रि॒यमै॒न्द्रेण॑। वाचꣳ सारस्व॒त्या। उ॒भावे॒व दे॑वलो॒कं च॑ मनुष्यलो॒कं चा॒भिज॑यति मारु॒त्या व॒शया॑। स॒प्तद॑श प्राजाप॒त्यान्प॒शूनाल॑भते। स॒प्त॒द॒शः प्र॒जाप॑तिः॥२४॥

प्र॒जाप॑ते॒रास्यै॑। श्या॒मा एक॑रूपा भवन्ति। ए॒वमि॑व॒ हि प्र॒जाप॑तिः॒ समृ॑द्ध्यै। तान्पर्य॑ग्निकृता॒नुथ्सृ॑जति। म॒रुतो॑ य॒ज्ञम॑जिघाꣳसन्प्र॒जाप॑तेः। तेभ्य॑ ए॒तां मा॑रु॒तीं

व॒शामाल॑भत। तयै॒वैना॑नशमयत्। मा॒रु॒त्या प्र॒चर्य॑। ए॒तान्थ्संज्ञ॑पयेत्। म॒रुत॑ ए॒व श॑मयि॒त्वा॥२५॥

ए॒तैः प्रच॑रति। य॒ज्ञस्याघा॑ताय। ए॒क॒धा व॒पा जु॑होति। ए॒क॒दे॒व॒त्या॑ हि। ए॒ते। अथो॑ एक॒धैव यज॑माने वी॒र्यं॑ दधाति। नै॒वा॒रेण॑ स॒प्तद॑शशरावेणै॒तर्हि॒ प्रच॑रति। ए॒तत्पु॑रोडाशा॒ ह्ये॑ते। अथो॑ पशू॒नामे॒व छि॒द्रमपि॑दधाति। सा॒र॒स्व॒त्योत्त॒मया॒ प्रच॑रति। वाग्वै सर॑स्वती। तस्मा॑त्प्रा॒णानां॒ वागु॑त्त॒मा। अथो॑ प्र॒जाप॑ताव॒ेव य॒ज्ञं प्रति॑ष्ठापयति। प्र॒जाप॑ति॒र्हि वाक्। अप॑न्नदती भवति। तस्मा॑न्मनु॒ष्याः॑ सर्वा॒ वाचं॑ वदन्ति॥२६॥

अ॒ति॒रा॒त्रम॒न्तरि॑क्षमु॒क्थ्यै॑न प्र॒जाप॑तिः शमयि॒त्वोत्त॒मया॒ प्रच॑रति॒ षट् च॑॥ [४]

सा॒वि॒त्रं जु॑होति॒ कर्म॑णः कर्मणः पु॒रस्ता॑त्। कस्तद्वे॒देत्या॑हुः। यद्वा॑ज॒पेय॑स्य॒ पूर्वं॒ यदप॑र॒मिति॑। स॒वि॒तृप्र॑सूत ए॒व य॑थापू॒र्वं कर्मा॑णि करोति। सव॑नेसवने जुहोति। आ॒क्रम॑णमे॒व तथ्सेतुं॒ यज॑मानः कुरुते। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॒ सम॑ष्ट्यै। वा॒चस्पति॒र्वाच॑म॒द्य स्व॑दाति न॒ इत्या॑ह। वाग्वै दे॒वानां॑ पु॒राऽन्न॑मासीत्। वाच॑मे॒वास्मा॒

अन्नꣳ स्वदयति॥२७॥

इन्द्रस्य वज्रोऽसि वार्त्रघ्न इति रथमुपावहरति विजित्यै। वाजस्य नु प्रसवे मातरं महीमित्याह। यच्चैवेयम्। यच्चास्यामधि। तदेवाव रुन्धे। अथो तस्मिन्नेवोभयेऽभिषिच्यते। अप्स्वन्तरमृतमप्सु भेषजमित्यश्वान्पल्पूलयति। अप्सु वा अश्वस्य तृतीयं प्रविष्टम्। तदनुवेनन्ववप्लवते। यदप्सु पल्पूलयति॥२८॥

यदेवास्याप्सु प्रविष्टम्। तदेवाव रुन्धे। बहु वा अश्वोऽमेध्यमुपगच्छति। यदप्सु पल्पूलयति। मेध्यानेवैनान्करोति। वायुर्वा त्वा मनुर्वा त्वेत्याह। एता वा एतं देवता अग्रे अश्वमयुञ्जन्। ताभिरेवैनान् युनक्ति। सवस्योज्जित्यै। यजुषा युनक्ति व्यावृत्त्यै॥२९॥

अपान्नपादाशुहेमन्निति सम्माष्टि। मेध्यानेवैनान्करोति। अथो स्तौत्येवैनानाजिꣳ सरिष्यतः। विष्णुक्रमान्क्रमते। विष्णुरेव भूत्वेमाँल्लोकानभिजयति। वैश्वदेवो वै रथः। अङ्कौ न्यङ्कावभितो रथं यावित्याह। या एव देवता रथे प्रविष्टाः। ताभ्य

एव नमस्करोति। आत्मनोऽनार्त्यै। अशमरथं भावुकोऽस्य रथो भवति। य एवं वेद॥३०॥

स्वदयति पल्पूलयति व्यावृत्त्या अनार्त्यै द्वे च॥ [५]

देवस्याहꣳ सवितुः प्रसवे बृहस्पतिना वाजजिता वाजं जेषमित्याह। सवितृप्रसूत एव ब्रह्मणा वाजमुज्जयति। देवस्याहꣳ सवितुः प्रसवे बृहस्पतिना वाजजिता वर्षिष्ठं नाकꣳ रुहेयमित्याह। सवितृप्रसूत एव ब्रह्मणा वर्षिष्ठं नाकꣳ रोहति। चात्वाले रथचक्रं निमितꣳ रोहति। अतो वा अङ्गिरस उत्तमाः सुवर्गं लोकमायन्। साक्षादेव यजमानः सुवर्गं लोकमेति। आवेष्टयति। वज्रो वै रथः। वज्रेणैव दिशोऽभिजयति॥३१॥

वाजिनाꣳ साम गायते। अन्नं वै वाजः। अन्नमेवाव रुन्धे। वाचो वर्ष्म देवेभ्योऽपाक्रामत्। तद्वनस्पतीन्प्राविशत्। सैषा वाग्वनस्पतिषु वदति। या दुन्दुभौ। तस्माद्दुन्दुभिः सर्वा वाचोऽतिवदति। दुन्दुभीन्थ्समाघ्नन्ति। परमा वा एषा

वाक्॥३२॥

या दुन्दुभौ। परमयैव वाचाऽवरां वाचमव रुन्धे। अथो वाच एव वर्ष्म यजमानोऽव रुन्धे। इन्द्राय वाचं वदतेन्द्रं वाजं जापयतेन्द्रो वाजमजयिदित्याह। एष वा एतर्हीन्द्रः। यो यजते। यजमान एव वाजमुज्जयति। सप्तदश प्रव्याधानाजिं धावन्ति। सप्तदशꣳ स्तोत्रं भवति। सप्तदशसप्तदश दीयन्ते॥३३॥

सप्तदशः प्रजापतिः। प्रजापतेराप्त्यै। अर्वाऽसि सप्तिरसि वाज्यसीत्याह। अग्निर्वा अर्वा। वायुः सप्तिः। आदित्यो वाजी। एताभिरेवास्मै देवताभिर्देवरथं युनक्ति। प्रष्टिवाहिनं युनक्ति। प्रष्टिवाही वै देवरथः। देवरथमेवास्मै युनक्ति॥३४॥

वाजिनो वाजं धावत काष्ठां गच्छतेत्याह। सुवर्गो वै लोकः काष्ठा। सुवर्गमेव लोकं यन्ति। सुवर्गं वा एते लोकं यन्ति। य आजिं धावन्ति। प्राञ्चो धावन्ति। प्राङिव हि सुवर्गो लोकः। चतसृभिरनु मन्त्रयते। चत्वारि छन्दाꣳसि। छन्दोभिरेवैनान्थ्सुवर्गं लोकं गमयति॥३५॥

प्र वा एतेँऽस्माल्लोकाच्च्यवन्ते। य आजिं धावन्ति। उद च आवर्तन्ते। अस्मादेव तेन लोकान्नयन्ति। रथविमोचनीयं जुहोति प्रतिष्ठित्यै। आ मा वाजस्य प्रसवो जगम्यादित्याह। अन्नं वै वाजः। अन्नमेवाव रुन्धे। यथालोकं वा एत उज्ज्वयन्ति। य आजिं धावन्ति॥ ३६॥

कृष्णल कृष्णलं वाजसृद्भ्यः प्रयच्छति। यमेव ते वाज लोकमुज्ज्वयन्ति। तं परिक्रीयाव रुन्धे। एकधा ब्रह्मण उपहरति। एकधैव यजमाने वीर्यं दधाति। देवा वा ओषधीष्वाजिमयुः। ता बृहस्पतिरुदजयत्। स नीवारान्निरवृणीत। तन्नीवाराणां नीवारत्वम्। नैवारश्चरुर्भवति॥ ३७॥

एतद्वै देवानाँ परममन्नम्। यन्नीवाराः। परमेणैवास्मा अन्नाद्येनावरमन्नाद्यमव रुन्धे। सप्तदशशरावो भवति। सप्तदशः प्रजापतिः। प्रजापतेरात्यै। क्षीरे भवति। रुचमेवास्मिन्दधाति। सर्पिष्वान्भवति मेध्यत्वाय। बार्हस्पत्यो वा एष देवतया॥ ३८॥

यो वाजपेयेन यजते। बार्हस्पत्य एष चरुः। अश्वान्थ्सरिष्यतः सस्रुषश्चाव घ्रापयति। यमेव ते वाजं लोकमुज्जयन्ति। तमेवाव रुन्धे। अजीजिपत वनस्पतय इन्द्रं वाजं विमुच्यध्वमिति दुन्दुभीन् विमुञ्चति। यमेव ते वाजं लोकमिन्द्रियं दुन्दुभय उज्जयन्ति। तमेवाव रुन्धे॥३९॥

अभिजयति वा एषा वाग्दीयन्तेऽस्मै युनक्ति गमयति य आजिं धावन्ति भवति देवतयाऽष्टौ च॥ [६]

तार्प्यं यजमानं परिधापयति। यज्ञो वै तार्प्यम्। यज्ञेनैवेनꣳ समर्धयति। दर्भमयं परिधापयति। पवित्रं वै दर्भाः। पुनात्येवैनम्। वाजं वा एषोऽवरुरुथ्सते। यो वाजपयेन यजते। ओषधयः खलु वै वाजः। यद्दर्भमयं परिधापयति॥४०॥

वाजस्यावरुद्ध्यै। जाय एहि सुवो रोहावेत्याह। पत्नीया एवैष यज्ञस्यान्वारम्भोऽनवच्छित्त्यै। सप्तदशारत्निर्यूपो भवति। सप्तदशः प्रजापतिः। प्रजापतेरास्यै। तूपरश्चतुरश्रिर्भवति। गोधूमं चषालम्। न वा एते व्रीहयो न यवाः। यद्गोधूमाः॥४१॥

एवमिव हि प्रजापतिः समृद्ध्यै। अथो अमुमेवास्मै लोकमन्नवन्तं करोति।

वासोभिर्वेष्टयति। एष वै यजमानः। यद्यूपः। सर्वदेवत्यं वासः। सर्वाभिरेवैनं देवताभिः समर्धयति। अथो आक्रमणमेव तथ्सेतुं यजमानः कुरुते। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै। द्वादश वाजप्रसवीयानि जुहोति॥४२॥

द्वादश मासाः संवथ्सरः। संवथ्सरमेव प्रीणाति। अथो संवथ्सरमेवास्मा उपदधाति। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै। दशभिः कल्पै रोहति। नव वै पुरुषे प्राणाः। नाभिर्दशमी। प्राणानेव यथास्थानं कल्पयित्वा। सुवर्गं लोकमेति। एतावद्वै पुरुषस्य स्वम्॥४३॥

यावत्प्राणाः। यावद्देवास्यास्ति। तेन सह सुवर्गं लोकमेति। सुवर्देवा२ अगन्मेत्याह। सुवर्गमेव लोकमेति। अमृता अभूमेत्याह। अमृतमिव हि सुवर्गो लोकः। प्रजापतेः प्रजा अभूमेत्याह। प्राजापत्यो वा अयं लोकः। अस्मादेव तेन लोकान्नैति॥४४॥

समहं प्रजया सं मया प्रजेत्याह। आमेवैतामा शास्ते। आसपुटैर्घ्नन्ति। अन्नं

वा इयम्। अन्नाद्येनैवैनꣳ समर्धयन्ति। ऊषैर्घ्नन्ति। एते हि साक्षादन्नम्। यदूषाः। साक्षादेवैनमन्नाद्येन समर्धयन्ति। पुरस्तात्प्रत्यञ्चं घ्नन्ति॥४५॥

पुरस्ताद्धि प्रतीचीनमन्नमद्यते। शीर्षतो घ्नन्ति। शीर्षतो ह्यन्नमद्यते। दिग्भ्यो घ्नन्ति। दिग्भ्य एवास्मा अन्नाद्यमवरुन्धते। ईश्वरो वा एष पराङ्ग्रुदघः। यो यूपꣳ रोहति। हिरण्यमध्यवरोहति। अमृतं वै हिरण्यम्। अमृतꣳ सुवर्गो लोकः॥४६॥

अमृत एव सुवर्गे लोके प्रति तिष्ठति। शतमानं भवति। शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति। पुष्टै वा एतद्रूपम्। यदजा। त्रिः संवथ्सरस्यान्यान्पशून्परि प्रजायते। बस्ताजिनमध्यव रोहति। पुष्पामेव प्रजनने प्रति तिष्ठति॥४७॥

परिधापयति गोधूमा जुहोति स्वं नैति प्रत्यञ्चं घ्नन्ति लोको नव च॥ [७]

सप्तान्नहोमाञ्जुहोति। सप्त वा अन्नानि। यावन्त्येवान्नानि। तान्येवाव रुन्धे। सप्त ग्राम्या ओषधयः। सप्तारण्याः। उभयीषामवरुद्ध्यै। अन्नस्यान्नस्य जुहोति।

अन्नस्यान्नस्यावरुद्ध्यै। यद्वाजपेययाज्यनवरुद्धस्याश्नीयात्॥४८॥

अवरुद्धेन व्यृद्ध्येत। सर्वस्य समवदाय जुहोति। अनवरुद्धस्यावरुद्ध्यै। औदुम्बरेण स्रुवेण जुहोति। ऊर्ग्वा अन्नमुदुम्बरः। ऊर्ज एवान्नाद्यस्यावरुद्ध्यै। देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इत्याह। सवितृप्रसूत एवैनं ब्रह्मणा देवताभिरभिषिञ्चति। अन्नस्यान्नस्याभिषिञ्चति। अन्नस्यान्नस्यावरुद्ध्यै॥४९॥

पुरस्तात्प्रत्यञ्चमभिषिञ्चति। पुरस्ताद्धि प्रतीचीनमन्नमद्यते। शीर्षतोऽभिषिञ्चति। शीर्षतो ह्यन्नमद्यते। आ मुखादन्ववस्रावयति। मुखत एवास्मा अन्नाद्यं दधाति। अग्नेस्त्वा साम्राज्येनाभिषिञ्चामीत्याह। एष वा अग्नेः सवः। तेनैवैनमभिषिञ्चति। इन्द्रस्य त्वा साम्राज्येनाभिषिञ्चामीत्याह॥५०॥

इन्द्रियमेवास्मिन्नेतेन दधाति। बृहस्पतेस्त्वा साम्राज्येनाभिषिञ्चामीत्याह। ब्रह्म वै देवानां बृहस्पतिः। ब्रह्मणैवैनमभिषिञ्चति। सोमग्रहाꣳश्चावदानीयानि चर्त्विग्भ्य उपहरन्ति। अमुमेव तैर्लोकमन्नवन्तं करोति। सुराग्रहाꣳश्चानवदानीयानि च

वाज॒सृद्भ्यः॑। इ॒ममे॒व तैर्लो॒कमन्न॑वन्तं करोति। अथो॑ उ॒भयी॑ष्वे॒वाभिषि॑च्यते। वि॒मा॒थं कु॑र्वते वाज॒सृतः॑॥५१॥

इ॒न्द्रि॒यस्याव॑रुद्ध्यै। अनि॑रुक्ताभिः प्रातः सव॒ने स्तु॑वते। अनि॑रुक्तः प्र॒जाप॑तिः। प्र॒जाप॑ते॒राप्त्यै॑। वाज॑वतीभि॒र्माध्य॑ं दिने। अन्नं॒ वै वाज॑ः। अन्न॑मे॒वाव॑ रुन्धे। शि॒पि॒वि॒ष्ट-व॑तीभिस्तृतीयसव॒ने। य॒ज्ञो वै विष्णुः॑। प॒शवः॒ शिपि॑ः। य॒ज्ञ ए॒व प॒शुषु॒ प्रति॑ तिष्ठति। बृ॒हदन्त्य॑ं भवति। अन्त॑मे॒वैनꣳ श्रि॒यै ग॑मयति॥५२॥

अ॒श्नी॒यादन्न॑स्यान्न॒स्याव॑रुद्ध्या॒ इन्द्र॑स्य त्वा॒ साम्रा॑ज्येना॒भिषि॑ञ्चा॒मीत्या॑ह वाज॒सृतः॒ शिपि॒स्त्रीणि॑ च॥ [८]

नृ॒षद॑ं त्वेत्या॑ह। प्र॒जा वै नृन्। प्र॒जाना॑मे॒वैतेन॑ सूयते। द्रु॒षद॒मित्या॑ह। वन॒स्पत॑यो॒ वै द्रु। वन॒स्पती॑नामे॒वैतेन॑ सूयते। भु॒व॒न॒सद॒मित्या॑ह। य॒दा वै वसी॑या॒न्भव॑ति। भुव॑नमग॒न्निति॒ वै तमा॑हुः। भुव॑नमे॒वैतेन॑ गच्छति॥५३॥

अ॒प्सु॒षद॑ं त्वा घृत॒सद॒मित्या॑ह। अ॒पामे॒वैतेन॑ घृ॒तस्य॑ सूयते। व्यो॒म॒सद॒मित्या॑ह। य॒दा वै वसी॑या॒न्भव॑ति। व्यो॑माग॒न्निति॒ वै तमा॑हुः। व्यो॑मै॒वैतेन॑ गच्छति। पृ॒थि॒वि॒षद॑ं

त्वाऽन्तरिक्षसदमित्याह। एषामेवैतेन लोकानाꣳ सूयते। तस्माद्वाजपेययाजी न कश्चन प्रत्यवरोहति। अपीव हि देवतानाꣳ सूयते॥५४॥

नाकसदमित्याह। यदा वै वसीयान्भवति। नाकमगन्निति वै तमाहुः। नाकमेवैतेन गच्छति। ये ग्रहाः पञ्चजनीना इत्याह। पञ्चजनानामेवैतेन सूयते। अपाꣳ रसमुद्वयसमित्याह। अपामेवैतेन रसस्य सूयते। सूर्यरश्मिꣳ समाभृतमित्याह सशुक्रत्वाय॥५५॥

गच्छति सूयते नव च॥ [९]

इन्द्रो वृत्रꣳ हत्वा। असुरान्पराभाव्य। सोऽमावास्यां प्रत्यागच्छत्। ते पितरः पूर्वेद्युरागच्छन्। पितॄन् यज्ञोऽगच्छत्। तं देवाः पुनरयाचन्त। तमेभ्यो न पुनरददुः। तेऽब्रुवन्वरं वृणामहै। अथ वः पुनर्दास्यामः। अस्मभ्यमेव पूर्वेद्युः क्रियाता इति॥५६॥

तमेभ्यः पुनरददुः। तस्मात्पितृभ्यः पूर्वेद्युः क्रियते। यत्पितृभ्यः पूर्वेद्युः करोति।

पितृभ्य एव तद्यज्ञं निष्क्रीय यजमानः प्रतनुते। सोमाय पितृपीताय स्वधा नम इत्याह। पितुरेवाधि सोमपीथमव रुन्धे। न हि पिता प्रमीयमाण आहैष सोमपीथ इति। इन्द्रियं वै सोमपीथः। इन्द्रियमेव सोमपीथमव रुन्धे। तेनैन्द्रियेण द्वितीयां जायामभ्यश्नुते॥५७॥

एतद्वै ब्राह्मणं पुरा वाजवश्रवसा विदामक्रन्। तस्मात्ते द्वेद्वे जाये अभ्यक्षत। य एवं वेद। अभि द्वितीयां जायामश्नुते। अग्नये कव्यवाहनाय स्वधा नम इत्याह। य एव पितॄणामग्निः। तं प्रीणाति। तिस्र आहुतीर्जुहोति। त्रिर्निदधाति। षट्थसम्पद्यन्ते॥५८॥

षड्वा ऋतवः। ऋतूनेव प्रीणाति। तूष्णीं मेक्षणमादधाति। अस्ति वा हि षष्ठ ऋतुर्न वा। देवान् वै पितॄन्प्रीतान्। मनुष्याः पितरोऽनु प्रपिपते। तिस्र आहुतीर्जुहोति। त्रिर्निदधाति। षट्थसम्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः॥५९॥

ऋतवः खलु वै देवाः पितरः। ऋतूनेव देवान्पितॄन्प्रीणाति। तान्प्रीतान्। मनुष्याः

पितरोऽनु प्रपिपते। सकृदाच्छिन्नं बर्हिर्भवति। सकृदिव हि पितरः। त्रिर्निदधाति। तृतीये वा इतो लोके पितरः। तानेव प्रीणाति। पराङावर्तते॥६०॥

ह्रीका हि पितरः। ओष्मणो व्यावृत उपास्ते। ऊष्मभागा हि पितरः। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। प्राश्या (३) न्न प्राश्या (३) मिति। यत्प्राश्नीयात्। जन्यमन्नमद्यात्। प्रमायुकः स्यात्। यन्न प्राश्नीयात्। अहविः स्यात्॥६१॥

पितृभ्य आवृश्च्येत। अवघ्रेयमेव। तन्नेव प्राशितं नेवाप्राशितम्। वीरं वा वै पितरः प्रयन्तो हरन्ति। वीरं वा ददति। दशां छिनत्ति। हरणभागा हि पितरः। पितृनेव निरवदयते। उत्तर आयुषि लोमं छिन्दीत। पितृणाꣳ ह्येतर्हि नेदीयः॥६२॥

नमस्करोति। नमस्कारो हि पितृणाम्। नमो वः पितरो रसाय। नमो वः पितरः शुष्माय। नमो वः पितरो जीवाय। नमो वः पितरः स्वधायै। नमो वः पितरो मन्यवे। नमो वः पितरो घोराय। पितरो नमो वः। य एतस्मिँल्लोके स्थ॥६३॥

युष्माꣳस्तेऽनु। यैऽस्मिँल्लोके। मां तेऽनु। य एतस्मिँल्लोके स्थ। यूयं तेषां वसिष्ठा

भूयास्त। यँऽस्मिँल्लो॒के। अ॒हं तेषां॒ वसि॑ष्ठो भूयास॒मित्या॑ह। वसि॑ष्ठः समा॒नानाँ॑ भवति। य ए॒वं वि॒द्वान्पि॒तृभ्यः॑ क॒रोति॑। ए॒ष वै म॑नु॒ष्याणां॑ य॒ज्ञः॥६४॥

दे॒वानां॒ वा इत॑रे य॒ज्ञाः। तेन॒ वा ए॒तत्पि॑तृलो॒के च॑रति। यत्पि॒तृभ्यः॑ क॒रोति॑। स ईँश्व॒रः प्रमे॑तोः। प्रा॒जा॒प॒त्यय॒र्चा पुन॒रैति॑। य॒ज्ञो वै प्र॒जाप॑तिः। य॒ज्ञेनै॒व स॒ह पुन॒रैति॑। न प्र॒मायु॑को भवति। पि॒तृ॒लो॒के वा ए॒तद्यज॑मानश्चरति। यत्पि॒तृभ्यः॑ क॒रोति॑। स ईँश्व॒र आर्ति॒मार्तोः॑। प्र॒जाप॑ति॒स्त्वावैनं॒ तत॒ उन्न॑तुमर्ह॒तीत्या॑हुः। यत्प्रा॑जापत्यय॒र्चा पुन॒रैति॑। प्र॒जाप॑तिरे॒वैनं॒ तत॒ उन्न॑यति। नार्ति॒माच्छ॑ति॒ यज॑मानः॥६५॥

इत्य॑श्नुते पद्यन्ते पद्यन्ते॒ षड्वा ऋ॒तवो॑ वर्त॒तेऽह॑विः स्या॒न्नेदी॑यः स्थ य॒ज्ञो यज॑मानश्चरति॒ यत्पि॒तृभ्यः॑ क॒रोति॒ पश्च॑ च॥ [१०]

दे॒वा॒सु॒रा अ॒ग्नीषोम॑योर्दे॒वा वै यथा॒दर्श॑ दे॒वा वै यद॒न्यैर्ग्रहैँर्ब्रह्मवा॒दिनो॒ नाग्निष्टो॒मो न सा॑वि॒त्रं दे॒वस्या॒हं ता॒र्प्यꣳ स॒प्तान्न॑हो॒मान्नृ॒षद॑ं त्वेन्द्रो॑ वृ॒त्रꣳ ह॒त्वा दश॑॥१०॥

दे॒वा॒सु॒रा वा॒ज्यै॑वैनं॒ तस्माँ॑द्वाजपेययाजी दे॒वस्या॒हं वाज॒स्याव॑रुद्ध्या इन्द्रि॒यमे॒वास्मि॒न् ह्रीका॒ हि पि॒तरः॒ पश्च॑षष्टिः॥६५॥

दे॒वा॒सु॒रा यज॑मानः॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके तृतीयः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ चतुर्थः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके चतुर्थः प्रपाठकः ॥

उ॒भये॒ वा ए॒ते प्र॒जाप॑ते॒रध्य॑सृज्यन्त। दे॒वाश्चासु॑राश्च। तान्न व्य॑जानात्। इ॒मे॑ऽन्य इ॒मे॑ऽन्य इति॑। स दे॒वान॒ꣳशून॑करोत्। तान॒भ्य॑षुणोत्। तान्प॒वित्रे॑णापुनात्। तान्प॒रस्ता॑त्प॒वित्र॑स्य॒ व्य॑गृह्णात्। ते ग्रहा॑ अभवन्। तद्ग्रहा॑णां ग्रह॒त्वम्॥१॥

दे॒वता॒ वा ए॒ता यज॑मानस्य गृ॒हे गृ॑ह्यन्ते। यद्ग्रहाः॑। वि॒दुरे॑नं दे॒वाः। यस्यै॒वं वि॒दुष॑ ए॒ते ग्रहा॑ गृ॒ह्यन्ते॑। ए॒षा वै सोम॒स्याऽऽहु॑तिः। यदु॑पा॒ꣳशुः। सोमे॑न दे॒वाꣳस्त॑र्पया॒णीति॒ खलु॒ वै सोमे॑न यजते। यदु॑पा॒ꣳशुं जु॒होति॑। सोमे॑नै॒व तद्दे॒वाꣳस्त॑र्पयति। यद्ग्रहां॑ जु॒होति॑॥२॥

दे॒वा ए॒व तद्दे॒वान्ग॑च्छन्ति। यच्च॑म॒सां जु॒होति॑। तेनै॒वानु॑रूपेण॒ यज॑मानः सुव॒र्गं लो॒कमे॑ति। किं न्वे॑तदग्र॑ आसी॒दित्या॑हुः। यत्पात्रा॒णीति॑। इ॒यं वा ए॒तदग्र॑ आसीत्। मृ॒न्मया॑नि॒ वा ए॒तान्या॑सन्। तैर्दे॒वा न व्या॒वृत॑मगच्छन्। त ए॒तानि॑ दारु॒मया॑णि॒

पात्रा॑ण्यपश्यन्। तान्य॑कुर्वत॥३॥

तैर्वै ते व्या॒वृत॑मगच्छन्। यद्दा॑रु॒मया॑णि॒ पात्रा॑णि॒ भव॑न्ति। व्या॒वृत॑मे॒व तैर्यज॑मानो गच्छति। यानि॑ दारु॒मया॑णि॒ पात्रा॑णि॒ भव॑न्ति। अ॒मुमे॒व तैर्लो॒कम॒भिज॑यति। यानि॑ मृ॒न्मया॑नि। इ॒ममे॒व तैर्लो॒कम॒भिज॑यति। ब्र॒ह्म॒वा॒दिनो॑ वदन्ति। काश्चत॑स्रः स्था॒लीर्वा॑य॒व्याः॑ सोम॒ग्रह॑णी॒रिति॑। दे॒वा वै पृश्नि॑ममदुह्रन्॥४॥

तस्या॑ ए॒ते स्तना॑ आसन्। इ॒यं वै पृश्निः॑। तामा॑दि॒त्या आ॑दित्यस्था॒ल्या चतु॑ष्पदः प॒शून॑दुह्रन्। यदा॑दित्यस्था॒ली भव॑ति। चतु॑ष्पद ए॒व तया॑ प॒शून् यज॑मान इ॒मां दु॑हे। तामिन्द्र॑ उक्थ्यस्था॒ल्येन्द्रि॒यम॑दुहत्। यदु॑क्थ्यस्था॒ली भव॑ति। इ॒न्द्रि॒यमे॒व तया॒ यज॑मान इ॒मां दु॑हे। तां विश्वे॑ दे॒वा आ॑ग्रयणस्था॒ल्योर्ज॑मदुह्रन्। यदा॑ग्रयणस्था॒ली भव॑ति॥५॥

ऊर्ज॑मे॒व तया॒ यज॑मान इ॒मां दु॑हे। तां म॑नु॒ष्या॑ ध्रुवस्था॒ल्याऽऽयु॑रदुह्रन्। यद्ध्रु॑वस्था॒ली भव॑ति। आयु॑रे॒व तया॒ यज॑मान इ॒मां दु॑हे। स्था॒ल्या गृ॒ह्णाति॑।

वा॒य॒व्ये॑न जुहोति। तस्मा॑द॒न्येन॒ पात्रे॑ण प॒शून्दु॒हन्ति॑। अ॒न्येन॒ प्रति॑गृह्णन्ति। अथो॑ व्या॒वृत॑मे॒व तद्यज॑मानो गच्छति॥६॥

ग्र॒ह॒त्वं ग्रहा॑ जु॒होत्य॑कुर्वतादुह्न्नाग्रयणस्था॒ली भव॑ति॒ नव॑ च॥ [१]

यु॒व२ सु॒राम॑मश्विना। नमु॑चावासु॒रे सचा॑। वि॒पि॒पा॒ना शु॑भस्पती। इन्द्रं॒ कर्म॑ स्वावतम्। पु॒त्रमि॑व पि॒तरा॑व॒श्विनो॒भा। इन्द्रा॑व॑तं॒ कर्म॑णा द॒२सना॑भिः। यथ्सु॒रामं॒ व्यपि॑बः॒ शची॑भिः। सर॑स्वती त्वा मघवन्नभीष्णात्। अहा॑व्यग्ने ह॒विरा॒स्ये॑ते। स्रु॒चीव॑ घृ॒तं च॒मू इ॑व॒ सोमः॑॥७॥

वा॒ज॒सनि२ र॒यिम॒स्मे सु॒वीरम्॑। प्र॒श॒स्तं धे॑हि य॒शस॑ बृ॒हन्तम्॑। यस्मि॒न्नश्वा॑स ऋष॒भास॑ उ॒क्षणः॑। व॒शा मे॒षा अ॑वसृ॒ष्टास॒ आहु॑ताः। की॒ला॒ल॒पे सोम॑पृष्ठाय वे॒धसे॑। हृ॒दा म॒तिं ज॑नय॒ चारु॑म॒ग्नये॑। नाना॒ हि वां॑ दे॒वहि॑त२ सदो॑ मि॒तम्। मा स२सृ॑क्षाथां पर॒मे व्यो॑मन्। सुरा॒ त्वमसि॑ शु॒ष्मिणी॒ सोम॑ ए॒षः। मा मा॑ हि२सीः॒ स्वां योनि॑मावि॒शन्॥८॥

यदत्र शिष्टꣳ रसिनः सुतस्य। यदिन्द्रो अपिबच्छचीभिः। अहं तदस्य मनसा शिवेन। सोमꣳ राजानमिह भक्षयामि। द्वे स्रुती अशृणवं पितॄणाम्। अहं देवानामुत मर्त्यानाम्। ताभ्यामिदं विश्वं भुवनꣳ समेति। अन्तरा पूर्वमपरं च केतुम्। यस्ते देव वरुण गायत्रछन्दाः पाशः। तं त एतेनाव यजे॥९॥

यस्ते देव वरुण त्रिष्टुप्छन्दाः पाशः। तं त एतेनाव यजे। यस्ते देव वरुण जगतीछन्दाः पाशः। तं त एतेनाव यजे। सोमो वा एतस्य राज्यमादत्ते। यो राजा सन्राज्यो वा सोमेन यजते। देवसुवामेतानि हवीꣳषि भवन्ति। एतावन्तो वै देवानाꣳ सवाः। त एवास्मै सवान्प्रयच्छन्ति। त एनं पुनः सुवन्ते राज्याय। देवसू राजा भवति॥१०॥

सोम आविशन् यजे राज्यायैक च॥ [२]

उदस्थाद्देव्यदितिर्विश्वरूपी। आयुर्यज्ञपतावधात्। इन्द्राय कृण्वती भागम्। मित्राय वरुणाय च। इयं वा अग्निहोत्री। इयं वा एतस्य निषीदति। यस्याग्निहोत्री निषीदति। तामुत्थापयेत्। उदस्थाद्देव्यदितिरिति। इयं वै देव्यदितिः॥११॥

इमामेवास्मा उत्थापयति। आयुर्यज्ञपतावधादित्याह। आयुरेवास्मिन्दधाति। इन्द्राय कृण्वती भागं मित्राय वरुणाय चेत्याह। यथायजुरेवैतत्। अवर्तिं वा एषैतस्य पाप्मानं प्रतिख्याय निषीदति। यस्याग्निहोत्र्युपसृष्टा निषीदति। तां दुग्ध्वा ब्राह्मणाय दद्यात्। यस्यान्नं नाद्यात्। अवर्तिमेवास्मिन्पाप्मानं प्रतिमुञ्चति॥१२॥

दुग्ध्वा ददाति। न ह्यदृष्टा दक्षिणा दीयते। पृथिवीं वा एतस्य पयः प्रविशति। यस्याग्निहोत्रं दुह्यमानꣳ स्कन्दति। यद्द्य दुग्धं पृथिवीमसक्त। यदोषधीरप्यसरद्यदापः। पयो गृहेषु पयो अघ्न्यासु। पयो वत्सेषु पयो अस्तु तन्मयीत्याह। पय एवाऽऽत्मन्गृहेषु पशुषु धत्ते। अप उपसृजति॥१३॥

अद्भिरेवैनदाप्नोति। यो वै यज्ञस्यार्ते नानार्तꣳ सꣳसृजति। उभे वै ते तर्ह्यार्च्छतः। आर्च्छति खलु वा एतदग्निहोत्रम्। यद्दुह्यमानꣳ स्कन्दति। यदभिदुह्यात्। आर्ते नानार्तं यज्ञस्य सꣳसृजेत्। तदेव यादृक्कीदृक्कं होतव्यम्। अथान्यां दुग्ध्वा पुनर्होतव्यम्। अनार्तेनैवार्तं यज्ञस्य निष्करोति॥१४॥

यद्युद्द्रुतस्य स्कन्देत्। यत्ततोऽहुत्वा पुनरेयात्। यज्ञं विच्छिन्द्यात्। यत्र स्कन्देत्। तन्निषद्य पुनर्गृह्णीयात्। यत्रैव स्कन्दति। तत एवैनत्पुनर्गृह्णाति। तदेव यादृक्कीदृक्क होतव्यम्। अथान्यां दुग्ध्वा पुनर्होतव्यम्। अनार्तेनैवार्तं यज्ञस्य निष्करोति॥१५॥

वि वा एतस्य यज्ञश्छिद्यते। यस्याग्निहोत्रेऽधिश्रिते श्वाऽन्तरा धावति। रुद्रः खलु वा एषः। यदग्निः। यद्गामन्वत्या वर्तयेत्। रुद्राय पशूनपि दध्यात्। अपशुर्यजमानः स्यात्। यदपोऽन्वतिषिञ्चेत्। अनाद्यमग्नेरापः। अनाद्यमाभ्यामपि दध्यात्। गार्हपत्याद्भस्मादाय। इदं विष्णुर्विचक्रम इति वैष्णव्यर्चाऽऽहवनीयाद्ध्वꣳसयन्नुद्रवेत्। यज्ञो वै विष्णुः। यज्ञेनैव यज्ञꣳ सन्तनोति। भस्मना पदमपि वपति शान्त्यै॥१६॥

वै देव्यदितिर्मुञ्चति सृजति करोति करोत्याभ्यामपि दध्यात् पञ्च च॥ [३]

नि वा एतस्यांऽऽहवनीयो गार्हपत्यं कामयते। निगार्हपत्य आहवनीयम्। यस्याग्निमनुद्धृतꣳ सूर्योऽभि निम्रोचति। दर्भेण हिरण्यं प्रबद्ध्य पुरस्ताद्धरेत्।

अथाग्निम्। अथाग्निहोत्रम्। यद्धिरण्यं पुरस्ताद्धरति। ज्योतिर्वै हिरण्यम्। ज्योतिरेवैनं पश्यन्नुद्धरति। यदग्निं पूर्वꣳ हरत्यथाग्निहोत्रम्॥१७॥

भागधेयेनैवैनं प्रणयति। ब्राह्मण आर्षेय उद्धरेत्। ब्राह्मणो वै सर्वा देवताः। सर्वाभिरेवैनं देवताभिरुद्धरति। अग्निहोत्रमुपसाद्यातमितोरासीत। व्रतमेव हुतमनु म्रियते। अन्तं वा एष आत्मनो गच्छति। यस्ताम्यति। अन्तमेष यज्ञस्य गच्छति। यस्याग्निमनुद्धृतꣳ सूर्योऽभि निम्रोचति॥१८॥

पुनः समन्य जुहोति। अन्तेनैवान्तं यज्ञस्य निष्करोति। वरुणो वा एतस्य यज्ञं गृह्णाति। यस्याग्निमनुद्धृतꣳ सूर्योऽभि निम्रोचति। वारुणं चरुं निर्वपेत्। तेनैव यज्ञं निष्क्रीणीते। नि वा एतस्याऽऽहवनीयो गार्हपत्यं कामयते। नि गार्हपत्य आहवनीयम्। यस्याग्निमनुद्धृतꣳ सूर्योऽभ्युदेति। चतुर्गृहीतमाज्यं पुरस्ताद्धरेत्॥१९॥

अथाग्निम्। अथाग्निहोत्रम्। यदाज्यं पुरस्ताद्धरति। एतद्वा अग्नेः प्रियं धाम।

यदाज्यम्। प्रियेणैवैनं धाम्ना समर्धयति। यदग्निं पूर्वꣳ हरत्यथाग्निहोत्रम्। भागधेयेनैवैनं प्रणयति। ब्राह्मण आर्षेय उद्धरेत्। ब्राह्मणो वै सर्वा देवताः॥२०॥

सर्वाभिरेवैनं देवताभिरुद्धरति। पराची वा एतस्मै व्युच्छन्ती व्युच्छति। यस्याग्निमनुद्धृतꣳ सूर्योऽभ्युदेति। उषाः केतुना जुषताम्। यज्ञं देवेभिरिन्वितम्। देवेभ्यो मधुमत्तमꣳ स्वाहेति प्रत्यङ्निषद्याज्येन जुहुयात्। प्रतीचीमेवास्मै विवासयति। अग्निहोत्रमुपसाद्यातमितोरासीत। व्रतमेव हुतमनु म्रियते। अन्तं वा एष आत्मनो गच्छति॥२१॥

यस्ताम्यति। अन्तमेष यज्ञस्य गच्छति। यस्याग्निमनुद्धृतꣳ सूर्योऽभ्युदेति। पुनः समन्य जुहोति। अन्तेनैवान्तं यज्ञस्य निष्करोति। मित्रो वा एतस्य यज्ञं गृह्णाति। यस्याग्निमनुद्धृतꣳ सूर्योऽभ्युदेति। मैत्रं चरुं निर्वपेत्। तेनैव यज्ञं निष्क्रीणीते। यस्याऽऽहवनीयेऽनुद्वाते गार्हपत्य उद्वायेत्॥२२॥

यदाहवनीयमनुद्वाप्य गार्हपत्यं मन्थेत्। विच्छिन्द्यात्। भ्रातृव्यमस्मै जनयेत्।

यद्वै यज्ञस्य वास्तव्यं क्रियते। तदनु रुद्रोऽवचरति। यत्पूर्वमन्ववस्येत्। वास्तव्यमग्निमुपासीत। रुद्रोऽस्य पशून्घातुकः स्यात्। आहवनीयमुद्वाप्य। गार्हपत्यं मन्थेत्॥२३॥

इतः प्रथमं जज्ञे अग्निः। स्वाद्योनेरधि जातवेदाः। स गायत्रिया त्रिष्टुभा जगत्या। देवेभ्यो हव्यं वहतु प्रजानन्निति। छन्दोभिरेवैनꣳ स्वाद्योनेः प्रजनयति। गार्हपत्यं मन्थति। गार्हपत्यं वा अन्वाहिताग्नेः पशव उप तिष्ठन्ते। स यदुद्वायति। तदनु पशवोऽप क्रामन्ति। इषे रय्यै रमस्व॥२४॥

सहसे द्युम्नाय। ऊर्जेऽपत्यायेत्याह। पशवो वै रयिः। पशूनेवास्मै रमयति। सारस्वतौ त्वोथ्सौ समिन्धातामित्याह। ऋख्सामे वै सारस्वतावुथ्सौ। ऋख्सामाभ्यामेवैनꣳ समिन्धे। सम्राडसि विराडसीत्याह। रथन्तरं वै सम्राट्। बृहद्विराट्॥२५॥

ताभ्यामेवैनꣳ समिन्धे। वज्रो वै चक्रम्। वज्रो वा एतस्य यज्ञं विच्छिनत्ति।

यस्यानौ वा रथौ वाऽन्तराऽग्नी याति। आहवनीयमुद्वाप्य। गार्हपत्यादुद्धरेत्। यदग्ने पूर्वं प्रभृतं पदꣳ हि ते। सूर्यस्य रश्मीनन्वाततान। तत्र रयिष्ठामनु सं भरेतम्। सं नः सृज सुमत्या वाजवत्येति॥२६॥

पूर्वेणैवास्य यज्ञेन यज्ञमनु सन्तनोति। त्वमग्ने सप्रथा असीत्याह। अग्निः सर्वा देवताः। देवताभिरेव यज्ञꣳ सन्तनोति। अग्नये पथिकृते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेत्। अग्निमेव पथिकृतꣳ स्वेन भागधेयेनोपधावति। स एवैनं यज्ञियं पन्थामपि नयति। अनड्वान्दक्षिणा। वही ह्येष समृद्ध्यै॥२७॥

हरत्यथाग्निहोत्रं निम्रोचति हरेद्देवता गच्छत्युद्वायैन्मन्थेद्रमस्व बृहद्विराडिति नव च (नि वै पूर्वं त्रीणि निम्रोचति दर्भेण यद्धिरण्यमग्निहोत्रं पुनर्वरुणो वारुणं नि वा एतस्याभ्युदेति चतुर्गृहीतमाज्यं यदाज्यं पराच्युषाः पुनर्मित्रो मैत्रं यस्याऽऽहवनीयेऽनुद्वाते गार्हपत्यो यद्वै मन्थेदुद्धरेत्॥)॥ [४]

यस्य प्रातः सवने सोमोऽतिरिच्यते। माध्यं दिनꣳ सवनं कामयमानोऽभ्यतिरिच्यते। गौर्धयति मरुतामिति धयद्वतीषु कुर्वन्ति। हिनस्ति वै सन्ध्यधीतम्।

स॒न्धीव॒ खलु॒ वा ए॒तत्। यथ्सव॑नस्याति॒रिच्य॑ते। यद्धय॑द्वतीषु कु॒र्वन्ति॑। स॒न्धेः शान्त्यै॑। गा॒य॒त्रꣳ साम॑ भवति पञ्चद॒शः स्तोमः॑। तेने॒व प्रा॑तः सव॒नान्नय॑न्ति॥२८॥

म॒रुत्व॑तीषु कुर्वन्ति। तेने॒व माध्यं॑ दिना॒थ्सव॑ना॒न्नय॑न्ति। होतु॑श्चम॒समनून्न॑यन्ते। होताऽनु॑ शꣳसति। म॒ध्य॒त ए॒व य॒ज्ञꣳ स॒माद॑धाति। यस्य॒ माध्यं॑ दिने॒ सव॑ने॒ सोमो॑ऽति॒रिच्य॑ते। आ॒दि॒त्यं तृ॑तीयसव॒नं का॒मय॑मानो॒ऽभ्यति॑रिच्यते। गौ॒रि॒वी॒तꣳ साम॑ भवति। अति॑रिक्तं॒ वै गौ॑रिवी॒तम्। अति॑रिक्तं॒ यथ्सव॑नस्याति॒रिच्य॑ते॥२९॥

अति॑रिक्तस्य॒ शान्त्यै॑। बण्म॒हाꣳ अ॑सि सू॒र्येति॑ कुर्वन्ति। यस्यै॒वाऽऽदि॒त्यस्य॒ सव॑नस्य॒ काम॑नाति॒रिच्य॑ते। तेने॒वैनं॒ काम॑न॒ सम॑र्धयन्ति। गौ॒रि॒वी॒तꣳ साम॑ भवति। तेने॒व माध्यं॑ दिना॒थ्सव॑ना॒न्नय॑न्ति। स॒प्त॒द॒शः स्तोमः॑। तेने॒व तृ॑तीयसव॒नान्नय॑न्ति। होतु॑श्चम॒समनून्न॑यन्ते। होताऽनु॑ शꣳसति॥३०॥

म॒ध्य॒त ए॒व य॒ज्ञꣳ स॒माद॑धाति। यस्य॑ तृतीयसव॒ने सोमो॑ऽति॒रिच्य॑त। उ॒क्थ्यं॑ कुर्वीत। यस्यो॒क्थ्ये॑ऽति॒रिच्य॑त। अ॒ति॒रा॒त्रं कु॑र्वीत। यस्या॑तिरा॒त्रेऽति॒रिच्य॑ते। तत्त्वै

दुष्प्रज्ञानम्। यजमानं वा एतत्पशव आसाह्ययन्ति। बृहथ्साम भवति। बृहद्वा इमाँल्लोकान्दाधार। बार्हताः पशवः। बृहतैवास्मै पशून्दाधार। शिपिविष्टवतीषु कुर्वन्ति। शिपिविष्टो वै देवानां पुष्टम्। पुष्ट्यैवैनꣳ समर्धयन्ति। होतुश्चमसमनून्नयन्ते। होताऽनुशꣳसति। मध्यत एव यज्ञꣳ समादधाति॥३१॥

यन्ति सवनस्यातिरिच्यते शꣳसति दाधाराष्टौ च॥ [५]

एकैको वै जनतायामिन्द्रः। एकं वा एताविन्द्रमभि सꣳसुनुतः। यौ द्वौ सꣳसुनुतः। प्रजापतिर्वा एष वितायते। यद्यज्ञः। तस्य ग्रावाणो दन्ताः। अन्यतरं वा एते सꣳसुन्वतोर्निर्बफ्सति। पूर्वेणोपसृत्या देवता इत्याहुः। पूर्वोपसृतस्य वै श्रेयान्भवति। एतिवन्त्याज्यानि भवन्त्यभिजित्यै॥३२॥

मरुत्वतीः प्रतिपदः। मरुतो वै देवानामपराजितमायतनम्। देवानामेवापराजित आयतने यतते। उभे बृहद्रथन्तरे भवतः। इयं वाव रथन्तरम्। असौ बृहत्। आभ्यामेवैनमन्तरेति। वाचश्च मनसश्च। प्राणाच्चापानाच्च। दिवश्च पृथिव्याश्च॥३३॥

सर्वस्माद्वित्ताद्वेद्यात्। अभिवर्तो ब्रह्मसामं भवति। सुवर्गस्य लोकस्याभिवृत्त्यै। अभिजिद्भवति। सुवर्गस्य लोकस्याभिजित्यै। विश्वजिद्भवति। विश्वस्य जित्यै। यस्य भूयाꣳसो यज्ञक्रतव इत्याहुः। स देवतां वृङ्क्त इति। यद्यग्निष्टोमः सोमः परस्ताथ्स्यात्॥३४॥

उक्थ्यं कुर्वीत। यद्युक्थः स्यात्। अतिरात्रं कुर्वीत। यज्ञक्रतुभिरेवास्य देवतां वृङ्क्ते। यो वै छन्दोभिरभिभवति। स सꣳसुन्वतोरभिभवति। संवेशाय त्वोपवेशाय त्वेत्याह। छन्दाꣳसि वै संवेश उपवेशः। छन्दोभिरेवास्य छन्दाꣳस्यभिभवति। इष्टर्गो वा ऋत्विजामध्वर्युः॥३५॥

इष्टर्गः खलु वै पूर्वोऽष्टुः क्षीयते। प्राणापानौ मृत्योर्मा पातमित्याह। प्राणापानयोरेव श्रयते। प्राणापानौ मा मा हासिष्टमित्याह। नैनं पुराऽऽयुषः प्राणापानौ जहितः। आर्तिं वा एते नियन्ति। येषां दीक्षितानां प्रमीयते। तं यदवर्जेयुः। क्रूरकृतामिवैषां लोकः स्यात्। आहर दहेति ब्रूयात्॥३६॥

तं दक्षिणतो वेद्यै निधाय। सर्पराज्ञियाऽऋग्भिः स्तुयुः। इयं वै सर्पतो राज्ञी। अस्या एवैनं परिददति। व्यृद्धं तदित्याहुः। यथ्स्तुतमननुशस्तमिति। होता प्रथमः प्राचीनावीती माँर्जालीयं परीयात्। यामीरनुब्रुवन्। सर्पराज्ञीनां कीर्तयेत्। उभयोरेवैनं लोकयोः परिददति॥३७॥

अथो धुवन्त्येवैनम्। अथो न्येवास्मै ह्वुवते। त्रिः परियन्ति। त्रय इमे लोकाः। एभ्य एवैनं लोकेभ्यो धुवते। त्रिः पुनः परियन्ति। षट्थ्सम्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः। ऋतुभिरेवैनं धुवते। अग्न आयूꣳषि पवस इति प्रतिपदं कुर्वीरन्। रथन्तरसामैषाꣳ सोमः स्यात्। आयुरेवाऽऽत्मन्दधते। अथो पाप्मानमेव विजहतो यन्ति॥३८॥

अभिजित्यै पृथिव्याश्च स्यादध्वर्युर्ब्रूयाल्लोकयोः परिददति कुर्वीरꣳस्त्रीणि च॥ [६]

असुर्यं वा एतस्माद्वर्णं कृत्वा। पशवो वीर्यमप क्रामन्ति। यस्य यूपो विरोहति। त्वाष्ट्रं बहुरूपमालभेत। त्वष्टा वै रूपाणामीशे। य एव रूपाणामीशे। सोऽस्मिन्पशून् वीर्यं यच्छति। नास्मात्पशवो वीर्यमप क्रामन्ति। आर्तिं वा एते नियन्ति। येषां

दीक्षितानामग्निरुद्वायति॥३९॥

यदाहवनीय उद्वायेत्। यत्तं मन्थेत्। विच्छिन्द्यात्। भ्रातृव्यमस्मै जनयेत्। यदाहवनीय उद्वायेत्। आग्नीध्राद्धादुद्धरेत्। यदाग्नीध्र उद्वायेत्। गार्हपत्यादुद्धरेत्। यद्गार्हपत्य उद्वायेत्। अत एव पुनर्मन्थेत्॥४०॥

अत्र वाव स निलयते। यत्र खलु वै निलीनमुत्तमं पश्यन्ति। तदेनमिच्छन्ति। यस्माद्वारोरुद्वायेत्। तस्यारणीं कुर्यात्। क्रुमुकमपि कुर्यात्। एषा वा अग्नेः प्रिया तनूः। यत्क्रुमुकः। प्रिययैवैनं तनुवा समर्धयति। गार्हपत्यं मन्थति॥४१॥

गार्हपत्यो वा अग्नेर्योनिः। स्वादेवैनं योनेर्जनयति। नास्मै भ्रातृव्यं जनयति। यस्य सोम उपदस्येत्। सुवर्णꣳ हिरण्यं द्वेधा विच्छिद्य। ऋजीषेऽन्यदाधूनुयात्। जुहुयादन्यत्। सोममेवाभिषुणोति। सोमं जुहोति। सोमस्य वा अभिषूयमाणस्य प्रिया तनूरुदक्रामत्॥४२॥

तथ्सुवर्णꣳ हिरण्यमभवत्। यथ्सुवर्णꣳ हिरण्यं कुर्वन्ति। प्रिययैवैनं तनुवा

समर्धयन्ति। यस्याक्रीतꣳ सोममपहरेयुः। क्रीणीयादेव। सैव ततः प्रायश्चित्तिः। यस्य क्रीतमपहरेयुः। आदाराꣳश्च फाल्गुनानि चाभिषुणुयात्। गायत्री यꣳ सोममाहरत्। तस्य योऽꣳशुः पराऽपतत्॥४३॥

त आदारा अभवन्। इन्द्रो वृत्रमहन्। तस्य वल्कः पराऽपतत्। तानि फाल्गुनान्यभवन्। पशवो वै फाल्गुनानि। पशवः सोमो राजा। यदादाराꣳश्च फाल्गुनानि चाभिषुणोति। सोममेव राजानमभिषुणोति। शृतेन प्रातः सवने श्रीणीयात्। दध्ना मध्यं दिने॥४४॥

नीतमिश्रेण तृतीयसवने। अग्निष्टोमः सोमः स्याद्रथन्तरसामा। य एवर्त्विजो वृताः स्युः। त एनं याजयेयुः। एकां गां दक्षिणां दद्यात्तेभ्य एव। पुनः सोमं क्रीणीयात्। यज्ञेनैव तद्यज्ञमिच्छति। सैव ततः प्रायश्चित्तिः। सर्वाभ्यो वा एष देवताभ्यः सर्वेभ्यः पृष्ठेभ्य आत्मानमागुरते। यः सत्रायागुरते। एतावान्खलु वै पुरुषः। यावदस्य वित्तम्। सर्ववेदसेन यजेत। सर्वपृष्ठोऽस्य सोमः स्यात्। सर्वाभ्य

ए॒व दे॒वता॑भ्यः॒ सर्वे॑भ्यः पृ॒ष्ठेभ्य॑ आ॒त्मानं॒ निष्क्री॑णीते॥४५॥

उ॒द्वार्य॑ति मन्थेम्मन्थत्यक्रामत्प॒राऽप॑तन्म॒ध्यन्दि॑न आगु॒रते॒ पश्च॑ च॥ [७]

पव॑मानः॒ सुव॒र्जनः॑। प॒वित्रे॑ण॒ विच॑र्षणिः। यः पोता॒ स पु॑नातु मा। पु॒नन्तु॑ मा देवज॒नाः। पु॒नन्तु॒ मन॑वो धि॒या। पु॒नन्तु॒ विश्व॑ आ॒यवः॑। जात॑वेदः प॒वित्र॑वत्। प॒वित्रे॑ण पुनाहि मा। शु॒क्रेण॑ देव॒ दीद्य॑त्। अग्ने॒ क्रत्वा॒ क्रतूँ॒ रनु॑॥४६॥

यत्ते॑ प॒वित्र॑म॒र्चिषि॑। अग्ने॒ वित॑तमन्त॒रा। ब्रह्म॒ तेन॑ पुनीमहे। उ॒भाभ्यां॑ देव सवितः। प॒वित्रे॑ण स॒वेन॑ च। इ॒दं ब्रह्म॑ पुनीमहे। वै॒श्व॒दे॒वी पु॑न॒ती दे॒व्यागा॑त्। यस्यै॑ ब॒ह्वीस्त॒नुवो॑ वी॒तपृ॑ष्ठाः। तया॒ मद॑न्तः सध॒माद्ये॑षु। व॒यꣳ स्या॑म॒ पत॑यो रयी॒णाम्॥४७॥

वै॒श्वा॒न॒रो र॒श्मिभि॑र्मा पुनातु। वातः॑ प्रा॒णेने॑षि॒रो म॑यो॒भूः। द्यावा॑पृथि॒वी पय॑सा॒ पयो॑भिः। ऋ॒तावरी॑ य॒ज्ञिये॑ मा पुनीताम्। बृ॒हद्भिः॑ सवित॒स्तृभिः॑। वर्षि॑ष्ठैर्देव॒ मन्म॑भिः। अग्ने॒ दक्षैः॑ पुनाहि मा। येन॑ दे॒वा अपु॑नत। येनाऽऽपो॑ दि॒व्यं कशः॑। तेन॑ दि॒व्येन॒ ब्रह्म॑णा॥४८॥

इ॒दं ब्रह्म॑ पुनीमहे। यः पा॑वमा॒नीर॒ध्येति॑। ऋषि॑भिः॒ सम्भृ॑त॒ꣳ रसम्॑। सर्व॒ꣳ स पू॒तम॑श्नाति। स्व॒दि॒तं मा॑त॒रिश्व॑ना। पा॒व॒मा॒नीर्यो अ॒ध्येति॑। ऋषि॑भिः॒ सम्भृ॑त॒ꣳ रसम्॑। तस्मै॒ सर॑स्वती दुहे। क्षी॒रꣳ स॒र्पिर्मधू॑द॒कम्। पा॒व॒मा॒नीः स्व॒स्त्यय॑नीः॥४९॥

सु॒दुघा॒ हि पय॑स्वतीः। ऋषि॑भिः॒ सम्भृ॑तो॒ रसः॑। ब्रा॒ह्म॒णेष्व॒मृतꣳ॑ हि॒तम्। पा॒व॒मा॒नीर्दि॑शन्तु नः। इ॒मं लो॒कमथो॑ अ॒मुम्। कामा॒न्त्समर्ध॑यन्तु नः। दे॒वीर्दे॒वैः स॒माभृ॑ताः। पा॒व॒मा॒नीः स्व॒स्त्यय॑नीः। सु॒दुघा॒ हि घृ॑त॒श्चुतः॑। ऋषि॑भिः॒ सम्भृ॑तो॒ रसः॑॥५०॥

ब्रा॒ह्म॒णेष्व॒मृतꣳ॑ हि॒तम्। येन॑ दे॒वाः प॒वित्रे॑ण। आ॒त्मान॑ं पुनते॒ सदा॑। तेन॑ स॒हस्र॑धारेण। पा॒व॒मा॒न्यः पु॑नन्तु मा। प्रा॒जा॒प॒त्यं प॒वित्रम्॑। श॒तोद्या॑मꣳ हिर॒ण्मयम्॑। तेन॑ ब्रह्म॒विदो॑ व॒यम्। पू॒तं ब्रह्म॑ पुनीमहे। इन्द्रः॑ सुनी॒ती स॒ह मा॑ पुनातु। सोमः॑ स्व॒स्त्या वरु॑णः स॒मीच्या॑। य॒मो राजा॑ प्रमृ॒णाभिः॑ पुनातु मा। जा॒तवे॑दा मो॒र्जय॑न्त्या पुनातु॥५१॥

अनु॑ रयी॒णां ब्रह्म॑णा स्व॒स्त्यय॑नीः सु॒दुघा॒ हि घृ॑त॒श्चुत॒ ऋषि॑भिः॒ सम्भृ॑तो॒ रसः॑ पुनातु॒ त्रीणि॑ च॥ [८]

प्र॒जा वै स॒त्रमा॑सत॒ तप॒स्तप्य॑माना॒ अजु॑ह्वतीः। दे॒वा अ॑पश्यञ्चम॒सं घृ॒तस्य॑ पू॒र्णꣳ स्व॒धाम्। तमुपोद॑तिष्ठ॒न्तम॑जुहवुः। तेना॑र्धमा॒स ऊर्ज॒मवा॑रुन्धत। तस्मा॑दर्धमा॒से दे॒वा इ॑ज्यन्ते। पि॒तरो॑ऽपश्यञ्चम॒सं घृ॒तस्य॑ पू॒र्णꣳ स्व॒धाम्। तमुपोद॑तिष्ठ॒न्तम॑जुहवुः। तेन॑ मा॒स्यूर्ज॒मवा॑रुन्धत। तस्मा॑न्मा॒सि पि॒तृभ्यः॑ क्रियते। म॒नु॒ष्या॑ अपश्यञ्चम॒सं घृ॒तस्य॑ पू॒र्णꣳ स्व॒धाम्॥५२॥

तमुपोद॑तिष्ठ॒न्तम॑जुहवुः। तेन॑ द्व॒यीमूर्ज॒मवा॑रुन्धत। तस्मा॒द्विरह्नो॑ मनु॒ष्ये॑भ्य॒ उप॑ह्रियते। प्रा॒तश्च॑ सा॒यं च॑। प॒शवो॑ऽपश्यञ्चम॒सं घृ॒तस्य॑ पू॒र्णꣳ स्व॒धाम्। तमुपोद॑तिष्ठ॒न्तम॑जुहवुः। तेन॑ त्र॒यीमूर्ज॒मवा॑रुन्धत। तस्मा॒त्त्रिरह्नः॑ प॒शवः॒ प्रेर॑ते। प्रा॒तः स॑ङ्ग॒वे सा॒यम्। असु॑रा अपश्यञ्चम॒सं घृ॒तस्य॑ पू॒र्णꣳ स्व॒धाम्॥५३॥

तमुपोद॑तिष्ठ॒न्तम॑जुहवुः। तेन॑ संवथ्स॒र ऊर्ज॒मवा॑रुन्धत। ते दे॒वा अ॑मन्यन्त। अ॒मी वा इ॒दम॑भूवन्। यद्व॒यꣳ स्म इति॑। त ए॒तानि॑ चातुर्मा॒स्यान्य॑पश्यन्। तानि॒ निर॑वपन्। तैरे॒वैषां तामूर्ज॑मवृञ्जत। ततो॑ दे॒वा अभ॑वन्। पराऽसु॑राः॥५४॥

यद्यजते। यामेव देवा ऊर्जमवारुन्धत। तान्तेनाव रुन्धे। यत्पितृभ्यः करोति। यामेव पितर ऊर्जमवारुन्धत। तान्तेनाव रुन्धे। यदावसथेऽन्नꣳ हरन्ति। यामेव मनुष्या ऊर्जमवारुन्धत। तान्तेनाव रुन्धे। यद्दक्षिणां ददाति॥५५॥

यामेव पशव ऊर्जमवारुन्धत। तान्तेनाव रुन्धे। यच्चातुर्मास्यैर्यजते। यामेवासुरा ऊर्जमवारुन्धत। तान्तेनाव रुन्धे। भवत्यात्मना। परास्य भ्रातृव्यो भवति। विराजो वा एषा विक्रान्तिः। यच्चातुर्मास्यानि। वैश्वदेवेनास्मिँल्लोके प्रत्यतिष्ठत्। वरुणप्रघासैरन्तरिक्षे। साकमेधैरमुष्मिँल्लोके। एष ह त्वावैतथ्सर्व भवति। य एवं विद्वाꣳश्चातुर्मास्यैर्यजते॥५६॥

मनुष्या अपश्यञ्चमसं घृतस्य पूर्णꣳ स्वधामसुरा अपश्यञ्चमसं घृतस्य पूर्णꣳ स्वधामसुरा ददात्यतिष्ठच्चत्वारि च॥——[९]

अग्निर्वाव संवथ्सरः। आदित्यः परिवथ्सरः। चन्द्रमा इदावथ्सरः। वायुरनुवथ्सरः। यद्वैश्वदेवेन यजते। अग्निमेव तथ्संवथ्सरमाप्नोति। तस्माद्वैश्वदेवेन यजमानः। संवथ्सरीणाꣳ स्वस्तिमाशास्त इत्याशासीत। यद्वरुणप्रघासैर्यजते।

आ॒दि॒त्यमे॒व तत्प॑रिवथ्स॒रमा॑प्नोति॥ ५७॥

तस्मा॑द्वरुणप्रघा॒सैर्यज॑मानः। प॒रि॒व॒थ्स॒रीणाꣳ॑ स्व॒स्तिमाशा॑स्त॒ इत्याशा॑सीत। यथ्सा॑कमे॒धैर्यज॑ते। च॒न्द्रम॑समे॒व तदि॑दावथ्स॒रमा॑प्नोति। तस्मा॑थ्साकमे॒धैर्यज॑मानः। इ॒दा॒व॒थ्स॒रीणाꣳ॑ स्व॒स्तिमाशा॑स्त॒ इत्याशा॑सीत। यत्पि॑तृय॒ज्ञेन॒ यज॑ते। दे॒वाने॒व तद॒न्ववे॑स्यति। अथ॒वा अ॑स्य वा॒युश्चा॑नुवथ्स॒रश्चाप्री॑ता॒वुच्छि॑ष्येते। यच्छु॑नासी॒रीये॑ण॒ यज॑ते॥ ५८॥

वा॒युमे॒व तद॑नुवथ्स॒रमा॑प्नोति। तस्मा॑च्छुनासी॒रीये॑ण॒ यज॑मानः। अ॒नु॒व॒थ्स॒रीणाꣳ॑ स्व॒स्तिमाशा॑स्त॒ इत्याशा॑सीत। स॒व॒थ्स॒रं वा ए॒ष ईप्स॑तीत्या॑हुः। यश्चा॑तुर्मा॒स्यैर्यज॑त॒ इति॑। ए॒ष ह॒ त्वै स॑वथ्स॒रमा॑प्नोति। य ए॒वं वि॒द्वाꣳश्चा॑तुर्मा॒स्यैर्यज॑ते। विश्वे॑ दे॒वाः सम॑यजन्त। ते॑ऽग्निमे॒वाय॑जन्त। त ए॒तं लो॒कम॑जयन्॥ ५९॥

यस्मि॑न्न॒ग्निः। यद्वै॑श्वदे॒वेन॒ यज॑ते। ए॒तमे॒व लो॒कं ज॑यति। यस्मि॑न्न॒ग्निः। अ॒ग्नेरे॒व सायु॑ज्य॒मुपै॑ति। य॒दा वै॑श्वदे॒वेन॒ यज॑ते। अथ॑ संवथ्स॒रस्य॑ गृ॒हप॑तिमाप्नोति।

य॒दा सं॑वथ्स॒रस्य॑ गृ॒हप॑तिमा॒प्नोति॑। अथ॑ सहस्रया॒जिन॑माप्नोति। य॒दा स॑हस्रया॒जिन॑मा॒प्नोति॑॥६०॥

अथ॑ गृहमे॒धिन॑माप्नोति। य॒दा गृ॑हमे॒धिन॑मा॒प्नोति॑। अथा॒ग्निर्भ॑वति। य॒दाग्निर्भव॑ति। अथ॒ गौर्भ॑वति। ए॒षा वै वै॑श्वदे॒वस्य॒ मात्रा॑। ए॒तद्वा ए॒तेषा॑मव॒मम्। अतो॑तो॒ वा उत्त॑राणि॒ श्रेया॑ꣳसि भवन्ति। यद्विश्वे॑ दे॒वाः स॒मय॑जन्त। तद्वै॑श्वदे॒वस्य॑ वैश्वदेव॒त्वम्॥६१॥

अथा॑ऽऽदि॒त्यो वरु॑ण॒ꣳ रा॑जानं वरुणप्रघा॒सैर॑यजत। स ए॒तं लो॒कम॑जयत्। यस्मि॑न्नादि॒त्यः। यद्व॑रुणप्रघा॒सैर्यज॑ते। ए॒तमे॒व लो॒कं ज॑यति। यस्मि॑न्नादि॒त्यः। आ॒दि॒त्यस्यै॒व सायु॑ज्य॒मुपै॑ति। यदा॑दि॒त्यो वरु॑ण॒ꣳ राजा॑नं वरुणप्रघा॒सै-रय॑जत। तद्व॑रुणप्रघा॒सानां॑ वरुणप्रघास॒त्वम्। अथ॒ सोमो॒ राजा॒ छन्दा॑ꣳसि साकमे॒धैर॑यजत॥६२॥

स ए॒तं लो॒कम॑जयत्। यस्मि॑ꣳश्च॒न्द्रमा॑ वि॒भाति॑। यथ्सा॑कमे॒धैर्यज॑ते। ए॒तमे॒व

लो॒कं ज॑यति। यस्मिꣳ॑श्च॒न्द्रमा॑ वि॒भाति॑। च॒न्द्रम॑स ए॒व सायु॑ज्य॒मुपै॑ति। सोमो॒ वै च॒न्द्रमाः॑। ए॒ष ह॒ त्वै सा॒क्षाथ्सोमं॑ भक्षयति। य ए॒वं वि॒द्वान्थ्सा॑कमे॒धैर्यज॑ते। यथ्सोम॑श्च॒ राजा॒ छन्दाꣳ॑सि च स॒मैध॑न्त॥६३॥

तथ्सा॑कमे॒धानाꣳ॑ साकमेध॒त्वम्। अथ॒र्तवः॑ पि॒तरः॑ प्र॒जाप॑तिं पि॒तरं॑ पितृय॒ज्ञेना॑यजन्त। त ए॒तं लो॒कम॑जयन्। यस्मि॑न्नृ॒तवः॑। यत्पि॑तृय॒ज्ञेन॒ यज॑ते। ए॒तमे॒व लो॒कं ज॑यति। यस्मि॑न्नृ॒तवः॑। ऋ॒तू॒नामे॒व सायु॑ज्य॒मुपै॑ति। यदृ॒तवः॑ पि॒तरः॑ प्र॒जाप॑तिं पि॒तरं॑ पितृय॒ज्ञेनाय॑जन्त। तत्पि॑तृय॒ज्ञस्य॑ पितृयज्ञ॒त्वम्॥६४॥

अथौष॑धय इ॒मं दे॒वं त्र्य॑म्बकैरयजन्त॒ प्रथे॑म॒हीति॑। ततो॒ वै ता अ॑प्रथन्त। य ए॒वं वि॒द्वाꣳस्त्र्य॑म्बके॒र्यज॑ते। प्रथ॑ते प्र॒जया॑ प॒शुभिः॑। अथ॑ वा॒युः प॑रमे॒ष्ठिनꣳ॑ शुनासी॒रीये॑णायजत। स ए॒तं लो॒कम॑जयत्। यस्मि॑न्वा॒युः। यच्छु॑नासी॒रीये॑ण॒ यज॑ते। ए॒तमे॒व लो॒कं ज॑यति। यस्मि॑न्वा॒युः॥६५॥

वा॒योरे॒व सायु॑ज्य॒मुपै॑ति। ब्र॒ह्म॒वा॒दिनो॑ वदन्ति। प्र चा॑तुर्मास्ययाजी मी॑य॒ता (३)

न प्रमीयता (३) इति। जीवन्वा एष ऋतूनप्येति। यदि वसन्ताँ प्रमीयते। वसन्तो भवति। यदि ग्रीष्मे ग्रीष्मः। यदि वर्षासु वर्षाः। यदि शरदि शरत्। यदि हेमन् हेमन्तः। ऋतुर्भूत्वा संवथ्सरमप्येति। संवथ्सरः प्रजापतिः। प्रजापतिर्वावैषः॥६६॥

परिवथ्सरमाँप्रोति शुनासीरीयेण यजतेऽजयन्थ्सहस्रयाजिनमाप्नोति वैश्वदेवत्वꣳ साकमेधैरयजत समैधन्त पितृयज्ञत्वं जयति यस्मिन्वायुर्हेमन्तस्त्रीणि च॥ [१०]

उभये युवꣳ सुरामुदस्थान्नि वै यस्य प्रातः सवन एकैकोऽसुर्यं पवमानः प्रजा वै सत्रमासताग्निर्वाव संवथ्सरो दश॥१०॥

उभये वा उदस्थाथ्सर्वाभिर्मध्यतोऽत्र वाव ब्राँह्मणेष्वथ गृहमेधिनꣳ षट्थ्षष्टिः॥६६॥

उभये वा वैषः॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके चतुर्थः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ पञ्चमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके पञ्चमः प्रपाठकः ॥

अग्नेः कृत्तिकाः। शुक्रं परस्ताज्ज्योतिरवस्तात्। प्रजापते रोहिणी। आपः परस्तादोषधयोऽवस्तात्। सोमस्येन्वका वितानि। परस्ताद्वयन्तोऽवस्तात्। रुद्रस्य बाहू। मृगयवः परस्ताद्विक्षारोऽवस्तात्। अदित्यै पुनर्वसू। वातः परस्तादार्द्रमवस्तात्॥१॥

बृहस्पतेस्तिष्यः। जुह्वतः परस्ताद्यजमाना अवस्तात्। सर्पाणामाश्रेषाः। अभ्यागच्छन्तः परस्तादभ्यानृत्यन्तोऽवस्तात्। पितॄणां मघाः। रुदन्तः परस्तादपभ्रꣳशोऽवस्तात्। अर्यम्णः पूर्वे फल्गुनी। जाया परस्तादृषभोऽवस्तात्। भगस्योत्तरे। वहतवः परस्ताद्वहमाना अवस्तात्॥२॥

देवस्य सवितुरहस्तः। प्रसवः परस्ताथ्सनिरवस्तात्। इन्द्रस्य चित्रा। ऋतं परस्ताथ्सत्यमवस्तात्। वायोर्निष्ट्या व्रततिः। परस्तादसिद्धिरवस्तात्।

इन्द्राग्नियोर्विशाखे। युगानि परस्तात्कृषमाणा अवस्तात्। मित्रस्यानूराधाः। अभ्यारोहत्परस्तादभ्यारूढमवस्तात्॥३॥

इन्द्रस्य रोहिणी। शृणत्परस्तात्प्रतिशृणदवस्तात्। निर्ऋत्यै मूलवर्हणी। प्रतिभञ्जन्तः परस्तात्प्रतिशृणन्तोऽवस्तात्। अपां पूर्वा अषाढाः। वर्चः परस्ताथ्समितिरवस्तात्। विश्वेषां देवानामुत्तराः। अभिजयत्परस्तादभिजितमवस्तात् विष्णोः श्रोणा पृच्छमानाः। परस्तात्पन्था अवस्तात्॥४॥

वसूनाꣳ श्रविष्ठाः। भूतं परस्ताद्भूतिरवस्तात्। इन्द्रस्य शतभिषक्। विश्वव्यचाः परस्ताद्विश्वक्षितिरवस्तात्। अजस्यैकपदः पूर्वे प्रोष्ठपदाः। वैश्वानरं परस्ताद्वैश्वावसवमवस्तात्। अहेर्बुध्न्यस्योत्तरे। अभिषिञ्चन्तः परस्तादभिषुण्वन्तोऽवस्तात्। पूष्णो रेवती। गावः परस्ताद्वथ्सा अवस्तात्। अश्विनोरश्वयुजौ। ग्रामः परस्ताथ्सेनाऽवस्तात्। यमस्यापभरणीः। अपकर्षन्तः परस्तादपवहन्तोऽवस्तात्। पूर्णा पश्चाद्यत्ते देवा अदधुः॥५॥

आर्द्रमवस्ताद्वहमाना अवस्तादभ्यारूढमवस्तात्पन्थां अवस्ताद्वृथ्सा अवस्तात्पञ्च च॥ [१]

यत्पुण्यं नक्षत्रम्। तद्वट्कुर्वीतोपव्युषम्। यदा वै सूर्य उदेति। अथ नक्षत्रं नैति। यावति तत्र सूर्यो गच्छेत्। यत्र जघन्यं पश्येत्। तावति कुर्वीत यत्कारी स्यात्। पुण्याह एव कुरुते। एवꣳ ह वै यज्ञेषु च शतद्युम्नं च माथ्स्यो निरवसाययां चकार॥६॥

यो वै नक्षत्रियं प्रजापतिं वेद। उभयोरेनं लोकयोर्विदुः। हस्त एवास्य हस्तः। चित्रा शिरः। निष्ट्या हृदयम्। ऊरू विशाखे। प्रतिष्ठाऽनूराधाः। एष वै नक्षत्रियः प्रजापतिः। य एवं वेद। उभयोरेनं लोकयोर्विदुः॥७॥

अस्मिꣳश्चामुष्मिꣳश्च। यां कामयेत दुहितरं प्रिया स्यादिति। तां निष्ट्यायां दद्यात्। प्रियैव भवति। नेव तु पुनरागच्छति। अभिजिन्नाम नक्षत्रम्। उपरिष्टादषाढानाम्। अवस्ताच्छ्रोणायै। देवासुराः संयत्ता आसन्। ते देवास्तस्मिन्नक्षत्रेऽभ्यजयन्॥८॥

यद॒भ्यज॑यन्। तद॑भि॒जितो॑ऽभिजि॒त्त्वम्। यं का॒मये॑तानपज॒य्यं ज॑ये॒दिति॑। तमे॒तस्मि॒न्नक्ष॑त्रे यातयेत्। अ॒न॒प॒ज॒य्यमे॒व ज॑यति। पा॒पप॑राजितमिव॒ तु। प्र॒जाप॑तिः प॒शून॑सृजत। ते नक्ष॑त्रं नक्षत्र॒मुपा॑तिष्ठन्त। ते स॒माव॑न्त ए॒वाभ॑वन्। ते रे॒वती॒मुपा॑तिष्ठन्त॥ ९॥

ते रे॒वत्यां॒ प्राभ॑वन्। तस्मा॑द्रे॒वत्यां॑ पशू॒नां कु॑र्वीत। यत्किं चा॑र्वा॒चीन॒ꣳ सोमा॑त्। प्रैव भ॑वन्ति। स॒लि॒लं वा इ॒दम॑न्त॒रासी॑त्। यदत॑रन्। तत्तार॑काणां तारक॒त्वम्। यो वा इ॒ह यज॑ते। अ॒मुꣳ स लो॒कं न॑क्षते। तन्नक्ष॑त्राणां नक्षत्र॒त्वम्॥ १०॥

दे॒व॒गृ॒हा वै नक्ष॑त्राणि। य ए॒वं वेद॑। गृ॒ह्य॑ेव भ॑वति। यानि॒ वा इ॒मानि॑ पृथि॒व्याश्चि॒त्राणि॑। तानि॒ नक्ष॑त्राणि। तस्मा॑दश्ली॒लना॑मꣳश्चि॒त्रे। नाव॑स्ये॒न्न य॑जेत। यथा॑ पापा॒हे कु॑रु॒ते। ता॒दृग॒ेव तत्। दे॒व॒न॒क्ष॒त्राणि॒ वा अ॒न्यानि॑॥ ११॥

य॒म॒न॒क्ष॒त्राण्य॒न्यानि॑। कृत्ति॑काः प्रथ॒मम्। विशा॑खे उत्त॒मम्। तानि॑ देवनक्ष॒त्राणि॑। अ॒नू॒रा॒धाः प्र॑थ॒मम्। अ॒प॒भर॑णीरुत्त॒मम्। तानि॑ यमनक्ष॒त्राणि॑। यानि॑ देवनक्ष॒त्राणि॑।

तानि॒ दक्षि॑णेन॒ परि॑यन्ति। यानि॑ यमनक्ष॒त्राणि॑॥१२॥

तान्युत्त॑रेण। अन्वे॑षामरा॒थ्स्मेति॑। तद॑नूरा॒धाः। ज्ये॒ष्ठमे॑षामवधि॒ष्मेति॑। तज्ज्ये॑ष्ठ॒घ्नी। मूल॑मेषामवृक्षा॒मेति॑। तन्मू॑ल॒वर्ह॑णी। यन्नास॑हन्त। तद॑षा॒ढाः। यदश्नो॑णत्॥१३॥

तच्छ्रो॒णा। यदशृ॑णोत्। तच्छ्र॒विष्ठाः। यच्छ॒तमभि॑षज्यन्। तच्छ॒तभि॑षक्। प्रो॒ष्ठ॒प॒देषू॑दयच्छन्त। रे॒वत्या॑मरवन्त। अ॒श्व॒युजो॑रयुञ्जत। अ॒प॒भर॑णीष्वपा॑वहन्। तानि॒ वा ए॒तानि॑ यमनक्ष॒त्राणि॑। यान्ये॒व दे॑वनक्ष॒त्राणि॑। तेषु॑ कुर्वीत यत्का॒री स्यात्। पु॒ण्या॒ह ए॒व कु॑रुते॥१४॥

च॒का॒रै॒वं वेदो॒भयो॑रेनं लो॒कयो॑र्विदुरजयन्ने॒वती॒मुपा॑तिष्ठन्त नक्षत्र॒त्वम॒न्यानि॒ यानि॑ यमनक्ष॒त्राण्यश्नो॑णद्यमनक्ष॒त्राणि॒ त्रीणि॑ च॥—[२]

दे॒वस्य॑ सवि॒तुः प्रा॒तः प्र॑स॒वः प्रा॒णः। वरु॑णस्य सा॒यमा॑स॒वो॑ऽपा॒नः। यत्प्र॑ती॒चीन॑ं प्रात॒स्तना॑त्। प्रा॒चीन॑ꣳ सङ्ग॒वात्। ततो॑ दे॒वा अ॑ग्निष्टो॒मं निर॑मिमत। तत्तदात्त॑वीर्यं निर्मा॒र्गः। मि॒त्रस्य॑ सङ्ग॒वः। तत्पुण्यं॑ तेज॒स्व्यह॑ः। तस्मा॒त्तर्हि॑ प॒शवः॑ स॒माय॑न्ति। यत्प्र॑ती॒चीन॑ꣳ सङ्ग॒वात्॥१५॥

प्रा॒चीनं॑ म॒ध्यं दि॑नात्। ततो॑ दे॒वा उ॒क्थ्यं॑ निर॑मिमत। तत्तदात्त॑वीर्यं निर्मा॒र्गः। बृह॒स्पतेर्म॒ध्यं दि॑नः। तत्पुण्यं॑ तेज॒स्व्यह॑ः। तस्मा॒त्तर्हि॒ तेक्ष्णि॑ष्ठं तपति। यत्प्र॑ती॒चीनं॑ म॒ध्यं दि॑नात्। प्रा॒चीन॑मपरा॒ह्णात्। ततो॑ दे॒वाः षो॑ड॒शिनं॒ निर॑मिमत। तत्तदात्त॑वीर्यं निर्मा॒र्गः॥१६॥

भग॑स्यापरा॒ह्णः। तत्पुण्यं॑ तेज॒स्व्यह॑ः। तस्मा॑दपरा॒ह्णे कु॑मा॒र्यो॑ भग॑मि॒च्छमा॑नाश्चरन्ति। यत्प्र॑ती॒चीन॑मपरा॒ह्णात्। प्रा॒चीनꣳ॑ सा॒यात्। ततो॑ दे॒वा अ॑तिरा॒त्रं निर॑मिमत। तत्तदात्त॑वीर्यं निर्मा॒र्गः। वरु॑णस्य सा॒यम्। तत्पुण्यं॑ तेज॒स्व्यह॑ः। तस्मा॒त्तर्हि॒ नानृ॑तं वदेत्॥१७॥

ब्रा॒ह्म॒णो वा अ॑ष्टावि॒ꣳशो नक्ष॑त्राणाम्। स॒मा॒नस्याह्नः॒ पञ्च॒ पुण्या॑नि॒ नक्ष॑त्राणि। च॒त्वार्य॑श्ली॒लानि॑। तानि॒ नव॑। यच्च॑ प॒रस्ता॒न्नक्ष॑त्राणां॒ यच्चा॒वस्ता॑त्। तान्येका॑दश। ब्रा॒ह्म॒णो द्वा॑द॒शः। य ए॒वं वि॒द्वान्थ्स॑वथ्स॒रं व्र॒तं चर॑ति। स॒व॒थ्स॒रेणै॒वास्य॑ व्र॒तं गु॒प्तं भ॑वति। स॒मा॒नस्याह्नः॒ पञ्च॒ पुण्या॑नि॒ नक्ष॑त्राणि। च॒त्वार्य॑श्ली॒लानि॑। तानि॒ नव॑। आ॒ग्ने॒यी

रात्रिः। ऐन्द्रमहः। तान्येकादश। आदित्यो द्वादशः। य एवं विद्वान्थ्संवथ्सरं व्रतं चरति। संवथ्सरेणैवास्य व्रतं गुप्तं भवति॥१८॥

सङ्गवाथ्षोडशिनं निरमिमत तत्तदात्तवीर्यं निर्मार्गो वदेद्भवति समानस्याह्नः पञ्च पुण्यानि नक्षत्राण्यष्टौ च॥ [३]

ब्रह्मवादिनो वदन्ति। कति पात्राणि यज्ञं वहन्तीति। त्रयोदशेति ब्रूयात्। स यद्ब्रूयात्। कस्तानि निरमिमीतेति। प्रजापतिरिति ब्रूयात्। स यद्ब्रूयात्। कुतस्तानि निरमिमीतेति। आत्मन इति। प्राणापानाभ्यामेवोपाꣳश्वन्तर्यामौ निरमिमीत॥१९॥

व्यानादुपाꣳशुसवनम्। वाच ऐन्द्रवायवम्। दक्षक्रतुभ्यां मैत्रावरुणम्। श्रोत्रादाश्विनम्। चक्षुषः शुक्रामन्थिनौ। आत्मन आग्रयणम्। अङ्गेभ्य उक्थ्यम्। आयुषो ध्रुवम्। प्रतिष्ठाया ऋतुपात्रे। यज्ञं वाव तं प्रजापतिर्निरमिमीत। स निर्मितो नाद्रियत समव्लीयत। स एतान्प्रजापतिरपिवापानपश्यत्। तां निरवपत्। तैर्वै स यज्ञमप्यवपत्। यदपिवापा भवन्ति। यज्ञस्य धृत्या असंव्लयाय॥२०॥

उपाꣳश्वन्तर्यामौ निरमिमीतामिमीत षड्ढ॥ [४]

ऋ॒तमे॒व प॑रमे॒ष्ठि। ऋ॒तं नात्ये॑ति॒ किञ्च॒न। ऋ॒ते स॑मु॒द्र आहि॑तः। ऋ॒ते भूमि॑रिय॒ꣳश्रि॒ता। अ॒ग्निस्ति॒ग्मेन॑ शो॒चिषा॑। तप॒ आक्रा॑न्तमु॒ष्णिहा॑। शिर॒स्तप॒स्याहि॑तम्। वै॒श्वा॒न॒रस्य॒ तेज॑सा। ऋ॒तेना॑स्य॒ नि व॑र्तये। स॒त्येन॒ परि॑ वर्तये। तप॑सा॒ऽस्यानु॑ वर्तये। शि॒वेना॒स्योप॑ वर्तये। श॒ग्मेना॑स्या॒भि व॑र्तये। तदृ॒तं तथ्स॒त्यम्। तद्ब्रू॒तं तच्छ॑केयम्। तेन॑ शकेयं॒ तेन॑ राध्यासम्॥२१॥

यद्घ॒र्मः प॒र्यव॑र्तयत्। अन्ता॑न्पृथि॒व्या दि॒वः। अ॒ग्निरीशा॑न॒ ओज॑सा। वरु॑णो धी॒तिभिः॑ स॒ह। इन्द्रो॑ म॒रुद्भिः॒ सखि॑भिः स॒ह। अ॒ग्निस्ति॒ग्मेन॑ शो॒चिषा॑। तप॒ आक्रा॑न्तमु॒ष्णिहा॑। शिर॒स्तप॒स्याहि॑तम्। वै॒श्वा॒न॒रस्य॒ तेज॑सा। ऋ॒तेना॑स्य॒ नि व॑र्तये। स॒त्येन॒ परि॑ वर्तये। तप॑सा॒ऽस्यानु॑ वर्तये। शि॒वेना॒स्योप॑ वर्तये। श॒ग्मेना॑स्या॒भि व॑र्तये। तदृ॒तं तथ्स॒त्यम्। तद्ब्रू॒तं तच्छ॑केयम्। तेन॑ शकेयं॒ तेन॑ राध्यासम्॥२२॥

यो अ॒स्याः पृ॑थि॒व्यास्त्व॒चि। नि॒व॒र्तय॒त्योष॑धीः। अ॒ग्निरीशा॑न॒ ओज॑सा। वरु॑णो धी॒तिभिः॑ स॒ह। इन्द्रो॑ म॒रुद्भिः॒ सखि॑भिः स॒ह। अ॒ग्निस्ति॒ग्मेन॑ शो॒चिषा॑। तप॒ आक्रा॑न्तमु॒ष्णिहा॑। शिर॒स्तप॒स्याहि॑तम्। वै॒श्वा॒न॒रस्य॒ तेज॑सा। ऋ॒तेना॑स्य॒ नि व॑र्तये।

स॒त्येन॒ परि॑ वर्तये। तप॑सा॒ऽस्यानु॑ वर्तये। शि॒वेना॒स्योप॑ वर्तये। श॒ग्मेना॑स्या॒भि व॑र्तये। तदृ॒तं तथ्स॒त्यम्। तद्ध्रु॒तं तच्छ्र॑केयम्। तेन॑ शकेयं॒ तेन॑ राध्यासम्॥२३॥

एकं॒ मास॒मुद॑सृजत्। प॒र॒मे॒ष्ठी प्र॒जाभ्यः॑। तेना॑भ्यो॒ मह॒ आव॑हत्। अ॒मृतं॒ मर्त्या॑भ्यः। प्र॒जामनु॒ प्र जा॑यसे। तदु॑ ते मर्त्या॒मृतम्॑। येन॒ मासा॑ अर्धमा॒साः। ऋ॒तवः॑ परिवथ्स॒राः। येन॒ ते ते॑ प्रजापते। ई॒जा॒नस्य॒ न्यव॑र्तयन्। तेना॒हम॒स्य ब्रह्म॑णा। निव॑र्तयामि जी॒वसे॑। अ॒ग्निस्ति॒ग्मेन॑ शो॒चिषा॑। तप॒ आक्रा॑न्तमु॒ष्णिहा॑। शिर॒स्तप॒स्याहि॑तम्। वै॒श्वा॒न॒रस्य॒ तेज॑सा। ऋ॒तेना॑स्य॒ नि व॑र्तये। स॒त्येन॒ परि॑ वर्तये। तप॑सा॒ऽस्यानु॑ वर्तये। शि॒वेना॒स्योप॑ वर्तये। श॒ग्मेना॑स्या॒भि व॑र्तये। तदृ॒तं तथ्स॒त्यम्। तद्ध्रु॒तं तच्छ्र॑केयम्। तेन॑ शकेयं॒ तेन॑ राध्यासम्॥२४॥

परि॑वर्तये स॒हाभिव॑र्तय उ॒ष्णिहा॑ राध्यासं॒ न्यव॑र्तयन्नु॒प॑वर्तये च॒त्वारि॑ च। (ऋ॒तमे॒व षोड॑श। यद्घ॒र्मो यो अ॒स्याः सप्तद॑शसप्तदश। एकं॒ मासं॒ चतु॑र्वि॒ꣳशतिः)॥ [५]

दे॒वा वै यद्य॒ज्ञेऽकु॑र्वत। तदसु॑रा अकुर्वत। तेऽसु॑रा ऊ॒र्ध्वं पृ॒ष्ठेभ्यो॒ नाप॑श्यन्। ते केशा॒नग्रे॑ऽवपन्त। अथ॒ श्मश्रू॑णि। अथो॑पप॒क्षौ। तत॒स्तेऽवा॑ञ्च आयन्। परा॑ऽभवन्।

यस्यै॒वं वप॑न्ति। अवा॑ङेति॥२५॥

अथो॒ परै॒व भ॑वति। अथ॑ दे॒वा ऊ॒र्ध्वं पृ॒ष्ठेभ्यो॑ऽपश्यन्। त उ॑पप॒क्षावग्रे॑ऽवपन्त। अथ॒ श्मश्रू॑णि। अथ॒ केशान्। तत॒स्ते॑ऽभवन्। सु॒व॒र्गं लो॒कमा॑यन्। यस्यै॒वं वप॑न्ति। भव॑त्या॒त्मना॑। अथो॑ सुव॒र्गं लो॒कमे॑ति॥२६॥

अथै॒तन्मनु॑र्व॒ध्रे मि॑थु॒नम॑पश्यत्। स श्मश्रू॒ण्यग्रे॑ऽवपत। अथो॑पप॒क्षौ। अथ॒ केशान्। ततो॒ वै स प्राजा॑यत प्र॒जया॑ प॒शुभिः॑। यस्यै॒वं वप॑न्ति। प्र प्र॒जया॑ प॒शुभि॑र्मिथु॒नैर्जा॑यते। दे॒वा॒सु॒राः संय॑त्ता आसन्। ते स॑वथ्स॒रे व्याय॑च्छन्त। तान्दे॒वाश्चा॑तुर्मा॒स्यैरे॒वाभि प्राय॑ुञ्जत॥२७॥

वै॒श्व॒दे॒वेन॑ च॒तुरो॑ मा॒सो॑ऽवृञ्ज॒तेन्द्र॑राजानः। ताञ्छी॒र्ष॒ं नि चाव॑र्तयन्त॒ परि॑ च। व॒रु॒ण॒प्रघा॒सैश्च॒तुरो॑ मा॒सो॑ऽवृञ्जत॒ वरु॑णराजानः। ताञ्छी॒र्ष॒ं नि चाव॑र्तयन्त॒ परि॑ च। सा॒क॒मे॒धैश्च॒तुरो॑ मा॒सो॑ऽवृञ्जत॒ सोम॑राजानः। ताञ्छी॒र्ष॒ं नि चाव॑र्तयन्त॒ परि॑ च। या स॑वथ्स॒र उ॑पजी॒वाऽऽसी॑त्। तामे॑षामवृञ्जत। ततो॑ दे॒वा अभ॑वन्। पराऽसु॑राः॥२८॥

य एवं विद्वाꣳश्चातुर्मास्यैर्यजते। भ्रातृव्यस्यैव मासो वृक्का। शीर्षं नि च वर्तयते परि च। यैषा संवथ्सर उपजीवा। वृङ्क्ते तां भ्रातृव्यस्य। क्षुधाऽस्य भ्रातृव्यः परा भवति। लोहितायसेन नि वर्तयते। यद्वा इमामग्निर्ऋतावागते निवर्तयति। एतदेवैनाꣳ रूपं कृत्वा निवर्तयति। सा ततः श्वश्वो भूयसी भवन्त्येति॥२९॥

प्र जायते। य एवं विद्वाँल्लोहितायसेन निवर्तयते। एतदेव रूपं कृत्वा नि वर्तयते। स ततः श्वश्वो भूयान्भवन्नेति। प्रैव जायते। त्रेण्या शलल्या नि वर्तयेत। त्रीणि त्रीणि वै देवानामृद्धानि। त्रीणि छन्दाꣳसि। त्रीणि सवनानि। त्रय इमे लोकाः॥३०॥

ऋध्यामेव तद्वीर्य एषु लोकेषु प्रति तिष्ठति। यच्चातुर्मास्ययाज्यात्मनो नावद्येत्। देवेभ्य आवृश्च्येत। चतृषु चतृषु मासेषु नि वर्तयेत। परोक्षमेव तद्देवेभ्य आत्मनोऽवद्यत्यनाव्रस्काय। देवानां वा एष आनीतः। यश्चातुर्मास्ययाजी। य एवं विद्वान्नि च वर्तयते परि च। देवता एवाप्येति। नास्य रुद्रः प्रजां पशूनभि मन्यते॥३१॥

एत्येत्ययुञ्जतासुरा एति लोका मन्यते॥ [६]

आयुषः प्राण॒ꣳ सन्तनु। प्राणादपान॒ꣳ सन्तनु। अपानाद्व्यान॒ꣳ सन्तनु। व्यानाच्चक्षुः॒ सन्तनु। चक्षुषः॒ श्रोत्र॒ꣳ सन्तनु। श्रोत्रान्मनः॒ सन्तनु। मनसो॒ वाच॒ꣳ सन्तनु। वाच आत्मान॒ꣳ सन्तनु। आत्मनः पृथि॒वीꣳ सन्तनु। पृथि॒व्या अ॒न्तरि॑क्ष॒ꣳ सन्तनु। अ॒न्तरि॑क्षाद्दिव॒ꣳ सन्तनु। दिवः॒ सुवः॒ सन्तनु॥३२॥

अ॒न्तरि॑क्ष॒ꣳ सन्तनु॒ द्वे च॑॥ [७]

इन्द्रो॑ दधी॒चो अ॒स्थभिः॑। वृ॒त्राण्यप्र॑तिष्कुतः। ज॒घान॑ नव॒तीर्नव॑। इ॒च्छन्नश्व॑स्य॒ यच्छिरः॑। पर्व॑ते॒ष्वप॑श्रितम्। तद्विद॑च्छर्य॒णाव॑ति। अत्राह॒ गोरम॑न्वत। नाम॒ त्वष्टु॑रपी॒च्यम्॑। इ॒त्था च॒न्द्रम॑सो गृ॒हे। इन्द्र॒मिद्गा॒थिनो॑ बृ॒हत्॥३३॥

इन्द्र॑म॒र्केभि॑र॒र्किणः॑। इन्द्रं॒ वाणी॑रनूषत। इन्द्र॒ इद्धर्यो॒ः सचा॑। सम्मि॑श्ल॒ आव॑चो॒ युजा॑। इन्द्रो॑ व॒ज्री हि॑र॒ण्ययः॑। इन्द्रो॑ दी॒र्घाय॒ चक्ष॑से। आ सूर्य॑ꣳ रोहयद्दि॒वि। वि गोभि॒रद्रि॑मैरयत्। इन्द्र॒ वाजे॑षु नो अव। स॒हस्र॑प्रधनेषु च॥३४॥

उग्र उग्राभिरूतिभिः। तमिन्द्रं वाजयामसि। महे वृत्राय हन्तवे। स वृषा वृषभो भुवत्। इन्द्रः स दामने कृतः। ओजिष्ठः स बले हितः। द्युम्नी श्लोकी स सोम्यः। गिरा वज्रो न सम्भृतः। सबलो अनपच्युतः। ववक्षुरुग्रो अस्तृतः॥३५॥

बृहच्चास्तृतः॥ [८]

देवासुराः संयत्ता आसन्। स प्रजापतिरिन्द्रं ज्येष्ठं पुत्रमप न्यधत्त। नेदेनमसुरा बलीयाꣳसोऽहन्नितिं। प्रह्लादो ह वै कायाधवः। विरोचनꣳ स्वं पुत्रमप न्यधत्त। नेदेनं देवा अहन्नितिं। ते देवाः प्रजापतिमुपसमेत्योचुः। नाराजकस्य युद्धमस्ति। इन्द्रमन्विच्छामेतिं। तं यज्ञक्रतुभिरन्वैच्छन्॥३६॥

तं यज्ञक्रतुभिर्नान्वविन्दन्। तमिष्टिभिरन्वैच्छन्। तमिष्टिभिरन्वविन्दन्। तदिष्टीनामिष्टित्वम्। एष्टयो ह वै नाम। ता इष्टय इत्याचक्षते परोक्षेण। परोक्षप्रिया इव हि देवाः। तस्मा एतमग्नावैष्णवमेकादशकपालं दीक्षणीयं निरवपन्। तदपद्रुत्यातन्वत। तान्पत्नीसंयाजान्त उपानयन्॥३७॥

ते तदन्तमेव कृत्वोदद्रवन्। ते प्रायणीयमभि समारोहन्। तदपद्रुत्यातन्वत। ताञ्छुय्यँन्त उपानयन्। ते तदन्तमेव कृत्वोदद्रवन्। त आतिथ्यमभि समारोहन्। तदपद्रुत्यातन्वत। तानिडान्त उपानयन्। ते तदन्तमेव कृत्वोदद्रवन्। तस्मादेता एतदन्ता इष्टयः सन्तिष्ठन्ते॥३८॥

एवꣳ हि देवा अकुर्वत। इति देवा अकुर्वत। इत्यु वै मनुष्याः कुर्वते। ते देवा ऊचुः। यद्वा इदमुच्चैर्यज्ञेन चराम। तन्नोऽसुराः पाप्माऽनुविन्दन्ति। उपाꣳशूपसदा चराम। तथा नोऽसुराः पाप्मा नानुवेथस्यन्तीति। त उपाꣳशूपसदमतन्वत। तिस्र एव सामिधेनीरनूच्य॥३९॥

स्रुवेणाघारमाघार्य। तिस्रः परांचीराहुतीर्हुत्वा। स्रुवेणोपसदं जुहवां चक्रुः। उग्रं वचो अपावधीन्त्वेषं वचो अपावधीꣳ स्वाहेति। अशनयापिपासे ह वा उग्रं वचः। एनश्च वैरहत्यं च त्वेषं वचः। एतꣳ ह वाव तच्चतुर्धाविहितं पाप्मानं देवा अपजघ्निरे। तथो एवैतदेवंविद्यजमानः। तिस्र एव सामिधेनीरनूच्य। स्रुवेणाघारमाघार्य॥४०॥

तिस्रः परांचीराहुतीर्हुत्वा। स्रुवेणोपसदं जुहोति। उग्रं वचो अपावधीन्त्वेषं वचो अपावधीꣳ स्वाहेति। अशनयापिपासे ह वा उग्रं वचः। एनश्च वैरहत्यं च त्वेषं वचः। एतमेव तच्चतुर्धाविहितं पाप्मानं यजमानोऽप हते। तेऽभिनीयैवाहः पशुमाऽलभन्त। अह्न एव तद्देवा अवर्तिं पाप्मानं मृत्युमपजघ्निरे। तेनाभिनीयैव रात्रेः प्राचरन्। रात्रिया एव तद्देवा अवर्तिं पाप्मानं मृत्युमपजघ्निरे॥४१॥

तस्मादभिनीयैवाहः पशुमा लभेत। अह्न एव तद्यजमानोऽवर्तिं पाप्मानं भ्रातृव्यानप नुदते। तेनाभिनीयैव रात्रेः प्रचरेत्। रात्रिया एव तद्यजमानोऽवर्तिं पाप्मानं भ्रातृव्यानप नुदते। स एष उपवसथीयेऽहं द्विदेवत्यः पशुरा लभ्यते। द्वयं वा अस्मिँल्लोके यजमानः। अस्थि च माꣳसं च। अस्थि चैव तेन माꣳसं च यजमानः सꣳस्कुरुते। ता वा एताः पञ्च देवताः। अग्नीषोमावग्निर्मित्रावरुणौ॥४२॥

पञ्चपञ्ची वै यजमानः। त्वङ्माꣳसꣳ स्नावाऽस्थि मज्जा। एतमेव तत्पञ्चधाविहितमात्मानं वरुणपाशान्मुञ्चति। भेषजतायै निर्वरुणत्वाय। तꣳ

स॒प्तभि॒श्छन्दो॑भिः प्रा॒तर॑ह्वयन्। तस्मा॑थ्स॒प्त च॑तुरुत्त॒राणि॒ छन्दा॑ꣳसि प्रातरनुवा॒के-ऽनू॑च्यन्ते। तमे॒तयो॑पस॒मेत्योपा॑सीदन्। उपा॑स्मै गायता नर॒ इति॑। तस्मा॑दे॒तया॑ बहिष्पवमा॒न उ॑प॒सद्यः॑॥४३॥

ऐच्छ॒न्न॒न॒य॒ꣳस्ति॒ष्ठ॒न्ते॒ऽनूच्या॒नूच्य॑ स्रु॒वेणा॑घा॒रमा॒घार्य॒ रात्रि॑या ए॒व तद्दे॒वा अव॑र्ति॑ पा॒प्मान॑ मृ॒त्युमप॑जघ्निरे मि॒त्रावरु॑णौ॒ नव॑ च (दे॒वा यज॑मानो दे॒वा दे॒वा यज॑मानो॒ यज॑मानः॒ प्राच॑रं॒ प्रच॑रे॒दाल॑भ॒न्ताल॑भेत मृ॒त्युमप॑जघ्निरे॒ भ्रातृ॑व्यान्॥)॥ [९]

स स॑मु॒द्र उ॑त्तर॒तः प्राज्व॑लद्धूम्य॒न्तेन॑। ए॒ष वाव स स॑मु॒द्रः। यच्चात्वा॑लः। ए॒ष उ॑वे॒व स भू॑म्य॒न्तः। यद्वे॑द्य॒न्तः। तदे॒तत्त्रि॑श॒लं त्रि॑पूरु॒षम्। तस्मा॒त्तं त्रि॑वित॒स्तं ख॑नन्ति। स सु॑वर्णरज॒ताभ्यां॑ कु॒शीभ्यां॒ परि॑गृहीत आसीत्। तं यद॒स्या अध्य॒जन॑यन्। तस्मा॑दादि॒त्यः॑॥४४॥

अथ॒ यथ्सु॑वर्णरज॒ताभ्यां॑ कु॒शीभ्यां॒ परि॑गृहीत॒ आसी॑त्। साऽस्य॑ कौशि॒कता॑। तं त्रि॒वृता॒ऽभि प्रास्तु॑वत। तं त्रि॒वृताऽद॑दत। तं त्रि॒वृताऽह॑रन्। याव॑ती त्रि॒वृतो॒ मात्रा॑। तं प॑ञ्चद॒शेना॒भि प्रास्तु॑वत। तं प॑ञ्चद॒शेनाद॑दत। तं प॑ञ्चद॒शेनाह॑रन्। याव॑ती पञ्चद॒शस्य॒ मात्रा॑॥४५॥

तꣳ स॑प्तद॒शेना॒भि प्रास्तु॑वत। तꣳ स॑प्तद॒शेनाद॑दत। तꣳ स॑प्तद॒शेनाह॑रन्। याव॑ती सप्तद॒शस्य॒ मात्रा॑। तस्य॑ सप्तद॒शेन॑ ह्रि॒यमा॑णस्य॒ तेजो॒ हरो॑ऽपतत्। तमे॑कवि॒ꣳशेना॒भि प्रास्तु॑वत। तमे॑कवि॒ꣳशेनाद॑दत। तमे॑कवि॒ꣳशेनाह॑रन्। याव॑त्येकवि॒ꣳशस्य॒ मात्रा॑। ते यत्त्रि॒वृता॑ स्तु॒वते॑॥४६॥

त्रि॒वृते॒व तद्यज॑मान॒मादे॑ददते। तं त्रि॒वृते॒व ह॑रन्ति। याव॑ती त्रि॒वृतो॒ मात्रा॑। अ॒ग्निर्वै त्रि॒वृत्। याव॒द्वा अ॒ग्नेर्दह॑तो धू॒म उ॒देत्यानु॒ व्येति॑। ताव॑ती त्रि॒वृतो॒ मात्रा॑। अ॒ग्नेरे॒वैनं॒ तत्। मात्रा॒ꣳ सायु॑ज्यꣳ सलो॒कता॑ं गमयन्ति। अथ॒ यत्प॑ञ्चद॒शेनं॑ स्तु॒वते॑। प॒ञ्च॒द॒शेने॒व तद्यज॑मान॒मादे॑ददते॥४७॥

तं प॑ञ्चद॒शेने॒व ह॑रन्ति। याव॑ती पञ्चद॒शस्य॒ मात्रा॑। च॒न्द्रमा॒ वै प॑ञ्चद॒शः। ए॒ष हि प॑ञ्चद॒श्याम॑पक्षी॒यते॑। प॒ञ्च॒द॒श्याम॑पू॒र्यते॑। च॒न्द्रम॑स ए॒वैनं॒ तत्। मात्रा॒ꣳ सायु॑ज्यꣳ सलो॒कता॑ं गमयन्ति। अथ॒ यथ्स॑प्तद॒शेनं॑ स्तु॒वते॑। स॒प्त॒द॒शेने॒व तद्यज॑मान॒मादे॑ददते। तꣳ स॑प्तद॒शेने॒व ह॑रन्ति॥४८॥

यावंती सप्तदशस्य मात्राः। प्रजापतिर्वै सप्तदशः। प्रजापतेरेवैनं तत्। मात्राꣳ सायुज्यꣳ सलोकतां गमयन्ति। अथ यदेकविꣳशेन स्तुवते। एकविꣳशेनैव तद्यजमानमादद्दते। तमेकविꣳशेनैव हरन्ति। यावत्येकविꣳशस्य मात्राः। असौ वा आदित्य एकविꣳशः। आदित्यस्यैवैनं तत्॥४९॥

मात्राꣳ सायुज्यꣳ सलोकतां गमयन्ति। ते कुश्यौ। व्यघ्नन्। ते अहोरात्रे अभवताम्। अहरेव सुवर्णाऽभवत्। रजता रात्रिः। स यदादित्य उदेति। एतामेव तथ्सुवर्णां कुशीमनु समेति। अथ यदस्तमेति। एतामेव तद्रजतां कुशीमनुसंविशति। प्रह्लादो ह वै कायाधवः। विरोचनꣳ स्वं पुत्रमुदास्यत्। स प्रदरोऽभवत्। तस्मात्प्रदरादुदकं नाचामेत्॥५०॥

आदित्यः पञ्चदशस्य मात्राः स्तुवते पञ्चदशेनैव तद्यजमानमादद्दते सप्तदशेनैव हरन्त्यादित्यस्यैवैनं तद्विंशति चत्वारि च॥[१०]

ये वै चत्वारः स्तोमाः। कृतं तत्। अथ ये पञ्च। कलिः सः। तस्माच्चतुष्टोमः। तच्चतुष्टोमस्य चतुष्टोमत्वम्। तदाहुः। कृतमानि तानि ज्योतीꣳषि। य एतस्य स्तोमा

इति। त्रिवृत्पञ्चदशः सप्तदश एकविꣳशः॥५१॥

एतानि वाव तानि ज्योतीꣳषि। य एतस्य स्तोमाः। सोऽब्रवीत्। सप्तदशेन ह्रियमाणो व्यलेशिषि। भिषज्यत मेति। तमश्विनौ धानाभिरभिषज्यताम्। पूषा करम्भेण। भारती परिवापेण। मित्रावरुणौ पयस्यया। तदाहुः॥५२॥

यदश्विभ्यां धानाः। पूष्णः करम्भः। भारत्यै परिवापः। मित्रावरुणयोः पयस्याऽथ। कस्मादेतेषाꣳ हविषामिन्द्रमेव यजन्तीति। एता ह्येनं देवता इति ब्रूयात्। एतैर्हविर्भिरभिषज्यꣳस्तस्मादिति। तं वसवोऽष्टाकपालेन प्रातः सवनेऽभिषज्यन्। रुद्रा एकादशकपालेन माध्यं दिने सवने। विश्वे देवा द्वादशकपालेन तृतीयसवने॥५३॥

स यदष्टाकपालान्प्रातः सवने कुर्यात्। एकादशकपालान्माध्यं दिने सवने। द्वादशकपालाꣳस्तृतीयसवने। विलोम तद्यज्ञस्य क्रियेत। एकादशकपालानेव प्रातः सवने कुर्यात्। एकादशकपालान्माध्यं दिने सवने। एकादशकपालाꣳ-

स्तृतीयसवने। यज्ञस्य सलोमत्वाय। तदाहुः। यद्वसूनां प्रातः सवनम्। रुद्राणां माध्यं दिनꣳ सवनम्। विश्वेषां देवानां तृतीयसवनम्। अथ कस्मादेतेषाꣳ हविषामिन्द्रमेव यजन्तीति। एता ह्येनं देवता इति ब्रूयात्। एतैर्हविर्भिरभिषज्यꣳस्तस्मादिति॥५४॥

एकविꣳश आहुस्तृतीयसवने प्रातः सवनं पञ्च च॥ [११]

तस्यावाचोऽवपादादबिभयुः। तमेतेषु सप्तसु छन्दः स्वश्रयन्। यदश्रयन्। तच्छ्रायन्तीयस्य श्रायन्तीयत्वम्। यदवारयन्। तद्वारवन्तीयस्य वारवन्तीयत्वम्। तस्यावाच एवावपादादबिभयुः। तस्मा एतानि सप्त चतुरुत्तराणि छन्दाꣳस्युपादधुः। तेषामति त्रीण्यरिच्यन्त। न त्रीण्युदभवन्॥५५॥

स बृहतीमेवास्पृशत्। द्वाभ्यामक्षराभ्याम्। अहोरात्राभ्यामेव। तदाहुः। कतमा सा देवाक्षरा बृहती। यस्यान्तत्प्रत्यतिष्ठत्। द्वादश पौर्णमास्यः। द्वादशाष्टकाः। द्वादशामावास्याः। एषा वाव सा देवाक्षरा बृहती॥५६॥

यस्यान्तत्प्रत्यतिष्ठदिति। यानि च छन्दाꣳस्यत्यरिच्यन्त। यानि च नोदभवन्। तानि निर्वीर्याणि हीनान्यमन्यन्त। साऽब्रवीद्बृहती। मामेव भूत्वा। मामुप सꣳश्रयतेति। चतुर्भिरक्षरैरनुष्टुग्बृहतीं नोदभवत्। चतुर्भिरक्षरैः पङ्क्तिर्बृहती-मत्यरिच्यत। तस्यामेतानि चत्वार्यक्षराण्यपच्छिद्यादधात्॥५७॥

ते बृहती एव भूत्वा। बृहतीमुप समश्रयताम्। अष्टाभिरक्षरैरुष्णिग्बृहतीं नोदभवत्। अष्टाभिरक्षरैस्त्रिष्टुग्बृहतीमत्यरिच्यत। तस्यामेतान्यष्टावक्षराण्यपच्छिद्या-दधात्। ते बृहती एव भूत्वा। बृहतीमुप समश्रयताम्। द्वादशभिरक्षरैर्गायत्री बृहतीं नोदभवत्। द्वादशभिरक्षरैर्जगती बृहतीमत्यरिच्यत। तस्यामेतानि द्वादशाक्षराण्यपच्छिद्यादधात्॥५८॥

ते बृहती एव भूत्वा। बृहतीमुप समश्रयताम्। सोऽब्रवीत्प्रजापतिः। छन्दाꣳसि रथो मे भवत। युष्माभिरहमेतमध्वानमनु सञ्चराणीति। तस्य गायत्री च जगती च पक्षावभवताम्। उष्णिक्क त्रिष्टुप्च प्रष्ट्यौ। अनुष्टुप्च पङ्क्तिश्च धुर्यौ। बृहत्येवोद्धिरभवत्।

स एतं छन्दोरथमास्थाय। एतमध्वानमनु समचरत्। एतꣳ ह वै छन्दोरथमास्थाय। एतमध्वानमनु सञ्चरति। येनैष एतथ्सञ्चरति। य एवं विद्वान्थ्सोमेन यजते। य उ चैनमेवं वेद॥५९॥

अभवन्वाव सा देवाक्षरा बृहत्यदधाद्द्वादशाक्षराण्यपच्छिद्यादधादास्थाय षट्च॥ [१२]

अग्नेः कृत्तिका यत्पुण्यं देवस्य सवितुर्ब्रह्मवादिनः कत्यृतमेव देवा वा आयुषः प्राणमिन्द्रो दधीचो देवासुराः स प्रजापतिः स समुद्रो ये वै चत्वारस्तस्यावाचो द्वादश॥१२॥

अग्नेः कृत्तिका देवगृहा ऋतमेवर्ध्यामेव तिस्रः पराचीर्ये वै चत्वारो नवपञ्चाशत्॥५९॥

अग्नेः कृत्तिका य उ चैनमेवं वेद॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके पञ्चमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ षष्ठमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके षष्ठः प्रपाठकः ॥

अनुमत्यै पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपति। ये प्रत्यञ्चः शम्याया अवशीयन्ते। तन्नैर्ऋतमेककपालम्। इयं वा अनुमतिः। इयं निर्ऋतिः। नैर्ऋतेन पूर्वेण प्रचरति। पाप्मानमेव निर्ऋतिं पूर्वां निरवदयते। एककपालो भवति। एकधैव निर्ऋतिं निरवदयते। यदहुत्वा गार्हपत्य ईयुः॥१॥

रुद्रो भूत्वाऽग्निरनूत्थाय। अध्वर्युं च यजमानं च हन्यात्। वीहि स्वाहा-ऽऽहुतिं जुषाण इत्याह। आहुत्यैवैनꣳ शमयति। नार्तिमार्च्छत्यध्वर्युर्न यजमानः। एकोल्मुकेन यन्ति। तद्धि निर्ऋत्यै भागधेयम्। इमान्दिशं यन्ति। एषा वै निर्ऋत्यै दिक्। स्वायामेव दिशि निर्ऋतिं निरवदयते॥२॥

स्वकृत इरिणे जुहोति प्रदरे वा। एतद्वै निर्ऋत्या आयतनम्। स्व एवायतने निर्ऋतिं निरवदयते। एष ते निर्ऋते भाग इत्याह। निर्दिशत्येवैनाम्। भूते

हविष्मत्यसीत्याह। भूतिमेवोपावर्तते। मुञ्चेमम꣣ꣳहस इत्याह। अꣳहस एवैनं मुञ्चति। अङ्गुष्ठाभ्यां जुहोति॥३॥

अन्तत एव निर्ऋतिं निरवदयते। कृष्णं वासः कृष्णतूषं दक्षिणा। एतद्वै निर्ऋत्यै रूपम्। रूपेणैव निर्ऋतिं निरवदयते। अप्रतीक्षमायन्ति। निर्ऋत्या अन्तर्हित्यै। स्वाहा नमो य इदं चकारेति पुनरेत्य गार्हपत्ये जुहोति। आहुत्यैव नमस्यन्तो गार्हपत्यमुपावर्तन्ते। आनुमतेन प्रचरति। इयं वा अनुमतिः॥४॥

इयमेवास्मै राज्यमनु मन्यते। धेनुर्दक्षिणा। इमामेव धेनुं कुरुते। आदित्यं चरुं निर्वपति। उभयीष्वेव प्रजास्वभिषिच्यते। दैवीषु च मानुषीषु च। वरो दक्षिणा। वरो हि राज्यꣳ समृद्ध्यै। आग्नावैष्णवमेकादशकपालं निर्वपति। अग्निः सर्वा देवताः॥५॥

विष्णुर्यज्ञः। देवताश्चैव यज्ञं चावरुन्धे। वामनो वही दक्षिणा। यद्वही। तेनाग्नेयः। यद्वामनः। तेन वैष्णवः समृद्ध्यै। अग्नीषोमीयमेकादशकपालं निर्वपति।

अग्नीषोमाभ्यां वा इन्द्रो वृत्रमहन्निति। यदग्नीषोमीयमेकादशकपालं निर्वपति॥६॥

वार्त्रघ्नमेव विजित्यै। हिरण्यं दक्षिणा समृद्ध्यै। इन्द्रो वृत्रꣳ हत्वा। देवताभिश्चेन्द्रियेण च व्यार्ध्यत। स एतमैन्द्राग्नमेकादशकपालमपश्यत्। तन्निरवपत्। तेन वै स देवताश्चेन्द्रियं चावारुन्ध। यदैन्द्राग्नमेकादशकपालं निर्वपति। देवताश्चैव तेनेन्द्रियं च यजमानोऽव रुन्धे। ऋषभो वही दक्षिणा॥७॥

यद्वही। तेनाग्नेयः। यदृषभः। तेनैन्द्रः समृद्ध्यै। आग्नेयमष्टाकपालं निर्वपति। ऐन्द्रं दधि। यदाग्नेयो भवति। अग्निर्वै यज्ञमुखम्। यज्ञमुखमेवर्द्धिं पुरस्ताद्धत्ते। यदैन्द्रं दधि॥८॥

इन्द्रियमेवाव रुन्धे। ऋषभो वही दक्षिणा। यद्वही। तेनाग्नेयः। यदृषभः। तेनैन्द्रः समृद्ध्यै। यावतीर्वै प्रजा ओषधीनामहुतानामाश्ञन्। ताः पराऽभवन्। आग्रयणं भवति हुताद्याय। यजमानस्यापराभावाय॥९॥

देवा वा ओषधीष्वाजिमयुः। ता इन्द्राग्नी उदजयताम्। तावेतमैन्द्राग्नं

द्वादशकपालं निरवृणाताम्। यदैन्द्राग्नो भवत्युज्जित्यै। द्वादशकपालो भवति। द्वादश मासाः संवथ्सरः। संवथ्सरेणैवास्मा अन्नमव रुन्धे। वैश्वदेवश्चरुर्भवति। वैश्वदेवं वा अन्नम्। अन्नमेवास्मै स्वदयति॥१०॥

प्रथमजो वथ्सो दक्षिणा समृद्ध्यै। सौम्यꣳ श्यामाकं चरुं निर्वपति। सोमो वा अकृष्टपच्यस्य राजा। अकृष्टपच्यमेवास्मै स्वदयति। वासो दक्षिणा। सौम्यꣳ हि देवतया वासः समृद्ध्यै। सरस्वत्यै चरुं निर्वपति। सरस्वते चरुम्। मिथुनमेवाव रुन्धे। मिथुनौ गावौ दक्षिणा समृद्ध्यै। एति वा एष यज्ञमुखादृध्याः। यो ऽग्नेर्देवतया एति। अष्टावेतानि हवीꣳषि भवन्ति। अष्टाक्षरा गायत्री। गायत्रो ऽग्निः। तेनैव यज्ञमुखादृध्या अग्नेर्देवतायै नैति॥११॥

ईयुर्निरवदयतेऽङ्गुष्ठाभ्यां जुहोत्यनुमतिर्देवता निर्वपति वही दक्षिणा यदैन्द्रं दध्यपराभावाय स्वदयति गावौ दक्षिणा समृद्ध्यै षट्च॥[१]

वैश्वदेवेन वै प्रजापतिः प्रजा असृजत। ताः सृष्टा न प्राजायन्त। सो ऽग्निरकामयत। अहमिमाः प्रजनयेयमिति। स प्रजापतये शुचमदधात्।

सो॑ऽशोचत्प्र॒जामि॒च्छमा॑नः। तस्मा॒द्यं च॑ प्र॒जा भु॒नक्ति॒ यं च॒ न। तावु॒भौ शो॑चतः प्र॒जामि॒च्छमा॑नौ। तास्व॒ग्निमप्य॑सृजत्। ता अ॒ग्निरध्यै॑त्॥१२॥

सोमो॒ रेतो॑ऽदधात्। स॒वि॒ता प्राज॑नयत्। सर॑स्वती॒ वाच॑मदधात्। पू॒षाऽपो॑षयत्। ते वा ए॒ते त्रिः स॑वथ्स॒रस्य॒ प्रयु॑ज्यन्ते। ये दे॒वाः पुष्टि॑पतयः। स॒व॒थ्स॒रो वै प्र॒जाप॑तिः। स॒व॒थ्स॒रेणै॒वास्मै॑ प्र॒जाः प्राज॑नयत्। ताः प्र॒जा जा॒ता म॒रुतो॑ऽघ्नन्। अ॒स्मानपि॒ न प्रायु॑क्ष॒तेति॑॥१३॥

स ए॒तं प्र॒जाप॑तिर्मारु॒तꣳ स॒प्तक॑पालमपश्यत्। तन्निर॑वपत्। ततो॒ वै प्र॒जाभ्यो॑ऽकल्पत। यन्मा॑रु॒तो निरु॒प्यते॑। य॒ज्ञस्य॒ क्लृप्त्यै॑। प्र॒जाना॒मघा॑ताय। स॒प्तक॑पालो भवति। स॒प्तग॑णा॒ वै म॒रुतः॑। ग॒णश॑ ए॒वास्मै॒ विशं॑ कल्पयति। स प्र॒जाप॑तिरशोचत्॥१४॥

याः पूर्वाः॑ प्र॒जा असृ॑क्षि। म॒रुत॒स्ता अ॑वधिषुः। क॒थमप॑राः सृजे॒येति॑। तस्य॒ शुष्म॑ आ॒ण्डं भू॒तं निर॑वर्तत। तद्व्युद॑हरत्। तदपोषयत्। तत्प्राजा॑यत। आ॒ण्डस्य॒ वा

एतद्रूपम्। यदामिक्षाँ। यद्युद्धरति॥१५॥

प्रजा एव तद्यजमानः पोषयति। वैश्वदेव्यामिक्षा भवति। वैश्वदेव्यो वै प्रजाः। प्रजा एवास्मै प्रजनयति। वाजिनमानयति। प्रजास्वेव प्रजातासु रेतो दधाति। द्यावापृथिव्य एकंकपालो भवति। प्रजा एव प्रजाता द्यावापृथिवीभ्यामुभयतः परि गृह्णाति। देवासुराः संयत्ता आसन्। सौऽग्निरब्रवीत्॥१६॥

मामग्रे यजत। मया मुखेनासुराञ्जेष्यथेति। मां द्वितीयमिति सोमोऽब्रवीत्। मया राज्ञा जेष्यथेति। मां तृतीयमिति सविता। मया प्रसूता जेष्यथेति। मां चतुर्थीमिति सरस्वती। इन्द्रियं वोऽहं धास्यामीति। मां पञ्चममिति पूषा। मया प्रतिष्ठया जेष्यथेति॥१७॥

तैऽग्निना मुखेनासुरानजयन्। सोमेन राज्ञा। सवित्रा प्रसूताः। सरस्वतीन्द्रियमदधात् पूषा प्रतिष्ठाऽऽसीत्। ततो वै देवा व्यजयन्त। यदेतानि हवीꣳषि निरुप्यन्ते विजित्यै। नोत्तरवेदिमुपवपति। पशवो वा उत्तरवेदिः। अजाता इव ह्येतर्हि

प॒शवः॑॥१८॥

ऐ॒दित्य॑शोचद्यु॒द्धर॑त्यब्रवीत्प्रति॒ष्ठया॑ जेष्य॒थेत्ये॒तर्हि॑ प॒शवः॑॥ [२]

त्रि॒वृद्ब॒र्हिर्भ॑वति। मा॒ता पि॒ता पु॒त्रः। तदे॒व तन्मि॑थु॒नम्। उल्बं॒ गर्भो॑ ज॒रायु॑। तदे॒व तन्मि॑थु॒नम्। त्रे॒धा ब॒र्हिः सन्न॑द्धं भवति। त्रय॑ इ॒मे लो॒काः। ए॒ष्वे॑व लो॒केषु॒ प्रति॑ तिष्ठति। ए॒क॒धा पुनः॒ सन्न॑द्धं भवति। एक॑ इव॒ ह्य॑यं लो॒कः॥१९॥

अ॒स्मिन्ने॒व तेन॑ लो॒के प्रति॑ तिष्ठति। प्र॒सुवो॑ भवन्ति। प्र॒थ॒म॒जामे॒व पुष्टि॒मव॑ रुन्धे। प्र॒थ॒म॒जो व॒त्सो दक्षि॑णा॒ समृ॑द्ध्यै। पृ॒ष॒दा॒ज्यं गृ॑ह्णाति। प॒शवो॒ वै पृ॑षदा॒ज्यम्। प॒शूने॒वाव॑ रुन्धे। प॒श्च॒गृ॒ही॒तं भ॑वति। पाङ्क्ता॒ हि प॒शवः॑। ब॒हु॒रू॒पं भ॑वति॥२०॥

ब॒हु॒रू॒पा हि प॒शवः॒ समृ॑द्ध्यै। अ॒ग्निं म॑न्थन्ति। अ॒ग्निमु॑खा॒ वै प्र॒जाप॑तिः प्र॒जा अ॑सृजत। यद॒ग्निं मन्थ॑न्ति। अ॒ग्निमु॑खा ए॒व तत्प्र॒जा यज॑मानः सृजते। नव॑ प्रया॒जा इ॑ज्यन्ते। नवा॑नूया॒जाः। अ॒ष्टौ ह॒वीꣳषि॑। द्वावा॑घा॒रौ। द्वावाज्य॑भागौ॥२१॥

त्रि॒ꣳशथ्सम्प॑द्यन्ते। त्रि॒ꣳशद॑क्षरा वि॒राट्। अन्नं॑ वि॒राट्। वि॒राजै॒वान्नाद्य॒मव॑

रुन्धे। यजमानो वा एककपालः। तेज आज्यम्। यदेककपाल आज्यमानयति। यजमानमेव तेजसा समर्धयति। यजमानो वा एककपालः। पशव आज्यम्॥२२॥

यदेककपाल आज्यमानयति। यजमानमेव पशुभिः समर्धयति। यदल्पमानयेत्। अल्पा एनं पशवो भुञ्जन्त उपतिष्ठेरन्। यद्बह्वानयेत्। बहव एनं पशवोऽभुञ्जन्त उपतिष्ठेरन्। बह्वानीयाविः पृष्ठं कुर्यात्। बहव एवैनं पशवो भुञ्जन्त उपतिष्ठन्ते। यजमानो वा एककपालः। यदेककपालस्यावद्येत्॥२३॥

यजमानस्यावद्येत्। उद्वा माद्येद्यजमानः। प्र वा मीयेत। सकृदेव होतव्यः। सकृदिव हि सुवर्गो लोकः। हुत्वाऽभि जुहोति। यजमानमेव सुवर्गं लोकं गमयित्वा। तेजसा समर्धयति। यजमानो वा एककपालः। सुवर्गो लोक आहवनीयः॥२४॥

यदेककपालमाहवनीये जुहोति। यजमानमेव सुवर्गं लोकं गमयति। यद्धस्तेन जुहुयात्। सुवर्गाल्लोकाद्यजमानमवविध्येत्। स्रुचा जुहोति। सुवर्गस्य लोकस्य

समंष्टपै। यत्प्राङ्घ्येत। देवलोकमभिजयेत्। यद्दक्षिणा पितृलोकम्। यत्प्रत्यक्॥२५॥

रक्षाꣳसि यज्ञꣳ हन्युः। यदुदङ्। मनुष्यलोकमभिजयेत्। प्रतिष्ठितो होतव्यः। एककपालं वै प्रतितिष्ठन्तं द्यावापृथिवी अनु प्रति तिष्ठतः। द्यावापृथिवी ऋतवः। ऋतून् यज्ञः। यज्ञं यजमानः। यजमानं प्रजाः। तस्मात्प्रतिष्ठितो होतव्यः॥२६॥

वाजिनो यजति। अग्निर्वायुः सूर्यः। ते वै वाजिनः। तानेव तद्यजति। अथो खल्वाहुः। छन्दाꣳसि वै वाजिन इति। तान्येव तद्यजति। ऋक्सामे वा इन्द्रस्य हरी सोमपानौ। तयोः परिधय आधानम्। वाजिनं भागधेयम्॥२७॥

यदप्रहृत्य परिधीं जुहुयात्। अन्तराधानाभ्यां घासं प्रयच्छेत्। प्रहृत्य परिधीं जुहोति। निराधानाभ्यामेव घासं प्रयच्छति। बर्हिषि विषिञ्चन्वाजिनमा नयति। प्रजा वै बर्हिः। रेतो वाजिनम्। प्रजास्वेव रेतो दधाति। समुपहूय भक्षयन्ति। एतथ्सोमपीथा ह्येते। अथो आत्मन्नेव रेतो दधते। यजमान उत्तमो भक्षयति। पशवो वै वाजिनम्। यजमान एव पशून्प्रतिष्ठापयन्ति॥२८॥

लोको बहुरूपं भवत्याज्यभागौ पशव आज्यमवद्येदाहवनीयः प्रत्यक्तस्मात्प्रतिष्ठितो होतव्यौ भागधेयमेते चत्वारि च॥—[३]

प्रजापतिः सविता भूत्वा प्रजा असृजत। ता एनमत्यमन्यन्त। ता अस्मादपाक्रामन्। ता वरुणो भूत्वा प्रजा वरुणेनाग्राहयत्। ताः प्रजा वरुणगृहीताः। प्रजापतिं पुनरुपाधावन्नाथमिच्छमानाः। स एतान्प्रजापतिर्वरुण-प्रघासानपश्यत्। तां निरवपत्। तैर्वै स प्रजा वरुणपाशादमुञ्चत्। यद्वरुणप्रघासा निरुप्यन्ते॥२९॥

प्रजानामवरुणग्राहाय। तासां दक्षिणो बाहुर्न्यक्र आसीत्। सव्यः प्रसृतः। स एतां द्वितीयां दक्षिणतो वेदिमुदहन्। ततो वै स प्रजानां दक्षिणं बाहुं प्रासारयत्। यद्द्वितीयां दक्षिणतो वेदिमुद्धन्ति। प्रजानामेव तद्यजमानो दक्षिणं बाहुं प्रसारयति। तस्माच्चातुर्मास्ययाज्यमुष्मिँल्लोक उभयाबाहुः। यज्ञाभिजितꣳ ह्यस्य। पृथमात्राद्वेदी असम्भिन्ने भवतः॥३०॥

तस्मात्पृथमात्रं व्यꣳसौ। उत्तरस्यां वेद्यामुत्तरवेदिमुप वपति। पशवो वा

उत्तरवेदिः। पशूनेवाव रुन्धे। अथो यज्ञपुरुषोऽनन्तरित्यै। एतद्ब्राह्मणान्येव पञ्च हवीꣳषि। अथैष ऐन्द्राग्नो भवति। प्राणापानौ वा एतौ देवानाम्। यदिन्द्राग्नी। यदैन्द्राग्नो भवति॥ ३१॥

प्राणापानावेवाव रुन्धे। ओजो बलं वा एतौ देवानाम्। यदिन्द्राग्नी। यदैन्द्राग्नो भवति। ओजो बलमेवाव रुन्धे। मारुत्यामिक्षा भवति। वारुण्यामिक्षा। मेषी च मेषश्च भवतः। मिथुना एव प्रजा वरुणपाशान्मुञ्चति। लोमशौ भवतो मेध्यत्वाय॥ ३२॥

शमीपर्णान्युप वपति। घासमेवाभ्यामपि यच्छति। प्रजापतिमन्नाद्यं नोपानमत्। स एतेन शतेध्मेन हविषाऽन्नाद्यमवारुन्ध। यत्परः शतानि शमीपर्णानि भवन्ति। अन्नाद्यस्यावरुद्ध्यै। सौम्यानि वै करीराणि। सौम्या खलु वा आहुतिर्दिवो वृष्टिं च्यावयति। यत्करीराणि भवन्ति। सौम्ययैवाहुत्या दिवो वृष्टिमव रुन्धे। काय एककपालो भवति। प्रजानां कन्त्वाय। प्रतिपूरुषं करम्भपात्राणि भवन्ति।

जा॒ता ए॒व प्र॒जा व॑रुणपा॒शान्मु॑ञ्चति। एक॒मति॑रिक्तम्। ज॒नि॒ष्यमा॑णा ए॒व प्र॒जा व॑रुणपा॒शान्मु॑ञ्चति॥ ३३॥

नि॒रु॒प्यन्ते॑ भवतो॒ भव॑ति मेध्य॒त्वाय॑ रुन्धे॒ षट्ट्वं॑॥ [४]

उत्त॑रस्यां॒ वेद्या॑म॒न्यानि॑ ह॒वीꣳषि॑ सादयति। दक्षि॑णायां मारु॒तीम्। अ॒प॒धु॒रमे॒वैना॑ युनक्ति। अथो॒ ओज॑ ए॒वासा॒मव॑ हरति। तस्मा॒द्ब्रह्म॑णश्च क्ष॒त्राच्च॒ विशो॑ऽन्यतो-ऽपक्र॒मिणीः॑। मा॒रु॒त्या पूर्व॑या॒ प्रच॑रति। अनृ॑तमे॒वाव॑ यजते। वा॒रु॒ण्योत्त॑रया। अ॒न्त॒त ए॒व वरु॑ण॒मव॑ यजते। यदे॒वाध्व॒र्युः क॒रोति॑॥ ३४॥

तत्प्र॑तिप्रस्था॒ता क॑रोति। तस्मा॒द्यच्छ्रेयां॑न्क॒रोति॑। तत्पापी॑यान्करोति। पत्नीं॑ वाचयति। मेध्या॑मे॒वैनां॑ करोति। अथो॒ तप॑ ए॒वैना॒मुप॑ नयति। यज्ञा॒रꣳ सन्त॒न्न प्र॑ब्रू॒यात्। प्रि॒यं ज्ञा॒तिꣳ रु॑न्ध्यात्। अ॒सौ मे॑ जा॒र इति॒ निर्दि॑शेत्। नि॒र्दिश्यै॒वैन॑ं वरुणपा॒शेन॑ ग्राहयति॥ ३५॥

प्र॒घा॒स्यान्॑ हवामह॒ इति॒ पत्नी॑मु॒दान॑यति। अह्व॑ते॒वैना॑म्। यत्पत्नी॑

पुरोनुवाक्यामनुब्रूयात्। निर्वीर्यो यजमानः स्यात्। यजमानोऽन्वाह। आत्मन्नेव वीर्यं धत्ते। उभौ याज्याꣳ सवीर्यत्वाय। यद्ग्रामे यदरण्य इत्याह। यथोदितमेव वरुणमव यजते। यजमानदेवत्यो वा आहवनीयः॥३६॥

भ्रातृव्यदेवत्यो दक्षिणः। यदाहवनीये जुहुयात्। यजमानं वरुणपाशेन ग्राहयेत्। दक्षिणेऽग्नौ जुहोति। भ्रातृव्यमेव वरुणपाशेन ग्राहयति। शूर्पेण जुहोति। अन्यमेव वरुणमव यजते। शीर्षन्नधि निधाय जुहोति। शीर्षत एव वरुणमव यजते। प्रत्यङ्निष्ठं जुहोति॥३७॥

प्रत्यङ्ङेव वरुणपाशान्निर्मुच्यते। अक्रन्कर्म कर्मकृत इत्याह। देवाऽनृणं निरवदाय। अनृणा गृहानुप प्रेतेति वावैतदाह। वरुणगृहीतं वा एतद्यज्ञस्य। यद्यजुषा गृहीतस्यातिरिच्यते। तुषाश्च निष्कासश्च। तुषैश्च निष्कासेन चावभृथमवैति। वरुणगृहीतेनैव वरुणमवयजते। अपोऽवभृथमवैति॥३८॥

अप्सु वै वरुणः। साक्षादेव वरुणमवयजते। प्रतियुतो वरुणस्य पाश

इत्याह। वरुणपाशादेव निर्मुच्यते। अप्रतीक्षमा यन्ति। वरुणस्यान्तर्हित्यै। एधोऽस्येधिषीमहीत्याह। समिधैवाग्निं नमस्यन्त उपायन्ति। तेजोऽसि तेजो मयि धेहीत्याह। तेज एवाऽऽत्मन्धत्ते॥३९॥

करोति ग्राहयत्याहवनीयस्तिष्ठं जुहोत्यपोऽवभृथमवैति धत्ते॥ [५]

देवासुराः संयत्ता आसन्। सोऽग्निरब्रवीत्। ममेयमनीकवती तनूः। तां प्रीणीत। अथासुरानभि भविष्यथेति। ते देवा अग्नयेऽनीकवते पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपन्। सोऽग्निरनीकवान्थ्स्वेन भागधेयेन प्रीतः। चतुर्धाऽनीकान्यजनयत। ततो देवा अभवन्। पराऽसुराः॥४०॥

यदग्नयेऽनीकवते पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपति। अग्निमेवानीकवन्तꣳ स्वेन भागधेयेन प्रीणाति। सोऽग्निरनीकवान्थ्स्वेन भागधेयेन प्रीतः। चतुर्धाऽनीकानि जनयते। असौ वा आदित्योऽग्निरनीकवान्। तस्य रश्मयोऽनीकानि। साकꣳ सूर्येणोद्यता निर्वपति। साक्षादेवास्मा अनीकानि जनयति। तेऽसुराः पराजिता

यन्तः। द्यावापृथिवी उपाश्रयन्॥४१॥

ते देवा मरुद्भ्यः सान्तपनेभ्यश्चरुं निरवपन्। तान्द्यावापृथिवीभ्यामेवोभयतः समतपन्। यन्मरुद्भ्यः सान्तपनेभ्यश्चरुं निर्वपति। द्यावापृथिवीभ्यामेव तदुभयतो यजमानो भ्रातृव्यान्थ्सन्तपति। मध्यन्दिने निर्वपति। तर्हि हि तेक्ष्णिष्ठं तपति। चरुर्भवति। सर्वत एवैनान्थ्सन्तपति। ते देवाः श्वोविजयिनः सन्तः। सर्वासां दुग्धे गृहमेधीयं चरुं निरवपन्॥४२॥

आशिता एवाद्योपवसाम। कस्य वाऽहेदम्। कस्य वा श्वो भवितेति। स शृतोऽभवत्। तस्याहुतस्य नाश्ञन्। न हि देवा अहुतस्याश्ञन्ति। तेऽब्रुवन्। कस्मा इमꣳ होष्याम इति। मरुद्भ्यो गृहमेधिभ्य इत्यब्रुवन्। तं मरुद्भ्यो गृहमेधिभ्योऽजुहवुः॥४३॥

ततो देवा अभवन्। पराऽसुराः। यस्यैवं विदुषो मरुद्भ्यो गृहमेधिभ्यो गृहे जुह्वति। भवत्यात्मना। पराऽस्य भ्रातृव्यो भवति। यद्वै यज्ञस्य पाकत्रा क्रियते। पशव्यं

तत्। पाकत्रा वा एतत्क्रियते। यन्नेध्माबर्हिर्भवति। न सामिधेनीरन्वाह॥४४॥

न प्रयाजा इज्यन्ते। नानूयाजाः। य एवं वेद। पशुमान्भवति। आज्यभागौ यजति। यज्ञस्यैव चक्षुषी नान्तरैति। मरुतो गृहमेधिनो यजति। भागधेयेनैवैनान्थ्समर्धयति। अग्निꣳस्विष्टकृतं यजति प्रतिष्ठित्यै। इडान्तो भवति। पशवो वा इडा। पशुष्वेवोपरिष्टात्प्रति तिष्ठति॥४५॥

असुरा अश्रयन्गृहमेधीयं चरुं निरवपन्नजुहवुरन्वाहेडान्तो भवति द्वे च॥ [६]

यत्पत्नी गृहमेधीयस्याश्नीयात्। गृहमेध्येव स्यात्। वि त्वस्य यज्ञ ऋध्येत। यन्नाश्नीयात्। अगृहमेधी स्यात्। नास्य यज्ञो व्यृद्ध्येत। प्रतिवेशं पचेयुः। तस्याश्नीयात्। गृहमेध्येव भवति। नास्य यज्ञो व्यृद्ध्यते॥४६॥

ते देवा गृहमेधीयेनेष्ट्वा। आशिता अभवन्। आञ्जताभ्यञ्जत। अनु वथ्सानवासयन्। तेभ्योऽसुराः क्षुधं प्राहिण्वन्। सा देवेषु लोकमवित्वा। असुरान्पुनरगच्छत्। गृहमेधीयेनेष्ट्वा। आशिता भवन्ति। आञ्जतेऽभ्यञ्जते॥४७॥

अनु॑ व॒त्सान् वा॑सयन्ति। भ्रातृ॑व्यायै॒व तद्यज॑मानः॒ क्षुधं॒ प्रहि॑णोति। ते दे॒वा गृ॑हमे॒धीये॑ने॒ष्ट्वा। इन्द्रा॑य निष्का॒सं न्य॑दधुः। अ॒स्मानेव श्व इन्द्रो॒ निहि॑तभाग उपावर्ति॒तेति॑। तानिन्द्रो॒ निहि॑तभाग उ॒पाव॑र्तत। गृ॒ह॒मे॒धीये॑ने॒ष्ट्वा। इन्द्रा॑य निष्का॒सं निद॑ध्यात्। इन्द्र॑ ए॒वैनं॒ निहि॑तभाग उ॒पाव॑र्तते। गार्ह॑पत्ये जुहोति॥४८॥

भा॒ग॒धेये॑ने॒वैन॒ꣳ सम॑र्धयति। ऋ॒ष॒भमाह्व॑यति। व॒ष॒ट्का॒र ए॒वास्य॒ सः। अथो॑ इन्द्रि॒यमे॒व तद्वी॒र्यं॑ यज॑मानो॒ भ्रातृ॑व्य॑स्य वृङ्क्ते॒। इन्द्रो॑ वृ॒त्रꣳ ह॒त्वा। परा॑ परा॒वत॑मगच्छत्। अपा॑राध॒मिति॒ मन्य॑मानः। सो॑ऽब्रवीत्। क इ॒दं वे॑दिष्य॒तीति॑। ते॑ऽब्रुवन्म॒रुतो॒ वरं॑ वृणामहै॥४९॥

अथ॑ व॒यं वे॑दाम। अ॒स्मभ्य॑मे॒व प्र॑थ॒मꣳ ह॒विर्निरु॑प्याता॒ इति॑। त ए॑न॒मध्य॑क्रीडन्। तत्क्री॒डिना॑ क्रीडि॒त्वम्। यन्म॒रुद्भ्यः॑ क्री॒डिभ्य॑ः प्रथ॒मꣳ ह॒विर्निरु॑प्यते॒ विजि॑त्यै। सा॒कꣳ सूर्ये॑णोद्य॒ता निर्व॑पति। ए॒तस्मि॒न्वै लो॒क इन्द्रो॑ वृ॒त्रम॑ह॒न्थ्समृ॑द्ध्यै। ए॒तद्ब्रा॑ह्मणान्ये॒व पश्च॑ ह॒वीꣳषि॑। ए॒तद्ब्रा॑ह्मण ऐन्द्रा॒ग्नः। अथै॒ष ऐ॒न्द्रश्च॒रुर्भ॑वति॥५०॥

उ॒द्धा॒रं वा ए॒तमिन्द्र॒ उद॑हरत। वृ॒त्रꣳ ह॒त्वा। अ॒न्यासु॑ दे॒वता॒स्वधि॑। यदे॒ष ऐ॒न्द्रश्च॒रुर्भव॑ति। उ॒द्धा॒रमे॒व तं यज॑मान॒ उद्ध॑रते। अ॒न्यासु॑ प्र॒जास्वधि॑। वै॒श्व॒क॒र्म॒ण एक॑कपालो भवति। विश्वा॑न्ये॒व तेन॒ कर्मा॑णि॒ यज॑मा॒नोऽव॑ रुन्धे॥५१॥

ऋ॒द्ध्य॒ते॒ऽभ्य॑ञ्जते जुहोति वृणामहै भवत्य॒ष्टौ च॑॥ [७]

वै॒श्व॒दे॒वेन॒ वै प्र॒जाप॑तिः प्र॒जा अ॑सृजत। ता व॑रुणप्रघा॒सैर्व॑रुणपा॒शाद॑मुञ्चत्। सा॒क॒मे॒धैः प्रत्य॑स्थापयत्। त्र्य॑म्बकै रु॒द्रं नि॒रवा॑दयत। पि॒तृ॒य॒ज्ञेन॑ सुव॒र्गं लो॒कम॑गमयत्। यद्वै॑श्वदे॒वेन॒ यज॑ते। प्र॒जा ए॒व तद्यज॑मानः सृजते। ता व॑रुणप्रघा॒सैर्व॑रुणपा॒शान्मु॑ञ्चति। सा॒क॒मे॒धैः प्रति॑ष्ठापयति। त्र्य॑म्बकै रु॒द्रं नि॒रव॑दयते॥५२॥

पि॒तृ॒य॒ज्ञेन॑ सुव॒र्गं लो॒कं ग॑मयति। द॒क्षि॒ण॒तः प्रा॑चीनावी॒ती निर्व॑पति। द॒क्षि॒णावृ॒द्धि पि॑तृ॒णाम्। अना॑दृत्य॒ तत्। उ॒त्त॒र॒त ए॒वोप॒वीय॒ निर्व॑पेत्। उ॒भये॒ हि दे॒वाश्च॑ पि॒तर॑श्चे॒ज्यन्ते॑। अथो॒ यदे॒व द॑क्षिणा॒र्धेऽधि॒ श्रय॑ति। तेन॑ दक्षि॒णावृ॑त्। सोमा॑य

पितृमते पुरोडाश२ं षट्कपालं निर्वपति। संवथ्सरो वै सोमः पितृमान्॥५३॥

संवथ्सरमेव प्रीणाति। पितृभ्यो बर्हिषद्भ्यो धानाः। मासा वै पितरो बर्हिषदः। मासानेव प्रीणाति। यस्मिन्वा ऋतौ पुरुषः प्रमीयते। सोऽस्यामुष्मिँल्लोके भवति। बहुरूपा धाना भवन्ति। अहोरात्राणामभिजित्यै। पितृभ्योऽग्निष्वात्तेभ्यो मन्थम्। अर्धमासा वै पितरोऽग्निष्वात्ताः॥५४॥

अर्धमासानेव प्रीणाति। अभिवान्यायै दुग्धे भवति। सा हि पितृदेवत्यं दुहे। यत्पूर्णम्। तन्मनुष्याणाम्। उपर्यर्धो देवानाम्। अर्धः पितॄणाम्। अर्ध उपमन्थति। अर्धो हि पितॄणाम्। एकयोपमन्थति॥५५॥

एका हि पितॄणाम्। दक्षिणोपमन्थति। दक्षिणावृद्धि पितॄणाम्। अनारभ्योपमन्थति। तद्धि पितॄन्गच्छति। इमान्दिशं वेदिमुद्धन्ति। उभये हि देवाश्च पितरश्चेज्यन्ते। चतुः स्रक्तिर्भवति। सर्वा ह्यनु दिशः पितरः। अखाता भवति॥५६॥

खाता हि देवानाम्। मध्यतोऽग्निराधीयते। अन्ततो हि देवानामाधीयते।

वर्षीयानिध्म इध्माद्भवति व्यावृत्त्यै। परिश्रयति। अन्तर्हितो हि पितृलोको मनुष्यलोकात्। यत्परुषि दिनम्। तद्देवानाम्। यदन्तरा। तन्मनुष्याणाम्॥५७॥

यथ्समूलम्। तत्पितॄणाम्। समूलं बर्हिर्भवति व्यावृत्त्यै। दक्षिणा स्तृणाति। दक्षिणावृद्धि पितॄणाम्। त्रिः पर्येति। तृतीये वा इतो लोके पितरः। तानेव प्रीणाति। त्रिः पुनः पर्येति। षट्थ्सम्पद्यन्ते॥५८॥

षड्वा ऋतवः। ऋतूनेव प्रीणाति। यत्प्रस्तरं यजुषा गृह्णीयात्। प्रमायुको यजमानः स्यात्। यन्न गृह्णीयात्। अनायतनः स्यात्। तूष्णीमेव न्यस्येत्। न प्रमायुको भवति। नानायतनः। यत्रीन्परिधीन्परिदध्यात्॥५९॥

मृत्युना यजमानं परिगृह्णीयात्। यन्न परिदध्यात्। रक्षाꣳसि यज्ञꣳ हन्युः। द्वौ परिधी परिदधाति। रक्षसामपहत्यै। अथो मृत्योरेव यजमानमुथ्सृजति। यत्रीणि त्रीणि हवीꣳष्युदाहरेयुः। त्रयस्त्रय एषाꣳ साकं प्रमीयेरन्। एकैकमनूचीनान्युदाहरन्ति। एकैक एवैषामन्वञ्चः प्रमीयते। कशिपु कशिपव्याय।

उपबर्हणमुपबर्हण्याय। आञ्जनमाञ्जन्याय। अभ्यञ्जनमभ्यञ्जन्याय। यथाभागमेवैनान्प्रीणाति॥६०॥

निरवदयते पितृमानग्निष्वात्ता एकयोप मन्थत्यखाता भवति मनुष्याणां पद्यन्ते परिदध्यान्मीयते पश्च च॥ [८]

अग्नये देवेभ्यः पितृभ्यः समिध्यमानायानु ब्रूहीत्याह। उभये हि देवाश्च पितरश्चेज्यन्ते। एकामन्वाह। एका हि पितॄणाम्। त्रिरन्वाह। त्रिर्हि देवानाम्। आघारावाघारयति। यज्ञपरुषोरनन्तरित्यै। नार्षेयं वृणीते। न होतारम्॥६१॥

यदार्षेयं वृणीत। यद्धोतारम्। प्रमायुको यजमानः स्यात्। प्रमायुको होता। तस्मान्न वृणीते। यजमानस्य होतुर्गोपीथाय। अप बर्हिषः प्रयाजान् यजति। प्रजा वै बर्हिः। प्रजा एव मृत्योरुथ्सृजति। आज्यभागौ यजति॥६२॥

यज्ञस्यैव चक्षुषी नान्तरेति। प्राचीनावीती सोमं यजति। पितृदेवत्या हि। एषाऽऽहुतिः। पश्चकृत्वोऽव द्यति। पश्च ह्येता देवताः। द्वे पुरोऽनुवाक्ये। याज्या देवता वषट्कारः। ता एव प्रीणाति। सन्ततमव द्यति॥६३॥

ऋतूनाꣳ सन्तत्यै। प्रैवैभ्यः पूर्वया पुरोऽनुवाक्यया ऽऽह। प्रणयति द्वितीयया। गमयति याज्यया। तृतीये वा इतो लोके पितरः। अह्न एवैनान्पूर्वया पुरोऽनुवाक्यया ऽत्यानयति। रात्रिये द्वितीयया। ऐवैनान् याज्यया गमयति। दक्षिणतोऽवदाय। उद्ङ्ङिति क्रामति व्यावृत्त्यै॥६४॥

आ स्वधेत्याश्रावयति। अस्तु स्वधेति प्रत्याश्रावयति। स्वधा नम इति वषट्करोति। स्वधाकारो हि पितॄणाम्। सोममग्रे यजति। सोमप्रयाजा हि पितरः। सोमं पितृमन्तं यजति। संवथ्सरो वै सोमः पितृमान्। संवथ्सरमेव तद्यजति। पितॄन्बर्हिषदो यजति॥६५॥

ये वै यज्वानः। ते पितरो बर्हिषदः। तानेव तद्यजति। पितॄनग्निष्वात्तान् यजति। ये वा अयज्वानो गृहमेधिनः। ते पितरोऽग्निष्वात्ताः। तानेव तद्यजति। अग्निं कव्यवाहनं यजति। य एव पितॄणामग्निः। तमेव तद्यजति॥६६॥

अथो यथाऽग्निꣳ स्विष्टकृतं यजति। तादृगेव तत्। एतत्ते तत ये च त्वामन्विति

तिसृषु स्रक्तीषु निदधाति। तस्मादा तृतीयात्पुरुषान्नाम न गृह्णन्ति। एतावन्तो हीज्यन्ते। अत्र पितरो यथाभागं मन्दध्वमित्याह। ह्लीका हि पितरः। उदश्चो निष्क्रामन्ति। एषा वै मनुष्याणां दिक्। स्वामेव तद्दिशमनु निष्क्रामन्ति॥६७॥

आहवनीयमुपतिष्ठन्ते। न्येवास्मै तद्धुवते। यथ्सत्याहवनीये। अथान्यत्र चरन्ति। आतमितोरुपतिष्ठन्ते। अग्निमेवोपद्रष्टारं कृत्वा। पितॄन्निरवदयन्ते। अन्तं वा एते प्राणानां गच्छन्ति। य आतमितोरुप तिष्ठन्ते। सुसन्दृशं त्वा वयमित्याह॥६८॥

प्राणो वै सुसन्दृक्। प्राणमेवाऽऽत्मन्दधते। योजा न्विन्द्र ते हरी इत्याह। प्राणमेव पुनरयुक्त। अक्षन्नमीमदन्त हीति गार्हपत्यमुपतिष्ठन्ते। अक्षन्नमीमदन्ताथ त्वोपतिष्ठामह इति वावैतदाह। अमीमदन्त पितरः सोम्या इत्यभि प्रपद्यन्ते। अमीमदन्त पितरोऽथं त्वाऽभि प्रपद्यामह इति वावैतदाह। अपः परिषिञ्चति। मार्जयत्येवैनान्॥६९॥

अथो तर्पयत्येव। तृप्यति प्रजया पशुभिः। य एवं वेद। अप बर्हिषावनूयाजौ

यजति। प्रजा वै बर्हिः। प्रजा एव मृत्योरुथ्सृजति। चतुरः प्रयाजान् यजति। द्वावनूयाजौ। षट्थ्सम्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः। ऋतूनेव प्रीणाति। न पत्न्यन्वास्ते। न संयाजयन्ति। यत्पत्न्यन्वासीत। यथ्संयाजयेयुः। प्रमायुका स्यात्। तस्मान्नान्वास्ते। न संयाजयन्ति। पत्नियै गोपीथाय॥७०॥

होतारमाज्यभागौ यजति सन्तमवद्यति व्यावृत्त्यै बर्हिषदौ यजति तमेव तद्यजत्यनु निष्क्रामन्त्याहैनानृतवो नव च॥—[९]

प्रतिपूरुषमेककपालां निर्वपति। जाता एव प्रजा रुद्रान्निरवदयते। एकमतिरिक्तम्। जनिष्यमाणा एव प्रजा रुद्रान्निरवदयते। एककपाला भवन्ति। एकधैव रुद्रं निरवदयते। नाभिघारयति। यदभिघारयेत्। अन्तरवचारिणꣳ रुद्रं कुर्यात्। एकोल्मुकेन यन्ति॥७१॥

तद्धि रुद्रस्य भागधेयम्। इमान्दिशं यन्ति। एषा वै रुद्रस्य दिक्। स्वायामेव दिशि रुद्रं निरवदयते। रुद्रो वा अपशुकाया आहुत्यै नातिष्ठत। असौ ते पशुरिति निर्दिशेद्यं द्विष्यात्। यमेव द्वेष्टि। तमस्मै पशुं निर्दिशति। यदि न द्विष्यात्। आखुस्ते

प॒शुरिति॑ ब्रूयात्॥७२॥

न ग्रा॒म्यान्प॒शून् हि॒नस्ति॑। नार॒ण्यान्। च॒तुष्प॒थे जु॑होति। ए॒ष वा अ॑ग्नी॒नां पर्ब्बीशो॒ नाम॑। अ॒ग्नि॒वत्ये॒व जु॑होति। म॒ध्य॒मेन॑ प॒र्णेन॑ जुहोति। स्रुग्घ्ये॑षा। अथो॒ खलु॑। अ॒न्त॒मेने॒व हो॑त॒व्यम्॑। अ॒न्त॒त ए॒व रु॒द्रं नि॒रव॑दयते॥७३॥

ए॒ष ते॑ रुद्र भा॒गः स॒ह स्वस्राऽम्बि॑क॒येत्या॑ह। श॒रद्वा अ॒स्याम्बि॑का॒ स्वसा॑। तया॒ वा ए॒ष हि॑नस्ति। यꣳ हि॒नस्ति॑। तयै॒वैनꣳ स॒ह श॑मयति। भे॒ष॒जङ्गव॒ इत्या॑ह। याव॑न्त ए॒व ग्रा॒म्याः प॒शवः॑। तेभ्यो॑ भेष॒जं क॑रोति। अवा॑म्ब रु॒द्रम॑दिम॒हीत्या॑ह। आ॒मे॒वैतामा शा॑स्ते॥७४॥

त्र्य॑म्बकं यजामह॒ इत्या॑ह। मृ॒त्योर्मु॑क्षीय॒ माऽमृता॒दिति॒ वावैतदा॑ह। उत्कि॑रन्ति। भग॑स्य लीफ्सन्ते। मूते॑कृ॒त्वाऽऽस॑जन्ति। यथा॒ जन॑ य॒ते॑ऽव॒सं क॒रोति॑। ता॒दृगे॒व तत्। ए॒ष ते॑ रुद्र भा॒ग इत्या॑ह नि॒रव॑त्त्यै। अप्र॑तीक्ष॒मा य॑न्ति। अ॒पः परि॑षिञ्चति। रु॒द्रस्या॒न्तर्हि॑त्यै। प्र वा ए॒तेऽस्माल्लो॒काच्च्य॑वन्ते। ये त्र्य॑म्बके॒श्चर॑न्ति। आ॒दि॒त्यं च॒रुं

पुनरेत्य निर्वपति। इयं वा अदितिः। अस्यामेव प्रति तिष्ठन्ति॥७५॥

यन्ति ब्रूयान्निरवदयते शास्ते सिञ्चति षट्च॥ [१०]

अनुमत्यै वैश्वदेवेन ताः सृष्टास्त्रिवृत्प्रजापतिः सवितोत्तरस्यान्देवासुराः सौऽग्निर्यत्पत्नी वैश्वदेवेन ता वरुणप्रघासैरग्नये देवेभ्यः प्रतिपूरुषं दश॥१०॥

अनुमत्यै प्रथमजो वथ्सो बहुरूपा हि पशवस्तस्मात्पृथमात्रं यदग्नयेऽनीकवत उद्धारं वा अग्नये देवेभ्यः प्रतिपूरुषं पञ्चसप्ततिः॥७५॥

अनुमत्यै प्रति तिष्ठन्ति॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके षष्ठः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ सप्तमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके सप्तमः प्रपाठकः ॥

एतद्ब्राह्मणान्येव पञ्च हविꣳषि। अथेन्द्राय शुनासीराय पुरोडाशं द्वादशकपालं निर्वपति। संवथ्सरो वा इन्द्राशुनासीरः। संवथ्सरेणैवास्मा अन्नमव रुन्धे। वायव्यं पयो भवति। वायुर्वै वृष्ट्यै प्रदापयिता। स एवास्मै वृष्टिं प्रदापयति। सौर्य एककपालो भवति। सूर्येण वा अमुष्मिँल्लोके वृष्टिर्धृता। स एवास्मै वृष्टिं नियच्छति॥१॥

द्वादशगवꣳ सीरं दक्षिणा समृद्ध्यै। देवासुराः संयत्ता आसन्। ते देवा अग्निमब्रुवन्। त्वया वीरेणासुरानभिभवामेति। सोऽब्रवीत्। त्रेधाऽहमात्मानं विकरिष्य इति। स त्रेधाऽऽत्मानं व्यकुरुत। अग्निं तृतीयम्। रुद्रं तृतीयम्। वरुणं तृतीयम्॥२॥

सोऽब्रवीत्। क इदं तुरीयमिति। अहमितीन्द्रोऽब्रवीत्। सन्तु सृजावहा इति। तौ

समसृजेताम्। स इन्द्रस्तुरीयमभवत्। यदिन्द्रस्तुरीयमभवत्। तदिन्द्रतुरीयस्यैन्द्र-तुरीयत्वम्। ततो वै देवा व्यजयन्त। यदिन्द्रतुरीयं निरुप्यते विजित्यै॥३॥

वहिनी धेनुर्दक्षिणा। यद्वहिनी। तेनाग्नेयी। यद्गौः। तेन रौद्री। यद्धेनुः। तेनैन्द्री। यथ्स्त्री सती दान्ता। तेन वारुणी समृद्ध्यै। प्रजापतिर्यज्ञमसृजत॥४॥

तꣳ सृष्टꣳ रक्षाꣳस्यजिघाꣳसन्। स एताः प्रजापतिरात्मनो देवता निरमिमीत। ताभिर्वै स दिग्भ्यो रक्षाꣳसि प्राणुदत। यत्पञ्चावत्तीयं जुहोति। दिग्भ्य एव तद्यजमानो रक्षाꣳसि प्रणुदते। समूढꣳ रक्षः सन्दग्धꣳ रक्ष इत्याह। रक्षाꣳस्येव सन्दहति। अग्नये रक्षोघ्ने स्वाहेत्याह। देवताभ्य एव विजिग्यानाभ्यो भागधेयं करोति। प्रष्टिवाही रथो दक्षिणा समृद्ध्यै॥५॥

इन्द्रो वृत्रꣳ हत्वा। असुरान्पराभाव्य। नमुचिमासुरं नालभत। तꣳ शच्याऽगृह्णात्। तौ समलभेताम्। सोऽस्मादभिशुनतरोऽभवत्। सोऽब्रवीत्। सन्धाꣳ सन्दधावहै। अथ त्वाऽवस्रक्ष्यामि। न मा शुष्केण नार्द्रेण हनः॥६॥

न दिवा॒ न नक्त॒मिति॑। स ए॒तम॒पां फेन॑मसिञ्चत्। न वा ए॒ष शुष्को॒ नार्द्रो व्यु॑ष्टाऽऽसीत्। अनु॑दितः॒ सूर्यः॑। न वा ए॒तद्दिवा॒ न नक्तम्॑। तस्यै॒तस्मि॑ँल्लो॒के। अ॒पां फेने॑न॒ शिर॒ उद॑वर्तयत्। तदे॑न॒मन्व॑वर्तत। मित्रद्रु॒गिति॑॥७॥

स ए॒तान॑पामा॒र्गान॑जनयत्। तान॑जुहोत्। तैर्वै स रक्षा॒ꣳस्यप॑हत। यद॑पामार्गहो॒मो भव॑ति। रक्ष॑सा॒मप॑हत्यै। ए॒को॒ल्मु॒केन॑ यन्ति। तद्धि रक्ष॑सां भागधे॒यम्॑। इ॒मान्दिश॑ं यन्ति। ए॒षा वै रक्ष॑सां॒ दिक्। स्वाया॑मे॒व दि॒शि रक्षाꣳ॑सि हन्ति॥८॥

स्वकृ॑त॒ इरि॑णे जुहोति प्रद॒रे वा॑। ए॒तद्वै रक्ष॑सामा॒यतन॑म्। स्व ए॒वायत॑ने॒ रक्षाꣳ॑सि हन्ति। प॒र्ण॒मये॑न स्रु॒वेण॑ जुहोति। ब्रह्म॒ वै प॒र्णः। ब्रह्म॑णै॒व रक्षाꣳ॑सि हन्ति। दे॒वस्य॑ त्वा सवि॒तुः प्र॑स॒व इत्या॑ह। स॒वि॒तृप्र॑सूत ए॒व रक्षाꣳ॑सि हन्ति। ह॒तꣳ रक्षोऽव॑धिष्म॒ रक्ष॒ इत्या॑ह। रक्ष॑सा॒ꣳ स्तृत्यै॑। यद्वस्ते॒ तद्दक्षि॑णा नि॒रव॑त्यै। अप्र॑तीक्ष॒माय॑न्ति। रक्ष॑साम॒न्तर्हि॑त्यै॥९॥

य॒च्छति॒ वरु॑णं॒ तृती॑यं॒ विजि॑त्या असृजत॒ समृ॑द्ध्यै हनो॒ मित्र॑द्रु॒गिति॑ हन्ति॒ स्तृत्यै॒ त्रीणि॑ च॥ [१]

धा॒त्रे पु॑रो॒डाशं॒ द्वाद॑शकपालं॒ निर्व॑पति। सं॒व॒थ्स॒रो वै धा॒ता। सं॒व॒थ्स॒रेणै॒वास्मै॑ प्र॒जाः प्रज॑नयति। अन्वे॒वास्मा॒ अनु॑मतिर्मन्यते। रा॒ते रा॒का। प्र सि॑नीवा॒ली ज॑नयति। प्र॒जास्वे॒व प्रजा॑तासु कु॒ह्वा॑ वाचं॑ दधाति। मि॒थु॒नौ गावौ॒ दक्षि॑णा॒ समृ॑द्ध्यै। आ॒ग्ना॒वै॒ष्ण॒वमेका॑दशकपालं॒ निर्व॑पति। ऐ॒न्द्रा॒वै॒ष्ण॒वमेका॑दशकपालम्॥१०॥

वै॒ष्ण॒वं त्रि॑कपा॒लम्। वी॒र्यं॑ वा अ॒ग्निः। वी॒र्य॑मिन्द्रः॑। वी॒र्यं॑ विष्णुः॑। प्र॒जा ए॒व प्रजा॑ता वी॒र्ये॑ प्रति॑ष्ठापयति। तस्मा॑त्प्र॒जा वी॒र्या॑वतीः। वा॒म॒न ऋ॑ष॒भो व॒ही दक्षि॑णा। यद्व॒ही। तेना॑ग्ने॒यः। यदृ॑ष॒भः॥११॥

तेनै॒न्द्रः। यद्वा॑म॒नः। तेन॑ वैष्ण॒वः समृ॑द्ध्यै। अ॒ग्नी॒षो॒मी॒य॒मेका॑दशकपालं॒ निर्व॑पति। इ॒न्द्रा॒सो॒मी॒य॒मेका॑दशकपालम्। सौ॒म्यं च॒रुम्। सोमो॒ वै रे॑तो॒धाः। अ॒ग्निः प्र॒जाना॑ं प्रजनयि॒ता। वृ॒द्धाना॒मिन्द्रः॑ प्रदापयि॒ता। सोम॑ ए॒वास्मै॒ रेतो॒ दधा॑ति॥१२॥

अ॒ग्निः प्र॒जां प्रज॑नयति। वृ॒द्धामिन्द्रः॒ प्रय॑च्छति। ब॒भ्रुर्दक्षि॑णा॒ समृ॑द्ध्यै। सो॒मा॒पौ॒ष्णं

चरुं निर्वपति। ऐन्द्रापौष्णं चरुम्। सोमो वै रेतोधाः। पूषा पशूनां प्रजनयिता। वृद्धानामिन्द्रः प्रदापयिता। सोम एवास्मै रेतो दधाति। पूषा पशून्प्रजनयति॥१३॥

वृद्धानिन्द्रः प्रयच्छति। पौष्णश्चरुर्भवति। इयं वै पूषा। अस्यामेव प्रति तिष्ठति। श्यामो दक्षिणा समृद्ध्यै। बहु वै पुरुषो मेध्यमुपगच्छति। वैश्वानरं द्वादशकपालं निर्वपति। संवत्सरो वा अग्निर्वैश्वानरः। संवत्सरेणैवैनꣳ स्वदयति। हिरण्यं दक्षिणा॥१४॥

पवित्रं वै हिरण्यम्। पुनात्येवैनम्। बहु वै राजन्योऽनृतं करोति। उप जाम्यै हरते। जिनाति ब्राह्मणम्। वदत्यनृतम्। अनृते खलु वै क्रियमाणे वरुणो गृह्णाति। वारुणं यवमयं चरुं निर्वपति। वरुणपाशादेवैनं मुञ्चति। अश्वो दक्षिणा। वारुणो हि देवतयाऽश्वः समृद्ध्यै॥१५॥

ऐन्द्रावैष्णवमेकादशकपालं यदृषभो दधाति पूषा पशून्प्रजनयति हिरण्यं दक्षिणा दक्षिणैकं च॥ [२]

रत्निनामेतानि हवीꣳषि भवन्ति। एते वै राष्ट्रस्य प्रदातारः। एतेऽपादातारः। य

एव राष्ट्रस्य प्रदातारः। येऽपादातारः। त एवास्मै राष्ट्रं प्रयच्छन्ति। राष्ट्रमेव भवति। यथ्समाहृत्य निर्वपेत्। अरत्निनः स्युः। यथायथं निर्वपति रत्नित्वाय॥१६॥

यथ्सद्यो निर्वपेत्। यावतीमेकेन हविषाऽऽशिषमव रुन्धे। तावतीमवरुन्धीत। अन्वहन्निर्वपति। भूयसीमेवाशिषमव रुन्धे। भूयसो यज्ञक्रतूनुपैति। बार्हस्पत्यं चरुं निर्वपति ब्रह्मणो गृहे। मुखत एवास्मै ब्रह्म सꣳश्यति। अथो ब्रह्मन्नेव क्षत्रमन्वारम्भयति। शितिपृष्ठो दक्षिणा समृद्ध्यै॥१७॥

ऐन्द्रमेकादशकपालꣳ राजन्यस्य गृहे। इन्द्रियमेवाव रुन्धे। ऋषभो दक्षिणा समृद्ध्यै। आदित्यं चरुं महिष्यै गृहे। इयं वा अदितिः। अस्यामेव प्रतितिष्ठति। धेनुर्दक्षिणा समृद्ध्यै। भगाय चरुं वावातायै गृहे। भगमेवास्मिन्दधाति। विचित्तगर्भा पष्ठौही दक्षिणा समृद्ध्यै॥१८॥

नैर्ऋतं चरुं परिवृत्त्यै गृहे कृष्णानां व्रीहीणां नखनिर्भिन्नम्। पाप्मानमेव निर्ऋतिं निरवदयते। कृष्णा कूटा दक्षिणा समृद्ध्यै। आग्नेयमष्टाकपालꣳ सेनान्यो

गृहे। सेनामेवास्य सꣳश्यति। हिरण्यं दक्षिणा समृद्ध्यै। वारुणं दशकपालꣳ सूतस्य गृहे। वरुणसवमेवाव रुन्धे। महानिरष्टो दक्षिणा समृद्ध्यै। मारुतꣳ सप्तकपालं ग्रामण्यो गृहे॥१९॥

अन्नं वै मरुतः। अन्नमेवाव रुन्धे। पृश्निर्दक्षिणा समृद्ध्यै। सावित्रं द्वादशकपालं क्षत्तुर्गृहे प्रसूत्यै। उपध्वस्तो दक्षिणा समृद्ध्यै। आश्विनं द्विकपालꣳ संग्रहीतुर्गृहे। अश्विनौ वै देवानां भिषजौ। ताभ्यामेवास्मै भेषजं करोति। सवात्यौ दक्षिणा समृद्ध्यै। पौष्णं चरुं भागदुघस्य गृहे॥२०॥

अन्नं वै पूषा। अन्नमेवाव रुन्धे। श्यामो दक्षिणा समृद्ध्यै। रौद्रं गावीधुकं चरुमक्षावापस्य गृहे। अन्तत एव रुद्रं निरवदयते। शबल उद्वारो दक्षिणा समृद्ध्यै। द्वादशैतानि हवीꣳषि भवन्ति। द्वादश मासाः संवथ्सरः। संवथ्सरेणैवास्मै राष्ट्रमव रुन्धे। राष्ट्रमेव भवति॥२१॥

यन्न प्रति निर्वपेत्। रक्षिन आशिषोऽवरुन्धीरन्। प्रतिनिर्वपति। इन्द्राय सुत्राम्णे

पुरोडाशमेकादशकपालम्। इन्द्रायाऽहोमुचे। आशिष एवाव रुन्धे। अयं नो राजा वृत्रहा राजा भूत्वा वृत्रं वध्यादित्याह। आमेवैतामा शास्ते। मैत्राबार्हस्पत्यं भवति। श्वेतायै श्वेतवत्स्यायै दुग्धे॥२२॥

बार्हस्पत्ये मैत्रमपि दधाति। ब्रह्म चैवास्मै क्षत्रं च समीची दधाति। अथो ब्रह्मन्नेव क्षत्रं प्रतिष्ठापयति। बार्हस्पत्येन पूर्वेण प्रचरति। मुखत एवास्मै ब्रह्म सꣳश्यति। अथो ब्रह्मन्नेव क्षत्रमन्वारम्भयति। स्वयं कृता वेदिर्भवति। स्वयं दिनं बर्हिः। स्वयं कृत इध्मः। अनभिजितस्याभिजित्यै। तस्माद्राज्ञामरण्यमभिजितम्। सैव श्वेता श्वेतवत्स्या दक्षिणा समृद्ध्यै॥२३॥

रन्नित्वाय समृद्ध्यै पष्ठौही दक्षिणा समृद्ध्यै ग्रामण्यो गृहे भागदुघस्य गृहे भवति दुग्धेऽभिजित्यै द्वे च॥ [३]

देवसुवामेतानि हवीꣳषि भवन्ति। एतावन्तो वै देवानाꣳ सवाः। त एवास्मै सवान्प्रयच्छन्ति। त एनꣳ सुवन्ते। अग्निरेवैनं गृहपतीनाꣳ सुवते। सोमो वनस्पतीनाम्। रुद्रः पशूनाम्। बृहस्पतिर्वाचाम्। इन्द्रो ज्येष्ठानाम्। मित्रः

स॒त्यानाँ॑म्॥२४॥

वरु॑णो॒ धर्म॑पतीनाम्। ए॒तदे॒व सर्वं॑ भवति। स॒वि॒ता त्वाँ॑ प्रस॒वाना॑ꣳ सुवता॒मिति॒ हस्तं॑ गृह्णाति॒ प्रसू॑त्यै। ये दे॑वा देवः॒ सुवः॒ स्थेत्या॑ह। य॒था॒य॒जुरे॒वैतत्। म॒ह॒ते क्ष॒त्राय॑ महत॒ आधि॑पत्याय मह॒ते जान॑राज्या॒येत्या॑ह। आ॒मे॒वैतामा शाँ॑स्ते। ए॒ष वो॑ भरता॒ राजा॒ सोमो॒ऽस्माकं॑ ब्राह्म॒णाना॒ꣳ राजेत्या॑ह। तस्मा॒थ्सोम॑राजानो ब्राह्म॒णाः। प्रति॒ त्यन्नाम॑ रा॒ज्यम॑धा॒यीत्या॑ह॥२५॥

रा॒ज्यमे॒वास्मि॒न्प्रति॑दधाति। स्वां त॒नुवं॒ वरु॑णो अशिश्रे॒दित्या॑ह। व॒रु॒ण॒स॒वमे॒वाव॑ रुन्धे। शुचै॑र्मि॒त्रस्य॒ व्रत्या॑ अभू॒मेत्या॑ह। शुचि॑मे॒वैनं॒ व्रत्यं॑ करोति। अम॑न्महि मह॒त ऋ॒तस्य॒ नामेत्या॑ह। म॒नु॒त ए॒वैनम्॑। सर्वे॒ व्राता॒ वरु॑णस्याभूव॒न्नित्या॑ह। सर्व॑व्रातमे॒वैनं॑ करोति। वि मि॒त्र एवै॒रर॑तिमतारी॒दित्या॑ह॥२६॥

अर॑तिमे॒वैनं॑ तारयति। असू॑षुदन्त य॒ज्ञिया॑ ऋ॒तेनेत्या॑ह। स्व॒दय॑त्ये॒वैनम्॑। व्यु॑ त्रि॒तो ज॑रि॒माणं॑ न आन॒डित्या॑ह। आयु॑रे॒वास्मि॑न्दधाति। द्वाभ्यां॒ विमृ॑ष्टे।

द्विपाद्यजमानः प्रतिष्ठित्यै। अग्नीषोमीयस्य चैकादशकपालस्य देवसुवां च हविषामग्नये स्विष्टकृते समवद्यति। देवताभिरेवैनमुभयतः परिगृह्णाति। विष्णुक्रमान्क्रमते। विष्णुरेव भूत्वेमाँल्लोकानभिजयति॥२७॥

सत्यानामधायीत्याहातारीदित्याह क्रमत एकं च॥ [४]

अर्थतः स्थेति जुहोति। आहुत्यैवैनां निष्क्रीयं गृह्णाति। अथो हविष्कृतानामेवाभिघृत गृह्णाति। वहन्तीनां गृह्णाति। एता वा अपाꣳ राष्ट्रम्। राष्ट्रमेवास्मै गृह्णाति। अथो श्रियमेवैनमभिवहन्ति। अपां पतिरसीत्याह। मिथुनमेवाकः। वृषाऽस्यूर्मिरित्याह॥२८॥

ऊर्मिमन्तमेवैनं करोति। वृषसेनोऽसीत्याह। सेनामेवास्य सꣳश्यति। व्रजक्षितः स्थेत्याह। एता वा अपां विशः। विशमेवास्मै पर्यूहति। मरुतामोजः स्थेत्याह। अन्नं वै मरुतः। अन्नमेवाव रुन्धे। सूर्यवर्चसः स्थेत्याह॥२९॥

राष्ट्रमेव वर्चस्व्यकः। सूर्यत्वचसः स्थेत्याह। सत्यं वा एतत्। यद्वर्षति। अनृतं

यदातपति वर्षति। सत्यानृते एवाव रुन्धे। नैनꣳ सत्यानृते उदिते हिꣳस्तः। य एवं वेद। मान्दाः स्थेत्याह। राष्ट्रमेव ब्रह्मवर्चस्यकः॥३०॥

वाशाः स्थेत्याह। राष्ट्रमेव वश्यकः। शक्करीः स्थेत्याह। पशवो वै शक्करीः। पशूनेवाव रुन्धे। विश्वभृतः स्थेत्याह। राष्ट्रमेव पयस्व्यकः। जनभृतः स्थेत्याह। राष्ट्रमेवेन्द्रियाव्यकः। अग्नेस्तेजस्याः स्थेत्याह॥३१॥

राष्ट्रमेव तेजस्व्यकः। अपामोषधीनाꣳ रसः स्थेत्याह। राष्ट्रमेव मधव्यमकः। सारस्वतं ग्रहं गृह्णाति। एषा वा अपां पृष्ठम्। यथ्सरस्वती। पृष्ठमेवैनꣳ समानानां करोति। षोडशभिर्गृह्णाति। षोडशकलो वै पुरुषः। यावानेव पुरुषः। तस्मिन्वीर्यं दधाति। षोडशभिर्जुहोति षोडशभिर्गृह्णाति। द्वात्रिꣳशथ्सम्पद्यन्ते। द्वात्रिꣳशदक्षरा-ऽनुष्टुक्। वागनुष्टुप्सर्वाणि छन्दाꣳसि। वाचैवैनꣳ सर्वेभिश्छन्दोभिरभिषिञ्चति॥३२॥

ऊर्मिरित्याह सूर्यवर्चसः स्थेत्याह ब्रह्मवर्चस्यकस्तेजस्याः स्थेत्याहैव पुरुषः षट् च॥ [५]

देवीरापः सं मधुमतीर्मधुमतीभिः सृज्यध्वमित्याह। ब्रह्मणैवैनाः सꣳसृजति।

अनाधृष्टाः सीदतेत्याह। ब्रह्मणैवैनाः सादयति। अन्तरा होतुश्च धिष्णियं ब्राह्मणाच्छꣳसिनश्च सादयति। आग्नेयो वै होता। ऐन्द्रो ब्राह्मणाच्छꣳसी। तेजसा चैवेन्द्रियेण चोभयतो राष्ट्रं परिगृह्णाति। हिरण्येनोत्पुनाति। आहुत्यै हि पवित्राभ्यामुत्पुनन्ति व्यावृत्त्यै॥३३॥

शतमानं भवति। शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति। अनिभृष्टमसीत्याह। अनिभृष्टꣳ ह्येतत्। वाचो बन्धुरित्याह। वाचो ह्येष बन्धुः। तपोजा इत्याह। तपोजा ह्येतत्। सोमस्य दात्रमसीत्याह॥३४॥

सोमस्य ह्येतद्दात्रम्। शुक्रा वः शुक्रेणोत्पुनामीत्याह। शुक्रा ह्यापः। शुक्रꣳ हिरण्यम्। चन्द्राश्चन्द्रेणेत्याह। चन्द्रा ह्यापः। चन्द्रꣳ हिरण्यम्। अमृता अमृतेनेत्याह। अमृता ह्यापः। अमृतꣳ हिरण्यम्॥३५॥

स्वाहा राजसूयायेत्याह। राजसूयाय ह्येना उत्पुनाति। सधमादौ द्युम्निनीरूर्ज एता इति वारुण्यर्चा गृह्णाति। वरुणसवमेवाव रुन्धे। एकया गृह्णाति। एकधैव

यज॑माने वी॒र्यं॑ दधाति। क्ष॒त्रस्योल्ब॑मसि क्ष॒त्रस्य॒ योनि॑र॒सीति॑ ता॒र्प्यं चो॒ष्णीषं॑ च॒ प्रय॑च्छति सयोनि॒त्वाय॑। एक॑शतेन दर्भपुञ्जी॒लैः प॑वयति। श॒तायु॒र्वै पुरु॑षः श॒तवी॑र्यः। आ॒त्मैक॑श॒तः॥३६॥

यावा॑ने॒व पुरु॑षः। तस्मि॑न्वी॒र्यं॑ दधाति। दध्या॑शयति। इ॒न्द्रि॒यमे॒वाव॑ रुन्धे। उ॒दु॒म्बर॑माशयति। अ॒न्नाद्य॒स्याव॑रुद्ध्यै। शष्पा॑ण्याशयति। सुरा॑बलिमे॒वैनं॑ करोति। आ॒विद॑ ए॒ता भ॑वन्ति। आ॒विद॑मे॒वैनं॑ गमयन्ति॥३७॥

अ॒ग्निरे॒वैनं॒ गार्ह॑पत्येनावति। इन्द्र॑ इन्द्रि॒येण॑। पू॒षा प॒शुभिः॑। मि॒त्रावरु॑णौ प्राणापा॒नाभ्या॑म्। इन्द्रो॑ वृ॒त्राय॒ वज्र॒मुद॑यच्छत्। स दिव॑मलिखत्। सौ॑ऽर्य॒म्णः पन्था॑ अभवत्। स आवि॑न्ने॒ द्यावा॑पृथि॒वी धृ॒तव्र॑ते॒ इति॒ द्यावा॑पृथि॒वी उपा॑धावत्। स आ॒भ्याम॒ेव प्रसू॑त॒ इन्द्रो॑ वृ॒त्राय॒ वज्रं॒ प्राह॑रत्। आवि॑न्ने॒ द्यावा॑पृथि॒वी धृ॒तव्र॑ते॒ इति॒ यदाह॑॥३८॥

आ॒भ्याम॒ेव प्रसू॑तो॒ यज॑मानो॒ वज्रं॒ भ्रातृ॑व्याय॒ प्रह॑रति। आवि॑न्ना

दे॒व्यदि॑तिर्विश्वरू॒पीत्या॑ह। इ॒यं वै दे॒व्यदि॑तिर्विश्वरू॒पी। अ॒स्यामे॒व प्रति॑ तिष्ठति। आवि॑न्नो॒ऽयम॒सावा॑मुष्याय॒णोऽस्यां वि॒श्यस्मिन्रा॒ष्ट्र इत्या॑ह। वि॒शैवैनꣳ रा॒ष्ट्रेण॒ सम॑र्धयति। म॒ह॒ते क्ष॒त्राय॑ मह॒त आधि॑पत्याय मह॒ते जान॑राज्या॒येत्या॑ह। आ॒मे॒वैतामा शा॑स्ते। ए॒ष वो॑ भरता॒ राजा॒ सोमो॒ऽस्माक॑ं ब्राह्म॒णाना॒ꣳ राजेत्या॑ह। तस्मा॒थ्सोम॑राजानो ब्राह्म॒णाः॥ ३९॥

इन्द्र॑स्य॒ वज्रो॑ऽसि॒ वार्त्र॑घ्न॒ इति॒ धनुः॒ प्रय॑च्छति॒ विजि॑त्यै। श॒त्रु॒बाध॑नाः॒ स्थेतीषून्। शत्रू॑नेवास्य॑ बाधन्ते। पा॒त मा॑ प्र॒त्यञ्चं॑ पा॒त मा॑ ति॒र्यञ्च॑म॒न्वञ्चं॑ मा पा॒तेत्या॑ह। ति॒स्रो वै श॑र॒व्याः॑। प्र॒तीची॑ ति॒रश्च्य॒नूची॑। ताभ्य॑ ए॒वैन॑ं पान्ति। दि॒ग्भ्यो मा॑ पा॒तेत्या॑ह। दि॒ग्भ्य ए॒वैन॑ं पान्ति। विश्वा॑भ्यो मा नाष्ट्राभ्यः॑ पा॒तेत्या॑ह। अप॑रिमितादे॒वैन॑ं पान्ति। हिर॑ण्यवर्णावु॒षसा॑ विरो॒क इति॑ त्रि॒ष्टुभा॑ बा॒हू उद्गृ॑ह्णाति। इ॒न्द्रि॒यं वै वी॒र्यं॑ त्रि॒ष्टुक्। इ॒न्द्रि॒यमे॒व वी॒र्य॑मु॒परि॑ष्टादा॒त्मन्ध॑त्ते॥ ४०॥

व्यावृ॑त्त्यै दा॒त्रम॒सीत्या॑हा॒मृत॒ꣳ हिर॑ण्यमेकश॒तो ग॑मय॒न्त्याह॑ ब्राह्म॒णा ना॒ष्ट्राभ्यः॑ पा॒तेत्या॑ह च॒त्वारि॑ च॥ [६]

दिशो॒ व्यास्था॑पयति। दि॒शाम॒भिजि॑त्त्यै। यद॑नु प्र॒क्रामे॑त्। अ॒भि दिशो॑ जयेत्। उत्तु मा॑द्येत्। मन॒साऽनु॒ प्रक्रा॑मति। अ॒भि दिशो॑ जयति। नोन्मा॑द्यति। स॒मिध॒मा ति॒ष्ठेत्या॑ह। तेज॑ ए॒वाव॑ रुन्धे॥४१॥

उ॒ग्रामा ति॒ष्ठेत्या॑ह। इ॒न्द्रि॒यमे॒वाव॑ रुन्धे। वि॒राज॒माति॒ष्ठेत्या॑ह। अ॒न्नाद्य॑मे॒वाव॑ रुन्धे। उदी॑ची॒मा ति॒ष्ठेत्या॑ह। प॒शूने॒वाव॑ रुन्धे। ऊ॒र्ध्वामाति॒ष्ठेत्या॑ह। सु॒व॒र्गमे॒व लो॒कम॒भिज॑यति। अनूज्जि॑हीते। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॒ सम॑ष्ट्यै॥४२॥

मा॒रु॒त ए॒ष भ॑वति। अन्नं॒ वै म॒रुतः॑। अन्न॑मे॒वाव॑ रुन्धे। एक॑वि॒ꣳशतिकपालो भवति॒ प्रति॑ष्ठित्यै। यो॑ऽरण्येऽनुवा॒क्यो॑ ग॒णः। तं म॑ध्य॒त उप॑दधाति। ग्रा॒म्यैरे॒व प॒शुभि॑रार॒ण्यान्प॒शून्परि॑ गृह्णाति। तस्मा॑द्ग्रा॒म्यैः प॒शुभि॑रार॒ण्याः प॒शवः॒ परि॑गृहीताः। पृथि॑वी॒न्यः। अ॒भ्य॑षिच्यत॥४३॥

स रा॒ष्ट्रं नाभ॑वत्। स ए॒तानि॑ पा॒र्थान्य॑पश्यत्। तान्य॑जुहोत्। तैर्वै स रा॒ष्ट्रम॑भवत्। यत्पा॒र्थानि॑ जु॒होति॑। रा॒ष्ट्रमे॒व भ॑वति। बा॒र्ह॒स्प॒त्यं पूर्वे॑षामुत्त॒मं भ॑वति। ऐ॒न्द्रमुत्त॑रेषां

प्रथमम्। ब्रह्म चैवास्मै क्षत्रं च समीची दधाति। अथो ब्रह्मन्नेव क्षत्रं प्रतिष्ठापयति॥४४॥

षड्वरस्तादभिषेकस्य जुहोति। षडुपरिष्टात्। द्वादश सम्पद्यन्ते। द्वादश मासाः संवथ्सरः। संवथ्सरः खलु वै देवानां पूः। देवानामेव पुरं मध्यतो व्यवसर्पति। तस्य न कुतश्चनोपाव्याधो भवति। भूतानामवेष्टीर्जुहोति। अत्रात्र वै मृत्युर्जायते। यत्रयत्रैव मृत्युर्जायते। तत एवैनमवयजते। तस्माद्राजसूयेनेजानो नाभिचरितवै। प्रत्यगेनमभिचारः स्तृणुते॥४५॥

रुन्धे समष्ठा असिच्यत स्थापयति जायते पश्च च॥ [७]

सोमस्य त्विषिरसि तवेव मे त्विषिर्भूयादिति शार्दूलचर्मोपस्तृणाति। यैव सोमे त्विषिः। या शार्दूले। तामेवाव रुन्धे। मृत्योर्वा एष वर्णः। यच्छार्दूलः। अमृतꣳ हिरण्यम्। अमृतमसि मृत्योर्मा पाहीति हिरण्यमुपास्यति। अमृतमेव मृत्योरन्तर्धत्ते। शतमानं भवति॥४६॥

शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति। दिद्योन्मा पाहीत्युपरिष्टादधि निदधाति। उभयत एवास्मै शर्म दधाति। अवैष्टा दन्दशूका इति क्लीबꣳ सीसेन विध्यति। दन्दशूकानेवावयजते। तस्मात्क्लीबं दन्दशूका दꣳशुकाः। निरस्तं नमुचेः शिर इति लोहितायसं निरस्यति। पाप्मानमेव नमुचिं निरवदयते। प्राणा आत्मनः पूर्वेऽभिषिच्या इत्याहुः॥४७॥

सोमो राजा वरुणः। देवा धर्मसुवश्च ये। ते ते वाचꣳ सुवन्तां ते ते प्राणꣳ सुवन्तामित्याह। प्राणानेवाऽऽत्मनः पूर्वानभिषिञ्चति। यद्ब्रूयात्। अग्नेस्त्वा तेजसाऽभिषिञ्चामीति। तेजस्व्येव स्यात्। दुश्चर्मा तु भवेत्। सोमस्य त्वा द्युम्नेनाभिषिञ्चामीत्याह। सौम्यो वै देवतया पुरुषः॥४८॥

स्वयैवैनं देवतयाऽभिषिञ्चति। अग्नेस्तेजसेत्याह। तेज एवास्मिन्दधाति। सूर्यस्य वर्चसेत्याह। वर्च एवास्मिन्दधाति। इन्द्रस्येन्द्रियेणेत्याह। इन्द्रियमेवास्मिन्दधाति। मित्रावरुणयोर्वीर्येणेत्याह। वीर्यमेवास्मिन्दधाति। मरुतामोजसेत्याह॥४९॥

ओजः एवास्मिन्दधाति। क्षत्राणां क्षत्रपतिरसीत्याह। क्षत्राणामेवैनं क्षत्रपतिं करोति। अतिदिवस्पाहीत्याह। अत्यन्यान्पाहीति वावैतदाह। समावर्वृत्रन्नधरागुदीचीरित्याह। राष्ट्रमेवास्मिन्ध्रुवमकः। उच्छेषणेन जुहोति। उच्छेषणभागो वै रुद्रः। भागधेयेनैव रुद्रं निरवदयते॥५०॥

उदङ्ङेरेत्याग्नीध्रे जुहोति। एषा वै रुद्रस्य दिक्। स्वायामेव दिशि रुद्रं निरवदयते। रुद्र यत्ते क्रयी परं नामेत्याह। यद्वा अस्य क्रयी परं नाम। तेन वा एष हिनस्ति। यꣳ हिनस्ति। तेनैवैनꣳ सह शमयति। तस्मै हुतमसि यमेष्टमसीत्याह। यमादेवास्य मृत्युमवयजते॥५१॥

प्रजापते न त्वदेतान्यन्य इति तस्यै गृहे जुहुयात्। यां कामयेत राष्ट्रमस्यै प्रजा स्यादिति। राष्ट्रमेवास्यै प्रजा भवति। पर्णमयेनाध्वर्युरभिषिञ्चति। ब्रह्मवर्चसमेवास्मिन्त्विषिं दधाति। औदुम्बरेण राजन्यः। ऊर्जमेवास्मिन्नन्नाद्यं दधाति। आश्वत्थेन वैश्यः। विशमेवास्मिन्पुष्टिं दधाति। नैयग्रोधेन जन्यः। मित्राण्येवास्मै कल्पयति।

अथो प्रतिष्ठित्यै॥५२॥

भवत्याहुः पुरुष ओजसेत्याह निरवदयते यजते जन्यो द्वे च॥ [८]

इन्द्रस्य वज्रोऽसि वार्त्रघ्न इति रथमुपावहरति विजित्यै। मित्रावरुणयोस्त्वा प्रशास्त्रोः प्रशिषा युनज्मीत्याह। ब्रह्मणैवैनं देवताभ्यां युनक्ति। प्रष्टिवाहिनं युनक्ति। प्रष्टिवाही वै देवरथः। देवरथमेवास्मै युनक्ति। त्रयोऽश्वा भवन्ति। रथश्चतुर्थः। द्वौ सव्येष्ठसारथी। षट्थ्सम्पद्यन्ते॥५३॥

षड्वा ऋतवः। ऋतुभिरेवैनं युनक्ति। विष्णुक्रमान्क्रमते। विष्णुरेव भूत्वेमाँल्लोकानभिजयति। यः क्षत्रियः प्रतिहितः। सोऽन्वारभते। राष्ट्रमेव भवति। त्रिष्टुभाऽन्वारभते। इन्द्रियं वै त्रिष्टुक्। इन्द्रियमेव यजमाने दधाति॥५४॥

मरुतां प्रसवे जेषमित्याह। मरुद्भिरेव प्रसूत उज्जयति। आप्तं मन इत्याह। यदेव मनसैफ्सीत्। तदापत्। राजन्यं जिनाति। अनाक्रान्त एवाक्रमते। वि वा एष इन्द्रियेण वीर्येणर्ध्यते। यो राजन्यं जिनाति। समहमिन्द्रियेण वीर्येणेत्याह॥५५॥

इन्द्रियमेव वीर्यमात्मन्धत्ते। पशूनां मन्युरसि तवेव मे मन्युर्भूयादिति वाराही उपानहावुप मुञ्चते। पशूनां वा एष मन्युः। यद्वराहः। तेनैव पशूनां मन्युमात्मन्धत्ते। अभि वा इय॑ सुषुवाणं कामयते। तस्यैश्वरेन्द्रियं वीर्यमादातोः। वाराही उपानहावुपमुञ्चते। अस्या एवान्तर्धत्ते। इन्द्रियस्य वीर्यस्यानात्यै॥५६॥

नमो मात्रे पृथिव्या इत्याहाहिꣳसायै। इयदस्यायुरस्यायुर्मे धेहीत्याह। आयुरेवाऽऽत्मन्धत्ते। ऊर्गस्यूर्जं मे धेहीत्याह। ऊर्जमेवाऽऽत्मन्धत्ते। युङ्क्ष्वसि वर्चोऽसि वर्चो मयि धेहीत्याह। वर्च एवाऽऽत्मन्धत्ते। एकधा ब्रह्मण उपहरति। एकधैव यजमान आयुरूर्जं वर्चो दधाति। रथविमोचनीयां जुहोति प्रतिष्ठित्यै॥५७॥

त्रयोऽश्वा भवन्ति। रथश्चतुर्थः। तस्माच्चतुर्जुहोति। यदुभौ सहावतिष्ठेताम्। समानं लोकमियाताम्। सह सङ्ग्रहीत्रा रथवाहने रथमादधाति। सुवर्गादेवैनं

लोकादन्तर्दधाति। हꣳसः शुचिषदित्यादधाति। ब्रह्मणैवैनमुपावहरति। ब्रह्मणाऽऽदधाति। अतिच्छन्दसाऽऽदधाति। अतिच्छन्दा वै सर्वाणि छन्दाꣳसि। सर्वेभिरेवैनं छन्दोभिरादधाति। वर्ष्म वा एषा छन्दसाम्। यदतिच्छन्दाः। यदतिच्छन्दसा दधाति। वर्ष्मैवैनꣳ समानानां करोति॥५८॥

पद्यन्ते दधाति वीर्येणेत्याहानात्ये प्रतिष्ठित्ये ब्रह्मणाऽऽदधाति सप्त च॥ [९]

मित्रोऽसि वरुणोऽसीत्याह। मैत्रं वा अहः। वारुणी रात्रिः। अहोरात्राभ्यामेवैनमुपाव मित्रोऽसि वरुणोऽसीत्याह। मैत्रो वै दक्षिणः। वारुणः सव्यः। वैश्वदेव्यामिक्षा। स्वमेवैनौ भागधेयमुपावहरति। समहं विश्वैर्देवैरित्याह॥५९॥

वैश्वदेव्यो वै प्रजाः। ता एवाद्याः कुरुते। क्षत्रस्य नाभिरसि क्षत्रस्य योनिरसीत्यधीवासमास्तृणाति सयोनित्वाय। स्योनामा सीद सुषदामा सीदेत्याह। यथायजुरेवैतत्। मा त्वा हिꣳसीन्मा मा हिꣳसीदित्याहाहिꣳसायै। निषसाद धृतव्रतो वरुणः पस्त्यास्वा साम्राज्याय सुक्रतुरित्याह। साम्राज्यमेवैनꣳ

सुक्रतुं॑ करोति। ब्रह्मा(३)न्त्वꣳ रा॑जन्ब्र॒ह्माऽसि॑ सवि॒ताऽसि॑ स॒त्यस॑व॒ इत्या॑ह। स॒वि॒तार॑मे॒वैनꣳ॑ स॒त्यस॑वं करोति॥६०॥

ब्रह्मा(३)न्त्वꣳ रा॑जन्ब्र॒ह्माऽसीन्द्रो॑ऽसि स॒त्यौजा॒ इत्या॑ह। इन्द्र॑मे॒वैनꣳ॑ स॒त्यौज॑सं करोति। ब्रह्मा(३)न्त्वꣳ रा॑जन्ब्र॒ह्माऽसि॑ मि॒त्रो॑ऽसि सु॒शेव॒ इत्या॑ह। मि॒त्रमे॒वैनꣳ॑ सु॒शेवं॑ करोति। ब्रह्मा(३)न्त्वꣳ रा॑जन्ब्र॒ह्मासि॒ वरु॑णोऽसि स॒त्यध॒र्मेत्या॑ह। वरु॑णमे॒वैनꣳ॑ स॒त्यध॑र्माणं करोति। स॒वि॒ताऽसि॑ स॒त्यस॑व॒ इत्या॑ह। गा॒य॒त्रीमे॒वैतेना॑भि॒ व्याह॑रति। इन्द्रो॑ऽसि स॒त्यौजा॒ इत्या॑ह। त्रि॒ष्टुभ॑मे॒वैतेना॑भि॒ व्याह॑रति॥६१॥

मि॒त्रो॑ऽसि सु॒शेव॒ इत्या॑ह। जग॑तीमे॒वैतेना॑भि॒ व्याह॑रति। स॒त्यमे॒ता दे॒वताः॑। स॒त्यमे॒तानि॒ छन्दाꣳ॑सि। स॒त्यमे॒वाव॑ रुन्धे। वरु॑णोऽसि स॒त्यध॒र्मेत्या॑ह। अ॒नु॒ष्टुभ॑मे॒वैतेना॑भि॒ व्याह॑रति। स॒त्या॒नृ॒ते वा अ॑नु॒ष्टुप्। स॒त्या॒नृ॒ते वरु॑णः। स॒त्या॒नृ॒ते ए॒वाव॑ रुन्धे॥६२॥

नैनꣳ सत्यानृते उदिते हिꣳस्तः। य एवं वेद। इन्द्रस्य वज्रोऽसि वार्त्रघ्न इति स्फ्यं प्रयच्छति। वज्रो वै स्फ्यः। वज्रेणैवास्मा अवरपरꣳ रन्धयति। एवꣳ हि तच्छ्रेयः। यदस्मा एते रध्येयुः। दिशोऽभ्ययꣳ राजाऽभूदिति पञ्चाक्षान्प्रयच्छति। एते वै सर्वेऽयाः। अपराजायिनमेवैनं करोति॥६३॥

ओदनमुद्भवते। परमेष्ठी वा एषः। यदोदनः। परमामेवैनꣳ श्रियं गमयति। सुश्लोकाँ(४) सुमङ्गलाँ(४) सत्यराजा(३)नित्याह। आमेवैतामा शास्ते। शौनः शेपमाख्यापयते। वरुणपाशादेवैनं मुञ्चति। परः शतं भवति। शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति। मारुतस्य चैकविꣳशतिकपालस्य वैश्वदेव्यै चामिक्षाया अग्नये स्विष्टकृते समवद्यति। देवताभिरेवैनमुभयतः परि गृह्णाति। अपान्नप्त्रे स्वाहोर्जो नप्त्रे स्वाहाऽग्नये गृहपतये स्वाहेति तिस्र आहुतीर्जुहोति। त्रय इमे लोकाः। एष्वेव लोकेषु प्रति तिष्ठति॥६४॥

देवैरित्याह सत्यसवं करोति त्रिष्टुभमेवैतेनाभि व्याहरति सत्यानृते एवाव रुन्धे करोति शतेन्द्रियः षट् च॥ [१०]

एतद्ब्राह्मणानि धात्रे रन्निनान्देवसुवामर्थेतो देवीर्दिशः सोमस्येन्द्रस्य मित्रो दश॥१०॥

एतद्ब्राह्मणानि वैष्णवं त्रिकपालमन्नं वै पूषा वाशाः स्थेत्याह दिशो व्यास्थापयत्युदङ्ङेरेत्य ब्रह्मा(३)न्त्वꣳ राजश्चतुष्षष्टिः॥६४॥

एतद्ब्राह्मणानि प्रति तिष्ठति॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके सप्तमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ अष्टमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके अष्टमः प्रपाठकः ॥

वरु॑णस्य सुषुवा॒णस्य॑ दश॒धेन्द्रि॒यं वीर्यं॑ परा॑ऽपतत्। तथ्स॒ꣳसृद्भि॒रनु॒ सम॑सर्पत्। तथ्स॒ꣳसृपाꣳ॑ सꣳसृ॒त्त्वम्। अ॒ग्निना॑ दे॒वेन॑ प्रथ॒मेऽह॒न्ननु॒ प्रायु॑ङ्क्त। सर॑स्वत्या वा॒चा द्वि॒तीये॑। स॒वि॒त्रा प्र॑स॒वेन॑ तृ॒तीये॑। पू॒ष्णा प॒शुभि॑श्चतु॒र्थे। बृह॒स्पति॑ना॒ ब्रह्म॑णा पञ्च॒मे। इन्द्रे॑ण दे॒वेन॑ ष॒ष्ठे। वरु॑णेन॒ स्वया॑ दे॒वत॑या सप्त॒मे॥१॥

सोमे॑न॒ राज्ञा॑ऽष्ट॒मे। त्वष्ट्रा॑ रू॒पेण॑ नव॒मे। विष्णु॑ना य॒ज्ञेना॑ऽऽप्नोत्। यथ्स॒ꣳसृपो॒ भव॑न्ति। इ॒न्द्रि॒यमे॒व तद्वीर्यं॑ यज॑मान आप्नोति। पूर्वा॑पूर्वा॒ वेदि॑र्भवति। इ॒न्द्रि॒यस्य॑ वी॒र्य॑स्याव॑रुद्ध्यै। पु॒रस्ता॑दुप॒सदाꣳ॑ सौ॒म्येन॒ प्रच॑रति। सोमो॒ वै रे॑तो॒धाः। रेत॑ ए॒व तद्द॑धाति। अ॒न्त॒रा त्वा॒ष्ट्रेण॑। रेत॑ ए॒व हि॒तं त्वष्टा॑ रू॒पाणि॒ विक॑रोति। उ॒परि॑ष्टाद्वैष्ण॒वेन॑। य॒ज्ञो वै विष्णुः॑। य॒ज्ञ ए॒वान्त॒तः प्रति॑ तिष्ठति॥२॥

स॒प्त॒मे द॑धाति॒ पञ्च॑ च॥ [१]

जामि वा एतत्कुर्वन्ति। यथ्सद्यो दीक्षयन्ति सद्यः सोमं क्रीणन्ति। पुण्डरिस्रजां प्रयच्छत्यजामित्वाय। अङ्गिरसः सुवर्गं लोकं यन्तः। अप्सु दीक्षातपसी प्रावेशयन्। तत्पुण्डरीकमभवत्। यत्पुण्डरिस्रजां प्रयच्छति। साक्षादेव दीक्षातपसी अव रुन्धे। दशभिर्वथ्सतरैः सोमं क्रीणाति। दशाक्षरा विराट्॥३॥

अन्नं विराट्। विराजैवान्नाद्यमव रुन्धे। मुष्करा भवन्ति सेन्द्रत्वाय। दशपेयो भवति। अन्नाद्यस्यावरुद्ध्यै। शतं ब्राह्मणाः पिबन्ति। शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति। सप्तदशꣳ स्तोत्रं भवति। सप्तदशः प्रजापतिः॥४॥

प्रजापतेराप्त्यै। प्राकाशावध्वर्यवे ददाति। प्रकाशमेवैनं गमयति। स्रजमुद्गात्रे। व्येवास्मै वासयति। रुक्मꣳ होत्रे। आदित्यमेवास्मा उन्नयति। अश्वं प्रस्तोतृप्रतिहर्तृभ्याम्। प्राजापत्यो वा अश्वः। प्रजापतेराप्त्यै॥५॥

द्वादश पष्ठौहीर्ब्रह्मणे। आयुरेवाव रुन्धे। वशां मैत्रावरुणाय। राष्ट्रमेव वश्यकः। ऋषभं ब्राह्मणाच्छꣳसिने। राष्ट्रमेवेन्द्रियाव्यकः। वाससी नेष्टापोतृभ्याम्। पवित्रे

एवास्यैते। स्थूरिं यवाचितमच्छावाकाय। अन्तत एव वरुणमव यजते॥६॥

अनड्वाहमग्नीधे। वह्निर्वा अनड्वान्। वह्निरग्नीत्। वह्निनैव वह्निं यज्ञस्याव रुन्धे। इन्द्रस्य सुषुवाणस्य त्रेधेन्द्रियं वीर्यं परा ऽपतत्। भृगुस्तृतीयमभवत्। श्रायन्तीयं तृतीयम्। सरस्वती तृतीयम्। भार्गवो होता भवति। श्रायन्तीयं ब्रह्मसामं भवति। वारवन्तीयमग्निष्टोमसामम्। सारस्वतीरपो गृह्णाति। इन्द्रियस्य वीर्यस्यावरुद्ध्यै। श्रायन्तीयं ब्रह्मसामं भवति। इन्द्रियमेवास्मिन्वीर्यꣳ श्रयति। वारवन्तीयमग्निष्टोमसामम्। इन्द्रियमेवास्मिन्वीर्यं वारयति॥७॥

विराड्वजापतिरश्वः प्रजापतेरास्यै यजते ब्रह्मसामं भवति सप्त च॥ [२]

ईश्वरो वा एष दिशोऽनून्मदितोः। यं दिशोऽनु व्यास्थापयन्ति। दिशामवेष्टयो भवन्ति। दिक्ष्वेव प्रति तिष्ठत्यनुन्मादाय। पञ्च देवता यजति। पञ्च दिशः। दिक्ष्वेव प्रति तिष्ठति। हविषोहविष इष्ट्वा बार्हस्पत्यमभिघारयति। यजमानदेवत्यो वै बृहस्पतिः। यजमानमेव तेजसा समर्धयति॥८॥

आदित्यां मल्हां गर्भिणीमा लभते। मारुतीं पृश्निं पष्ठौहीम्। विशं चैवास्मै राष्ट्रं च समीची दधाति। आदित्यया पूर्वया प्रचरति। मारुत्योत्तरया। राष्ट्र एव विशमनुबध्नाति। उच्चैरादित्याया आश्रावयति। उपाꣳशु मारुत्यै। तस्माद्राष्ट्रं विशमतिवदति। गर्भिण्यादित्या भवति॥९॥

इन्द्रियं वै गर्भः। राष्ट्रमेवेन्द्रियाव्यकः। अगर्भा मारुती। विड्वै मरुतः। विशमेव निरिन्द्रियामकः। देवासुराः संयत्ता आसन्। ते देवा अश्विनोः पूषन्वाचः सत्यꣳ सन्निधाय। अनृतेनासुरानभ्यभवन्। तेऽश्विभ्यां पूष्णे पुरोडाशं द्वादशकपालं निरवपन्। ततो वै ते वाचः सत्यमवारुन्धत॥१०॥

यदश्विभ्यां पूष्णे पुरोडाशं द्वादशकपालं निर्वपति। अनृतेनैव भ्रातृव्यानभिभूय। वाचः सत्यमव रुन्धे। सरस्वते सत्यवाचे चरुम्। पूर्वमेवोदितम्। उत्तरेणाभि गृणाति। सवित्रे सत्यप्रसवाय पुरोडाशं द्वादशकपालं प्रसूत्यै। दूतान्प्रहिणोति। आविद एता भवन्ति। आविदमेवैनं गमयन्ति। अथो दूतेभ्य एव न छिद्यते।

तिसृधन्वꣳ शुष्कदृतिर्दक्षिणा समृद्ध्यै॥११॥

अर्धयति भवत्यरुन्धत गमयन्ति द्वे च॥ [३]

आग्नेयमष्टाकपालं निर्वपति। तस्माच्छिशिरे कुरुपञ्चालाः प्राञ्चो यान्ति। सौम्यं चरुम्। तस्माद्वसन्तं व्यवसायादयन्ति। सावित्रं द्वादशकपालम्। तस्मात्पुरस्ताद्यवानाꣳ सवित्रा विरुन्धते। बार्हस्पत्यं चरुम्। सवित्रैव विरुध्य। ब्रह्मणा यवानादधते। त्वाष्ट्रमष्टाकपालम्॥१२॥

रूपाण्येव तेन कुर्वते। वैश्वानरं द्वादशकपालम्। तस्माज्जघन्ये नैदाघे प्रत्यञ्चः कुरुपञ्चाला यान्ति। सारस्वतं चरुं निर्वपति। तस्मात्प्रावृषि सर्वा वाचो वदन्ति। पौष्णेन व्यवस्यन्ति। मैत्रेण कृषन्ते। वारुणेन विधृता आसते। क्षैत्रपत्येन पाचयन्ते। आदित्येनादधते॥१३॥

मासिमास्येतानि हवीꣳषि निरुप्याणीत्याहुः। तेनैवर्तून्प्रयुङ्क्त इति। अथो खल्वाहुः। कः संवथ्सरं जीविष्यतीति। षडेव पूर्वेद्युर्निरुप्याणि। षडुत्तरेद्युः।

तेनै॒वर्तून्प्रयु॑ङ्क्ते। दक्षि॑णो रथवाहनवा॒हः पूर्वे॑षां॒ दक्षि॑णा। उत्त॑र॒ उत्त॑रेषाम्। सं॒व॒त्स॒रस्यै॒वान्तौ॑ युनक्ति। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॒ समष्ट्यै॑॥१४॥

त्वा॒ष्ट्रम॒ष्टाक॑पालं दधते युन॒क्त्येकं॑ च॥[४]

इन्द्र॑स्य सुषुवा॒णस्य॑ दश॒धेन्द्रि॒यं वी॒र्यं॑ परा॑ऽपतत्। स यत्प्र॑थ॒मं नि॒रष्ठी॑वत्। तत्क॑लमभवत्। यद्वि॒तीयम्॑। तद्बद॑रम्। यत्तृ॒तीयम्॑। तत्क॒र्कन्धु॑। यन्न॒स्तः। स सि॒ꣳहः। यदक्ष्यौ॑॥१५॥

स शा॑र्दू॒लः। यत्कर्ण॑योः। स वृक॑ः। य ऊ॒र्ध्वः। स सोम॑ः। याऽवा॑ची। सा सुरा॑। त्र॒याः सक्त॑वो भवन्ति। इ॒न्द्रि॒यस्याव॑रुद्ध्यै। त्र॒याणि॒ लोमा॑नि॥१६॥

त्विषि॑मे॒वाव॑ रुन्धे। त्रयो॒ ग्रहा॑ः। वी॒र्य॑मे॒वाव॑ रुन्धे। नाम्ना॑ दश॒मी। नव॒ वै पुरु॑षे प्रा॒णाः। नाभि॑र्दश॒मी। प्रा॒णा इ॑न्द्रि॒यं वी॒र्यम्॑। प्रा॒णानै॒वेन्द्रि॒यं वी॒र्यं॑ यज॑मान आ॒त्मन्ध॑त्ते। सीसे॑न क्ली॒बाच्छष्पा॑णि क्रीणाति। न वा ए॒तदयो॒ न हिर॑ण्यम्॥१७॥

यथ्सीसम्॑। न स्त्री न पुमान्॑। यत्क्ली॒बः। न सोमो॒ न सुरा॑। यथ्सौ॑त्रामा॒णी

समृ॑द्ध्यै। स्वा॒द्वीन्त्वा॑ स्वा॒दुनेत्या॑ह। सोम॑मे॒वैनां॑ करोति। सोमो॑ऽस्य॒श्विभ्यां॑ पच्यस्व॒ सर॑स्वत्यै पच्य॒स्वेन्द्रा॑य सु॒त्राम्णे॑ पच्य॒स्वेत्या॑ह। ए॒ताभ्यो॒ ह्ये॑षा दे॒वता॑भ्यः॒ पच्य॑ते। ति॒स्रः सꣳसृ॑ष्टा वसति॥१८॥

ति॒स्रो हि रात्री॑ः क्री॒तः सोमो॒ वस॑ति। पु॒नातु॑ ते परि॒स्रुत॒मिति॒ यजु॑षा पुनाति॒ व्यावृ॑त्त्यै। प॒वित्रे॑ण पुनाति। प॒वित्रे॑ण॒ हि सोमं॑ पु॒नन्ति॑। वारे॑ण॒ शश्व॑ता॒ तनेत्या॑ह। वारे॑ण॒ हि सोमं॑ पु॒नन्ति॑। वा॒युः पू॒तः प॒वित्रे॒णेति॒ नैतया॑ पुनीयात्। व्यृ॑द्धा॒ ह्ये॑षा। अ॒ति॒प॒वि॒तस्यै॒तया॑ पुनीयात्। कु॒विद॒ङ्गेत्यनि॑रुक्तया प्राजाप॒त्यया॑ गृह्णाति॥१९॥

अनि॑रुक्तः प्र॒जाप॑तिः। प्र॒जाप॑ते॒राप्त्यै॑। एक॑य॒र्चा गृ॑ह्णाति। ए॒क॒धैव यज॑माने वी॒र्यं॑ दधाति। आ॒श्वि॒नं धू॒म्रमाल॑भते। अ॒श्विनौ॒ वै दे॒वानां॑ भि॒षजौ॑। ताभ्या॑मे॒वास्मै॑ भेष॒जं क॑रोति। सा॒र॒स्व॒तं मे॒षम्। वाग्वै सर॑स्वती। वा॒चैवैनं॑ भिषज्यति। ऐ॒न्द्रमृ॑ष॒भꣳ सै॑न्द्र॒त्वाय॑॥२०॥

अक्ष्यो॒र्लोमा॑नि॒ हिर॑ण्यं वसति गृह्णाति भिषज्य॒त्येकं॑ च॥ [५]

यत्रिषु यूपेष्वालभेत। बहिर्धाऽस्मादिन्द्रियं वीर्यं दध्यात्। भ्रातृव्यमस्मै जनयेत्। एकयूप आलभते। एकधैवास्मिन्निन्द्रियं वीर्यं दधाति। नास्मै भ्रातृव्यं जनयति। नैतेषां पशूनां पुरोडाशा भवन्ति। ग्रहपुरोडाशा ह्येते। युवꣳ सुरामम्मश्विनेति सर्वदेवत्ये याज्यानुवाक्ये भवतः। सर्वा एव देवताः प्रीणाति॥२१॥

ब्राह्मणं परिक्रीणीयादुच्छेषणस्य पातारम्। ब्राह्मणो ह्याहुत्या उच्छेषणस्य पाता। यदि ब्राह्मणं न विन्देत्। वल्मीकवपायामव नयेत्। सैव ततः प्रायश्चित्तिः। यद्वै सौत्रामण्ये व्यृद्धम्। तदस्यै समृद्धम्। नानादेवत्याः पशवश्च पुरोडाशाश्च भवन्ति समृद्ध्यै। ऐन्द्रः पशूनामुत्तमो भवति। ऐन्द्रः पुरोडाशानां प्रथमः॥२२॥

इन्द्रिये एवास्मै समीची दधाति। पुरस्तादनूयाजानां पुरोडाशैः प्रचरति। पशवो वै पुरोडाशाः। पशूनेवाव रुन्धे। ऐन्द्रमेकादशकपालं निर्वपति। इन्द्रियमेवाव रुन्धे। सावित्रं द्वादशकपालं प्रसूत्यै। वारुणं दशकपालम्। अन्तत एव वरुणमव यजते। वडबा दक्षिणा॥२३॥

उत वा एषाऽश्वꣳ सूते। उताऽश्वतरम्। उत सोम उत सुरा। यथ्सौत्रामणी समृद्ध्यै। बार्हस्पत्यं पशुं चतुर्थमतिपवितस्या लभते। ब्रह्म वै देवानां बृहस्पतिः। ब्रह्मणैव यज्ञस्य व्यृद्धमपि वपति। पुरोडाशवानेष पशुर्भवति। न ह्येतस्य ग्रहं गृह्णन्ति। सोमप्रतीकाः पितरस्तृप्णुतेति शतातृण्णायाꣳ समवनयति॥२४॥

शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति। दक्षिणेऽग्नौ जुहोति। पापवस्यसस्य व्यावृत्त्यै। हिरण्यमन्तरा धारयति। पूतामेवैनां जुहोति। शतमानं भवति। शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति। यत्रैव शतातृण्णां धारयति॥२५॥

तन्निदधाति प्रतिष्ठित्यै। पितॄन् वा एतस्यैन्द्रियं वीर्यं गच्छति। यꣳ सोमोऽतिपवते। पितॄणां याज्यानुवाक्याभिरुप तिष्ठते। यदेवास्य पितॄनिन्द्रियं वीर्यं गच्छति। तदेवाव रुन्धे। तिसृभिरुप तिष्ठते। तृतीये वा इतो लोके पितरः। तानेव प्रीणाति। अथो त्रीणि वै यज्ञस्यैन्द्रियाणि। अध्वर्युर्होता ब्रह्मा। त उपतिष्ठन्ते। यान्येव

य॒ज्ञस्यै॑न्द्रि॒याणि॑। तैरे॒वास्मै॑ भेष॒जं क॑रोति॥२६॥

प्री॒णा॒ति॒ प्र॒थ॒मो दक्षि॑णा स॒मव॑नयति धा॒रय॑तीन्द्रि॒याणि॑ च॒त्वारि॑ च॥ [६]

अ॒ग्निष्टो॒ममग्र॒ आह॑रति। य॒ज्ञमु॒खं वा अ॑ग्निष्टो॒मः। य॒ज्ञमु॒खमे॒वारभ्य॑ स॒वमा क्र॑मते। अथै॒षोऽभिषेच॒नीय॑श्चतुस्त्रि॒ꣳशप॑वमानो भवति। त्रय॑स्त्रि॒ꣳश॒द्वै दे॒वताः॑। ता ए॒वाऽऽप्नो॑ति। प्र॒जाप॑तिश्चतुस्त्रि॒ꣳशः। तमे॒वाऽऽप्नो॑ति। स॒ꣳश॒र ए॒ष स्तोमा॑ना॒मय॑थापूर्वम्। यद्विष॑मा॒ः स्तोमाः॑॥२७॥

ए॒तावा॒न् वै य॒ज्ञः। यावा॒न्पव॑मानाः। अ॒न्तः श्लेष॑णं॒ त्वा अ॒न्यत्। यथ्स॒माः पव॑मानाः। तेनाऽस॑ꣳशरः। तेन॑ यथापू॒र्वम्। आ॒त्मनै॒वाग्निष्टो॒मेन॒र्ध्नोति॑। आ॒त्मना॒ पुण्यो॑ भवति। प्र॒जा वा उ॒क्थानि॑। प॒शव॑ उ॒क्थानि॑। यदु॒क्थ्यो॑ भव॒त्यनु॒ सन्त॑त्त्यै॥२८॥

स्तोमाः॑ प॒शव॑ उ॒क्थान्येक॑ च॥ [७]

उप॑ त्वा जा॒मयो॒ गिर॒ इति॑ प्रति॒पद्भ॑वति। वाग्वै वा॒युः। वा॒च ए॒वैषो॑ऽभिषे॒कः।

सर्वा॑सामे॒व प्र॒जाना॑ꣳ सूयते। सर्वा॑ एनं प्र॒जा राजेति॑ वदन्ति। ए॒तमु॒ त्यन्दश॒ क्षिप॒ इत्या॑ह। आ॒दि॒त्या वै प्र॒जाः। प्र॒जाना॑मे॒वैतेन॑ सूयते। यन्ति॒ वा ए॒ते य॑ज्ञमु॒खात्। ये स॑म्भा॒र्या॑ अक्रन्॑॥२९॥

यदाह॒ पव॑स्व वा॒चो अ॑ग्रिय॒ इति॑। तेनै॒व य॑ज्ञमु॒खान्नय॑न्ति। अ॒नु॒ष्टुक्प्र॑थ॒मा भ॑वति। अ॒नु॒ष्टुगु॑त्त॒मा। वाग्वा अ॑नु॒ष्टुक्। वा॒चैव प्र॒यन्ति॑। वा॒चोद्य॑न्ति। उद्व॑तीर्भवन्ति। उद्व॒द्वा अ॑नु॒ष्टुभो॑ रू॒पम्। आनु॑ष्टुभो राज॒न्यः॑॥३०॥

तस्मा॒दुद्व॑तीर्भवन्ति। सौ॒र्य॑नु॒ष्टुगु॑त्त॒मा भ॑वति। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॒ सन्त॑त्यै। यो वै स॒वादेति॑। नैन॑ꣳ स॒व उप॑नमति। यः साम॑भ्य॒ एति॑। पापी॑यान्भ्सुषुवा॒णो भ॑वति। ए॒तानि॒ खलु॒ वै सामा॑नि। यत्पृ॒ष्ठानि॑। यत्पृ॒ष्ठानि॒ भव॑न्ति॥३१॥

तैरे॒व स॒वान्नैति॑। यानि॑ देवरा॒जाना॒ꣳ सामा॑नि। तैर॒मुष्मि॑ँल्लो॒क ऋ॑ध्नोति। यानि॑ मनुष्यरा॒जाना॒ꣳ सामा॑नि। तैर॒स्मिँल्लो॒क ऋ॑ध्नोति। उ॒भयो॑रे॒व लो॒कयोर॑ ऋध्नोति। दे॒व॒लो॒के च॑ मनुष्यलो॒के च॑। ए॒क॒वि॒ꣳशो॑ऽभिषेच॒नीय॑स्योत्त॒मो भ॑वति। ए॒क॒वि॒ꣳशः

केशवपनीयस्य प्रथमः। सप्तदशो दशपेयः॥३२॥

विड्वा एकविꣳशः। राष्ट्रꣳ सप्तदशः। विश एवैतन्मध्यतोऽभिषिच्यते। तस्माद्वा एष विशां प्रियः। विशो हि मध्यतोऽभिषिच्यते। यद्वा एनमदो दिशोऽनु व्यास्थापयन्ति। तथ्सुवर्गं लोकमभ्या रोहति। यदिमं लोकं न प्रत्यवरोहेत्। अतिजनं वेयात्। उद्वा माद्येत्। यदेष प्रतीचीनः स्तोमो भवति। इममेव तेन लोकं प्रत्यवरोहति। अथो अस्मिन्नेव लोके प्रति तिष्ठत्यनुन्मादाय॥३३॥

अक्रन्राजन्यौ भवन्ति दशपेयौ माद्येत्रीणि च॥ [८]

इयं वै रजता। असौ हरिणी। यद्रुक्मौ भवतः। आभ्यामेवैनमुभयतः परि गृह्णाति। वरुणस्य वा अभिषिच्यमानस्यापः। इन्द्रियं वीर्यं निरघ्नन्। तथ्सुवर्णꣳ हिरण्यमभवत्। यद्रुक्ममन्तर्दधाति। इन्द्रियस्य वीर्यस्यानिर्घाताय। शतमानो भवति शतक्षरः। शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति। आयुर्वै हिरण्यम्। आयुष्या एवैनमभ्यति क्षरन्ति। तेजो वै हिरण्यम्। तेजस्या एवैनमभ्यति क्षरन्ति।

वर्चो॒ वै हिर॑ण्यम्। व॒र्च॒स्या॑ ए॒वैन॑म॒भ्यति॑ क्षरन्ति॥३४॥

श॒तक्ष॑रो॒ऽष्टौ च॑॥ [९]

अप्र॑तिष्ठितो॒ वा ए॒ष इत्या॑हुः। यो रा॑ज॒सूये॑न॒ यज॑त॒ इति॑। य॒दा वा ए॒ष ए॒तेन॑ द्विरा॒त्रेण॒ यज॑ते। अथ॑ प्रति॒ष्ठा। अथ॑ संवथ्स॒रमा॑प्नोति। याव॑न्ति संवथ्स॒रस्या॑होरा॒त्राणि॑। ताव॑तीरे॒तस्य॑ स्तो॒त्रीयाः॑। अ॒हो॒रा॒त्रेष्वे॒व प्रति॑ तिष्ठति। अ॒ग्निष्टो॒मः पूर्व॒मह॑र्भवति। अ॒ति॒रा॒त्र उत्त॑रम्॥३५॥

नानै॒वाहो॑रा॒त्रयोः॒ प्रति॑ तिष्ठति। पौ॒र्ण॒मा॒स्यां पूर्व॒मह॑र्भवति। व्य॑ष्टकाया॒मुत्त॑रम्। नानै॒वार्ध॑मा॒सयोः॒ प्रति॑ तिष्ठति। अ॒मा॒वा॒स्या॑यां॒ पूर्व॒मह॑र्भवति। उद्दृ॑ष्ट॒ उत्त॑रम्। नानै॒व मास॑योः॒ प्रति॑ तिष्ठति। अथो॒ खलु॑। ये ए॒व स॑मानप॒क्षे पु॑ण्या॒हे स्याता॑म्। तयोः॑ का॒र्यं॑ प्रति॑ष्ठित्यै॥३६॥

अ॒प॒श॒व्यो द्वि॑रा॒त्र इत्या॑हुः। द्वे ह्य॑ते छन्द॑सी। गा॒य॒त्रं च॒ त्रैष्टु॑भं च। जग॑तीम॒न्तर्य॑न्ति। न तेन॒ जग॑ती कृ॒तेत्या॑हुः। यदे॑नान्तृतीयसव॒ने कु॒र्वन्तीति॑।

यदा वा एषाऽहीनस्याहर्भजते। साह्नस्य वा सवनम्। अथैव जगती कृता। अथ पशव्यः। व्युष्टिर्वा एष द्विरात्रः। य एवं विद्वान्द्विरात्रेण यजते। व्येवास्मा उच्छति। अथो तम एवापहते। अग्निष्टोममन्तत आहरति। अग्निः सर्वा देवताः। देवतास्वेव प्रति तिष्ठति॥३७॥

उत्तरं प्रतिष्ठित्यै पशव्यः सप्त च॥ [१०]

वरुणस्य जामि वा ईश्वर आग्नेयमिन्द्रस्य यत्रिष्वग्निष्टोममुप त्वेयं वै रजताऽप्रतिष्ठितो दश॥१०॥

वरुणस्य यदश्विभ्यां यत्रिषु तस्मादुद्वतीः सप्तत्रिꣳशत्॥३७॥

वरुणस्य प्रति तिष्ठति॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे प्रथमाष्टके अष्टमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ अष्टकम् २ ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके प्रथमः प्रपाठकः ॥

अङ्गिरसो वै सत्रमासत। तेषां पृश्निर्घर्मधुगासीत्। सर्जीषेणाजीवत्। तेऽब्रुवन्। कस्मै नु सत्रमास्महे। येऽस्या ओषधीर्न जनयाम इति। ते दिवो वृष्टिमसृजन्त। यावन्तः स्तोका अवापद्यन्त। तावतीरोषधयोऽजायन्त। ता जाताः पितरो विषेणालिम्पन्॥१॥

तासां जग्ध्वा रुप्यन्त्यैत्। तेऽब्रुवन्। क इदमित्थमकरिति। वयं भागधेयमिच्छमाना इति पितरोऽब्रुवन्। किं वो भागधेयमिति। अग्निहोत्र एव नोऽप्यस्त्वित्यब्रुवन्। तेभ्य एतद्भागधेयं प्रायच्छन्। यद्धुत्वा निमार्ष्टि। ततो वै त ओषधीरस्वदयन्। य एवं वेद॥२॥

स्वदन्तेऽस्मा ओषधयः। ते वत्समुपावासृजन्। इदं नो हव्यं प्रदापयेति।

सोऽब्रवीद्वरं वृणै। दश मा रात्रीर्जातं न दोहन्। आसङ्गवं मात्रा सह चराणीति। तस्माद्वथ्सं जातं दश रात्रीर्न दुहन्ति। आसङ्गवं मात्रा सह चरति। वारेवृतꣳ ह्यस्य। तस्माद्वथ्सꣳ सꣳसृष्टधयꣳ रुद्रो घातुकः। अति हि सन्धान्धयति॥३॥

अलिम्पन्वेद घातुक एकं च॥ [१]

प्रजापतिरग्निमसृजत। तं प्रजा अन्वसृज्यन्त। तमभाग उपास्त। सोऽस्य प्रजाभिरपाक्रामत्। तमवरुरुथ्समानोऽन्वैत्। तमवरुधं नाशक्नोत्। स तपोऽतप्यत। सोऽग्निरुपारमतातापि वै स्य प्रजापतिरिति। स रराटादुदमृष्ट॥४॥

तद्घृतमभवत्। तस्माद्यस्य दक्षिणतः केशा उन्मृष्टाः। ताञ्श्यैष्ठलक्ष्मी प्राजापत्येत्याहुः। यद्रराटादुदमृष्ट। तस्माद्रराटे केशा न सन्ति। तदग्नौ प्रागृह्णात्। तद्व्यचिकित्सत्। जुहवानी(३) मा हौषा(३)मिति। तद्विचिकित्सायै जन्म। य एवं विद्वान् विचिकित्सति॥५॥

वसीय एव चेतयते। तं वाग्भ्यवदज्जुहुधीति। सोऽब्रवीत्। कस्त्वमसीति। स्वैव ते

वागित्यब्रवीत्। सोऽजुहोथ्स्वाहेति। तथ्स्वाहाकारस्य जन्म। य एवꣳस्वाहाकारस्य जन्म वेद। करोति स्वाहाकारेण वीर्यम्। यस्यैवं विदुषः स्वाहाकारेण जुह्वति॥६॥

भोगायैवास्य हुतं भवति। तस्या आहुत्यै पुरुषमसृजत। द्वितीयमजुहोत्। सोऽश्वमसृजत। तृतीयमजुहोत्। स गामसृजत। चतुर्थमजुहोत्। सोऽविमसृजत। पञ्चममजुहोत्। सोऽजामसृजत॥७॥

सोऽग्निरबिभेत्। आहुतीभिर्वै माऽऽप्नोतीति। स प्रजापतिं पुनः प्राविशत्। तं प्रजापतिरब्रवीत्। जायस्वेति। सोऽब्रवीत्। किं भागधेयमभि जनिष्य इति। तुभ्यमेवेदꣳ हूयाता इत्यब्रवीत्। स एतद्भागधेयमभ्यजायत। यदग्निहोत्रम्॥८॥

तस्मादग्निहोत्रमुच्यते। तद्धूयमानमादित्योऽब्रवीत्। मा हौषीः। उभयोर्वै नावेतदिति। सोऽग्निरब्रवीत्। कथं नौ होष्यन्तीति। सायमेव तुभ्यं जुहवन्। प्रातर्मह्यमित्यब्रवीत्। तस्मादग्नये सायꣳ हूयते। सूर्याय प्रातः॥९॥

आग्नेयी वै रात्रिः। ऐन्द्रमहः। यदनुदिते सूर्ये प्रातर्जुहुयात्। उभयमेवाग्नेयꣳ

स्याँत्। उदि॑ते॒ सूर्ये॑ प्रा॒तर्जु॑होति। तथा॒ऽग्नये॑ सा॒यꣳ हू॑यते। सूर्या॑य प्रा॒तः। रात्रि॒ वा अनु॑ प्र॒जाः प्र जा॑यन्ते। अह्ना॒ प्रति॑ तिष्ठन्ति। यथ्सा॒यं जु॒होति॑॥१०॥

प्रैव तेन॑ जायते। उदि॑ते॒ सूर्ये॑ प्रा॒तर्जु॑होति। प्रत्ये॒व तेन॑ तिष्ठति। प्र॒जाप॑तिरकामयत॒ प्रजा॑ये॒येति॑। स ए॒तद॑ग्निहो॒त्रं मि॑थु॒नम॑पश्यत्। तदुदि॑ते॒ सूर्ये॑ऽजुहोत्। यजु॑षा॒ऽन्यत्। तू॒ष्णीम॒न्यत्। ततो॒ वै स प्राजा॑यत। यस्यै॒वं वि॒दुष॒ उदि॑ते॒ सूर्ये॑ऽग्निहो॒त्रं जुह्व॑ति॥११॥

प्रैव जा॑यते। अथो॒ यथा॒ दिवाँ॑ प्रजा॒नन्नेति॑। ता॒दृगे॒व तत्। अथो॒ खल्वा॑हुः। यस्य॒ वै द्वौ पुण्यौ॑ गृ॒हे वस॑तः। यस्तयो॑र॒न्यꣳ रा॒धय॑त्य॒न्यं न। उ॒भौ वाव स तावृ॑च्छ॒तीति॑। अ॒ग्निं वावाऽऽदि॒त्यः सा॒यं प्र वि॑शति। तस्मा॑द॒ग्निर्दू॒रान्नक्तं॑ ददृशे। उ॒भे हि तेज॑सी स॒म्पद्ये॑ते॥१२॥

उ॒द्यन्तं॒ वावाऽऽदि॒त्यम॒ग्निरनु॑ स॒मारो॑हति। तस्माँ॑द्धू॒म ए॒वाग्नेर्दिवा॑ ददृशे। यद॒ग्नये॑

सा॒यं जु॑हु॒यात्। आ सूर्या॑य वृश्च्येत। यथ्सूर्या॑य प्रा॒तर्जु॑हु॒यात्। आऽग्नये॑ वृश्च्येत। दे॒वता॑भ्यः स॒मदं॑ दध्यात्। अ॒ग्निर्ज्योति॒र्ज्योतिः॒ सूर्यः॒ स्वाहेत्ये॒व सा॒यꣳ हो॑त॒व्यम्॑। सूर्यो॒ ज्योति॒र्ज्योति॑र॒ग्निः स्वाहेति॑ प्रा॒तः। तथो॒भाभ्या॑ꣳ सा॒यꣳ हू॑यते॥१३॥

उ॒भाभ्या॑ं प्रा॒तः। न दे॒वता॑भ्यः स॒मदं॑ दधाति। अ॒ग्निर्ज्योति॒रित्या॑ह। अ॒ग्निर्वै रे॑तो॒धाः। प्र॒जा ज्योति॒रित्या॑ह। प्र॒जा ए॒वास्मै॒ प्र ज॑नयति। सूर्यो॒ ज्योति॒रित्या॑ह। प्र॒जास्वे॒व प्रजा॑तासु॒ रेतो॑ दधाति। ज्योति॑र॒ग्निः स्वाहेत्या॑ह। प्र॒जा ए॒व प्रजा॑ता अ॒स्यां प्रति॑ष्ठापयति॥१४॥

तू॒ष्णीमुत्त॑रा॒माहु॑तिं जुहोति। मि॒थु॒न॒त्वाय॒ प्रजा॑त्यै। यदुदि॑ते॒ सूर्ये॑ प्रा॒तर्जु॑हु॒यात्। यथाऽति॑थये॒ प्रद्रु॑ताय शू॒न्यायाव॑स॒थायाहा॑र्यꣳ हर॑न्ति। ता॒दृगे॒व तत्। क्वाऽऽह॒ तत॒स्तद्भ॒वती॒त्याहुः। यथ्स न वेद॑। यस्मै॒ तद्धर॒न्तीति॑। तस्मा॒द्यदौ॑ष॒सं जु॒होति॑। तदे॒व स॑म्प्र॒ति। अथो॒ यथा॒ प्रार्थ॑मौष॒सं प॑रि॒वेवे॑ष्टि। ता॒दृगे॒व तत्॥१५॥

अ॒मृ॒ष्ट॒ वि॒चि॒किथ्स॑ति॒ जु॒ह्व॑त्य॒जाम॑सृजताग्निहो॒त्रꣳ सूर्या॑य प्रा॒तर्जु॒होति॒ जु॒ह्व॑ति स॒म्पद्ये॑ते हूयते स्थापयति सम्प्र॒ति द्वे च॑॥-[२]

रुद्रो वा एषः। यदग्निः। पत्नी स्थाली। यन्मध्येऽग्नेरधिश्रयेत्। रुद्राय पत्नीमपि दध्यात्। प्रमायुका स्यात्। उदीचोऽङ्गारान्निरूह्याधि श्रयति। पत्नियै गोपीथाय। व्यन्तान्करोति। तथा पत्न्यप्रमायुका भवति॥१६॥

घर्मो वा एषोऽशान्तः। अहरहः प्र वृज्यते। यदग्निहोत्रम्। प्रतिषिञ्चेत्पशुकामस्य। शान्तमिव हि पशव्यम्। न प्रतिषिञ्चेद्ब्रह्मवर्चसकामस्य। समिद्धमिव हि ब्रह्मवर्चसम्। अथो खलु। प्रतिषिच्यमेव। यत्प्रतिषिञ्चति॥१७॥

तत्पशव्यम्। यज्जुहोति। तद्ब्रह्मवर्चसि। उभयमेवाकः। प्रच्युतं वा एतदस्माल्लोकात्। अगतं देवलोकम्। यच्छृतꣳ हविरनभिघारितम्। अभि द्योतयति। अभ्येवैनद्घारयति। अथो देवत्रैवैनद्गमयति॥१८॥

पर्यग्नि करोति। रक्षसामपहत्यै। त्रिः पर्यग्नि करोति। त्र्यावृद्धि यज्ञः। अथो मेध्यत्वाय। यत्प्राचीनमुद्वासयेत्। यजमानꣳ शुचाऽर्पयेत्। यद्दक्षिणा। पितृदेवत्यꣳ स्यात्। यत्प्रत्यक्॥१९॥

पत्नीꣳ शुचाऽर्पयेत्। उदीचीनमुद्वासयति। एषा वै देवमनुष्याणाꣳ शान्ता दिक्। तामेवैनदनूद्वासयति शान्त्यै। वर्त्म करोति। यज्ञस्य सन्तत्यै। निष्टपति। उपैव तथ्स्तृणाति। चतुरुन्नयति। चतुष्पादः पशवः॥२०॥

पशूनेवाव रुन्धे। सर्वान्पूर्णानुन्नयति। सर्वे हि पुण्या राद्धाः। अनूच उन्नयति। प्रजाया अनूचीनत्वाय। अनूच्येवास्य प्रजाऽर्धुका भवति। सम्मृशति व्यावृत्त्यै। नाहोष्यन्नुप सादयेत्। यदहोष्यन्नुपसादयेत्। यथाऽन्यस्मा उपनिधाय॥२१॥

अन्यस्मै प्रयच्छति। तादृगेव तत्। आऽस्मै वृश्च्येत। यदेव गार्हपत्येऽधिश्रयति। तेन गार्हपत्यं प्रीणाति। अग्निरबिभेत्। आहुतयो माऽत्येष्यन्तीति। स एताꣳ समिधमपश्यत्। तामाऽधत्त। ततो वा अग्नावाहुतयोऽध्रियन्त॥२२॥

यदेनꣳ समयच्छत्। तथ्समिधः समित्त्वम्। समिधमा दधाति। समेवैनं यच्छति। आहुतीनां धृत्यै। अथो अग्निहोत्रमेवेध्मवत्करोति। आहुतीनां प्रतिष्ठित्यै। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। यदेकाꣳ समिधमाधाय द्वे आहुती जुहोति। अथ कस्याꣳ

स॒मिधि॑ द्वि॒तीया॒माहु॑तिं जुहो॒तीति॑॥२३॥

यद्वे स॒मिधा॑वा द॒ध्यात्। भ्रातृ॑व्यमस्मै जनयेत्। एका॑ꣳ स॒मिध॑मा॒धाय॑। यजु॑षा॒-ऽन्यामाहु॑तिं जुहोति। उ॒भे ए॒व स॒मिद्व॑ती॒ आहु॑ती जुहोति। नास्मै॒ भ्रातृ॑व्यं जनयति। आदी॑प्तायां जुहोति। समि॑द्धमिव॒ हि ब्र॑ह्मवर्च॒सम्। अथो॒ यथाऽति॑थिं॒ ज्योति॑ष्कृत्वा प॑रि॒ वेवे॑ष्टि। ता॒दृगे॒व तत्। च॒तुरुन्न॑यति। द्विर्जु॑होति। तस्मा॑द्द्वि॒पाच्चतु॑ष्पादमत्ति। अथो॑ द्वि॒पद्ये॒व चतु॑ष्पदः॒ प्रति॑ष्ठापयति॥२४॥

भ॒व॒ति॒ प्र॒ति॒ष्ठि॒श्चति॑ गमयति प्र॒त्यक्प॒शव॑ उपनि॒धाया॑ध्रियन्तेति॒ तच्च॒त्वारि॑ च॥ [३]

उ॒त्त॒राव॑तीं॒ वै दे॒वा आहु॑ति॒मजु॑हवुः। अवा॑ची॒मसु॑राः। ततो॑ दे॒वा अभ॑वन्। पराऽसु॑राः। यं का॒मये॑त॒ वसी॑यान्थ्स्या॒दिति॑। कनी॑य॒स्तस्य॒ पूर्व॑ꣳ हु॒त्वा। उत्त॑रं॒ भूयो॑ जुहुयात्। ए॒षा वा उ॑त्त॒राव॒त्याहु॑तिः। तान्दे॒वा अ॑जुहवुः। तत॒स्ते॑ऽभवन्॥२५॥

यस्यै॒वं जुह्व॑ति। भव॑त्ये॒व। यं का॒मये॑त॒ पापी॑यान्थ्स्या॒दिति॑। भूय॒स्तस्य॒ पूर्व॑ꣳ हु॒त्वा। उत्त॑रं॒ कनी॑यो जुहुयात्। ए॒षा वा अवा॒च्याहु॑तिः। तामसु॑रा अजुहवुः। तत॒स्ते

परा॑ऽभवन्। यस्यै॒वं जुह्व॑ति। परै॒व भ॑वति॥२६॥

हु॒त्वोप॑ सादय॒त्यजा॑मित्वाय। अथो॒ व्यावृ॑त्त्यै। गार्ह॑पत्यं॒ प्रती॑क्षते। अन॑नुध्यायिनमे॒वैनं॑ करोति। अ॒ग्निहो॒त्रस्य॒ वै स्था॒णुर॑स्ति। तं य ऋ॒च्छेत्। य॒ज्ञस्था॒णुमृ॑च्छेत्। ए॒ष वा अ॑ग्निहो॒त्रस्य॑ स्था॒णुः। यत्पूर्वा॑ऽऽहु॑तिः। तां यदुत्त॑रया॒ऽभि जु॑हु॒यात्॥२७॥

य॒ज्ञस्था॒णुमृ॑च्छेत्। अ॒ति॒हाय॒ पूर्वा॒माहु॑तिं जुहोति। य॒ज्ञस्था॒णुमे॒व परि॑ वृणक्ति। अथो॒ भ्रातृ॑व्यमे॒वास्वाऽति॑ क्रामति। अ॒वा॒चीन॑ꣳ सा॒यमुप॑मार्ष्टि। रेत॑ ए॒व तद्द॑धाति। ऊ॒र्ध्वं प्रा॒तः। प्र ज॑नयत्ये॒व तत्। ब्र॒ह्म॒वा॒दिनो॑ वदन्ति। च॒तुरुन्न॑यति॥२८॥

द्विर्जु॑होति। अथ॒ क्व॑ द्वे आहु॑ती भवत॒ इति॑। अ॒ग्नौ वै॑श्वान॒र इति॑ ब्रूयात्। ए॒ष वा अ॒ग्निर्वै॑श्वान॒रः। यद्ब्रा॑ह्म॒णः। हु॒त्वा द्विः प्राश्ञा॑ति। अ॒ग्नावे॒व वै॑श्वान॒रे द्वे आहु॑ती जुहोति। द्विर्जु॒होति॑। द्विर्निमा॑र्ष्टि। द्विः प्राश्ञा॑ति॥२९॥

षट्थ्सम्प॑द्यन्ते। षड्वा ऋ॒तवः॑। ऋ॒तूने॒व प्री॑णाति। ब्र॒ह्म॒वा॒दिनो॑ वदन्ति। किं॒

देवत्यमग्निहोत्रमिति। वैश्वदेवमिति ब्रूयात्। यद्यजुषा जुहोति। तदैन्द्राग्नम्। यत्तूष्णीम्। तत्प्राजापत्यम्॥३०॥

यन्निमार्ष्टि। तदोषधीनाम्। यद्द्वितीयम्। तत्पितॄणाम्। यत्प्राश्नाति। तद्गर्भाणाम्। तस्माद्गर्भा अनश्नन्तो वर्धन्ते। यदाचामति। तन्मनुष्याणाम्। उदङ्ङ्यावृत्याचामति॥३१॥

आत्मनो गोपीथाय। निर्णेनेक्ति शुद्ध्यै। निष्टपति स्वगाकृत्यै। उद्दिशति। सप्तर्षीनेव प्रीणाति। दक्षिणा पर्यावर्तते। स्वमेव वीर्यमनु पर्यावर्तते। तस्माद्दक्षिणोऽर्ध आत्मनो वीर्यावत्तरः। अथो आदित्यस्यैवावृतमनु पर्यावर्तते। हुत्वोप समिन्धे॥३२॥

ब्रह्मवर्चसस्य समिद्ध्यै। न बर्हिरनु प्र हरेत्। असꣳस्थितो वा एष यज्ञः। यदग्निहोत्रम्। यदनु प्रहरेत्। यज्ञं विच्छिन्द्यात्। तस्मान्नानु प्रहृत्यम्। यज्ञस्य सन्तत्यै। अपो नि नयति। अवभृथस्यैव रूपमकः॥३३॥

अभवन्भवति जुहुयान्नयति मार्ष्टि द्विः प्राश्नाति प्राजापत्यमाचामतीन्धेऽकः॥ [४]

ब्रह्मवादिनो वदन्ति। अग्निहोत्रप्रायणा यज्ञाः। किं प्रायणमग्निहोत्रमिति। वत्सो वा अग्निहोत्रस्य प्रायणम्। अग्निहोत्रं यज्ञानाम्। तस्य पृथिवी सदः। अन्तरिक्षमाग्नीध्रम्। द्यौर्हविर्धानम्। दिव्या आपः प्रोक्षणयः। ओषधयो बर्हिः॥३४॥

वनस्पतय इध्मः। दिशः परिधयः। आदित्यो यूपः। यजमानः पशुः। समुद्रोऽवभृथः। संवत्सरः स्वगाकारः। तस्मादाहिताग्नेः सर्वमेव बर्हिष्यं दत्तं भवति। यत्सायं जुहोति। रात्रिमेव तेन दक्षिण्यां कुरुते। यत्प्रातः॥३५॥

अहरेव तेन दक्षिण्यं कुरुते। यत्ततो ददाति। सा दक्षिणा। यावन्तो वै देवा अहुतमादन्। ते पराऽभवन्। त एतदग्निहोत्रꣳ सर्वस्यैव समवदायाजुहवुः। तस्मादाहुः। अग्निहोत्रं वै देवा गृहाणां निष्कृतिमपश्यन्निति। यत्सायं जुहोति। रात्रिया एव तद्धुताद्याय॥३६॥

यजमानस्यापराभावाय। यत्प्रातः। अह्न एव तद्धुताद्याय। यजमानस्यापराभावाय। यत्ततोऽश्नाति। हुतमेव तत्। द्वयोः पयसा जुहुयात्पशुकामस्य। एतद्वा अग्निहोत्रं मिथुनम्। य एवं वेद। प्र प्रजया पशुभिर्मिथुनैर्जायते॥३७॥

इमामेव पूर्वया दुहे। अमूमुत्तरया। अधिश्रित्योत्तरमा नयति। योनावेव तद्रेतः सिञ्चति प्रजनने। आज्येन जुहुयात्तेजस्कामस्य। तेजो वा आज्यम्। तेजस्व्येव भवति। पयसा पशुकामस्य। एतद्वै पशूनाꣳ रूपम्। रूपेणैवास्मै पशूनव रुन्धे॥३८॥

पशुमानेव भवति। दध्नेन्द्रियकामस्य। इन्द्रियं वै दधि। इन्द्रियाव्येव भवति। यवाग्वा ग्रामकामस्यौषधा वै मनुष्याः। भागधेयेनैवास्मै सजातानव रुन्धे। ग्राम्येव भवति। अयज्ञो वा एषः। योऽसामा॥३९॥

चतुरुन्नयति। चतुरक्षरꣳ रथन्तरम्। रथन्तरस्यैष वर्णः। उपरीव हरति। अन्तरिक्षं वामदेव्यम्। वामदेव्यस्यैष वर्णः। द्विर्जुहोति। द्व्यक्षरं बृहत्। बृहत एष

वर्णः। अग्निहोत्रमेव तथ्सामन्वत्करोति॥४०॥

यो वा अग्निहोत्रस्योपसदो वेद। उपैनमुपसदो नमन्ति। विन्दत उपसत्तारम्। उन्नीयोप सादयति। पृथिवीमेव प्रीणाति। होष्यन्नुपसादयति। अन्तरिक्षमेव प्रीणाति। हुत्वोप सादयति। दिवमेव प्रीणाति। एता वा अग्निहोत्रस्योपसदः॥४१॥

य एवं वेद। उपैनमुपसदो नमन्ति। विन्दत उपसत्तारम्। यो वा अग्निहोत्रस्याश्रावितं प्रत्याश्रावितꣳ होतारं ब्रह्माणं वषट्कारं वेद। तस्य त्वेव हुतम्। प्राणो वा अग्निहोत्रस्याश्रावितम्। अपानः प्रत्याश्रावितम्। मनो होता। चक्षुर्ब्रह्मा। निमेषो वषट्कारः॥४२॥

य एवं वेद। तस्य त्वेव हुतम्। सायं यावानश्च वै देवाः प्रातर्यावाणश्चाग्निहोत्रिणो गृहमागच्छन्ति। तान् यन्न तर्पयेत्। प्रजयाऽस्य पशुभिर्वि तिष्ठेरन्। यत्तर्पयेत्। तृप्ता एनं प्रजया पशुभिस्तर्पयेयुः। सजूर्देवैः सायं यावभिरिति सायꣳ सम्मृशति। सजूर्देवैः प्रातर्यावभिरिति प्रातः। ये चैव देवाः सायं यावानो ये च

प्रातर्यावाणः॥४३॥

तानेवोभयाꣳस्तर्पयति। त एनं तृप्ताः प्रजया पशुभिस्तर्पयन्ति। अरुणो ह स्माहौपवेशिः। अग्निहोत्र एवाहꣳ सायं प्रातर्वज्रं भ्रातृव्येभ्यः प्र हरामि। तस्मान्मत्पापीयाꣳसो भ्रातृव्या इति। चतुरुन्नयति। द्विर्जुहोति। समिथ्सप्तमी। सप्तपदा शक्करी। शाक्करो वज्रः। अग्निहोत्र एव तथ्सायं प्रातर्वज्रं यजमानो भ्रातृव्याय प्र हरति। भवत्यात्मनाँ। पराँऽस्य भ्रातृव्यो भवति॥४४॥

बरुहिः प्रातरहुताद्यांय जायते रुन्धेऽसामा करोत्येता वा अग्निहोत्रस्योपसदो वषट्कारश्च प्रातर्यावाणो वज्रस्त्रीणि च॥——[५]

प्रजापतिरकामयताऽऽत्मन्वन्मे जायेतेति। सोऽजुहोत्। तस्याँऽऽत्मन्वदजायत। अग्निर्वायुरादित्यः। तेँऽब्रुवन्। प्रजापतिरहौषीदात्मन्वन्मे जायेतेति। तस्य वयमजनिष्महि। जायतान्न आत्मन्वदिति तेऽजुहवुः। प्राणानामग्निः। तनुवै वायुः॥४५॥

चक्षुष आदित्यः। तेषाꣳ हुतादजायत गौरेव। तस्यै पयसि व्यायच्छन्त। मम

हुतादजनि ममेति। ते प्रजापतिं प्रश्नमायन्। स आदित्योऽग्निमब्रवीत्। यतरो नौ जयात्। तन्नौ सहासदिति। कस्यै कोऽहौषीदिति प्रजापतिरब्रवीत्कस्यै क इति। प्राणानामहमित्यग्निः॥४६॥

तनुवा अहमिति वायुः। चक्षुषोऽहमित्यादित्यः। य एव प्राणानामहौषीत्। तस्य हुतादजनीति। अग्नेर्हुतादजनीति। तदग्निहोत्रस्याग्निहोत्रत्वम्। गौर्वा अग्निहोत्रम्। य एवं वेद गौरग्निहोत्रमिति। प्राणापानाभ्यामेवाग्निꣳ समर्धयति। अव्यर्धुकः प्राणापानाभ्यां भवति॥४७॥

य एवं वेद। तौ वायुरब्रवीत्। अनु मा भजतमिति। यदेव गार्हपत्येऽधिश्रित्याहवनीयमभ्युद्रवान्। तेन त्वां प्रीणानित्यब्रूताम्। तस्माद्यद्गार्हपत्येऽधिश्रित्याहवनीयमभ्युद्रवति। वायुमेव तेन प्रीणाति। प्रजापतिर्देवताः सृजमानः। अग्निमेव देवतानां प्रथममसृजत। सोऽन्यदालम्भ्यमवित्वा॥४८॥

प्रजापतिमभि पर्यावर्तत। स मृत्योरबिभेत्। सोऽमुमादित्यमात्मनो निरमिमीत।

तꣳ हुत्वा परा॑ङ्ङ्यावर्तत। ततो॒ वै स मृ॒त्युमपा॑जयत्। अप॑ मृ॒त्युं ज॑यति। य ए॒वं वेद॑। तस्मा॒द्यस्यै॒वं वि॒दुषः॑। उ॒तैका॒हमु॒त द्व्य॒हं न जुह्व॑ति। हु॒तमे॒वास्य॑ भवति। अ॒सौ ह्या॑दि॒त्यो॑ऽग्निहो॒त्रम्॥४९॥

त॒नुवै॑ वा॒युर॒ग्निर्भव॒त्यवि॑त्वा भव॒त्येक॑ च॥ [६]

रौ॒द्रं गावि॑। वा॒य॒व्य॑मुप॑सृष्टम्। आ॒श्वि॒नं दु॒ह्यमा॑नम्। सौ॒म्यं दु॒ग्धम्। वा॒रु॒णमधि॑श्रितम्। वै॒श्व॒दे॒वा भि॒न्दवः॑। पौ॒ष्णमुद॑न्तम्। सा॒र॒स्व॒तं वि॒ष्यन्द॑मानम्। मै॒त्रꣳ शरः॑। धा॒तुरुद्वा॑सितम्। बृह॒स्पते॒रुन्नी॑तम्। स॒वि॒तुः प्र क्रा॑न्तम्। द्यावा॒पृथि॒व्यꣳ ह्रि॒यमा॑णम्। ऐ॒न्द्रा॒ग्नमुप॑सन्नम्। अ॒ग्नेः पूर्वा॑ऽऽहु॑तिः। प्र॒जाप॑ते॒रुत्त॑रा। ऐ॒न्द्रꣳ हु॒तम्॥५०॥

उद्वा॑सितꣳ स॒प्त च॑॥ [७]

द॒क्षि॒ण॒त उप॑ सृजति। पि॒तृ॒लो॒कमे॒व तेन॑ जयति। प्राची॒मा व॑र्तयति। दे॒व॒लो॒कमे॒व तेन॑ जयति। उदी॑चीमा॒वृत्य॑ दोग्धि। म॒नु॒ष्य॒लो॒कमे॒व तेन॑ जयति। पूर्वो॑ दुह्याज्ज्ये॒ष्ठस्य॑ ज्यैष्ठिने॒यस्य॑। यो वा॑ ग॒तश्रीः॒ स्यात्। अप॑रौ दुह्यात्कनि॒ष्ठस्य॑ कानिष्ठिने॒यस्य॑। यो

वा॒ बुभू॑षेत्॥५१॥

न सं मृ॑शति। पा॒प॒व॒स्य॒सस्य॒ व्यावृ॑त्त्यै। वा॒य॒व्यं॑ वा ए॒तदुप॑सृष्टम्। आ॒श्वि॒नं दु॒ह्यमा॑नम्। मै॒त्रं दु॒ग्धम्। अ॒र्य॒म्ण उ॑द्वा॒स्यमा॑नम्। त्वा॒ष्ट्रमु॑न्नी॒यमा॑नम्। बृह॒स्पते॒रुन्नी॑तम्। स॒वि॒तुः प्रक्रा॑न्तम्। द्यावा॒पृथि॒व्यꣳ ह्रि॒यमा॑णम्॥५२॥

ऐ॒न्द्रा॒ग्नमुप॑ सादितम्। सर्वा॑भ्यो॒ वा ए॒ष दे॒वता॑भ्यो जुहोति। यो॑ऽग्निहो॒त्रं जु॒होति॑। यथा॒ खलु॒ वै धे॒नुं ती॒र्थे त॒र्पय॑ति। ए॒वम॑ग्निहो॒त्री यज॑मानं तर्पयति। तृप्य॑ति प्र॒जया॑ प॒शुभिः॑। प्र सु॑व॒र्गं लो॒कं जा॑नाति। पश्य॑ति पु॒त्रम्। पश्य॑ति॒ पौत्रम्॑। प्र प्र॒जया॑ प॒शुभि॑र्मिथु॒नैर्जा॑यते। यस्यै॒वं वि॒दुषो॑ऽग्निहो॒त्रं जुह्व॑ति। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑॥५३॥

बुभू॑षेद्ध्रि॒यमा॑णञ्जायते॒ द्वे च॑॥ [८]

त्रयो॒ वै प्रै॑यमे॒धा आ॑सन्। तेषां॒ त्रिरेको॑ऽग्निहो॒त्रम॑जुहोत्। द्विरेकः॑। स॒कृदेकः॑। तेषां॒ यस्त्रिरजु॑होत्। स ऋ॒चाऽजु॑होत्। यो द्विः। स यजु॑षा। यः स॒कृत्। स तू॒ष्णीम्॥५४॥

यश्च यजुषाऽजुहोद्यश्च तूष्णीम्। तावुभावार्ध्नुताम्। तस्माद्यजुषाऽऽहुतिः पूर्वा होतव्या। तूष्णीमुत्तरा। उभे एवर्धी अव रुन्धे। अग्निर्ज्योतिर्ज्योतिरग्निः स्वाहेति सायं जुहोति। रेत एव तद्दधाति। सूर्यो ज्योतिर्ज्योतिः सूर्यः स्वाहेति प्रातः। रेत एव हितं प्र जनयति। रेतो वा एतस्य हितं न प्र जायते॥५५॥

यस्याग्निहोत्रमहुत्ꣳ सूर्योऽभ्युदेति। यद्यन्ते स्यात्। उन्नीय प्राङुदाद्रवेत्। स उपसाद्यातमितोरासीत। स यदा ताम्येत्। अथ भूः स्वाहेति जुहुयात्। प्रजापतिर्वै भूतः। तमेवोपासरत्। स एवैनं तत उन्नयति। नार्तिमार्च्छति यजमानः॥५६॥

तूष्णीं जायते यजमानः॥ [९]

यदग्निमुद्धरति। वसवस्तर्ह्यग्निः। तस्मिन् यस्य तथाविधे जुह्वति। वसुष्वेवास्याग्निहोत्रꣳ हुतं भवति। निहितो धूपायञ्छेते। रुद्रास्तर्ह्यग्निः। तस्मिन् यस्य तथाविधे जुह्वति। रुद्रेष्वेवास्याग्निहोत्रꣳ हुतं भवति। प्रथममिध्ममर्चिरा लभते। आदित्यास्तर्ह्यग्निः॥५७॥

तस्मिन् यस्य तथाविधे जुह्वति। आदित्येष्वेवास्याग्निहोत्रꣳ हुतं भवति। सर्व एव सर्वश इध्म आदीप्तो भवति। विश्वे देवास्तर्ह्यग्निः। तस्मिन् यस्य तथाविधे जुह्वति। विश्वेष्वेवास्य देवेष्वग्निहोत्रꣳ हुतं भवति। नितरामर्चिरुपावैति लोहिनीकेव भवति। इन्द्रस्तर्ह्यग्निः। तस्मिन् यस्य तथाविधे जुह्वति। इन्द्र एवास्याग्निहोत्रꣳ हुतं भवति॥५८॥

अङ्गारा भवन्ति। तेभ्योऽङ्गारेभ्योऽर्चिरुदेति। प्रजापतिस्तर्ह्यग्निः। तस्मिन् यस्य तथाविधे जुह्वति। प्रजापतावेवास्याग्निहोत्रꣳ हुतं भवति। शरोऽङ्गारा अध्यूहन्ते। ब्रह्म तर्ह्यग्निः। तस्मिन् यस्य तथाविधे जुह्वति। ब्रह्मन्नेवास्याग्निहोत्रꣳ हुतं भवति। वसुषु रुद्रेष्वादित्येषु विश्वेषु देवेषु। इन्द्रे प्रजापतौ ब्रह्मन्। अपरिवर्गमेवास्यैतासु देवतासु हुतं भवति। यस्यैवं विदुषोऽग्निहोत्रं जुह्वति। य उ चैनदेवं वेद॥५९॥

आदित्यास्तर्ह्यग्निरिन्द्र एवास्याग्निहोत्रꣳ हुतं भवति देवेषु चत्वारि च (यदग्निन्निहितः प्रथमꣳ सर्व एव नितरामङ्गाराः शरोऽङ्गारा ब्रह्म वसुष्वष्टौ॥)॥ [१०]

ऋतं त्वा सत्येन परिषिञ्चामीति सायं परिषिञ्चति। सत्यं त्वर्तेन परिषिञ्चामीति प्रातः। अग्निर्वा ऋतम्। असावादित्यः सत्यम्। अग्निमेव तदादित्येन सायं परिषिञ्चति। अग्निनाऽऽदित्यं प्रातः सः। यावदहोरात्रे भवतः। तावदस्य लोकस्य। नार्तिर्न रिष्टिः। नान्तो न पर्यन्तोऽस्ति। यस्यैवं विदुषोऽग्निहोत्रं जुह्वति। य उचैनदेवं वेद॥६०॥

अस्ति द्वे च॥ [११]

अङ्गिरसः प्रजापतिरग्निꣳ रुद्र उत्तरावतीं ब्रह्मवादिनोऽग्निहोत्रप्रायणा यज्ञाः प्रजापतिरकामयताऽऽत्मन्वद्रौद्रङ्गविं दक्षिणतस्त्रयो वै यदग्निमृतं त्वा सत्येनैकादश॥११॥

अङ्गिरसः प्रैव तेन पशूनेव यन्निमार्ष्टि यो वा अग्निहोत्रस्योपसदो दक्षिणतः षष्टिः॥६०॥

अङ्गिरसो य उचैनदेवं वेद॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके प्रथमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ द्वितीयः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके द्वितीयः प्रपाठकः ॥

प्रजापतिरकामयत प्रजाः सृजेयेति। स एतं दशहोतारमपश्यत्। तं मनसाऽनुद्रुत्य दर्भस्तम्बेऽजुहोत्। ततो वै स प्रजा असृजत। ता अस्माथ्सृष्टा अपाक्रामन्। ता ग्रहेणागृह्णात्। तद्ग्रहस्य ग्रहत्वम्। यः कामयेत प्रजायेयेति। स दशहोतारं मनसाऽनुद्रुत्य दर्भस्तम्बे जुहुयात्। प्रजापतिर्वै दशहोता॥१॥

प्रजापतिरेव भूत्वा प्रजायते। मनसा जुहोति। मन इव हि प्रजापतिः। प्रजापतेराप्त्यै। पूर्णया जुहोति। पूर्ण इव हि प्रजापतिः। प्रजापतेराप्त्यै। न्यूनया जुहोति। न्यूनाद्धि प्रजापतिः प्रजा असृजत। प्रजानाꣳ सृष्ट्यै॥२॥

दर्भस्तम्बे जुहोति। एतस्माद्वै योनेः प्रजापतिः प्रजा असृजत। यस्मादेव योनेः प्रजापतिः प्रजा असृजत। तस्मादेव योनेः प्रजायते। ब्राह्मणो दक्षिणत उपास्ते। ब्राह्मणो वै प्रजानामुपद्रष्टा। उपद्रष्टुमत्येव प्रजायते। ग्रहो भवति। प्रजानाꣳ सृष्टानां

धृत्यै॑। यं ब्रा॑ह्म॒णं वि॒द्यां वि॒द्वा२ꣳसं॒ यशो॒ नर्च्छे॑त्॥३॥

सोऽर॑ण्यं प॒रेत्य॑। द॒र्भस्त॒म्बमु॒द्ग्रथ्य॑। ब्रा॒ह्म॒णं द॑क्षिण॒तो नि॒षाद्य॑। चतु॑र्होतॄ॒न्व्याच॑क्षीत ए॒तद्वै दे॒वानां॑ पर॒मं गुह्यं॒ ब्रह्म॑। यच्चतु॑र्होतारः। तदे॒व प्र॑का॒शं ग॑मयति। तदे॑नं प्रका॒शं ग॒तम्। प्र॒का॒शं प्र॒जानां॑ गमयति। द॒र्भस्त॒म्बमु॒द्ग्रथ्य॒ व्याच॑ष्टे॥४॥

अ॒ग्नि॒वान् वै द॑र्भस्त॒म्बः। अ॒ग्नि॒वत्ये॒व व्याच॑ष्टे। ब्रा॒ह्म॒णो द॑क्षिण॒त उपा॑स्ते। ब्रा॒ह्म॒णो वै प्र॒जाना॑मुपद्र॒ष्टा। उ॒प॒द्र॒ष्टु॒मत्ये॒वैनं॒ यश॑ ऋच्छति। ई॒श्व॒रन्तं यशोर्तो॒रित्या॑हुः। यस्यान्तं॑ व्या॒चष्ट॒ इति॑। वर॒स्तस्मै॒ देय॑ः। यदे॒वैनं॒ तत्रो॑प॒नम॑ति। तदे॒वाव॑ रुन्धे॥५॥

अ॒ग्निमा॒दधा॑नो॒ दश॑होत्रा॒ऽरणि॒मव॑ दध्यात्। प्रजा॑तमे॒वैन॒मा ध॑त्ते। तेने॒वोद्द्रुत्या॑ग्निहो॒त्रं जु॑हुयात्। प्रजा॑तमे॒वैनं॑ जुहोति। ह॒विर्निर्व॒फस्यं दश॑होतारं॒ व्याच॑क्षीत। प्रजा॑तमे॒वैनं॒ निर्व॑पति। सा॒मि॒धे॒नीर॑नुव॒क्ष्यं दश॑होतारं॒ व्याच॑क्षीत। सा॒मि॒धे॒नीरे॒व सृ॒ष्ट्वाऽऽरभ्य॒ प्रत॑नुते। अथो॑ य॒ज्ञो वै दश॑होता। य॒ज्ञमे॒व त॑नुते॥६॥

अभिचरं दशहोतारं जुहुयात्। नव वै पुरुषे प्राणाः। नाभिर्दशमी। सप्राणमेवैनमभि चरति। एतावद्वै पुरुषस्य स्वम्। यावत्प्राणाः। यावदेवास्यास्ति। तदभि चरति। स्वकृत इरिणे जुहोति प्रदरे वा। एतद्वा अस्यै निर्ऋतिगृहीतम्। निर्ऋतिगृहीत एवैनं निर्ऋत्या ग्राहयति। यद्वाचः क्रूरम्। तेन वषट्करोति। वाच एवैनं क्रूरेण प्र वृश्चति। ताजगार्तिमार्च्छति॥७॥

दशहोता सृष्ट्या ऋच्छेद्याचष्टे रुन्ध एव तनुते निर्ऋतिगृहीतं पञ्च च॥ [१]

प्रजापतिरकामयत दर्शपूर्णमासौ सृजेयेति। स एतं चतुर्होतारमपश्यत्। तं मनसाऽनुद्रुत्याऽऽहवनीयेऽजुहोत्। ततो वै स दर्शपूर्णमासावसृजत। तावस्माथ्सृष्टावपाक्रामताम्। तौ ग्रहेणागृह्णात्। तद्ग्रहस्य ग्रहत्वम्। दर्शपूर्णमासावालभ्य चतुर्होतारं मनसाऽनुद्रुत्याहवनीये जुहुयात्। दर्शपूर्णमासावेव सृष्ट्वाऽऽरभ्य प्रतनुते॥८॥

ग्रहो भवति। दर्शपूर्णमासयोः सृष्टयोर्धृत्यै। सोऽकामयत चातुर्मास्यानि

सृजेयेति। स एतं पञ्चहोतारमपश्यत्। तं मनसाऽनुद्रुत्याऽऽहवनीयेऽजुहोत्। ततो वै स चातुर्मास्यान्यसृजत। तान्यस्माथ्सृष्टान्यपाक्रामन्। तानि ग्रहेणागृह्णात्। तद्ग्रहस्य ग्रहत्वम्। चातुर्मास्यान्यालभमानः॥९॥

पञ्चहोतारं मनसाऽनुद्रुत्याऽऽहवनीये जुहुयात्। चातुर्मास्यान्येव सृष्ट्वाऽऽरभ्य प्रतनुते। ग्रहो भवति। चातुर्मास्यानाꣳ सृष्टानां धृत्यै। सोऽकामयत पशुबन्धꣳ सृजेयेति। स एतꣳ षड्होतारमपश्यत्। तं मनसाऽनुद्रुत्याऽऽहवनीयेऽजुहोत्। ततो वै स पशुबन्धमसृजत। सोऽस्माथ्सृष्टोऽपाक्रामत्। तं ग्रहेणागृह्णात्॥१०॥

तद्ग्रहस्य ग्रहत्वम्। पशुबन्धेन यक्ष्यमाणः। षड्होतारं मनसाऽनुद्रुत्याऽऽहवनीये जुहुयात्। पशुबन्धमेव सृष्ट्वाऽऽरभ्य प्र तनुते। ग्रहो भवति। पशुबन्धस्य सृष्टस्य धृत्यै। सोऽकामयत सौम्यमध्वरꣳ सृजेयेति। स एतꣳ सप्तहोतारमपश्यत्। तं मनसाऽनुद्रुत्याऽऽहवनीयेऽजुहोत्। ततो वै स सौम्यमध्वरमसृजत॥११॥

सोऽस्माथ्सृष्टोऽपाक्रामत्। तं ग्रहेणागृह्णात्। तद्ग्रहस्य ग्रहत्वम्। दीक्षिष्यमाणः।

स॒प्तहो॑तारं॒ मन॑साऽनु॒द्रुत्या॑ऽऽहव॒नीये॑ जुहुयात्। सौ॒म्यमे॒वाध्व॒रꣳ सृ॒ष्ट्वाऽऽरभ्य॒ प्र त॑नुते। ग्रहो॑ भवति। सौ॒म्यस्या॑ध्व॒रस्य॑ सृ॒ष्टस्य॒ धृत्यै॑। दे॒वेभ्यो॒ वै य॒ज्ञो न प्राभ॑वत्। तमे॑ताव॒च्छः सम॑भरन्॥१२॥

यथ्स॑म्भा॒राः। ततो॒ वै तेभ्यो॑ य॒ज्ञः प्राभ॑वत्। यथ्स॑म्भा॒रा भव॑न्ति। य॒ज्ञस्य॒ प्रभू॑त्यै। आ॒ति॒थ्यमा॒साद्य॒ व्याच॑ष्टे। य॒ज्ञ॒मु॒खं वा आ॑ति॒थ्यम्। मु॒ख॒त ए॒व य॒ज्ञꣳ स॒म्भृत्य॒ प्र त॑नुते। अय॑ज्ञो॒ वा ए॒षः। यो॑ऽप॒त्नीकः॑। न प्र॒जाः प्रजा॑येरन्। पत्नी॒र्व्याच॑ष्टे। य॒ज्ञमे॒वाक॑ः। प्र॒जाना॑ं प्र॒जन॑नाय। उ॒प॒सथ्सु॒ व्याच॑ष्टे। ए॒तद्वै पत्नी॑नामा॒यत॑नम्। स्व ए॒वैना॑ आ॒यत॒नेऽव॑कल्पयति॥१३॥

त॒नु॒त॒ आ॒लभ॑मानोऽगृह्णादसृजताभरञ्जायेर॒न्थ्षट्च॑॥ [२]

प्र॒जाप॑तिरकामयत॒ प्रजा॑ये॒येति॑। स तपो॑ऽतप्यत। स त्रि॒वृत॒ꣳ स्तोम॑मसृजत। तं प॑ञ्चद॒शः स्तोमो॑ मध्य॒त उद॑तृणत्। तौ पू॑र्वप॒क्षश्चा॑परप॒क्षश्चा॑भवताम्। पू॒र्व॒प॒क्षं दे॒वा अन्वसृ॑ज्यन्त। अ॒प॒र॒प॒क्षमन्वसु॑राः। ततो॑ दे॒वा अभ॑वन्। पराऽसु॑राः। यं का॒मये॑त॒

वसीयान्थ्स्यादिति॥१४॥

तं पूर्वपक्षे याजयेत्। वसीयानेव भवति। यं कामयेत पापीयान्थ्स्यादिति। तमपरपक्षे याजयेत्। पापीयानेव भवति। तस्मात्पूर्वपक्षोऽपरपक्षात्करुण्यतरः। प्रजापतिर्वै दशहोता। चतुर्होता पञ्चहोता। षड्होता सप्तहोता। ऋतवः संवथ्सरः॥१५॥

प्रजाः पशव इमे लोकाः। य एवं प्रजापतिं बहोर्भूयाꣳसं वेद। बहोरेव भूयान्भवति। प्रजापतिर्देवासुरानसृजत। स इन्द्रमपि नासृजत। तं देवा अब्रुवन्। इन्द्रं नो जनयेति। सोऽब्रवीत्। यथाऽहं युष्माꣳस्तपसाऽसृक्षि। एवमिन्द्रं जनयध्वमिति॥१६॥

ते तपोऽतप्यन्त। त आत्मन्निन्द्रमपश्यन्। तमब्रुवन्। जायस्वेति। सोऽब्रवीत्। किं भागधेयमभि जनिष्य इति। ऋतून्थ्संवथ्सरम्। प्रजाः पशून्। इमाँल्लोकानित्यब्रुवन्। तं वै माऽऽहुत्या प्र जनयतेत्यब्रवीत्॥१७॥

तं चतुर्होत्रा प्राजनयन्। यः कामयेत वीरो म आजायेतेति। स चतुर्होतारं जुहुयात्। प्रजापतिर्वै चतुर्होता। प्रजापतिरेव भूत्वा प्रजायते। जजनदिन्द्रमिन्द्रियाय स्वाहेति ग्रहेण जुहोति। आऽस्य वीरो जायते। वीरꣳ हि देवा एतयाऽऽहुत्या प्राजनयन्। आदित्याश्चाङ्गिरसश्च सुवर्गे लोकेऽस्पर्धन्त। वयं पूर्वे सुवर्गं लोकमियाम वयं पूर्व इति॥१८॥

त आदित्या एतं पञ्चहोतारमपश्यन्। तं पुरा प्रातरनुवाकादाग्नीध्रेऽजुहवुः। ततो वै ते पूर्वे सुवर्गं लोकमायन्। यः सुवर्गकामः स्यात्। स पञ्चहोतारं पुरा प्रातरनुवाकादाग्नीध्रे जुहुयात्। संवथ्सरो वै पञ्चहोता। संवथ्सरः सुवर्गो लोकः। संवथ्सर एवर्तुषु प्रतिष्ठाय। सुवर्गं लोकमेति। तेऽब्रुवन्नङ्गिरस आदित्यान्॥१९॥

क्व स्थ। क्व वः सन्द्यो हव्यं वक्ष्याम इति। छन्दः स्वित्यब्रुवन्। गायत्रियां त्रिष्टुभि जगत्यामिति। तस्माच्छन्दः सु सन्द्य आदित्येभ्यः। आङ्गीरसीः प्रजा हव्यं वहन्ति। वहन्त्यस्मै प्रजा बलिम्। ऐनमप्रतिख्यातं गच्छति। य एवं वेद। द्वादश

मासाः पञ्चर्तवः। त्रय इमे लोकाः। असावादित्य एकविꣳशः। एतस्मिन्वा एष श्रितः। एतस्मिन्प्रतिष्ठितः। य एवमेतꣳ श्रितं प्रतिष्ठितं वेद। प्रत्येव तिष्ठति॥२०॥

स्यादिति संवथ्सरो जनयध्वमितीत्यब्रवीत्पूर्व इत्यादित्यानृतवः षट्च॥ [३]

प्रजापतिरकामयत प्रजायेयेति। स एतं दशहोतारमपश्यत्। तेन दशधाऽऽत्मानं विधाय। दशहोत्राऽतप्यत। तस्य चित्तिः स्रुगासीत्। चित्तमाज्यम्। तस्यैतावत्येव वागासीत्। एतावान् यज्ञक्रतुः। स चतुर्होतारमसृजत। सोऽनन्दत्॥२१॥

असृक्षि वा इममिति। तस्य सोमो हविरासीत्। स चतुर्होत्राऽतप्यत। सोऽताम्यत्। स भूरिति व्याहरत्। स भूमिमसृजत। अग्निहोत्रं दर्शपूर्णमासौ यजूꣳषि। स द्वितीयमतप्यत। सोऽताम्यत्। स भुव इति व्याहरत्॥२२॥

सोऽन्तरिक्षमसृजत। चातुर्मास्यानि सामानि। स तृतीयमतप्यत। सोऽताम्यत्। स सुवरिति व्याहरत्। स दिवमसृजत। अग्निष्टोममुक्थ्यमतिरात्रमृचः। एता वै व्याहृतय इमे लोकाः। इमान्खलु वै लोकाननु प्रजाः पशवश्छन्दाꣳसि प्राजायन्त।

य एवमेताः प्रजापतेः प्रथमा व्याहृतीः प्रजाता वेद॥२३॥

प्र प्रजया पशुभिर्मिथुनैर्जायते। स पञ्चहोतारमसृजत। स हविर्नाविन्दत। तस्मै सोमस्तनुवं प्रायच्छत्। एतत्ते हविरिति। स पञ्चहोत्राऽतप्यत। सोऽताम्यत्। स प्रत्यङ्ङबाधत। सोऽसुरानसृजत। तदस्याप्रियमासीत्॥२४॥

तद्धुवर्णꣳ हिरण्यमभवत्। तद्धुवर्णस्य हिरण्यस्य जन्म। स द्वितीयमतप्यत। सोऽताम्यत्। स प्राङबाधत। स देवानसृजत। तदस्य प्रियमासीत्। तथ्सुवर्णꣳ हिरण्यमभवत्। तथ्सुवर्णस्य हिरण्यस्य जन्म। य एवꣳ सुवर्णस्य हिरण्यस्य जन्म वेद॥२५॥

सुवर्ण आत्मना भवति। दुर्वर्णोऽस्य भ्रातृव्यः। तस्माथ्सुवर्णꣳ हिरण्यं भार्यम्। सुवर्ण एव भवति। ऐनं प्रियं गच्छति नाप्रियम्। स सप्तहोतारमसृजत। स सप्तहोत्रैव सुवर्गं लोकमैत्। त्रिणवेन स्तोमेनेभ्यो लोकेभ्योऽसुरान्प्राणुदत। त्रयस्त्रिꣳशेन प्रत्यतिष्ठत्। एकविꣳशेन रुचमधत्त॥२६॥

स॒प्त॒द॒शेन॒ प्राजा॑यत। य ए॒वं वि॒द्वान्थ्सोमे॑न॒ यज॑ते। स॒प्तहो॑त्रै॒व सु॑व॒र्गं लो॒कमे॑ति। त्रि॒ण॒वेन॒ स्तोमे॑नै॒भ्यो लो॒केभ्यो॒ भ्रातृ॑व्या॒न्प्रणु॑दते। त्र॒य॒स्त्रिꣳ॒शेन॒ प्रति॑ तिष्ठति। ए॒क॒वि॒ꣳशेन॒ रुचं॑ धत्ते। स॒प्त॒द॒शेन॒ प्र जा॑यते। तस्मा॑थ्सप्तद॒शः स्तोमो॒ न नि॒र्ह॒त्यः॑। प्र॒जाप॑ति॒र्वै स॑प्तद॒शः। प्र॒जाप॑तिमे॒व म॑ध्य॒तो ध॑त्ते॒ प्रजा॑त्यै॥२७॥

अ॒न॒न्द॒द्भुव॒ इति॒ व्याह॑र॒द्वेदा॑सी॒द्वेदा॑धत्त॒ प्रजा॑त्यै॥ [४]

दे॒वा वै वरु॑णमयाजयन्। स यस्यै॑यस्यै दे॒वता॑यै॒ दक्षि॑णा॒मन॑यत्। ताम॑ब्ली॒नात्। ते॑ऽब्रुवन्। व्या॒वृत्य॒ प्रति॑गृह्णाम। तथा॑ नो॒ दक्षि॑णा॒ न ब्ली॑ष्य॒तीति॑। ते व्या॒वृत्य॒ प्रत्य॑गृह्णन्। ततो॒ वै तान्दक्षि॑णा॒ नाब्ली॑नात्। य ए॒वं वि॒द्वान्व्या॒वृत्य॒ दक्षि॑णां प्रतिगृ॒ह्णाति॑। नैनं॒ दक्षि॑णा ब्ली॒नाति॥२८॥

राजा॑ त्वा॒ वरु॑णो नयतु देवि दक्षिणे॒ऽग्नये॒ हिर॑ण्य॒मित्या॑ह। आ॒ग्ने॒यं वै हिर॑ण्यम्। स्वयै॒वैन॑द्दे॒वत॑या॒ प्रति॑गृह्णाति। सोमा॑य॒ वास॒ इत्या॑ह। सौ॒म्यं वै वासः॑। स्वयै॒वैन॑द्दे॒वत॑या॒ प्रति॑गृह्णाति। रु॒द्राय॒ गामित्या॑ह। रौ॒द्री वै गौः। स्वयै॒वैनां॑ दे॒वत॑या॒ प्रति॑गृह्णाति। वरु॑णा॒याश्व॒मित्या॑ह॥२९॥

वारुणो वा अश्वः। स्वयैवैनं देवतया प्रतिगृह्णाति। प्रजापतये पुरुषमित्याह। प्राजापत्यो वै पुरुषः। स्वयैवैनं देवतया प्रति गृह्णाति। मनवे तल्पमित्याह। मानवो वै तल्पः। स्वयैवैनं देवतया प्रति गृह्णाति। उत्तानायाङ्गीरसायान इत्याह। इयं वा उत्तान आङ्गीरसः॥३०॥

अनयैवैनत्प्रति गृह्णाति। वैश्वानर्यर्चा रथं प्रति गृह्णाति। वैश्वानरो वै देवतया रथः। स्वयैवैनं देवतया प्रति गृह्णाति। तेनामृतत्वमश्यामित्याह। अमृतमेवाऽऽत्मन्धत्ते। वयो दात्र इत्याह। वय एवैनं कृत्वा। सुवर्गं लोकं गमयति। मयो मह्यमस्तु प्रतिग्रहीत्र इत्याह॥३१॥

यद्वै शिवम्। तन्मयः। आत्मन एवैषा परीत्तिः। क इदं कस्मा अदादित्याह। प्रजापतिर्वै कः। स प्रजापतये ददाति। कामः कामायेत्याह। कामेन हि ददाति। कामेन प्रतिगृह्णाति। कामो दाता कामः प्रतिग्रहीतेत्याह॥३२॥

कामो हि दाता। कामः प्रतिग्रहीता। कामꣳ समुद्रमाविशेत्याह। समुद्र इव हि

कामः। नेव हि कामस्यान्तोऽस्ति। न समुद्रस्य। कामेन त्वा प्रतिगृह्णामीत्याह। येन कामेन प्रतिगृह्णाति। स एवैनममुष्मिँल्लोके काम आगच्छति। कामैतत्त एषा ते काम दक्षिणेत्याह। काम एव तद्यजमानोऽमुष्मिँल्लोके दक्षिणामिच्छति। न प्रतिग्रहीतरि। य एवं विद्वान्दक्षिणां प्रतिगृह्णाति। अनृणामेवैनां प्रति गृह्णाति॥३३॥

व्रीनात्यश्वमित्याहाङ्गीरसः प्रतिग्रहीत्र इत्याह प्रतिग्रहीतेत्याह दक्षिणेत्याह चत्वारि च॥ [५]

अन्तो वा एष यज्ञस्य। यद्दशममहः। दशमेऽहन्थ्सर्पराज्ञियां ऋग्भिः स्तुवन्ति। यज्ञस्यैवान्तं गत्वा। अन्नाद्यमव रुन्धते। तिसृभिः स्तुवन्ति। त्रय इमे लोकाः। एभ्य एव लोकेभ्योऽन्नाद्यमव रुन्धते। पृश्निवतीर्भवन्ति। अन्नं वै पृश्निः॥३४॥

अन्नमेवाव रुन्धते। मनसा प्रस्तौति। मनसोद्गायति। मनसा प्रति हरति। मन इव हि प्रजापतिः। प्रजापतेरास्यै। देवा वै सर्पाः। तेषामिय राज्ञी। यथ्सर्पराज्ञियां ऋग्भिः स्तुवन्ति। अस्यामेव प्रति तिष्ठन्ति॥३५॥

चतुर्होतॄन् होता व्याचष्टे। स्तुतमनुशसति शान्त्यै। अन्तो वा एष यज्ञस्य।

यद्दशममहः। एतत्खलु वै देवानाँ परमं गुह्यं ब्रह्म। यच्चतुर्होतारः। दशमेऽहꣳश्चतुर्-होतॄन्व्याचष्टे। यज्ञस्यैवान्तं गत्वा। परमं देवानां गुह्यं ब्रह्मावरुन्धे। तदेव प्रकाशं गमयति॥३६॥

तदेनं प्रकाशं गतम्। प्रकाशं प्रजानाँ गमयति। वाचं यच्छति। यज्ञस्य धृत्यै। यजमानदेवत्यं वा अहः। भ्रातृव्यदेवत्या रात्रिः। अह्ना रात्रिं ध्यायेत्। भ्रातृव्यस्यैव तल्लोकं वृङ्क्ते। यद्दिवा वाचं विसृजेत्। अहर्भ्रातृव्यायोच्छिꣳषेत्। यन्नक्तं विसृजेत्। रात्रिं भ्रातृव्यायोच्छिꣳषेत्। अधिवृक्षसूर्ये वाचं विसृजति। एतावन्तमेवास्मै लोकमुच्छिꣳषति। यावदादित्यौऽस्तमेति॥३७॥

पृश्निं तिष्ठन्ति गमयति शिꣳषेत्पञ्च च॥ [६]

प्रजापतिः प्रजा असृजत। ताः सृष्टाः समश्लिष्यन्। ता रूपेणानुप्राविशत्। तस्मादाहुः। रूपं वै प्रजापतिरिति। ता नाम्नाऽनु प्राविशत्। तस्मादाहुः। नाम वै प्रजापतिरिति। तस्मादप्यामित्रौ सङ्गत्य। नाम्ना चेद्ध्वयेते॥३८॥

मित्रमेव भवतः। प्रजापतिर्देवासुरानसृजत। स इन्द्रमपि नासृजत। तं देवा अब्रुवन्। इन्द्रं नो जनयेति। स आत्मन्निन्द्रमपश्यत्। तमसृजत। तं त्रिष्टुग्वीर्यं भूत्वाऽनु प्राविशत्। तस्य वज्रः पञ्चदशो हस्त आपद्यत। तेनोदय्यासुरानभ्यभवत्॥ ३९॥

य एवं वेद। अभि भ्रातृव्यान्भवति। ते देवा असुरैर्विजित्य। सुवर्गं लोकमायन्। तेऽमुष्मिँल्लोके व्यक्षुध्यन्। तेऽब्रुवन्। अमुतः प्रदानं वा उपजिजीविमेति। ते सप्तहोतारं यज्ञं विधायायास्यम्। आङ्गीरसं प्राहिण्वन्। एतेनामुत्र कल्पयेति॥ ४०॥

तस्य वा इयं क्लृप्तिः। यदिदं किं च। य एवं वेद। कल्पतेऽस्मै। स वा अयं मनुष्येषु यज्ञः सप्तहोता। अमुत्र सद्यो देवेभ्यो हव्यं वहति। य एवं वेद। उपैनं यज्ञो नमति। सोऽमन्यत। अभि वा इमेऽस्माल्लोकादमुं लोकं कमिष्यन्त इति। स वाचस्पते हृदिति व्याहरत्। तस्मात्पुत्रो हृदयम्। तस्मादस्माल्लोकादमुं लोकं नाभि कामयन्ते। पुत्रो हि हृदयम्॥ ४१॥

ह्वयंते अभवत्कल्पयेतीति चत्वारि च॥ [७]

देवा वै चतुर्होतृभिर्यज्ञमतन्वत। ते वि पाप्मना भ्रातृव्येणाजयन्त। अभि सुवर्गं लोकमजयन्। य एवं विद्वाꣳश्चतुर्होतृभिर्यज्ञं तनुते। वि पाप्मना भ्रातृव्येण जयते। अभि सुवर्गं लोकं जयति। षड्भौत्रा प्रायणीयमा सादयति। अमुष्मै वै लोकाय षड्भोता। घ्नन्ति खलु वा एतथ्सोमम्। यदभिषुण्वन्ति॥४२॥

ऋजुधैवैनममुं लोकं गमयति। चतुर्होत्राऽऽतिथ्यम्। यशो वै चतुर्होता। यशं एवाऽऽत्मन्धत्ते। पञ्चहोत्रा पशुमुपसादयति। सुवर्ग्यो वै पञ्चहोता। यजमानः पशुः। यजमानमेव सुवर्गं लोकं गमयति। ग्रहान्गृहीत्वा सप्तहोतारं जुहोति। इन्द्रियं वै सप्तहोता॥४३॥

इन्द्रियमेवाऽऽत्मन्धत्ते। यो वै चतुर्होतृननुसवनं तर्पयति। तृप्यति प्रजया पशुभिः। उपैनꣳ सोमपीथो नमति। बहिष्पवमाने दशहोतारं व्याचक्षीत। माध्यंदिने पवमाने चतुर्होतारम्। आर्भवे पवमाने पञ्चहोतारम्। पितृयज्ञे षड्भोतारम्।

य॒ज्ञा॒य॒ज्ञिय॑स्य स्तो॒त्रे स॒प्तहो॑तारम्। अ॒नु॒स॒व॒नमे॒वैना॑ꣳस्तर्पयति॥४४॥

तृप्य॑ति प्र॒जया॑ प॒शुभिः॑। उपै॑नꣳ सोमपी॒थो न॑मति। दे॒वा वै चतु॑र्होतृभिः स॒त्रमा॑सत। ऋद्धिं॑परिमितं॒ यश॑स्कामाः। ते॑ऽब्रुवन्। यन्नः॑ प्रथ॒मं यश॑ ऋ॒च्छात्। सर्वे॑षान्न॒स्तथ्स॒हास॒दिति॑। सोम॒श्चतु॑र्होत्रा। अ॒ग्निः पञ्च॑होत्रा। धा॒ता षड्डो॑त्रा॥४५॥

इन्द्रः॑ स॒प्तहो॑त्रा। प्र॒जाप॑ति॒र्दश॑होत्रा। तेषा॒ꣳ सोम॒ꣳ राजा॑नं॒ यश॑ आर्च्छत्। तन्न्य॑कामयत। तेनापा॑क्रामत्। तेन॑ प्र॒लाय॑मचरत्। तं दे॒वाः प्रै॒षैः प्रैष॑मैच्छन्। तत्प्रै॒षाणां॑ प्रैष॒त्वम्। नि॒विद्भि॒र्न्य॑वेदयन्। तन्नि॒विदा॑न्निवि॒त्त्वम्॥४६॥

आ॒प्रीभि॑राप्नुवन्। तदा॒प्रीणा॑माप्रि॒त्वम्। तम॑घ्नन्। तस्य॒ यशो॒ व्य॑गृह्णत। ते ग्रहा॑ अभवन्। तद्ग्रहा॑णां ग्रह॒त्वम्। यस्यै॒वं वि॒दुषो॒ ग्रहा॑ गृ॒ह्यन्ते॑। तस्य॒ त्वे॑व गृ॑ही॒ताः। ते॑ऽब्रुवन्। यो वै नः॒ श्रेष्ठो॑ऽभू॑त्॥४७॥

तम॑वधिष्म। पुन॑रि॒मꣳ सु॑वामहा॒ इति॑। तं छन्दो॑भिरसुवन्त। तच्छन्द॑सां छन्द॒स्त्वम्। साम्ना॒ समान॑यन्। तथ्साम्नः॑ साम॒त्वम्। उ॒क्थैरुद॑स्थापयन्।

तदुक्थानामुक्थत्वम्। य एवं वेद। प्रत्येव तिष्ठति॥४८॥

सर्वमायुरेति। सोमो वै यशः। य एवं विद्वान्थ्सोममागच्छति। यश एवैनमृच्छति। तस्मादाहुः। यश्चैवं वेद यश्च न। तावुभौ सोममागच्छतः। सोमो हि यशः। तं त्वाऽव यश ऋच्छतीत्याहुः। यः सोमे सोमं प्राहेति। तस्माथ्सोमे सोमः प्रोच्यः। यश एवैनमृच्छति॥४९॥

अभिषुण्वन्ति सप्तहोता तर्पयति षड्डौत्रा निवित्त्वमभूत्तिष्ठति प्राहेति द्वे च॥ [८]

इदं वा अग्रे नैव किं च नाऽऽसीत्। न द्यौरासीत्। न पृथिवी। नान्तरिक्षम्। तदसदेव सन्मनोऽकुरुत स्यामिति। तदतप्यत। तस्मात्तेपानाद्धूमोऽजायत। तद्धूयोऽतप्यत। तस्मात्तेपानादग्निरजायत। तद्धूयोऽतप्यत॥५०॥

तस्मात्तेपानाज्ज्योतिरजायत। तद्धूयोऽतप्यत। तस्मात्तेपानादर्चिरजायत। तद्धूयोऽतप्यत। तस्मात्तेपानान्मरीचयोऽजायन्त। तद्धूयोऽतप्यत। तस्मात्तेपानादुदारा अजायन्त। तद्धूयोऽतप्यत। तदभ्रमिव समहन्यत। तद्वस्तिमभिनत्॥५१॥

स समुद्रोऽभवत्। तस्माथ्समुद्रस्य न पिबन्ति। प्रजननमिव हि मन्यन्ते। तस्मात्पशोर्जायमानादापः पुरस्ताद्यन्ति। तद्दशहोताऽन्वसृज्यत। प्रजापतिर्वै दशहोता। य एवं तपसो वीर्यं विद्वाꣳस्तप्यते। भवत्येव। तद्वा इदमापः सलिलमासीत्। सोऽरोदीत्प्रजापतिः॥५२॥

स कस्मा अज्ञि। यद्यस्या अप्रतिष्ठाया इति। यदफ्स्ववापद्यत। सा पृथिव्यभवत्। यद्यमृष्ट। तदन्तरिक्षमभवत्। यदूर्ध्वमुदमृष्ट। सा द्यौरभवत्। यदरोदीत्। तदनयो रोदस्त्वम्॥५३॥

य एवं वेद। नास्य गृहे रुदन्ति। एतद्वा एषां लोकानां जन्म। य एवमेषां लोकानां जन्म वेद। नैषु लोकेष्वार्तिमार्च्छति। स इमां प्रतिष्ठामविन्दत। स इमां प्रतिष्ठां वित्वाऽकामयत प्रजायेयेति। स तपोऽतप्यत। सोऽन्तर्वानभवत्। स जघनादसुरानसृजत॥५४॥

तेभ्यो मृन्मये पात्रेऽन्नमदुहत्। याऽस्य सा तनूरासीत्। तामपाहत। सा

तमि॑स्राऽभवत्। सो॑ऽकामयत॒ प्रजा॑ये॒येति॑। स तपो॑ऽतप्यत। सो॑न्तर्वा॑नभवत्। स प्र॒जन॑नादे॒व प्र॒जा अ॑सृजत। तस्मा॑दि॒मा भूयि॑ष्ठाः। प्र॒जन॑ना॒द्ध्ये॑ना॒ असृ॑जत॥५५॥

ताभ्यो॑ दारु॒मये॒ पात्रे॒ पयो॑ऽदुहत्। याऽस्य॒ सा त॒नूरासी॑त्। तामपा॑हत। सा जोथ्स्ना॑ऽभवत्। सो॑ऽकामयत॒ प्रजा॑ये॒येति॑। स तपो॑ऽतप्यत। सो॑ऽन्तर्वा॑नभवत्। स उ॑पप॒क्षाभ्या॑मे॒वर्तून॑सृजत। तेभ्यो॑ रज॒ते पात्रे॑ घृ॒तम॑दुहत्। याऽस्य॒ सा त॒नूरासी॑त्॥५६॥

तामपा॑हत। सो॑ऽहोरा॒त्रयो॑ः स॒न्धिर॑भवत्। सो॑ऽकामयत॒ प्रजा॑ये॒येति॑। स तपो॑ऽतप्यत। सो॑ऽन्तर्वा॑नभवत्। स मुखा॑द्दे॒वान॑सृजत। तेभ्यो॒ हरि॑ते॒ पात्रे॒ सोम॑मदुहत्। याऽस्य॒ सा त॒नूरासी॑त्। तामपा॑हत। तदह॑रभवत्॥५७॥

ए॒ते वै प्र॒जाप॑ते॒र्दोहा॑ः। य ए॒वं वेद॑। दु॒ह ए॒व प्र॒जाः। दिवा॒ वै नो॑ऽभू॒दिति॑। तद्दे॒वानां॑ देव॒त्वम्। य ए॒वं दे॒वानां॑ देव॒त्वं वेद॑। दे॒ववा॑ने॒व भ॑वति। ए॒तद्वा अ॑होरा॒त्राणां॒ जन्म॑। य ए॒वम॑होरा॒त्राणां॒ जन्म॒ वेद॑। नाहो॑रा॒त्रेष्वार्ति॒माच्छ॑ति॥५८॥

अस॒तोऽधि॒ मनो॑ऽसृज्यत। मनः॑ प्र॒जाप॑तिमसृजत। प्र॒जाप॑तिः प्र॒जा अ॑सृजत। तद्वा इ॒दं मन॑स्ये॒व प॑र॒मं प्रति॑ष्ठितम्। यदि॒दं किं च॑। तदे॒तच्छ्रो॑वस्य॒सन्नाम॒ ब्रह्म॑। व्यु॒च्छन्ती॑व्युच्छन्त्यस्मै॒ वस्य॑सीवस्यसी॒ व्यु॑च्छति। प्रजा॑यते प्र॒जया॑ प॒शुभिः॑। प्र प॑रमे॒ष्ठिनो॒ मात्रा॑माप्नोति। य ए॒वं वेद॑॥५९॥

अ॒ग्निर॑जायत॒ तद्भूयो॑ऽतप्यताभिनदरोदीत्प्र॒जाप॑तीरोद॒स्त्वम॑सृज॒तासृ॑जत घृ॒तम॑दुह॒द्याऽस्य॒ सा त॒नूरासी॒दह॑रभवद॒च्छति॒ वेद॑ (इ॒दं धू॒मो॑ऽग्निर्ज्योति॑र॒र्चिर्मरी॑चय उदा॒रास्तद॒ब्भ्र꣣ स ज॒घना॒थ्सा तमि॑स्रा॒ स प्र॒जन॑ना॒थ्सा जोथ्स्ना॒ स उ॑पप॒क्षाभ्या॒꣣ सो॑ऽहोरा॒त्रयो॑ः स॒न्धिः स मुखा॒त्तदह॑र्दे॒ववां॑न्मृ॒न्मये॑ दारु॒मये॑ रज॒ते हरि॑ते॒ तेभ्य॒स्ताभ्यो॒ द्वे तेऽन्नं॒ पयो॑ घृ॒तꣳ सोमम्॑॥)॥ [९]

प्र॒जाप॑ति॒रिन्द्र॑मसृजतानुजाव॒रं दे॒वाना॑म्। तं प्राहि॑णोत्। परे॑हि। ए॒तेषां॑ दे॒वाना॒मधि॑पतिरे॒धीति॑। तं दे॒वा अ॑ब्रुवन्। कस्त्वमसि॑। व॒यं वै त्वच्छ्रेया॑ꣳसः स्म॒ इति॑। सो॑ऽब्रवीत्। कस्त्वमसि॑ व॒यं वै त्वच्छ्रेया॑ꣳसः स्म॒ इति॑ मा दे॒वा अ॑वोच॒न्निति॑। अथ॒ वा इ॒दं तर्हि॑ प्र॒जाप॑तौ॒ हर॑ आसीत्॥६०॥

यद॒स्मिन्नादि॒त्ये। तदे॑नमब्रवीत्। ए॒तन्मे॒ प्रय॑च्छ। अथा॒हमे॒तेषां॑ दे॒वाना॒मधि॑पतिर्भविष॒ को॑ऽहꣳ स्या॒मित्य॑ब्रवीत्। ए॒तत्प्र॒दायेति॑। ए॒तथ्स्या॒ इत्य॑ब्रवीत्। यदे॒तद्ब्रवी॒षीति॑।

को ह॒ वै नाम॑ प्र॒जाप॑तिः। य ए॒वं वेद॑॥६१॥

वि॒दुरे॑नं॒ नाम्ना॑। तद॑स्मै रु॒क्मं कृ॒त्वा प्रत्य॑मुञ्चत्। ततो॒ वा इन्द्रो॑ दे॒वाना॒मधि॑पतिरभवत्। य ए॒वं वेद॑। अधि॑पतिरे॒व स॑मा॒नानां॑ भवति। सो॑ऽमन्यत। किं किं॒ वा अ॑करमिति॑। स च॒न्द्रं म॒ आह॒रेति॒ प्राल॑पत्। तच्च॒न्द्रम॑सश्चन्द्रम॒स्त्वम्। य ए॒वं वेद॑॥६२॥

च॒न्द्रवा॑ने॒व भ॑वति। तं दे॒वा अ॑ब्रुवन्। सु॒वीर्यो॑ मर्या॒ यथा॑ गोपा॒यत॒ इति॑। तथ्सूर्य॑स्य सूर्य॒त्वम्। य ए॒वं वेद॑। नैनं॑ दभ्नोति। कश्च॒ नास्मि॒न्वा इ॒दमि॑न्द्रि॒यं प्रत्य॑स्था॒दिति॑। तदिन्द्र॑स्येन्द्र॒त्वम्। य ए॒वं वेद॑। इ॒न्द्रि॒या॒व्येव॑ भ॑वति॥६३॥

अ॒यं वा इ॒दं प॑र॒मो॑ऽभू॒दिति॑। तत्प॑रमे॒ष्ठिनः॑ परमेष्ठि॒त्वम्। य ए॒वं वेद॑। प॒र॒मामे॒व काष्ठां॑ गच्छति। तं दे॒वाः स॑म॒न्तं पर्य॑विशन्। वस॑वः पु॒रस्ता॑त्। रु॒द्रा द॑क्षिण॒तः। आ॒दि॒त्याः प॒श्चात्। विश्वे॑ दे॒वा उ॑त्तर॒तः। अङ्गि॑रसः प्र॒त्यञ्चम्॑॥६४॥

सा॒ध्याः परा॑ञ्चम्। य ए॒वं वेद॑। उपै॑न॒ꣳ समा॒नाः संवि॑शन्ति। स प्र॒जाप॑तिरे॒व

भूत्वा प्रजा आवयत्। ता अस्मै नातिष्ठन्तान्नाद्याय। ता मुखं पुरस्तात्पश्यन्तीः। दक्षिणतः पर्यायन्। स दक्षिणतः पर्यवर्तयत। ता मुखं पुरस्तात्पश्यन्तीः। मुखं दक्षिणतः॥६५॥

पश्चात्पर्यायन्। स पश्चात्पर्यवर्तयत। ता मुखं पुरस्तात्पश्यन्तीः। मुखं दक्षिणतः। मुखं पश्चात्। उत्तरतः पर्यायन्। स उत्तरतः पर्यवर्तयत। ता मुखं पुरस्तात्पश्यन्तीः। मुखं दक्षिणतः। मुखं पश्चात्॥६६॥

मुखमुत्तरतः। ऊर्ध्वा उदायन्। स उपरिष्टान्न्यवर्तयत। ताः सर्वतोमुखो भूत्वाऽऽवयत्। ततो वै तस्मै प्रजा अतिष्ठन्तान्नाद्याय। य एवं विद्वान्परि च वर्तयते नि च। प्रजापतिरेव भूत्वा प्रजा अत्ति। तिष्ठन्तेऽस्मै प्रजा अन्नाद्याय। अन्नाद एव भवति॥६७॥

आसीद्वेदं चन्द्रमस्त्वं य एवं वेदैन्द्रियाव्यैव भवति प्रत्यञ्चं मुखं दक्षिणतो मुखं पश्चान्नवं च॥ [१०]

प्रजापतिरकामयत बहोर्भूयान्थ्स्यामिति। स एतं दशहोतारमपश्यत्। तं

प्रायुङ्क्त। तस्य प्रयुक्ति बहोर्भूयानभवत्। यः कामयेत बहोर्भूयान्थ्स्यामिति। स दशहोतारं प्रयुञ्जीत। बहोरेव भूयान्भवति। सोऽकामयत वीरो म आजायेतेति। स दशहोतुश्चतुर्होतारं निरमिमीत। तं प्रायुङ्क्त॥६८॥

तस्य प्रयुक्तीन्द्रोऽजायत। यः कामयेत वीरो म आजायेतेति। स चतुर्होतारं प्रयुञ्जीत। आऽस्य वीरो जायते। सोऽकामयत पशुमान्थ्स्यामिति। स चतुर्होतुः पञ्चहोतारं निरमिमीत। तं प्रायुङ्क्त। तस्य प्रयुक्ति पशुमानभवत्। यः कामयेत पशुमान्थ्स्यामिति। स पञ्चहोतारं प्रयुञ्जीत॥६९॥

पशुमानेव भवति। सोऽकामयतर्तवो मे कल्पेरन्निति। स पञ्चहोतुः षड्होतारं निरमिमीत। तं प्रायुङ्क्त। तस्य प्रयुक्त्यृतवोऽस्मा अकल्पन्त। यः कामयेतर्तवो मे कल्पेरन्निति। स षड्होतारं प्रयुञ्जीत। कल्पन्तेऽस्मा ऋतवः। सोऽकामयत सोमपः सोमयाजी स्याम्। आ मे सोमपः सोमयाजी जायेतेति॥७०॥

स षड्होतुः सप्तहोतारं निरमिमीत। तं प्रायुङ्क्त। तस्य प्रयुक्ति सोमपः

सो॑मया॒ज्य॑भवत्। आऽस्य॑ सोम॒पः सो॑मया॒ज्य॑जायत। यः का॒मये॑त सोम॒पः सो॑मया॒जी स्याँ॑म्। आ मे॑ सोम॒पः सो॑मया॒जी जा॑ये॒तेति॑। स स॒प्तहो॑तारं॒ प्रयु॑ञ्जीत। सो॒म॒प ए॒व सो॑मया॒जी भ॑वति। आऽस्य॑ सोम॒पः सो॑मया॒जी जा॑यते। स वा ए॒ष प॒शुः प॑ञ्च॒धा प्रति॑ तिष्ठति॥ ७१॥

प॒द्भिर्मुखे॑न। ते दे॒वाः प॒शून् वि॒त्वा। सु॒व॒र्गं लो॒कमा॑यन्। ते॑ऽमुष्मिँ॑ल्लो॒के व्य॑क्षुध्यन्। ते॑ऽब्रुवन्। अ॒मुतः॑ प्रदानं॒ वा उप॑जिजीवि॒मेति॑। ते स॒प्तहो॑तारं य॒ज्ञं वि॒धाया॒यास्यम्॑। आ॒ङ्गी॒र॒सं प्राहि॑ण्वन्। ए॒तेना॒मुत्र॑ कल्प॒येति॑। तस्य॒ वा इ॒यं क्लृप्तिः॑॥ ७२॥

यदि॒दं किं च॑। य ए॒वं वेद॑। कल्प॑तेऽस्मै। स वा अ॒यं म॑नु॒ष्ये॑षु य॒ज्ञः स॒प्तहो॑ता। अ॒मुत्र॑ स॒द्यो दे॒वेभ्यो॑ ह॒व्यं व॑हति। य ए॒वं वेद॑। उपै॑नं य॒ज्ञो न॑मति। यो वै चतु॑र्होतॄणां नि॒दानं॒ वेद॑। नि॒दान॑वान्भवति। अ॒ग्नि॒होत्रं वै दर्श॑होतुर्नि॒दानम्॑। द॒र्श॒पूर्ण॑मा॒सौ चतु॑र्होतुः। चा॒तु॒र्मा॒स्यानि॒ पञ्च॑होतुः। प॒शु॒ब॒न्धः षड्हो॑तुः। सौ॒म्यौ॑-

ऽध्व॒रः स॒प्तहो॑तुः। ए॒तद्वै चतु॑र्होतॄणां नि॒दानम्॑। य ए॒वं वेद॑। नि॒दान॑वान्भवति॥ ७३॥

अ॒मि॒मी॒त॒ तं प्रायु॑ङ्क्त पञ्चहोतारं॒ प्र यु॑ञ्जीत जाये॒तेति॑ तिष्ठति॒ क्लृप्ति॒र्दश॑होतुर्नि॒दानꣳ स॒प्त च॑॥ [११]

प्र॒जाप॑तिरकामयत प्र॒जाः सृ॑जे॒येति॑ प्र॒जाप॑तिरकामयत दर्श॒पूर्णमा॒सौ सृ॑जे॒येति॑ प्र॒जाप॑तिरकामयत॒ प्रजा॑ये॒येति॒ स तपः॒ स त्रि॒वृत॑ं प्र॒जाप॑तिरकामयत॒ दश॑होतारं॒ तेन॑ दश॒धाऽऽत्मान॑ं दे॒वा वै वरु॑ण॒मन्तो॒ वै प्र॒जाप॑ति॒स्ताः सृ॒ष्टाः सम॑श्लिष्यं दे॒वा वै चतु॑र्होतृभिरि॒दं वा अग्रे॑ प्र॒जाप॑ति॒रिन्द्र॑ं प्र॒जाप॑तिरकामयत ब॒होर्भूया॒नेका॑दश॥११॥

प्र॒जाप॑ति॒स्तद्ब्रह॑स्य प्र॒जाप॑तिरकामयता॒नयै॒वैन॒त्तस्य॒ वा इ॒यं क्लृप्ति॒स्तस्मा॑त्तेपा॒नाज्ज्योति॒र्य॒दस्मिन्ना॑दि॒त्ये स षड्डो॑तुः स॒प्तहो॑तारं॒ त्रिस॑प्ततिः॥ ७३॥

प्र॒जाप॑तिरकामयत नि॒दान॑वान्भवति॥

हरिः॑ ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके द्वितीयः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ तृतीयः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके तृतीयः प्रपाठकः ॥

ब्रह्मवादिनो वदन्ति। किं चतुर्होतृणां चतुर्होतृत्वमिति। यदेवैषु चतुर्धा होतारः। तेन चतुर्होतारः। तस्माच्चतुर्होतार उच्यन्ते। तच्चतुर्होतृणां चतुर्होतृत्वम्। सोमो वै चतुर्होता। अग्निः पञ्चहोता। धाता षड्होता। इन्द्रः सप्तहोता॥१॥

प्रजापतिर्दशहोता। य एवं चतुर्होतृणामृद्धिं वेद। ऋध्नोत्येव। य एषामेवं बन्धुतां वेद। बन्धुमान्भवति। य एषामेवं क्लृप्तिं वेद। कल्पतेऽस्मै। य एषामेवमायतनं वेद। आयतनवान्भवति। य एषामेवं प्रतिष्ठां वेद॥२॥

प्रत्येव तिष्ठति। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। दशहोता चतुर्होता। पञ्चहोता षड्होता सप्तहोता। अथ कस्माच्चतुर्होतार उच्यन्त इति। इन्द्रो वै चतुर्होता। इन्द्रः खलु वै श्रेष्ठो देवतानामुपदेशनात्। य एवमिन्द्रꣳ श्रेष्ठं देवतानामुपदेशनाद्वेद। वसिष्ठः समानानां भवति। तस्माच्छ्रेष्ठमायन्तं प्रथमेनैवानु बुध्यन्ते। अयमागन्।

अ॒यमवा॑सा॒दिति॑। की॒र्तिर॑स्य॒ पूर्वाऽऽग॑च्छति ज॒नता॑माय॒तः। अथो॑ एनं प्रथ॒मेनै॒वानु॑ बुध्यन्ते। अ॒यमागन्॑। अ॒यमवा॑सा॒दिति॑॥३॥

स॒प्तहो॑ता प्रति॒ष्ठां वेद॑ बुध्यन्ते॒ षट्च॑॥ [१]

दक्षि॑णां प्रतिग्रही॒ष्यन्थ्स॒प्तद॑श॒कृत्वोऽपा॑न्यात्। आ॒त्मान॑मे॒व समि॑न्धे। तेज॑से वी॒र्या॑य। अथो॑ प्र॒जाप॑तिरे॒वैनां॑ भू॒त्वा प्रति॑गृह्णाति। आ॒त्मनोऽना॑र्त्यै। यद्ये॑न॒मार्त्वि॑ज्याद्वृ॒तꣳ सन्तं॑ नि॒र्॒हरे॑रन्। आग्नी॑ध्रे जुहुया॒द्दश॑होतारम्। च॒तु॒र्गृ॒ही॒तेनाऽऽज्ये॑न। पु॒रस्ता॑त्प्र॒त्यङ्तिष्ठन्॑। प्र॒ति॒लो॒मं वि॒ग्राहम्॑॥४॥

प्रा॒णाने॒वास्योप॑ दासयति। यद्ये॑नं॒ पुन॑रुप॒ शिक्षे॑युः। आग्नी॑ध्र ए॒व जु॑हुया॒द्दश॑होतारम्। च॒तु॒र्गृ॒ही॒तेनाऽऽज्ये॑न। प॒श्चात्प्राङासी॑नः। अ॒नु॒लो॒ममवि॑ग्राहम्। प्रा॒णाने॒वास्मै॑ कल्पयति। प्राय॑श्चित्ती॒ वाग्घोतेत्यृ॑तुमु॒खऋ॑तुमुखे जुहोति। ऋ॒तूने॒वास्मै॑ कल्पयति। कल्प॑न्तेऽस्मा ऋ॒तवः॑॥५॥

क्लृ॒प्ता अ॑स्मा ऋ॒तव॒ आय॑न्ति। षड्ढो॑ता॒ वै भू॒त्वा प्र॒जाप॑तिरि॒दꣳ सर्व॑मसृजत। स

मनो॑ऽसृजत। मन॒सोऽधि॑ गाय॒त्रीम॑सृजत। तद्गा॑य॒त्रीं यश॑ आर्च्छत्। तामाऽल॑भत। गा॒य॒त्रि॒या अधि॒ छन्दाꣳ॑स्यसृजत। छन्दो॒भ्योऽधि॒ साम॑। तथ्साम॒ यश॑ आर्च्छत्। तदाऽल॑भत॥६॥

साम्नोऽधि॒ यजूꣳ॑ष्यसृजत। यजु॒र्भ्योऽधि॒ विष्णुम्॑। तद्विष्णुं॒ यश॑ आर्च्छत्। तमाऽल॑भत। विष्णो॒रध्योष॑धीरसृजत। ओष॑धी॒भ्योऽधि॒ सोमम्॑। तथ्सोमं॒ यश॑ आर्च्छत्। तमाऽल॑भत। सोमा॒दधि॑ प॒शून॑सृजत। प॒शुभ्योऽधीन्द्रम्॑॥७॥

तदिन्द्रं॒ यश॑ आर्च्छत्। तदे॑न॒न्नाति॒ प्राच्य॑वत। इन्द्र॑ इव यश॒स्वी भ॑वति। य ए॒वं वेद॑। नैनं॒ यशोऽति॒ प्रच्य॑वते। यद्वा इ॒दं किं च॑। तथ्सर्व॑मुत्ता॒न एवाऽऽङ्गी॑र॒सः प्रत्य॑गृह्णात्। तदे॑नं॒ प्रति॑गृहीतं॒ नाहि॑नत्। यत्किं च॑ प्रतिगृह्णी॒यात्। तथ्सर्व॑मुत्ता॒नस्त्वा॑ऽऽङ्गीर॒सः प्रति॑गृह्णा॒त्वित्ये॒व प्रति॑गृह्णीयात्। इ॒यं वा उ॑त्ता॒न आ॑ङ्गीर॒सः। अ॒नयै॒वैन॒त्प्रति॑गृह्णाति। नैनꣳ॑ हिनस्ति। ब॒र्हिषा॒ प्रती॑या॒द्गां वाऽश्वं॑ वा। ए॒तद्वै प॑शू॒नां प्रि॒यं धाम॑। प्रि॒येणै॒वैनं॒ धाम्ना॒ प्रत्ये॑ति॥८॥

वि॒ग्राहं॑मृत॒वस्तदाऽलं॑भ॒तेन्द्रं॑ गृह्णीया॒थ्षट्ट्वं॑॥ [२]

यो वा अवि॑द्वान्निव॒र्तय॑ते। विशी॑र्षा॒ सपा॑प्मा॒ऽमुष्मिँ॑ल्लो॒के भ॑वति। अथ॒ यो वि॒द्वान्निं॑व॒र्तय॑ते। सशी॑र्षा॒ विपा॑प्मा॒ऽमुष्मिँ॑ल्लो॒के भ॑वति। दे॒वता॒ वै स॒प्त पुष्टि॑कामा॒न्य॑वर्तयन्त। अ॒ग्निश्च॑ पृथि॒वी च॑। वा॒युश्चा॒न्तरि॑क्षं च। आ॒दि॒त्यश्च॒ द्यौश्च॑ च॒न्द्रमाः॑। अ॒ग्निर्न्य॑वर्तयत। स सा॑ह॒स्रम॑पुष्यत्॥९॥

पृ॒थि॒वी न्य॑वर्तयत। सौष॑धीभि॒र्वन॒स्पति॑भिरपुष्यत्। वा॒युर्न्य॑वर्तयत। स मरी॑चीभिरपुष्यत्। अ॒न्तरि॑क्षं॒ न्य॑वर्तयत। तद्वयो॑भिरपुष्यत्। आ॒दि॒त्यो न्य॑वर्तयत। स र॒श्मिभि॑रपुष्यत्। द्यौर्न्य॑वर्तयत। सा नक्ष॑त्रैरपुष्यत्। च॒न्द्रमा॒ न्य॑वर्तयत। सो॑ऽहोरा॒त्रैर॑र्धमा॒सैर्मासै॑र्ऋ॒तुभिः॑ संवथ्स॒रेणा॑पुष्यत्। तान्पोषा॑न्पुष्यति। याꣳस्ते-ऽपु॑ष्यन्। य ए॒वं वि॒द्वान्नि च॑ व॒र्तय॑ते॒ परि॑ च॥१०॥

अ॒पु॒ष्य॒न्नक्ष॑त्रैरपुष्य॒त्पश्च॑ च॥ [३]

तस्य॒ वा अ॒ग्नेर्हिर॑ण्यं प्रतिजग्र॒हुषः॑। अ॒र्धमि॑न्द्रि॒यस्यापा॑क्रामत्। तदे॒तेनै॒व

प्रत्यगृह्णात्। तेन वै सोऽर्धमिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाधत्त। अर्धमिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाधत्ते। य एवं विद्वान् हिरण्यं प्रतिगृह्णाति। अथ योऽविद्वान्प्रतिगृह्णाति। अर्धमस्येन्द्रियस्यापक्रामति। तस्य वै सोमस्य वासः प्रतिजग्रहुषः। तृतीयमिन्द्रियस्यापाक्रामत्॥११॥

तदेतेनैव प्रत्यगृह्णात्। तेन वै स तृतीयमिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाधत्त। तृतीयमिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाधत्ते। य एवं विद्वान् वासः प्रतिगृह्णाति। अथ योऽविद्वान्प्रतिगृह्णाति। तृतीयमस्येन्द्रियस्यापक्रामति। तस्य वै रुद्रस्य गां प्रतिजग्रहुषः। चतुर्थमिन्द्रियस्यापाक्रामत्। तामेतेनैव प्रत्यगृह्णात्। तेन वै स चतुर्थमिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाधत्त॥१२॥

चतुर्थमिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाधत्ते। य एवं विद्वान्गां प्रतिगृह्णाति। अथ योऽविद्वान्प्रतिगृह्णाति। चतुर्थमस्येन्द्रियस्यापक्रामति। तस्य वै वरुणस्याश्वं प्रतिजग्रहुषः। पञ्चममिन्द्रियस्यापाक्रामत्। तमेतेनैव प्रत्यगृह्णात्। तेन वै स पञ्चममिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाधत्त। पञ्चममिन्द्रियस्याऽऽत्मन्नुपाधत्ते। य एवं

वि॒द्वानश्वं॑ प्रतिगृ॒ह्णाति॑॥१३॥

अथ॒ योऽवि॑द्वान्प्रतिगृ॒ह्णाति॑। प॒ञ्च॒मम॑स्येन्द्रि॒यस्याप॑क्रामति। तस्य॒ वै प्र॒जाप॑तेः पुरु॑षं प्रतिजग्र॒हुषः॑। ष॒ष्ठमि॑न्द्रि॒यस्यापा॑क्रामत्। तमे॒तेनै॒व प्रत्य॑गृह्णात्। तेन॒ वै स ष॒ष्ठमि॑न्द्रि॒यस्या॒ऽऽत्मन्नु॒पाध॑त्त। ष॒ष्ठमि॑न्द्रि॒यस्या॒ऽऽत्मन्नु॒पाध॑त्ते। य ए॒वं वि॒द्वान्पुरु॑षं प्रतिगृ॒ह्णाति॑। अथ॒ योऽवि॑द्वान्प्रतिगृ॒ह्णाति॑। ष॒ष्ठम॑स्येन्द्रि॒यस्याप॑क्रामति॥१४॥

तस्य॒ वै मनो॒स्तल्पं॑ प्रतिजग्र॒हुषः॑। स॒प्त॒ममि॑न्द्रि॒यस्यापा॑क्रामत्। तमे॒तेनै॒व प्रत्य॑गृह्णात्। तेन॒ वै स स॑प्त॒ममि॑न्द्रि॒यस्या॒ऽऽत्मन्नु॒पाध॑त्त। स॒प्त॒ममि॑न्द्रि॒यस्या॒ऽऽत्मन्नु॒पाध॑त्ते। य ए॒वं वि॒द्वाꣳस्तल्पं॑ प्रतिगृ॒ह्णाति॑। अथ॒ योऽवि॑द्वान्प्रतिगृ॒ह्णाति॑। स॒प्त॒मम॑स्येन्द्रि॒यस्याप॑क्रामति। तस्य॒ वा उ॑त्ता॒नस्या॑ऽऽङ्गीर॒सस्याप्रा॑णत्प्रतिजग्र॒हुषः॑। अ॒ष्ट॒ममि॑न्द्रि॒यस्यापा॑क्रामत्॥१५॥

तदे॒तेनै॒व प्रत्य॑गृह्णात्। तेन॒ वै सो॑ऽष्ट॒ममि॑न्द्रि॒यस्या॒ऽऽत्मन्नु॒पाध॑त्त। अ॒ष्ट॒ममि॑न्द्रि॒यस्या॒ऽऽत्मन्नु॒पाध॑त्ते। य ए॒वं वि॒द्वानप्रा॑णत्प्रतिगृ॒ह्णाति॑। अथ॒ योऽवि॑द्वान्प्रतिगृ॒ह्णाति॑।

अ॒ष्टम॑मस्येन्द्रि॒यस्यापा॑क्रामति। यद्वा इ॒दं किं च॑। तथ्सर्व॑मुत्ता॒न ए॒वा-ऽऽङ्गी॑र॒सः प्रत्य॑गृह्णात्। तदे॑नं॒ प्रति॑गृहीतं॒ नाहि॑नत्। यत्किं च॑ प्रतिगृह्णी॒यात्। तथ्सर्व॑मुत्ता॒नस्त्वा॑ऽऽङ्गीर॒सः प्रति॑गृह्णा॒त्वित्ये॒व प्रति॑गृह्णीयात्। इ॒यं वा उ॑त्ता॒न आ॑ङ्गीर॒सः। अ॒नयै॒वैन॒त्प्रति॑गृह्णाति। नैन॑ꣳ हिनस्ति॥१६॥

तृती॑यमिन्द्रि॒यस्यापा॑क्रामच्चतु॒र्थमि॑न्द्रि॒यस्या॒त्मन्नु॒पाध॒त्ताश्व॑ प्रतिगृह्णाति॑ ष॒ष्ठम॑स्येन्द्रि॒यस्यापा॑क्रामत्यष्ट॒मम॑िन्द्रि॒यस्यापा॑क्रामत्प्रतिगृह्णी॒याच्चत्वारि॑ च (तस्य॒ वा अ॒ग्नेर्हिर॑ण्य॒ꣳ सोम॑स्य॒ वास॒स्तदे॒तेन॑ रु॒द्रस्य॒ गान्तामे॒तेन॒ वरु॑ण॒स्याश्व॑ प्र॒जाप॑तेः पुरु॑षं॒ मनो॒स्तल्प॒न्तमे॒तेनौ॑त्ता॒नस्य॒ तदे॒तेनाप्रा॑ण॒द्यद्वे। अ॒र्धं तृती॑यमष्ट॒मं तच्च॑तु॒र्थं तां प॑ञ्च॒मꣳ ष॒ष्ठꣳ स॑प्त॒मन्तम्। तदे॒तेन॒ द्वे तामे॒तेनैकं॒ तमे॒तेन॒ त्रीणि॒ तदे॒तेनैकम्॑॥)॥[४]

ब्र॒ह्म॒वा॒दिनो॑ वदन्ति। यद्दश॑होतारः स॒त्रमास॑त। केन॒ ते गृ॒हप॑तिनाऽऽर्ध्नुवन्। केन॑ प्र॒जा अ॑सृज॒न्तेति॑। प्र॒जाप॑तिना॒ वै ते गृ॒हप॑तिनाऽऽर्ध्नुवन्। तेन॑ प्र॒जा अ॑सृजन्त। यच्चतु॑र्होतारः स॒त्रमास॑त। केन॒ ते गृ॒हप॑तिनाऽऽर्ध्नुवन्। केनौष॑धीरसृज॒न्तेति॑। सोमे॑न॒ वै ते गृ॒हप॑तिनाऽऽर्ध्नुवन्॥१७॥

तेनौष॑धीरसृजन्त। यत्पञ्च॑होतारः स॒त्रमास॑त। केन॒ ते गृ॒हप॑तिनाऽऽर्ध्नुवन्।

केनै॒भ्यो लो॒केभ्योऽसु॑रा॒न्प्राणु॑दन्त। केनै॑षां प॒शून॑वृञ्ज॒तेति॑। अ॒ग्निना॒ वै ते गृ॒हप॑तिना-ऽऽर्ध्नुवन्। तेनै॒भ्यो लो॒केभ्योऽसु॑रा॒न्प्राणु॑दन्त। तेनै॑षां प॒शून॑वृञ्जत। यथ्षड्डो॑तारः स॒त्रमास॑त। केन॒ ते गृ॒हप॑तिनाऽऽर्ध्नुवन्॥१८॥

केन॒र्तून॑कल्पय॒न्तेति॑। धा॒त्रा वै ते गृ॒हप॑तिनाऽऽर्ध्नुवन्। तेन॒र्तून॑कल्पयन्त। यथ्स॒प्तहो॑तारः स॒त्रमास॑त। केन॒ ते गृ॒हप॑तिनाऽऽर्ध्नुवन्। केन॒ सुव॑रायन्। केनै॒माँल्लो॒कान्थ्सम॑तन्व॒न्निति॑। अ॒र्य॒म्णा वै ते गृ॒हप॑तिनाऽऽर्ध्नुवन्। तेन॒ सुव॑रायन्। तेनै॒माँल्लो॒कान्थ्सम॑तन्व॒न्निति॑॥१९॥

ए॒ते वै दे॒वा गृ॒हप॑तयः। तान् य ए॒वं वि॒द्वान्। अप्य॒न्यस्य॑ गार्हप॒ते दीक्ष॑ते। अ॒वा॒न्त॒रमे॒व स॒त्रिणा॑मृध्नोति। यो वा अ॑र्य॒मणं॒ वेद॑। दान॑कामा अस्मै प्र॒जा भ॑वन्ति। य॒ज्ञो वा अ॑र्य॒मा। आया॑वस॒तिरिति॒ वै तमा॑हु॒र्यं प्र॒शꣳस॑न्ति। आया॑वस॒तिर्भ॑वति। य ए॒वं वेद॑॥२०॥

यद्वा इ॒दं किं च॑। तथ्सर्वं॒ चतु॑र्होतारः। चतु॑र्होतृ॒भ्योऽधि॑ य॒ज्ञो निर्मि॑तः। स य

एवं विद्वान् विवदेत। अहमेव भूयो वेद। यश्चतुर्होतॄन् वेदेति। स ह्येव भूयो वेद। यश्चतुर्होतॄन् वेद। यो वै चतुर्होतृणाꣳ होतॄन् वेद। सर्वासु प्रजास्वन्नमत्ति॥२१॥

सर्वा दिशोऽभि जयति। प्रजापतिर्वै दशहोतृणाꣳ होता। सोमश्चतुर्होतृणाꣳ होता। अग्निः पञ्चहोतृणाꣳ होता। धाता षड्होतृणाꣳ होता। अर्यमा सप्तहोतृणाꣳ होता। एते वै चतुर्होतृणाꣳ होतारः। तान् य एवं वेद। सर्वासु प्रजास्वन्नमत्ति। सर्वा दिशोऽभि जयति॥२२॥

आर्ध्वन्नार्ध्वन्नित्येवं वेदात्ति सर्वा दिशोऽभि जयति (वै तेन सत्रङ्केन॥)॥ [५]

प्रजापतिः प्रजाः सृष्ट्वा व्यस्रꣳसत। स हृदयं भूतोऽशयत्। आत्मन् हा (३) इत्यह्वयत्। आपः प्रत्यशृण्वन्। ता अग्निहोत्रेणैव यज्ञक्रतुनोप पर्यावर्तन्त। ताः कुसिन्धमुपौहन्। तस्मादग्निहोत्रस्य यज्ञक्रतोः। एक ऋत्विक्। चतुष्कृत्वोऽह्वयत्। अग्निर्वायुरादित्यश्चन्द्रमाः॥२३॥

ते प्रत्यशृण्वन्। ते दर्शपूर्णमासाभ्यामेव यज्ञक्रतुनोप पर्यावर्तन्त। त

उपौ॑ह॒ꣳश्च॒त्वार्यङ्गा॑नि। तस्मा॑द्दर्श॒पूर्णमा॒सयो॑र्यज्ञक्र॒तोः। च॒त्वारः॑ ऋ॒त्विजः॑। प॒ञ्च॒कृत्वोऽह्व॑यत्। प॒शवः॒ प्रत्य॑शृण्वन्। ते चा॑तुर्मा॒स्यै॑रे॒व य॑ज्ञक्र॒तुनोप॑ प॒र्याव॑र्तन्त। त उपौ॑ह॒ लोमं॑ छ॒वीं मा॒ꣳसमस्थि॑ म॒ज्जानम्॑। तस्मा॑च्चातुर्मा॒स्यानां॑ यज्ञक्र॒तोः॥२४॥

पञ्च॒र्त्विजः॑। ष॒ट्कृत्वोऽह्व॑यत्। ऋ॒तवः॒ प्रत्य॑शृण्वन्। ते प॑शुब॒न्धेनै॒व य॑ज्ञक्र॒तुनोप॑प॒र्याव॑र्तन्त। त उपौ॑ह॒न्थ्स्तना॑वा॒ण्डौ शि॒श्नमवा॑ञ्चं प्रा॒णम्। तस्मा॑त्पशुब॒न्धस्य॑ यज्ञक्र॒तोः। षडृ॒त्विजः॑। स॒प्त॒कृत्वोऽह्व॑यत्। होत्राः॒ प्रत्य॑शृण्वन्। ताः सौ॒म्येनै॒वाध्व॒रेण॑ यज्ञक्र॒तुनोप॑प॒र्याव॑र्तन्त॥२५॥

ता उपौ॑ह॒न्थ्स॒प्त शी॑र्ष॒ण्या॑न्प्रा॒णान्। तस्मा॑थ्सौ॒म्यस्या॑ध्व॒रस्य॑ यज्ञक्र॒तोः। स॒प्त होत्राः॒ प्राची॒र्वष॑ट्कुर्वन्ति। द॒श॒कृत्वोऽह्व॑यत्। तपः॒ प्रत्य॑शृणोत्। तत्कर्म॑णै॒व सं॑वथ्स॒रेण॒ सर्वै॑र्यज्ञक्र॒तुभि॒रुप॑ प॒र्याव॑र्तत। तथ्सर्व॑मा॒त्मान॒मप॑रिवर्ग॒मुपौ॑हत्। तस्मा॑थ्संवथ्स॒रे सर्वे॑ यज्ञक्र॒तवोऽव॑रुध्यन्ते। तस्मा॒द्दश॑होता॒ चतु॑र्होता। पञ्च॑होता॒ षड्डो॑ता स॒प्तहो॑ता। एक॑होत्रे ब॒लिꣳ ह॑रन्ति। हर॑न्त्यस्मै प्र॒जा ब॒लिम्। ऐन॒मप्र॑तिख्यातं गच्छति। य

एवं वेद॥२६॥

चन्द्रमाँश्चातुर्मास्यानाँ यज्ञक्रतोरध्वरेण यज्ञक्रतुनोप पर्यावर्तन्त सप्तहोता चत्वारि च॥ [६]

प्रजापतिः पुरुषमसृजत। सोऽग्निरब्रवीत्। ममायमन्नमस्त्विति। सोऽबिभेत्। सर्वं वै माऽयं प्र धक्ष्यतीति। स एताꣳश्चतुर्होतॄनात्मस्परणानपश्यत्। तानजुहोत्। तैर्वै स आत्मानमस्पृणोत्। यदग्निहोत्रं जुहोति। एकहोतारमेव तद्यज्ञक्रतुमाप्नोत्यग्निहोत्रम्॥२७॥

कुसिन्धं चाऽऽत्मनः स्पृणोति। आदित्यस्य च सायुज्यं गच्छति। चतुरुन्नयति। चतुर्होतारमेव तद्यज्ञक्रतुमाप्नोति दर्शपूर्णमासौ। चत्वारि चाऽऽत्मनोऽङ्गानि स्पृणोति। आदित्यस्य च सायुज्यं गच्छति। चतुरुन्नयति। समित्पञ्चमी। पञ्चहोतारमेव तद्यज्ञक्रतुमाप्नोति चातुर्मास्यानि। लोमं छवीं माꣳसमस्थि मज्जानम्॥२८॥

तानि चाऽऽत्मनः स्पृणोति। आदित्यस्य च सायुज्यं गच्छति। चतुरुन्नयति।

द्विर्जुहोति। षड्ढोतारमेव तद्यज्ञक्रतुमाप्नोति पशुबन्धम्। स्तनावाण्डौ शिश्नमवाञ्चं प्राणम्। तानि चाऽऽत्मनः स्पृणोति। आदित्यस्य च सायुज्यं गच्छति। चतुरुन्नयति। द्विर्जुहोति॥२९॥

समिथ्सप्तमी। सप्तहोतारमेव तद्यज्ञक्रतुमाप्नोति सौम्यमध्वरम्। सप्त चाऽऽत्मनः शीर्षण्यान्प्राणान्थ्स्पृणोति। आदित्यस्य च सायुज्यं गच्छति। चतुरुन्नयति। द्विर्जुहोति। द्विर्निमार्ष्टि। द्विः प्राश्नाति। दशहोतारमेव तद्यज्ञक्रतुमाप्नोति संवथ्सरम्। सर्वं चाऽऽत्मानमपरिवर्गꣳ स्पृणोति। आदित्यस्य च सायुज्यं गच्छति॥३०॥

अग्निहोत्रं मञ्जानन्द्विर्जुहोत्यपरिवर्गꣳ स्पृणोत्येकं च॥ [७]

प्रजापतिरकामयत प्रजायेयेति। स तपोऽतप्यत। सोऽन्तर्वानभवत्। स हरितः श्यावोऽभवत्। तस्माथ्स्त्र्यन्तर्वत्नी। हरिणी सती श्यावा भवति। स विजायमानो गर्भेणाताम्यत्। स तान्तः कृष्णः श्यावोऽभवत्। तस्मात्तान्तः कृष्णः श्यावो भवति।

तस्यासु॑रे॒वाजी॑वत्॥३१॥

तेनासु॒नाऽसु॑रानसृजत। तदसु॑राणामसुर॒त्वम्। य ए॒वमसु॑राणामसुर॒त्वं वेद॑। असु॑माने॒व भ॑वति। नैन॒मसु॑र्जहाति। सोऽसु॑रान्थ्सृ॒ष्ट्वा पि॒तेवा॑मन्यत। तदनु॑ पि॒तॄन॑सृजत। तत्पि॑तॄ॒णां पि॑तृ॒त्वम्। य ए॒वं पि॑तॄ॒णां पि॑तृ॒त्वं वेद॑। पि॒तेवै॒व स्वानां॑ भवति॥३२॥

यन्त्य॑स्य पि॒तरो॒ हवम्॑। स पि॒तॄन्थ्सृ॒ष्ट्वाऽऽम॑नस्यत्। तदनु॑ मनु॒ष्या॑नसृजत। तन्म॑नु॒ष्या॑णां मनुष्य॒त्वम्। य ए॒वं म॑नु॒ष्या॑णां मनुष्य॒त्वं वेद॑। म॒न॒स्व्येव भ॑वति। नैनं॒ मनु॑र्जहाति। तस्मै॑ मनु॒ष्या॑न्थ्ससृजा॒नाय॑। दिवा॑ देव॒त्राऽभ॑वत्। तदनु॑ दे॒वान॑सृजत। तद्दे॒वानां॑ देव॒त्वम्। य ए॒वं दे॒वानां॑ देव॒त्वं वेद॑। दिवा॑ है॒वास्य॑ देव॒त्रा भ॑वति। तानि॒ वा ए॒तानि॑ च॒त्वार्यम्भा॑ꣳसि। दे॒वा म॑नु॒ष्याः॑ पि॒तरोऽसु॑राः। तेषु॒ सर्वे॒ष्वम्भो॒ नभ॑ इव भवति। य ए॒वं वेद॑॥३३॥

अ॒जी॒व॒थ्स्वानां॑ भवति दे॒वान॑सृजत स॒प्त च॑॥ [८]

ब्रह्मवादिनो वदन्ति। यो वा इमं विद्यात्। यतोऽयं पवते। यदभि पवते। यदभि सम्पवते। सर्वमायुरियात्। न पुराऽऽयुषः प्र मीयेत। पशुमान्थ्स्यात्। विन्देत प्रजाम्। यो वा इमं वेद॥३४॥

यतोऽयं पवते। यदभि पवते। यदभि सम्पवते। सर्वमायुरेति। न पुराऽऽयुषः प्र मीयते। पशुमान्भवति। विन्दते प्रजाम्। अद्भ्यः पवते। अपोऽभि पवते। अपोऽभि सम्पवते॥३५॥

अस्याः पवते। इमामभि पवते। इमामभि सम्पवते। अग्नेः पवते। अग्निमभि पवते। अग्निमभि सम्पवते। अन्तरिक्षात्पवते। अन्तरिक्षमभि पवते। अन्तरिक्षमभि सम्पवते। आदित्यात्पवते॥३६॥

आदित्यमभि पवते। आदित्यमभि सम्पवते। द्योः पवते। दिवमभि पवते। दिवमभि सम्पवते। दिग्भ्यः पवते। दिशोऽभि पवते। दिशोऽभि सम्पवते। स यत्पुरस्ताद्वाति। प्राण एव भूत्वा पुरस्ताद्वाति॥३७॥

तस्मा॑त्पु॒रस्ता॒द्वान्तम्॑। सर्वाः॑ प्र॒जाः प्रति॑ नन्दन्ति। प्रा॒णो हि प्रि॒यः प्र॒जाना॑म्। प्रा॒ण इ॑व प्रि॒यः प्र॒जाना॑ भवति। य ए॒वं वेद॑। स वा ए॒ष प्रा॒ण ए॒व। अथ॒ यद्द॑क्षिण॒तो वाति॑। मा॒त॒रिश्वै॒व भू॒त्वा द॑क्षिण॒तो वा॑ति। तस्मा॑द्दक्षिण॒तो वान्तं॑ वि॒द्यात्। सर्वा॒ दिश॒ आ वा॑ति॥३८॥

सर्वा॒ दिशोऽनु॒ वि वा॑ति। सर्वा॒ दिशोऽनु॒ सं वा॒तीति॑। स वा ए॒ष मा॑त॒रिश्वै॒व। अथ॒ यत्प॒श्चाद्वाति॑। पव॑मान ए॒व भू॒त्वा प॒श्चाद्वा॑ति। पू॒तम॑स्मा॒ आह॑रन्ति। पू॒तमुप॑हरन्ति। पू॒तम॑श्नाति। य ए॒वं वेद॑। स वा ए॒ष पव॑मान ए॒व॥३९॥

अथ॒ यदु॑त्तर॒तो वाति॑। स॒वि॒तैव भू॒त्त्वोत्त॑र॒तो वा॑ति। स॒वि॒तेव॒ स्वाना॑ भवति। य ए॒वं वेद॑। स वा ए॒ष स॑वि॒तैव। ते य ए॑नं पु॒रस्ता॑दा॒यन्त॑मुप॒वद॑न्ति। य ए॒वास्य॑ पु॒रस्ता॑त्पा॒प्मानः॑। ताꣳस्तेऽप॑ घ्नन्ति। पु॒रस्ता॒दित॑रान्पा॒प्मनः॑ सचन्ते। अथ॒ य ए॑नं दक्षिण॒त आ॒यन्त॑मुप॒वद॑न्ति॥४०॥

य ए॒वास्य॑ दक्षिण॒तः पा॒प्मानः॑। ताꣳस्तेऽप॑ घ्नन्ति। द॒क्षि॒ण॒त इत॑रान्पा॒प्मनः॑

सचन्ते। अथ य एनं पश्चादायन्तमुप वदन्ति। य एवास्य पश्चात्पाप्मानः। ताꣳस्तेऽपघ्नन्ति। पश्चादितरान्पाप्मनः सचन्ते। अथ य एनमुत्तरत आयन्तमुप वदन्ति। य एवास्यौत्तरतः पाप्मानः। ताꣳस्तेऽपघ्नन्ति॥४१॥

उत्तरत इतरान्पाप्मनः सचन्ते। तस्मादेवं विद्वान्। वीव नृत्येत्। प्रेव चलेत्। व्यस्येवाक्ष्यौ भाषेत। मण्टयेदिव। क्राथयेदिव। शृङ्गायेतेव। उत मोप वदेयुः। उत मे पाप्मानमप हन्युरिति। स यान्दिशꣳ सनिमेष्यन्थ्स्यात्। यदा तान्दिशं वातो वायात्। अथ प्रवेयात्। प्र वा धावयेत्। सातमेव रदितं व्यूढं गन्धमभि प्रच्यवते। आऽस्य तं जनपदं पूर्वा कीर्तिर्गच्छति। दानकामा अस्मै प्रजा भवन्ति। य एवं वेद॥४२॥

वेद सम्पवत आदित्यात्पवते वात्या वात्येष पवमान एव दक्षिणत आयन्तमुप वदन्त्युत्तरतः पाप्मानस्ताꣳ स्तेप घ्नन्तीत्यष्टौ च॥ [९]

प्रजापतिः सोमꣳ राजानमसृजत। तं त्रयो वेदा अन्वसृज्यन्त। तान् हस्तेऽकुरुत। अथ ह सीता सावित्री। सोमꣳ राजानं चकमे। श्रद्धामु स चकमे।

साऽऽह पितरं प्रजापतिमुपससार। तꣳ होवाच। नमस्ते अस्तु भगवः। उप त्वाऽयानि॥४३॥

प्र त्वा पद्ये। सोमं वै राजानं कामये। श्रद्धामु स कामयत इति। तस्या उ ह स्थागरमलङ्कारं कल्पयित्वा। दशहोतारं पुरस्ताद्व्याख्याय। चतुर्होतारं दक्षिणतः। पञ्चहोतारं पश्चात्। षड्होतारमुत्तरतः। सप्तहोतारमुपरिष्टात्। सम्भारैश्च पत्निभिश्च मुखेऽलङ्कृत्य॥४४॥

आऽस्यार्धं वव्राज। ताꣳ होदीक्ष्योवाच। उप मा वर्तस्वेति। तꣳ होवाच। भोगं तु म आचक्ष्व। एतन्म आचक्ष्व। यत्ते पाणाविति। तस्या उ ह त्रीन् वेदान्प्रददौ। तस्मादुह स्त्रियो भोगमेव हारयन्ते। स यः कामयेत प्रियः स्यामिति॥४५॥

यं वा कामयेत प्रियः स्यादिति। तस्मा एतꣳ स्थागरमलङ्कारं कल्पयित्वा। दशहोतारं पुरस्ताद्व्याख्याय। चतुर्होतारं दक्षिणतः। पञ्चहोतारं पश्चात्। षड्होतारमुत्तरतः। सप्तहोतारमुपरिष्टात्। सम्भारैश्च पत्निभिश्च मुखेऽलङ्कृत्य।

आस्यार्धं व्र॑जेत्। प्रि॒यो है॒व भ॑वति॥४६॥

अ॒या॒न्य॒लङ्कृत्यं स्या॒मिति॑ भवति॥ [१०]

ब्रह्मा॑त्म॒न्वद॑सृजत। तद॑कामयत। समा॒त्मना॑ पद्ये॒येति॑। आत्म॒न्नात्म॒न्नित्याम॑न्त्रयत। तस्मै॑ दश॒मꣳ हू॒तः प्रत्य॑शृणोत्। स दश॑हूतोऽभवत्। दश॑हूतो ह॒ वै नामै॒षः। तं वा ए॒तं दश॑हूत॒ꣳ सन्तम्॑। दश॑होतेत्याच॑क्षते प॒रोक्षे॑ण। प॒रोक्ष॑प्रिया इव॒ हि दे॒वाः॥४७॥

आत्म॒न्नात्म॒न्नित्याम॑न्त्रयत। तस्मै॑ सप्त॒मꣳ हू॒तः प्रत्य॑शृणोत्। स स॒प्तहू॑तोऽभवत्। स॒प्तहू॑तो ह॒ वै नामै॒षः। तं वा ए॒तꣳ स॒प्तहू॑त॒ꣳ सन्तम्॑। स॒प्तहो॑तेत्याच॑क्षते प॒रोक्षे॑ण। प॒रोक्ष॑प्रिया इव॒ हि दे॒वाः। आत्म॒न्नात्म॒न्नित्याम॑न्त्रयत। तस्मै॑ ष॒ष्ठꣳ हू॒तः प्रत्य॑शृणोत्। स षड्हू॑तोऽभवत्॥४८॥

षड्हू॑तो ह॒ वै नामै॒षः। तं वा ए॒तꣳ षड्हू॑त॒ꣳ सन्तम्॑। षड्हो॑तेत्याच॑क्षते प॒रोक्षे॑ण। प॒रोक्ष॑प्रिया इव॒ हि दे॒वाः। आत्म॒न्नात्म॒न्नित्याम॑न्त्रयत। तस्मै॑ पञ्च॒मꣳ हू॒तः

प्रत्यश्रृणोत्। स पञ्चहूतोऽभवत्। पञ्चहूतो ह वै नामैषः। तं वा एतं पञ्चहूतꣳ सन्तम्। पञ्चहोतेत्याचक्षते परोक्षेण॥४९॥

परोक्षप्रिया इव हि देवाः। आत्मन्नात्मन्नित्यामन्त्रयत। तस्मै चतुर्थꣳ हूतः प्रत्यश्रृणोत्। स चतुर्हूतोऽभवत्। चतुर्हूतो ह वै नामैषः। तं वा एतं चतुर्हूतꣳ सन्तम्। चतुर्होतेत्याचक्षते परोक्षेण। परोक्षप्रिया इव हि देवाः। तमब्रवीत्। त्वं वै मे नेदिष्ठꣳ हूतः प्रत्यश्रौषीः। त्वयैनानाख्यातार इति। तस्मान्नु हैनाꣳश्चतुर्होतार इत्याचक्षते। तस्माच्छुश्रूषुः पुत्राणाꣳ हृद्यतमः। नेदिष्ठो हृद्यतमः। नेदिष्ठो ब्रह्मणो भवति। य एवं वेद॥५०॥

देवाः षड्हूतोऽभवत्पञ्चहोतेत्याचक्षते परोक्षेणाश्रौषीः षट्च॥ [११]

ब्रह्मवादिनः किं दक्षिणां यो वा अविद्वान्तस्य वै ब्रह्मवादिनो यद्दशहोतारः प्रजापतिर्व्यस्त्रं प्रजापतिः पुरुषं प्रजापतिरकामयत स तपः सोऽन्तर्वान्ब्रह्मवादिनो यो वा इमं विद्यात्प्रजापतिः सोमꣳ राजानं ब्रह्मात्मन्वदेकादश॥११॥ ब्रह्मवादिनस्तस्य वा अग्नेर्यद्वा इदं किं च प्रजापतिरकामयत य एवास्य दक्षिणतः पञ्चाशत्॥५०॥

ब्रह्मवादिनो य एवं वेद॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके तृतीयः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ चतुर्थः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके चतुर्थः प्रपाठकः ॥

जुष्टो॒ दमू॑ना॒ अति॑थिर्दुरो॒णे। इ॒मं नो॑ य॒ज्ञमुप॑ याहि वि॒द्वान्। विश्वा॑ अग्नेऽभि॒युजो॑ वि॒हत्य॑। श॒त्रू॒य॒तामा भ॑रा॒ भोज॑नानि। अग्ने॒ शर्ध॑ मह॒ते सौभ॑गाय। तव॑ द्यु॒म्नान्यु॑त्त॒मानि॑ सन्तु। सञ्जा॑स्प॒त्यꣳ सु॒यम॒मा कृ॑णुष्व। श॒त्रू॒य॒ताम॒भि ति॑ष्ठा॒ महाꣳ॑सि। अग्ने॒ यो नो॒ऽभितो॒ जन॑ः। वृको॒ वारो॒ जिघाꣳ॑सति॥१॥

ताꣳस्त्वं वृ॑त्रहं जहि। वस्व॒स्मभ्य॒मा भ॑र। अग्ने॒ यो नो॑ऽभि॒दास॑ति। स॒मा॒नो यश्च॒ निष्ट्य॑ः। इ॒ध्मस्ये॑व प्र॒क्षाय॑तः। मा तस्योच्छे॑षि॒ किञ्च॒न। त्वमि॑न्द्राभि॒भूर॑सि। दे॒वो विज्ञा॑तवीर्यः। वृ॒त्र॒हा पु॑रु॒चेत॑नः। अप॒ प्राच॑ इन्द्र॒ विश्वाꣳ॑ अ॒मित्रान्॑॥२॥

अपापा॑चो अभिभूते नुदस्व। अपोदी॑चो॒ अप॑शूराध॒रा च॑ ऊ॒रौ। यथा॒ तव॒ शर्म॒न्मदे॑म। तमिन्द्रं॑ वाजयामसि। म॒हे वृ॒त्राय॒ हन्त॑वे। स वृषा॑ वृष॒भो भु॑वत्। यु॒जे रथं॑ ग॒वेष॑णꣳ॒ हरि॑भ्याम्। उप॒ ब्रह्मा॑णि जुजुषा॒णम॑स्थुः। विबा॑धिष्टा॒स्य रोद॑सी

महि॒त्वा। इन्द्रो॑ वृ॒त्राण्य॑प्र॒तीज॑घ॒न्वान्॥३॥

ह॒व्य॒वाह॑मभिमाति॒षाहम्॑। र॒क्षो॒हणं॒ पृत॑नासु जि॒ष्णुम्। ज्योति॑ष्मन्तं॒ दीद्य॑तं॒ पुर॑न्धिम्। अ॒ग्निꣳ स्वि॑ष्ट॒कृत॒मा हु॑वेम। स्वि॑ष्टमग्ने अ॒भि तत्पृ॑णाहि। विश्वा॑ देव॒ पृत॑ना अ॒भि ष्य। उ॒रुं नः॒ पन्थां॑ प्रदि॒शन्विभा॑हि। ज्योति॑ष्मद्धेह्य॒जरं॑ न॒ आयुः॑। त्वाम॑ग्ने ह॒विष्म॑न्तः। दे॒वं मर्ता॑स ईडते॥४॥

मन्ये॑ त्वा जा॒तवे॑दसम्। स ह॒व्या व॑क्ष्यानु॒षक्। विश्वा॑नि नो दु॒र्गहा॑ जातवेदः। सिन्धुं॒ न ना॒वा दु॑रि॒ताऽति॑ पर्षि। अग्ने॑ अत्रि॒वन्मन॑सा गृणा॒नः। अ॒स्माक॑ बोध्यवि॒ता त॒नूना॑म्। पू॒षा गा अन्वे॑तु नः। पू॒षा र॑क्ष॒त्वर्व॑तः। पू॒षा वाजꣳ सनोतु नः। पू॒षेमा आशा॒ अनु॑वेद॒ सर्वाः॑॥५॥

सो अ॒स्माꣳ अभ॑यतमेन नेषत्। स्व॒स्ति॒दा अघृ॑णिः॒ सर्व॑वीरः। अप्र॑युच्छन्पु॒र एतु॒ प्रजा॒नन्। त्वम॑ग्ने स॒प्रथा॑ असि। जु॒ष्टो॒ होता॒ वरे॑ण्यः। त्वया॑ य॒ज्ञं वित॑न्वते।

अग्नी रक्षाꣳसि सेधति। शुक्रशोचिरमर्त्यः। शुचिः पावक ईड्यः। अग्ने रक्षा णो अꣳहसः॥६॥

प्रति ष्म देव रीषतः। तपिष्ठैरजरो दह। अग्ने हꣳसि न्यत्रिणम्। दीद्यन्मर्त्येष्वा। स्वे क्षये शुचिव्रत। आ वात वाहि भेषजम्। वि वात वाहि यद्रपः। त्वꣳ हि विश्वभेषजः। देवानां दूत ईयसे। द्वाविमौ वातौ वातः॥७॥

आ सिन्धोरा परावतः। दक्षं मे अन्य आवातु। परान्यो वातु यद्रपः। यददो वात ते गृहे। अमृतस्य निधिर्हितः। ततो नो देहि जीवसे। ततो नो धेहि भेषजम्। ततो नो मह आवह। वात आवातु भेषजम्। शम्भूर्मयोभूर्नो हृदे॥८॥

प्र ण आयूꣳषि तारिषत्। त्वमग्ने अयासि। अया सन्मनसा हितः। अया सन् हव्यमूहिषे। अया नो धेहि भेषजम्। इष्टो अग्निराहुतः। स्वाहाकृतः पिपर्तु नः। स्वगा देवेभ्य इदं नमः। कामो भूतस्य भव्यस्य। सम्राडेको विराजति॥९॥

स इदं प्रति पप्रथे। ऋतूनुथ्सृजते वशी। कामस्तदग्रे समवर्तताधि। मनसो

रेतः प्रथमं यदासीत्। सतो बन्धुमसति निरविन्दन्। हृदि प्रतीष्या कवयो मनीषा। त्वया मन्यो सरथमारुजन्तः। हर्षमाणासो धृषता मरुत्वः। तिग्मेषव आयुधा सꣳशिशानाः। उप प्रयन्ति नरो अग्निरूपाः॥१०॥

मन्युर्भगो मन्युरेवास देवः। मन्युर्होता वरुणो विश्ववेदाः। मन्युं विश ईडते देवयन्तीः। पाहि नो मन्यो तपसा श्रमेण। त्वमग्ने व्रतभृच्छुचिः। देवाꣳ आसादया इह। अग्ने हव्याय वोढवे। व्रतानुबिभ्रद्व्रतपा अदाभ्यः। यजा नो देवाꣳ अजरः सुवीरः। दधद्रत्नानि सुविदानो अग्ने। गोपाय नो जीवसे जातवेदः॥११॥

जिघाꣳसत्यमित्राञ्जघन्वानीडते सर्वा अꣳहसो वातो हृदे राजत्यग्निरूपाः सुविदानो अग्न एकं च॥ [१]

चक्षुषो हेते मनसो हेते। वाचो हेते ब्रह्मणो हेते। यो माऽघायुरभिदासति। तमग्ने मेन्या मेनिं कृणु। यो मा चक्षुषा यो मनसा। यो वाचा ब्रह्मणाऽघायुरभिदासति। तयाऽग्ने त्वं मेन्या। अमुममेनिं कृणु। यत्किञ्चासौ मनसा यच्च वाचा। यज्ञैर्जुहोति यजुषा हविर्भिः॥१२॥

तन्मृत्युर्निर्ऋत्या संविदानः। पुरादिष्टादाहुतीरस्य हन्तु। यातुधाना निर्ऋतिरादुरक्षः। ते अस्य घ्नन्त्वनृतेन सत्यम्। इन्द्रेषिता आज्यमस्य मथ्नन्तु। मा तथ्समृद्धि यदसौ करोति। हन्मि ते ऽहं कृतꣳ हविः। यो मे घोरमचीकृतः। अपाँश्चौ त उभौ बाहू। अपनह्याम्यास्यम्॥१३॥

अप नह्यामि ते बाहू। अप नह्याम्यास्यम्। अग्नेर्देवस्य ब्रह्मणा। सर्वं तेऽवधिषं कृतम्। पुराऽमुष्य वषट्कारात्। यज्ञं देवेषु नस्कृधि। स्विष्टमस्माकं भूयात्। माऽस्मान्प्रापन्नरातयः। अन्ति दूरे सतो अग्ने। भ्रातृव्यस्याभिदासतः॥१४॥

वषट्कारेण वज्रेण। कृत्याꣳ हन्मि कृतामहम्। यो मा नक्तं दिवा सायम्। प्रातश्चाह्नो निपीयति। अद्या तमिन्द्र वज्रेण। भातृव्यं पादयामसि। इन्द्रस्य गृहोऽसि तन्त्वा। प्रपद्ये सगुः साश्वः। सह यन्मे अस्ति तेन। ईडे अग्निं विपश्चितम्॥१५॥

गिरा यज्ञस्य साधनम्। श्रुष्टीवानन्धितावानम्। अग्ने शकेम ते वयम्। यमं देवस्य वाजिनः। अति द्वेषाꣳसि तरेम। अवतं मा समनसौ समोकसौ। सचेतसौ सरेतसौ।

उ॒भौ माम॑वतञ्जातवेदसौ। शि॒वौ भ॑वतम॒द्य नः॑। स्व॒यं कृ॑ण्वा॒नः सु॒गमप्र॑यावम्॥१६॥

ति॒ग्मशृ॑ङ्गो वृष॒भः शोशु॑चानः। प्र॒त्न२ स॒धस्थ॒मनु॒ पश्य॑मानः। आ तन्तु॑म॒ग्निर्दि॒व्यं त॑तान। त्वन्न॒स्तन्तु॑रु॒त सेतु॑रग्ने। त्वं पन्था॑ भवसि देव॒यानः॑। त्वया॑ऽग्ने पृ॒ष्ठं व॒यमारु॑हेम। अथा॑ दे॒वैः स॑ध॒माद॑ मदेम। उदु॑त्त॒मं मु॑मुग्धि नः। वि पाशं॑ मध्य॒मश्चृ॑त। अवा॑ध॒मानि॑ जी॒वसे॑॥१७॥

व॒य२ सो॑म व्र॒ते तव॑। मन॑स्त॒नूषु॒ बिभ्र॑तः। प्र॒जाव॑न्तो अशीमहि। इ॒न्द्रा॒णी दे॒वी सु॒भगा॑ सु॒पत्नी॑। उद२शे॑न पति॒विद्ये॑ जिगाय। त्रि॒२॒शद॑स्या ज॒घनं॒ योज॑नानि। उ॒पस्थ॒ इन्द्र॒ꣳ स्थवि॑रं बिभर्ति। सेना॑ ह॒ नाम॑ पृथि॒वी ध॑नञ्ज॒या। वि॒श्वव्य॑चा॒ अदि॑ति॒ः सूर्य॑त्वक्। इ॒न्द्रा॒णी दे॒वी प्रा॒सहा॒ दद॑ाना॥१८॥

सा नो॑ दे॒वी सु॒हवा॒ शर्म॑ यच्छतु। आत्वा॑ऽहार्ष्मन्तर॑भूः। ध्रु॒वस्ति॒ष्ठावि॑चाचलिः। विश॑स्त्वा॒ सर्वा॑ वाञ्छन्तु। मा त्वद्रा॒ष्ट्रमधि॑ भ्रशत्। ध्रु॒वा द्यौर्ध्रु॒वा पृ॑थि॒वी। ध्रु॒वं विश्व॑मि॒दं जग॑त्। ध्रु॒वा ह॒ पर्व॑ता इ॒मे। ध्रु॒वो राजा॑ वि॒शाम॒यम्। इ॒हैवैधि॒ मा

व्यथिष्ठाः॥१९॥

पर्वत इवाविचाचलिः। इन्द्र इवेह ध्रुवस्तिष्ठ। इह राष्ट्रमु धारय। अभितिष्ठ पृतन्यतः। अधरे सन्तु शत्रवः। इन्द्र इव वृत्रहा तिष्ठ। अपः क्षेत्राणि सञ्जयन्। इन्द्र एणमदीधरत्। ध्रुवं ध्रुवेण हविषा। तस्मै देवा अधिब्रवन्। अयं च ब्रह्मणस्पतिः॥२०॥

हविर्भिरास्यमभि दासतो विपश्चितमप्रयावञ्जीवसे ददाना व्यथिष्ठा ब्रवन्नेक च॥ [२]

जुष्टी नरो ब्रह्मणा वः पितॄणाम्। अक्षमव्ययं न किलारिषाथ। यच्छक्वरीषु बृहता रवेण। इन्द्रे शुष्ममदधाथा वसिष्ठाः। पावका नः सरस्वती। वाजेभिर्वाजिनीवती। यज्ञं वष्टु धिया वसुः। सरस्वत्यभिनो नेषि वस्यः। मा पस्फरीः पयसा मा न आधक्। जुषस्व नः सख्या वेश्या च॥२१॥

मा त्वक्षेत्राण्यरणानि गन्म। वृञ्जे हविर्नमसा बर्हिरग्नौ। अयामि स्रुग्घृतवती सुवृक्तिः। अम्यक्षि सद्म सदने पृथिव्याः। अश्रायि यज्ञः सूर्ये न चक्षुः। इहार्वाञ्चमति

ह्वये। इन्द्रं॒ जैत्रा॑य॒ जेत॑वे। अ॒स्माक॑मस्तु॒ केव॑लः। अ॒र्वाञ्च॒मिन्द्र॑म॒मुतो॑ हवामहे। यो गो॒जिद्ध॑न॒जिद॑श्व॒जिद्यः॥२२॥

इ॒मं नो॑ य॒ज्ञं वि॑ह॒वे जु॑षस्व। अ॒स्य कु॑र्मो हरिवो मे॒दिनं॑ त्वा। अस॑म्मृष्टो जायसे मातृ॒वोः शुचिः॑। म॒न्द्रः क॒विरुद॑तिष्ठो॒ विव॑स्वतः। घृ॒तेन॑ त्वा वर्धयन्नग्न आहुत। धू॒मस्ते॑ के॒तुर॑भवद्दि॒वि श्रि॒तः। अ॒ग्निरग्रे॑ प्रथ॒मो दे॒वता॑नाम्। संया॑तानामुत्त॒मो विष्णु॑रासीत्। यज॑मानाय परि॒गृह्य॑ दे॒वान्। दी॒क्षये॒दꣳ ह॒विरा ग॑च्छतन्नः॥२३॥

अ॒ग्निश्च॑ विष्णो॒ तप॑ उत्त॒मं म॒हः। दी॒क्षा॒पा॒लेभ्यो॒ऽवन॑त॒ꣳ हि श॑क्रा। विश्वै॑र्दे॒वैर्य॒ज्ञियैः॑ संविदा॒नौ। दी॒क्षाम॒स्मै यज॑मानाय धत्तम्। प्र तद्विष्णुः॑ स्तवते वी॒र्या॑य। मृ॒गो न भी॒मः कु॑च॒रो गि॑रि॒ष्ठाः। यस्यो॒रुषु॑ त्रि॒षु वि॒क्रम॑णेषु। अधि॑ क्षि॒यन्ति॒ भुव॑नानि॒ विश्वा॑। नूमतो॑ दयते सनि॒ष्यन् यः। विष्ण॑व उरुगा॒याय॒ दाश॑त्॥२४॥

प्र यः स॒त्राचा॒ मन॑सा॒ यजा॑ते। ए॒ताव॑न्त॒न्नर्य॑मा॒ विवा॑सात्। विच॑क्रमे पृथि॒वीमे॒ष

एताम्। क्षेत्राय विष्णुर्मनुषे दशस्यन्। ध्रुवासो अस्य कीरयो जनासः। उरुक्षितिꣳ सुजनिमा चकार। त्रिर्देवः पृथिवीमेष एताम्। विचक्रमे शतर्चसं महित्वा। प्र विष्णुरस्तु तवसस्तवीयान्। त्वेषꣳ ह्यस्य स्थविरस्य नाम॥२५॥

होतारं चित्ररथमध्वरस्य। यज्ञस्ययज्ञस्य केतुꣳ रुशन्तम्। प्रत्यर्धिं देवस्यदेवस्य मह्ना। श्रिया त्वग्निमतिथिं जनानाम्। आ नो विश्वाभिरूतिभिः सजोषाः। ब्रह्म जुषाणो हर्यश्व याहि। वरीवृजथ्स्थविरेभिः सुशिप्र। अस्मे दधद्वृषणꣳ शुष्ममिन्द्र। इन्द्रः सुवर्षा जनयन्नहानि। जिगायोशिग्भिः पृतना अभि श्रीः॥२६॥

प्रारोचयन्मनवे केतुमह्नाम्। अविन्दज्ज्योतिर्बृहते रणाय। अश्विनावव्वसे निह्वये वाम्। आ नूनं यातꣳ सुकृताय विप्रा। प्रातर्युक्तेन सुवृता रथेन। उपागच्छतमवसागतन्नः। अविष्टं धीष्वश्विना न आसु। प्रजावद्रेतो अह्रयं नो अस्तु। आवां तोके तनये तूतुजानाः। सुरत्नासो देववीतिं गमेम॥२७॥

त्वꣳ सोम क्रतुभिः सुक्रतुर्भूः। त्वं दक्षैः सुदक्षो विश्ववेदाः। त्वं वृषा

वृष॒त्वेभि॑र्महि॒त्वा। द्यु॒म्नेभि॑र्द्यु॒म्न्य॑भवो नृ॒चक्षाः॑। अषा॑ढं यु॒थ्सु पृत॑नासु॒ पप्रिम्॑। सु॒व॒र्॒षाम॒फ्स्वां वृ॒जन॑स्य गो॒पाम्। भ॒रे॒षु॒जाꣳ सु॑क्षि॒तिꣳ सु॒श्रव॑सम्। जय॑न्तं॒ त्वामनु॑ मदेम सोम। भवा॑ मि॒त्रो न शेव्यो॑ घृ॒तासु॑तिः। विभू॑तद्युम्न एव॒ या उ॑ स॒प्रथाः॑॥२८॥

अधा॑ ते विष्णो वि॒दुषा॑ चि॒दृध्यः॑। स्तोमो॑ य॒ज्ञस्य॒ राध्यो॑ ह॒विष्म॑तः। यः पू॒र्व्याय॑ वे॒धसे॒ नवी॑यसे। सु॒मज्जा॑नये॒ विष्ण॑वे॒ ददा॑शति। यो जा॒तम॒स्य म॑ह॒तो म॒हि ब्रवा॑त्। सेदु॒ श्रवो॑भिर्यु॒ज्यं॑ चिद॒भ्य॑सत्। तमु॑ स्तोतारः पू॒र्व्यं यथा॑ वि॒द ऋ॒तस्य॑। गर्भꣳ ह॒विषा॑ पिपर्तन। आऽस्य॑ जा॒नन्तो॒ नाम॑ चिद्विवक्तन। बृ॒हत्ते॑ विष्णो सुम॒तिं भ॑जामहे॥२९॥

इ॒मा धा॒ना घृ॑त॒स्नुवः॑। हरी॑ इ॒होप॑वक्षतः। इन्द्रꣳ॑ सु॒खत॑मे॒ रथे॑। ए॒ष ब्र॒ह्मा प्रते॑म॒हे। वि॒दथे॑ शꣳसिष॒ꣳ हरी॑। य ऋ॒त्वियः॒ प्रते॑ वन्वे। व॒नुषो॑ हर्य॒तं मदम्॑। इन्द्रो॒ नाम॑ घृ॒तन्नयः। हरि॑भि॒श्चारु॒ सेच॑ते। श्रु॒तो ग॒ण आ त्वा॑ विशन्तु॥३०॥

हरि॑वर्पस॒ङ्गिरः॑। आच॑र्षणि॒प्रा वृ॑ष॒भो जना॑नाम्। राजा॑ कृष्टी॒नां पु॑रुहू॒त इन्द्रः॑।

स्तुतश्र्वस्यन्नवसोपमद्रिक्। युक्त्वा हरी वृषणायाह्यर्वाङ्। प्र यथ्सिन्धवः प्रसवं यदायन्। आपः समुद्रꣳ रथ्येव जग्मुः। अतश्चिदिन्द्रः सदसो वरीयान्। यदीꣳ सोमः पृणति दुग्धो अꣳशुः। ह्वयामसि त्वेन्द्र याह्यर्वाङ्॥३१॥

अरन्ते सोमस्तनुवे भवाति। शतक्रतो मादयस्वा सुतेषु। प्रास्माꣳ अव पृतनासु प्रयुथ्सु। इन्द्राय सोमाः प्रदिवो विदानाः। ऋभुर्येभिर्वृषपर्वा विहायाः। प्रयम्यमाणान्प्रति षू गृभाय। इन्द्र पिब वृषधूतस्य वृष्णः। अहेडमान उपयाहि यज्ञम्। तुभ्यं पवन्त इन्दवः सुतासः। गावो न वज्रिन्थ्स्वमोको अच्छ॥३२॥

इन्द्रा गहि प्रथमो यज्ञियानाम्। या ते काकुथ्सुकृता या वरिष्ठा। यया शश्वत्पिबसि मध्व ऊर्मिम्। तया पाहि प्र ते अध्वर्युरस्थात्। सन्ते वज्रो वर्ततामिन्द्र गव्युः। प्रातर्युजा वि बोधय। अश्विनावेह गच्छतम्। अस्य सोमस्य पीतये। प्रातर्यावाणा प्रथमा यजध्वम्। पुरा गृध्रादररुषः पिबाथः। प्रातरहि यज्ञमश्विना दधाते। प्रशꣳसन्ति कवयः पूर्वभाजः। प्रातर्यजध्वमश्विना हिनोत। न

सा॒यम॑स्ति देव॒या अजु॑ष्टम्। उ॒तान्यो अ॒स्मद्य॑जते॒ विचा॑यः। पूर्वः॑ पूर्वो॒ यज॑मानो॒ वनी॑यान्॥३३॥

चा॒श्व॒जिद्यो ग॑च्छतं नो॒ दाश॒न्नामा॑भि॒श्रीर्ग॑मेम स॒प्रथा॑ भजामहे विशन्तु या॒ह्य॑र्वाङच्छ॑ पिबाथः॒ षट्व॑॥ [३]

न॒क्तं॒ जा॒ताऽस्यो॑षधे। रामे॒ कृष्णे॒ असि॑क्नि च। इ॒दꣳ र॑जनि रजय। कि॒लासं॑ पलि॒तं च॒ यत्। कि॒लासं॑ च पलि॒तं च॑। निरि॒तो ना॑शया॒ पृष॑त्। आ नः॒ स्वो अ॑श्ञुतां॒ वर्णः॑। परा॑ श्वे॒तानि॑ पातय। असि॑तं ते नि॒लय॑नम्। आ॒स्थान॒मसि॑तं॒ तव॑॥३४॥

असि॑क्नियस्योषधे। निरि॒तो ना॑शया॒ पृष॑त्। अ॒स्थि॒जस्य॑ कि॒लास॑स्य। त॒नू॒जस्य॑ च॒ यत्त्व॒चि। कृ॒त्यया॑ कृ॒तस्य॒ ब्रह्म॑णा। लक्ष्म॑ श्वे॒तम॑नीनशम्। सरू॑पा॒ नाम॑ ते मा॒ता। सरू॑पो॒ नाम॑ ते पि॒ता। सरू॑पाऽस्योषधे॒ सा। सरू॑पमि॒दं कृ॑धि॥३५॥

शु॒नꣳ हु॑वेम म॒घवा॑न॒मिन्द्रम्॑। अ॒स्मिन्भरे॒ नृत॑मं॒ वाज॑सातौ। शृ॒ण्वन्त॑मु॒ग्रमू॒तये॑ स॒मथ्सु॑। घ्नन्तं॑ वृ॒त्राणि॑ स॒ञ्जितं॒ धना॑नाम्। धू॒नु॒थ द्यां पर्व॑तान्दा॒शुषे॒ वसु॑। नि वो॒ वना॑ जिहते॒ याम॑ नो भि॒या। को॒पय॑थ पृथि॒वीं पृ॑श्ञिमातरः। यु॒धे यदु॑ग्राः॒

पृषतीरयुग्ध्वम्। प्रवेपयन्ति पर्वतान्। विविञ्चन्ति वनस्पतीन्॥३६॥

प्रोवारत मरुतो दुर्मदा इव। देवासः सर्वया विशा। पुरुत्रा हि सदृङ्ङसि। विशो विश्वा अनु प्रभु। समथ्सु त्वा हवामहे। समथ्स्वग्निमवसे। वाजयन्तो हवामहे। वाजेषु चित्रराधसम्। सङ्गच्छध्वꣳ संवदध्वम्। सं वो मनाꣳसि जानताम्॥३७॥

देवा भागं यथा पूर्वे। सञ्जानाना उपासत। समानो मन्त्रः समितिः समानी। समानं मनः सह चित्तमेषाम्। समानं केतो अभि सꣳ रभध्वम्। संज्ञानेन वो हविषा यजामः। समानी व आकूतिः। समाना हृदयानि वः। समानमस्तु वो मनः। यथा वः सुसहासति॥३८॥

संज्ञानं नः स्वैः। संज्ञानमरणैः। संज्ञानमश्विना युवम्। इहास्मासु नियच्छतम्। संज्ञानं मे बृहस्पतिः। संज्ञानꣳ सविता करत्। संज्ञानमश्विना युवम्। इह मह्यं नि यच्छतम्। उप च्छायामिव घृणेः। अगन्म शर्म ते वयम्॥३९॥

अग्ने॒ हिर॑ण्यसन्दृशः। अद॑ब्धेभिः सवितः पा॒युभि॒ष्ट्वम्। शि॒वेभि॑र॒द्य परि॑पाहि नो॒ गयम्॑। हिर॑ण्यजिह्वः सुवि॒ताय॒ नव्य॑से। रक्षा॒ माकि॑र्नो अ॒घश॑ꣳस ईशत। मदे॑मदे॒ हि नो॑ द॒दुः। यू॒था गवा॑मृजु॒क्रतुः॑। सङ्गृ॑भाय पु॒रूश॒ता। उ॒भ॒या ह॒स्त्या वसु॑। शि॒शी॒हि रा॒य आ भ॑र॥४०॥

शिप्रि॑न्वाजानां पते। शची॑व॒स्तव॑ द॒ꣳसना॑। आ तू न॑ इन्द्र भाजय। गोष्वश्वे॑षु शु॒भ्रषु॑। स॒हस्रे॑षु तुवीमघ। यद्दे॑वा देव॒हेड॑नम्। देवा॑सश्चकृ॒मा व॒यम्। आदि॑त्या॒स्तस्मा॑न्मा यू॒यम्। ऋ॒तस्य॒र्तेन॑ मुञ्चत। ऋ॒तस्य॒र्तेना॑ऽऽदित्याः॥४१॥

यज॑त्रा मु॒ञ्चते॒ह मा॑। य॒ज्ञैर्वो॑ यज्ञवाहसः। आ॒शिक्ष॑न्तो॒ न शे॑किम। मेद॑स्वता॒ यज॑मानाः। स्रु॒चाऽऽज्ये॑न॒ जुह्व॑तः। अ॒का॒मा वो॑ विश्वेदेवाः। शिक्ष॑न्तो॒ नोप॑ शेकिम। यदि॒ दिवा॒ यदि॒ नक्तम्॑। एन॑ एन॒स्योक॑रत्। भू॒तं मा॒ तस्मा॒द्भव्यं॑ च॥४२॥

द्रु॒प॒दादि॑व मुञ्चतु। द्रु॒प॒दादि॒वेन्मु॑मुचा॒नः। स्वि॒न्नः स्ना॒त्वी मला॑दिव। पू॒तं प॒वित्रे॑णे॒वाऽऽज्यम्॑। विश्वे॑ मुञ्चन्तु॒ मैन॑सः। उद्व॒यं तम॑स॒स्परि॑। पश्य॑न्तो॒

ज्योतिरुत्तरम्। देवं देवत्रा सूर्यम्। अगन्म ज्योतिरुत्तमम्॥४३॥

तवं कृधि वनस्पतीञ्ज्ञानतामसंति वयं भरादित्याश्च नवं च॥ [४]

वृषासो अ२शुः पवते हविष्मान्थ्सोमः। इन्द्रस्य भाग ऋतयुः शतायुः। स मा वृषाणं वृषभं कृणोतु। प्रियं विशा२ सर्ववीर२ सुवीरम्। कस्य वृषा सुते सचा। नियुत्वान्वृषभो रणत्। वृत्रहा सोमपीतये। यस्ते शृङ्ग वृषोनपात्। प्रणपात्कुण्डपाय्यः। न्यस्मिन्दध्र आ मनः॥४४॥

त२ सध्रीचीरूतयो वृष्णियानि। पौ२स्यानि नियुतः सश्चुरिन्द्रम्। समुद्रं न सिन्धव उक्थशुष्माः। उरुव्यचसङ्गिर आ विशन्ति। इन्द्राय गिरो अनिशितसर्गाः। अपः प्रेरयन्थ्सगरस्य बुध्नात्। यो अक्षेणेव चक्रिया शचीभिः। विष्वक्तस्तम्भ पृथिवीमुत द्याम्। अक्षोदयच्छवसा क्षाम बुध्नम्। वार्णवातस्तविषीभिरिन्द्रः॥४५॥

दृढान्यौघ्नादुशमान ओजः। अवाभिनत्ककुभः पर्वतानाम्। आ नो अग्ने सुकेतुना। रयिं विश्वायुपोषसम्। मार्डीकं धेहि जीवसे। त्व२ सोम महे भगम्।

त्वं यून॑ ऋतायते। दक्षं॑ दधासि जी॒वसे॑। रथं॑ युञ्जते म॒रुतः॑ शु॒भे सु॒गम्। सूरो॒ न मि॑त्रावरुणा॒ गवि॑ष्टिषु॥४६॥

रजा॑ꣳसि चि॒त्रा विच॑रन्ति त॒न्यवः॑। दि॒वः स॑म्राजा॒ पय॑सा न उक्षतम्। वाच॒ꣳ सुमि॑त्रावरुणा॒विरा॑वतीम्। प॒र्जन्य॑श्चि॒त्रां व॑दति॒ त्विषी॑मतीम्। अ॒भ्रा व॑सत मरुतः सुमा॒यया॑। द्यां व॑र्षयतमरु॒णाम॑रे॒पसम्॑। अयु॑क्त स॒प्त शु॒न्ध्युवः॑। सूरो॒ रथ॑स्य न॒प्त्यः॑। ताभि॑र्याति॒ स्वयु॑क्तिभिः। वहि॑ष्ठेभिर्वि॒हर॑न् यासि॒ तन्तुम्॑॥४७॥

अ॒व॒व्यय॒न्नसि॑तं देव॒ वस्वः॑। दवि॑ध्वतो र॒श्मयः॒ सूर्य॑स्य। चर्मे॒वावा॑धु॒स्तमो॑ अ॒पस्व॑न्तः। प॒र्जन्या॑य॒ प्र गा॑यत। दि॒वस्पु॒त्राय॑ मी॒ढुषे॑। स नो॑ य॒वस॑मिच्छतु। अच्छा॑ वद त॒वसं॑ गी॒र्भिरा॒भिः। स्तु॒हि प॒र्जन्यं॒ नम॒साऽऽवि॑वास। कनि॑क्रदद्वृष॒भो जी॒रदा॑नुः। रेतो॑ दधा॒त्वोष॑धीषु॒ गर्भम्॑॥४८॥

यो गर्भ॒मोष॑धीनाम्। गवां॑ कृ॒णोत्यर्व॑ताम्। प॒र्जन्यः॑ पुरु॒षीणा॑म्। तस्मा॒ इदा॒स्ये॑ ह॒विः। जु॒होता॒ मधु॑मत्तमम्। इडां॑ नः सं॒यतं॑ करत्। ति॒स्रो यद॑ग्ने श॒रद॒स्त्वामित्।

शुचिं घृतेन शुचयः सपर्यन्। नामानि चिद्दधिरे यज्ञियानि। असूदयन्त तनुवः सुजाताः॥४९॥

इन्द्रश्च नः शुनासीरौ। इमं यज्ञं मिमिक्षतम्। गर्भं धत्तꣳ स्वस्तये। ययोरिदं विश्वं भुवनमा विवेश। ययोरानन्दो निहितो महश्च। शुनासीरावृतुभिः संविदानौ। इन्द्रवन्तौ हविरिदं जुषेथाम्। आघाये अग्निमिन्धते। स्तृणन्ति बर्हिरानुषक्। येषामिन्द्रो युवा सखा। अग्न इन्द्रश्च मेदिना। हथो वृत्राण्यप्रति। युवꣳ हि वृत्रहन्तमा। याभ्याꣳ सुवरजयन्नग्र एव। यावातस्थतुर्भुवनस्य मध्ये। प्रचर्षणी वृषणा वज्रबाहू। अग्नी इन्द्रावृत्रहणा हुवे वाम्॥५०॥

मन इन्द्रो गविष्टिषु तन्तुं गर्भꣳ सुजाताः सखा सप्त च॥ [५]

उत नः प्रिया प्रियासु। सप्तस्वसा सुजुष्टा। सरस्वती स्तोम्याऽभूत्। इमा जुह्वानायुष्मदा नमोभिः। प्रति स्तोमꣳ सरस्वति जुषस्व। तव शर्मन्प्रियतमे दधानाः। उपस्थेयाम शरणं न वृक्षम्। त्रीणि पदा विचक्रमे। विष्णुर्गोपा अदाभ्यः।

ततो॒ धर्मा॑णि धा॒रयन्॑॥५१॥

तद॑स्य प्रि॒यम॒भि पाथो॑ अश्याम्। नरो॒ यत्र॑ देव॒यवो॒ मद॑न्ति। उ॒रु॒क्र॒मस्य॒ स हि बन्धु॑रि॒त्था। विष्णोः॑ प॒दे प॑र॒मे मध्व॒ उत्सः॑। क्र॒त्वा॒दा अ॑स्थु॒ श्रेष्ठः॑। अ॒द्य त्वा॑ व॒न्वन्त्स्वु॒रेक्णाः॑। मर्त॑ आनाश सुवृ॒क्तिम्। इ॒मा ब्र॑ह्म ब्रह्मवाह। प्रि॒या त॒ आ ब॒र्हिः सी॑द। वी॒हि सू॑र पुरो॒डाशम्॑॥५२॥

उप॑ नः सू॒नवो॒ गिरः॑। शृ॒ण्वन्त्व॒मृत॑स्य॒ ये। सु॒मृ॒डी॒का भ॑वन्तु नः। अ॒द्या नो॑ देव सवितः। प्र॒जाव॑त्सावी॒ः सौभ॑गम्। परा॑ दु॒ःष्वप्न्य॑ꣳ सुव। विश्वा॑नि देव सवितः। दु॒रि॒तानि॒ परा॑ सुव। यद्भ॒द्रं तन्न॒ आ सु॑व। शुचि॑म॒र्कैर्बृह॒स्पतिम्॑॥५३॥

अ॒ध्व॒रेषु॑ नमस्यत। अ॒ना॒म्योज॒ आ च॑के। या धा॒रय॑न्त दे॒वा सु॒दक्षा॒ दक्ष॑पितारा। अ॒सुर्या॑य॒ प्रम॑हसा। स इत् क्षेति॒ सुधि॑त॒ ओक॑सि॒ स्वे। तस्मा॒ इडा॑ पिन्वते विश्व॒दानी॑। तस्मै॒ विशः॑ स्व॒यमे॒वान॑मन्ति। यस्मि॑न्ब्र॒ह्मा राज॑नि॒ पूर्व॒ एति॑। सकू॑तिमिन्द्र॒ सच्यु॑तिम्। सच्यु॑तिं ज॒घन॑च्युतिम्॥५४॥

कनात्काभान्न आ भर। प्रयफस्यन्निव सक्थ्यौ। वि न इन्द्र मृधो जहि। कनीखुनदिव सापयन्। अभि नः सुष्टुतिं नय। प्रजापतिः स्त्रियां यशः। मुष्कयोरदधाथ्सपम्। कामस्य तृप्तिमानन्दम्। तस्याग्ने भाजयेह मा। मोदः प्रमोद आनन्दः॥५५॥

मुष्कयोर्निहितः सपः। सृत्वेव कामस्य तृप्याणि। दक्षिणानां प्रतिग्रहे। मनसश्चित्तमाकूतिम्। वाचः सत्यमशीमहि। पशूनाꣳ रूपमन्नस्य। यशः श्रीः श्रयतां मयि। यथाऽहमस्या अतृपꣳ स्त्रियै पुमान्। यथा स्त्री तृप्यति पुꣳसि प्रिये प्रिया। एवं भगस्य तृप्याणि॥५६॥

यज्ञस्य काम्यः प्रियः। ददामीत्यग्निर्वदति। तथेति वायुराह तत्। हन्तेति सत्यं चन्द्रमाः। आदित्यः सत्यमोमिति। आपस्तथ्सत्यमा भरन्। यशो यज्ञस्य दक्षिणाम्। असौ मे कामः समृध्यताम्। न हि स्पशमविदन्नन्यमस्मात्। वैश्वानरात्पुरएतारमग्नेः॥५७॥

अथे॑ममन्थन्नमृत॒ममू॑राः। वै॒श्वा॒न॒रं क्षैत्र॒जित्या॑य दे॒वाः। येषा॑मि॒मे पूर्वे॒ अर्मा॑स॒ आसन्। अ॒यू॒पाः सद्म॒ विभृ॑ता पु॒रूणि॑। वैश्वा॑नर॒ त्वया॒ ते नु॒त्ताः। पृ॒थि॒वीम॒न्याम॒भित॑स्थु॒र्जना॑सः। पृ॒थि॒वीं मा॒तरं॑ म॒हीम्। अ॒न्तरि॑क्ष॒मुप॑ ब्रुवे। बृ॒ह॒तीमू॒तये॒ दिवम्॑। विश्वं॑ बिभर्ति पृथि॒वी॥५८॥

अ॒न्तरि॑क्षं॒ वि प॑प्रथे। दु॒हे द्यौर्बृ॑ह॒ती पयः॑। न ता न॑शन्ति॒ न द॑भाति॒ तस्क॑रः। नैना॑ अमि॒त्रो व्यथि॒राद॑धर्षति। दे॒वाꣳश्च॒ याभि॒र्यज॑ते॒ ददा॑ति च। ज्योगित्ताभिः॑ सचते॒ गोप॑तिः स॒ह। न ता अर्वा॑ रे॒णुक॑काटो अश्नुते। न सꣳस्कृत॒त्रमुप॑ यन्ति॒ ता अ॒भि। उ॒रु॒गा॒यमभ॑यं॒ तस्य॒ ता अनु॑। गावो॒ मर्त्य॑स्य॒ वि च॑रन्ति॒ यज्व॑नः॥५९॥

रात्री॒ व्य॑ख्यदायती॒। पु॒रु॒त्रा दे॒व्य॑क्षभिः॑। विश्वा॒ अधि॒ श्रियो॑ऽधित। उप॑ ते॒ गा इ॒वाक॑रम्। वृ॒णी॒ष्व दु॑हितर्दिवः। रात्री॒ स्तोमं॒ न जि॒ग्युषी॑। दे॒वीं वाच॑मजनयन्त दे॒वाः। तां वि॒श्वरू॑पाः प॒शवो॑ वदन्ति। सा नो॑ म॒न्द्रेष॒मूर्जं॒ दुहा॑ना। धे॒नुर्वाग॒स्मानुप॒ सुष्टु॒तैतु॑॥६०॥

यद्वाग्वदन्त्यविचेतनानि। राष्ट्री देवानां निषसाद मन्द्रा। चतस्र ऊर्जं दुदुहे पयाꣳसि। क्व स्विदस्याः परमं जगाम। गौरी मिमाय सलिलानि तक्षती। एकपदी द्विपदी सा चतुष्पदी। अष्टापदी नवपदी बभूवुषी। सहस्राक्षरा परमे व्योमन्। तस्याꣳ समुद्रा अधि विक्षरन्ति। तेन जीवन्ति प्रदिशश्चतस्रः॥६१॥

ततः क्षरत्यक्षरम्। तद्विश्वमुप जीवति। इन्द्रासूरा जनयन्विश्वकर्मा। मरुत्वाꣳ अस्तु गणवान्थ्सजातवान्। अस्य स्नुषा श्वशुरस्य प्रशिष्टिम्। सपत्ना वाचं मनसा उपासताम्। इन्द्रः सूरो अतरद्रजाꣳसि। स्नुषा सपत्ना श्वशुरो-ऽयमस्तु। अयꣳ शत्रूञ्जयतु जर्हृषाणः। अयं वाजं जयतु वाजसातौ। अग्निः क्षत्रभृदनिभृष्टमोजः। सहस्रियो दीप्यतामप्रयुच्छन्। विभ्राजमानः समिधा न उग्रः। आऽन्तरिक्षमरुहदगन्द्याम्॥६२॥

धारयन्पुरोडाशं बृहस्पतिं जघनच्युतिमानन्दो भगस्य तृप्याण्यग्नेः पृथिवी यज्वन एतु प्रदिशश्चतस्रो वाजसातौ चत्वारि च॥[६]

वृषाऽस्यꣳशुर्वृषभाय गृह्यसे। वृषाऽयमुग्रो नृचक्षसे। दिव्यः कर्मण्यो हितो

बृहन्नाम॑। वृष॒भस्य॒ या क॒कुत्। वि॒षू॒वान् वि॑ष्णो भवतु। अ॒यं यो मा॑म॒को वृषा॑। अथो॒ इन्द्र॑ इव दे॒वेभ्यः॑। वि ब्र॑वीतु॒ जने॑भ्यः। आयु॑ष्मन्तं॒ वर्च॑स्वन्तम्। अथो॒ अधि॑पतिं वि॒शाम्॥६३॥

अ॒स्याः पृ॑थि॒व्या अध्य॑क्षम्। इ॒ममि॑न्द्र वृष॒भं कृ॑णु। यः सु॒शृङ्गः॑ सुवृष॒भः। क॒ल्याणो॒ द्रोण॒ आहि॑तः। कार्षी॑वल प्रगाणेन। वृष॒भेण॑ यजामहे। वृष॒भेण॒ यज॑मानाः। अक्रू॑रेणेव स॒र्पिषा॑। मृद्ध॑श्च॒ सर्वा॒ इन्द्रे॑ण। पृत॑नाश्च जयामसि॥६४॥

यस्या॒यमृ॑ष॒भो ह॒विः। इन्द्रा॑य परिणी॒यते॑। जया॑ति॒ शत्रु॑मा॒यन्तम्॑। अथो॑ हन्ति पृतन्य॒तः। नृ॒णामह॑ प्र॒णीरस॑त्। अग्र॑ उद्भिन्द॒ताम॑सत्। इन्द्र॒ शुष्मं॑ त॒नुवा॒ मेर॑यस्व। नी॒चा विश्वा॑ अ॒भिति॑ष्ठा॒भिमा॑तीः। नि शृ॑णीह्याबा॒धं यो नो॒ अस्ति॑। उ॒रुं नो॑ लो॒कं कृ॑णुहि जीरदानो॥६५॥

प्रेह्य॒भि प्रेहि॒ प्र भ॑रा॒ सह॑स्व। मा विवे॑नो॒ वि शृ॑णुष्वा॒ जने॑षु। उदी॑डि॒तो वृ॑षभ॒ तिष्ठ॒ शुष्मैः॑। इन्द्र॒ शत्रू॑न्पु॒रो अ॒स्माक॑ युध्य। अग्ने॒ जेता॒ त्वं ज॑य। शत्रू॑न्थ्सहस॒

ओजसा। वि शत्रून् विमृधो नुद। एतं ते स्तोमं तुविजात विप्रः। रथं न धीरः स्वपा अतक्षम्। यदीदग्ने प्रति त्वं देव हर्याः॥६६॥

सुवर्वतीरप एना जयेम। यो घृतेनाभिमानितः। इन्द्र जैत्राय जज्ञिषे। स नः सङ्कासु पारय। पृतनासाह्येषु च। इन्द्रो जिगाय पृथिवीम्। अन्तरिक्षꣳ सुवर्महत्। वृत्रहा पुरुचेतनः। इन्द्रो जिगाय सहसा सहाꣳसि। इन्द्रो जिगाय पृतनानि विश्वा॥६७॥

इन्द्रो जातो वि पुरो रुरोज। स नः परस्पा वरिवः कृणोतु। अयं कृत्नुरगृभीतः। विश्वजिदुद्भिदिथ्सोमः। ऋषिर्विप्रः काव्येन। वायुरग्रेगा यज्ञप्रीः। साकङ्गन्मनसा यज्ञम्। शिवो नियुद्भिः शिवाभिः। वायो शुक्रो अयामि ते। मध्वो अग्रं दिविष्टिषु॥६८॥

आ याहि सोम पीतये। स्वारुहो देव नियुत्वता। इममिन्द्र वर्धय क्षत्रियाणाम्। अयं विशां विश्पतिरस्तु राजा। अस्मा इन्द्र महि वर्चाꣳसि धेहि। अवर्चसं कणुहि

शत्रु॑मस्य। इ॒ममा भ॑ज॒ ग्रामे॒ अश्वे॑षु॒ गोषु॑। निर॒मुं भ॑ज॒ यो॑ऽमित्रो॑ अस्य। वर्ष्म॑न् क्ष॒त्रस्य॑ कु॒कुभि॑ श्रयस्व। ततो॑ न उ॒ग्रो वि भ॑जा॒ वसू॑नि॥६९॥

अ॒स्मे द्या॑वापृथिवी॒ भूरि॑ वा॒मम्। सन्दु॑हाथां घर्म॒दुघे॑व धे॒नुः। अ॒यꣳ राजा॑ प्रि॒य इन्द्र॑स्य भूयात्। प्रि॒यो गवा॒मोष॑धीनामु॒तापाम्। यु॒नज्मि॑ त उत्त॒राव॑न्त॒मिन्द्रम्॑। येन॒ जया॑सि॒ न परा॒ जया॑से। स त्वा॑ऽकरेकवृष॒भꣳ स्वाना॑म्। अथो॑ राजन्नुत्त॒मं मा॑न॒वाना॑म्। उत्त॑र॒स्त्वमध॑रे ते स॒पत्ना॑ः। एक॑वृषा॒ इन्द्र॑सखा जिगी॒वान्॥७०॥

विश्वा॒ आशाः॒ पृत॑नाः स॒ञ्जय॑ं जयन्। अ॒भि ति॑ष्ठ शत्रूय॒तः स॑हस्व। तुभ्य॑ं भरन्ति क्षि॒तयो॑ यविष्ठ। ब॒लिम॑ग्ने॒ अन्ति॑त॒ ओत दू॒रात्। आ भन्दि॑ष्ठस्य सुम॒तिं चि॑किद्धि। बृ॒हत्ते॑ अग्ने॒ महि॒ शर्म॑ भ॒द्रम्। यो दे॒ह्यो अन॑मयद्वध॒स्नैः। यो अर्य॑पत्नीरु॒षस॑श्च॒कार॑। स नि॒रुध्या॒ नहु॑षो य॒ह्वो अ॒ग्निः। विश॑श्चक्रे बलि॒हृतः॒ सहो॑भिः॥७१॥

प्र स॒द्यो अ॑ग्ने॒ अत्ये॑ष्य॒न्यान्। आ॒विर्यस्मै॒ चारु॑तरो ब॒भूथ॑। ई॒डेन्यो॑ वपु॒ष्यो॑ वि॒भावा॑। प्रि॒यो वि॒शामति॑थि॒र्मानु॑षीणाम्। ब्रह्म॑ज्येष्ठा वी॒र्या॑ सम्भृ॑तानि। ब्रह्माग्रे॒

ज्येष्ठं दिवमा तंतान। ऋतस्य ब्रह्म प्रथमोत जज्ञे। तेनार्हति ब्रह्मणा स्पर्धितुङ्कः। ब्रह्म स्रुचो घृतवतीः। ब्रह्मणा स्वरवो मिताः॥७२॥

ब्रह्म यज्ञस्य तन्तवः। ऋत्विजो ये हविष्कृतः। शृङ्गाणीवेच्छृङ्गिणाꣳ सन्ददृश्रिरे। चषालवन्तः स्वरवः पृथिव्याम्। ते देवासः स्वरवस्तस्थिवाꣳसः। नमः सखिभ्यः सन्नान्माऽवगात। अभिभूरग्निरतरद्रजाꣳसि। स्पृधो विहत्य पृतना अभिश्रीः। जुषाणो म आहुतिं मामहिष्ट। हत्वा सपत्नान् वरिवस्करन्नः। ईशानं त्वा भुवनानामभिश्रियम्। स्तौम्यग्न उरुकृतꣳ सुवीरम्। हविर्जुषाणः सपत्नाꣳ अभिभूरसि। जहि शत्रूꣳ रप मृधो नुदस्व॥७३॥

विशां जयामसि जीरदानो हर्या विश्वा दिविष्टिषु वसूनि जिगीवान्थ्सहोभिर्मिता नश्चत्वारि च॥ [७]

स प्रत्नवन्नवीयसा। अग्ने द्युम्नेन संयता। बृहत्तंतन्थ भानुना। नवं नु स्तोममग्नये। दिवः श्येनाय जीजनम्। वसोः कुविद्वनाति नः। स्वारुहा यस्य श्रियो दृशे। रयिर्वीरवतो यथा। अग्ने यज्ञस्य चेततः। अदाभ्यः पुरएता॥७४॥

अग्निर्विशां मानुषीणाम्। तूर्णी रथः सदा नवः। नवꣳ सोमाय वाजिनै। आज्यं पयसोऽजनि। जुष्टꣳ शुचितमं वसु। नवꣳ सोम जुषस्व नः। पीयूषस्येह तृप्णुहि। यस्ते भाग ऋता वयम्। नवस्य सोम ते वयम्। आ सुमतिं वृणीमहे॥७५॥

स नो रास्व सहस्रिणः। नवꣳ हविर्जुषस्व नः। ऋतुभिः सोम भूतमम्। तदङ्ग प्रतिहर्य नः। राजन्थ्सोम स्वस्तये। नवꣳस्तोमन्नवꣳ हविः। इन्द्राग्निभ्यां नि वेदय। तञ्जुषेताꣳ सचेतसा। शुचिं नु स्तोमं नवजातमद्य। इन्द्राग्नी वृत्रहणा जुषेथाम्॥७६॥

उभा हि वाꣳ सुहवा जोहवीमि। ता वाजꣳ सद्य उशते धेष्ठा। अग्निरिन्द्रो नवस्य नः। अस्य हव्यस्य तृप्यताम्। इह देवौ सहस्रिणौ। यज्ञं न आ हि गच्छताम्। वसुमन्तꣳ सुवर्विदम्। अस्य हव्यस्य तृप्यताम्। अग्निरिन्द्रो नवस्य नः। विश्वान्देवाꣳस्तर्पयत॥७७॥

हविषोऽस्य नवस्य नः। सुवर्विदो हि जज्ञिरे। एदं बर्हिः सुष्टरीमा नवेन। अयं

य॒ज्ञो यज॑मानस्य भा॒गः। अ॒यं ब॑भूव॒ भुव॑नस्य॒ गर्भः॑। विश्वे॑ दे॒वा इ॒दम॒द्यागं॑मिष्ठाः। इ॒मे नु द्यावा॑पृथि॒वी स॒मीची॑। त॒न्वा॒ने य॒ज्ञं पु॑रु॒पेश॑सन्धि॒या। आऽस्मै॑ पृणीतां॒ भुव॑नानि॒ विश्वा॑। प्र॒जां पुष्टि॑म॒मृतं॒ नवे॑न॥७८॥

इ॒मे धे॒नू अ॒मृतं॒ ये दु॒हाते॑। पय॑स्वत्युत्त॒रामे॑तु॒ पुष्टिः॑। इ॒मं य॒ज्ञं जु॒षमा॑णे॒ नवे॑न। स॒मीची॒ द्यावा॑पृथि॒वी घृ॒ताची॑। यवि॑ष्ठो हव्य॒वाह॑नः। चि॒त्रभा॑नुर्घृ॒तासु॑तिः। नव॑जातो॒ वि रो॑चसे। अग्ने॒ तत्ते॑ महित्व॒नम्। त्वम॑ग्ने दे॒वता॑भ्यः। भा॒गे दे॑व॒ न मी॑यसे॥७९॥

स ए॑ना वि॒द्वान् य॑क्ष्यसि। नव॒ꣳ स्तोमं॑ जुषस्व नः। अ॒ग्निः प्र॑थ॒मः प्राश्ञा॑तु। स हि वेद॒ यथा॑ ह॒विः। शि॒वा अ॒स्मभ्य॒मोष॑धीः। कृ॒णोतु॑ वि॒श्वच॑र्षणिः। भ॒द्रान्नः॒ श्रेयः॒ सम॑नैष्ट देवाः। त्वया॑ऽव॒सेन॒ सम॑शीमहि त्वा। स नो॑ मयो॒भूः पि॑तो॒ आ वि॑शस्व। शं तो॒काय॑ त॒नुवे॑ स्यो॒नः। ए॒तमु॒ त्यं मधु॑ना॒ संयु॑तं॒ यवम्॑। सर॑स्वत्या॒ अधि॑म॒नाव॑चर्कृषुः। इन्द्रं॑ आसी॒थ्सीर॑पतिः श॒तक्र॑तुः। की॒नाशा॑ आसन्म॒रुतः॑ सु॒दान॑वः॥८०॥

पुर॒एता॒ वृणीमहे जु॒षेथा॑न्तर्पयता॒मृत॒न्नवे॑न मीयसे स्यो॒नश्च॒त्वारि॑ च॥ [८]

जुष्टश्चक्षुषो जुष्टीनरो नक्तञ्जाता वृषास उत नो वृषाऽस्यꣳशुः सप्रवदष्टौ॥८॥

जुष्टौ मन्युर्भगो जुष्टौ नरो हरिवर्पसङ्गिरः शिप्रिन्वाजानामुत नः प्रिया यद्वाग्वदन्ती विश्वा आशा अशीतिः॥८०॥

जुष्टः सुदानवः॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके चतुर्थः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ पञ्चमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके पञ्चमः प्रपाठकः ॥

प्राणो रक्षति विश्वमेजत्। इर्यो भूत्वा बहुधा बहूनि। स इथ्सर्वं व्यानशे। यो देवो देवेषु विभूरन्तः। आवृदूदात् क्षेत्रियध्वगद्वृषा। तमित्प्राणं मनसोप शिक्षत। अग्रं देवानामिदमत्तु नो हविः। मनसश्चित्तेदम्। भूतं भव्यं च गुप्यते। तद्धि देवेष्वग्रियम्॥१॥

आ न एतु पुरश्चरम्। सह देवैरिमꣳ हवम्। मनः श्रेयसिश्रेयसि। कर्मन् यज्ञपतिं दधत्। जुषतां मे वागिदꣳ हविः। विराड्देवी पुरोहिता। हव्यवाडनपायिनी। ययारूपाणि बहुधा वदन्ति। पेशाꣳसि देवाः परमे जनित्रे। सा नो विराडनपस्फुरन्ती॥२॥

वाग्देवी जुषतामिदꣳ हविः। चक्षुर्देवानां ज्योतिरमृते न्यक्तम्। अस्य विज्ञानाय बहुधा निधीयते। तस्य सुम्नमशीमहि। मा नो हासीद्विचक्षणम्। आयुरिन्नः

प्रतीर्यताम्। अनन्धाश्चक्षुषा वयम्। जीवा ज्योतिरशीमहि। सुवर्ज्योतिरुतामृतम्। श्रोत्रेण भद्रमुत शृण्वन्ति सत्यम्। श्रोत्रेण वाचं बहुधोद्यमानाम्। श्रोत्रेण मोदश्च महश्च श्रूयते। श्रोत्रेण सर्वा दिश आ शृणोमि। येन प्राच्या उत दक्षिणा। प्रतीच्यै दिशः शृण्वन्त्युत्तरात्। तदिच्छ्रोत्रं बहुधोद्यमानम्। अरान्न नेमिः परि सर्वं बभूव॥३॥

अग्रियमनपस्फुरन्ती सत्यꣳ सप्त च॥ [१]

उदेहि वाजिन्यो अस्यफस्वन्तः। इदꣳ राष्ट्रमा विश सूनृतावत्। यो रोहितो विश्वमिदं जजान। स नो राष्ट्रेषु सुधितान्दधातु। रोहꣳरोहꣳ रोहित आरुरोह। प्रजाभिर्वृद्धिं जनुषामुपस्थम्। ताभिः सꣳरब्धो अविदथ्षडुर्वीः। गातुं प्रपश्यन्निह राष्ट्रमाऽहाः। आऽहारषीद्राष्ट्रमिह रोहितः। मृधो व्यास्थदभयं नो अस्तु॥४॥

अस्मभ्यं द्यावापृथिवी शक्करीभिः। राष्ट्रं दुहाथामिह रेवतीभिः। विममर्श रोहितो विश्वरूपः। समाचक्राणः प्ररुहो रुहश्च। दिवं गत्वाय महता महिम्ना। वि नो

रा॒ष्ट्रमु॑नत्तु॒ पय॑सा॒ स्वेन॑। यास्ते॒ विश॒स्तप॑सा सं बभू॒वुः। गा॒य॒त्रं व॒त्समनु॒ तास्त॒ आऽगुः॑। तास्त्वा वि॑शन्तु॒ मह॑सा॒ स्वेन॑। सं मा॑ता पु॒त्रो अ॒भ्ये॑तु॒ रोहि॑तः॥५॥

यू॒यमु॑ग्रा मरुतः पृश्निमातरः। इन्द्रे॑ण स॒युजा॒ प्रमृ॑णीथ॒ शत्रू॑न्। आ वो॒ रोहि॑तो अश्रृणोदभिद्यवः। त्रिस॑प्तासो मरुतः स्वादुसम्मुदः। रोहि॑तो॒ द्यावा॑पृथि॒वी ज॑जान। तस्मि॒ꣳस्तन्तुं॑ परमे॒ष्ठी त॑तान। तस्मि॑ञ्छिश्रिये अ॒ज एक॑पात्। अदृ॑ꣳह॒द्द्यावा॑पृथि॒वी बले॑न। रोहि॑तो॒ द्यावा॑पृथि॒वी अ॑दृꣳहत्। तेन॒ सुवः॑ स्तभि॒तन्तेन॒ नाकः॑॥६॥

सो अ॒न्तरि॑क्षे॒ रज॑सो वि॒मानः॑। तेन॑ दे॒वाः सुव॒रन्व॑विन्दन्। सु॒शेवं॑ त्वा भा॒नवो॑ दीदि॒वाꣳसम्॑। सम॑ग्रासो जु॒ह्वो॑ जातवेदः। उ॒क्षन्ति॑ त्वा वा॒जिन॒मा घृ॒तेन॑। सꣳस॑मग्ने युवसे॒ भोज॑नानि। अग्ने॒ शर्ध॑ मह॒ते सौभ॑गाय। तव॑ द्यु॒म्नान्यु॑त्त॒मानि॑ सन्तु। सञ्जा॑स्प॒त्यꣳ सु॒यम॒मा कृ॑णुष्व। श॒त्रू॒य॒ताम॒भि ति॑ष्ठा॒ महा॑ꣳसि॥७॥

अ॒स्त्वे॒तु॒ रोहि॑तो॒ नाको॒ महा॑ꣳसि॥ [२]

पुन॑र्न॒ इन्द्रो॑ म॒घवा॑ ददातु। धना॑नि श॒क्रो धन्यः॑ सु॒राधाः॑। अ॒र्वा॒चीनं॑ कृणुतां

याचितो मनः। श्रुष्टी नो अस्य हविषो जुषाणः। यानि नोऽजिनं धनानि। जहर्थ शूर मन्युना। इन्द्रानुविन्द नस्तानि। अनेन हविषा पुनः। इन्द्र आशाभ्यः परि। सर्वाभ्योऽभयं करत्॥८॥

जेता शत्रून् विचर्षणिः। आकूत्यै त्वा कामाय त्वा समृधै त्वा। पुरो दधे अमृतत्वाय जीवसे। आकूतिमस्यावसे। कामस्य समृद्ध्यै। इन्द्रस्य युञ्जते धियः। आकूतिं देवीं मनसः पुरो दधे। यज्ञस्य माता सुहवा मे अस्तु। यदिच्छामि मनसा सकामः। विदेयमेनद्धृदये निविष्टम्॥९॥

सेदग्निरग्नीꣳरत्यैत्यन्यान्। यत्र वाजी तनयो वीडुपाणिः। सहस्रपाथा अक्षरा समेति। आशानां त्वाऽऽशापालेभ्यः। चतुर्भ्यो अमृतेभ्यः। इदं भूतस्याध्यक्षेभ्यः। विधेम हविषा वयम्। विश्वा आशा मधुना सꣳ सृजामि। अनमीवा आप ओषधयो भवन्तु। अयं यजमानो मृधो व्यस्यताम्॥१०॥

अगृभीताः पशवः सन्तु सर्वे। अग्निः सोमो वरुणो मित्र इन्द्रः। बृहस्पतिः सविता

यः स॑हस्री। पूषा नो॒ गोभि॒रव॑सा॒ सर॑स्वती। त्वष्टा॑ रू॒पाणि॒ सम॑नक्तु य॒ज्ञैः। त्वष्टा॑ रू॒पाणि॒ दध॑ती॒ सर॑स्वती। पूषा भगꣳ सवि॒ता नो॑ ददातु। बृह॒स्पति॒र्दद॒दिन्द्रः॑ स॒हस्र॑म्। मि॒त्रो दा॒ता वरु॑णः॒ सोमो॑ अ॒ग्निः॥११॥

कु॒र॒न्निर्विष्टमस्यता॒न्नव॑ च॥ [३]

आ नो॑ भर॒ भग॑मिन्द्र द्यु॒मन्त॑म्। नि ते॑ दे॒ष्णस्य॑ धीमहि प्ररे॒के। उ॒र्व इ॑व पप्रथे॒ कामो॑ अ॒स्मे। तमापृ॑णा वसुपते॒ वसू॑नाम्। इ॒मं काम॑ मन्दया॒ गोभि॒रश्वैः॑। च॒न्द्रव॑ता॒ राध॑सा प॒प्रथ॑श्च। सु॒व॒र्यवो॑ म॒तिभि॒स्तुभ्यं॒ विप्राः॑। इन्द्रा॑य॒ वाहः॑ कुशि॒कासो॑ अक्रन्। इन्द्र॑स्य॒ नु वी॒र्या॑णि॒ प्रवो॑चम्। यानि॑ च॒कार॑ प्रथ॒मानि॑ व॒ज्री॥१२॥

अह॒न्नहि॒मन्व॒पस्त॑तर्द। प्रव॒क्षणा॑ अभिन॒त्पर्व॑तानाम्। अह॒न्नहिं॒ पर्व॑ते शिश्रिया॒णम्। त्वष्टा॑ऽस्मै॒ वज्रꣳ॑ स्व॒र्यं॑न्ततक्ष। वा॒श्रा इ॑व धे॒नवः॒ स्यन्द॑मानाः। अञ्जः॑ समु॒द्रमव॑ जग्मु॒रापः॑। वृषा॒यमा॑णोऽवृणीत॒ सोमम्। त्रिक॑द्रुकेष्वपिबत्सु॒तस्य॑। आ सायं॑कं म॒घवा॑ दत्त॒ वज्रम्। अह॑न्नेनं प्रथम॒जा मही॑नाम्॥१३॥

यदिन्द्राहन्प्रथमजा महीनाम्। आन्मायिनाममिनाः प्रोत मायाः। आत्सूर्यं जनयन्द्यामुषासम्। तादीक्ता शत्रून्न किलाविविथ्से। अहन्वृत्रं वृत्रतरं व्यꣳसम्। इन्द्रो वज्रेण महता वधेन। स्कन्धाꣳसीव कुलिशेनाविवृक्णा। अहिः शयत उपपृक्पृथिव्याम्। अयोध्येव दुर्मद आ हि जुह्वे। महावीरं तुविबाधमृजीषम्॥१४॥

नातारीरस्य समृतिं वधानाम्। सꣳ रुजानाः पिपिष इन्द्रशत्रुः। विश्वो विहाया अरतिः। वसुर्दधे हस्ते दक्षिणे। तरणिर्न शिश्रथत्। श्रवस्यया न शिश्रथत्। विश्वस्मा इदिषुध्यसे। देवत्रा हव्यमूहिषे। विश्वस्मा इत्सुकृते वारमृण्वति। अग्निर्द्वारा व्यृण्वति॥१५॥

उदुज्जिहानो अभि काममीरयन्। प्रपृञ्चन्विश्वा भुवनानि पूर्वथा। आ केतुना सुषमिद्धो यजिष्ठः। कामं नो अग्ने अभिहर्य दिग्भ्यः। जुषाणो हव्यममृतेषु दूढ्यः। आ नो रयिं बहुलं गोमतीमिषम्। नि धेहि यक्षदमृतेषु भूषन्। अश्विना यज्ञमागतम्। दाशुषः पुरुदꣳससा। पूषा रक्षतु नो रयिम्॥१६॥

इ॒मं य॒ज्ञम॒श्विना॑ व॒र्धय॑न्ता। इ॒मौ र॒यिं यज॑मानाय धत्तम्। इ॒मौ प॒शून्र॑क्षतां वि॒श्वतो॑ नः। पू॒षा नः॑ पातु॒ सद॒मप्र॑यच्छन्। प्रते॑ म॒हे स॑रस्वति। सुभ॑गे॒ वाजि॑नीवति। स॒त्य॒वाचे॑ भरे म॒तिम्। इ॒दं ते॑ ह॒व्यं घृ॒तव॑थ्सरस्वति। स॒त्य॒वाचे॒ प्रभ॑रेमा ह॒वीꣳषि॑। इ॒मानि॑ ते दुरि॒ता सौभ॑गानि। तेभि॑र्व॒यꣳ सु॒भगा॑सः स्याम॥१७॥

व॒ज्र्यहौ॑नामृजी॒षं व्यृ॑ण्वति रक्षतु नो र॒यिꣳ सौभ॑गा॒न्येक॑ च॥ [४]

य॒ज्ञो रा॒यो य॒ज्ञ ई॑शे॒ वसू॑नाम्। य॒ज्ञः स॒स्यानां॑मु॒त सु॑क्षिती॒नाम्। य॒ज्ञ इ॒ष्टः पू॒र्वचि॑त्तिं दधातु। य॒ज्ञो ब्र॑ह्म॒ण्वाꣳ अप्ये॑तु दे॒वान्। अ॒यं य॒ज्ञो व॑र्धतां॒ गोभि॒रश्वैः॑। इ॒यं वेदिः॑ स्वप॒त्या सु॒वीरा॑। इ॒दं ब॒र्हिरति॑ ब॒र्हीꣳष्य॒न्या। इ॒मं य॒ज्ञं विश्वे॑ अवन्तु दे॒वाः। भग॑ ए॒व भग॑वाꣳ अस्तु देवाः। तेन॑ व॒यं भग॑वन्तः स्याम॥१८॥

तं त्वा॑ भग॒ सर्व॒ इज्जो॑हवीमि। स नो॑ भग पुरए॒ता भ॑वे॒ह। भग॒ प्रणे॑त॒र्भग॒ सत्य॑राधः। भगे॒मां धिय॒मुद॑व॒ दद॑न्नः। भग॒ प्र णो॑ जनय॒ गोभि॒रश्वैः॑। भग॒ प्र नृभि॑र्नृ॒वन्तः॑ स्याम। शश्व॑ती॒ः समा॒ उप॑यन्ति लो॒काः। शश्व॑ती॒ः समा॒ उप॑य॒न्त्याप॑ः।

इ॒ष्टं पू॒र्तꣳ शश्व॑तीना॒ꣳ समा॑नाꣳ शाश्व॒तेन॑। ह॒विषे॒ष्ट्वाऽन॒न्तं लो॒कं पर॒मा रु॑रोह॥१९॥

इ॒यमे॒व सा या प्र॑थ॒मा व्यौच्छ॑त्। सा रू॒पाणि॑ कुरुते॒ पश्च॑ दे॒वी। द्वे स्वसा॑रौ वयत॒स्तन्त्र॑मे॒तत्। स॒ना॒तनं॒ वित॑त॒ꣳ षण्म॑यूखम्। अवा॒न्याꣳस्तन्तूँ॒न्कि॒रतो॑ ध॒त्तो अ॒न्यान्। नाव॑पृ॒ज्याते॒ न ग॑माते॒ अन्तम्॑। आ वो॑ यन्तूदवा॒हासो॑ अ॒द्य। वृष्टिं॒ ये विश्वे॑ म॒रुतो॑ जु॒नन्ति॑। अ॒यं यो अ॒ग्निर्म॑रुतः॒ समि॑द्धः। ए॒तं जु॑षध्वं कवयो युवानः॥२०॥

धा॒रा॒व॒रा म॒रुतो॑ धृ॒ष्णुवो॑जसः। मृ॒गा न भी॒मास्त॑वि॒षेभि॑रू॒र्मिभिः॑। अ॒ग्नयो॒ न शु॑शुचा॒ना ऋ॑जी॒षिणः॑। भ्रुमि॒न्धम॑न्त॒ उप॒ गा अ॑वृण्वत। वि च॑क्रमे॒ त्रिर्दे॒वः। आ वे॒धसं॒ नील॑पृष्ठं बृ॒हन्तम्॑। बृ॒ह॒स्पति॒ꣳ सद॑ने सादयध्वम्। सा॒दद्यो॑नि॒ दम॒ आ दी॑दि॒वाꣳसम्॑। हिर॑ण्यवर्णमरु॒षꣳ स॑पेम। स हि शुचिः॑ श॒तप॑त्रः॒ स शु॒न्ध्यूः॥२१॥

हिर॑ण्यवाशीरिषि॒रः सु॑व॒र्षाः। बृ॒ह॒स्पतिः॒ स स्वा॑वे॒श ऋ॒ष्वाः। पू॒रू सखि॑भ्य आसु॒तिं क॑रिष्ठः। पूष॒ꣳ स्तव॑ व्र॒ते व॒यम्। नरि॑ष्येम क॒दाच॒न। स्तो॒तार॑स्त इ॒ह

स्मसि। यास्ते पूषन्ना वो अन्तः समुद्रे। हिरण्ययीरन्तरिक्षे चरन्ति। याभिर्यासि दूत्या॑ सूर्यस्य। कामेन कृतश्रव इच्छमानः॥२२॥

अरण्यान्यरण्यान्यसौ। या प्रेव नश्यसि। कथा ग्रामं न पृच्छसि। न त्वाभीरिव विन्दती (३)। वृषारवाय वदते। यदुपावति चिच्चिकः। आघाटीभिरिव धावयन्। अरण्यानिर्महीयते। उत गाव इवादन्। उतो वेश्मेव दृश्यते॥२३॥

उतो अरण्यानिः सायम्। शकटीरिव सर्जति। गामङ्गैष आ ह्वयति। दार्वङ्गैष उपावधीत्। वसन्नरण्यान्या॑ सायम्। अक्रुक्षदिति मन्यते। न वा अरण्यानिर्हन्ति। अन्यश्चेन्नाभिगच्छति। स्वादोः फलस्य जग्ध्वा। यत्र कामं निपद्यते। आञ्जनगन्धी॑ सुरभीम्। बह्वन्नामकृषीवलाम्। प्राहं मृगाणां मातरम्। अरण्यानीमशंसिषम्॥२४॥

स्याम रुरोह युवानः शुन्ध्यूरिच्छमानो दृश्यते निपद्यते चत्वारि च॥ [५]

वार्त्रहत्याय शवसे। पृतनासाह्याय च। इन्द्र त्वा वर्तयामसि। सुब्रह्माणं वीरवन्तं

बृ॒हन्तम्॑। उ॒रुं ग॑भी॒रं पृ॒थुबु॑ध्नमिन्द्र। श्रु॒तर्ष॑मु॒ग्रम॑भिमाति॒षाहम्॑। अ॒स्मभ्यं॑ चि॒त्रं वृष॑ण२ र॒यिं दाः॑। क्षे॒त्रि॒यै त्वा॒ निर्ऋ॑त्यै त्वा। द्रु॒हो मु॑ञ्चामि॒ वरु॑णस्य॒ पाशा॑त्। अ॒ना॒गसं॒ ब्रह्म॑णे त्वा करोमि॥२५॥

शि॒वे ते॒ द्यावा॑पृथि॒वी उ॒भे इ॒मे। शं ते॑ अ॒ग्निः स॒हाद्भिर॑स्तु। शं द्यावा॑पृथि॒वी स॒हौष॑धीभिः। शम॒न्तरि॑क्ष२ स॒ह वात॑न ते। शं ते॒ चत॑स्रः प्र॒दिशो॑ भवन्तु। या दैवी॒श्चत॑स्रः प्र॒दिशः॑। वात॑पत्नीर॒भि सूर्यो॑ विच॒ष्टे। तासां॑ त्वा ज॒रस॒ आ द॑धामि। प्र यक्ष्म॑ एतु॒ निर्ऋ॑तिं परा॒चैः। अमो॑चि॒ यक्ष्मा॑द्दुरि॒तादव॑र्त्यै॥२६॥

द्रु॒हः पाशा॒न्निर्ऋ॑त्यै॒ चोद॑मोचि। अहा॒ अव॑र्ति॒मवि॑दथ्स्यो॒नम्। अप्य॑भूद्भ॒द्रे सु॑कृ॒तस्य॑ लो॒के। सूर्य॑मृ॒तं तम॑सो॒ ग्राह्या॒ यत्। दे॒वा अमु॑ञ्च॒न्नसृ॑ज॒न्व्येन॑सः। ए॒वम॒हमि॒मं क्षै॑त्रि॒याज्ञा॑मिश॒२सात्। द्रु॒हो मु॑ञ्चामि॒ वरु॑णस्य॒ पाशा॑त्। बृह॑स्पते यु॒वमिन्द्र॑श्च॒ वस्वः॑। दि॒व्यस्ये॑शाथे उ॒त पार्थि॑वस्य। ध॒त्त२ र॒यिꣳ स्तु॑व॒ते की॒रये॑चित्॥२७॥

यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः। देवायुधमिन्द्रमा जोहुवानाः। विश्वावृधमभि ये रक्षमाणाः। येन हता दीर्घमध्वानमायन्। अनन्तमर्थमनिवथ्स्यमानाः। यत्ते सुजाते हिमवथ्सु भेषजम्। मयोभूः शन्तमा यद्धृदोसि। ततो नो देहि सीबले। अदो गिरिभ्यो अधि यत्प्रधावसि। स ऽ शोभमाना कन्येव शुभ्रे॥२८॥

तां त्वा मुद्गला हविषा वर्धयन्ति। सा नः सीबले रयिमा भाजयेह। पूर्वं देवा अपरेणानुपश्यं जन्मभिः। जन्मान्यवरैः पराणि। वेदानि देवा अयमस्मीति माम्। अह ऽ हित्वा शरीरं जरसः परस्तात्। प्राणापानौ चक्षुः श्रोत्रम्। वाचं मनसि सम्भृताम्। हित्वा शरीरं जरसः परस्तात्। आ भूतिं भूतिं वयमश्ञवामहै। इमा एव ता उषसो याः प्रथमा व्यौच्छन्। ता देव्यः कुर्वते पञ्चरूपा। शश्वतीर्नावपृज्यन्ति। न गमन्त्यन्तम्॥२९॥

करोम्यवर्त्यै चिच्छुभ्रेऽश्ञवामहै चत्वारिं च॥ [६]

वसूनां त्वाऽधीतेन। रुद्राणामूर्म्या। आदित्यानां तेजसा। विश्वेषां देवानां

क्रतुना। मरुतामेम्नां जुहोमि स्वाहा। अभिभूतिरहमागमम्। इन्द्रसखा स्वायुधः। आस्वाशासु दुष्षहः। इदं वर्चो अग्निना दत्तमागात्। यशो भर्गः सह ओजो बलं च॥३०॥

दीर्घायुत्वाय शतशारदाय। प्रतिगृभ्णामि महते वीर्याय। आयुरसि विश्वायुरसि। सर्वायुरसि सर्वमायुरसि। सर्वं म आयुर्भूयात्। सर्वमायुर्गेषम्। भूर्भुवः सुवः। अग्निर्धर्मेणान्नादः। मृत्युर्धर्मेणान्नपतिः। ब्रह्म क्षत्रꣳ स्वाहा॥३१॥

प्रजापतिः प्रणेता। बृहस्पतिः पुरएता। यमः पन्थाः। चन्द्रमाः पुनरसुः स्वाहा। अग्निरन्नादोऽन्नपतिः। अन्नाद्यमस्मिन् यज्ञे यजमानाय ददातु स्वाहा। सोमो राजा राजपतिः। राज्यमस्मिन् यज्ञे यजमानाय ददातु स्वाहा। वरुणः सम्राट्थ्सम्राट्पतिः। साम्राज्यमस्मिन् यज्ञे यजमानाय ददातु स्वाहा॥३२॥

मित्रः क्षत्रं क्षत्रपतिः। क्षत्रमस्मिन् यज्ञे यजमानाय ददातु स्वाहा। इन्द्रो बलं बलपतिः। बलमस्मिन् यज्ञे यजमानाय ददातु स्वाहा। बृहस्पतिर्ब्रह्म ब्रह्मपतिः।

ब्रह्मा॒स्मिन् य॒ज्ञे यज॑मानाय ददातु॒ स्वाहा॑। स॒वि॒ता रा॒ष्ट्रꣳ रा॒ष्ट्रप॑तिः। रा॒ष्ट्रम॒स्मिन् य॒ज्ञे यज॑मानाय ददातु॒ स्वाहा॑। पू॒षा वि॒शां विट्प॑तिः। विश॑म॒स्मिन् य॒ज्ञे यज॑मानाय ददातु॒ स्वाहा॑। सर॑स्वती॒ पुष्टिः॒ पुष्टि॑पत्नी। पुष्टि॑म॒स्मिन् य॒ज्ञे यज॑मानाय ददातु॒ स्वाहा॑। त्वष्टा॑ पशू॒नां मि॑थु॒नानाꣳ रूप॒कृद्रू॒पप॑तिः। रू॒पेणा॒स्मिन् य॒ज्ञे यज॑मानाय प॒शून्द॑दातु॒ स्वाहा॑॥ ३३॥

च॒ स्वाहा॒ साम्रा॑ज्यम॒स्मिन् य॒ज्ञे यज॑मानाय ददातु॒ स्वाहा॒ विश॑म॒स्मिन् य॒ज्ञे यज॑मानाय ददातु॒ स्वाहा॑ च॒त्वारि॑ च (अ॒ग्निः सोमो॒ वरु॑णो मि॒त्र इन्द्रो॒ बृह॒स्पतिः॑ सवि॒ता पू॒षा सर॑स्वती॒ त्वष्टा॒ दश॑॥)॥ [७]

स ईं॑ पाहि॒ य ऋ॑जी॒षी तरु॑त्रः। यः शिप्र॑वान्वृष॒भो यो म॑ती॒नाम्। यो गो॑त्र॒भिद्व॑ज्र॒भृद्यो ह॑रि॒ष्ठाः। स इ॑न्द्र चि॒त्राꣳ अ॒भि तृ॑न्धि॒ वाजान्॑। आ ते॒ शुष्मो॑ वृष॒भ ए॑तु प॒श्चात्। ओत्त॒राद॑ध॒रागा पु॒रस्ता॑त्। आ वि॒श्वतो॑ अ॒भिसमे॑त्व॒र्वाङ्। इन्द्र॑ द्यु॒म्नꣳ सुव॑र्वद्धेह्य॒स्मे। प्रोष्व॑स्मै पुरोर॒थम्। इन्द्रा॑य शू॒षम॑र्चत॥ ३४॥

अ॒भीके॑ चिदु लोक॒कृत्। स॒ङ्गे स॒मत्सु॑ वृत्र॒हा। अ॒स्माक॑ बोधि चोदि॒ता।

नभ॑न्तामन्य॒केषा॑म्। ज्या॒का अधि॒ धन्व॑सु। इन्द्र॑ व॒यꣳ शु॑ना॒सीरम्॑। अ॒स्मिन् य॒ज्ञे ह॑वामहे। आ वाजे॒रुप॑ नो गमत्। इन्द्रा॑य॒ शुना॒सीरा॑य। स्रु॒चा जु॑हुत नो ह॒विः॥३५॥

जु॒षतां॒ प्रति॒ मेधि॑रः। प्र ह॒व्यानि॑ घृ॒तव॑न्त्यस्मै। हर्य॑श्वाय भरता स॒जोषाः॑। इन्द्र॒र्तुभि॒र्ब्रह्म॑णा वावृधा॒नः। शु॒ना॒सी॒री ह॒विरि॒दं जु॑षस्व। वयः॑ सुप॒र्णा उप॑सेदु॒रिन्द्रम्॑। प्रि॒यमे॑धा॒ ऋष॑यो॒ नाध॑मानाः। अप॑ ध्वा॒न्तमू॑र्णु॒हि पू॒र्धि चक्षुः॑। मु॒मु॒ग्ध्य॑स्मान्नि॒धये॑ऽव ब॒द्धान्। बृ॒हदिन्द्रा॑य गायत॥३६॥

मरु॑तो वृत्र॒हन्त॑मम्। येन॒ ज्योति॒रज॑नयन्नृता॒वृधः॑। दे॒वं दे॒वाय॒ जागृ॑वि। कामि॒हैका॒ः क इ॒मे प॑त॒ङ्गाः। मा॒न्था॒लाः कुलि॒परि॑मापतन्ति। अना॑वृतैना॒न्प्रध॑मन्तु दे॒वाः। सौप॑र्णं॒ चक्षु॑स्त॒नुवा॑ विदेय। ए॒वा व॑न्दस्व॒ वरु॑णं बृ॒हन्तम्॑। न॒म॒स्याधीर॑म॒मृत॑स्य गो॒पाम्। स नः॒ शर्म॑ त्रि॒वरू॑थं॒ वियꣳसत्॥३७॥

यू॒यं पा॑त स्व॒स्तिभिः॒ सदा॑ नः। नाके॑ सुप॒र्णमुप॒ यत्पत॑न्तम्। हृ॒दा वेन॑न्तो

अ॒भ्यच॑क्षत त्वा। हिर॑ण्यपक्षं॒ वरु॑णस्य दू॒तम्। य॒मस्य॒ योनौ॑ शकु॒नं भु॑र॒ण्युम्। शं नो॑ दे॒वीर॒भिष्ट॑ये। आपो॑ भवन्तु पी॒तये॑। शं योर॒भि स्र॑वन्तु नः। ईशा॑ना॒ वार्या॑णाम्। क्षय॑न्तीश्चर्ष॒णी॒नाम्॥ ३८॥

अ॒पो या॑चामि भेष॒जम्। अ॒फ्सु मे॒ सोमो॑ अब्रवीत्। अ॒न्तर्विश्वा॑नि भेष॒जा। अ॒ग्निं च॑ वि॒श्वश॑म्भुवम्। आप॑श्च वि॒श्वभे॑षजीः। यद॒फ्सु ते॑ सरस्वति। गोष्वश्वे॑षु॒ यन्मधु॑। तेन॑ मे वाजिनीवति। मुख॑मङ्गि सरस्वति। या सर॑स्वती वैशम्भ॒ल्या॥ ३९॥

तस्या॑ मे रास्व। तस्या॑स्ते भक्षीय। तस्या॑स्ते भूयिष्ठ॒भाजो॑ भूयास्म। अ॒हं त्वद॑स्मि॒ मद॑सि॒ त्वमे॒तत्। ममा॑सि॒ योनि॒स्तव॒ योनि॑रस्मि। मम॒ैव सन्वह॑ ह॒व्यान्य॑ग्ने। पु॒त्रः पि॒त्रे लो॑क॒कृज्जा॑तवेदः। इ॒हैव सन्तत्र॒ सन्त॑ त्वाऽग्ने। प्रा॒णेन॑ वा॒चा मन॑सा बिभर्मि। ति॒रो मा॒ सन्त॒मायु॒र्मा प्रहा॑सीत्॥ ४०॥

ज्योति॑षा त्वा वैश्वान॒रेणोप॑तिष्ठे। अ॒यं ते॒ योनि॑र्ऋ॒त्वियः॑। यतो॑ जा॒तो अरो॑चथाः। तं जा॒नन्न॑ग्न॒ आरो॑ह। अथा॑ नो वर्धया र॒यिम्। या ते॑ अग्ने य॒ज्ञिया॑

तनूस्तयेह्यारोहात्माऽऽत्मानम्। अच्छा वसूनि कृण्वन्नस्मे नर्या पुरूणि। यज्ञो भूत्वा यज्ञमा सीद स्वां योनिम्। जातवेदो भुव आ जायमानः सक्षय एहि। उपावरोह जातवेदः पुनस्त्वम्॥४१॥

देवेभ्यो हव्यं वह नः प्रजानन्। आयुः प्रजाꣳ रयिमस्मासु धेहि। अजस्रो दीदिहि नो दुरोणे। तमिन्द्रं जोहवीमि मघवानमुग्रम्। सत्रा दधानमप्रतिष्कुतꣳ शवाꣳसि। मꣳहिष्ठो गीर्भिरा च यज्ञियोऽववर्तत्। राये नो विश्वा सुपथा कृणोतु वज्री। त्रिकद्रुकेषु महिषो यवाशिरं तुविशुष्मस्तृपत्। सोममपिबद्विष्णुना सुतं यथाऽवशत्। स ईं ममाद महि कर्म कर्तवे महामुरुम्॥४२॥

सैनꣳ सश्चद्देवं देवः सत्यमिन्दुꣳ सत्य इन्द्रः। विदद्यतीं सरमा रुग्णमद्रैः। महि पाथः पूर्व्यꣳ सद्ध्रियक्कः। अग्रं नयथ्सुपद्यक्षराणाम्। अच्छा रवं प्रथमा जानतीगात्। विदद्गव्यꣳ सरमा दृढमूर्वम्। येनानुकं मानुषी भोजते विट्। आ ये विश्वाः स्वपत्यानि चक्रुः। कृण्वानासो अमृतत्वाय गातुम्। त्वं नृभिर्नृपते

दे॒वहू॑तौ॥४३॥

भूरी॑णि वृ॒त्वा ह॑र्यश्व हꣳसि। त्वन्निद॑स्यु॒ञ्चुमु॑रिम्। धुनिं॒ चास्वा॑पयो द॒भीत॑ये सु॒हन्तु॑। ए॒वा पा॑हि प्र॒त्नथा॒ मन्द॑तु त्वा। श्रु॒धि ब्रह्म॑ वावृधस्वो॒त गी॒र्भिः। आ॒विः सूर्यं॑ कृणु॒हि पी॒पिही॒षः। ज॒हि शत्रूꣳ॑ र॒भि गा इ॑न्द्र तृन्धि। अग्ने॒ बाध॑स्व॒ वि मृधो॑ नुदस्व। अपामी॑वा॒ अप॒ रक्षाꣳ॑सि सेध। अ॒स्माथ्स॑मु॒द्राद्बृ॑ह॒तो दि॒वो नः॑॥४४॥

अ॒पां भू॒मान॒मुप॑ नः सृजे॒ह। यज्ञ॒ प्रति॑ तिष्ठ सुम॒तौ सु॒शेवा॒ आ त्वा॑। वसू॑नि पुरु॒धा वि॑शन्तु। दी॒र्घमायु॒र्यज॑मानाय कृ॒ण्वन्। अथा॒मृते॑न जरि॒तार॑मङ्धि। इन्द्रः॑ शु॒नाव॒द्वित॑नोति॒ सीरम्॑। सं॒व॒थ्स॒रस्य॑ प्रति॒माण॑मे॒तत्। अ॒र्कस्य॒ ज्योति॒स्तदिदा॑स॒ ज्येष्ठम्॑। सं॒व॒थ्स॒रꣳ शु॒नव॒थ्सीर॑मे॒तत्। इन्द्र॑स्य॒ राधः॒ प्रय॑तं पु॒रु त्मना॑। तद॑र्करू॒पं वि॒मिमा॑नमेति। द्वाद॑शारे॒ प्रति॑ तिष्ठ॒तीद्वृषा॑। अ॒श्वा॒यन्तो॑ ग॒व्यन्तो॑ वा॒जय॑न्तः। हवा॑महे॒ त्वोप॑गन्त॒वा उ॑। आ॒भूष॑न्तस्त्वा सुम॒तौ नवा॑याम्। व॒यमि॑न्द्र त्वा शु॒नꣳ हु॑वेम॥४५॥

अ॒र्च॒त॒ ह॒विर्गा॑यत यꣳसच्चर्षणी॒नां वै॑शम्भ॒ल्या हा॑सी॒त्त्वमु॒रुं दे॒वहू॑तौ न॒स्त्मना॒ षट्च॑॥ [८]

प्राण उदेहि पुनरा नो भर यज्ञो रायो वार्त्रहत्याय वसूनाꣳ स ईँ पाह्यष्टौ॥८॥

प्राणो रक्षत्यगृभीता धारावरा मरुतो दीर्घायुत्वाय ज्योतिषा त्वा पञ्चत्वारिꣳशत्॥४५॥

प्राणः शुनꣳ हुवेम॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके पञ्चमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ षष्ठमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके षष्ठः प्रपाठकः ॥

स्वाद्वीं त्वा॑ स्वादुना॑। तीव्रां तीव्रेण॑। अमृताम॑मृतेन। मधु॑मतीं मधु॑मता। सृजामि॑ स꣣ सोमे॑न। सोमो॑ऽस्यश्विभ्यां॑ पच्यस्व। सर॑स्वत्यै पच्यस्व। इन्द्रा॑य सुत्राम्णे॑ पच्यस्व। परीतो षि॑ञ्चता सुतम्। सोमो॒ य उ॑त्त॒म꣣ हविः॥१॥

दधन्वा यो नर्यो॑ अप्स्व॑न्तरा। सुषाव॒ सोम॒मद्रि॑भिः। पुनातु॑ ते परि॒स्रुतम्॑। सोम॒꣣ सूर्य॑स्य दुहि॒ता। वारे॑ण॒ शश्व॑ता॒ तना॑। वा॒युः पू॒तः प॒वित्रे॑ण। प्राङ्ख्सोमो॒ अति॑द्रुतः। इन्द्र॑स्य॒ युज्यः॒ सखा॑। वा॒युः पू॒तः प॒वित्रे॑ण। प्र॒त्यङ्ख्सोमो॒ अति॑द्रुतः॥२॥

इन्द्र॑स्य॒ युज्यः॒ सखा॑। ब्रह्म॑ क्ष॒त्रं प॑वते॒ तेज॑ इन्द्रि॒यम्। सुर॑या॒ सोमः॑ सुत आसु॑तो॒ मदा॑य। शु॒क्रेण॑ देव दे॒वताः॑ पिपृग्धि। रसे॒नान्नं॒ यज॑मानाय धेहि। कु॒विद॒ङ्ग यव॑मन्तो॒ यव॑श्चित्। यथा॒ दान्त्य॑नुपू॒र्वं वि॒यूय॑। इ॒हेहै॑षां कृणुत॒ भोज॑नानि। ये ब॒र्॒हिषो॒ नमो॑वृक्तिं॒ न ज॒ग्मुः। उ॒प॒या॒मगृ॑हीतोऽस्य॒श्विभ्यां॑ त्वा॒ जुष्टं॑ गृह्णामि॥३॥

सर॑स्वत्या॒ इन्द्रा॑य सु॒त्राम्णे॑। ए॒ष ते॒ योनि॒स्तेज॑से त्वा। वी॒र्या॑य त्वा॒ बला॑य त्वा। तेजो॑ऽसि॒ तेजो॒ मयि॑ धेहि। वी॒र्य॑मसि वी॒र्यं॑ मयि॑ धेहि। बल॑मसि॒ बलं॒ मयि॑ धेहि। नाना॒ हि वां॑ दे॒वहि॑त॒ꣳ सद॑ः कृ॒तम्। मा स॒ꣳसृ॑क्षाथां पर॒मे व्यो॑मन्। सुरा॒ त्वमसि॑ शु॒ष्मिणी॒ सोम॑ ए॒षः। मा मा॑ हिꣳसीः॒ स्वां योनि॑माविशन्॥४॥

उ॒प॒या॒मगृ॑हीतोऽस्याश्वि॒नं तेज॑ः। सा॒र॒स्व॒तं वी॒र्यम्॑। ऐ॒न्द्रं बलम्॑। ए॒ष ते॒ योनि॒र्मोदा॑य त्वा। आ॒न॒न्दाय॑ त्वा॒ मह॑से त्वा। ओजो॒ऽस्योजो॒ मयि॑ धेहि। म॒न्युर॑सि म॒न्युं मयि॑ धेहि। महो॑ऽसि॒ महो॒ मयि॑ धेहि। सहो॑ऽसि॒ सहो॒ मयि॑ धेहि। या व्या॒घ्रं विषू॑चिका। उ॒भौ वृकं॑ च॒ रक्ष॑ति। श्ये॒नं प॑त॒त्रिणꣳ॑ सि॒ꣳहम्। सेमं पा॒त्वꣳह॑सः। स॒म्पृचः॑ स्थ॒ सं मा॑ भ॒द्रेण॑ पृङ्क्त। वि॒पृचः॑ स्थ॒ वि मा॑ पा॒प्मना॑ पृङ्क्त॥५॥

हविः प्रत्यङ्ख्सोमो॒ अति॑द्रुतो गृह्णाम्याविशन्विषू॑चिका॒ पञ्च॑ च॥ [१]

सोमो॒ राजा॒ऽमृतꣳ॑ सु॒तः। ऋ॒जी॒षेणा॑जहान्मृ॒त्युम्। ऋ॒तेन॑ स॒त्यमि॑न्द्रि॒यम्।

विपानꣳ शुक्रमन्धसः। इन्द्रस्येन्द्रियम्। इदं पयोऽमृतं मधु। सोममद्भ्यो व्यपिबत्। छन्दसा हꣳसः शुचिषत्। ऋतेन सत्यमिन्द्रियम्। अद्भ्यः क्षीरं व्यपिबत्॥६॥

क्रुङ्ङाङ्गिरसो धिया। ऋतेन सत्यमिन्द्रियम्। अन्नात्परिस्रुतो रसम्। ब्रह्मणा व्यपिबत् क्षत्रम्। ऋतेन सत्यमिन्द्रियम्। रेतो मूत्रं विजहाति। योनिं प्रविशदिन्द्रियम्। गर्भो जरायुणाऽऽवृतः। उल्बं जहाति जन्मना। ऋतेन सत्यमिन्द्रियम्॥७॥

वेदेन रूपे व्यकरोत्। सतासती प्रजापतिः। ऋतेन सत्यमिन्द्रियम्। सोमेन सोमौ व्यपिबत्। सुतासुतौ प्रजापतिः। ऋतेन सत्यमिन्द्रियम्। दृष्ट्वा रूपे व्याकरोत्। सत्यानृते प्रजापतिः। अश्रद्धामनृतेऽदधात्। श्रद्धाꣳ सत्ये प्रजापतिः। ऋतेन सत्यमिन्द्रियम्। दृष्ट्वा परिस्रुतो रसम्। शुक्रेण शुक्रं व्यपिबत्। पयः सोमं प्रजापतिः। ऋतेन सत्यमिन्द्रियम्। विपानꣳ शुक्रमन्धसः। इन्द्रस्येन्द्रियम्। इदं पयोऽमृतं मधु॥८॥

अद्भ्यः क्षीरं व्यपिबज्जन्मनर्तेन सत्यमिन्द्रियꣳ श्रद्धाꣳ सत्ये प्रजापतिरष्टौ च॥ [२]

सुरावन्तं बर्हिषदꣳ सुवीरम्। यज्ञꣳ हिन्वन्ति महिषा नमोभिः। दधानाः सोमं दिवि देवतासु। मदेमेन्द्रं यजमानाः स्वर्काः। यस्ते रसः सम्भृत ओषधीषु। सोमस्य शुष्मः सुरया सुतस्य। तेन जिन्व यजमानं मदेन। सरस्वतीमश्विनाविन्द्रमग्निम्। यमश्विना नमुचेरासुरादधि। सरस्वत्यसनोदिन्द्रियाय॥९॥

इमन्तꣳ शुक्रं मधुमन्तमिन्दुम्। सोमꣳ राजानमिह भक्षयामि। यदत्र रिप्तꣳ रसिनः सुतस्य। यदिन्द्रो अपिबच्छचीभिः। अहं तदस्य मनसा शिवेन। सोमꣳ राजानमिह भक्षयामि। पितृभ्यः स्वधाविभ्यः स्वधा नमः। पितामहेभ्यः स्वधाविभ्यः स्वधा नमः। प्रपितामहेभ्यः स्वधाविभ्यः स्वधा नमः। अक्षन्पितरः॥१०॥

अमीमदन्त पितरः। अतीतृपन्त पितरः। अमीमृजन्त पितरः। पितरः शुन्धध्वम्। पुनन्तु मा पितरः सोम्यासः। पुनन्तु मा पितामहाः। पुनन्तु प्रपितामहाः। पवित्रेण शतायुषा। पुनन्तु मा पितामहाः। पुनन्तु प्रपितामहाः॥११॥

प॒वित्रे॑ण श॒तायु॑षा। विश्व॒मायु॒र्व्यश्ञवै। अग्न॒ आयूꣳ॑षि पव॒सेऽग्ने॒ पव॑स्व। पव॑मानः॒ सुव॒र्जनः॑ पु॒नन्तु॑ मा देवज॒नाः। जात॑वेदः प॒वित्र॑व॒द्यत्ते॑ प॒वित्र॑म॒र्चिषि॑। उ॒भाभ्या॑ँ देव सवितर्वैश्वदे॒वी पु॑न॒ती। ये स॑मा॒नाः सम॑नसः। पि॒तरो॑ यम॒राज्ये॑। तेषाँ॑ लो॒कः स्व॒धा नमः॑। य॒ज्ञो दे॒वेषु॑ कल्पताम्॥१२॥

ये स॑जा॒ताः सम॑नसः। जी॒वा जी॒वेषु॑ माम॒काः। तेषाꣳ॒ श्रीर्मयि॑ कल्पताम्। अ॒स्मिँल्लो॒के श॒तꣳ समाः॑। द्वे स्रु॒ती अ॑शृणवं पितृ॒णाम्। अ॒हं दे॒वाना॑मु॒त मर्त्या॑नाम्। याभ्या॑मि॒दं विश्व॒मेज॒त्समे॑ति। यद॑न्त॒रा पि॒तरं॑ मा॒तरं॑ च। इ॒दꣳ ह॒विः प्र॒जन॑नं मे अस्तु। दश॑वीरꣳ स॒र्वग॑णꣳ स्व॒स्तये॑। आ॒त्म॒सनि॑ प्रजा॒सनि॑। प॒शु॒सन्य॑भय॒सनि॑ लोक॒सनि॑। अ॒ग्निः प्र॒जां ब॑हु॒लां मे॑ करोतु। अन्नं॒ पयो॒ रेतो॑ अ॒स्मासु॑ धत्त। रा॒यस्पोष॒मिष॒मूर्ज॑म॒स्मासु॑ दीधर॒त्स्वाहा॑॥१३॥

इ॒न्द्रि॒यायं॑ पि॒तरः॑ श॒तायु॑षा पु॒नन्तु॑ मा पितामहाः पु॒नन्तु॒ प्रपि॑तामहाः कल्पताꣳ स्व॒स्तये॒ पञ्च॑ च॥ [३]

सीसे॑न॒ तन्त्रं॒ मन॑सा मनी॒षिणः॑। ऊ॒र्णा॒सू॒त्रेण॑ क॒वयो॑ वयन्ति। अ॒श्विना॑ य॒ज्ञꣳ

स॑वि॒ता सर॑स्वती। इन्द्र॑स्य रू॒पं वरु॑णो भिष॒ज्यन्। तद॑स्य रू॒पम॒मृत॒ꣳ शची॑भिः। ति॒स्रोऽद॑धुर्दे॒वताः॑ सꣳरराणाः। लोमा॑नि॒ शष्पै॑र्बहु॒धा न तोक्म॑भिः। त्वग॑स्य मा॒ꣳसम॑भव॒न्न ला॒जाः। तद॒श्विना॑ भि॒षजा॑ रु॒द्रव॑र्तनी। सर॑स्वती वयति॒ पेशो॒ अन्त॑रः॥१४॥

अस्थि॑ म॒ज्ञानं॒ मास॑रैः। का॒रो॒त॒रेण॒ दध॑तो॒ गवां॑ त्व॒चि। सर॑स्वती॒ मन॑सा पेश॒लं वसु॑। नास॑त्याभ्यां वयति दर्श॒तं वपुः॑। रसं॑ परि॒स्रुता॒ न रोहि॑तम्। न॒ग्नहु॒र्धीर॒स्तस॑र॒न्न वेम॑। पय॑सा शु॒क्रम॒मृतं॑ ज॒नित्रम्॑। सुर॑या॒ मूत्रा॑ञ्जनयन्ति॒ रेतः॑। अपाम॑तिं दुर्म॒तिं बाध॑मानाः। ऊर्ध्वं॒ वात॑ꣳ स॒बुव॒न्तदा॒रात्॥१५॥

इन्द्रः॑ सु॒त्रामा॒ हृद॑येन स॒त्यम्। पु॒रो॒डाशे॑न सवि॒ता ज॑जान। यकृ॑त्क्लो॒मानं॒ वरु॑णो भिष॒ज्यन्। मत॑स्ने वाय॒व्यै॑र्न मि॑नाति पि॒त्तम्। आ॒न्त्राणि॑ स्था॒ली मधु॒ पिन्व॑माना। गुदा॒ पात्रा॑णि सु॒दुघा॒ न धे॒नुः। श्ये॒नस्य॒ पत्रं॒ न प्ली॒हा शची॑भिः। आ॒स॒न्दी नाभि॑रु॒दरं॒ न मा॒ता। कु॒म्भो व॑नि॒ष्ठुर्ज॑नि॒ता शची॑भिः। यस्मि॒न्नग्रे॒ योन्यां॒ गर्भो॑ अ॒न्तः॥१६॥

प्लाशीर्व्यक्तः शतधार उथ्सः। दुहे न कुम्भीꣳ स्वधां पितृभ्यः। मुखꣳ सदस्य शिर इथ्सदेन। जिह्वा पवित्रमश्विना सꣳ सरस्वती। चप्पन्न पायुर्भिषगस्य वालः। वस्तिर्न शेपो हरसा तरस्वी। अश्विभ्यां चक्षुरमृतं ग्रहाभ्याम्। छागेन तेजो हविषा शृतेन। पक्ष्माणि गोधूमैः क्लेरुतानि। पेशो न शुक्लमसितं वसाते॥१७॥

अविर्न मेषो नसि वीर्याय। प्राणस्य पन्था अमृतो ग्रहाभ्याम्। सरस्वत्युपवाकैर्व्यानम्। नस्यानि बर्हिर्बदरैर्जजान। इन्द्रस्य रूपमृषभो बलाय। कर्णाभ्याꣳ श्रोत्रममृतं ग्रहाभ्याम्। यवा न बर्हिर्भुवि केसराणि। कर्कन्धु जज्ञे मधु सारघं मुखात्। आत्मन्नुपस्थे न वृकस्य लोम। मुखे श्मश्रूणि न व्याघ्रलोमम्॥१८॥

केशा न शीर्षन् यशसे श्रियै शिखा। सिꣳहस्य लोम त्विषिरिन्द्रियाणि। अङ्गान्यात्मन्भिषजा तदश्विना। आत्मानमङ्गैः समधाथ्सरस्वती। इन्द्रस्य रूपꣳ शतमानमायुः। चन्द्रेण ज्योतिरमृतं दधाना। सरस्वती योन्यां गर्भमन्तः। अश्विभ्यां

पत्नी॒ सुकृ॑तं बिभर्ति। अ॒पाꣳ रसे॑न॒ वरु॑णो॒ न साम्ना॑। इन्द्र॒ꣳ श्रि॒यै ज॒नय॑न्न॒प्सु राजा॑। तेजः॑ पशू॒नाꣳ ह॒विरि॑न्द्रि॒यावत्। प॒रि॒स्रुता॒ पय॑सा सार॒घं मधु॑। अ॒श्विभ्यां॑ दु॒ग्धं भि॒षजा॒ सर॑स्वत्या सुतासु॒ताभ्या॑म्। अ॒मृतः॒ सोम॒ इन्दुः॑॥१९॥

अन्त॑र आ॒राद॒न्तर्व॑साते व्याघ्रलो॒मꣳ राजा॑ च॒त्वारि॑ च॥ [४]

मि॒त्रो॑ऽसि॒ वरु॑णोऽसि। सम॒हं विश्वै॑र्दे॒वैः। क्ष॒त्रस्य॒ नाभि॑रसि। क्ष॒त्रस्य॒ योनि॑रसि। स्यो॒नामा सी॑द। सु॒षदा॒मा सी॑द। मा त्वा॑ हिꣳसीत्। मा मा॑ हिꣳसीत्। निष॑साद धृ॒तव्र॑तो॒ वरु॑णः। प॒स्त्या॑स्वा॥२०॥

साम्रा॑ज्याय सु॒क्रतुः॑। दे॒वस्य॑ त्वा सवि॒तुः प्र॑स॒वे। अ॒श्विनो॑र्बा॒हुभ्या॑म्। पू॒ष्णो हस्ता॑भ्याम्। अ॒श्विनो॒र्भैष॑ज्येन। तेज॑से ब्रह्मवर्च॒साया॒भिषि॑ञ्चामि। दे॒वस्य॑ त्वा सवि॒तुः प्र॑स॒वे। अ॒श्विनो॑र्बा॒हुभ्या॑म्। पू॒ष्णो हस्ता॑भ्याम्। सर॑स्वत्यै॒ भैष॑ज्येन॥२१॥

वी॒र्या॑या॒न्नाद्या॑या॒भिषि॑ञ्चामि। दे॒वस्य॑ त्वा सवि॒तुः प्र॑स॒वे। अ॒श्विनो॑र्बा॒हुभ्या॑म्। पू॒ष्णो हस्ता॑भ्याम्। इन्द्र॑स्येन्द्रि॒येण॑। श्रि॒यै यश॑से॒ बला॑या॒भिषि॑ञ्चामि। को॑ऽसि

कत॒मो॑ऽसि। कस्मै॑ त्वा॒ काय॑ त्वा। सुश्लो॒काँ(४) सुम॑ङ्ग॒लाँ(४) सत्य॑रा॒जा(३)न्। शिरो॑ मे॒ श्रीः॥२२॥

यशो॒ मुखम्॑। त्विषि॒ः केशा॑श्च॒ श्मश्रू॑णि। राजा॑ मे प्रा॒णो॑ऽमृतम्॑। स॒म्राट्चक्षुः॑। वि॒राट्छ्रोत्रम्॑। जि॒ह्वा मे॑ भ॒द्रम्। वाङ्महः॑। मनो॑ म॒न्युः। स्व॒राड्भामः॑। मोदाः॑ प्रमो॒दा अ॒ङ्गुली॒रङ्गा॑नि॥२३॥

चि॒त्तं मे॒ सहः॑। बा॒हू मे॒ बल॑मिन्द्रि॒यम्। हस्तौ॑ मे॒ कर्म॑ वी॒र्यम्॑। आ॒त्मा क्ष॒त्रमुरो॒ मम॑। पृ॒ष्टीर्मे॑ रा॒ष्ट्रमु॒दर॒मꣳसौ॑। ग्री॒वाश्च॒ श्रोण्यौ॑। ऊ॒रू अ॑र॒त्नी जानु॑नी। विशो॒ मेऽङ्गा॑नि स॒र्वतः॑। नाभि॑र्मे चि॒त्तं वि॒ज्ञानम्॑। पा॒युर्मेऽप॑चितिर्भ॒सत्॥२४॥

आ॒न॒न्द॒न॒न्दावा॒ण्डौ मे॑। भगः॒ सौभा॑ग्यं॒ पसः॑। जङ्घा॑भ्यां प॒द्भ्यां धर्मो॑ऽस्मि। वि॒शि राजा॒ प्रति॑ष्ठितः। प्रति॑ क्ष॒त्रे प्रति॑ तिष्ठामि रा॒ष्ट्रे। प्रत्यश्वे॑षु॒ प्रति॑ तिष्ठामि॒ गोषु॑। प्रत्यङ्गे॑षु॒ प्रति॑ तिष्ठाम्या॒त्मन्। प्रति॑ प्रा॒णेषु॒ प्रति॑ तिष्ठामि पु॒ष्टे। प्रति॒ द्यावा॑पृथि॒व्योः। प्रति॑ तिष्ठामि य॒ज्ञे॥२५॥

त्रया देवा एकादश। त्रयस्त्रिꣳशाः सुराधसः। बृहस्पतिपुरोहिताः। देवस्य सवितुः सवे। देवा देवैरवन्तु मा। प्रथमा द्वितीयैः। द्वितीयास्तृतीयैः। तृतीयाः सत्येन। सत्यं यज्ञेन। यज्ञो यजुर्भिः॥२६॥

यजूꣳषि सामभिः। सामान्यृग्भिः। ऋचो याज्याभिः। याज्या वषट्कारैः। वषट्कारा आहुतिभिः। आहुतयो मे कामान्त्समर्धयन्तु। भूः स्वाहा। लोमानि प्रयतिर्मम। त्वङ्म आनतिरागतिः। माꣳसं म उपनतिः। वस्वस्थि। मज्जा म आनतिः॥२७॥

पस्त्याँस्वा सरस्वत्यै भैषज्येन श्रीरङ्गानि भसद्यज्ञे यज्ञो यजुर्भिरुपनतिर्द्वे च॥ [५]

यद्देवा देवहेडनम्। देवासश्चकृमा वयम्। अग्निर्मा तस्मादेनसः। विश्वान्मुञ्चत्वꣳहसः। यदि दिवा यदि नक्तम्। एनाꣳसि चकृमा वयम्। वायुर्मा तस्मादेनसः। विश्वान्मुञ्चत्वꣳहसः। यदि जाग्रद्यदि स्वप्ने। एनाꣳसि चकृमा वयम्॥२८॥

सूर्यो मा तस्मादेनसः। विश्वान्मुञ्चत्वꣳहसः। यद्ग्रामे यदरण्ये। यत्सभायां

यदि॑न्द्रि॒ये। यच्छू॒द्रे यद॒र्ये॑। एन॑श्चकृ॒मा व॒यम्। यदेक॒स्याधि॒ धर्म॑णि। तस्या॑व॒यज॑नमसि। यदापो॒ अघ्नि॑या॒ वरु॒णेति॒ शपा॑महे। ततो॑ वरुण नो मुञ्च॥२९॥

अव॑भृथ निचङ्कुण निचे॒रुर॑सि निचङ्कुण। अव॑ दे॒वैर्दे॒वकृ॑त॒मेनो॑ऽयाट्। अव॒ मर्त्यै॒र्मर्त्य॑कृतम्। उ॒रोरा नो॑ देव रि॒षस्पा॑हि। सु॒मि॒त्रा न॒ आप॒ ओष॑धयः सन्तु। दु॒र्मि॒त्रास्तस्मै॑ भूयासुः। यो॑ऽस्मान्द्वेष्टि॑। यं च॑ व॒यं द्वि॒ष्मः। द्रु॒प॒दादि॒वेन्मु॑मुचा॒नः। स्वि॒न्नः स्ना॒त्वी मला॑दिव॥३०॥

पू॒तं प॒वित्रे॑णे॒वाऽऽज्यम्॑। आपः॑ शुन्धन्तु॒ मैन॑सः। उद्व॒यं तम॑स॒स्परि॑। पश्य॑न्तो॒ ज्योति॒रुत्त॑रम्। दे॒वं दे॑व॒त्रा सूर्यम्॑। अग॑न्म॒ ज्योति॑रुत्त॒मम्। प्रति॑युतो॒ वरु॑णस्य॒ पाशः॑। प्रत्य॑स्तो॒ वरु॑णस्य॒ पाशः॑। एधो॑ऽस्येधिषी॒महि॑। स॒मिद॑सि॥३१॥

तेजो॑ऽसि॒ तेजो॒ मयि॑ धेहि। अ॒पो अन्व॑चारिषम्। रसे॑न॒ सम॑सृक्ष्महि। पय॑स्वाꣳ अग्न॒ आग॑मम्। तं मा॒ सꣳसृ॑ज॒ वर्च॑सा। प्र॒जया॑ च॒ धने॑न च। स॒माव॑वर्ति पृथि॒वी।

समुषाः। समु सूर्यः। समु विश्वमिदं जगत्। वैश्वानरज्योतिर्भूयासम्। विभुं कामं व्यश्ञवै। भूः स्वाहा॥३२॥

स्वप्न एनाꣳसि चकृमा वयं मुञ्च मलादिव समिदसि जगत्रीणि च॥ [६]

होता यक्षथ्समिधेन्द्रमिडस्पदे। नाभा पृथिव्या अधि। दिवो वर्ष्मन्थ्समिध्यते। ओजिष्ठश्चर्षणी सहान्। वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यज। होता यक्षत्तनूनपातम्। ऊतिभिर्जेतारमपराजितम्। इन्द्रं देवꣳ सुवर्विदम्। पथिभिर्मधुमत्तमैः। नराशꣳसेन तेजसा॥३३॥

वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यज। होता यक्षदिडाभिरिन्द्रमीडितम्। आजुह्वानममर्त्यम्। देवो देवैः सवीर्यः। वज्रहस्तः पुरन्दरः। वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यज। होतायक्षद्बर्हिषीन्द्रमि वृषभं नर्यापसम्। वसुभीरुद्रैरादित्यैः। सयुग्भिर्बर्हिरासदत्॥३४॥

वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यज। होता यक्षदोजो न वीर्यम्। सहो द्वार इन्द्रमवर्धयन्। सुप्रायणा विश्रयन्तामृतावृधः। द्वार इन्द्राय मीढुषे। वियन्त्वाज्यस्य होतर्यज।

होता॑ यक्षदु॒षे इन्द्र॑स्य धे॒नू। सु॒दुघे॑ मा॒तरौ॑ म॒ही। सवा॒तरौ॒ न तेज॑सी। व॒त्सम॑मिन्द्र॑मवर्धताम्॥३५॥

वी॒तामाज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑। होता॑ यक्ष॒द्दैव्या॒ होता॑रा। भि॒षजा॒ सखा॑या। ह॒विषेन्द्रं॑ भिषज्यतः। क॒वी दे॒वौ प्रचे॑तसौ। इन्द्रा॑य धत्त इन्द्रि॒यम्। वी॒तामाज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑। होता॑ यक्षत्ति॒स्रो दे॒वीः। त्रय॑स्त्रि॒धात॑वो॒पसः॑। इडा॒ सर॑स्वती॒ भार॑ती॥३६॥

म॒हीन्द्र॑पत्नीर्ह॒विष्म॑तीः। वि॒यन्त्वाज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑। होता॑ यक्ष॒त्त्वष्टा॑र॒मिन्द्रं॑ दे॒वम्। भि॒षजꣳ॑ सु॒यज॑ं घृत॒श्रियम्॑। पु॒रु॒रूपꣳ॑ सु॒रेत॑सं म॒घोनि॑म्। इन्द्रा॑य॒ त्वष्टा॒ दध॑दिन्द्रि॒याणि॑। वेत्वाऽऽज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑। होता॑ यक्ष॒द्वन॒स्पति॑म्। श॒मि॒तारꣳ॑ श॒तक्र॑तुम्। धि॒यो जो॒ष्टार॑मिन्द्रि॒यम्॥३७॥

मध्वा॑ सम॒ञ्जन्प॒थिभिः॑ सु॒गेभिः॑। स्वदा॑ति ह॒व्यं मधु॑ना घृ॒तेन॑। वेत्वाऽऽज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑। होता॑ यक्ष॒दिन्द्र॒ꣳ स्वाहाऽऽज्य॑स्य। स्वाहा॒ मेद॑सः। स्वाहा॑ स्तो॒कानां॑म्। स्वाहा॒ स्वाहा॑कृतीनाम्। स्वाहा॑ ह॒व्यसू॑क्तीनाम्। स्वाहा॑ दे॒वाꣳ आ॑ज्य॒पान्।

स्वाहेन्द्रꣳ होत्राञ्जुषाणाः। इन्द्र आज्यस्य वियन्तु। होतर्यज॥३८॥

तेजसाऽऽसददवर्धतां भारतीन्द्रियं जुषाणा द्वे च (समिधेन्द्रन्तनूनपातमिडाभिर्बर्हिष्योज उषे दैव्या तिस्रस्त्वष्टारं वनस्पतिमिन्द्रम्॥ समिधेन्द्र चतुर्वेत्वेको वियन्तु द्विर्वीतामेको वियन्तु द्विर्वेत्वेको वियन्तु होतर्यज॥)॥ [७]

समिद्ध इन्द्र उषसामनीके। पुरोरुचा पूर्वकृद्वावृधानः। त्रिभिर्देवैस्त्रिꣳशता वज्रबाहुः। जघान वृत्रं वि दुरो ववार। नराशꣳसः प्रतिशूरो मिमानः। तनूनपात्प्रति यज्ञस्य धाम। गोभिर्वपावान्मधुना समञ्जन्। हिरण्यैश्चन्द्री यजति प्रचेताः। ईडितो देवैर्हरिवाꣳ अभिष्टिः। आजुह्वानो हविषा शर्धमानः॥३९॥

पुरन्दरो मघवान् वज्रबाहुः। आयातु यज्ञमुपनो जुषाणः। जुषाणो बर्हिर्हरिवान्न इन्द्रः। प्राचीनꣳ सीदत्प्रदिशा पृथिव्याः। उरुव्यचाः प्रथमानꣳ स्योनम्। आदित्यैरक्तं वसुभिः सजोषाः। इन्द्रं दुरः कवष्यो धावमानाः। वृषाणं यन्तु जनयः सुपत्नीः। द्वारो देवीरभितो विश्रयन्ताम्। सुवीरा वीरं प्रथमाना महोभिः॥४०॥

उषासानक्ता बृहती बृहन्तम्। पयस्वती सुदुघे शूरमिन्द्रम्। पेशस्वती तन्तुना संव्ययन्ती। देवानां देवं यजतः सुरुक्मे। दैव्या मिमाना मनसा पुरुत्रा। होतारा विन्द्रं प्रथमा सुवाचा। मूर्धन् यज्ञस्य मधुना दधाना। प्राचीनं ज्योतिर्हविषा वृधातः। तिस्रो देवीर्हविषा वर्धमानाः। इन्द्रं जुषाणा वृषणं न पत्नीः॥४१॥

अच्छिन्नं तन्तुं पयसा सरस्वती। इडा देवी भारती विश्वतूर्तिः। त्वष्टा दधदिन्द्राय शुष्मम्। अपाकोचिष्टुर्यशसे पुरूणि। वृषा यजन्वृषणं भूरिरेताः। मूर्धन् यज्ञस्य समनक्तु देवान्। वनस्पतिरवसृष्टो न पाशैः। त्मन्या समञ्जञ्छमिता न देवः। इन्द्रस्य हव्यैर्जठरं पृणानः। स्वदाति हव्यं मधुना घृतेन। स्तोकानामिन्दुं प्रति शूर इन्द्रः। वृषायमाणो वृषभस्तुराषाट्। घृतप्रुषा मधुना हव्यमुन्दन्। मूर्धन् यज्ञस्य जुषताꣳ स्वाहा॥४२॥

शर्धमानो महोभिः पत्नीर्घृतेन चत्वारि च॥ [८]

आचर्षणिप्रा विवेष यन्मा। तꣳ सध्रीचीः। सत्यमित्तन्न त्वावाꣳ अन्यो अस्ति।

इन्द्रं देवो न मर्त्यो ज्यायान्। अहन्नहिं परिशयानमर्णः। अवासृजोऽपो अच्छा समुद्रम्। प्रसंसाहिषे पुरुहूत शत्रून्। ज्येष्ठस्ते शुष्म इह रातिरस्तु। इन्द्रा भर दक्षिणेना वसूनि। पतिः सिन्धूनामसि रेवतीनाम्। स शेवृधमधि धाद्युम्नमस्मे। महि क्षत्रं जनाषाडिन्द्र तव्यम्। रक्षा च नो मघोनः पाहि सूरीन्। राये च नः स्वपत्या इषे धाः॥४३॥

रेवतीनां चत्वारिं च॥ [९]

देवं बर्हिरिन्द्रꣳ सुदेवं देवैः। वीरवथ्स्तीर्णं वेद्यामवर्धयत्। वस्तोर्वृतं प्रात्तोर्भृतम्। राया बर्हिष्मतोऽत्यगात्। वसुवने वसुधेयस्य वेतु यज। देवीर्द्वार इन्द्रꣳ सङ्घाते। विड्वीर्यामन्नवर्धयन्। आ वथ्सेन तरुणेन कुमारेण चमीविता अपार्वाणम्। रेणुककाटं नुदन्ताम्। वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यज॥४४॥

देवी उषासानक्ता। इन्द्रं यज्ञे प्रयत्यह्वेताम्। दैवीर्विशः प्रायासिष्टाम्। सुप्रीते सुधिते अभूताम्। वसुवने वसुधेयस्य वीतां यज। देवी जोष्ट्री वसुधिती।

दे॒वमिन्द्र॑मवर्धताम्। अया॑व्य॒न्याघा द्वेषा॑ꣳसि। आन्यावा॑क्षी॒द्वसु॒ वार्या॑णि। यज॑मानाय शिक्षि॒ते॥४५॥

व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वीतां॒ यज॑। दे॒वी ऊ॒र्जाहु॑ती॒ दुघे॑ सु॒दुघे॑। पय॒सेन्द्र॑मवर्धताम्। इष॒मूर्ज॑म॒न्याऽवा॑क्षीत्। सग्धि॒ꣳ सपी॑तिम॒न्या। नवे॑न॒ पूर्वं॒ दय॑माने। पु॒रा॒णेन॒ नवम्॑। अधा॑ता॒मूर्ज॑मू॒र्जाहु॑ती॒ वसु॒ वार्या॑णि। यज॑मानाय शिक्षि॒ते। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वीतां॒ यज॑॥४६॥

दे॒वा दैव्या॒ होता॑रा। दे॒वमिन्द्र॑मवर्धताम्। ह॒ताघ॑शꣳसा॒वाभा॑र्ष्टां॒ वसु॒वार्या॑णि। यज॑मानाय शिक्षि॒तौ। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वीतां॒ यज॑। दे॒वीस्ति॒स्रस्ति॒स्रो दे॒वीः। पति॒मिन्द्र॑मवर्धयन्। अस्पृ॑क्ष॒द्भार॑ती॒ दिवम्॑। रु॒द्रैर्य॒ज्ञꣳ सर॑स्वती। इडा॒ वसु॑मती गृ॒हान्॥४७॥

व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वियन्तु॒ यज॑। दे॒व इन्द्रो॒ नरा॒शꣳसः॑। त्रि॒व॒रू॒थस्त्रि॑वन्धु॒रः। दे॒वमिन्द्र॑मवर्धयत्। श॒तेन॑ शितिपृ॒ष्ठाना॒माहि॑तः। स॒हस्रे॑ण॒ प्रव॑र्तते। मि॒त्रावरु॒णेद॑स्य

होत्रमर्हतः। बृहस्पतिः स्तोत्रम्। अश्विनाऽऽध्वर्यवम्। वसुवने वसुधेयस्य वेतु यज॥४८॥

देव इन्द्रो वनस्पतिः। हिरण्यपर्णो मधुशाखः सुपिप्पलः। देवमिन्द्रमवर्धयत्। दिवमग्रेणाप्रात्। आऽन्तरिक्षं पृथिवीमदृꣳहीत्। वसुवने वसुधेयस्य वेतु यज। देवं बर्हिर्वारितीनाम्। देवमिन्द्रमवर्धयत्। स्वासस्थमिन्द्रेणासन्नम्। अन्या बर्हीꣳष्यभ्यभूत्। वसुवने वसुधेयस्य वेतु यज। देवो अग्निः स्विष्टकृत्। देवमिन्द्रमवर्धयत्। स्विष्टं कुर्वन्स्विष्टकृत्। स्विष्टमद्य करोतु नः। वसुवने वसुधेयस्य वेतु यज॥४९॥

वियन्तु यज शिक्षिते शिक्षिते वसुवने वसुधेयस्य वीतां यज गृहान् वेतु यजाभूथ्षट्ट्वं (देवं बर्हिर्देवीर्द्वारो देवी उषासानक्ता देवी जोष्ट्री देवी ऊर्जाहुती देवा दैव्या होतारा शिक्षितौ देवीस्तिस्रस्तिस्रो देवीर्देव इन्द्रो नराशꣳसो देव इन्द्रो वनस्पतिर्देवं बर्हिर्वारितीनान्देवो अग्निः स्विष्टकृद्देवम्। वेतु वियन्तु चतुर्वीतामेको वियन्तु चतुर्वेत्ववर्धयदवर्धयत्त्रिरवर्धतामेकोऽ वर्धयꣳश्चतुरवर्धयत्। वस्तोरा वथ्सेन दैवीरयावीषꣳहताऽस्पृक्षच्छुतेन दिवꣳ स्वासस्थꣳ स्विष्टꣳ शिक्षिते शिक्षिते शिक्षितौ॥)॥ [१०]

होता यक्षथ्समिधाऽग्निमिडस्पदे। अश्विनेन्द्रꣳ सरस्वतीम्। अजो धूम्रो न

गोधूमैः क्लैर्भेषजम्। मधु शष्पैर्न तेज इन्द्रियम्। पयः सोमः परिस्रुता घृतं मधु। वियन्त्वाज्यस्य होतर्यज। होता यक्षत्तनूनपाथ्सरस्वती। अविर्मेषो न भेषजम्। पथा मधुमताभरन्। अश्विनेन्द्राय वीर्यम्॥५०॥

बदरैरुपवाकाभिर्भेषजं तोक्मभिः। पयः सोमः परिस्रुता घृतं मधु। वियन्त्वाज्यस्य होतर्यज। होता यक्षं नराशꣳसं न नग्नहुम्। पतिꣳ सुरायै भेषजम्। मेषः सरस्वती भिषक्। रथो न चन्द्र्यश्विनोर्वपा इन्द्रस्य वीर्यम्। बदरैरुपवाकाभिर्भेषजं तोक्मभिः। पयः सोमः परिस्रुता घृतं मधु। वियन्त्वाज्यस्य होतर्यज॥५१॥

होता यक्षदिडेडित आजुह्वानः सरस्वतीम्। इन्द्रं बलेन वर्धयन्। ऋषभेण गवेन्द्रियम्। अश्विनेन्द्राय वीर्यम्। यवैः कर्कन्धुभिः। मधु लाजैर्न मासरम्। पयः सोमः परिस्रुता घृतं मधु। वियन्त्वाज्यस्य होतर्यज। होता यक्षद्बर्हिः सुष्टरीमोर्णम्रदाः। भिषङ्गासत्या॥५२॥

भि॒षजा॒ऽश्विनाऽश्वा॒ शिशु॑मती। भि॒षग्धे॒नुः सर॑स्वती। भि॒षग्दु॒ह इन्द्रा॑य भेष॒जम्। पयः॒ सोमः॑ परि॒स्रुता॑ घृ॒तं मधु॑। वि॒यन्त्वाज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑। होता॑ यक्ष॒द्दुरो॒ दिशः॑। क॒व॒ष्यो॑ न व्यच॑स्वतीः। अ॒श्विभ्या॑ं न दुरो॒ दिशः॑। इन्द्रो॒ न रोद॑सी॒ दुघे॑। दु॒हे कामा॒न्थ्सर॑स्वती॥५३॥

अ॒श्विनेन्द्रा॑य भेष॒जम्। शु॒क्रं न ज्योति॑रिन्द्रि॒यम्। पयः॒ सोमः॑ परि॒स्रुता॑ घृ॒तं मधु॑। वि॒यन्त्वाज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑। होता॑ यक्षथ्सु॒पेश॑सो॒षे नक्तं॒ दिवा॑। अ॒श्विना॑ सञ्जाना॒ने। सम॑ जाते॒ सर॑स्वत्या। त्विषि॒मिन्द्रे॒ न भे॑ष॒जम्। श्ये॒नो न रज॑सा हृ॒दा। पयः॒ सोमः॑ परि॒स्रुता॑ घृ॒तं मधु॑॥५४॥

वि॒यन्त्वाज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑। होता॑ यक्ष॒द्दैव्या॒ होता॑रा भि॒षजा॒ऽश्विना॑। इन्द्रं॒ न जागृ॑वी॒ दिवा॒ नक्तं॒ न भे॑ष॒जैः। शूष॒ꣳ सर॑स्वती भि॒षक्। सीसे॑न दुह इन्द्रि॒यम्। पयः॒ सोमः॑ परि॒स्रुता॑ घृ॒तं मधु॑। वि॒यन्त्वाज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑। होता॑ यक्षत्ति॒स्रो दे॒वीर्न भे॑ष॒जम्। त्रय॑स्त्रि॒धात॑वो॒ऽपसः॑। रू॒पमिन्द्रे॑ हिर॒ण्ययम्॑॥५५॥

अ॒श्विनेडा॒ न भार॑ती। वा॒चा सर॑स्वती। मह॒ इन्द्रा॑य दधुरिन्द्रि॒यम्। पयः॒ सोमः॑ परि॒स्रुता॑ घृ॒तं मधु॑। वि॒यन्त्वाज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑। होता॑ यक्ष॒त्त्वष्टा॑र॒मिन्द्र॑म॒श्विना॑। भि॒षजं॒ न सर॑स्वतीम्। ओजो॒ न जू॒तिरि॑न्द्रि॒यम्। वृको॒ न र॑भ॒सो भि॒षक्। यशः॒ सुर॑या भेष॒जम्॥५६॥

श्रि॒या न मास॑रम्। पयः॒ सोमः॑ परि॒स्रुता॑ घृ॒तं मधु॑। वि॒यन्त्वाज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑। होता॑ यक्ष॒द्वन॒स्पतिम्॑। श॒मि॒तार॑ꣳ श॒तक्र॑तुम्। भी॒मं न म॒न्युꣳ राजा॑नं व्या॒घ्रं नम॑सा॒ऽश्विना॒ भामम्॑। सर॑स्वती भि॒षक्। इन्द्रा॑य दुह इन्द्रि॒यम्। पयः॒ सोमः॑ परि॒स्रुता॑ घृ॒तं मधु॑। वि॒यन्त्वाज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑॥५७॥

होता॑ यक्षद॒ग्निꣳ स्वाहाऽऽज्य॑स्य स्तो॒कानाम्॑। स्वाहा॒ मेद॑सां॒ पृथ॑क्। स्वाहा॒ छाग॑म॒श्विभ्याम्॑। स्वाहा॑ मे॒षꣳ सर॑स्वत्यै। स्वाह॑र्ष॒भमिन्द्रा॑य सि॒ꣳहाय॒ सह॑सेन्द्रि॒यम्। स्वाहा॒ऽग्निं न भे॑ष॒जम्। स्वाहा॒ सोम॑मिन्द्रि॒यम्। स्वाहेन्द्रꣳ सु॒त्रामा॑णꣳ सवि॒तार॒ं वरु॑णं भि॒षजां॒ पतिम्॑। स्वाहा॒ वन॒स्पतिं॑ प्रि॒यं पाथो॒ न भे॑ष॒जम्। स्वाहा॑ दे॒वाꣳ आ॑ज्य॒पान्॥५८॥

स्वाहा॒ऽग्निꣳ हो॒त्राञ्जु॑षा॒णो अ॒ग्निर्भे॑ष॒जम्। पयः॒ सोमः॑ परि॒स्रुता॑ घृ॒तं मधु॑। वि॒यन्त्वाज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑। होता॑ यक्षद॒श्विना॒ सर॑स्वती॒मिन्द्रꣳ॑ सु॒त्रामा॑णम्। इ॒मे सोमाः॑ सु॒रामा॑णः। छागै॒र्न मे॒षैर्ऋ॑ष॒भैः सु॒ताः। शष्पै॒र्न तोक्म॑भिः। ला॒जैर्मह॑स्वन्तः। मदा॒ मास॑रेण॒ परि॑ष्कृताः। शु॒क्राः पय॑स्वन्तो॒ऽमृताः॑। प्रस्थि॑ता वो मधु॒श्चुतः॑। ताना॒श्विना॒ सर॑स्व॒तीन्द्रः॑ सु॒त्रामा॑ वृत्र॒हा। जु॒षन्ताꣳ सौ॒म्यं मधु॑। पिब॑न्तु॒ मद॑न्तु वि॒यन्तु॒ सोमम्॑। होत॒र्यज॑॥५९॥

वी॒र्यं॑ वि॒यन्त्वाज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॒ नास॑त्या॒ सर॑स्वती॒ मधु॑ हिर॒ण्यय॑ भेष॒जं वि॒यन्त्वाज्य॑स्य॒ होत॒र्यजा॑ज्य॒पान॒मृता॒ः पञ्च॑ च (स॒मिधा॒ऽग्निꣳ षट्। तनू॒नपा॑थ्स॒प्त। नरा॒शꣳस॒मृषिः॑। इ॒डेडि॒तो यवै॑र॒ष्टौ। ब॒र्हिः स॒प्त। दुरो॒ऽश्विना॒ नव॑। सु॒पेश॒सर्षिः॑। दैव्या॒ होता॑रा॒ सीसे॑न॒ रसः॑। ति॒स्रस्त्वष्टा॑रम॒ष्टाव॑ष्टौ। वन॒स्पति॒मृषिः॑। अ॒ग्निस्त्रयो॑दश। अ॒श्विना॒ द्वाद॑श त्रयोदश। स॒मिधा॒ऽग्निं बद॑रै॒र्बद॑रै॒र्यवै॑र॒श्विना॒ त्विषि॑म॒श्विना॒ न भे॑ष॒जꣳ रू॒पम॒श्विना॑ भी॒मं भाम॑म्॥)॥ [११]

समि॑द्धो अ॒ग्निर॑श्विना। त॒प्तो घ॒र्मो वि॒राट्थ्सु॒तः। दु॒हे धे॒नुः सर॑स्वती। सोमꣳ॑ शु॒क्रमि॒हेन्द्रि॒यम्। त॒नू॒पा भि॒षजा॑ सु॒ते। अ॒श्विनो॒भा सर॑स्वती। मध्वा॒ रजाꣳ॑सीन्द्रि॒यम्। इन्द्रा॑य प॒थिभि॑र्वहान्। इन्द्रा॒येन्दु॒ꣳ सर॑स्वती। नरा॒शꣳसे॑न

न॒ग्नहुः॑॥६०॥

अधा॑ताम॒श्विना॒ मधु॑। भे॒ष॒जं भि॒षजा॑ सु॒ते। आ॒जुह्वा॑ना॒ सर॑स्वती। इन्द्रा॑येन्द्रि॒याणि॑ वी॒र्यम्॑। इडा॑भिरश्विना॒विषम्॑। समूर्ज॒ꣳ सꣳ र॒यिं द॑धुः। अश्वि॑ना॒ नमु॑चेः सु॒तम्। सोमꣳ॑ शु॒क्रं प॑रि॒स्रुता॑। सर॑स्वती॒ तमाभ॑रत्। ब॒र्हि॒षेन्द्रा॑य॒ पात॑वे॥६१॥

क॒व॒ष्यो॑ न व्यच॑स्वतीः। अ॒श्विभ्या॑ं न दुरो॒ दिशः॑। इन्द्रो॒ न रोद॑सी॒ दुघे॑। दु॒हे कामा॒न्थ्सर॑स्वती। उ॒षासा॒ नक्त॑मश्विना। दिवेन्द्रꣳ॑ सा॒यमि॑न्द्रि॒यैः। स॒ञ्जा॒ना॒ने सु॒पेश॑सा। सम॑ जाते॒ सर॑स्वत्या। पा॒तं नो॑ अश्विना॒ दिवा॑। पा॒हि नक्तꣳ॑ सरस्वति॥६२॥

दैव्या॑ होतारा भिषजा। पा॒तमिन्द्र॒ꣳ सचा॑ सु॒ते। ति॒स्रस्रे॒धा सर॑स्वती। अ॒श्विना॒ भार॒तीडा॑। ती॒व्रं प॑रि॒स्रुता॒ सोमम्॑। इन्द्रा॑य सुषवु॒र्मदम्॑। अश्वि॑ना भेष॒जं मधु॑। भे॒ष॒जं नः॒ सर॑स्वती। इन्द्रे॒ त्वष्टा॒ यशः॒ श्रियम्॑। रू॒पꣳ रू॑पमधुः सु॒ते। ऋ॒तु॒थेन्द्रो॒

वनस्पतिः। शशमानः परिस्रुता। कीलालमश्विभ्यां मधु। दुहे धेनुः सरस्वती। गोभिर्न सोममश्विना। मासरेण परिष्कृता। समधाताꣳ सरस्वत्या। स्वाहेन्द्रे सुतं मधु॥६३॥

नग्नहुः पातवे सरस्वत्यधुः सुतैऽष्टौ च॥ [१२]

अश्विना हविरिन्द्रियम्। नमुचेर्धिया सरस्वती। आ शुक्रमासुराद्वसु। मघमिन्द्राय जभ्रिरे। यमश्विना सरस्वती। हविषेन्द्रमवर्धयन्। स बिभेद वलं मघम्। नमुचावासुरे सचा। तमिन्द्रं पशवः सचा। अश्विनोभा सरस्वती॥६४॥

दधाना अभ्यनूषत। हविषा यज्ञमिन्द्रियम्। य इन्द्रं इन्द्रियं दधुः। सविता वरुणो भगः। स सुत्रामा हविष्पतिः। यजमानाय सश्चत। सविता वरुणोऽदधत्। यजमानाय दाशुषे। आदत्त नमुचेर्वसु। सुत्रामा बलमिन्द्रियम्॥६५॥

वरुणः क्षत्रमिन्द्रियम्। भगेन सविता श्रियम्। सुत्रामा यशसा बलम्। दधाना यज्ञमाशत। अश्विना गोभिरिन्द्रियम्। अश्वेभिर्वीर्यं बलम्। हविषेन्द्रꣳ सरस्वती।

यज॑मानमवर्धयन्। ता नास॑त्या सु॒पेश॑सा। हिर॑ण्यवर्तनी॒ नरा॑। सर॑स्वती ह॒विष्म॑ती। इन्द्र॒ कर्म॑सु नोऽवत। ता भि॒षजा॑ सु॒कर्म॑णा। सा सु॒दुघा॒ सर॑स्वती। स वृ॑त्र॒हा श॒तक्र॑तुः। इन्द्रा॑य दधुरिन्द्रि॒यम्॥६६॥

उ॒भा सर॑स्वती॒ बल॑मिन्द्रि॒यन्नरा॒ षड्भ॑॥ [१३]

दे॒वं ब॒र्॒हिः सर॑स्वती। सु॒दे॒वमिन्द्रे॑ अ॒श्विना॑। तेजो॒ न चक्षु॑र॒क्ष्योः। ब॒र्॒हिषा॑ दधुरिन्द्रि॒यम्। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वियन्तु॒ यज॑। दे॒वीर्द्वारो॑ अ॒श्विना॑। भि॒षजेन्द्रे॒ सर॑स्वती। प्रा॒णं न वी॒र्य॑न्नसि। द्वारो॑ दधुरिन्द्रि॒यम्। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वियन्तु॒ यज॑॥६७॥

दे॒वी उ॒षासा॑व॒श्विना॑। भि॒षजेन्द्रे॒ सर॑स्वती। बलं॒ न वाच॑मा॒स्ये॑। उ॒षाभ्यां॑ दधुरिन्द्रि॒यम्। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वियन्तु॒ यज॑। दे॒वी जोष्ट्री॑ अ॒श्विना॑। सु॒त्रामेन्द्रे॒ सर॑स्वती। श्रोत्रं॒ न कर्ण॑यो॒र्यशः॑। जोष्ट्री॑भ्यां दधुरिन्द्रि॒यम्। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वियन्तु॒ यज॑॥६८॥

देवी ऊर्जाहुती दुघे सुदुघे। पयसेन्द्रꣳ सरस्वत्यश्विना भिषजावत। शुक्रं न ज्योतिः स्तनयोराहुती धत्त इन्द्रियम्। वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यज। देवा देवानां भिषजा। होतारा विन्द्रमश्विना। वषट्कारैः सरस्वती। त्विषिं न हृदये मतिम्। होतृभ्यां दधुरिन्द्रियम्। वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यज॥६९॥

देवीस्तिस्रस्तिस्रो देवीः। सरस्वत्यश्विना भारतीडा। शूषन्न मध्ये नाभ्याम्। इन्द्राय दधुरिन्द्रियम्। वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यज। देव इन्द्रो नराशꣳसः। त्रिवरूथः सरस्वत्याऽश्विभ्यामीयते रथः। रेतो न रूपममृतं जनित्रम्। इन्द्राय त्वष्टा दधदिन्द्रियाणि। वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यज॥७०॥

देव इन्द्रो वनस्पतिः। हिरण्यपर्णो अश्विभ्याम्। सरस्वत्याः सुपिप्पलः। इन्द्राय पच्यते मधु। ओजो न जूतिमृषभो न भामम्। वनस्पतिर्नो दधदिन्द्रियाणि। वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यज। देवं बर्हिर्वारितीनाम्। अध्वरे स्तीर्णमश्विभ्याम्। ऊर्णम्रदाः सरस्वत्याः॥७१॥

स्योनमिन्द्र ते सदः। ईशायै मन्युꣳ राजानं बर्हिषा दधुरिन्द्रियम्। वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यज। देवो अग्निः स्विष्टकृत्। देवान् यक्षद्यथायथम्। होतारविन्द्रमश्विना। वाचा वाचꣳ सरस्वतीम्। अग्निꣳ सोमꣳ स्विष्टकृत्। स्विष्ट इन्द्रः सुत्रामा सविता वरुणो भिषक्। इष्टो देवो वनस्पतिः। स्विष्टा देवा आज्यपाः। इष्टो अग्निरग्निना। होता होत्रे स्विष्टकृत्। यशो न दधदिन्द्रियम्। ऊर्जमपचितिꣳ स्वधाम्। वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यज॥७२॥

द्वारौ दधुरिन्द्रियं वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यज जोष्ट्रीभ्यां दधुरिन्द्रियं वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यज होतृभ्यां दधुरिन्द्रियं वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यजैन्द्रियाणि वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु यज सरस्वत्या वनस्पतिः षट्ट्व (देवं बर्हिर्देवीर्द्वारौ देवी उषासावश्विना देवी जोष्ट्री देवी ऊर्जाहुती देवा देवानां भिषजा वषट्कारैर्देवीस्तिस्रस्तिस्रो देवीर्देव इन्द्रो नराशꣳसो देव इन्द्रो वनस्पतिर्देवं बर्हिर्वारितीनान्देवो अग्निः स्विष्टकृद्देवान्। समिधाऽग्निं देवं बर्हिः सरस्वत्यश्विना सर्व वियन्तु। द्वारस्तिस्रः सर्ववियन्तु। अज इन्द्रमोजोऽग्निं परः सरस्वतीम्। नक्तं पूर्वः सरस्वति। अन्यत्र सरस्वती। भिषक्पूर्वं दुह इन्द्रियम्। अन्यत्र दधुरिन्द्रियम्। सौत्रामण्याꣳ सुतासुती। अञ्जन्त्ययं यजमानः॥)॥ [१४]

अग्निमद्य होतारमवृणीत। अयꣳ सुतासुती यजमानः। पचन्पक्तीः।

पचन्पुरोडाशान्। गृह्णन्ग्रहान्। बध्नन्नश्विभ्यां छाग꣡ꣳ सरस्वत्या इन्द्राय। बध्नन्थ्सरस्वत्यै मेषमिन्द्रायाश्विभ्याम्। बध्नन्निन्द्रायर्षभमश्विभ्याꣳ सरस्वत्यै। सूपस्था अद्य देवो वनस्पतिरभवत्। अश्विभ्यां छागेन सरस्वत्या इन्द्राय॥७३॥

सरस्वत्यै मेषेणेन्द्रायाश्विभ्याम्। इन्द्रायर्षभेणाश्विभ्याꣳ सरस्वत्यै। अक्षꣳस्तान्मेदस्तः प्रतिपचताग्रभीषुः। अवीवृधन्त ग्रहैः। अपातामश्विना सरस्वतीन्द्रः सुत्रामा वृत्रहा। सोमान्थ्सुराम्णः। उपो उक्थामदाः श्रौद्विमदा अदन्। अवीवृधन्ताङ्गूषैः। त्वामद्यर्ष आर्षेयर्षीणान्नपादवृणीत। अयꣳ सुतासुती यजमानः। बहुभ्य आ सङ्गतेभ्यः। एष मे देवेषु वसु वार्या यक्ष्यत इति। ता या देवा देवदानान्यदुः। तान्यस्मा आ च शास्व। आ च गुरस्व। इषितश्च होतरसि भद्रवाच्याय प्रेषितो मानुषः। सूक्तवाकाय सूक्ता ब्रूहि॥७४॥

इन्द्राय यजमानः सप्त च॥ [१५]

उशन्तस्त्वा हवामह आ नो अग्ने सुकेतुना। त्वꣳ सोम महे भगं त्वꣳ

सोम प्रचिकितो मनीषा। त्वया हि नः पितरः सोम पूर्वे त्वꣳ सोम पितृभिः संविदानः। बर्हिषदः पितर आऽहं पितॄन्। उपहूताः पितरोऽग्निष्वात्ताः पितरः। अग्निष्वात्तानृतुमतो हवामहे। नराशꣳसे सोमपीथं य आशुः। ते नो अवन्तः सुहवा भवन्तु। शं नो भवन्तु द्विपदे शं चतुष्पदे। ये अग्निष्वात्ता येऽनग्निष्वात्ताः॥ ७५॥

अꣳहोमुचः पितरः सोम्यासः। परेऽवरेऽमृतासो भवन्तः। अधि ब्रुवन्तु ते अवन्त्वस्मान्। वान्यायै दुग्धे जुषमाणाः करम्भम्। उदीराणा अवरे परे च। अग्निष्वात्ता ऋतुभिः संविदानाः। इन्द्रवन्तो हविरिदं जुषन्ताम्। यदग्ने कव्यवाहन त्वमग्न ईडितो जातवेदः। मातली कव्यैः। ये तातृपुर्देवत्रा जेहमानाः। होत्रावृधः स्तोमतष्टासो अर्कैः। आऽग्ने याहि सुविदत्रेभिरर्वाङ्। सत्यैः कव्यैः पितृभिर्घर्मसद्भिः। हव्यवाहमजरं पुरुप्रियम्। अग्निं घृतेन हविषा सपर्यन्। उपासदं कव्यवाहं पितॄणाम्। स नः प्रजां वीरवतीꣳ समृण्वतु॥ ७६॥

अनग्निष्वात्ता जेहमानाः सप्त च॥ [१६]

होता॑ यक्षदि॒डस्प॒दे। स॒मि॒धा॒नं म॒हद्यशः॑। सुष॑मिद्धं वरे॒ण्यम्। अ॒ग्निमिन्द्रं॑ वयो॒धसम्॑। गा॒य॒त्रीं छन्द॑ इन्द्रि॒यम्। त्र्यवि॒ं गां वयो॒ दध॑त्। वेत्वाऽऽज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑। होता॑ यक्ष॒च्छुचि॑व्रतम्। तनू॒नपा॑तमु॒द्भिदम्॑। यं गर्भ॒मदि॑तिर्द॒धे॥ ७७॥

शुचि॒मिन्द्रं॑ वयो॒धसम्॑। उ॒ष्णिहं॒ छन्द॑ इन्द्रि॒यम्। दि॒त्य॒वाहं॒ गां वयो॒ दध॑त्। वेत्वाऽऽज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑। होता॑ यक्षदी॒डेन्यम्॑। ई॒डि॒तं वृ॑त्र॒हन्त॑मम्। इडा॑भि॒रीड्य॒ꣳ सह॑ः। सोम॒मिन्द्रं॑ वयो॒धसम्॑। अ॒नु॒ष्टुभं॒ छन्द॑ इन्द्रि॒यम्। त्रि॒व॒त्सं गां वयो॒ दध॑त्॥ ७८॥

वेत्वाऽऽज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑। होता॑ यक्षत्सुबर्हि॒षदम्॑। पू॒ष॒ण्वन्त॒मम॑र्त्यम्। सीद॑न्तं ब॒र्हिषि॑ प्रि॒ये। अ॒मृतेन्द्रं॑ वयो॒धसम्॑। बृ॒ह॒तीं छन्द॑ इन्द्रि॒यम्। पञ्चा॑वि॒ं गां वयो॒ दध॑त्। वेत्वाऽऽज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑। होता॑यक्ष॒द्व्यच॑स्वतीः। सु॒प्रा॒य॒णा ऋ॑ता॒वृधः॑॥ ७९॥

द्वारो॑ दे॒वीर्हि॑र॒ण्ययीः॑। ब्र॒ह्माण॒ इन्द्रं॑ वयो॒धसम्॑। प॒ङ्क्तिं छन्द॑ इ॒हेन्द्रि॒यम्। तु॒र्य॒वाहं॒ गां वयो॒ दध॑त्। वेत्वाऽऽज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑। होता॑ यक्षत्सु॒पेश॑से। सु॒शि॒ल्पे बृ॑ह॒ती

उ॒भे। नक्तो॒षासा॒ न द॑र्श॒ते। विश्व॒मिन्द्रं॑ वयो॒धसम्॑। त्रि॒ष्टुभं॒ छन्द॑ इन्द्रि॒यम्॥८०॥

प॒ष्ठ॒वाहं॒ गां वयो॒ दध॑त्। वेत्वाऽऽज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑। होता॑ यक्ष॒त्प्रचे॑तसा। दे॒वाना॑मुत्त॒मं यशः॑। होता॑रा॒ दैव्या॑ क॒वी। स॒युजेन्द्रं॑ वयो॒धसम्॑। जग॑तीं॒ छन्द॑ इ॒हेन्द्रि॒यम्। अ॒न॒ड्वाहं॒ गां वयो॒ दध॑त्। वेत्वाऽऽज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑। होता॑ यक्ष॒त्पेश॑स्वतीः॥८१॥

ति॒स्रो दे॒वीर्हिर॑ण्ययीः॑। भार॑तीर्बृह॒तीर्म॒हीः। पति॒मिन्द्रं॑ वयो॒धसम्॑। वि॒राजं॒ छन्द॑ इ॒हेन्द्रि॒यम्। धे॒नुं गां न वयो॒ दध॑त्। वेत्वाऽऽज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑। होता॑ यक्षथ्सु॒रेत॑सम्। त्वष्टा॑रं पुष्टि॒वर्ध॑नम्। रू॒पाणि॒ बिभ्र॑तं॒ पृथ॑क्। पुष्टि॒मिन्द्रं॑ वयो॒धसम्॑॥८२॥

द्वि॒पदं॒ छन्द॑ इ॒हेन्द्रि॒यम्। उ॒क्षाणं॒ गां न वयो॒ दध॑त्। वेत्वाऽऽज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑। होता॑ यक्षच्छु॒तक्र॑तुम्। हिर॑ण्यपर्णमु॒क्थिनम्॑। र॒श॒नां बिभ्र॑तं व॒शिम्। भग॒मिन्द्रं॑ वयो॒धसम्॑। क॒कुभं॒ छन्द॑ इ॒हेन्द्रि॒यम्। व॒शां वे॒हतं॒ गां न वयो॒ दध॑त्। वेत्वाऽऽज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑। होता॑ यक्ष॒थ्स्वाहा॑कृतीः। अ॒ग्निं गृ॒हप॑तिं॒ पृथ॑क्। वरु॑णं भेष॒जं क॒विम्।

क्षत्रमिन्द्रं वयोधसम्। अतिच्छन्दसं छन्द इन्द्रियम्। बृहदृषभं गां वयो दधत्। वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यज॥८३॥

दधे दधदतावृधं इन्द्रियं पेशस्वतीर्वयोधसं वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यज सप्त च (इडस्पदेऽग्निङ्गायत्रीत्र्यविम्। शुचिव्रतꣳ शुचिमुष्णिहन्दित्यवाहम्। ईडेन्यꣳ सोममनुष्टुभं त्रिवत्सम्। सुबर्हिषदममृतेन्द्रं बृहतीं पञ्चाविम्। व्यचस्वतीः सुप्रायणा द्वारौ ब्रह्माणः पङ्क्तिमिह तुर्यवाहम्। सुपेशसे विश्वमिन्द्रं त्रिष्टुभं पष्ठवाहम्। प्रचेतसा सयुजेन्द्रं जगतीमिहानड्वाहम्। पेशस्वतीस्तिस्रः पतिं विराजमिह धेनुन्न। सुरेतसन्त्वष्टारं पुष्टिमिन्द्रं द्विपदमिहोक्षाणन्न। शतक्रतुं भगमिन्द्रं ककुभमिह वशान्न। स्वाहाकृतीः क्षत्रमतिच्छन्दसं बृहदृषभं गां वयो दधदिन्द्रियमृषिं वसु नवं दशेहेन्द्रियमष्ट नव दश गां न वयो दधदिडस्पदे सर्व वेतु॥)॥——[१७]

समिद्धो अग्निः समिधा। सुषमिद्धो वरेण्यः। गायत्री छन्द इन्द्रियम्। त्र्यविर्गौर्वयो दधुः। तनूनपाच्छुचिव्रतः। तनूपाच्च सरस्वती। उष्णिक्छन्द इन्द्रियम्। दित्यवाङ्गौर्वयो दधुः। इडाभिरग्निरीड्यः। सोमो देवो अमर्त्यः॥८४॥

अनुष्टुप्छन्द इन्द्रियम्। त्रिवत्सो गौर्वयो दधुः। सुबर्हिरग्निः पूषण्वान्। स्तीर्णबर्हिरमर्त्यः। बृहती छन्द इन्द्रियम्। पञ्चाविर्गौर्वयो दधुः। दुरो देवीर्दिशो

म॒हीः। ब्र॒ह्मा दे॒वो बृह॒स्पतिः॑। प॒ङ्क्तिश्छन्द॑ इ॒हेन्द्रि॒यम्। तु॒र्य॒वाङ्गौर्वयो॑ दधुः॥८५॥

उ॒षे य॒ह्वी सु॒पेश॑सा। विश्वे॑ दे॒वा अम॑र्त्याः। त्रि॒ष्टुप्छन्द॑ इन्द्रि॒यम्। प॒ष्ठ॒वाङ्गौर्वयो॑ दधुः। दैव्या॑ होतारा भिषजा। इन्द्रे॑ण स॒युजा॑ यु॒जा। जग॑ती॒ छन्द॑ इ॒हेन्द्रि॒यम्। अ॒न॒ड्वान्गौर्वयो॑ दधुः। ति॒स्र इडा॒ सर॑स्वती। भार॑ती म॒रुतो॒ विशः॑॥८६॥

वि॒राट्छन्द॑ इ॒हेन्द्रि॒यम्। धे॒नुर्गौर्न वयो॑ दधुः। त्वष्टा॑ तु॒रीपो॒ अद्भु॑तः। इ॒न्द्रा॒ग्नी पु॑ष्टि॒वर्ध॑ना। द्वि॒पाच्छन्द॑ इ॒हेन्द्रि॒यम्। उ॒क्षा गौर्न वयो॑ दधुः। श॒मि॒ता नो॒ व॒न॒स्पतिः॑। स॒वि॒ता प्र॑सु॒वन्भगम्॑। क॒कुच्छन्द॑ इ॒हेन्द्रि॒यम्। व॒शा वे॒हद्गौर्न वयो॑ दधुः। स्वाहा॑ य॒ज्ञं वरु॑णः। सु॒क्ष॒त्रो भे॑ष॒जं क॑रत्। अति॑च्छन्दा॒श्छन्द॑ इन्द्रि॒यम्। बृ॒हद्ऋ॑ष॒भो गौर्वयो॑ दधुः॥८७॥

अम॑र्त्यस्तुर्य॒वाङ्गौर्वयो॑ दधुर्विशो॑ व॒शा वे॒हद्गौर्न वयो॑ दधुश्च॒त्वारि॑ च॥ [१८]

व॒स॒न्तेन॒र्तुना॑ दे॒वाः। वस॑वस्त्रि॒वृता॑ स्तु॒तम्। र॒थ॒न्त॒रेण॒ तेज॑सा। ह॒विरिन्द्रे॒ वयो॑ दधुः। ग्री॒ष्मेण॑ दे॒वा ऋ॒तुना॑। रु॒द्राः प॑ञ्चद॒शे स्तु॒तम्। बृ॒ह॒ता यश॑सा॒ बलम्॑। ह॒विरिन्द्रे॒

वयो॑ दधुः। व॒र्॒षाभि॑र्ऋ॒तुना॑ऽऽदि॒त्याः। स्तोमे॑ सप्तद॒शे स्तु॒तम्॥८८॥

वै॒रू॒पेण॑ वि॒शौज॑सा। ह॒विरिन्द्रे॒ वयो॑ दधुः। शा॒र॒देन॒र्तुना॑ दे॒वाः। ए॒क॒वि॒ꣳश ऋ॒भवः॑ स्तु॒तम्। वै॒रा॒जेन॑ श्रि॒या श्रिय॑म्। ह॒विरिन्द्रे॒ वयो॑ दधुः। हे॒म॒न्तेन॒र्तुना॑ दे॒वाः। म॒रुत॑स्त्रिणव॒ स्तु॒तम्। बले॑न॒ शक्व॑रीः॒ सहः॑। ह॒विरिन्द्रे॒ वयो॑ दधुः। शै॒शि॒रेण॒र्तुना॑ दे॒वाः। त्र॒य॒स्त्रि॒ꣳशे॑ऽमृत॒ꣳ स्तु॒तम्। स॒त्येन॑ रे॒वतीः॑ क्ष॒त्रम्। ह॒विरिन्द्रे॒ वयो॑ दधुः॥८९॥

स्तोमे॑ सप्तद॒शे स्तु॒तꣳ सहो॑ ह॒विरिन्द्रे॒ वयो॑ दधुश्च॒त्वारि॑ च (व॒स॒न्तेन॑ ग्री॒ष्मेण॑ व॒र्॒षाभिः॑ शार॒देन॑ हेम॒न्तेन॑ शैशि॒रेण॒ षट्॥)॥[१९]

दे॒वं ब॒र्॒हिरिन्द्र॑ं वयो॒धसम्॑। दे॒वं दे॒वम॑वर्धयत्। गा॒य॒त्रिया छन्द॑सेन्द्रि॒यम्। तेज॒ इन्द्रे॒ वयो॒ दध॑त्। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वेतु॒ यज॑। दे॒वीर्द्वारो॑ दे॒वमिन्द्र॑ं वयो॒धसम्॑। दे॒वीर्दे॒वम॑वर्धयन्। उ॒ष्णिहा॒ छन्द॑सेन्द्रि॒यम्। प्रा॒णमिन्द्रे॒ वयो॒ दध॑त्। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वियन्तु॒ यज॑॥९०॥

दे॒वी दे॒वं व॑यो॒धसम्॑। उ॒षे इन्द्र॑मवर्धताम्। अ॒नु॒ष्टुभा॒ छन्द॑सेन्द्रि॒यम्। वाच॒मिन्द्रे॒ वयो॒ दध॑त्। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वीतां॒ यज॑। दे॒वी जोष्ट्री॑ दे॒वमिन्द्र॑ं वयो॒धसम्॑। दे॒वी

दे॒वम॑वर्धताम्। बृ॒ह॒त्या छन्द॑सेन्द्रि॒यम्। श्रोत्र॒मिन्द्रे॒ वयो॒ दध॑त्। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वीतां॒ यज॑॥९१॥

दे॒वी ऊ॒र्जाहु॑ती दे॒वमिन्द्रं॑ वयो॒धसम्॑। दे॒वी दे॒वम॑वर्धताम्। प॒ङ्क्त्या छन्द॑सेन्द्रि॒यम्। शु॒क्रमिन्द्रे॒ वयो॒ दध॑त्। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वीतां॒ यज॑। दे॒वा दैव्या॒ होता॑रा दे॒वमिन्द्रं॑ वयो॒धसम्॑। दे॒वा दे॒वम॑वर्धताम्। त्रि॒ष्टुभा॒ छन्द॑सेन्द्रि॒यम्। त्विषि॒मिन्द्रे॒ वयो॒ दध॑त्। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वीतां॒ यज॑॥९२॥

दे॒वीस्ति॒स्रस्ति॒स्रो दे॒वीर्वयो॒धसम्॑। पति॒मिन्द्र॑मवर्धयन्। जग॑त्या॒ छन्द॑सेन्द्रि॒यम्। बल॒मिन्द्रे॒ वयो॒ दध॑त्। व॒सु॒व॒ने॑ वसु॒धेय॑स्य वियन्तु॒ यज॑। दे॒वो नरा॒शꣳसो॑ दे॒वमिन्द्रं॑ वयो॒धसम्॑। दे॒वो दे॒वम॑वर्धयत्। वि॒राजा॒ छन्द॑सेन्द्रि॒यम्। रेत॒ इन्द्रे॒ वयो॒ दध॑त्। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वेतु॒ यज॑॥९३॥

दे॒वो वन॒स्पति॑र्दे॒वमिन्द्रं॑ वयो॒धसम्॑। दे॒वो दे॒वम॑वर्धयत्। द्वि॒पदा॒ छन्द॑सेन्द्रि॒यम्। भग॒मिन्द्रे॒ वयो॒ दध॑त्। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वेतु॒ यज॑। दे॒वं ब॒र्॒हिर्वारि॑तीनां

देवमिन्द्रं वयोधसम्। देवं देवमवर्धयत्। ककुभा छन्दसेन्द्रियम्। यश इन्द्रे वयो दधत्। वसुवने वसुधेयस्य वेतु यज। देवो अग्निः स्विष्टकृद्देवमिन्द्रं वयोधसम्। देवो देवमवर्धयत्। अतिच्छन्दसा छन्दसेन्द्रियम्। क्षत्रमिन्द्रे वयो दधत्। वसुवने वसुधेयस्य वेतु यज॥९४॥

वियन्तु यज वीतां यज वीतां यज वेतु यज वेतु यज पञ्च च (देवं बर्हिर्गायत्रिया तेजः। देवीर्द्वारं उष्णिहा प्राणम्। देवी देवमुषे अनुष्टुभा वाचम्। देवी जोष्ट्री बृहत्या श्रोत्रम्। देवी ऊर्जाहुती पङ्क्त्या शुक्रम्। देवा दैव्या होतारा त्रिष्टुभा त्विषिम्। देवीस्तिस्रस्तिस्रो देवीः पतिं जगत्या बलम्। देवो नराशꣳसो विराजा रेतः। देवो वनस्पतिर्द्विपदा भगम्। देवं बर्हिर्वारितीनां ककुभा यशः। देवो अग्निः स्विष्टकृदतिच्छन्दसा क्षत्रम्। वेतु वियन्तु चतुर्वीतामेको वियन्तु चतुर्वेत्ववर्धयदवर्धयꣳश्चतुरवर्धतामेकोऽवर्धयꣳ श्चतुरवर्धयत्॥)॥ [२०]

स्वाद्वीं त्वा सोमः सुरावन्तꣳ सीसेन मित्रोऽसि यद्देवा होता यक्षथ्समिधेन्द्रꣳ समिद्ध इन्द्र आचर्षणिप्रा देवं बर्हिर्होता यक्षथ्समिधाऽग्निꣳ समिद्धो अग्निरश्विनाऽश्विना हविरिन्द्रियं देवं बर्हिः सरस्वत्यग्निमद्योशन्तो होता यक्षदिडस्पदे समिद्धो अग्निः समिधा वसन्तेनर्तुना देवं बर्हिरिन्द्रं वयोधसं विꣳशतिः॥२०॥

स्वाद्वीं त्वाऽमीमदन्त पितरः साम्राज्याय पूतं पवित्रेणोषासानक्ता बदरैरधातां देव इन्द्रो वनस्पतिः पष्ठवाहङ्गां देवी देवं

वयोधसं चतुर्नवतिः॥९४॥

स्वाद्वीं त्वा वेतु यज॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके षष्ठः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ सप्तमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके सप्तमः प्रपाठकः ॥

त्रिवृथ्स्तोमो भवति। ब्रह्मवर्चसं वै त्रिवृत्। ब्रह्मवर्चसमेवाव रुन्धे। अग्निष्टोमः सोमो भवति। ब्रह्मवर्चसं वा अग्निष्टोमः। ब्रह्मवर्चसमेवाव रुन्धे। रथन्तर२ साम भवति। ब्रह्मवर्चसं वै रथन्तरम्। ब्रह्मवर्चसमेवाव रुन्धे। परिस्रजी होता भवति॥१॥

अरुणो मिर्मिरस्त्रिशुक्रः। एतद्वै ब्रह्मवर्चसस्य रूपम्। रूपेणैव ब्रह्मवर्चसमव रुन्धे। बृहस्पतिरकामयत देवानां पुरोधां गच्छेयमिति। स एतं बृहस्पतिसवमपश्यत्। तमाऽहरत्। तेनायजत। ततो वै स देवानां पुरोधामगच्छत्। यः पुरोधाकामः स्यात्। स बृहस्पतिसवेन यजेत॥२॥

पुरोधामेव गच्छति। तस्य प्रातः सवने सन्नेषु नाराश२सेषु। एकादश दक्षिणा नीयन्ते। एकादश माध्यं दिने सवने सन्नेषु नाराश२सेषु। एकादश तृतीयसवने सन्नेषु नाराश२सेषु। त्रयस्त्रि२शथ्सम्पद्यन्ते। त्रयस्त्रि२शद्वै देवताः। देवता एवाव

रुन्धे। अश्वश्चतुस्त्रिꣳशः। प्राजापत्यो वा अश्वः॥३॥

प्रजापतिश्चतुस्त्रिꣳशो देवतानाम्। यावतीरेव देवताः। ता एवाव रुन्धे। कृष्णाजिनेऽभिषिञ्चति। ब्रह्मणो वा एतद्रूपम्। यत्कृष्णाजिनम्। ब्रह्मवर्चसेनैवेनꣳ समर्धयति। आज्येनाभिषिञ्चति। तेजो वा आज्यम्। तेज एवास्मिन्दधाति॥४॥

होता भवति यजेत वा अश्वौ दधाति॥ [१]

यदाग्नेयो भवति। अग्निमुखा ह्यृद्धिः। अथ यत्पौष्णः। पुष्टिर्वै पूषा। पुष्टिर्वैश्यस्य। पुष्टिमेवाव रुन्धे। प्रसवाय सावित्रः। अथ यत्त्वाष्ट्रः। त्वष्टा हि रूपाणि विकुरोति। निर्वरुणत्वाय वारुणः॥५॥

अथो य एव कश्च सन्थ्सूयते। स हि वारुणः। अथ यद्वैश्वदेवः। वैश्वदेवो हि वैश्यः। अथ यन्मारुतः। मारुतो हि वैश्यः। सप्तैतानि हवीꣳषि भवन्ति। सप्तगणा वै मरुतः। पृश्निः पष्ठौही मारुत्या लभ्यते। विड्वै मरुतः। विश एवैतन्मध्यतोऽभिषिच्यते। तस्माद्वा एष विशः प्रियः। विशो हि मध्यतोऽभिषिच्यते। ऋषभचर्मेऽध्यभिषिञ्चति। स हि प्रजनयिता। दध्नाऽभिषिञ्चति।

ऊग्र्वा अन्नाद्यं दधि। ऊर्जैवैनमन्नाद्येन समर्धयति॥६॥

वारुणो विड्वै मरुतोऽष्टौ च॥ [२]

यदाग्नेयो भवति। आग्नेयो वै ब्राह्मणः। अथ यथ्सौम्यः। सौम्यो हि ब्राह्मणः। प्रसवायैव सावित्रः। अथ यद्बार्हस्पत्यः। एतद्वै ब्राह्मणस्य वाक्पतीयम्। अथ यदग्नीषोमीयः। आग्नेयो वै ब्राह्मणः। तौ यदा सङ्गच्छेते॥७॥

अथ वीर्यावत्तरो भवति। अथ यथ्सारस्वतः। एतद्धि प्रत्यक्षं ब्राह्मणस्य वाक्पतीयम्। निर्वरुणत्वायैव वारुणः। अथो य एव कश्च सन्थ्सूयते। स हि वारुणः। अथ यद्द्यावापृथिव्यः। इन्द्रो वृत्राय वज्रमुदयच्छत्। तं द्यावापृथिवी नान्वमन्येताम्। तमेतेनैव भागधेयेनान्वमन्येताम्॥८॥

वज्रस्य वा एषोऽनुमानाय। अनुमतवज्रः सूयाता इति। अष्टावेतानि हवीꣳषि भवन्ति। अष्टाक्षरा गायत्री। गायत्री ब्रह्मवर्चसम्। गायत्रियैव ब्रह्मवर्चसमव रुन्धे। हिरण्येन घृतमुत्पुनाति। तेजस एव रुचे। कृष्णाजिनेऽभिषिञ्चति। ब्रह्मणो

वा एतद्रथ्सामयो रूपम्। यत्कृष्णाजिनम्। ब्रह्मन्नेवैनमृथ्सामयोरध्यभिषिञ्चति। घृतेनाभिषिञ्चति। तथा वीर्यावत्तरो भवति॥९॥

सङ्गच्छैते भागधेयेनान्वमन्येताꣳ रूपं चत्वारि च॥ [३]

न वै सोमेन सोमस्य सर्वोऽस्ति। हुतो ह्येषः। अभिषुतो ह्येषः। न हि हुतः सूयते। सौमीꣳ सूतवशामा लभते। सोमो वै रेतोधाः। रेत एव तद्दधाति। सौम्यर्चाऽभिषिञ्चति। रेतोधा ह्येषा। रेतः सोमः। रेत एवास्मिन्दधाति। यत्किं च राजसूयमृते सोमम्। तथ्सर्वं भवति। अषाढं युथ्सु पृतनासु पप्रिम्। सुवर्षामफ्स्वां वृजनस्य गोपाम्। भरेषुजाꣳ सुक्षितिꣳ सुश्रवसम्। जयन्तं त्वामनु मदेम सोम॥१०॥

रेतः सोमः सप्त च॥ [४]

यो वै सोमेन सूयते। स देवसवः। यः पशुना सूयते। स देवसवः। य इष्ट्या सूयते। स मनुष्यसवः। एतं वै पृथये देवाः प्रायच्छन्। ततो वै सोऽप्यारण्यानां पशूनामसूयत। यावतीः कियतीश्च प्रजा वाचं वदन्ति। तासाꣳ सर्वासाꣳ

सूयते॥११॥

य एतेन यजते। य उ चैनमेवं वेद। नाराशꣳस्यर्चाऽभिषिञ्चति। मनुष्या वै नराशꣳसः। निह्नुत्य वावैतत्। अथाभिषिञ्चति। यत्किं च राजसूयमनुत्तरवेदीकम्। तथ्सर्वं भवति। ये मे पञ्चाशतं ददुः। अश्वानाꣳ सधस्तुतिः। द्युमदग्ने महि श्रवः। बृहत्कृधि मघोनाम्। नृवदमृत नृणाम्॥१२॥

सूयते सधस्तुतिस्त्रीणि च॥ [५]

एष गोसवः। षड्विꣳश उक्थ्यो बृहथ्सामा। पवमाने कण्वरथन्तरं भवति। यो वै वाजपेयः। स सम्राट्थ्सवः। यो राजसूयः। स वरुणसवः। प्रजापतिः स्वाराज्यं परमेष्ठी। स्वाराज्यं गौरेव। गौरिव भवति॥१३॥

य एतेन यजते। य उ चैनमेवं वेद। उभे बृहद्रथन्तरे भवतः। तद्धि स्वाराज्यम्। अयुतं दक्षिणाः। तद्धि स्वाराज्यम्। प्रतिधुषाऽभिषिञ्चति। तद्धि स्वाराज्यम्। अनुद्धते वेद्यै दक्षिणत आहवनीयस्य बृहतः स्तोत्रं प्रत्यभिषिञ्चति। इयं वाव

र॑थन्त॒रम्॥१४॥

अ॒सौ बृ॒हत्। अ॒नयो॑रे॒वैन॒मन॑न्तर्हितम॒भिषि॑ञ्चति। प॒शु॒स्तो॒मो वा ए॒षः। तेन॑ गोस॒वः। ष॒ट्त्रि॒ꣳशः सर्वः॑। रे॒वज्ज्ञा॒तः सह॑सा वृ॒द्धः। क्ष॒त्राणां॑ क्षत्र॒भृत्त॑मो वयो॒धाः। म॒हान्म॑हि॒त्वे त॑स्तभा॒नः। क्ष॒त्रे रा॒ष्ट्रे च॑ जागृहि। प्र॒जाप॑तेस्त्वा परमे॒ष्ठिनः॒ स्वारा॑ज्येना॒भिषि॑ञ्चा॒मीत्या॑ह। स्वारा॑ज्यमे॒वैन॑ं गमयति॥१५॥

इ॒व॒ भ॒व॒ति॒ र॒थ॒न्त॒रमा॒हैक॑ं च॥ [६]

सि॒ꣳहे व्या॒घ्र उ॒त या पृदा॑कौ। त्विषि॑र॒ग्नौ ब्रा॑ह्म॒णे सूर्ये॒ या। इन्द्रं॒ या दे॒वी सु॒भगा॑ ज॒जान॑। सा न॒ आग॒न्वर्च॑सा संविदा॒ना। या रा॑ज॒न्ये॑ दुन्दु॒भावाय॑तायाम्। अश्व॑स्य॒ क्रन्द्ये॒ पुरु॑षस्य मा॒यौ। इन्द्रं॒ या दे॒वी सु॒भगा॑ ज॒जान॑। सा न॒ आग॒न्वर्च॑सा संविदा॒ना। या ह॒स्तिनि॑ द्वी॒पिनि॒ या हिर॑ण्ये। त्विषि॒रश्वे॑षु॒ पुरु॑षेषु॒ गोषु॑॥१६॥

इन्द्रं॒ या दे॒वी सु॒भगा॑ ज॒जान॑। सा न॒ आग॒न्वर्च॑सा संविदा॒ना। रथे॑ अ॒क्षेषु॑ वृष॒भस्य॒ वाजे॑। वाते॑ प॒र्जन्ये॒ वरु॑णस्य॒ शुष्मे॑। इन्द्रं॒ या दे॒वी सु॒भगा॑ ज॒जान॑। सा

न॒ आग॒न्वर्च॑सा संविदा॒ना। राड॑सि वि॒राड॑सि। स॒म्राड॑सि स्व॒राड॑सि। इन्द्रा॑य त्वा॒ तेज॑स्वते॒ तेज॑स्वन्तꣳ श्रीणामि। इन्द्रा॑य॒ त्वौज॑स्वत॒ ओज॑स्वन्तꣳ श्रीणामि॥१७॥

इन्द्रा॑य त्वा॒ पय॑स्वते॒ पय॑स्वन्तꣳ श्रीणामि। इन्द्रा॑य॒ त्वाऽऽयु॑ष्मत॒ आयु॑ष्मन्तꣳ श्रीणामि। तेजो॑ऽसि। तत्ते॒ प्र य॑च्छामि। तेज॑स्वदस्तु मे॒ मुखम्॑। तेज॑स्व॒च्छिरो॑ अस्तु मे। तेज॑स्वान् वि॒श्वतः॑ प्र॒त्यङ्। तेज॑सा॒ सम्पि॑पृग्धि मा। ओजो॑ऽसि। तत्ते॒ प्र य॑च्छामि॥१८॥

ओज॑स्वदस्तु मे॒ मुखम्॑। ओज॑स्व॒च्छिरो॑ अस्तु मे। ओज॑स्वान् वि॒श्वतः॑ प्र॒त्यङ्। ओज॑सा॒ सं पि॑पृग्धि मा। पयो॑ऽसि। तत्ते॒ प्र य॑च्छामि। पय॑स्वदस्तु मे॒ मुखम्॑। पय॑स्व॒च्छिरो॑ अस्तु मे। पय॑स्वान् वि॒श्वतः॑ प्र॒त्यङ्। पय॑सा॒ सं पि॑पृग्धि मा॥१९॥

आयु॑रसि। तत्ते॒ प्र य॑च्छामि। आयु॑ष्मदस्तु मे॒ मुखम्॑। आयु॑ष्म॒च्छिरो॑ अस्तु मे। आयु॑ष्मान् वि॒श्वतः॑ प्र॒त्यङ्। आयु॑षा॒ सं पि॑पृग्धि मा। इ॒ममग्न॑ आयु॑षे॒ वर्च॑से कृधि। प्रि॒यꣳ रेतो॑ वरुण सोम राजन्। मा॒तेवा॑स्मा अदिते॒ शर्म॑ यच्छ। विश्वे॑ देवा॒

जरदष्टिर्यथाऽसत्॥२०॥

आयुरसि विश्वायुरसि। सर्वायुरसि सर्वमायुरसि। यतो वातो मनोजवाः। यतः क्षरन्ति सिन्धवः। तासां त्वा सर्वासाꣳ रुचा। अभिषिञ्चामि वर्चसा। समुद्र इवासि गह्मना। सोम इवास्यदाभ्यः। अग्निरिव विश्वतः प्रत्यङ्। सूर्य इव ज्योतिषा विभूः॥२१॥

अपां यो द्रवणे रसः। तमहमस्मा आमुष्यायणाय। तेजसे ब्रह्मवर्चसाय गृह्णामि। अपां य ऊर्मौ रसः। तमहमस्मा आमुष्यायणाय। ओजसे वीर्याय गृह्णामि। अपां यो मध्यतो रसः। तमहमस्मा आमुष्यायणाय। पुष्टै प्रजननाय गृह्णामि। अपां यो यज्ञियो रसः। तमहमस्मा आमुष्यायणाय। आयुषे दीर्घायुत्वाय गृह्णामि॥२२॥

गोष्वोजस्वन्तꣳ श्रीणाम्योजोऽसि तत्ते प्रयच्छामि पयसा सम्पिपृग्धि माऽसद्विभूर्यज्ञियो रसो द्वे च॥ [७]

अभिप्रेहि वीरयस्व। उग्रश्चेत्ता सपत्नहा। आतिष्ठ मित्रवर्धनः। तुभ्यं देवा अधिब्रवन्। अङ्कौ न्यङ्कावभित आतिष्ठ वृत्रहन्नथम्। आतिष्ठन्तं परि विश्वे अभूषन्।

श्रियं॒ वसा॑नश्चरति॒ स्वरो॑चाः। म॒हत्तद॒स्यासु॑रस्य॒ नाम॑। आ वि॒श्वरू॑पो अ॒मृता॑नि तस्थौ। अनु॒ त्वेन्द्रो॑ मद॒त्वनु॒ बृह॒स्पतिः॑॥२३॥

अनु॒ सोमो॒ अन्व॒ग्निरा॑वीत्। अनु॑ त्वा॒ विश्वे॑ दे॒वा अ॑वन्तु। अनु॑ स॒प्त राजा॑नो॒ य उ॒ताभिषि॑क्ताः। अनु॑ त्वा मि॒त्रावरु॑णावि॒हाव॑तम्। अनु॒ द्यावा॑पृथि॒वी वि॒श्वश॑म्भू। सूर्यो॒ अहो॑भि॒रनु॑ त्वाऽवतु। च॒न्द्रमा॒ नक्ष॑त्रै॒रनु॑ त्वाऽवतु। द्यौश्च॑ त्वा पृथि॒वी च॒ प्रचे॑तसा। शु॒क्रो बृ॒हद्दक्षि॑णा त्वा पिपर्तु। अनु॑ स्व॒धा चि॑कित॒ा२ सोमो॑ अ॒ग्निः। आऽयं पृ॑णक्तु॒ रज॑सी उ॒पस्थम्॑॥२४॥

बृह॒स्पतिः॒ सोमो॑ अ॒ग्निरेक॑ च॥ [८]

प्र॒जाप॑तिः प्र॒जा अ॑सृजत। ता अ॑स्माथ्सृ॒ष्टाः परा॑चीरायन्। स ए॒तं प्र॒जाप॑तिरोद॒नम॑पश्यत्। सोऽन्न॑ भू॒तोऽति॑ष्ठत्। ता अ॒न्यत्रा॒न्नाद्य॒मवि॑त्वा। प्र॒जाप॑तिं प्र॒जा उ॒पाव॑र्तन्त। अन्न॑मे॒वैन॑ भू॒तं पश्य॑न्तीः प्र॒जा उ॒पाव॑र्तन्ते। य ए॒तेन॒ यज॑ते। य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑। सर्वा॒ण्यन्ना॑नि भवन्ति॥२५॥

सर्वे॒ पुरु॑षाः। सर्वा॑ण्ये॒वान्ना॒न्यव॑ रुन्धे। सर्वा॒न्पुरु॑षान्। राड॑सि वि॒राड॒सीत्या॑ह। स्वारा॑ज्यमे॒वैन॑ं गमयति। यद्धिर॑ण्यं॒ ददा॑ति। तेज॒स्तेनाव॑ रुन्धे। यत्ति॑सृध॒न्वम्। वी॒र्यं॑ तेन॑। यदष्ट्रा॑म्॥२६॥

पुष्टिं॒ तेन॑। यत्क॑म॒ण्डलुम्॑। आयु॒ष्टेन॑। यद्धिर॑ण्यमा ब॒ध्नाति॑। ज्योति॒र्वै हिर॑ण्यम्। ज्योति॑रे॒वास्मि॑न्दधाति। अथो॒ तेजो॒ वै हिर॑ण्यम्। तेज॑ ए॒वाऽऽत्मन्ध॑त्ते। यदो॑द॒नं प्रा॒श्नाति॑। ए॒तदे॒व सर्व॑मव॒रुध्य॑॥२७॥

तद॑स्मिन्नेक॒धाऽधा॑त्। रो॒हि॒ण्यां का॒र्यः॑। यद्ब्रा॑ह्म॒ण ए॒व रो॑हि॒णी। तस्मा॑दे॒व। अथो॒ वर्ष्मै॑वैनꣳ समा॒नानां॑ करोति। उ॒द्य॒ता सूर्ये॑ण का॒र्यः॑। उ॒द्यन्तं॒ वा ए॒तꣳ सर्वाः॑ प्र॒जाः प्रति॑नन्दन्ति। दि॒दृ॒क्षेण्यो॑ दर्श॒नीयो॑ भवति। य ए॒वं वेद॑। ब्र॒ह्म॒वा॒दिनो॑ वदन्ति॥२८॥

अ॒वेत्यो॑ऽवभृ॒था (३) ना (३) इति॑। यद्दर्भपुञ्जी॒लैः प॒वय॑ति। तथ्स्वं॑दे॒वावै॑ति। तन्नावै॑ति। त्रि॒भिः प॑वयति। त्रय॑ इ॒मे लो॒काः। ए॒भिरे॒वैन॑ं लो॒कैः प॑वयति। अथो॑

अपां वा एतत्तेजो वर्चः। यद्दर्भाः। यद्दर्भपुञ्जीलैः पवयति। अपामेवैनं तेजसा वर्चसाऽभिषिञ्चति॥२९॥

भवन्त्यष्टांमवरुध्यं वदन्ति दर्भा यद्दर्भपुञ्जीलैः पवयत्येकं च॥ [९]

प्रजापतिरकामयत बहोर्भूयान्थ्स्यामिति। स एतं पञ्चशारदीयमपश्यत्। तमाऽहरत्। तेनायजत। ततो वै स बहोर्भूयानभवत्। यः कामयेत बहोर्भूयान्थ्स्यामिति। स पञ्चशारदीयेन यजेत। बहोरेव भूयान्भवति। मरुथ्स्तोमो वा एषः। मरुतो हि देवानां भूयिष्ठाः॥३०॥

बहुर्भवति। य एतेन यजते। य उचैनमेवं वेद। पञ्चशारदीयो भवति। पञ्च वा ऋतवः संवथ्सरः। ऋतुष्वेव संवथ्सरे प्रति तिष्ठति। अथो पञ्चाक्षरा पङ्क्तिः। पाङ्क्तो यज्ञः। यज्ञमेवाव रुन्धे। सप्तदशꣳ स्तोमा नाति यन्ति। सप्तदशः प्रजापतिः। प्रजापतेराप्त्यै॥३१॥

भूयिष्ठा यन्ति द्वे च॥ [१०]

अगस्त्यो मरुद्भ्य उक्षणः प्रौक्षत्। तानिन्द्र आदत्त। त एनं वज्रमुद्यत्याभ्यायन्त। तानगस्त्यश्चैवेन्द्रश्च कयाशुभीयेनाशमयताम्। ताञ्छान्तानुपाह्वयत। यत्कयाशुभीयं भवति शान्त्यै। तस्मादेत ऐन्द्रामारुता उक्षाणः सवनीया भवन्ति। त्रयः प्रथमेऽहन्ना लभ्यन्ते। एवं द्वितीये। एवं तृतीये॥३२॥

एवं चतुर्थे। पञ्चोत्तमेऽहन्ना लभ्यन्ते। वर्षिष्ठमिव ह्येतदहः। वर्षिष्ठः समानानां भवति। य एतेन यजते। य उ चैनमेवं वेद। स्वाराज्यं वा एष यज्ञः। एतेन वा एकया वा कान्दमः स्वाराज्यमगच्छत्। स्वाराज्यं गच्छति। य एतेन यजते॥३३॥

य उ चैनमेवं वेद। मारुतो वा एषः स्तोमः। एतेन वै मरुतो देवानां भूयिष्ठा अभवन्। भूयिष्ठः समानानां भवति। य एतेन यजते। य उ चैनमेवं वेद। पञ्चशारदीयो वा एष यज्ञः। आ पञ्चमात्पुरुषादन्नमत्ति। य एतेन यजते। य उ चैनमेवं वेद। सप्तदशꣳ स्तोमा नाति यन्ति। सप्तदशः प्रजापतिः। प्रजापतेरेव नैति॥३४॥

तृतीयं गच्छति य एतेन यजतेऽत्ति य एतेन यजते य उ चैनमेवं वेद त्रीणि च (अगस्त्यः स्वाराज्यं मारुतः पञ्चशारदीयो वा एष यज्ञः संप्तदशं प्रजापतेरेव नैति॥)॥ [११]

अस्या जरासो दमा मरित्राः। अर्चद्धूमासो अग्नयः पावकाः। श्विचीचयः श्वात्रासो भुरण्यवः। वनर्षदो वायवो न सोमाः। यजा नो मित्रावरुणा। यजा देवꣳ ऋतं बृहत्। अग्ने यक्षि स्वन्दमम्। अश्विना पिबतꣳ सुतम्। दीद्यग्नी शुचिव्रता। ऋतुना यज्ञवाहसा॥ ३५॥

द्वे विरूपे चरतः स्वर्थे। अन्याऽन्या वथ्समुप धापयेते। हरिरन्यस्यां भवति स्वधावान्। शुक्रो अन्यस्यां ददृशे सुवर्चाः। पूर्वापरं चरतो माययैतौ। शिशू क्रीडन्तौ परि यातो अध्वरम्। विश्वान्यन्यो भुवनाऽभि चष्टे। ऋतूनन्यो विदधज्जायते पुनः। त्रीणि शता त्रीषहस्राण्यग्निम्। त्रिꣳशच्च देवा नव चाऽसपर्यन्॥ ३६॥

औक्षं घृतैरास्तृणन्बर्हिरस्मै। आदिद्धोतारं न्यषादयन्त। अग्निनाऽग्निः समिध्यते। कविर्गृहपतिर्युवा। हव्यवाड्जुह्वाऽऽस्यः। अग्निर्देवानां जठरम्। पूतदक्षः

क॒विक्र॑तुः। दे॒वो दे॒वेभि॒रा ग॑मत्। अ॒ग्निश्रियो॑ म॒रुतो॑ वि॒श्वकृ॑ष्टयः। आ त्वे॒षमु॒ग्रमव॑ ईमहे व॒यम्॥३७॥

ते स्वा॒निनो॑ रु॒द्रिया॑ व॒र्ष॒निर्णिजः। सि॒ꣳहा न हे॒षक्र॑तवः सु॒दान॑वः। यदु॑त्त॒मे म॑रुतो मध्य॒मे वा॑। यद्वा॑ऽव॒मे सु॑भगासो दि॒वि ष्ठ। ततो॑ नो रुद्रा उ॒त वा॒ऽन्वस्य॑। अग्ने॑ वि॒त्ताद्धविषो॒ यद्यज॑ामः। ईडे॑ अ॒ग्निꣳ स्ववं॑स॒न्नमो॑भिः। इ॒ह प्र॑स॒त्तो वि च॑ यत्कृ॒तं नः॑। रथै॑रिव॒ प्रभ॑रे वाज॒यद्भिः॑। प्र॒द॒क्षि॒णिन्म॒रुता॒ꣳ स्तोम॑मृध्याम्॥३८॥

श्रु॒धि श्रु॑त्कर्ण॒ वह्नि॑भिः। दे॒वैर॑ग्ने स॒यावे॑भिः। आसी॑दन्तु ब॒र्हिषि॑। मि॒त्रो वरु॑णो अर्य॒मा। प्रा॒त॒र्यावा॑णो अध्व॒रम्। विश्वे॑षा॒मदि॑तिर्य॒ज्ञिया॑नाम्। विश्वे॑षा॒मति॑थि॒र्मानु॑षाणाम्। अ॒ग्निर्दे॒वाना॒मव॑ आवृणा॒नः। सु॒मृ॒डी॒को भ॑वतु वि॒श्ववे॑दाः। त्वे अ॑ग्ने सुम॒तिं भिक्ष॑माणाः॥३९॥

दि॒वि श्रवो॑ दधिरे य॒ज्ञिया॑सः। नक्ता॑ च च॒क्रुरु॒षसा॒ विरू॑पे। कृ॒ष्णं च॒ वर्ण॑मरु॒णं च॒ सन्धुः॑। त्वाम॑ग्न आदि॒त्यास॑ आ॒स्यम्॑। त्वां जि॒ह्वा॒ꣳ शुच॑यश्चक्रिरे कवे। त्वा॒ꣳ

रा॑ति॒षाचो॑ अध्व॒रेषु॑ सश्चिरे। त्वे दे॒वा ह॒विर॑द॒न्त्याहु॑तम्। नि त्वा॑ य॒ज्ञस्य॒ साध॑नम्। अग्ने॒ होता॑रमृ॒त्विजम्॑। व॒नु॒ष्वद्दे॑व धीमहि॒ प्रचे॑तसम्। जी॒रं दू॒तममर्त्यम्॥४०॥

य॒ज्ञवा॑ह॒सा॒स॒प॒र्य॒न्व॒यमृ॑द्ध्यां॑ भिक्ष॑माणाः॒ प्रचे॑तस॒मेक॑ च॥ [१२]

तिष्ठा॒ हरी॒ रथ॒ आ यु॒ज्यमा॑ना या॒हि। वा॒युर्न नि॒युतो॑ नो॒ अच्छ॑। पिबा॒स्यन्धो॑ अ॒भिसृ॑ष्टो अ॒स्मे। इन्द्रः॒ स्वाहा॑ रर॒िमा ते॒ मदा॑य। कस्य॒ वृषा॑ सु॒ते सचा॑। नि॒युत्वा॑न्वृष॒भो र॑णत्। वृ॒त्र॒हा सोम॑पीतये। इन्द्रं॑ व॒यं म॑हाध॒ने। इन्द्र॒मर्भे॑ हवामहे। युजं॑ वृ॒त्रेषु॑ व॒ज्रिणम्॑॥४१॥

द्वि॒ता यो वृ॑त्र॒हन्त॑मः। वि॒द इन्द्रः॑ श॒तक्र॑तुः। उप॑ नो॒ हरि॑भिः सु॒तम्। स सूर॒ आज॒नयं॒ ज्योति॒रिन्द्रम्॑। अ॒या धि॒या त॒रणि॒रद्रि॑बर्हाः। ऋ॒तेन॑ शु॒ष्मी नव॑मानो अ॒र्कैः। व्यु॑स्रिधो॑ अ॒स्रो अद्रि॑र्बिभेद। उ॒तत्यदा॒श्वश्वि॑यम्। यदि॑न्द्र॒ नाहु॑षीष्वा। अग्रे॑ वि॒क्षु प्रतीद॑यत्॥४२॥

भरे॒ष्विन्द्र॑ꣳ सु॒हव॑ꣳ हवामहे। अ॒ꣳहो॒मुच॑ꣳ सु॒कृतं॒ दैव्यं॒ जनम्॑। अ॒ग्निं मि॒त्रं

वरुणꣳ सातये भगम्। द्यावापृथिवी मरुतः स्वस्तये। महि क्षेत्रं पुरुश्चन्द्रं वि विद्वान्। आदित्सखिभ्यश्चरथꣳ समैरत्। इन्द्रो नृभिरजनद्दीद्यानः साकम्। सूर्यमुषसं गातुमग्निम्। उरुं नो लोकमनु नेषि विद्वान्। सुवर्वज्ज्योतिरभयꣳ स्वस्ति॥४३॥

ऋष्वा त इन्द्र स्थविरस्य बाहू। उपस्थेयाम शरणा बृहन्ता। आ नो विश्वाभिरूतिभिः सजोषाः। ब्रह्म जुषाणो हर्यश्व याहि। वरीवृजत्स्थविरेभिः सुशिप्र। अस्मे दधद्वृषणꣳ शुष्ममिन्द्र। इन्द्राय गाव आशिरम्। दुदुह्रे वज्रिणे मधु। यत्सीमुपह्वरे विदत्। तास्ते वज्रिन्येनवो जोजयुर्नः॥४४॥

गभस्तयो नियुतो विश्ववाराः। अहरहर्भूय इज्जोगुवानाः। पूर्णा इन्द्र क्षुमतो भोजनस्य। इमां ते धियं प्र भरे महो महीम्। अस्य स्तोत्रे धिषणा यत्त आनजे। तमुत्सवे च प्रसवे च सासहिम्। इन्द्रं देवासः शवसा मदं ननु॥४५॥

वज्रिणमयत्स्वस्ति जोजयुर्नः सप्त च॥ [१३]

प्रजापतिः पशूनसृजत। तेऽस्माथ्सृष्टाः परां च आयन्। तानग्निष्टोमेन नाऽऽप्नोत्। तानुक्थ्येन नाऽऽप्नोत्। तान्थ्षोडशिना नाऽऽप्नोत्। तान्रात्रिया नाऽऽप्नोत्। तान्थ्सन्धिना नाऽऽप्नोत्। सोऽग्निमब्रवीत्। इमान्म ईफ्सेति। तानग्निस्त्रिवृता स्तोमेन नाऽऽप्नोत्॥४६॥

स इन्द्रमब्रवीत्। इमान्म ईफ्सेति। तानिन्द्रः पञ्चदशेन स्तोमेन नाऽऽप्नोत्। स विश्वान्देवानब्रवीत्। इमान्म ईफ्सतेति। तान् विश्वेदेवाः सप्तदशेन स्तोमेन नाऽऽप्नुवन्। स विष्णुमब्रवीत्। इमान्म ईफ्सेति। तान् विष्णुरेकविꣳशेन स्तोमेनाऽऽप्नोत्। वारवन्तीयेनावारयत॥४७॥

इदं विष्णुर्वि चक्रम इति व्यक्रमत। यस्मात्पशवः प्रप्रेव भ्रꣳशेरन्। स एतेन यजेत। यदाप्नोत्। तदप्तोर्यामस्याप्तोर्यामत्वम्। एतेन वै देवा जैत्वानि जित्वा। यं काममकामयन्त तमाऽऽप्नुवन्। यं कामं कामयते। तमेतेनाऽऽप्नोति॥४८॥

स्तोमेन नाऽऽप्नोदवारयत नव च॥ [१४]

व्याघ्रोऽयमग्नौ चरति प्रविष्टः। ऋषीणां पुत्रो अभिशस्तिपा अयम्। नमस्कारेण नमसा ते जुहोमि। मा देवानां मिथुयाकर्म भागम्। सावीर्हि देव प्रसवाय पित्रे। वर्ष्माणमस्मै वरिमाणमस्मै। अथास्मभ्यꣳ सवितः सर्वताता। दिवेदिव आ सुवा भूरि पश्वः। भूतो भूतेषु चरति प्रविष्टः। स भूतानामधिपतिर्बभूव॥४९॥

तस्य मृत्यौ चरति राजसूयम्। स राजा राज्यमनु मन्यतामिदम्। येभिः शिल्पैः पप्रथानामदꣳहत्। येभिर्द्यामभ्यपिꣳशत्प्रजापतिः। येभिर्वाचं विश्वरूपाꣳ समव्ययत्। तेनेममग्न इह वर्चसा समङ्धि। येभिरादित्यस्तपति प्र केतुभिः। येभिः सूर्यो ददृशे चित्रभानुः। येभिर्वाचं पुष्कलेभिरव्ययत्। तेनेममग्न इह वर्चसा समङ्धि॥५०॥

आऽयं भातु शवसा पञ्च कृष्टीः। इन्द्र इव ज्येष्ठो भवतु प्रजावान्। अस्मा अस्तु पुष्कलं चित्रभानु। आऽयं पृणक्तु रजसी उपस्थम्। यत्ते शिल्पं कश्यप रोचनावत्। इन्द्रियावत्पुष्कलं चित्रभानु। यस्मिन्थ्सूर्या अर्पिताः सप्त साकम्।

तस्मि॒न्राजा॑न॒मधि॒ विश्र॑येमम्। द्यौर॑सि पृथि॒व्य॑सि। व्या॒घ्रो वैया॒घ्रेऽधि॑॥५१॥

विश्र॑यस्व॒ दिशो॑ म॒हीः। विश॑स्त्वा॒ सर्वा॑ वाञ्छन्तु। मा त्वद्रा॒ष्ट्रमधि॑ भ्रशत्। या दि॒व्या आपः॒ पय॑सा सम्बभू॒वुः। या अ॒न्तरि॑क्ष उ॒त पार्थि॑वी॒र्याः। तासां॑ त्वा॒ सर्वा॑साꣳ रु॒चा। अ॒भिषि॑ञ्चामि॒ वर्च॑सा। अ॒भि त्वा॒ वर्च॑साऽसिचं दि॒व्येन॑। पय॑सा स॒ह। यथासा॑ राष्ट्र॒वर्ध॑नः॥५२॥

तथा॑ त्वा सवि॒ता क॑रत्। इन्द्रं॒ विश्वा॑ अवीवृधन्। स॒मु॒द्रव्य॑चस॒ङ्गिरः॑। र॒थीत॑मꣳ रथी॒नाम्। वाजा॑ना॒ꣳ सत्प॑तिं॒ पतिम्॑। वस॑वस्त्वा पु॒रस्ता॑द॒भिषि॑ञ्चन्तु गाय॒त्रेण॒ छन्द॑सा। रु॒द्रास्त्वा॑ दक्षिण॒तोऽभिषि॑ञ्चन्तु॒ त्रैष्टु॑भेन॒ छन्द॑सा। आ॒दि॒त्यास्त्वा॑ प॒श्चाद॒भिषि॑ञ्चन्तु॒ जाग॑तेन॒ छन्द॑सा। विश्वे॑ त्वा दे॒वा उ॑त्तर॒तोऽभिषि॑ञ्चं॒ त्वाऽनु॑ष्टुभेन॒ छन्द॑सा। बृह॒स्पति॑स्त्वो॒परि॑ष्टाद॒भिषि॑ञ्चतु॒ पाङ्क्ते॑न॒ छन्द॑सा॥५३॥

अ॒रु॒णं त्वा॒ वृक॑मु॒ग्रङ्खं॑जङ्क॒रम्। रोच॑मानं म॒रुता॒मग्रे॑ अ॒र्चिषः॑। सूर्य॑वन्तं म॒घवा॑नं

विषास॒हिम्। इन्द्र॑मु॒क्थेषु॑ नाम॒हूत॑मꣳ हुवेम। प्र बा॒हवा॑ सिसृतं जी॒वसे॑ नः। आ नो॒ गव्यू॑तिमुक्षतं घृ॒तेन॑। आ नो॒ जने॑ श्रवयतं युवाना। श्रु॒तं मे॑ मित्रावरुणा॒ हवे॒मा। इन्द्र॑स्य ते वीर्य॒कृतः॑। बा॒हू उ॒पाव॑ हरामि॥५४॥

ब॒भू॒वाव्य॑य॒तेने॒ममग्न इ॒ह वर्च॑सा॒ सम॑ङ्ग्धि वैया॒घ्रेऽधि॑ राष्ट्र॒वर्ध॑नः॒ पाङ्क्ते॑न॒ छन्द॑सो॒पाव॑हरामि॥ [१५]

अ॒भि प्रेहि॑ वी॒रय॑स्व। उ॒ग्रश्चेत्ता॑ सपत्न॒हा। आति॑ष्ठ वृत्र॒हन्त॑मः। तुभ्य॑ दे॒वा अधि॑ब्रवन्। अ॒ङ्कौ न्य॒ङ्कावि॒भितो॒ रथं॒ यौ। ध्वा॒न्तं वा॑ता॒ग्रमनु॑ स॒ञ्चर॑न्तौ। दू॒रेहे॑तिरिन्द्रि॒यावा॑न्पत॒त्री। ते नो॒ऽग्नयः॒ पप्र॑यः पारयन्तु। नम॑स्त ऋषे गद। अव्य॑थायै त्वा स्व॒धायै॑ त्वा॥५५॥

मा न॑ इन्द्रा॒भित॒स्त्वदृ॒ष्वारि॑ष्टासः। ए॒वा ब्र॑ह्म॒न्तवेद॑स्तु। तिष्ठा॒ रथे॒ अधि॒ यद्वज्र॑हस्तः। आ र॒श्मीन्दे॑व युवसे॒ स्वश्वः॑। आ ति॑ष्ठ वृत्रहन्नाति॒ष्ठन्तं॒ परि॑। अनु॒ त्वेन्द्रो॑ मद॒त्वनु॑ त्वा मि॒त्रावरु॑णौ। द्यौश्च॑ त्वा पृथि॒वी च॒ प्रचे॑तसा। शु॒क्रो बृ॒हद्दक्षि॑णा त्वा पिपर्तु। अनु॑ स्व॒धा चि॑किता॒ꣳ सोमो॑ अ॒ग्निः। अनु॑ त्वाऽवतु

सवि॒ता स॒वेन॑॥५६॥

इन्द्रं॒ विश्वा॑ अवीवृधन्। स॒मु॒द्रव्य॑चस॒ङ्गिरः॑। र॒थीत॑मꣳ रथी॒नाम्। वाजा॑ना॒ꣳ सत्प॑तिं॒ पतिम्॑। परि॑मा से॒न्या घोषाः॑। ज्याना॑ वृञ्जन्तु गृ॒ध्रवः॑। मे॒थि॒ष्ठाः पिन्व॑माना इ॒ह। मां गोप॑तिम॒भि सं॑विशन्तु। तन्मेऽनु॑मति॒रनु॑ मन्यताम्। तन्मा॒ता पृ॑थि॒वी तत्पि॒ता द्यौः॥५७॥

तद्ग्रावा॑णः सोम॒सुतो॑ मयो॒भुवः॑। तद॑श्विना शृणुतꣳ सौभगा यु॒वम्। अव॑ ते॒ हेड॒ उद॑ुत्त॒मम्। ए॒ना व्या॒घ्रं प॑रिषस्वजा॒नाः। सि॒ꣳह॒ꣳ हि॑न्वन्ति मह॒ते सौभ॑गाय। स॒मु॒द्रं न सु॒हुव॑न्तस्थि॒वाꣳसम्॑। म॒र्मृ॒ज्यन्ते॑ द्वी॒पिन॑म॒फस्व॑न्तः। उद॒सावे॑तु॒ सूर्यः॑। उदि॒दं मा॑म॒कं वचः॑। उदि॑हि देव सूर्य। स॒ह व॒ग्नुना॒ मम॑। अ॒हं वा॒चो वि॒वाच॑नम्। मयि॒ वाग॑स्तु धर्ण॒सिः। यन्तु॑ न॒दयो॒ वर्ष॑न्तु प॒र्जन्याः॑। सु॒पि॒प्प॒ला ओष॑धयो भवन्तु। अन्न॑वतामोद॒नव॑तामा॒मिक्ष॑वताम्। ए॒षाꣳ राजा॑ भूयासम्॥५८॥

स्व॒धायै॑ त्वा स॒वेन॒ द्यौः सूर्य॑ स॒प्त च॑॥ [१६]

ये केशिनः प्रथमाः सत्रमासत। येभिराभृतं यदिदं विरोचते। तेभ्यो जुहोमि बहुधा घृतेन। रायस्पोषेणेमं वर्चसा सꣳ सृजाथ। नर्ते ब्रह्मणस्तपसो विमोकः। द्विनाम्नी दीक्षा वशिनी ह्युग्रा। प्र केशाः सुवते काण्डिनो भवन्ति। तेषां ब्रह्मेदीशे वपनस्य नान्यः। आ रोह प्रोष्ठं विषहस्व शत्रून्। अवास्राग्दीक्षा वशिनी ह्युग्रा॥५९॥

देहि दक्षिणां प्रतिरस्वायुः। अथामुच्यस्व वरुणस्य पाशात्। येनावपथ्सविता क्षुरेण। सोमस्य राज्ञो वरुणस्य विद्वान्। तेन ब्रह्माणो वपतेदमस्योर्जेमम्। रय्या वर्चसा सꣳ सृजाथ। मा ते केशाननु गाद्वर्च एतत्। तथा धाता करोतु ते। तुभ्यमिन्द्रो बृहस्पतिः। सविता वर्च आदधात्॥६०॥

तेभ्यो निधानं बहुधा व्यैच्छन्। अन्तरा द्यावापृथिवी अपः सुवः। दर्भस्तम्बे वीर्यकृते निधाय। पौꣳस्येनेमं वर्चसा सꣳ सृजाथ। बलं ते बाहुवोः सविता दधातु। सोमस्त्वाऽनक्तु पयसा घृतेन। स्त्रीषु रूपमश्विनेतन्नि धत्तम्। पौꣳस्येनेमं

वर्चसा स꣣सृजाथ। यथ्सीमन्तङ्कङ्कतस्ते लिलेख। यद्वा क्षुरः परिवर्ज वपꣳस्ते। स्त्रीषु रूपमश्विनैतन्नि धत्तम्। पौꣳस्येनेम꣣ स꣣ सृजाथो वीर्येण॥६१॥

अवास्राग्दीक्षा वशिनी ह्युग्राऽदधाद्वर्ज वपꣳ स्ते द्वे च॥ [१७]

इन्द्रं वै स्वाविशो मरुतो नापाचायन्। सोऽनपचाय्यमान एतं विघनमपश्यत्। तमाऽहरत्। तेनायजत। तेनैवासान्त꣣ सꣳ स्तम्भं व्यहन्। यद्व्यहन्। तद्विघनस्य विघनत्वम्। वि पाप्मानं भ्रातृव्य꣣ हते। य एतेन यजते। य उ चैनमेवं वेद॥६२॥

य꣣ राजानं विशो नापचायेयुः। यो वा ब्राह्मणस्तमसा पाप्मना प्रावृतः स्यात्। स एतेन यजेत। विघनेनैवैनद्विहत्य। विशामाधिपत्यं गच्छति। तस्य द्वे द्वादशे स्तोत्रे भवतः। द्वे चतुर्वि꣣शे। औद्भिद्यमेव तत्। एतद्वै क्षत्रस्यौद्भिद्यम्। यदस्मै स्वाविशो बलि꣣ हरन्ति॥६३॥

हरन्त्यस्मै विशो बलिम्। ऐनमप्रतिख्यातं गच्छति। य एवं वेद। प्रबाहुग्वा अग्रे क्षत्राण्यातेपुः। तेषामिन्द्रः क्षत्राण्यादत्त। न वा इमानि क्षत्राण्यभूवन्निति।

तन्नक्षत्राणां नक्षत्रत्वम्। आ श्रेयसो भ्रातृव्यस्य तेज इन्द्रियं दत्ते। य एतेन यजते। य उ चैनमेवं वेद॥६४॥

तद्यथा ह वै सचक्रिणौ कप्लकावुपावहितौ स्यातां। एवमेतौ युग्मन्तौ स्तोमौ। अयुक्षु स्तोमेषु क्रियेते। पाप्मनोऽपहत्यै। अप पाप्मानं भ्रातृव्यꣳ हते। य एतेन यजते। य उ चैनमेवं वेद। तद्यथा ह वै सूतग्रामण्यः। एवं छन्दाꣳसि। तेष्वसावादित्यो बृहतीरभ्यूढः॥६५॥

सतोबृहतीषु स्तुवते सतो बृहन्। प्रजया पशुभिरसानीत्येव। व्यतिषक्ताभिः स्तुवते। व्यतिषक्तं वै क्षत्रं विशा। विशैवैनं क्षत्रेण व्यतिषजति। व्यतिषक्ताभिः स्तुवते। व्यतिषक्तो वै ग्रामणीः सजातैः। सजातैरेवैनं व्यतिषजति। व्यतिषक्ताभिः स्तुवते। व्यतिषक्तो वै पुरुषः पाप्मभिः। व्यतिषक्ताभिरेवास्य पाप्मनो नुदते॥६६॥

वेद हरन्त्येनमेवं वेदाभ्यूढः पाप्मभिरेक च॥ [१८]

त्रिवृद्यदाग्नेयोऽग्निमुखा ह्यृद्धिर्यदाग्नेय आग्नेयो न वै सोमेन यो वै सोमेनैष गोसवः सिꣳहेऽभि प्रेहि मित्रवर्धनः

प्र॒जाप॑ति॒स्ता औ॑द॒नं प्र॒जाप॑तिरकामयत ब॒होर्भूया॑न॒गस्त्यो॒स्या जरा॑स॒स्तिष्ठा॒ हरी॑ प्र॒जाप॑तिः प॒शून्व्या॒घ्रौऽयम॒भिप्रेहि॑ वृत्र॒हन्त॑मो॒ ये के॒शिन॒ इन्द्रं॒ वा अ॒ष्टाद॑श॥१८॥

त्रि॒वृद्यो वै सोमे॒नायु॑रसि ब॒हुर्भ॑वति॒ तिष्ठा॒ हरी॒रथ॒ आयं भा॑तु॒ तेभ्यो॑ नि॒धान॒ꣳ षट्थ्ष॑ष्टिः॥६६॥

त्रि॒वृत्पा॒प्मनो॑ नुदते॥

हरिः॑ ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके सप्तमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ अष्टमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके अष्टमः प्रपाठकः ॥

पीवो॑न्ना꣣ रयि॒वृधः॑ सुमे॒धाः। श्वे॒तः सि॑षक्ति नि॒युता॑मभि॒श्रीः। ते वा॒यवे॒ सम॑नसो॒ वित॑स्थुः। विश्वेन्नरः॑ स्वप॒त्यानि॑ चक्रुः। रा॒येऽनु॒ यज्ञ॒ज्ञतू॒ रोद॑सी उ॒भे। रा॒ये दे॒वी धि॒षणा॑ धाति दे॒वम्। अधा॑ वा॒युं नि॒युतः॑ सश्चत॒ स्वाः। उ॒त श्वे॒तं वसु॑धितिन्निरे॒के। आ वा॑यो॒ प्र याभिः॑। प्र वा॒युमच्छा॑ बृह॒ती म॑नी॒षा॥१॥

बृ॒हद्र॑यिं वि॒श्ववा॑रा꣣ रथ॒प्राम्। द्यु॒तद्या॑मा नि॒युतः॒ पत्य॑मानः। क॒विः क॒विमि॑यक्षसि प्रयज्यो। आ नो॑ नि॒युद्भिः॑ श॒तिनी॑भिरध्व॒रम्। स॒ह॒स्रिणी॑भि॒रुप॑ याहि य॒ज्ञम्। वायो॑ अ॒स्मिन् ह॒विषि॑ मादयस्व। यू॒यं पा॑त स्व॒स्तिभिः॒ सदा॑ नः। प्रजा॑पते॒ न त्वदे॒तान्य॒न्यः। विश्वा॑ जा॒तानि॒ परि॒ ता ब॑भूव। यत्का॑मास्ते जुहु॒मस्तं नो॑ अस्तु॥२॥

व॒यꣳ स्या॑म॒ पत॑यो रयी॒णाम्। र॒यी॒णां पतिं॑ यज॒तं बृ॒हन्तम्॑। अ॒स्मिन्भरे॒ नृत॑मं

वाजसातौ। प्रजापतिं प्रथमजामृतस्य। यजाम देवमधि नो ब्रवीतु। प्रजापते त्वन्निधिपाः पुराणः। देवानां पिता जनिता प्रजानाम्। पतिर्विश्वस्य जगतः परस्पाः। हविर्नो देव विहवे जुषस्व। तवेमे लोकाः प्रदिशो दिशश्च॥३॥

परावतो निवत उद्वतश्च। प्रजापते विश्वसृज्जीवधन्य इदं नो देव। प्रतिहर्य हव्यम्। प्रजापतिं प्रथमं यज्ञियानाम्। देवानामग्रे यजतं यजध्वम्। स नो ददातु द्रविणꣳ सुवीर्यम्। रायस्पोषं वि ष्यतु नाभिमस्मे। यो राय ईशे शतदाय उक्थ्यः। यः पशूनाꣳ रक्षिता विष्ठितानाम्। प्रजापतिः प्रथमजा ऋतस्य॥४॥

सहस्रधामा जुषताꣳ हविर्नः। सोमापूषणेमौ देवौ। सोमापूषणा रजसो विमानम्। सप्तचक्रꣳ रथमविश्वमिन्वम्। विषूवृतं मनसा युज्यमानम्। तं जिन्वथो वृषणा पञ्चरश्मिम्। दिव्यन्यः सदनं चक्र उच्चा। पृथिव्यामन्यो अध्यन्तरिक्षे। तावस्मभ्यं पुरुवारं पुरुक्षुम्। रायस्पोषं विष्यतान्नाभिमस्मे॥५॥

धियं पूषा जिन्वतु विश्वमिन्वः। रयिꣳ सोमो रयिपतिर्दधातु। अवतु

दे॒व्यदि॑तिरन॒र्वा। बृ॒हद्व॑देम वि॒दथे॑ सु॒वीराः॑। विश्वा॑न्य॒न्यो भुव॑ना ज॒जान॑। विश्व॑म॒न्यो अ॑भि॒चक्षा॑ण एति। सोमा॑पूषणा॒ववं॑तं॒ धियं॑ मे। यु॒वभ्यां॒ विश्वाः॒ पृत॑ना जयेम। उदु॑त्त॒मं व॑रु॒णास्त॑भ्ना॒द्याम्। यत्किं चे॒दं कि॑त॒वासः॑। अव॑ ते॒ हेड॒स्तत्त्वा॑ यामि। आ॒दि॒त्याना॒मव॑सा॒ न द॑क्षि॒णा। धा॒रय॑न्त आदि॒त्यास॑स्ति॒स्रो भूमी॑र्धारयन्। य॒ज्ञो दे॒वाना॒ꣳ शुचि॑र॒पः॥६॥

म॒नी॒षाऽस्तुं॒ च॒र्तस्या॒स्मे कि॑त॒वास॑श्च॒त्वारि॑ च॥ [१]

ते शु॒क्रासः॒ शुच॑यो रश्मि॒वन्तः॑। सीद॑न्नादि॒त्या अधि॑ ब॒र्हिषि॑ प्रि॒ये। कामे॑न दे॒वाः स॒रथं॑ दि॒वो नः॑। आ या॑न्तु य॒ज्ञमुप॑ नो जुषा॒णाः। ते सू॒नवो॒ अदि॑तेः पीव॒सामिषम्॑। घृ॒तं पिन्व॒त्प्रति॑हर्यन्नृते॒जाः। प्र य॒ज्ञिया॒ यज॑मानाय येमुरे। आ॒दि॒त्याः कामं॑ पितु॒मन्त॑म॒स्मे। आ नः॑ पु॒त्रा अदि॑तेर्यान्तु य॒ज्ञम्। आ॒दि॒त्यासः॑ प॒थिभि॑र्देव॒यानैः॑॥७॥

अ॒स्मे कामं॑ दा॒शुषे॑ स॒न्नम॑न्तः। पुरो॒डाशं॑ घृ॒तव॑न्तं जुषन्ताम्। स्क॒भा॒यत॒

निर्ऋतिꣳ सेधतामतिम्। प्र रश्मिभिर्यतमाना अमृध्राः। आदित्याः काम प्रयतां वषट्कृतिम्। जुषध्वं नो हव्यदातिं यजत्राः। आदित्यान्काममवसे हुवेम। ये भूतानि जनयन्तो विचिख्युः। सीदन्तु पुत्रा अदितेरुपस्थम्। स्तीर्णं बर्हिर्हविरद्याय देवाः॥८॥

स्तीर्णं बर्हिः सीदता यज्ञे अस्मिन्। ध्राजाः सेधन्तो अमतिं दुरेवाम्। अस्मभ्यं पुत्रा अदितेः प्र यꣳसत। आदित्याः काम हविषो जुषाणाः। अग्ने नय सुपथा राये अस्मान्। विश्वानि देव वयुनानि विद्वान्। युयोध्यस्मज्जुहुराणमेनः। भूयिष्ठान्ते नम उक्तिं विधेम। प्र वः शुक्राय भानवे भरध्वम्। हव्यं मतिं चाग्नये सुपूतम्॥९॥

यो दैव्यानि मानुषा जनूꣳषि। अन्तर्विश्वानि विद्मना जिगाति। अच्छा गिरो मतयो देवयन्तीः। अग्निं यन्ति द्रविणं भिक्षमाणाः। सुसन्दृशꣳ सुप्रतीकꣳ स्वञ्चम्। हव्यवाहमरतिं मानुषाणाम्। अग्ने त्वमस्मद्युयोध्यमीवाः। अनग्नित्रा अभ्यमन्त कृष्टीः। पुनरस्मभ्यꣳ सुविताय देव। क्षां विश्वेभिरजरेभिर्यजत्र॥१०॥

अग्ने त्वं पारया नव्यो अस्मान्। स्वस्तिभिरति दुर्गाणि विश्वा। पूश्च पृथ्वी बहुला न उर्वी। भवा तोकाय तनयाय शं योः। प्रकारवो मनना वच्यमानाः। देवद्रीचीं नयथ देवयन्तः। दक्षिणावाड्वाजिनी प्राच्येति। हविर्भरन्त्यग्नये घृताचीं। इन्द्रं नरो युजे रथम्। जगृभ्णाते दक्षिणमिन्द्र हस्तम्॥११॥

वसूयवो वसुपते वसूनाम्। विद्मा हि त्वा गोपतिꣳ शूर गोनाम्। अस्मभ्यं चित्रं वृषणꣳ रयिन्दाः। तवेदं विश्वमभितः पशव्यम्। यत्पश्यसि चक्षसा सूर्यस्य। गवामसि गोपतिरेक इन्द्र। भक्षीमहि ते प्रयतस्य वस्वः। समिन्द्र णो मनसा नेषि गोभिः। सꣳ सूरिभिर्मघवन्थ्सꣳ स्वस्त्या। सं ब्रह्मणा देवकृतं यदस्ति॥१२॥

सं देवानाꣳ सुमत्या यज्ञियानाम्। आराच्छत्रुमप बाधस्व दूरम्। उग्रो यः शम्बः पुरुहूत तेन। अस्मे धेहि यवमद्गोमदिन्द्र। कृधीधियं जरित्रे वाजरत्नाम्। आ वेधसꣳ स हि शुचिः। बृहस्पतिः प्रथमं जायमानः। महो ज्योतिषः परमे व्योमन्। सप्तास्यस्तुविजातो रवेण। वि सप्तरश्मिरधमत्तमाꣳसि॥१३॥

बृह॒स्पतिः॒ सम॑जय॒द्वसू॑नि। म॒हो व्र॒जान्गोम॑तो दे॒व एषः॑। अ॒पः सिषा॑स॒न्थ्सुव॒रप्र॑तीत्तः। बृह॒स्पति॒र्हन्त्य॒मित्र॑म॒र्कैः। बृह॑स्पते॒ पर्ये॑वा पि॒त्रे। आ नो॑ दि॒वः पावी॑रवी। इ॒मा जुह्वा॑ना॒ यस्ते॒ स्तनः॑। सर॑स्वत्य॒भि नो॑ नेषि। इ॒य॒ꣳ शुष्मे॑भिर्बिस॒खा इ॑वारुजत्। सानु॑ गिरी॒णान्त॑वि॒षेभि॑रू॒र्मिभिः॑। पा॒रा॒व॒द॒घ्नीमव॑से सुवृ॒क्तिभिः॑। सर॑स्वती॒मा वि॑वासेम धी॒तिभिः॑॥१४॥

दे॒व॒यानै॑र्दे॒वाः सुपू॑तं यजत्र॒ हस्त॒मस्ति॒ तमाꣳस्यू॒र्मिभि॒र्द्वे च॑॥ [२]

सोमो॑ धे॒नुꣳ सोमो॒ अर्व॑न्तमा॒शुम्। सोमो॑ वी॒रं क॑र्म॒ण्यं॑ ददातु। सा॒द॒न्यं॑ विद॒थ्यꣳ स॒भेयम्॑। पि॒तुः॒ श्रव॑णं॒ यो ददा॑शदस्मै। अषा॑ढं यु॒त्स्सु त्वꣳ सो॑म॒ क्रतु॑भिः। या ते॒ धामा॑नि ह॒विषा॒ यज॑न्ति। त्वमि॒मा ओष॑धीः सोम॒ विश्वाः॑। त्वम॒पो अ॑जनय॒स्त्वङ्गाः। त्वमात॑तन्थो॒र्वन्तरि॑क्षम्। त्वं ज्योति॑षा॒ वि तमो॑ ववर्थ॥१५॥

या ते॒ धामा॑नि दि॒वि या पृ॑थि॒व्याम्। या पर्व॑ते॒ष्वोष॑धीष्व॒प्स्सु। तेभि॑र्नो॒ विश्वैः॑ सु॒मना॒ अहे॑डन्। राजन्थ्सोम॒ प्रति॑ ह॒व्या गृ॑भाय। विष्णो॒र्नुकं॒ तद॑स्य प्रि॒यम्। प्र

तद्विष्णुः। परो मात्रया तनुवा वृधान। न ते महित्वमन्वश्नुवन्ति। उभे ते विद्म रजसी पृथिव्या विष्णो देव त्वम्। परमस्य विथ्से॥१६॥

विचक्रमे त्रिर्देवः। आ ते महो यो जात एव। अभि गोत्राणि। आभिः स्पृधो मिथतीररिषण्यन्। अमित्रस्य व्यथया मन्युमिन्द्र। आभिर्विश्वा अभियुजो विषूचीः। आर्याय विशोवतारीर्दासीः। अय॒ श्रृण्वे अध जयन्नुत घ्नन्। अयमुत प्र कृणुते युधा गाः। यदा सत्यं कृणुते मन्युमिन्द्रः॥१७॥

विश्वं दृढं भयत एजदस्मात्। अनु स्वधामक्षरन्नापो अस्य। अवर्धत मध्य आ नाव्यानाम्। सध्रीचीनेन मनसा तमिन्द्र ओजिष्ठेन। हन्मनाहन्नभिद्यून्। मरुत्वन्तं वृषभं वावृधानम्। अकवारिं दिव्य॒ शासमिन्द्रम्। विश्वासाहमवसे नूतनाय। उग्र॒ सहोदामिह त॒ हुवेम। जनिष्ठा उग्रः सहसे तुराय॥१८॥

मन्द्र ओजिष्ठो बहुलाभिमानः। अवर्धन्निन्द्रं मरुतश्चिदत्र। माता यद्वीरं दधनद्धनिष्ठा। क्वस्यावो मरुतः स्वधाऽऽसीत्। यन्मामेक॒ं समधत्ताहिहत्ये।

अ॒ह꣡ꣳ ह्यु॑ग्रस्त॑वि॒षस्तुवि॑ष्मान्। विश्व॑स्य॒ शत्रो॒रन॑मं वध॒स्नैः। वृ॒त्रस्य॑ त्वा श्व॒सथा॒ दीष॑माणाः। विश्वे॑ दे॒वा अ॑जहु॒र्ये सखा॑यः। म॒रुद्भि॑रिन्द्र स॒ख्यं ते॑ अस्तु॥१९॥

अथे॒मा विश्वाः॒ पृत॑ना जयासि। वधी॑ वृ॒त्रं म॑रुत इन्द्रि॒येण॑। स्वेन॒ भामे॑न तवि॒षो ब॑भू॒वान्। अ॒हमे॒ता मन॑वे वि॒श्वश्च॑न्द्राः। सु॒गा अ॒पश्च॑कर॒ वज्र॑बाहुः। स यो वृषा॒ वृष्णि॑येभिः॒ समो॑काः। म॒हो दि॒वः पृ॑थि॒व्याश्च॑ स॒म्राट्। स॒ती॒नस॑त्वा॒ हव्यो॒ भरे॑षु। म॒रुत्वा॑न्नो भव॒त्विन्द्र॑ ऊ॒ती। इन्द्रो॑ वृ॒त्रम॑तरद्वृत्र॒तूर्ये॑॥२०॥

अ॒ना॒धृ॒ष्यो म॒घवा॒ शूर॒ इन्द्रः॑। अन्वे॑नं॒ विशो॑ अमदन्त पू॒र्वीः। अ॒यꣳ राजा॒ जग॑तश्चर्षणी॒नाम्। स ए॒व वी॒रः स उ॑ वी॒र्या॑वान्। स ए॑कराजो॒ जग॑तः पर॒स्पाः। य॒दा वृ॒त्रमत॑र॒च्छूर॒ इन्द्रः॑। अथा॑भवद्दमि॒ताभिक्र॑तूनाम्। इन्द्रो॑ य॒ज्ञं व॒र्धय॑न्वि॒श्ववे॑दाः। पु॒रो॒डाश॑स्य जुषताꣳ ह॒विर्नः॑। वृ॒त्रं ती॒र्त्वा दा॑न॒वं वज्र॑बाहुः॥२१॥

दिशो॑ऽदꣳहद्दृꣳहि॒ता दꣳह॑णेन। इ॒मं य॒ज्ञं व॒र्धय॑न्वि॒श्ववे॑दाः। पु॒रो॒डाशं॒ प्रति॑ गृभ्णा॒त्विन्द्रः॑। य॒दा वृ॒त्रमत॑र॒च्छूर॒ इन्द्रः॑। अथै॑कराजो अ॑भव॒ज्जना॑नाम्। इन्द्रो॑

दे॒वाञ्छ॑म्बर॒हत्य॑ आवत्। इन्द्रो॑ दे॒वाना॑मभवत्पुरो॒गाः। इन्द्रो॑ य॒ज्ञे ह॒विषा॑ वावृधा॒नः। वृ॒त्र॒तूर्नो॒ अभ॑य॒ꣳ शर्म॑ यꣳसत्। यः स॒प्त सिन्धू॒ꣳ रद॑धात्पृथि॒व्याम्। यः स॒प्त लो॒कानकृ॑णो॒द्दिश॑श्च। इन्द्रो॑ ह॒विष्मा॒न्थ्सग॑णो म॒रुद्भिः॑। वृ॒त्र॒तूर्नो॑ य॒ज्ञमि॒होप॑ यासत्॥२२॥

व॒व॒र्थ॒ वि॒थ्स॒ इन्द्र॑स्तु॒रायाँ॑स्तु वृत्र॒तूर्ये॒ वज्र॑बाहुः पृथि॒व्यात्त्रीणि॑ च॥ [३]

इन्द्र॒स्तर॑स्वानभिमाति॒होग्रः। हिर॑ण्यवाशीरिषि॒रः सु॑व॒र्षाः। तस्य॑ व॒यꣳ सु॑म॒तौ य॒ज्ञिय॑स्य। अपि॑ भ॒द्रे सौ॑मन॒से स्या॑म। हिर॑ण्यवर्णो॒ अभ॑यं कृणोतु। अ॒भि॒मा॒ति॒हेन्द्रः॑ पृत॑नासु जि॒ष्णुः। स नः॒ शर्म॑ त्रि॒वरू॑थं॒ वि य॑ꣳसत्। यू॒यं पा॑त स्व॒स्तिभिः॒ सदा॑ नः। इन्द्रꣳ॑ स्तुहि व॒ज्रिण॒ꣳ स्तोम॑पृष्ठम्। पु॒रो॒डाश॑स्य जुषता॒ꣳ ह॒विर्नः॑॥२३॥

ह॒त्वाभिमा॑तीः॒ पृत॑ना॒ः सह॑स्वान्। अथाभ॑यं कृणुहि वि॒श्वतो॑ नः। स्तु॒हि शूरं॑ व॒ज्रिण॒मप्र॑तीत्तम्। अ॒भि॒मा॒ति॒हनं॑ पुरुहू॒तमिन्द्रम्॑। य एक॒ इच्छ॒तप॑ति॒र्जने॑षु।

तस्मा॒ इन्द्रा॑य ह॒विरा जु॑होत। इन्द्रो॑ दे॒वाना॑मधि॒पाः पु॒रोहि॑तः। दि॒शां पति॑रभवद्वा॒जिनी॑वान्। अ॒भि॒मा॒ति॒हा त॑वि॒षस्तुवि॑ष्मान्। अ॒स्मभ्यं॑ चि॒त्रं वृष॑णꣳ र॒यिन्दा॑त्॥२४॥

य इ॒मे द्यावा॑पृथि॒वी म॑हि॒त्वा। बले॒नाद॑ꣳहदभिमाति॒हेन्द्रः॑। स नो॑ ह॒विः प्रति॑ गृभ्णातु रा॒तये॑। दे॒वानां॑ दे॒वो नि॑धि॒पा नो॑ अव्यात्। अन॑वस्ते॒ रथं॒ वृष्णे॒ यत्तै॑। इन्द्र॑स्य॒ नु वी॒र्या॑ण्यह॒न्नहिम्॑। इन्द्रो॑ या॒तोऽव॑सितस्य॒ राजा॑। शम॑स्य च शृ॒ङ्गिणो॒ वज्र॑बाहुः। सेदु॒ राजा॑ क्षेति चर्षणी॒नाम्। अ॒रान्न ने॒मिः परि॒ ता ब॑भूव॥२५॥

अ॒भि सि॒ध्मो अ॑जिगादस्य॒ शत्रून्॑। विति॒ग्मेन॑ वृष॒भेणा॒ पुरो॑भेत्। सं वज्रे॑णासृजद्वृ॒त्रमिन्द्रः॑। प्र स्वां म॒तिम॑तिर॒च्छाश॑दानः। विष्णु॑ं दे॒वं वरु॑णमू॒तये॒ भगम्॑। मेद॑सा दे॒वा व॒पया॑ यजध्वम्। ता नो॑ य॒ज्ञमाग॑तं वि॒श्वधे॑ना। प्र॒जाव॑द॒स्मे द्रवि॑णे॒ह ध॑त्तम्। मेद॑सा दे॒वा व॒पया॑ यजध्वम्। विष्णु॑ं च दे॒वं वरु॑णं च रा॒तिम्॥२६॥

ता नो॒ अमी॑वा अप॒ बाध॑मानौ। इ॒मं य॒ज्ञं जु॒षमा॑णा॒वुपेतम्॑। विष्णू॑वरुणा

युवमध्वरायं नः। विशे जनाय महि शर्म यच्छतम्। दीर्घप्रयज्यू हविषा वृधाना। ज्योतिषाऽरातीर्दहतन्तमाꣳसि। ययोरोजसा स्कभिता रजाꣳसि। वीर्येभिर्वीरतमा शविष्ठा। याऽपत्ये ते अप्रतीत्ता सहोभिः। विष्णू अगन्वरुणा पूर्वहूतौ॥२७॥

विष्णूवरुणावभिशस्तिपावाम्। देवा यजन्त हविषा घृतेन। अपामीवाꣳ सेधतꣳ रक्षसश्च। अथाधत्तं यजमानाय शं योः। अꣳहोमुचा वृषभा सुप्रतूर्ती। देवानां देवतमा शचिष्ठा। विष्णूवरुणा प्रतिहर्यतन्नः। इदं नरा प्रयतमूतये हविः। मही नु द्यावापृथिवी इह ज्येष्ठे। रुचा भवताꣳ शुचयद्भिरर्कैः॥२८॥

यथ्सीं वरिष्ठे बृहती विमिन्वन्। नृवद्द्योक्षा पप्रथानेभिरेवैः। प्रपूर्वजे पितरा नव्यसीभिः। गीर्भिः कृणुध्वꣳ सदने ऋतस्य। आ नो द्यावापृथिवी दैव्येन। जनेन यातं महि वां वरूथम्। स इथ्स्वपा भुवनेष्वास। य इमे द्यावापृथिवी जजान। उर्वी गभीरे रजसी सुमेके। अवꣳशे धीरः शच्या समैरत्॥२९॥

भूरि द्वे अचरन्ती चरन्तम्। पद्वन्तं गर्भमपदीदधाते। नित्यं न सूनुं पित्रोरुपस्थे।

तं पिपृत रोदसी सत्यवाचम्। इदं द्यावापृथिवी सत्यमस्तु। पितर्मातर्यदिहोप ब्रुवे वाम्। भूतं देवानामवमे अवोभिः। विद्यामेषं वृजनं जीरदानुम्। उर्वी पृथ्वी बहुले दूरे अन्ते। उप ब्रुवे नमसा यज्ञे अस्मिन्। दधाते ये सुभगे सुप्रतूर्ती। द्यावा रक्षतं पृथिवी नो अभ्वात्। या जाता ओषधयोऽति विश्वाः परिष्ठाः। या ओषधयः सोमराज्ञीरश्वावतीः सोमवतीम्। ओषधीरिति मातरोऽन्या वो अन्यामवतु॥३०॥

हविर्नो दाद्भूव रातिं पूर्वहूतावर्कैरेरदस्मिन्पश्च च॥ [४]

शुचिं नु स्तोमꣳ श्नथद्वृत्रम्। उभा वामिन्द्राग्नी प्र चर्षणिभ्यः। आ वृत्रहणा गीर्भिर्विप्रः। ब्रह्मणस्पते त्वमस्य यन्ता। सूक्तस्य बोधि तनयं च जिन्व। विश्वं तद्भद्रं यदवन्ति देवाः। बृहद्वदेम विदथे सुवीराः। स ईꣳ सत्येभिः सखिभिः शुचद्भिः। गोधायसं विधनसैरतर्दत्। ब्रह्मणस्पतिर्वृषभिर्वराहैः॥३१॥

घर्मस्वेदेभिर्द्रविणं व्यानट्। ब्रह्मणस्पतेरभवद्यथावशम्। सत्यो मन्युर्महि कर्मा करिष्यतः। यो गा उदाजथ्स दिवे वि चाभजत्। महीव रीतिः शवसा सरत्पृथक्।

इन्धा॑नो अ॒ग्निं व॑नवद्वनुष्य॒तः। कृ॒तब्र॑ह्मा शूशुवद्रा॒तह॑व्य॒ इत्। जा॒तेन॑ जा॒तमति॒सृत्प्र सृ॑ऽसते। यं यं॒ युजं॑ कृणु॒ते ब्रह्म॑ण॒स्पतिः॑। ब्रह्म॑णस्पते सु॒यम॑स्य वि॒श्वहा॑॥३२॥

रा॒यः स्या॑म र॒थ्यो॑ विव॑स्वतः। वी॒रेषु॑ वी॒राऽ उप॑पृङ्क्षि न॒स्त्वम्। यदीशा॑नो॒ ब्रह्म॑णा॒ वेषि॑ मे॒ हवम्॑। स इज्जने॑न॒ स वि॒शा स जन्म॑ना। स पु॒त्रैर्वाजं॑ भरते॒ धना॒ नृभिः॑। दे॒वानां॒ यः पि॒तर॑मा॒ विवा॑सति। श्र॒द्धाम॑ना ह॒विषा॒ ब्रह्म॑ण॒स्पतिम्॑। यास्ते॑ पूष॒न्नावो॑ अ॒न्तः। शु॒क्रं ते॑ अ॒न्यत्पू॒षेमा आशाः॑। प्रप॑थे प॒थाम॑जनिष्ट पू॒षा॥३३॥

प्रप॑थे दि॒वः प्रप॑थे पृथि॒व्याः। उ॒भे अ॒भि प्रि॒यत॑मे स॒धस्थे॑। आ च॒ परा॑ च चरति प्रजा॒नन्। पू॒षा सु॒बन्धु॑र्दि॒व आ पृ॑थि॒व्याः। इ॒डस्पति॑र्म॒घवा॑ द॒स्मव॑र्चाः। तं दे॒वासो॒ अद॑दुः सू॒र्यायै॑। कामे॑न कृ॒तं त॒वस॒ꣳ स्वञ्चम्। अ॒जाऽश्वः॑ पशु॒पा वाज॑बस्त्यः। धि॒यं॒ जि॒न्वो विश्वे॒ भुव॑ने॒ अर्पि॑तः। अष्ट्रा॑ पू॒षा शि॑थि॒रामु॒द्वरी॑वृजत्॥३४॥

स॒ञ्चक्षा॑णो॒ भुव॑ना दे॒व ई॑यते। शुची॑ वो ह॒व्या म॑रुतः॒ शुची॑नाम्। शुचि॑ꣳ हिनोम्यध्व॒रꣳ शुचि॑भ्यः। ऋ॒तेन॑ स॒त्यमृत॒सापः॑ आयन्। शुचि॑जन्मानः॒ शुच॑यः

पावकाः। प्र चित्रमर्कं गृणते तुराय। मारुताय स्वतवसे भरध्वम्। ये सहांसि सहसा सहन्ते। रेजते अग्ने पृथिवी मखेभ्यः। अंसेष्वा मरुतः खादयो वः॥३५॥

वक्षः सुरुक्मा उप शिश्रियाणाः। वि विद्युतो न वृष्टिभी रुचानाः। अनु स्वधामायुधैर्यच्छमानाः। या वः शर्म शशमानाय सन्ति। त्रिधातूनि दाशुषे यच्छताधि। अस्मभ्यं तानि मरुतो वियन्त। रयिं नो धत्त वृषणः सुवीरम्। इमे तुरं मरुतो रामयन्ति। इमे सहः सहस आ नमन्ति। इमे शंसमनुष्यतो नि पान्ति॥३६॥

गुरुद्वेषो अररुषे दधन्ति। अरा इवेदचरमा अहेव। प्रप्र जायन्ते अकवा महोभिः। पृश्नेः पुत्रा उपमासो रभिष्ठाः। स्वया मत्या मरुतः सं मिमिक्षुः। अनु ते दायि मह इन्द्रियाय। सत्रा ते विश्वमनु वृत्रहत्ये। अनु क्षत्रमनु सहो यजत्र। इन्द्रं देवेभिरनु ते नृषह्ये। य इन्द्र शुष्मो मघवन्ते अस्ति॥३७॥

शिक्षा सखिभ्यः पुरुहूत नृभ्यः। त्वं हि दृढा मघवन्विचेताः। अपावृधि परिवृतिं

न राधः। इन्द्रो राजा जगतश्चर्षणीनाम्। अधिक्षमि विषुरूपं यदस्ति। ततो ददातु दाशुषे वसूनि। चोदद्राध उपस्तुतश्चिदर्वाक्। तमुष्टुहि यो अभिभूत्योजाः। वन्वन्नवातः पुरुहूत इन्द्रः। अषाढमुग्रꣳ सहमानमाभिः॥३८॥

गीर्भिर्वर्ध वृषभं चर्षणीनाम्। स्थूरस्य रायो बृहतो य ईशे। तमु ष्टवाम विदथेष्विन्द्रम्। यो वायुना जयति गोमतीषु। प्र धृष्णुया नयति वस्यो अच्छ। आ ते शुष्मो वृषभ एतु पश्चात्। ओत्तरादधरागा पुरस्तात्। आ विश्वतो अभिसमेत्वर्वाङ्। इन्द्र द्युम्नꣳ सुवर्वद्धेह्यस्मे॥३९॥

वराहैर्विश्वहाऽजनिष्ट पूषोद्वरीवृजत्खादयो वः पान्त्यस्त्याभिर्नव च॥ [५]

आ देवो यातु सविता सुरत्नः। अन्तरिक्षप्रा वहमानो अश्वैः। हस्ते दधानो नर्या पुरूणि। निवेशयन् च प्रसुवं च भूम। अभीवृतं कृशनैर्विश्वरूपम्। हिरण्यशम्यं यजतो बृहन्तम्। आस्थाद्रथꣳ सविता चित्रभानुः। कृष्णा रजाꣳसि तविषीं दधानः। सघा नो देवः सविता सवाय। आ साविषद्वसुपतिर्वसूनि॥४०॥

वि॒श्रय॑माणो॒ अम॑तिमुरू॒चीम्। म॒र्त॒भोज॑न॒मध॑रासतेन। विजना॑ञ्छ्या॒वाः शि॑ति॒पादो॑ अख्यन्। रथ॒ꣳ हिर॑ण्यप्रउगं॒ वह॑न्तः। शश्व॒द्दिशः॑ सवि॒तुर्दैव्य॑स्य। उ॒पस्थे॒ विश्वा॒ भुव॑नानि तस्थुः। वि सु॑प॒र्णो अ॒न्तरि॑क्षाण्यख्यत्। ग॒भी॒रवे॑पा॒ असु॑रः सुनी॒थः। क्वे॑दानी॒ꣳ सूर्यः॒ कश्चि॑केत। क॒त॒मान्द्याꣳ र॒श्मिर॒स्या त॑तान॥४१॥

भगं॒ धियं॑ वा॒जय॑न्तः॒ पुर॑न्धिम्। नरा॒शꣳसो॒ ग्नास्पति॑र्नो अव्यात्। आ ये वा॒मस्य॑ सङ्गथे र॑यी॒णाम्। प्रि॒या दे॒वस्य॑ सवि॒तुः स्या॑म। आ नो॒ विश्वे॒ अस्क्रा॑गमन्तु दे॒वाः। मि॒त्रो अ॑र्य॒मा वरु॑णः स॒जोषाः॑। भुव॒न् यथा॑ नो॒ विश्वे॑ वृ॒धासः॑। कर॑न्त्स॒षाहा॑ विथु॒रं न शव॑ः। शं नो॑ दे॒वा वि॒श्वदे॑वा भवन्तु। शꣳ सर॑स्वती स॒ह धी॒भिर॑स्तु॥४२॥

शम॑भि॒षाचः॒ शमु॑ राति॒षाचः॑। शं नो॑ दि॒व्याः पार्थि॑वाः॒ शं नो॒ अप्याः॑। ये स॑वि॒तुः स॒त्यस॑वस्य॒ विश्वे॑। मि॒त्रस्य॑ व्र॒ते वरु॑णस्य दे॒वाः। ते सौभ॑गं वी॒रव॒द्गोम॒दप्नः॑। दधा॑तन॒ द्रवि॑णं चि॒त्रम॒स्मे। अग्ने॑ या॒हि दू॒त्यं॑ वारि॑षेण्यः। दे॒वाꣳ अच्छा॑ ब्रह्म॒कृता॑ ग॒णेन॑। सर॑स्वतीं म॒रुतो॑ अ॒श्विना॒पः। य॒क्षि दे॒वान्त्र॑त्र॒धेया॑य॒ विश्वान्॑॥४३॥

द्यौः पि॑तः॒ पृथि॑वि॒ मात॒रध्रु॑क्। अग्ने॑ भ्रातर्वसवो मृ॒डता॑ नः। विश्वे॑ आदित्या अदिते स॒जोषाः॑। अ॒स्मभ्य॒ꣳ शर्म॑ बहु॒लं वि य॑न्त। विश्वे॑ देवाः शृणु॒तेम॒ꣳ हव॑ं मे। ये अ॒न्तरि॑क्षे॒ य उप॒ द्यवि॒ ष्ठ। ये अ॑ग्निजि॒ह्वा उ॒त वा॒ यज॑त्राः। आ॒सद्या॒स्मिन्ब॒र्हिषि॑ मादयध्वम्। आ वां॑ मित्रावरुणा ह॒व्यजु॑ष्टिम्। नम॑सा देवा॒ववं॑साऽऽववृत्याम्॥४४॥

अ॒स्माकं॒ ब्रह्म॒ पृत॑नासु सह्या अ॒स्माकम्॑। वृ॒ष्टिर्दि॒व्या सु॑पा॒रा। यु॒वं वस्त्रा॑णि पीव॒सा व॑साथे। यु॒वोरच्छि॑द्रा॒ मन्त॑वो ह॒ सर्गाः॑। अवा॑तिरत॒मनृ॑तानि॒ विश्वा॑। ऋ॒तेन॑ मित्रावरुणा सचेथे। तथ्सु वां॑ मित्रावरुणा महि॒त्वम्। ई॒र्मा त॒स्थुषी॒रह॑भिर्दुदुह्रे। विश्वाः॑ पिन्वथ॒ स्वस॑रस्य॒ धेनाः॑। अनु॑ वा॒मेकः॑ प॒विरा व॑वर्ति॥४५॥

यद्व॒ꣳहि॑ष्ठ॒न्नाति॒ विदे॑ सुदानू। अच्छि॑द्र॒ꣳ शर्म॒ भुव॑नस्य गोपा। ततो॑ नो मित्रावरुणाववीष्टम्। सिषा॑सन्तो जीगि॒वा॒ꣳसः॑ स्याम। आ नो॑ मित्रावरुणा ह॒व्यदा॑तिम्। घृ॒तैर्गव्यू॑तिमुक्षत॒मिडा॑भिः। प्रति॑ वा॒मत्र॒ वर॒मा जना॑य। पृ॒णी॒तमु॒द्रो दि॒व्यस्य॒ चारोः॑। प्र बा॒हवा॑ सिसृतं जी॒वसे॑ नः। आ नो॒ गव्यू॑तिमुक्षतं घृ॒तेन॑॥४६॥

आ नो॒ जनै॑ श्रवयतं युवाना। श्रु॒तं मे॑ मित्रावरुणा॒ हवे॒मा। इ॒मा रु॒द्राय॑ स्थि॒रध॑न्वने॒ गिरः॑। क्षि॒प्रेष॑वे दे॒वाय॑ स्व॒धाम्ने॑। अषा॑ढाय॒ सह॑मानाय मी॒ढुषे॑। ति॒ग्मायु॑धाय भरता शृ॒णोत॑न। त्वाद॑त्तेभी रुद्र॒ शन्त॑मेभिः। श॒तꣳ हिमा॑ अशीय भेष॒जेभिः॑। व्य॑स्मद्वेषो॑ वित॒रं व्यꣳह॑ः। व्यमी॑वाꣳश्चातयस्वा॒ विषू॑चीः॥४७॥

अर्ह॑न्बिभर्षि॒ मा न॑स्तो॒के। आ ते॑ पितर्मरुताꣳ सु॒म्नमे॑तु। मा नः॒ सूर्य॑स्य स॒न्दृशो॑ युयोथाः। अ॒भि नो॑ वी॒रो अर्व॑ति क्षमेत। प्र जा॑येमहि रुद्र प्र॒जाभिः॑। ए॒वा ब॑भ्रो वृषभ चेकितान। यथा॑ देव॒ न हृ॑णी॒षे न हꣳसि॑। हा॒व॒न॒श्रूनो॑ रुद्रे॒ह बो॑धि। बृ॒हद्व॑देम वि॒दथे॑ सु॒वीराः॑। परि॑ णो रु॒द्रस्य॑ हे॒तिः स्तु॒हि श्रु॒तम्। मीढु॑ष्टमार्ह॑न्बिभर्षि। त्वम॑ग्ने रु॒द्र आ वो॒ राजा॑नम्॥४८॥

वसू॑नि ततानास्तु॒ विश्वान्॑ ववृत्यां ववर्ति घृ॒तेन॒ विषू॑चीः श्रु॒तन्द्वे च॑॥ [६]

सूर्यो॑ दे॒वीमु॒षस॒ꣳ रोच॑मानामर्यः॑। न योषा॑म॒भ्ये॑ति प॒श्चात्। यत्रा॒ नरो॑ देव॒यन्तो॑ यु॒गानि॑। वि॒त॒न्वते॒ प्रति॑ भ॒द्राय॑ भ॒द्रम्। भ॒द्रा अश्वा॑ ह॒रितः॒ सूर्य॑स्य। चि॒त्रा एद॑ग्वा

अनुमाद्यासः। नमस्यन्तो दिव आ पृष्ठमस्थुः। परि द्यावापृथिवी यन्ति सद्यः। तथ्सूर्यस्य देवत्वं तन्महित्वम्। मध्या कर्तोर्वितत꣡ꣳ सञ्जभार॥४९॥

यदेदयुक्त हरितः सधस्थात्। आद्रात्री वासस्तनुते सिमस्मै। तन्मित्रस्य वरुणस्याभिचक्षे। सूर्यो रूपं कृणुते द्योरुपस्थे। अनन्तमन्यद्रुशदस्य पाजः। कृष्णमन्यद्धरितः सं भरन्ति। अद्या देवा उदिता सूर्यस्य। निरꣳहसः पिपृतान्निरवद्यात्। तन्नो मित्रो वरुणो मामहन्ताम्। अदितिः सिन्धुः पृथिवी उत द्यौः॥५०॥

दिवो रुक्म उरुचक्षा उदेति। दूरे अर्थस्तरणिर्भ्राजमानः। नूनं जनाः सूर्येण प्रसूताः। आयन्नर्थानि कृणवन्नपाꣳसि। शं नो भव चक्षसा शं नो अह्ना। शं भानुना शꣳ हिमा शं घृणेन। यथा शमस्मै शमसद्दुरोणे। तथ्सूर्य द्रविणं धेहि चित्रम्। चित्रं देवानामुदगादनीकम्। चक्षुर्मित्रस्य वरुणस्याग्नेः॥५१॥

आप्रा द्यावापृथिवी अन्तरिक्षम्। सूर्य आत्मा जगतस्तस्थुषश्च। त्वष्टा

दधत्तन्नस्तुरीपम्। त्वष्टा वीरं पिशङ्गरूपः। दशेमन्त्वष्टुर्जनयन्त गर्भम्। अतन्द्रासो युवतयो बिभर्त्रम्। तिग्मानीकꣳ स्वयशसं जनेषु। विरोचमानं परिषीन्नयन्ति। आविष्यो वर्धते चारुरासु। जिह्मानामूर्ध्वस्वयशा उपस्थे॥५२॥

उभे त्वष्टुर्बिभ्यतुर्जायमानात्। प्रतीची सिꣳहं प्रतिजोषयेते। मित्रो जनान्प्र स मित्र। अयं मित्रो नमस्यः सुशेवः। राजा सुक्षत्रो अजनिष्ट वेधाः। तस्य वयꣳ सुमतौ यज्ञियस्य। अपि भद्रे सौमनसे स्याम। अनमीवास इडया मदन्तः। मितज्मवो वरिमन्ना पृथिव्याः। आदित्यस्य व्रतमुपक्ष्यन्तः॥५३॥

वयं मित्रस्य सुमतौ स्याम। मित्रं न ईꣳ शिम्या गोषु गव्यवत्। स्वाधियो विदथे अप्स्वर्जीजनन्। अरेजयताꣳ रोदसी पाजसा गिरा। प्रति प्रियं यजतं जनुषामवः। महाꣳ आदित्यो नमसोपसद्यः। यातयज्जनो गृणते सुशेवः। तस्मा एतत्पन्यतमाय जुष्टम्। अग्नौ मित्राय हविरा जुहोत। आ वाꣳ रथो रोदसी बद्बधानः॥५४॥

हिरण्ययो वृषभिर्यात्वश्वैः। घृतवर्तनिः पविभीरुचानः। इषां वोढा

नृपतिर्वाजिनीवान्। स पप्रथानो अभि पञ्च भूम। त्रिवन्धुरो मनसायातु युक्तः। विशो येन गच्छथो देवयन्तीः। कुत्रा चिद्यामममश्विना दधाना। स्वश्वा यशसाऽऽयातमर्वाक्। दस्रा निधिं मधुमन्तं पिबाथः। वि वाꣳ रथो वध्वा यादमानः॥५५॥

अन्ता दिवो बाधते वर्तनिभ्याम्। युवोः श्रियं परि योषावृणीत। सूरो दुहिता परितक्म्यायाम्। यद्देवयन्तमवथः शचीभिः। परिघ्रꣳ सवा मनावा वयोगाम्। यो हस्यवाꣳ रथिरावस्त उस्राः। रथो युजानः परियाति वर्तिः। तेन नः शं योरुषसो व्युष्टौ। न्यश्विना वहतं यज्ञे अस्मिन्। युवं भुज्युमवविद्धꣳ समुद्रे॥५६॥

उदूहथुरर्णसो अस्रिधानैः। पतत्रिभिरश्रमैरव्यथिभिः। दꣳसनाभिरश्विना पारयन्ता। अग्नीषोमा यो अद्य वाम्। इदं वचः सपर्यति। तस्मै धत्तꣳ सुवीर्यम्। गवा पोषꣳ स्वश्विय्म्। यो अग्नीषोमा हविषा सपर्यात्। देवद्रीचा मनसा यो घृतेन। तस्य व्रतꣳ रक्षतं पातमꣳहसः॥५७॥

वि॒शे जना॑य॒ महि॒ शर्म॑ यच्छतम्। अग्नी॑षोमा॒ य आहु॑तिम्। यो वां॒ दाशा॑द्धविष्कृ॑तिम्। स प्र॒जया॑ सु॒वीर्य॑म्। विश्व॒मायु॒र्व्यश्न॑वत्। अग्नी॑षोमा॒ चेति॒ तद्वी॒र्यं॑ वाम्। यदमु॑ष्णीतमव॒सं प॒णिङ्गोः॑। अवा॑तिरतं॒ प्रथ॑यस्य॒ शेषः॑। अवि॑न्दतं॒ ज्योति॒रेकं॑ ब॒हुभ्यः॑। अग्नी॑षोमावि॒मꣳ सु मेऽग्नी॑षोमा ह॒विषः॒ प्रस्थि॑तस्य॥५८॥

ज॒भा॒र॒ द्यौर॒ग्नेरु॒पस्थ॑ उप॒क्ष्यन्तौ॑ बद्बधा॒नो व॒ध्वा॑ याद॑मानः समु॒द्रेऽह॑सः॒ प्रस्थि॑तस्य॥ [७]

अ॒हम॑स्मि प्रथम॒जा ऋ॒तस्य॑। पूर्वं॑ दे॒वेभ्यो॑ अ॒मृत॑स्य॒ नाभिः॑। यो मा॒ ददा॑ति॒ स इदे॒व माऽऽवाः॑। अ॒हमन्न॒मन्न॑म॒दन्त॑मद्मि। पूर्व॑म॒ग्नेरपि॑ दह॒त्यन्न॑म्। य॒त्तौ हा॑साते अहमुत्त॒रेषु॑। व्यात्त॑मस्य प॒शवः॑ सु॒जम्भ॑म्। पश्य॑न्ति॒ धीराः॒ प्रच॑रन्ति॒ पाकाः॑। जहा॑म्य॒न्यन्न ज॑हाम्य॒न्यम्। अ॒हमन्नं॒ वश॒मिच्च॑रामि॥५९॥

स॒मा॒नमर्थं॑ पर्ये॑मि भु॒ञ्जत्। को मामन्नं॑ मनु॒ष्यो॑ दयेत। परा॑के॒ अन्नं॒ निहि॑तं लो॒क ए॒तत्। विश्वै॑र्दे॒वैः पि॒तृभि॑र्गु॒प्तमन्न॑म्। यद॒द्यते॑ लु॒प्यते॒ यत्प॑रो॒प्यते॑। श॒त॒त॒मी

सा तनूर्मे बभूव। महान्तौ चरू संकृद्दुग्धेन पप्रौ। दिवं च पृश्निं पृथिवीं च साकम्। तथ्सम्पिबन्तो न मिनन्ति वेधसः। नैतद्भूयो भवति नो कनीयः॥६०॥

अन्नं प्राणमन्नमपानमाहुः। अन्नं मृत्युं तमु जीवातुमाहुः। अन्नं ब्रह्माणो जरसं वदन्ति। अन्नमाहुः प्रजननं प्रजानाम्। मोघमन्नं विन्दते अप्रचेताः। सत्यं ब्रवीमि वध इथ्स तस्य। नार्यमणं पुष्यति नो सखायम्। केवलाघो भवति केवलादी। अहं मेघः स्तनयन्वर्षन्नस्मि। मामदन्त्यहमद्म्यन्यान्॥६१॥

अहꣳ सदमृतो भवामि। मदादित्या अधि सर्वे तपन्ति। देवीं वाचमजनयन्त यद्वाग्वदन्ती। अनन्तामन्तादधि निर्मितां महीम्। यस्यां देवा अदधुर्भोजनानि। एकाक्षरां द्विपदाꣳ षट्पदां च। वाचं देवा उप जीवन्ति विश्वे। वाचं देवा उप जीवन्ति विश्वे। वाचं गन्धर्वाः पशवो मनुष्याः। वाचीमा विश्वा भुवनान्यर्पिता॥६२॥

सा नो हवं जुषतामिन्द्रपत्नी। वागक्षरं प्रथमजा ऋतस्य। वेदानां माता-

ऽमृतस्य नाभिः। सा नो जुषाणोप यज्ञमागात्। अवन्ती देवी सुहवा मे अस्तु। यामृषयो मन्त्रकृतो मनीषिणः। अन्वैच्छं देवास्तपसा श्रमेण। तान्देवीं वाचꣳ हविषा यजामहे। सा नो दधातु सुकृतस्य लोके। चत्वारि वाक्परिमिता पदानि॥६३॥

तानि विदुर्ब्राह्मणा ये मनीषिणः। गुहा त्रीणि निहिता नेङ्गयन्ति। तुरीयं वाचो मनुष्या वदन्ति। श्रद्धयाऽग्निः समिध्यते। श्रद्धया विन्दते हविः। श्रद्धां भगस्य मूर्धनि। वचसा वेदयामसि। प्रियꣳ श्रद्धे ददतः। प्रियꣳ श्रद्धे दिदासतः। प्रियं भोजेषु यज्वसु॥६४॥

इदं म उदितं कृधि। यथा देवा असुरेषु। श्रद्धामुग्रेषु चक्रिरे। एवं भोजेषु यज्वसु। अस्माकमुदितं कृधि। श्रद्धां देवा यजमानाः। वायुगोपा उपासते। श्रद्धाꣳ हृदय्ययाऽऽकूत्या। श्रद्धया हूयते हविः। श्रद्धां प्रातर्हवामहे॥६५॥

श्रद्धां मध्यन्दिनं परि। श्रद्धाꣳ सूर्यस्य निम्रुचि। श्रद्धे श्रद्धापयेह माँ। श्रद्धा देवानधि वस्ते। श्रद्धा विश्वमिदं जगत्। श्रद्धां कामस्य मातरम्। हविषा

वर्धयामसि। ब्रह्म जज्ञानं प्रथमं पुरस्ताँत्। वि सीमतः सुरुचो वेन आवः। स बुध्नियां उप मा अस्य विष्ठाः॥६६॥

सतश्च योनिमसतश्च विवः। पिता विराजामृषभो रयीणाम्। अन्तरिक्षं विश्वरूप आविवेश। तमर्कैरभ्यर्चन्ति वत्सम्। ब्रह्म सन्तं ब्रह्मणा वर्धयन्तः। ब्रह्म देवानजनयत्। ब्रह्म विश्वमिदं जगत्। ब्रह्मणः क्षत्रं निर्मितम्। ब्रह्म ब्राह्मण आत्मनाँ। अन्तरस्मिन्निमे लोकाः॥६७॥

अन्तर्विश्वमिदं जगत्। ब्रह्मैव भूतानां ज्येष्ठमँ। तेन को ऽर्हति स्पर्धितुम्। ब्रह्मन्देवास्त्रयस्त्रिꣳशत्। ब्रह्मन्निन्द्रप्रजापती। ब्रह्मन् ह विश्वा भूतानि। नावीवान्तः समाहिता। चतस्र आशाः प्रचरन्त्वग्नयः। इमं नो यज्ञं नयतु प्रजानन्। घृतं पिन्वन्नजरꣳ सुवीरमँ॥६८॥

ब्रह्म समिद्भवत्याहुतीनाम्। आ गावो अग्मन्नुत भद्रमक्रन्। सीदन्तु गोष्ठे रणयन्त्वस्मे। प्रजावतीः पुरुरूपा इह स्युः। इन्द्राय पूर्वीरुषसो दुहानाः। इन्द्रो

यज्व॑ने पृणते च॑ शिक्षति। उपेद्द॑दाति॒ न स्वं मु॑षायति। भूयो॑भूयो र॒यिमिद॑स्य व॒र्धयन्। अभि॑न्ने खि॒ल्ले नि द॑धाति देव॒युम्। न ता न॑शन्ति॒ न ता अर्वा॑॥६९॥

गावो॒ भगो॒ गाव॒ इन्द्रो॑ मे अच्छात्। गावः॒ सोम॑स्य प्रथ॒मस्य॑ भ॒क्षः। इ॒मा या गावः॒ सज॑नास॒ इन्द्रः॑। इ॒च्छामीद्धृ॒दा मन॑सा चि॒दिन्द्रम्॑। यू॒यं गा॑वो मेदयथा कृ॒शं चि॑त्। अ॒श्ली॒लं चि॑त्कृणुथा सु॒प्रती॑कम्। भ॒द्रं गृ॒हं कृ॑णुथ भद्रवाचः। बृ॒हद्वो॒ वय॑ उच्यते स॒भासु॑। प्र॒जाव॑तीः सू॒यव॑सꣳ रि॒शन्ती॑ः। शु॒द्धा अ॒पः सु॑प्रपा॒णे पिब॑न्तीः। मा वः॑ स्ते॒न ई॑शत॒ माऽघश॑ꣳसः। परि॑ वो हे॒ती रु॒द्रस्य॑ वृज्यात्। उपे॒दमु॑प॒पर्च॑नम्। आ॒सु गोषूप॑पृच्यताम्। उप॑र्ष॒भस्य॒ रेत॑सि। उपे॑न्द्र॒ तव॑ वी॒र्ये॑॥७०॥

च॒रा॒मि॒ कनी॑यो॒ऽन्यानर्पि॑ता प॒दानि॒ यज्व॑सु हवामहे वि॒ष्ठा लो॒काः सु॒वीर॒मर्वा॒ पिब॑न्तीः॒ षट्च॑॥ [८]

ता सू॑र्याचन्द्र॒मसा॑ विश्व॒भृत्त॑मा म॒हत्। तेजो॒ वसु॑मद्राजतो दि॒वि। सामा॑त्माना चरतः सामचा॒रिणा॑। ययो॑र्व्र॒तं न म॒मे जातु॑ दे॒वयोः॑। उ॒भावन्तौ॒ परि॑ यात॒ अर्म्या॑। दि॒वो न र॒श्मीꣳस्त॑नु॒तो व्य॑र्ण॒वे। उ॒भा भु॑व॒न्ती भुव॑ना क॒विक्र॑तू। सूर्या॒ न च॒न्द्रा च॑रतो

ह॒तामं॑ती। पती॑ द्यु॒मद्वि॑श्व॒विदा॑ उ॒भा दि॒वः। सूर्या॑ उ॒भा च॒न्द्रम॑सा विचक्ष॒णा॥ ७१॥

वि॒श्ववा॑रा वरिवो॒भा वरे॑ण्या। ता नो॑ऽवतं मति॒मन्ता॒ महि॑व्रता। वि॒श्व॒वप॑री प्र॒तर॑णा तर॒न्ता। सु॒व॒र्विदा॑ दृ॒शये॒ भूरि॑रश्मी। सूर्या॒ हि च॒न्द्रा वसु॑ त्वे॒षद॑र्शता। म॒न॒स्विनो॒भानु॑चर॒तोनु॒ सन्दिवम्॑। अ॒स्य श्रवो॑ न॒द्यः॑ स॒प्त बि॑भ्रति। द्यावा॒क्षामा॑ पृथि॒वी द॑र्श॒तं वपुः॑। अ॒स्मे सू॑र्याचन्द्र॒मसा॑ऽभि॒चक्षे॑। श्र॒द्धेकमि॑न्द्र चरतो विचर्तु॒रम्॥ ७२॥

पूर्वा॒परं॑ च॑रतो मा॒ययै॒तौ। शिशू॒ क्रीड॑न्तौ॒ परि॑ यातो अध्व॒रम्। विश्वा॑न्य॒न्यो भुव॑नाऽभि॒ चष्टे॑। ऋ॒तून॒न्यो वि॒दध॑ज्जायते॒ पुनः॑। हिर॑ण्यवर्णाः॒ शुच॑यः पाव॒का यासा॒ꣳ राजा॑। यासां॑ दे॒वाः शि॒वेन॑ मा॒ चक्षु॑षा पश्यत। आपो॑ भ॒द्रा आदित्प॑श्यामि। नास॑दासी॒न्नो सदा॑सीत्त॒दानी॑म्। नासी॒द्रजो॒ नो व्यो॑मा प॒रो यत्। किमाव॑रीवः॒ कुह॒ कस्य॒ शर्मन्॑॥ ७३॥

अम्भः॒ किमा॑सी॒द्गह॑नं गभी॒रम्। न मृ॒त्युर॒मृतं॒ तर्हि॒ न। रात्रि॑या॒ अह्न॑

आसीत्प्रकेतः। आनीदवातꣳ स्वधया तदेकम्। तस्माद्धान्यं न परः किञ्चनास। तम आसीत्तमसा गूढमग्रे प्रकेतम्। सलिलꣳ सर्वमा इदम्। तुच्छेनाभ्वपिहितं यदासीत्। तमसस्तन्महिना जायतैकम्। कामस्तदग्रे समवर्तताधि॥ ७४॥

मनसो रेतः प्रथमं यदासीत्। सतो बन्धुमसति निरविन्दन्। हृदि प्रतीष्या कवयो मनीषा। तिरश्चीनो विततो रश्मिरेषाम्। अधः स्विदासी(३)दुपरि स्विदासी(३)त्। रेतोधा आसन्महिमान आसन्। स्वधा अवस्तात्प्रयतिः परस्तात्। को अद्धा वेद क इह प्र वोचत्। कुत आजाता कुत इयं विसृष्टिः। अर्वाग्देवा अस्य विसर्जनाय॥ ७५॥

अथा को वेद यत आबभूव। इयं विसृष्टिर्यत आबभूव। यदि वा दधे यदि वा न। यो अस्याध्यक्षः परमे व्योमन्। सो अङ्ग वेद यदि वा न वेद। किꣳस्विद्वनङ्क उ स वृक्ष आसीत्। यतो द्यावापृथिवी निष्टतक्षुः। मनीषिणो मनसा पृच्छतेदुतत्। यदध्यतिष्ठद्भुवनानि धारयन्। ब्रह्म वनं ब्रह्म स वृक्ष आसीत्॥ ७६॥

यतो॒ द्यावा॑पृथि॒वी नि॑ष्टत॒क्षुः। मनी॑षिणो॒ मन॑सा॒ विब्र॑वीमि वः। ब्रह्मा॒ध्यति॑ष्ठ॒द्भुव॑नानि धा॒रयन्। प्रा॒तर॒ग्निं प्रा॒तरिन्द्र॑ꣳ हवामहे। प्रा॒तर्मि॒त्रावरु॑णा प्रा॒तर॒श्विना॑। प्रा॒तर्भगं॑ पू॒षणं॒ ब्रह्म॑ण॒स्पतिम्॑। प्रा॒तः सोम॑मु॒त रु॒द्रꣳ हु॑वेम। प्रा॒त॒र्जितं॒ भग॑मु॒ग्रꣳ हु॑वेम। व॒यं पु॒त्रमदि॑ते॒र्यो वि॑ध॒र्ता। आ॒ध्रश्चि॒द्यं मन्य॑मानस्तु॒रश्चि॑त्॥७७॥

राजा॑ चि॒द्यं भगं॑ भ॒क्षीत्याह॑। भग॒ प्रणे॑त॒र्भग॒ सत्य॑राधः। भगे॒मां धिय॒मुद॑व॒ दद॑न्नः। भग॒ प्र णो॑ जनय॒ गोभि॒रश्वैः॑। भग॒ प्र नृभि॑र्नृ॒वन्तः॑ स्याम। उ॒तेदानीं॒ भग॑वन्तः स्याम। उ॒त प्रपि॒त्व उ॒त मध्ये॒ अह्ना॑म्। उ॒तोदि॑ता मघव॒न्थ्सूर्य॑स्य। व॒यं दे॒वाना॑ꣳ सुम॒तौ स्या॑म। भग॑ ए॒व भग॑वाꣳ अस्तु देवाः॥७८॥

तेन॑ व॒यं भग॑वन्तः स्याम। तं त्वा॑ भग॒ सर्व॒ इज्जो॑हवीमि। स नो॑ भग पुर ए॒ता भ॑वे॒ह। सम॑ध्व॒रायो॒षसो॑ नमन्त। द॒धि॒क्रावे॑व॒ शुच॑ये प॒दाय॑। अ॒र्वा॒चीनं॑ व॑सु॒विदं॒ भगं॑ नः। रथ॑मि॒वाश्वा॑ वा॒जिन॒ आव॑हन्तु। अश्वा॑वती॒र्गोम॑तीर्न उ॒षासः॑। वी॒रव॑ती॒ः सद॑मुच्छन्तु भ॒द्राः। घृ॒तं दुहा॑ना वि॒श्वतः॒ प्रपी॑नाः। यू॒यं पा॑त स्व॒स्तिभिः॒ सदा॑

नः॥७९॥

वि॒च॒क्ष॒णा विच॑र्तु॒रꣳ शर्म॒न्नधि॑ वि॒सर्ज॑नाय॒ ब्रह्म॒ वनं॒ ब्रह्म॒ स वृ॒क्ष आ॑सीत्तु॒रश्चि॑द्देवा॒ः प्रपी॑ना॒ एक॑ं च॒॥——[९] पीवो॑न्ना॒न्ते शु॒क्रासः॒ सोमो॑ धे॒नुमिन्द्र॒स्तर॑स्वा॒ञ्छुचि॒मा दे॒वो या॑तु॒ सूर्यो॑ दे॒वीम॒हम॑स्मि॒ ता सू॑र्याचन्द्र॒मसा॒ नव॑॥९॥

पीवो॑न्नामग्ने॒ त्वं पा॑रयानाधृ॒ष्यः शुचि॑ं नु वि॒श्रय॑माणो दि॒वो रु॒क्मोऽन्न॑ं प्रा॒णमन्न॒न्ता सू॑र्याचन्द्र॒मसा॒ नव॑सप्ततिः॥७९॥

पीवो॑न्नां यू॒यं पा॑त स्व॒स्तिभि॒ः सदा॑ नः॥

हरिः॑ ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे द्वितीयाष्टके अष्टमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ अष्टकम् ३ ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके प्रथमः प्रपाठकः ॥

अग्निर्नः पातु कृत्तिकाः। नक्षत्रं देवमिन्द्रियम्। इदमासां विचक्षणम्। हविरासं जुहोतन। यस्य भान्ति रश्मयो यस्य केतवः। यस्येमा विश्वा भुवनानि सर्वा। स कृत्तिकाभिरभिसंवसानः। अग्निर्नो देवः सुविते दधातु। प्रजापते रोहिणी वेतु पत्नी। विश्वरूपा बृहती चित्रभानुः॥१॥

सा नो यज्ञस्य सुविते दधातु। यथा जीवेम शरदः सवीराः। रोहिणी देव्युदगात्पुरस्तात्। विश्वा रूपाणि प्रतिमोदमाना। प्रजापतिꣳ हविषा वर्धयन्ती। प्रिया देवानामुपयातु यज्ञम्। सोमो राजा मृगशीर्षेण आगन्। शिवं नक्षत्रं प्रियमस्य धाम। आप्यायमानो बहुधा जनेषु। रेतः प्रजां यजमाने दधातु॥२॥

यत्ते नक्षत्रं मृगशीर्षमस्ति। प्रियꣳ राजन् प्रियतमं प्रियाणाम्। तस्मै ते सोम हविषा विधेम। शं न एधि द्विपदे शं चतुष्पदे। आर्द्रया रुद्रः प्रथमा न एति। श्रेष्ठो देवानां पतिरघ्न्यानाम्। नक्षत्रमस्य हविषा विधेम। मा नः प्रजाꣳ रीरिषन्मोत वीरान्। हेती रुद्रस्य परि णो वृणक्तु। आर्द्रा नक्षत्रं जुषताꣳ हविर्नः॥३॥

प्रमुञ्चमानौ दुरितानि विश्वा। अपाघशꣳ सन्नुदतामरातिम्। पुनर्नो देव्यदितिः स्पृणोतु। पुनर्वसू नः पुनरेतां यज्ञम्। पुनर्नो देवा अभियन्तु सर्वे। पुनः पुनर्वो हविषा यजामः। एवा न देव्यदितिरनर्वा। विश्वस्य भर्त्री जगतः प्रतिष्ठा। पुनर्वसू हविषा वर्धयन्ती। प्रियं देवानामप्येतु पाथः॥४॥

बृहस्पतिः प्रथमं जायमानः। तिष्यं नक्षत्रमभि सम्बभूव। श्रेष्ठो देवानां पृतनासु जिष्णुः। दिशोऽनु सर्वा अभयं नो अस्तु। तिष्यः पुरस्तादुत मध्यतो नः। बृहस्पतिर्नः परि पातु पश्चात्। बाधेतां द्वेषो अभयं कृणुताम्। सुवीर्यस्य पतयः स्याम। इदꣳ सर्पेभ्यो हविरस्तु जुष्टम्। आश्रेषा येषामनुयन्ति चेतः॥५॥

ये अन्तरिक्षं पृथिवीं क्षियन्ति। ते नः सर्पासो हवमागमिष्ठाः। ये रोचने सूर्यस्यापि सर्पाः। ये दिवं देवीमनु सञ्चरन्ति। येषामाश्रेषा अनुयन्ति कामम्। तेभ्यः सर्पेभ्यो मधुमज्जुहोमि। उपहूताः पितरो ये मघासु। मनोजवसः सुकृतः सुकृत्याः। ते नो नक्षत्रे हवमागमिष्ठाः। स्वधाभिर्यज्ञं प्रयतं जुषन्ताम्॥६॥

ये अग्निदग्धा येऽनग्निदग्धाः। येऽमुं लोकं पितरः क्षियन्ति। याꣳश्च विद्म याꣳ उ च न प्रविद्म। मघासु यज्ञꣳ सुकृतं जुषन्ताम्। गवां पतिः फल्गुनीनामसि त्वम्। तदर्यमन्वरुणमित्र चारु। तं त्वा वयꣳ सनितारꣳ सनीनाम्। जीवा जीवन्तमुप संविशेम। येनेमा विश्वा भुवनानि सञ्जिता। यस्य देवा अनु सं यन्ति चेतः॥७॥

अर्यमा राजाऽजरस्तुविष्मान्। फल्गुनीनामृषभो रोरवीति। श्रेष्ठो देवानां भगवो भगासि। तत्त्वा विदुः फल्गुनीस्तस्य वित्तात्। अस्मभ्यं क्षत्रमजरꣳ सुवीर्यम्। गोमदश्वावदुप सन्नुदेह। भगो ह दाता भग इत्प्रदाता। भगो देवीः फल्गुनीरा विवेश। भगस्येत्तं प्रसवं गमेम। यत्र देवैः सधमादं मदेम॥८॥

आयातु देवः सविता पयातु। हिरण्ययेन सुवृता रथेन। वहन् हस्तꣳ सुभगं विश्वनापसम्। प्रयच्छन्तं पपुरिं पुण्यमच्छ। हस्तः प्रयच्छत्वमृतं वसीयः। दक्षिणेन प्रतिगृभ्णीम एनत्। दातारमद्य सविता विदेय। यो नो हस्ताय प्रसुवाति यज्ञम्। त्वष्टा नक्षत्रमभ्येति चित्राम्। सुभꣳ ससं युवतिꣳ रोचमानाम्॥९॥

निवेशयन्नमृतान्मर्त्याꣳश्च। रूपाणि पिꣳशन् भुवनानि विश्वा। तन्नस्त्वष्टा तदु चित्रा विचष्टाम्। तन्नक्षत्रं भूरिदा अस्तु मह्यम्। तन्नः प्रजां वीरवतीꣳ सनोतु। गोभिर्नो अश्वैः समनक्तु यज्ञम्। वायुर्नक्षत्रमभ्येति निष्ट्याम्। तिग्मशृङ्गो वृषभो रोरुवाणः। समीरयन् भुवना मातरिश्वा। अप द्वेषाꣳसि नुदतामरातीः॥१०॥

तन्नो वायुस्तदु निष्ट्या शृणोतु। तन्नक्षत्रं भूरिदा अस्तु मह्यम्। तन्नो देवासो अनुजानन्तु कामम्। यथा तरेम दुरितानि विश्वा। दूरमस्मच्छत्रवो यन्तु भीताः। तदिन्द्राग्नी कृणुतां तद्विशाखे। तन्नो देवा अनुमदन्तु यज्ञम्। पश्चात् पुरस्तादभयं नो अस्तु। नक्षत्राणामधिपत्नी विशाखे। श्रेष्ठाविन्द्राग्नी भुवनस्य गोपौ॥११॥

विषू॑चः शत्रू॑नप॒ बाध॑मानौ। अप॒ क्षुधं॑ नुदता॒मरा॑तिम्। पू॒र्णा प॒श्चादु॒त पू॒र्णा पु॒रस्ता॑त्। उन्म॑ध्य॒तः पौ॑र्णमा॒सी जि॑गाय। तस्यां॑ दे॒वा अधि॑ सं॒वस॑न्तः। उ॒त्त॒मे नाक॑ इ॒ह मा॑दयन्ताम्। पृ॒थ्वी सु॒वर्चा॑ युव॒तिः स॒जोषाः॑। पौ॒र्ण॒मा॒स्युद॑गा॒च्छोभ॑माना। आ॒प्या॒यय॑न्ती दुरि॒तानि॒ विश्वा॑। उ॒रुं दुहां॑ यज॑मानाय य॒ज्ञम्॥१२॥

चि॒त्रभा॑नुर्यज॑माने दधातु ह॒विर्नः॑ पाथ॒श्चेतो॑ जुषन्ता॒श्चेतो॑ मदेम॒ रोच॑माना॒मरा॑तीर्गो॒पौ य॒ज्ञम्॥ [१]

ऋ॒द्ध्यास्म॑ ह॒व्यैर्नम॑सोप॒सद्य॑। मि॒त्रं दे॒वं मि॑त्र॒धेयं॑ नो अस्तु। अ॒नू॒रा॒धान् ह॒विषा॑ व॒र्धय॑न्तः। श॒तं जी॑वेम श॒रदः॒ सवी॑राः। चि॒त्रं नक्ष॑त्र॒मुद॑गात्पु॒रस्ता॑त्। अ॒नू॒रा॒धास॒ इति॒ यद्वद॑न्ति। तन्मि॒त्र ए॑ति प॒थिभि॑र्देव॒यानैः॑। हि॒र॒ण्ययै॒र्वित॑तै॒रन्त॑रि॑क्षे। इन्द्रो॑ ज्ये॒ष्ठामनु॒ नक्ष॑त्रमेति। यस्मि॑न्वृ॒त्रं वृ॑त्र॒तूर्ये॑ त॒तार॑॥१३॥

तस्मि॑न्व॒यम॒मृतं॒ दुहा॑नाः। क्षुधं॑ तरेम॒ दुरि॑तिं॒ दुरि॑ष्टिम्। पु॒र॒न्द॒राय॑ वृष॒भाय॑ धृ॒ष्णवे॑। अषा॑ढाय॒ सह॑मानाय मी॒ढुषे॑। इन्द्रा॑य ज्ये॒ष्ठा मधु॑म॒द्दुहा॑ना। उ॒रुं कृ॑णोतु॒ यज॑मानाय लो॒कम्। मूलं॑ प्र॒जां वी॒रव॑तीं विदेय। परा॑च्येतु॒ निर्ऋ॑तिः परा॒चा।

गोभि॒र्नक्ष॑त्रं प॒शुभिः॒ सम॑क्तम्। अह॑र्भूया॒द्यज॑मानाय॒ मह्य॑म्॥१४॥

अह॑र्नो अ॒द्य सु॑वि॒ते द॑धातु। मूलं॒ नक्ष॑त्र॒मिति॒ यद्वद॑न्ति। परा॑चीं वा॒चा निर्ऋ॑तिं नुदामि। शि॒वं प्र॒जायै॑ शि॒वम॑स्तु॒ मह्य॑म्। या दि॒व्या आपः॒ पय॑सा सम्बभू॒वुः। या अ॒न्तरि॑क्ष उ॒त पार्थि॑वी॒र्याः। यासा॑मषा॒ढा अ॑नु॒यन्ति॒ कामम्॑। ता न॒ आपः॒ शꣳ स्यो॒ना भ॑वन्तु। याश्च॒ कूप्या॒ याश्च॑ ना॒द्याः॑ समु॒द्रियाः॑। याश्च॑ वैश॒न्तीरु॒त प्रा॑स॒चीर्याः॑॥१५॥

यासा॑मषा॒ढा मधु॑ भ॒क्षय॑न्ति। ता न॒ आपः॒ शꣳ स्यो॒ना भ॑वन्तु। तन्नो॒ विश्वे॒ उप॑ शृण्वन्तु दे॒वाः। तद॑षा॒ढा अ॒भिसं॑यन्तु य॒ज्ञम्। तन्नक्ष॑त्रं प्रथतां प॒शुभ्यः॑। कृ॒षिर्वृ॒ष्टिर्यज॑मानाय कल्पताम्। शु॒भ्राः क॒न्या॑ युव॒तयः॑ सु॒पेश॑सः। क॒र्म॒कृतः॑ सु॒कृतो॑ वी॒र्या॑वतीः। विश्वा॑न् दे॒वान् ह॒विषा॑ व॒र्धय॑न्तीः। अ॒षा॒ढाः काम॒मुप॑ यान्तु य॒ज्ञम्॥१६॥

यस्मि॒न् ब्रह्मा॒ऽभ्यज॑य॒त्सर्व॑मे॒तत्। अ॒मुं च॑ लो॒कमि॒दमू॑ च॒ सर्वम्॑। तन्नो॒ नक्ष॑त्रमभि॒जिद्वि॒जित्य॑। श्रियं॑ दधा॒त्वह्र॑णीयमानम्। उ॒भौ लो॒कौ ब्रह्म॑णा॒ सञ्जि॑ते॒मौ।

तन्नो॒ नक्ष॑त्रमभि॒जिद्विच॑ष्टाम्। तस्मि॑न्व॒यं पृत॑नाः सञ्जयेम। तन्नो॑ दे॒वासो॒ अनु॑जानन्तु॒ कामम्॑। शृ॒ण्वन्ति॑ श्रो॒णाम॒मृत॑स्य गो॒पाम्। पुण्या॑मस्या॒ उप॑शृणोमि॒ वाचम्॑॥१७॥

म॒हीं दे॒वीं विष्णु॑पत्नीमजू॒र्याम्। प्र॒तीची॑मेना२ ह॒विषा॑ यजामः। त्रे॒धा विष्णु॑रुरुगा॒यो विच॑क्रमे। म॒हीं दिवं॑ पृथि॒वीम॒न्तरि॑क्षम्। तच्छ्रो॒णैति॒श्रव॑ इ॒च्छमा॑ना। पुण्य॒ꣳ श्लोकं॒ यज॑मानाय कृण्व॒ती। अ॒ष्टौ दे॒वा वस॑वः सो॒म्यास॑ः। चत॑स्रो दे॒वीर॒जराः॒ श्रवि॑ष्ठाः। ते य॒ज्ञं पा॑न्तु॒ रज॑सः प॒रस्ता॑त्। स॒व॒थ्स॒रीण॑म॒मृतꣳ स्व॒स्ति॥१८॥

य॒ज्ञं नः॑ पान्तु॒ वस॑वः पु॒रस्ता॑त्। द॒क्षि॒ण॒तो॑ऽभिय॑न्तु॒ श्रवि॑ष्ठाः। पुण्यं॒ नक्ष॑त्रम॒भि संवि॑शाम। मा नो॒ अरा॑तिर॒घश॒ꣳसाऽगन्। क्ष॒त्रस्य॒ राजा॒ वरु॑णोऽधिरा॒जः। नक्ष॑त्राणा२ श॒तभि॑ष॒ग्वसि॑ष्ठः। तौ दे॒वेभ्यः॑ कृणुतो दी॒र्घमायुः॑। श॒त२ स॒हस्रा॑ भेष॒जानि॑ धत्तः। य॒ज्ञं नो॒ राजा॒ वरु॑ण॒ उप॑यातु। तन्नो॒ विश्वे॑ अ॒भि सं य॑न्तु दे॒वाः॥१९॥

तन्नो॒ नक्ष॑त्रꣳ श॒तभि॑षग्जुषा॒णम्। दी॒र्घमायुः॒ प्रति॑रद्वेष॒जानि॑। अ॒ज एक॑पा॒दुद॑गात्पु॒रस्ता॑त्। विश्वा॑ भू॒तानि॑ प्रति॒ मोद॑मानः। तस्य॑ दे॒वाः प्र॑स॒वं य॑न्ति॒ सर्वे॑। प्रो॒ष्ठ॒प॒दासो॑ अ॒मृत॑स्य गो॒पाः। वि॒भ्राज॑मानः समिधा॒न उ॒ग्रः। आऽन्तरि॑क्षमरुह॒दग॒न्द्याम्। तꣳ सूर्य॑ दे॒वम॒जमेक॑पादम्। प्रो॒ष्ठ॒प॒दासो॒ अनु॑यन्ति॒ सर्वे॑॥२०॥

अहि॑र्बु॒ध्नियः॒ प्रथ॑मान एति। श्रेष्ठो॑ दे॒वाना॑मु॒त मानु॑षाणाम्। तं ब्रा॑ह्म॒णाः सो॑म॒पाः सो॒म्यासः॑। प्रो॒ष्ठ॒प॒दासो॑ अ॒भि र॑क्षन्ति॒ सर्वे॑। च॒त्वार॒ एक॑म॒भि कर्म॑ दे॒वाः। प्रो॒ष्ठ॒प॒दास॒ इति॒ यान् वद॑न्ति। ते बु॒ध्नियं॑ परि॒षद्यꣳ॑ स्तु॒वन्तः॑। अहिꣳ॑ रक्षन्ति॒ नम॑सोप॒सद्य॑। पू॒षा रे॒वत्यन्वे॑ति॒ पन्था॑म्। पु॒ष्टि॒पती॑ पशु॒पा वाज॑बस्त्यौ॥२१॥

इ॒मानि॑ ह॒व्या प्रय॑ता जुषा॒णा। सु॒गैर्नो॒ याने॒रुप॑यातां य॒ज्ञम्। क्षु॒द्रान् प॒शून् र॑क्षतु रे॒वती॑ नः। गावो॑ नो॒ अश्वाꣳ॑ अन्वे॑तु पू॒षा। अन्नꣳ॑ रक्ष॑न्तौ बहु॒धा विरू॑पम्। वाजꣳ॑ सनुतां॒ यज॑मानाय य॒ज्ञम्। तद॒श्विना॑वश्व॒युजोप॑यातम्। शुभ॒ङ्गमि॑ष्ठौ सु॒यमे॑भि॒रश्वैः॑।

स्वं नक्षत्रꣳ हविषा यजन्तौ। मध्वा सम्पृक्तौ यजुषा समक्तौ॥२२॥

यौ देवानां भिषजौ हव्यवाहौ। विश्वस्य दूतावमृतस्य गोपौ। तौ नक्षत्रं जुजुषाणोपयाताम्। नमोऽश्विभ्यां कृणुमोऽश्वयुग्भ्याम्। अप पाप्मानं भरणीर्भरन्तु। तद्यमो राजा भगवान् विचष्टाम्। लोकस्य राजा महतो महान् हि। सुगं नः पन्थामभयं कृणोतु। यस्मिन्नक्षत्रे यम एति राजा। यस्मिन्नेनमभ्यषिञ्चन्त देवाः। तदस्य चित्रꣳ हविषा यजाम। अप पाप्मानं भरणीर्भरन्तु। निवेशनी यत्ते देवा अदधुः॥२३॥

ततार मह्य प्रासचीर्या यान्तु यज्ञं वाचꣳ स्वस्ति देवा अनुयन्ति सर्वे वाजबस्त्यौ समक्तौ देवास्त्रीणि च॥ [२]

नवोनवो भवति जायमानो यमादित्या अꣳशुमाप्याययन्ति। ये विरूपे समनसा संव्ययन्ती। समानं तन्तुं परितातना तै। विभू प्रभू अनुभू विश्वतो हुवे। ते नो नक्षत्रे हवमागमेतम्। वयं देवी ब्रह्मणा संविदानाः। सुरत्नासो देववीतिं दधानाः। अहोरात्रे हविषा वर्धयन्तः। अति पाप्मानमति मुक्त्या गमेम। प्रत्युवदृश्यायती॥२४॥

व्युच्छन्ती॑ दुहि॒ता दि॒वः। अ॒पो म॒ही वृ॑णुते॒ चक्षु॑षा। तमो॒ ज्योति॑ष्कृणोति सू॒नरी॑। उदु॒स्रियाः॑ सचते॒ सूर्यः॑। सचा॑ उ॒द्यन्नक्ष॑त्रमर्चि॒मत्। तवेदु॑षो॒ व्युषि॒ सूर्य॑स्य च। सं भ॒क्तेन॑ गमेमहि। तन्नो॒ नक्ष॑त्रमर्चि॒मत्। भा॒नु॒मत्तेज॑ उ॒च्चर॑त्। उप॑य॒ज्ञमि॒हाग॑मत्॥२५॥

प्र नक्ष॑त्राय दे॒वाय॑। इन्द्रा॒येन्दुꣳ॑ हवामहे। स नः॑ सवि॒ता सु॑वथ्स॒निम्। पु॒ष्टि॒दां वी॒रव॑त्तमम्। उदु॒त्यं चि॒त्रम्। अदि॑तिर्न उरुष्यतु म॒हीमू॒ षु मा॒तरम्॑। इ॒दं विष्णुः॒ प्रतद्विष्णु॑ः। अ॒ग्निर्मू॒र्धा भुव॑ः। अनु॑नो॒ऽद्यानु॑मति॒रन्विद॑नुमते॒ त्वम्। ह॒व्य॒वाह॒ꣳ स्वि॑ष्टम्॥२६॥

आ॒य॒त्यं॑गम॒थ्स्विं॑ष्टम्॥ [३]

अ॒ग्निर्वा अ॑कामयत। अ॒न्ना॒दो दे॒वाना॒ꣳस्या॒मिति॑। स ए॒तम॒ग्नये॒ कृत्ति॑काभ्यः पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पालं॒ निर॑वपत्। ततो॒ वै सो॑ऽन्ना॒दो दे॒वाना॑मभवत्। अ॒ग्निर्वै दे॒वाना॑मन्ना॒दः। यथा॑ ह॒ वा अ॒ग्निर्दे॒वाना॑मन्ना॒दः। ए॒वꣳ ह॒ वा ए॒ष म॑नु॒ष्या॑णां भवति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। अ॒ग्नये॒ स्वाहा॒ कृत्ति॑काभ्यः॒ स्वाहा॑। अ॒म्बाये॒ स्वाहा॑ दु॒लाये॒ स्वाहा॑। नि॒त॒त्न्यै स्वाहा॒ऽभ्रय॑न्त्यै

स्वाहा॑। मे॒घय॑न्त्यै॒ स्वाहा॑ व॒र्ष॒य॑न्त्यै॒ स्वाहा॑। चु॒पु॒णीका॑यै॒ स्वाहेति॑॥२७॥

प्र॒जाप॑तिः प्र॒जा अ॑सृजत। ता अ॑स्माथ्सृ॒ष्टाः परा॑चीरायन्। तासा॑ꣳ रोहि॒णीम॒भ्य॑ध्यायत्। सो॑ऽकामयत। उप॒ मा व॑र्तेत। सम॑नया गच्छे॒येति॑। स ए॒तं प्र॒जाप॑तये रोहि॒ण्यै च॒रुं निर॑वपत्। ततो॒ वै सा तमु॒पाव॑र्तत। सम॑नयागच्छत। उप॑ ह॒ वा ए॑नं प्रि॒यमाव॑र्तते। सं प्रि॒येण॑ गच्छते। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। प्र॒जाप॑तये॒ स्वाहा॑ रोहि॒ण्यै स्वाहा॑। रोच॑मानायै॒ स्वाहा॑ प्र॒जाभ्यः॒ स्वाहेति॑॥२८॥

सोमो॒ वा अ॑कामयत। ओष॑धीनाꣳ रा॒ज्यम॒भिज॑येय॒मिति॑। स ए॒तꣳ सोमा॑य मृगशी॒र्ष्षाय॑ श्यामा॒कं च॒रुं पय॑सि॒ निर॑वपत्। ततो॒ वै स ओष॑धीनाꣳ रा॒ज्यम॒भ्य॑जयत्। स॒मा॒नानाꣳ ह॒ वै रा॒ज्यम॒भिज॑यति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। सोमा॑य॒ स्वाहा॑ मृगशी॒र्ष्षाय॒ स्वाहा॑। इ॒न्व॒काभ्यः॒ स्वाहौष॑धीभ्यः॒ स्वाहा॑। रा॒ज्याय॒ स्वाहा॒ऽभिजि॑त्यै॒ स्वाहेति॑॥२९॥

रुद्रो वा अकामयत। पशुमान्थ्स्यामिति। स एतꣳ रुद्रायाऽऽर्द्रायै प्रैय्यङ्गवं चरुं पयसि निरवपत्। ततो वै स पशुमानभवत्। पशुमान् ह वै भवति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। रुद्राय स्वाहाऽऽर्द्रायै स्वाहा। पिन्वमानायै स्वाहा पशुभ्यः स्वाहेति॥३०॥

ऋक्षा वा इयमलोमकाऽऽसीत्। साऽकामयत। ओषधीभिर्वनस्पतिभिः प्रजायेयेति। सैतमदित्यै पुनर्वसुभ्यां चरुं निरवपत्। ततो वा इयमोषधीभिर्वनस्पतिभि प्राजायत। प्रजायते ह वै प्रजया पशुभिः। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अदित्यै स्वाहा पुनर्वसुभ्याम्। स्वाहा भूत्यै स्वाहा प्रजात्यै स्वाहेति॥३१॥

बृहस्पतिर्वा अकामयत। ब्रह्मवर्चसी स्यामिति। स एतं बृहस्पतये तिष्याय नैवारं चरुं पयसि निरवपत्। ततो वै स ब्रह्मवर्चस्यभवत्। ब्रह्मवर्चसी ह वै भवति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। बृहस्पतये स्वाहा तिष्याय स्वाहा। ब्रह्मवर्चसाय स्वाहेति॥३२॥

देवासुराः संयत्ता आसन्। ते देवाः सर्पेभ्य आश्रेषाभ्य आज्ये करम्भं निरवपन्। तानेताभिरेव देवताभिरुपानयन्। एताभिर्ह वै देवताभिर्द्विषन्तं भ्रातृव्यमुपनयति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। सर्पेभ्यः स्वाहाऽऽश्रेषाभ्यः स्वाहा। दन्दशूकेभ्यः स्वाहेति॥३३॥

पितरो वा अकामयन्त। पितृलोक ऋध्नुयामेति। त एतं पितृभ्यो मघाभ्यः पुरोडाशꣳ षट्कपालं निरवपन्। ततो वै ते पितृलोक आर्ध्नुवन्। पितृलोके ह वा ऋध्नोति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। पितृभ्यः स्वाहा मघाभ्यः। स्वाहाऽनघाभ्यः स्वाहाऽगदाभ्यः। स्वाहाऽरुन्धतीभ्यः स्वाहेति॥३४॥

अर्यमा वा अकामयत। पशुमान्थ्स्यामिति। स एतमर्यम्णे फल्गुनीभ्यां चरुं निरवपत्। ततो वै स पशुमानभवत्। पशुमान् ह वै भवति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अर्यम्णे स्वाहा फल्गुनीभ्याꣳ स्वाहा। पशुभ्यः स्वाहेति॥३५॥

भगो वा अकामयत। भगी श्रेष्ठी देवानाꣳस्यामिति। स एतं भगाय फल्गुनीभ्यां

चरुं निरवपत्। ततो वै स भगी श्रेष्ठी देवानामभवत्। भगी ह वै श्रेष्ठी समानानाँ भवति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। भगाय स्वाहा फल्गुनीभ्याꣳ स्वाहाँ। श्रैष्ठ्याय स्वाहेति॥३६॥

सविता वा अकामयत। श्रन्मे देवा दधीरन्। सविता स्यामिति। स एतꣳ सवित्रे हस्ताय पुरोडाशं द्वादशकपालं निरवपदाशूनां व्रीहीणाम्। ततो वै तस्मै श्रद्देवा अदधत। सविताऽभवत्। श्रद्धवा अस्मै मनुष्या दधते। सविता समानानाँ भवति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। सवित्रे स्वाहा हस्ताय। स्वाहा ददते स्वाहा पृणते। स्वाहाँ प्रयच्छते स्वाहाँ प्रतिगृभ्णते स्वाहेति॥३७॥

त्वष्टा वा अकामयत। चित्रं प्रजां विन्देयेति। स एतं त्वष्ट्रे चित्रायै पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपत्। ततो वै स चित्रं प्रजामविन्दत। चित्रꣳ ह वै प्रजां विन्दते। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। त्वष्ट्रे स्वाहा चित्रायै स्वाहाँ। चैत्राय स्वाहाँ प्रजायै स्वाहेति॥३८॥

वा॒युर्वा अ॑कामयत। का॒म॒चार॑मे॒षु लो॒केष्व॒भिज॑येय॒मिति॑। स ए॒तद्वा॒यवे॒ निष्प्या॑यै गृ॒ष्ट्यै दु॒ग्धं पयो॒ निर॑वपत्। ततो॒ वै स का॑म॒चार॑मे॒षु लो॒केष्व॒भ्य॑जयत्। का॒म॒चार॑ꣳ ह॒ वा ए॒षु लो॒केष्व॒भिज॑यति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। वा॒यवे॒ स्वाहा॒ निष्प्या॑यै॒ स्वाहा॑। का॒म॒चारा॑य॒ स्वाहा॒ऽभिजि॑त्यै॒ स्वाहेति॑॥३९॥

इ॒न्द्रा॒ग्नी वा अ॑कामयेताम्। श्रैष्ठ्यं॑ दे॒वाना॑म॒भिज॑ये॒वेति॑। तावे॒तमि॑न्द्रा॒ग्निभ्यां॒ विशा॑खाभ्यां पुरो॒डाश॒मेका॑दशकपालं॒ निर॑वपताम्। ततो॒ वै तौ श्रैष्ठ्यं॑ दे॒वाना॑म॒भ्य॑जयताम्। श्रैष्ठ्य॑ꣳ ह॒ वै स॑मा॒नाना॑म॒भि ज॑यति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। इ॒न्द्रा॒ग्निभ्या॒ꣳ स्वाहा॒ विशा॑खाभ्या॒ꣳ स्वाहा॑। श्रैष्ठ्या॑य॒ स्वाहा॒ऽभिजि॑त्यै॒ स्वाहेति॑॥४०॥

अथै॒तत्पौ॑र्णमा॒स्या आज्यं॒ निर्व॑पति। कामो॒ वै पौ॑र्णमा॒सी। काम॒ आज्यम्॑। कामे॑ने॒व काम॒ꣳ सम॑र्धयति। क्षि॒प्रमे॑न॒ꣳ सकाम॒ उप॑नमति। येन॒ कामे॑न॒ यज॑ते।

सोऽत्र॑ जुहोति। पौ॒र्ण॒मा॒स्यै स्वाहा॒ कामा॑य॒ स्वाहाऽऽग॑त्यै॒ स्वाहेति॑॥४१॥

अ॒ग्निः पञ्च॑दश प्र॒जाप॑तिः॒ षोड॑श॒ सोम॒ एका॑दश रु॒द्रो दश॒र्क्षैका॑दश॒ बृह॒स्पति॒र्दश॑ देवासु॒रा नव॑ पि॒तर॒ एका॑दशार्य॒मा भगो॒ दश॑ दश सवि॒ता चतु॑र्दश॒ त्वष्टा॑ वा॒युरि॑न्द्रा॒ग्नी दश॑ द॒शाथै॒तत्पौ॑र्णमा॒स्या अ॒ष्टौ पञ्च॑दश॥ [४]

मि॒त्रो वा अ॑कामयत। मि॒त्र॒धेय॑मे॒षु लो॒केष्व॒भिज॑येय॒मिति॑। स ए॒तं मि॒त्राया॑नूरा॒धेभ्य॑श्च॒रुं निर॑वपत्। ततो॒ वै स मि॑त्र॒धेय॑मे॒षु लो॒केष्व॒भ्य॑जयत्। मि॒त्र॒धेय॑ꣳ ह॒ वा ए॒षु लो॒केष्व॒भिज॑यति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। मि॒त्राय॒ स्वाहा॑ऽनूरा॒धेभ्यः॒ स्वाहा॑। मि॒त्र॒धेया॑य॒ स्वाहा॒ऽभिजि॑त्यै॒ स्वाहेति॑॥४२॥

इन्द्रो॒ वा अ॑कामयत। ज्यैष्ठ्य॑ दे॒वाना॑म॒भिज॑येय॒मिति॑। स ए॒तमिन्द्रा॑य ज्ये॒ष्ठायै॑ पुरो॒डाश॒मेका॑दशकपालं॒ निर॑वपन्म॒हाव्री॑हीणाम्। ततो॒ वै स ज्यैष्ठ्य॑ दे॒वाना॑म॒भ्य॑जयत्। ज्यैष्ठ्य॑ꣳ ह॒ वै स॑मा॒नाना॑म॒भिज॑यति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। इन्द्रा॑य॒ स्वाहा॑ ज्ये॒ष्ठाये॒ स्वाहा॑। ज्यैष्ठ्या॑य॒ स्वाहा॒ऽभिजि॑त्यै॒ स्वाहेति॑॥४३॥

प्र॒जाप॑तिर्वा अ॑कामयत। मूलं॑ प्र॒जां वि॑न्दे॒येति॑। स ए॒तं प्र॒जाप॑तये॒ मूला॑य च॒रुं निर॑वपत्। ततो॒ वै स मूलं॑ प्र॒जाम॑विन्दत। मूलꣳ ह॒ वै प्र॒जां वि॑न्दते। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। प्र॒जाप॑तये॒ स्वाहा॒ मूला॑य॒ स्वाहा॑। प्र॒जाये॒ स्वाहेति॑॥४४॥

आपो॒ वा अ॑कामयन्त। स॒मु॒द्रं काम॑म॒भिज॑ये॒मेति॑। ता ए॒तम॒द्भ्योऽषा॒ढाभ्य॑श्च॒रुं निर॑वपन्। ततो॒ वै ताः स॑मु॒द्रं काम॑म॒भ्य॑जयन्। स॒मु॒द्रꣳ ह॒ वै काम॑म॒भिज॑यति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। अ॒द्भ्यः स्वाहा॑ऽषा॒ढाभ्यः॒ स्वाहा॑। स॒मु॒द्राय॒ स्वाहा॒ काम॑य॒ स्वाहा॑। अ॒भिजि॑त्यै॒ स्वाहेति॑॥४५॥

विश्वे॒ वै दे॒वा अ॑कामयन्त। अ॒न॒प॒ज॒य्यं ज॑ये॒मेति॑। त ए॒तं विश्वे॑भ्यो दे॒वेभ्यो॑-ऽषा॒ढाभ्य॑श्च॒रुं निर॑वपन्। ततो॒ वै तेऽन॑पज॒य्यम॑जयन्। अ॒न॒प॒ज॒य्यꣳ ह॒ वै ज॑यति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। विश्वे॑भ्यो दे॒वेभ्यः॒ स्वाहा॑ऽषा॒ढाभ्यः॒ स्वाहा॑। अ॒न॒प॒ज॒य्याय॒ स्वाहा॒ जित्यै॒ स्वाहेति॑॥४६॥

ब्रह्म वा अकामयत। ब्रह्मलोकमभिजयेयमिति। तदेतं ब्रह्मणेऽभिजिते चरुं निरवपत्। ततो वै तद्ब्रह्मलोकमभ्यजयत्। ब्रह्मलोकꣳ ह वा अभिजयति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। ब्रह्मणे स्वाहाऽभिजिते स्वाहा। ब्रह्मलोकाय स्वाहाऽभिजित्यै स्वाहेति॥४७॥

विष्णुर्वा अकामयत। पुण्यꣳ श्लोकꣳ शृण्वीय। न मा पापी कीर्तिरागच्छेदिति। स एतं विष्णवे श्रोणायै पुरोडाशं त्रिकपालं निरवपत्। ततो वै स पुण्यꣳ श्लोकमशृणुत। नैनं पापी कीर्तिरागच्छत्। पुण्यꣳ ह वै श्लोकꣳ शृणुते। नैनं पापी कीर्तिरागच्छति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। विष्णवे स्वाहा श्रोणायै स्वाहा। श्लोकाय स्वाहा श्रुताय स्वाहेति॥४८॥

वसवो वा अकामयन्त। अग्रं देवतानां परीयामेति। त एतं वसुभ्यः श्रविष्ठाभ्यः पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपन्। ततो वै तेऽग्रं देवतानां पर्यायन्। अग्रꣳ ह वै समानानां पर्येति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति।

वसु॑भ्यः॒ स्वाहा॒ श्रवि॑ष्ठाभ्यः॒ स्वाहा॑। अग्रा॑य॒ स्वाहा॒ परी॑त्यै॒ स्वाहेति॑॥४९॥

इन्द्रो॒ वा अ॑कामयत। दृ॒ढोऽशि॑थिलः स्या॒मिति॑। स ए॒तं वरु॑णाय श॒तभि॑षजे भेष॒जेभ्यः॑ पुरो॒डाशं॒ दश॑कपालं॒ निर॑वपत्कृ॒ष्णानां॑ व्रीही॒णाम्। ततो॒ वै स दृ॒ढोऽशि॑थिलोऽभवत्। दृ॒ढो ह॒ वा अशि॑थिलो भवति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। वरु॑णाय॒ स्वाहा॑ श॒तभि॑षजे॒ स्वाहा॑। भे॒ष॒जेभ्यः॒ स्वाहेति॑॥५०॥

अ॒जो वा एक॑पादकामयत। ते॒ज॒स्वी ब्र॑ह्मवर्च॒सी स्या॒मिति॑। स ए॒तम॒जायैक॑पदे प्रोष्ठप॒देभ्य॑श्च॒रुं निर॑वपत्। ततो॒ वै स ते॑ज॒स्वी ब्र॑ह्मवर्च॒स्य॑भवत्। ते॒ज॒स्वी ह॒ वै ब्र॑ह्मवर्च॒सी भ॑वति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यजते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। अ॒जायैक॑पदे॒ स्वाहा॑ प्रोष्ठप॒देभ्यः॒ स्वाहा॑। तेज॑से॒ स्वाहा॑ ब्रह्मवर्च॒साय॒ स्वाहेति॑॥५१॥

अहि॒र्वै बु॒ध्नियो॑ऽकामयत। इ॒मां प्र॑ति॒ष्ठां वि॑न्दे॒येति॑। स ए॒तमह॑ये बु॒ध्नियाय॑ प्रोष्ठप॒देभ्यः॑ पुरो॒डाशं॒ भूमि॑कपालं॒ निर॑वपत्। ततो॒ वै स इ॒मां प्र॑ति॒ष्ठाम॑विन्दत।

इमाꣳ ह वै प्रतिष्ठां विन्दते। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अहये बुध्नियाय स्वाहा प्रोष्ठपदेभ्यः स्वाहा। प्रतिष्ठायै स्वाहेति॥५२॥

पूषा वा अकामयत। पशुमान्थ्स्यामिति। स एतं पूष्णे रेवत्यै चरुं निरवपत्। ततो वै स पशुमानभवत्। पशुमान् ह वै भवति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। पूष्णे स्वाहा रेवत्यै स्वाहा। पशुभ्यः स्वाहेति॥५३॥

अश्विनौ वा अकामयेताम्। श्रोत्रस्विनावबधिरौ स्यावेति। तावेतमश्विभ्यामश्वयुग्भ्य पुरोडाशं द्विकपालं निरवपताम्। ततो वै तौ श्रौत्रस्विनावबधिरावभवताम्। श्रोत्रस्वी ह वा अबधिरो भवति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अश्विभ्याꣳ स्वाहाऽश्वयुग्भ्याꣳ स्वाहा। श्रोत्राय स्वाहा श्रुत्यै स्वाहेति॥५४॥

यमो वा अकामयत। पितॄणाꣳ राज्यमभिजयेयमिति। स एतं यमायापभरणीभ्यश्चरुं निरपवत्। ततो वै स पितॄणाꣳ राज्यमभ्यजयत्।

स॒मा॒नाना॑ꣳ ह॒ वै रा॒ज्यम॒भि ज॑यति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। य॒माय॒ स्वाहा॑ऽप॒भर॑णीभ्यः॒ स्वाहा॑। रा॒ज्याय॒ स्वाहा॒ऽभिजि॑त्यै॒ स्वाहेति॑॥५५॥

अथै॒तद॑मावा॒स्या॑या॒ आज्यं॒ निर्व॑पति। कामो॒ वा अ॑मावा॒स्या॑। काम॒ आज्यम्॑। कामे॑नै॒व काम॒ꣳ सम॑र्धयति। क्षि॒प्रमे॑न॒ꣳ सकाम॒ उप॑नमति। येन॒ काम॑ने॒न यज॑ते। सोऽत्र॑ जुहोति। अ॒मा॒वा॒स्या॑यै॒ स्वाहा॒ काम॑य॒ स्वाहाऽऽग॑त्यै॒ स्वाहेति॑॥५६॥

मि॒त्र इन्द्रः॑ प्र॒जाप॑ति॒र्दश॑ द॒शाप॒ एका॑दश॒ विश्वे॒ ब्रह्म॒ दश॑दश॒ विष्णु॒स्त्रयो॑दश॒ वस॑व॒ इन्द्रो॒ऽजोऽहि॒र्वै बु॒ध्नियः॑ पू॒षाऽश्विनौ॑ य॒मो दश॑ द॒शाथै॒तद॑मावा॒स्या॑या अ॒ष्टौ पञ्च॑दश॥ [५]

च॒न्द्रमा॒ वा अ॑कामयत। अ॒हो॒रा॒त्रान॑र्धमा॒सान्मासा॑नृ॒तून्थ्स॑वथ्स॒रमा॒प्त्वा। च॒न्द्रम॑सः॒ सायु॑ज्यꣳ सलो॒कता॑माप्नुया॒मिति॑। स एतं॑ च॒न्द्रम॑से प्रती॒दृश्या॑यै पुरो॒डाशं॒ पञ्च॑दशकपालं॒ निर॑वपत्। ततो॒ वै सो॑ऽहोरा॒त्रान॑र्धमा॒सान्मासा॑नृ॒तून्थ्स॑वथ्स॒र-मा॒प्त्वा। च॒न्द्रम॑सः॒ सायु॑ज्यꣳ सलो॒कता॑माप्नोत्। अ॒हो॒रा॒त्रान् ह॒ वा

अर्धमासान्मासानृतून्थ्संवथ्सरमास्वा। चन्द्रमसः सायुज्यꣳ सलोकतामाप्नोति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। चन्द्रमसे स्वाहा॑ प्रतीदृश्यायै स्वाहा॑। अहोरात्रेभ्यः स्वाहा॑ऽर्धमासेभ्यः स्वाहा॑। मासे॑भ्यः स्वाहर्तुभ्यः स्वाहा॑। संवथ्सराय स्वाहेति॥५७॥

अहोरात्रे वा अकामयेताम्। अत्यहोरात्रे मुच्येवहि। न नावहोरात्रे आ॑प्नुयातामिति। ते एतमहोरात्राभ्यां॑ चरुं निरवपताम्। द्वयानां॑ व्रीहीणाम्। शुक्लानां॑ च कृष्णानां॑ च। सवात्योर्दुग्धे। श्वेतायै च कृष्णायै च। ततो वै ते अत्यहोरात्रे अमुच्येते। नैनं अहोरात्रे आ॑प्नुताम्। अति ह वा अहोरात्रे मुच्यते। नैनमहोरात्रे आ॑प्नुतः। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अह्ने स्वाहा रात्रियै स्वाहा॑। अतिमुक्त्यै स्वाहेति॥५८॥

उषा वा अकामयत। प्रियाऽऽदित्यस्य सुभगा॑ स्यामिति। सैतमुषसे चरुं निरवपत्। ततो वै सा प्रियाऽऽदित्यस्य सुभगाऽभवत्। प्रियो ह वै समानानाꣳ

सुभगो भवति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। उषसे स्वाहा व्युष्ट्यै स्वाहा। व्यूषुष्यै स्वाहा व्युच्छन्त्यै स्वाहा। व्युष्टायै स्वाहेति॥५९॥

अथैतस्मै नक्षत्राय चरुं निर्वपति। यथा त्वं देवानामसि। एवमहं मनुष्याणां भूयासमिति। यथा ह वा एतद्देवानाम्। एवꣳ ह वा एष मनुष्याणां भवति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। नक्षत्राय स्वाहोदेष्यते स्वाहा। उद्यते स्वाहोदिताय स्वाहा। हरसे स्वाहा भरसे स्वाहा। भ्राजसे स्वाहा तेजसे स्वाहा। तपसे स्वाहा ब्रह्मवर्चसाय स्वाहेति॥६०॥

सूर्यो वा अकामयत। नक्षत्राणां प्रतिष्ठा स्यामिति। स एतꣳ सूर्याय नक्षत्रेभ्यश्चरुं निरवपत्। ततो वै स नक्षत्राणां प्रतिष्ठाऽभवत्। प्रतिष्ठा ह वै समानानां भवति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। सूर्याय स्वाहा नक्षत्रेभ्यः स्वाहा। प्रतिष्ठायै स्वाहेति॥६१॥

अथैतमदित्यै चरुं निर्वपति। इयं वा अदितिः। अस्यामेव प्रति तिष्ठति। सोऽत्र

जुहोति। अदि॑त्यै॒ स्वाहा॑ प्रति॒ष्ठाये॒ स्वाहेति॑॥६२॥

अथै॒तं विष्णा॑वे च॒रुं निर्व॑पति। य॒ज्ञो वै विष्णुः॑। य॒ज्ञ ए॒वान्त॒तः प्रति॑ तिष्ठति। सोऽत्र॑ जुहोति। विष्णा॑वे॒ स्वाहा॑ य॒ज्ञाय॒ स्वाहा॑। प्र॒ति॒ष्ठाये॒ स्वाहेति॑॥६३॥

च॒न्द्रमाः॒ पञ्च॑दशाहोरा॒त्रे स॒प्तद॑शोषा एका॑द॒शाथै॒तस्मै॒ नक्ष॑त्राय॒ त्रयो॑दश॒ सूर्यो॒ दशाथै॒तमदि॑त्यै॒ पञ्चाथै॒तं विष्णा॑वे॒ षट्थ्स॒प्त (स॒विताऽऽशू॒नां व्री॑ही॒णामिन्द्रो॑ म॒हाव्री॑हीणा॒मिन्द्रः॑ कृ॒ष्णानां॑ व्रीही॒णाम॑होरा॒त्रे द्व॒यानां॑ व्रीही॒णाम्। पि॒तरः॒ षट्क॑पाल॒ꣳ सवि॒ता द्वाद॑शकपालमिन्द्रा॒ग्नी एका॑दशकपाल॒मिन्द्र॒ एका॑दशकपाल॒मिन्द्रो॒ दश॑कपालं॒ विष्णु॑स्त्रिकपा॒लमहि॒र्भूमि॑कपालम॒श्विनौ॑ द्विकपा॒लं च॒न्द्रमाः॒ पञ्च॑दशकपालम॒ग्निस्त्वष्टा॒ वस॑वो॒ऽष्टाक॑पालम॒न्यत्र॑ च॒रुम्। रु॒द्रो॑ऽर्य॒मा पू॒षा प॑शु॒मान्थ्स्या॒ꣳ सोमो॑ रु॒द्रो बृह॒स्पतिः॒ पय॑सि वा॒युः पयः॒ सोमो॑ वा॒युरि॑न्द्रा॒ग्नी मि॒त्र इन्द्र॒ आपो॒ ब्रह्म॑ य॒मो॑ऽभिजि॑त्यै॒ त्वष्टा॑ प्र॒जाप॑तिः प्र॒जायै॑ पौर्णमा॒स्या अ॑मावा॒स्या॑या॒ अग॑त्यै॒ विश्वे॒ जित्या॑ अ॒श्विनो॒ श्रुत्यै॑। ब्रह्म॒ तदे॒तं विष्णुः॒ स ए॒तं वा॒युः स ए॒तदाप॒स्ताः। पि॒तरो॒ विश्वे॒ वस॑वोऽकामयन्त॒ मेति॒ त ए॒तन्निर॑वपन्। आपो॑ऽकामयन्त॒ मेति॒ ता ए॒तन्निर॑वपन्। इ॒न्द्रा॒ग्नी अ॒श्विना॑वकामयेतां॒ वेति॒ तावे॒तन्निर॑वपताम्। अ॒होरा॒त्रे वा अ॑कामयेता॒मिति॒ ते ए॒तन्निर॑वपताम्। अ॒न्यत्रा॑कामय॒तेति॒ स ए॒तन्निर॑वपत्। इ॒न्द्रा॒ग्नी श्रैष्ठ्य॒मिन्द्रो॒ ज्यैष्ठ्य॒मिन्द्रो॑ दृ॒ढः। अहिः॒ सूर्यो॑ऽदि॑त्यै॒ विष्णा॑वे प्रति॒ष्ठायै॑। सोमो॑ य॒मः स॑मा॒नाना॑म्। अ॒ग्निर्नो॑ रीरिषद॒न्यत्र॑ रीरिषः॥)॥ [६]

अ॒ग्निर्न॑ ऋ॒ध्यास्म॒ नवो॑नवो॒ऽग्निर्मि॒त्रश्च॒न्द्रमाः॒ षट्॥६॥

अ॒ग्निर्न॒स्तन्नो॑ वा॒युरहि॑र्बु॒ध्निय॑ ऋ॒क्षा वा इ॒यमथै॒तत्पौ॑र्णमा॒स्या अ॒जो वा एक॑पा॒थ्सूर्य॒स्त्रिष॑ष्टिः॥६३॥

अ॒ग्निर्न॑ः पातु प्रति॒ष्ठायै॒ स्वाहेति॑॥

हरिः॑ ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके प्रथमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ द्वितीयः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके द्वितीयः प्रपाठकः ॥

तृतीयस्यामितो दिवि सोम आसीत्। तं गायत्र्याऽहरत्। तस्य पर्णमच्छिद्यत। तत्पर्णोऽभवत्। तत्पर्णस्य पर्णत्वम्। ब्रह्म वै पर्णः। यत्पर्णशाखया वथ्सानपाकरोति। ब्रह्मणैवैनानपाकरोति। गायत्रो वै पर्णः। गायत्राः पशवः॥१॥

तस्मात्त्रीणित्रीणि पर्णस्य पलाशानि। त्रिपदा गायत्री। यत्पर्णशाखया गाः प्रापयति। स्वयैवैना देवतया प्रापयति। यं कामयेतापशुः स्यादिति। अपर्णान्तस्मै शुष्काग्रामाहरेत्। अपशुरेव भवति। यं कामयेत पशुमान्थ्स्यादिति। बहुपर्णान्तस्मै बहुशाखामाहरेत्। पशुमन्तमेवैनं करोति॥२॥

यत्प्राचीमा हरेत्। देवलोकमभि जयेत्। यदुदीचीं मनुष्यलोकम्। प्राचीमुदीचीमा हरति। उभयोर्लोकयोरभिजित्यै। इषे त्वोर्जे त्वेत्याह। इषमेवोर्जं यजमाने दधाति। वायवः स्थेत्याह। वायुर्वा अन्तरिक्षस्याध्यक्षाः। अन्तरिक्षदेवत्याः खलु

वै प॒शवः॑॥३॥

वा॒यवे॑ ए॒वैना॒न्परि॑ ददाति। प्र वा ए॑नाने॒तदा क॑रोति। यदाह॑। वा॒यवः॒ स्थेत्यु॑पा॒यवः॒ स्थेत्या॑ह। यज॑मानायै॒व प॒शूनुप॑ ह्वयते। दे॒वो वः॑ सवि॒ता प्रार्प॑य॒त्वित्या॑ह॒ प्रसू॑त्यै। श्रेष्ठ॑तमाय॒ कर्म॑ण॒ इत्या॑ह। य॒ज्ञो हि श्रेष्ठ॑तमं॒ कर्म॑। तस्मा॑दे॒वमा॑ह। आप्या॑यध्वमघ्निया देवभा॒गमित्या॑ह॥४॥

व॒त्सेभ्य॑श्च॒ वा ए॒ताः पु॒रा म॑नु॒ष्यै॑भ्य॒श्चाप्या॑यन्त। दे॒वेभ्य॑ ए॒वैना॒ इन्द्रा॒याप्या॑ययति। ऊर्ज॑स्वतीः॒ पय॑स्वतीरित्या॑ह। ऊर्ज॒ꣳ हि पयः॑ स॒म्भर॑न्ति। प्र॒जाव॑तीरनमी॒वा अ॑य॒क्ष्मा इत्या॑ह॒ प्रजा॑त्यै। मा वः॑ स्ते॒न ई॑शत॒ माऽघश॑ꣳस॒ इत्या॑ह॒ गुप्त्यै॑। रु॒द्रस्य॑ हे॒तिः परि॑ वो वृणक्त्वित्या॑ह। रु॒द्रादे॒वैना॑स्त्रायते। ध्रु॒वा अ॒स्मिन्गोप॑तौ स्यात ब॒ह्वीरित्या॑ह। ध्रु॒वा ए॒वास्मि॑न्ब॒ह्वीः क॑रोति॥५॥

यज॑मानस्य प॒शून्पा॒हीत्या॑ह। प॒शू॒नां गो॑पी॒थाय॑। तस्मा॑त्स्या॒यं प॒शव॒ उप॑स॒मावर्त॑न्ते। अन॑धः सादयति। गर्भा॑णां॒ धृत्या॒ अप्र॑पादाय। तस्मा॒द्गर्भाः॑

प्र॒जाना॒मप्र॑पादु॒काः। उ॒परी॑व॒ निद॑धाति। उ॒परी॑व॒ हि सु॑व॒र्गो लो॒कः। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॒ समष्ट्यै॑॥६॥

प॒शवः॑ करोति प॒शवो॑ देवभा॒गमित्या॑ह करोति॒ नव॑ च॥ [१]

दे॒वस्य॑ त्वा सवि॒तुः प्र॑स॒व इत्य॑श्वप॒र्शुमाद॑त्ते॒ प्रसू॑त्यै। अ॒श्विनो॑र्बा॒हुभ्या॒मित्या॑ह। अ॒श्विनौ॒ हि दे॒वाना॑मध्व॒र्यू आस्ता॑म्। पू॒ष्णो हस्ता॑भ्या॒मित्या॑ह॒ यत्यै॑। यो वा ओष॑धीः पर्व॒शो वेद॑। नैना॒ः स हि॑नस्ति। प्र॒जाप॑ति॒र्वा ओष॑धीः पर्व॒शो वे॑द। स ए॑ना॒ न हि॑नस्ति। अ॒श्व॒प॒र्शा ब॒र्॒हिरच्छै॑ति। प्रा॒जा॒प॒त्यो वा अश्व॑ः सयोनि॒त्वाय॑॥७॥

ओष॑धीना॒महि॑ꣳसायै। य॒ज्ञस्य॑ घो॒षद॒सीत्या॑ह। यज॑मान ए॒व र॒यिं द॑धाति। प्रत्यु॑ष्ट॒ꣳ रक्षः॒ प्रत्यु॑ष्टा॒ अरा॑तय॒ इत्या॑ह। रक्ष॑सा॒मप॑हत्यै। प्रेयम॑गाद्धि॒षणा॑ ब॒र्॒हिरच्छे॒त्या॑ह। वि॒द्या वै धि॒षणा॑। वि॒द्ययै॒वैन॒दच्छै॑ति। मनु॑ना कृ॒ता स्व॒धया॒ वित॒ष्टेत्या॑ह। मा॒न॒वी हि पर्शुः॑ स्व॒धाकृ॑ता॥८॥

त आव॑हन्ति क॒वयः॑ पु॒रस्ता॒दित्या॑ह। शु॒श्रु॒वाꣳसो॒ वै क॒वयः॑। य॒ज्ञः पु॒रस्ता॑त्।

मुखत एव यज्ञमा रभते। अथो यदेतदुक्त्वा यतः कुतश्चा हरति। तत्प्राच्या एव दिशो भवति। देवेभ्यो जुष्टमिह बर्हिरासद इत्याह। बर्हिषः समृद्ध्यै। कर्मणोऽनपराधाय। देवानां परिषूतमसीत्याह॥९॥

यद्वा इदं किं च। तद्देवानां परिषूतम्। अथो यथा वस्यसे प्रतिप्रोच्याहेदं करिष्यामीति। एवमेव तदध्वर्युर्देवेभ्यः प्रतिप्रोच्य बर्हिर्दाति। आत्मनोऽहिꣳसायै। यावतः स्तम्बान्परिदिशेत्। यत्तेषामुच्छिꣳष्यात्। अति तद्यज्ञस्य रेचयेत्। एकꣳ स्तम्बं परिदिशेत्। तꣳ सर्वं दायात्॥१०॥

यज्ञस्यानतिरेकाय। वर्षवृद्धमसीत्याह। वर्षवृद्धा वा ओषधयः। देवबर्हिरित्याह। देवेभ्य एवैनत्करोति। मा त्वाऽन्वङ्गा तिर्यगित्याहाहिꣳसायै। पर्व ते राध्यासमित्याहध्यै। आच्छेत्ता ते मा रिषमित्याह। नास्याऽऽत्मनो मीयते। य एवं वेद॥११॥

देवबर्हिः शतवल्शं विरोहेत्याह। प्रजा वै बर्हिः। प्रजानां प्रजननाय।

स॒हस्र॑वल्शा॒ वि व॒य रु॑हे॒मेत्या॑ह। आ॒मे॒वैतामा शा॑स्ते। पृ॒थि॒व्याः स॒म्पृचः॑ पा॒हीत्या॑ह॒ प्रति॑ष्ठित्यै। अयु॑ङ्गायुङ्गान्मु॒ष्टीं लु॑नोति। मि॒थु॒न॒त्वाय॒ प्रजा॑त्यै। सु॒स॒म्भृता॑ त्वा॒ सम्भ॑रा॒मीत्या॑ह। ब्रह्म॑णै॒वैन॒थ्सम्भ॑रति॥१२॥

अदि॑त्यै॒ रास्ना॒ऽसीत्या॑ह। इ॒यं वा अदि॑तिः। अ॒स्या ए॒वैन॒द्रास्नां॑ करोति। इ॒न्द्रा॒ण्यै स॒न्नह॑न॒मित्या॑ह। इ॒न्द्रा॒णी वा अग्रे॑ दे॒वता॑ना॒ꣳ सम॑नह्यत। साऽऽर्ध्नो॑त्। ऋ॒द्ध्यै॒ सन्न॑ह्यति। प्र॒जा वै ब॒र्हिः। प्र॒जाना॒मप॑रावापाय। तस्मा॒थ्स्रावं॑सन्ततां प्र॒जा जा॑यन्ते॥१३॥

पू॒षा ते॑ ग्र॒न्थिं ग्र॑न्था॒त्वित्या॑ह। पुष्टि॑मे॒व यज॑माने दधाति। स ते॒ मास्था॒दित्या॒हाहि॑ꣳसायै। प॒श्चात्प्राञ्च॒मुप॑गूहति। प॒श्चाद्वै प्रा॒चीन॒ꣳ रेतो॑ धीयते। प॒श्चादे॒वास्मै॑ प्रा॒चीन॒ꣳ रेतो॑ दधाति। इन्द्र॑स्य त्वा बा॒हुभ्या॒मुद्य॑च्छ॒ इत्या॑ह। इ॒न्द्रि॒यमे॒व यज॑माने दधाति। बृह॒स्पते॑र्मू॒र्ध्ना ह॑रा॒मीत्या॑ह। ब्रह्म॒ वै दे॒वाना॒ं बृह॒स्पतिः॑॥१४॥

ब्रह्मणैवैनद्धरति। उर्वन्तरिक्षमन्विहीत्याह गत्यै। देवङ्गमसीत्याह। देवानेवैनद्गमयति। अनधः सादयति। गर्भाणां धृत्या अप्रपादाय। तस्माद्गर्भाः प्रजानामप्रपादुकाः। उपरीव नि दधाति। उपरीव हि सुवर्गो लोकः। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै॥१५॥

सयोनित्वाय स्वधाकृताऽसीत्याह दायाद्वेद भरति जायन्ते बृहस्पतिः समष्ट्यै॥ [२]

पूर्वेद्युरिध्माबर्हिः करोति। यज्ञमेवारभ्य गृहीत्वोपवसति। प्रजापतिर्यज्ञमसृजत। तस्योखे अस्रꣳसेताम्। यज्ञो वै प्रजापतिः। यथ्सान्नाय्योखे भवतः। यज्ञस्यैव तदुखे उपदधात्यप्रस्रꣳसाय। शुन्धध्वं दैव्याय कर्मणे देवयज्यायाइत्याह। देवयज्यायाऽएवैनानि शुन्धति। मातरिश्वनो घर्मोऽसीत्याह॥१६॥

अन्तरिक्षं वै मातरिश्वनो घर्मः। एषां लोकानां विधृत्यै। द्यौरसि पृथिव्यसीत्याह। दिवश्च ह्येषा पृथिव्याश्च सम्भृता। यदुखा। तस्मादेवमाह। विश्वधाया असि परमेण धाम्नेत्याह। वृष्टिर्वै विश्वधायाः। वृष्टिमेवाव रुन्धे। दृꣳहस्व मा ह्वारित्याह

धृत्यै॥१७॥

वसूनां पवित्रमसीत्याह। प्राणा वै वसवः। तेषां वा एतद्भागधेयम्। यत्पवित्रम्। तेभ्य एवैनत्करोति। शतधारꣳ सहस्रधारमित्याह। प्राणेष्वेवायुर्दधाति सर्वत्वाय। त्रिवृत्पलाशशाखायां दर्भमयं भवति। त्रिवृद्वै प्राणः। त्रिवृतमेव प्राणं मध्यतो यजमाने दधाति॥१८॥

सौम्यः पर्णः संयोनित्वाय। साक्षात्पवित्रं दर्भाः। प्राख्सायमधिनि दधाति। तत्प्राणापानयो रूपम्। तिर्यक्प्रातः। तद्दर्शस्य रूपम्। दार्श्यꣳ ह्येतदहः। अन्नं वै चन्द्रमाः। अन्नं प्राणाः। उभयमेवोपैत्यजामित्वाय॥१९॥

तस्मादयꣳ सर्वतः पवते। हुतः स्तोको हुतो द्रप्स इत्याह प्रतिष्ठित्यै। हविषोऽस्कन्दाय। न हि हुतꣳ स्वाहाकृतꣳ स्कन्दति। दिवि नाको नामाग्निः। तस्य विप्रुषो भागधेयम्। अग्नये बृहते नाकायेत्याह। नाकमेवाग्निं भागधेयेन समर्धयति। स्वाहा द्यावापृथिवीभ्यामित्याह। द्यावापृथिव्योरेवैनत्प्रतिष्ठापयति॥२०॥

प॒वित्र॑व॒त्यान॑यति। अ॒पां चै॒वौष॑धीनां च॒ रस॒ꣳ सꣳसृ॑जति। अथो॒ ओष॑धीष्वे॒व प॒शून्प्रति॑ष्ठापयति। अ॒न्वा॒रभ्य॒ वाचं॑ यच्छति। य॒ज्ञस्य॒ धृत्यै॑। धा॒रय॑न्नास्ते। धा॒रय॑न्त इव॒ हि दु॒हन्ति॑। काम॑धुक्ष॒ इत्या॒हातृ॒तीय॑स्यै। त्रय॑ इ॒मे लो॒काः। इ॒मानि॒व लो॒कान् यज॑मानो दुहे॥२१॥

अ॒मूमिति॒ नाम॑ गृह्णाति। भ॒द्रमे॒वासां॒ कर्मा॒ विष्क॑रोति। सा वि॒श्वायुः॒ सा वि॒श्वव्य॑चाः॒ सा वि॒श्वक॒र्मेत्या॑ह। इ॒यं वै वि॒श्वायुः॑। अ॒न्तरि॑क्षं वि॒श्वव्य॑चाः। अ॒सौ वि॒श्वक॑र्मा। इ॒मानि॒वैताभि॑र्लो॒कान् य॑थापू॒र्वं दु॑हे। अथो॒ यथा॑ प्रदा॒त्रे पुण्य॑मा॒शास्ते॑। ए॒वमे॒वैनां॑ ए॒तदुप॑स्तौति। तस्मा॒त्प्रादा॒दित्यु॒न्नीय॒ वन्द॑माना उपस्तु॒वन्तः॑ प॒शून्दु॑हन्ति॥२२॥

ब॒हु दु॒ग्धीन्द्रा॑य दे॒वेभ्यो॑ ह॒विरिति॒ वाचं॒ विसृ॑जते। य॒था॒दे॒व॒तमे॒व प्रसौ॑ति। दैव्य॑स्य च मानु॒षस्य॑ च॒ व्यावृ॑त्यै। त्रिरा॑ह। त्रिष॑त्या॒ हि दे॒वाः। अवा॑चं य॒मोऽन॑न्वारभ्योत्त॑राः। अप॑रिमितमे॒वाव॑ रुन्धे। न दा॑रुपा॒त्रेण॑ दुह्यात्। अ॒ग्नि॒वद्वै दा॑रुपा॒त्रम्। यद्दा॑रुपा॒त्रेण॑ दु॒ह्यात्॥२३॥

यातयाम्ना हविषा यजेत। अथो खल्वाहुः। पुरोडाशमुखानि वै हवीꣳषि। नेत इतः पुरोडाशꣳ हविषो यामोऽस्तीति। काममेव दारुपात्रेण दुह्यात्। शूद्र एव न दुह्यात्। असतो वा एष सम्भूतः। यच्छूद्रः। अहविरेव तदित्याहुः। यच्छूद्रो दोग्धीति॥२४॥

अग्निहोत्रमेव न दुह्याच्छूद्रः। तद्धि नोत्पुनन्ति। यदा खलु वै पवित्रमत्येति। अथ तद्धविरिति। सम्पृच्यध्वमृतावरीरित्याह। अपां चैवौषधीनां च रसꣳ सꣳ सृजति। तस्मादपां चौषधीनां च रसमुपजीवामः। मन्द्रा धनस्य सातय इत्याह। पुष्टिमेव यजमाने दधाति। सोमेन त्वातनच्मीन्द्राय दधीत्याह॥२५॥

सोममेवैनत्करोति। यो वै सोमं भक्षयित्वा। संवथ्सरꣳ सोमं न पिबति। पुनर्भक्ष्योऽस्य सोमपीथो भवति। सोमः खलु वै सान्नाय्यम्। य एवं विद्वान्थ्सान्नाय्यं पिबति। अपुनर्भक्ष्योऽस्य सोमपीथो भवति। न मृन्मयेनापि दध्यात्। यन्मृन्मयेनापिदध्यात्। पितृदेवत्यꣳ स्यात्॥२६॥

अ॒य॒स्पा॒त्रेण॑ वा दारुपा॒त्रेण॒ वाऽपि॑ दधाति। तद्धि सदे॑वम्। उ॒द॒न्वद्भ॑वति। आपो॒ वै र॑क्षो॒घ्नीः। रक्ष॑सा॒मप॑हत्यै। अद॑स्तमसि॒ विष्ण॑वे॒ त्वेत्या॑ह। य॒ज्ञो वै विष्णुः॑। य॒ज्ञायै॒वैन॒दद॑स्तं करोति। विष्णो॑ ह॒व्य꣡ꣳ र॑क्ष॒स्वेत्या॑ह॒ गुप्त्यै॑। अन॑धः सादयति। गर्भा॑णां॒ धृत्या॒ अप्र॑पादाय। तस्मा॒द्गर्भाः॑ प्र॒जाना॒मप्र॑पादुकाः। उ॒परी॑व॒ निद॑धाति। उ॒परी॑व॒ हि सु॑व॒र्गो लो॒कः। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॒ सम॑ष्ट्यै॥२७॥

अ॒सीत्या॑ह॒ धृत्यै॒ यज॑माने दधा॒त्यजा॑मित्वाय स्थापयति दुहे दुहन्ति दु॒ह्याद्दोग्धीति॒ दधीत्या॑ह स्याथ्सादयति॒ पञ्च॑ च॥—[३]

कर्म॑णे वां दे॒वेभ्यः॑ शकेय॒मित्या॑ह॒ शक्त्यै॑। य॒ज्ञस्य॒ वै सन्त॑ति॒मनु॑ प्र॒जाः प॒शवो॒ यज॑मानस्य॒ सन्ता॑यन्ते। य॒ज्ञस्य॒ विच्छि॑त्ति॒मनु॑ प्र॒जाः प॒शवो॒ यज॑मानस्य॒ विच्छि॑द्यन्ते। य॒ज्ञस्य॒ सन्त॑तिरसि य॒ज्ञस्य॑ त्वा॒ सन्त॑त्यै स्तृणामि॒ सन्त॑त्यै त्वा य॒ज्ञस्येत्याह॑व॒नीया॒थ्सन्त॑नोति। यज॑मानस्य प्र॒जायै॑ पशू॒ना꣡ꣳ सन्त॑त्यै। अ॒पः प्रण॑यति। श्र॒द्धा वा आपः॑। श्र॒द्धामे॒वारभ्य॑ प्र॒णीय॒ प्रच॑रति। अ॒पः प्रण॑यति। य॒ज्ञो वा आपः॑॥२८॥

य॒ज्ञमे॒वारभ्य॑ प्र॒णीय॒ प्रच॑रति। अ॒पः प्रण॑यति। वज्रो॒ वा आपः॑। वज्र॑मे॒व भ्रातृ॑व्येभ्यः प्र॒हृत्य॑ प्र॒णीय॒ प्रच॑रति। अ॒पः प्रण॑यति। आपो॒ वै र॑क्षो॒घ्नीः। रक्ष॑सा॒मप॑हत्यै। अ॒पः प्रण॑यति। आपो॒ वै दे॒वानां॑ प्रि॒यं धाम॑। दे॒वाना॑मे॒व प्रि॒यं धाम॑ प्र॒णीय॒ प्रच॑रति॥२९॥

अ॒पः प्रण॑यति। आपो॒ वै सर्वा॑ दे॒वताः॑। दे॒वता॑ ए॒वारभ्य॑ प्र॒णीय॒ प्रच॑रति। वेषा॑य॒ त्वेत्या॑ह। वेषा॑य॒ ह्येन॑दाद॒त्ते। प्रत्यु॑ष्ट॒ꣳ रक्षः॒ प्रत्यु॑ष्टा॒ अरा॑तय॒ इत्या॑ह। रक्ष॑सा॒मप॑हत्यै। धूर॒सीत्या॑ह। ए॒ष वै धुर्यो॒ऽग्निः। तं यदनु॑पस्पृश्यातीया॒त्॥३०॥

अ॒ध्व॒र्युं च॒ यज॑मानं च॒ प्रद॑हेत्। उ॒प॒स्पृश्यात्ये॑ति। अ॒ध्व॒र्योश्च॒ यज॑मानस्य॒ चाप्र॑दाहाय। धूर्व॒ तं यो॑ऽस्मान्धूर्व॑ति॒ तं धू॑र्व॒ यं व॒यं धूर्वा॑म॒ इत्या॑ह। द्वौ वाव पुरु॑षौ। यं चै॒व धूर्व॑ति। यश्चै॑नं॒ धूर्व॑ति। तावु॒भौ शु॒चाऽर्प॑यति। त्वं दे॒वाना॑मसि॒ सस्नि॑तमः॒ पप्रि॑तमः॒ जुष्ट॑तमः॒ वह्नि॑तमं देव॒हूत॑म॒मित्या॑ह। य॒था॒य॒जुरे॒वैतत्॥३१॥

अह्रु॑तमसि हवि॒र्धान॒मित्या॒हानां॑त्यै। दृꣳह॑स्व॒ मा ह्वा॒रित्या॑ह॒ धृत्यै॑।

मित्रस्य त्वा चक्षुषा प्रेक्ष इत्याह मित्रत्वाय। मा भेर्मा संविक्था मा त्वा हिꣳसिषमित्याहाहिꣳसायै। यद्वै किं च वातो नाभि वाति। तथ्सर्वं वरुणदेवत्यम्। उरु वातायेत्याह। अवारुणमेवैनत्करोति। देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इत्याह प्रसूत्यै। अश्विनोर्बाहुभ्यामित्याह॥ ३२॥

अश्विनौ हि देवानामध्वर्यू आस्ताम्। पूष्णो हस्ताभ्यामित्याह यत्यै। अग्नये जुष्टं निर्वपामीत्याह। अग्नय एवैनां जुष्टं निर्वपति। त्रिर्यजुषा। त्रय इमे लोकाः। एषां लोकानामाप्त्यै। तूष्णीं चतुर्थम्। अपरिमितमेवाव रुन्धे। स एवमेवानुपूर्वꣳ हवीꣳषि निर्वपति॥ ३३॥

इदं देवानामिदमु नः सहेत्याह व्यावृत्यै। स्फात्यै त्वा नारात्या इत्याह गुप्त्यै। तमसीव वा एषोऽन्तश्चरति। यः परीणहि। सुवरभि वि ख्येषं वैश्वानरं ज्योतिरित्याह। सुवरेवाभि वि पश्यति वैश्वानरं ज्योतिः। द्यावापृथिवी हविषि गृहीत उदवेपेताम्। दꣳहन्तान्दुर्या द्यावापृथिव्योरित्याह।

गृहाणां द्यावापृथिव्योर्धृत्यै। उर्वन्तरिक्षमन्विहीत्याह गत्यै। अदित्यास्त्वोपस्थे सादयामीत्याह। इयं वा अदितिः। अस्या एवैनदुपस्थे सादयति। अग्ने हव्यꣳ रक्षस्वेत्याह गुप्त्यै॥३४॥

यज्ञो वा आपो धाम प्रणीय प्रचरत्यतीयादेतद्बाहुभ्यामित्याह हवीꣳषि निर्वपति गत्यै चत्वारिं च॥ [४]

इन्द्रो वृत्रमहन्। सोऽपः। अभ्यम्रियत। तासां यन्मेध्यं यज्ञियꣳ सदेवमासीत्। तदपोदक्रामत्। ते दर्भा अभवन्। यद्दर्भैरप उत्पुनाति। या एव मेध्या यज्ञियाः सदेवा आपः। ताभिरेवैना उत्पुनाति। द्वाभ्यामुत्पुनाति॥३५॥

द्विपाद्यजमानः प्रतिष्ठित्यै। देवो वः सवितोत्पुनात्वित्याह। सवितृप्रसूत एवैना उत्पुनाति। अच्छिद्रेण पवित्रेणेत्याह। असौ वा आदित्योऽच्छिद्रं पवित्रम्। तेनैवैना उत्पुनाति। वसोः सूर्यस्य रश्मिभिरित्याह। प्राणा वा आपः। प्राणा वसवः। प्राणा रश्मयः॥३६॥

प्राणैरेव प्राणान्थ्सं पृणक्ति। सावित्रियर्चा। सवितृप्रसूतं मे कर्मासदिति।

स॒वि॒तृप्र॑सूतमे॒वास्य॒ कर्म॑ भवति। प॒च्छो॒ गा॑यत्रि॒या त्रि॑ष्षमृद्ध॒त्वाय॑। आपो॑ देवीरग्रेपुवो अग्रेगुव॒ इत्या॑ह। रू॒पमे॒वासा॑मे॒तन्म॑हि॒मानं॒ व्याच॑ष्टे। अग्र॑ इ॒मं य॒ज्ञं न॑य॒ताग्रे॑ य॒ज्ञप॑ति॒मित्या॑ह। अग्र॑ ए॒व य॒ज्ञं न॑यन्ति। अग्रे॑ य॒ज्ञप॑तिम्॥३७॥

यु॒ष्मानिन्द्रो॑ऽवृणीत वृत्र॒तूर्ये॑ यू॒यमिन्द्र॑मवृणीध्वं वृत्र॒तूर्य॒ इत्या॑ह। वृ॒त्रꣳ ह॑ हनि॒ष्यन्निन्द्र॒ आपो॑ वव्रे। आपो॒ हेन्द्रं॑ वव्रिरे। स॒ंज्ञामे॒वासा॑मे॒तथ्सामा॑नं॒ व्याच॑ष्टे। प्रोक्षि॑ता॒ः स्थेत्या॑ह। तेनाऽऽप॒ः प्रोक्षि॑ताः। अ॒ग्नये॑ वो॒ जुष्टं॒ प्रोक्षा॑म्य॒ग्नीषोमा॑भ्या॒मित्या॑ह। य॒था॒दे॒व॒तमे॒वैना॒न्प्रोक्ष॑ति। त्रिः प्रोक्ष॑ति। त्र्या॑वृ॒द्धि य॒ज्ञः॥३८॥

अथो॒ रक्ष॑सा॒मप॑हत्यै। शुन्ध॑ध्वं॒ दैव्या॑य॒ कर्म॑णे देवय॒ज्याया॒ इत्या॑ह। दे॒व॒य॒ज्याया॑ ए॒वैना॑नि शुन्धति। त्रिः प्रोक्ष॑ति। त्र्या॑वृ॒द्धि य॒ज्ञः। अथो॑ मेध्य॒त्वाय॑। अव॑धूत॒ꣳ रक्षोऽव॑धूता॒ अरा॑तय॒ इत्या॑ह। रक्ष॑सा॒मप॑हत्यै। अदि॑त्या॒स्त्वग॒सीत्या॑ह। इ॒यं वा अदि॑तिः॥३९॥

अस्या एवैनत्त्वचं करोति। प्रति त्वा पृथिवी वेत्त्वित्याह प्रतिष्ठित्यै। पुरस्तात्प्रतीचीनग्रीवमुत्तरलोमोपस्तृणाति मेध्यत्वाय। तस्मात्पुरस्तात्प्रत्यञ्चः पशवो मेधमुपतिष्ठन्ते। तस्मात्प्रजा मृगं ग्राहुकाः। यज्ञो देवेभ्यो निलायत। कृष्णो रूपं कृत्वा। यत्कृष्णाजिने हविरध्यवहन्ति। यज्ञादेव तद्यज्ञं प्रयुङ्क्ते। हविषोऽस्कन्दाय॥४०॥

अधिषवणमसि वानस्पत्यमित्याह। अधिषवणमेवैनत्करोति। प्रति त्वाऽदित्यास्त्वग्वेत्त्वित्याह सयत्वाय। अग्नेस्तनूरसीत्याह। अग्नेर्वा एषा तनूः। यदोषधयः। वाचो विसर्जनमित्याह। यदा हि प्रजा ओषधीनामश्नन्ति। अथ वाचं विसृजन्ते। देववीतये त्वा गृह्णामीत्याह॥४१॥

देवताभिरेवैनथ्समर्धयति। अद्रिरसि वानस्पत्य इत्याह। ग्रावाणमेवैनत्करोति। स इदं देवेभ्यो हव्यꣳ सुशमि शमिष्वेत्याह शान्त्यै। हविष्कृदेहीत्याह। य एव देवानाꣳ हविष्कृतः। तान् ह्वयति। त्रिर्ह्वयति। त्रिषत्या हि देवाः।

इषमावदोर्जमावदेत्याह॥४२॥

इषमेवोर्जं यजमाने दधाति। द्युमद्वदत वयꣳ सङ्घातं जेष्मेत्याह भ्रातृव्याभिभूत्यै। मनोः श्रद्धादेवस्य यजमानस्यासुरघ्नी वाक्। यज्ञायुधेषु प्रविष्टाऽऽसीत्। तेऽसुरा यावन्तो यज्ञायुधानामुद्वदतामुपाशृण्वन्। ते पराभवन्। तस्माथ्स्वानां मध्येऽवसाय यजेत। यावन्तोऽस्य भ्रातृव्या यज्ञायुधानामुद्वदतामुपशृण्वन्ति। ते परा भवन्ति। उच्चैः समाहन्त वा आह विजित्यै॥४३॥

वृङ्क्त एषामिन्द्रियं वीर्यम्। श्रेष्ठ एषां भवति। वर्षवृद्धमसि प्रति त्वा वर्षवृद्धं वेत्त्वित्याह। वर्षवृद्धा वा ओषधयः। वर्षवृद्धा इषीकाः समृद्ध्यै। यज्ञꣳ रक्षाꣳस्यनु प्राविशन्। तान्यस्त्रा पशुभ्यो निरवादयन्त। तुषैरोषधीभ्यः। परापूतꣳ रक्षः परापूता अरातय इत्याह। रक्षसामपहत्यै॥४४॥

रक्षसां भागोऽसीत्याह। तुषैरेव रक्षाꣳसि निरवदयते। अप उपस्पृशति मेध्यत्वाय। वायुर्वो विविनक्त्वित्याह। पवित्रं वै वायुः। पुनात्येवैनान्। अन्तरिक्षादिव

वा एते प्रस्कन्दन्ति। ये शूर्पात्। देवो वः सविता हिरण्यपाणिः प्रतिगृह्णात्वित्याह प्रतिष्ठित्यै। हविषोऽस्कन्दाय। त्रिष्फलीकर्तवा आह। त्र्यावृद्धि यज्ञः। अथो मेध्यत्वाय॥४५॥

द्वाभ्यामुत्पुनाति रश्मयो नयन्त्यग्रे यज्ञपतिं यज्ञोऽदितिरस्कन्दाय गृह्णामीत्याह वदेत्याह विजित्या अपहत्या अस्कन्दाय त्रीणि च॥ [५]

अवधूतꣳ रक्षोऽवधूता अरातय इत्याह। रक्षसामपहत्यै। अदित्यास्त्वगसीत्याह। इयं वा अदितिः। अस्या एवैनत्त्वचं करोति। प्रति त्वा पृथिवी वेत्त्वित्याह प्रतिष्ठित्यै। पुरस्तात्प्रतीचीनग्रीवमुत्तरलोमोपस्तृणाति मेध्यत्वाय। तस्मात्पुरस्तात्प्रत्यञ्चः पशवो मेधमुपतिष्ठन्ते। तस्मात्प्रजा मृगं ग्राहुकाः। यज्ञो देवेभ्यो निलायत॥४६॥

कृष्णो रूपं कृत्वा। यत्कृष्णाजिने हविरधिपिनष्टि। यज्ञादेव तद्यज्ञं प्रयुङ्क्ते। हविषोऽस्कन्दाय। द्यावापृथिवी सहास्ताम्। ते शम्यामात्रमेकमहर्व्यैताꣳ शम्यामात्रमेकमहः। दिवः स्कम्भनिरसि प्रति त्वाऽदित्यास्त्वग्वेत्त्वित्याह।

द्यावा॑पृथि॒व्योर्वीत्यै॑। धि॒षणा॑ऽसि पर्व॒त्या प्रति॑ त्वा दि॒वः स्क॑म्भ॒निर्वे॒त्त्वित्या॑ह। द्यावा॑पृथि॒व्योर्विधृ॑त्यै॥४७॥

धि॒षणा॑ऽसि पार्वते॒यी प्रति॑ त्वा पर्व॒तिर्वे॒त्त्वित्या॑ह। द्यावा॑पृथि॒व्योर्धृत्यै॑। दे॒वस्य॑ त्वा सवि॒तुः प्र॑स॒व इत्या॑ह॒ प्रसू॑त्यै। अ॒श्विनो॑र्बा॒हुभ्या॒मित्या॑ह। अ॒श्विनौ॒ हि दे॒वाना॑मध्व॒र्यू आस्ता॑म्। पू॒ष्णो हस्ता॑भ्या॒मित्या॑ह॒ यत्त्यै॑। अधि॑वपा॒मीत्या॑ह। य॒था॒दे॒व॒तमे॒वैना॒नधि॑ वपति। धा॒न्य॑मसि धिनु॒हि दे॒वानित्या॑ह। ए॒तस्य॒ यजु॑षो वी॒र्येण॥४८॥

याव॒देका॑ दे॒वता॑ का॒मय॑ते॒ याव॒देका॑। ताव॒दाहु॑तिः प्रथते। न हि तदस्ति॑। यत्तावं॑दे॒व स्यात्। यावं॑ज्जुहोति॑। प्रा॒णाय॑ त्वाऽपा॒नाय॒ त्वेत्या॑ह। प्रा॒णाने॒व यज॑माने दधाति। दी॒र्घामनु॒ प्रसि॑ति॒मायु॑षे धा॒मित्या॑ह। आयु॑रे॒वास्मि॑न्दधाति। अ॒न्तरि॑क्षादिव॒ वा ए॒तानि॒ प्रस्क॑न्दन्ति। यानि॑ दृ॒षद॑ः। दे॒वो वः॑ सवि॒ता हिर॑ण्यपाणि॒ः प्रति॑-गृह्णा॒त्वित्या॑ह॒ प्रति॑ष्ठित्यै। ह॒विषोऽस्क॑न्दाय। अस॑वपन्ती पि॒ꣳषा॒णूनि॑ कुरुता॒दित्या॑ह

मेध्यत्वाय॥४९॥

निलायत विधृत्यै वीर्येण स्कन्दन्ति चत्वारि च॥ [६]

धृष्टिरसि ब्रह्म यच्छेत्याह धृत्यै। अपाग्नेऽग्निमामादं जहि निष्क्रव्याद्ꣳ सेधा देवयजं वहेत्याह। य एवामात्क्रव्यात्। तमपहत्य। मेध्येऽग्नौ कपालमुपदधाति। निर्दग्धꣳ रक्षो निर्दग्धा अरातय इत्याह। रक्षाꣳस्येव निर्दहति। अग्निवत्युपदधाति। अस्मिन्नेव लोके ज्योतिर्धत्ते। अङ्गारमधि वर्तयति॥५०॥

अन्तरिक्ष एव ज्योतिर्धत्ते। आदित्यमेवामुष्मिँल्लोके ज्योतिर्धत्ते। ज्योतिष्मन्तोऽस्मा इमे लोका भवन्ति। य एवं वेद। ध्रुवमसि पृथिवीं दृꣳहेत्याह। पृथिवीमेवैतेन दृꣳहति। धर्त्रमस्यन्तरिक्षं दृꣳहेत्याह। अन्तरिक्षमेवैतेन दृꣳहति। धरुणमसि दिवं दृꣳहेत्याह। दिवमेवैतेन दृꣳहति॥५१॥

धर्मासि दिशो दृꣳहेत्याह। दिश एवैतेन दृꣳहति। इमानेवैतैर्लोकान्दृꣳहति। दृꣳहन्तेऽस्मा इमे लोकाः प्रजया पशुभिः। य एवं वेद। त्रीण्यग्रे

कपालान्युपदधाति। त्रय इमे लोकाः। एषां लोकानामाप्त्यै। एकमग्रे कपालमुपदधाति। एकं वा अग्रे कपालं पुरुषस्य सम्भवति॥५२॥

अथ द्वे। अथ त्रीणि। अथ चत्वारि। अथाष्टौ। तस्मादष्टाकपालं पुरुषस्य शिरः। यदेवं कपालान्युपदधाति। यज्ञो वै प्रजापतिः। यज्ञमेव प्रजापतिꣳ सꣳस्करोति। आत्मानमेव तथ्सꣳस्करोति। तꣳ सꣳस्कृतमात्मानम्॥५३॥

अमुष्मिँल्लोकेऽनु परैति। यदष्टावुपदधाति। गायत्रिया तथ्सम्मितम्। यन्नव। त्रिवृता तत्। यद्दश। विराजा तत्। यदेकादश। त्रिष्टुभा तत्। यद्द्वादश॥५४॥

जगत्या तत्। छन्दः सम्मितानि स उपदधत्कपालानि। इमाँल्लोकाननुपूर्वं दिशो विधृत्यै दꣳहति। अथाऽऽयुः प्राणान्प्रजां पशून् यजमाने दधाति। सजातानस्मा अभितो बहुलान्करोति। चितः स्थेत्याह। यथायजुरेवैतत्। भृगूणामङ्गिरसां तपसा तप्यध्वमित्याह। देवतानामेवैनानि तपसा तपति। तानि ततः सꣳस्थिते। यानि घर्मे कपालान्युपचिन्वन्ति वेधस इति चतुष्पदयर्चा वि मुञ्चति। चतुष्पादः पशवः।

प॒शुष्वे॒वोपरि॑ष्टा॒त्प्रति॑ तिष्ठति॥५५॥

व॒र्त॒य॒ति॒ दिव॑मे॒वैतेन॑ दृꣳहति स॒म्भव॑ति॒ तꣳ सꣳस्कृ॑तमा॒त्मानं॒ द्वाद॑श॒ सꣳस्थि॑ते॒ त्रीणि॑ च॥ [७]

दे॒वस्य॑ त्वा सवि॒तुः प्र॑स॒व इत्या॑ह॒ प्रसू॑त्यै। अ॒श्विनो॑र्बा॒हुभ्या॒मित्या॑ह। अ॒श्विनो॒ हि दे॒वाना॑मध्व॒र्यू आस्ता॑म्। पू॒ष्णो हस्ता॑भ्या॒मित्या॑ह॒ यत्यै॑। सं व॑पा॒मीत्या॑ह। य॒था॒दे॒व॒तमे॒वैना॑नि॒ संव॑पति। समापो॑ अ॒द्भिर॑ग्मत॒ समोष॑धयो॒ रसे॒नेत्या॑ह। आपो॒ वा ओष॑धीर्जिन्वन्ति। ओष॑धयो॒ऽपो जि॑न्वन्ति। अ॒न्या वा ए॒तासा॑म॒न्या जि॑न्वन्ति॥५६॥

तस्मा॑दे॒वमा॑ह। सꣳ रे॒वती॒र्जग॑तीभि॒र्मधु॑मती॒र्मधु॑मतीभिः सृज्यध्व॒मित्या॑ह। आपो॒ वै रे॒वती॑ः। प॒शवो॒ जग॑तीः। ओष॑धयो॒ मधु॑मतीः। आप॒ ओष॑धीः प॒शून्। ताने॒वास्मा॑ एक॒धा सꣳसृज्य॑। मधु॑मतः करोति। अ॒द्भ्यः परि॒ प्रजा॑ताः स्थ॒ सम॒द्भिः पृ॑च्यध्व॒मिति॑ प॒र्याप्ला॑वयति। यथा॒ सुवृ॑ष्ट इ॒मामनु॑वि॒सृत्य॑॥५७॥

आप॒ ओष॑धीर्म॒हय॑न्ति। ता॒दृगे॒व तत्। जन॑यत्यै त्वा॒ संयौ॒मीत्या॑ह। प्र॒जा ए॒वैतेन॑

दाधार। अग्नये त्वाऽग्नीषोमाभ्यामित्याह व्यावृत्त्यै। मुखस्य शिरोऽसीत्याह। यज्ञो वै मुखः। तस्यैतच्छिरः। यत्पुरोडाशः। तस्मादेवमाह॥५८॥

घर्मोऽसि विश्वायुरित्याह। विश्वमेवायुर्यजमाने दधाति। उरु प्रथस्वोरु ते यज्ञपतिः प्रथतामित्याह। यजमानमेव प्रजया पशुभिः प्रथयति। त्वचं गृह्णीष्वेत्याह। सर्वमेवैनꣳ सतनुं करोति। अथाऽऽप आनीय परिमार्ष्टि। माꣳस एव तत्त्वचं दधाति। तस्मात्त्वचा माꣳसं छन्नम्। घर्मो वा एषोऽशान्तः॥५९॥

अर्धमासेऽर्धमासे प्रवृज्यते। यत्पुरोडाशः। स ईश्वरो यजमानꣳ शुचा प्रदहः। पर्यग्नि करोति। पशुमेवैनमकः। शान्त्या अप्रदाहाय। त्रिः पर्यग्नि करोति। त्र्यावृद्धि यज्ञः। अथो रक्षसामपहत्यै। अन्तरितꣳ रक्षोऽन्तरिता अरातय इत्याह॥६०॥

रक्षसामन्तर्हित्यै। पुरोडाशं वा अधिश्रितꣳ रक्षाꣳस्यजिघाꣳसन्। दिवि नाको नामाग्नी रक्षोहा। स एवास्माद्रक्षाꣳस्यपाहन्। देवस्त्वा सविता श्रपयत्वित्याह। सवितृप्रसूत एवैनꣳ श्रपयति। वर्षिष्ठे अधि नाक इत्याह। रक्षसामपहत्यै।

अग्निस्ते तनुवं माऽतिधागित्याहाऽनतिदाहाय। अग्ने हव्यꣳ रक्षस्वेत्याह गुप्त्यै॥६१॥

अविदहन्तः श्रपयतेति वाचं विसृजते। यज्ञमेव हवीꣳष्यभिव्याहृत्य प्रतनुते। पुरोरुचमविदाहाय श्रृत्त्यै करोति। मस्तिष्को वै पुरोडाशः। तं यन्नाभिवासयेत्। आविर्मस्तिष्कः स्यात्। अभिवासयति। तस्माद्गुहा मस्तिष्कः। भस्मनाऽभिवासयति। तस्मान्मासेनास्थि छन्नम्॥६२॥

वेदेनाभिवासयति। तस्मात्केशैः शिरश्छन्नम्। अखलतिभावुको भवति। य एवं वेद। पशोर्वै प्रतिमा पुरोडाशः। स नायजुष्कमभिवास्यः। वृथैव स्यात्। ईश्वरा यजमानस्य पशवः प्रमेतोः। सं ब्रह्मणा पृच्यस्वेत्याह। प्राणा वै ब्रह्म॥६३॥

प्राणाः पशवः। प्राणैरेव पशून्थ्सम्पृणक्ति। न प्रमायुका भवन्ति। यजमानो वै पुरोडाशः। प्रजा पशवः पुरीषम्। यदेवमभिवासयति। यजमानमेव प्रजया पशुभिः समर्धयति। देवा वै हविर्भृत्वाऽब्रुवन्। कस्मिन्निदं म्रक्ष्यामह इति।

सोऽग्निरब्रवीत्॥६४॥

मयि तनूः सं निधध्वम्। अहं वस्तं जनयिष्यामि। यस्मिन्म्रक्ष्यध्व इति। ते देवा अग्नौ तनूः सन्न्यदधत। तस्मादाहुः। अग्निः सर्वा देवता इति। सोऽङ्गारेणाऽऽपः। अभ्यपातयत्। तत एकतोऽजायत। स द्वितीयमभ्यपातयत्॥६५॥

ततो द्वितोऽजायत। स तृतीयमभ्यपातयत्। ततस्त्रितोऽजायत। यदद्भ्योऽजायन्त। तदाप्यानामाप्यत्वम्। यदात्मभ्योऽजायन्त। तदात्म्यानामात्म्यत्वम्। ते देवा आप्येष्वमृजत। आप्या अमृजत सूर्याभ्युदिते। सूर्याभ्युदितः सूर्याभिनिम्रुक्ते॥६६॥

सूर्याभिनिम्रुक्तः कुनखिनि। कुनखी श्यावदति। श्यावदन्नग्रदिधिषौ। अग्रदिधिषुः परिवित्ते। परिवित्तो वीरहणि। वीरहा ब्रह्महणि। तद्ब्रह्महणं नात्यच्यवत। अन्तर्वेदि निनयत्यवरुद्ध्यै। उल्मुकेनाभि गृह्णाति शृतत्वाय। शृतकामा इव हि देवाः॥६७॥

अन्या जिन्वन्त्यनु विसृत्यैवमाहाशान्त आह गुप्त्यै छन्नं ब्रह्माब्रवीद्द्वितीयमभ्यपातयथ्सूर्याभिनिम्रुक्ते देवाः॥ [८]

देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इति स्फ्यमादत्ते प्रसूत्यै। अश्विनोर्बाहुभ्यामित्याह। अश्विनौ हि देवानामध्वर्यू आस्ताम्। पूष्णो हस्ताभ्यामित्याह यत्यै। आददे इन्द्रस्य बाहुरसि दक्षिण इत्याह। इन्द्रियमेव यजमाने दधाति। सहस्रभृष्टिः शततेजा इत्याह। रूपमेवास्यैतन्महिमानं व्याचष्टे। वायुरसि तिग्मतेजा इत्याह। तेजो वै वायुः॥६८॥

तेज एवास्मिन्दधाति। विषाद्वै नामासुर आसीत्। सोऽबिभेत्। यज्ञेन मा देवा अभिभविष्यन्तीति। स पृथिवीमभ्यवमीत्। सा मेध्याऽभवत्। अथो यदिन्द्रो वृत्रमहन्। तस्य लोहितं पृथिवीमनु व्यधावत्। सा मेध्याऽभवत्। पृथिवि देवयजनीत्याह॥६९॥

मेध्यामेवैनां देवयजनीं करोति। ओषध्यास्ते मूलं मा हिꣳसिषमित्याह। ओषधीनामहिꣳसायै। व्रजं गच्छ गोस्थानमित्याह। छन्दाꣳसि वै व्रजो गोस्थानः। छन्दाꣳस्येवास्मै व्रजं गोस्थानं करोति। वर्षतु ते द्यौरित्याह। वृष्टिर्वै द्यौः।

वृष्टिंमेवाव रुन्धे। बधान देव सवितः परमस्यां परावतीत्याह॥७०॥

द्वौ वाव पुरुषौ। यं चैव द्वेष्टि। यश्चैनं द्वेष्टि। तावुभौ बध्नाति परमस्यां परावति शतेन पाशैः। योऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मस्तमतो मा मोगित्याहानिर्मुक्त्यै। अररुर्वै नामासुर आसीत्। स पृथिव्यामुपप्लुतोऽशयत्। तं देवा अपहतोऽररुः पृथिव्या इति पृथिव्या अपाघ्नन्। भ्रातृव्यो वा अररुः। अपहतोऽररुः पृथिव्या इति यदाह॥७१॥

भ्रातृव्यमेव पृथिव्या अपहन्ति। तेऽमन्यन्त। दिवं वा अयमितः पतिष्यतीति। तमररुस्ते दिवं माऽस्कानिति दिवः पर्यबाधन्त। भ्रातृव्यो वा अररुः। अररुस्ते दिवं मा स्कानिति यदाह। भ्रातृव्यमेव दिवः परिबाधते। स्तम्बयजुर्हरति। पृथिव्या एव भ्रातृव्यमपहन्ति। द्वितीयꣳ हरति॥७२॥

अन्तरिक्षादेवैनमपहन्ति। तृतीयꣳ हरति। दिव एवैनमपहन्ति। तूष्णीं चतुर्थꣳ हरति। अपरिमितादेवैनमपहन्ति। असुराणां वा इयमग्र आसीत्। यावदासीनः

परापश्यति। तावद्देवानाम्। ते देवा अब्रुवन्। अस्त्वेव नोऽस्यामपीति॥७३॥

क्यन्नो दास्यथेति। यावथ्स्वयं परिगृह्णीथेति। ते वसवस्त्वेति दक्षिणतः पर्यगृह्णन्। रुद्रास्त्वेति पश्चात्। आदित्यास्त्वेत्युत्तरतः। तेऽग्निना प्राञ्चोऽजयन्। वसुभिर्दक्षिणा। रुद्रैः प्रत्यञ्चः। आदित्यैरुदञ्चः। यस्यैवं विदुषो वेदिं परिगृह्णन्ति॥७४॥

भवत्यात्मना। पराऽस्य भ्रातृव्यो भवति। देवस्य सवितुः सव इत्याह प्रसूत्यै। कर्म कृण्वन्ति वेधस इत्याह। इषितꣳ हि कर्म क्रियते। पृथिव्यै मेध्यं चामेध्यं च व्युदक्रामताम्। प्राचीनमुदीचीनं मेध्यम्। प्रतीचीनं दक्षिणाऽमेध्यम्। प्राचीमुदीचीं प्रवणां करोति। मेध्यामेवैनां देवयजनीं करोति॥७५॥

प्राञ्चौ वेद्यꣳसावुन्नयति। आहवनीयस्य परिगृहीत्यै। प्रतीची श्रोणी। गार्हपत्यस्य परिगृहीत्यै। अथो मिथुनत्वाय। उद्धन्ति। यदेवास्या अमेध्यम्। तदपहन्ति। उद्धन्ति। तस्मादोषधयः पराभवन्ति॥७६॥

मूलं छिनत्ति। भ्रातृव्यस्यैव मूलं छिनत्ति। मूलं वा अतितिष्ठद्रक्षाꣳस्यनूत्पिपते। यद्धस्तेन छिन्द्यात्। कुनखिनीः प्रजाः स्युः। स्फ्येन छिनत्ति। वज्रो वै स्फ्यः। वज्रेणैव यज्ञाद्रक्षाꣳस्यपहन्ति। पितृदेवत्याऽतिखाता। इयतीं खनति॥७७॥

प्रजापतिना यज्ञमुखेन सम्मिताम्। वेदिर्देवेभ्यो निलायत। तां चतुरङ्गुलेऽन्वविन्दन्। तस्माच्चतुरङ्गुलं खेयाः। चतुरङ्गुलं खनति। चतुरङ्गुले ह्योषधयः प्रतितिष्ठन्ति। आ प्रतिष्ठायै खनति। यजमानमेव प्रतिष्ठां गमयति। दक्षिणतो वर्षीयसीं करोति। देवयजनस्यैव रूपमकः॥७८॥

पुरीषवतीं करोति। प्रजा वै पशवः पुरीषम्। प्रजयैवैनं पशुभिः पुरीषवन्तं करोति। उत्तरं परिग्राहं परिगृह्णाति। एतावती वै पृथिवी। यावती वेदिः। तस्या एतावत एव भ्रातृव्यं निर्भज्य। आत्मन उत्तरं परिग्राहं परिगृह्णाति। ऋतमस्यृतसदनमस्यृतश्रीरसीत्याह। यथायजुरेवैतत्॥७९॥

क्रूरमिव वा एतत्करोति। यद्वेदिं करोति। धा असि स्वधा असीति योयुप्यते

शान्त्यै॑। उ॒र्वी चासि॒ वस्वी॑ चा॒सीत्या॑ह। उ॒र्वीमे॒वैनां॒ वस्वीं॑ करोति। पु॒रा क्रू॒रस्य॑ वि॒सृपो॑ विरप्शि॒न्नित्या॑ह मेध्य॒त्वाय॑। उ॒दा॒दाय॑ पृथि॒वीं जी॒रदा॑नु॒र्यामैर॑यं च॒न्द्रम॑सि स्व॒धाभि॒रित्या॑ह। यदे॒वास्या॑ अमे॒ध्यम्। तद॑प॒हत्य॑। मेध्यां॑ देव॒यज॑नीं कृ॒त्वा॥८०॥

यद॒दश्च॒न्द्रम॑सि॒ मेध्यम्॑। तद॒स्यामेर॑यति। तां धीरा॑सो अनु॒दृश्य॑ यजन्त॒ इत्या॒हानु॑ख्यात्यै। प्रोक्ष॑णी॒रा सा॑दय। इ॒ध्माब॒र्॒हिरुप॑सादय। स्रु॒वं च॒ स्रुच॑श्च॒ सम्मृ॑ड्धि। पत्नी॒ꣳ सन्न॑ह्य। आज्ये॑नो॒देहीत्या॑हानुपू॒र्वता॑यै। प्रोक्ष॑णी॒रा सा॑दयति। आपो॒ वै र॑क्षो॒घ्नीः॥८१॥

रक्ष॑सा॒मप॑हत्यै। स्फ्यस्य॒ वर्त्म॑न्थ्सादयति। य॒ज्ञस्य॒ सन्त॑त्यै। उ॒वाच॒ हासि॑तो दैव॒लः। ए॒तावं॑ती॒र्वा अ॒मुष्मिँ॑ल्लो॒क आप॑ आसन्। याव॑ती॒ः प्रोक्ष॑णी॒रिति॑। तस्मा॑द्ब॒ह्वीरा॒साद्या॑ः। स्फ्यमु॒दस्यन्॑। यं द्वि॒ष्यात्तं ध्या॑येत्। शु॒चैवैन॑मर्पयति॥८२॥

वै वा॒युरा॑ह परा॒वतीत्या॒हाह॑ द्वि॒तीयꣳ हर॒तीति॑ परिगृ॒ह्णन्ति॑ देव॒यज॑नीं करोति भवन्ति खनत्यकरे॒तत्कृ॒त्वा र॑क्षो॒घ्नीर॑र्पयति॥ [९]

वज्रो॒ वै स्फ्यः। यद॒न्वञ्चं॑ धा॒रयेत्। वज्रे॑ऽध्व॒र्युः क्ष॑ण्वीत। पु॒रस्ता॑त्ति॒र्यञ्चं॑

धारयति। वज्रो वै स्फ्यः। वज्रेणैव यज्ञस्य दक्षिणतो रक्षाꣳस्यपहन्ति। अग्निभ्यां प्राचश्च प्रतीचश्च। स्फ्येनोदीचश्चाधराचश्च। स्फ्येन वा एष वज्रेणास्यै पाप्मानं भ्रातृव्यमपहत्य। उत्करेऽधि प्रवृश्चति॥८३॥

यथोपधाय वृश्चन्त्येवम्। हस्तावव नेनिक्ते। आत्मानमेव पवयते। स्फ्यं प्रक्षालयति मेध्यत्वाय। अथो पाप्मन एव भ्रातृव्यस्य न्यङ्गं छिनत्ति। इध्माबर्हिरुपसादयति युक्त्यै। यज्ञस्य मिथुनत्वाय। अथो पुरोरुचमेवैतां दधाति। उत्तरस्य कर्मणोऽनुख्यात्यै। न पुरस्तात्प्रत्यगुपसादयेत्॥८४॥

यत्पुरस्तात्प्रत्यगुपसादयेत्। अन्यत्रांऽऽहुतिपथादिध्मं प्रतिपादयेत्। प्रजा वै बर्हिः। अपराध्नुयाद्बर्हिषा प्रजानां प्रजननम्। पश्चात्प्रागुपसादयति। आहुतिपथेनेध्मं प्रतिपादयति। सम्प्रत्येव बर्हिषा प्रजानां प्रजननमुपैति। दक्षिणमिध्मम्। उत्तरं बर्हिः। आत्मा वा इध्मः। प्रजा बर्हिः। प्रजा ह्यात्मन उत्तरतरा तीर्थे। ततो मेधमुपनीय। यथादेवतमेवैनत्प्रतिष्ठापयति। प्रति तिष्ठति

प्र॒जया॑ प॒शुभि॒र्यज॑मानः॥८५॥

वृश्च॒ति॒ सा॒द॒ये॒दि॒ध्मः पञ्च॑ च॥ [१०]

तृ॒तीय॑स्यां दे॒वस्या॑श्वप॒र्शुं यो वै पू॑र्वे॒द्युः कर्म॑णे वा॒मिन्द्रो॑ वृ॒त्रम॑ह॒न्थ्सो॑ऽपोऽव॑धूतं॒ धृष्टि॑र्दे॒वस्येत्या॑ह॒ सं व॑पामि दे॒वस्य॒ स्फ्यमा द॑दे॒ वज्रो॒ वै स्फ्यो दश॑॥१०॥

तृ॒तीय॑स्यां य॒ज्ञस्यान॑तिरेकाय प॒वित्र॑वत्यध्व॒र्युं चा॑धि॒षव॑णमस्य॒न्तरि॑क्ष ए॒व रक्ष॑सामन्त॒र्हि॑त्यै॒ द्वौ वाव पुरु॑षौ॒ यद॒दश्च॒न्द्रम॑सि॒ मेध्यं॒ पञ्चाशी॑तिः॥८५॥

तृ॒तीय॑स्यां॒ यज॑मानः॥

हरिः॑ ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके द्वितीयः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ तृतीयः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके तृतीयः प्रपाठकः ॥

प्रत्युष्टꣳ रक्षः प्रत्युष्टा अरातय इत्याह। रक्षसामपहत्यै। अग्नेर्वस्तेजिष्ठेन तेजसा निष्टपामीत्याह मेध्यत्वाय। स्रुचः सम्मार्ष्टि। स्रुवमग्रे। पुमाꣳसमेवाभ्यः सꣳश्यति मिथुनत्वाय। अथ जुहूम्। अथोपभृतम्। अथ ध्रुवाम्। असौ वै जुहूः॥१॥

अन्तरिक्षमुपभृत्। पृथिवी ध्रुवा। इमे वै लोकाः स्रुचः। वृष्टिः सम्मार्जनानि। वृष्टिर्वा इमाँल्लोकाननुपूर्वं कल्पयति। ते ततः क्लृप्ताः समेधन्ते। समेधन्तेऽस्मा इमे लोकाः प्रजया पशुभिः। य एवं वेद। यदि कामयेत वर्षुकः पर्जन्यः स्यादिति। अग्रतः सम्मृज्यात्॥२॥

वृष्टिमेव नि यच्छति। अवाचीनाग्रा हि वृष्टिः। यदि कामयेतावर्षुकः स्यादिति। मूलतः सम्मृज्यात्। वृष्टिमेवोद्यच्छति। तदु वा आहुः। अग्रत एवोपरिष्टात्सम्मृज्यात्। मूलतोऽधस्तात्। तदनुपूर्वं कल्पते। वर्षुको भवतीति॥३॥

प्राचीमभ्याकारम्। अग्रैरन्तरतः। एवमिव ह्यन्नमद्यते। अथो अग्राद्वा ओषधीनामूर्जं प्रजा उपजीवन्ति। ऊर्ज एवान्नाद्यस्यावरुद्ध्यै। अधस्तात्प्रतीचीम्। दण्डमुत्तमतः। मूलेन मूलं प्रतिष्ठित्यै। तस्मादरत्नौ प्राञ्च्युपरिष्टाल्लोमानि। प्रत्यञ्च्यधस्तात्॥४॥

स्रुग्घ्येषा। प्राणो वै स्रुवः। जुहूर्दक्षिणो हस्तः। उपभृथ्स्रुव्यः। आत्मा ध्रुवा। अन्नꣳ सम्मार्जनानि। मुखतो वै प्राणोऽपानो भूत्वा। आत्मानमन्नं प्रविश्य। बाह्यतस्तनुवꣳ शुभयति। तस्माथ्स्रुवमेवाग्रे सम्मार्ष्टि। मुखतो हि प्राणोऽपानो भूत्वा। आत्मानमन्नमाविशति। तौ प्राणापानौ। अव्यर्धुकः प्राणापानाभ्यां भवति। य एवं वेद॥५॥

जुहूर्मृज्याद्भवतीति प्रत्यञ्च्यधस्तान्मार्ष्टि पञ्च च॥ [१]

दिवः शिल्पमवततम्। पृथिव्याः ककुभि श्रितम्। तेन वयꣳ सहस्रवल्शेन। सपत्नं नाशयामसि स्वाहेति स्रुक्सम्मार्जनान्यग्नौ प्र हरति। आपो वै दर्भाः।

रूपमेवैषामेतन्महिमानं व्याचष्टे। अनुष्टुभर्चा। आनुष्टुभः प्रजापतिः। प्राजापत्यो वेदः। वेदस्याग्रꣳ स्रुक्सम्मार्जनानि॥६॥

स्वेनैवैनानि छन्दसा। स्वया देवतया समर्धयति। अथो ऋग्वाव योषाँ। दर्भो वृषाँ। तन्मिथुनम्। मिथुनमेवास्य तद्यज्ञे करोति प्रजननाय। प्रजायते प्रजया पशुभिर्यजमानः। तान्येके वृथैवापास्यन्ति। तत्तथा न कार्यम्। आरब्धस्य यज्ञियस्य कर्मणः सविदोहः॥७॥

यद्येनानि पशवोऽभि तिष्ठेयुः। न तत्पशुभ्यः कम्। अद्भिर्मार्जयित्वोत्करे न्यस्येत्। यद्वै यज्ञियस्य कर्मणोऽन्यत्राऽऽहुतीभ्यः सन्तिष्ठते। उत्करो वाव तस्य प्रतिष्ठा। एताꣳ हि तस्मै प्रतिष्ठां देवाः समभरन्। यदद्भिर्मार्जयति। तेन शान्तम्। यदुत्करे न्यस्यति। प्रतिष्ठामेवैनानि तद्गमयति॥८॥

प्रति तिष्ठति प्रजया पशुभिर्यजमानः। अथो स्तम्बस्य वा एतद्रूपम्। यथ्स्रुक्सम्मार्जनानि। स्तम्बशो वा ओषधयः। तासां जरत्कक्षे पशवो न रमन्ते।

अप्रियो ह्येषां जरत्कक्षः। यावदप्रियो ह वै जरत्कक्षः पशूनाम्। तावदप्रियः पशूनां भवति। यस्यैतान्यन्यत्राग्नेर्दधति। नवदाव्यासु वा ओषधीषु पशवो रमन्ते॥९॥

नवदावो ह्येषां प्रियः। यावत्प्रियो ह वै नवदावः पशूनाम्। तावत्प्रियः पशूनां भवति। यस्यैतान्यग्नौ प्रहरन्ति। तस्मादेतान्यग्नावेव प्रहरेत्। यत्तरस्मिँन्थ्सम्मृज्यात्। पशूनां धृत्यै। यो भूतानामधिपतिः। रुद्रस्तन्तिचरो वृषा। पशूनस्माकं मा हिꣳसीः। एतदस्तु हुतं तव स्वाहेत्यग्निसम्मार्जनान्यग्नौ प्रहरति। एषा वा एतेषां योनिः। एषा प्रतिष्ठा। स्वामेवैनानि योनिम्। स्वां प्रतिष्ठां गमयति। प्रति तिष्ठति प्रजया पशुभिर्यजमानः॥१०॥

वेदस्याग्रꣳ स्रुख्सम्मार्जनानि विदोहो गमयति पशवो रमन्ते हिꣳसीः षट् च॥ [२]

अयज्ञो वा एषः। योऽपत्नीकः। न प्रजाः प्रजायेरन्। पत्न्यन्वास्ते। यज्ञमेवाकः। प्रजानां प्रजननाय। यत्तिष्ठन्ती सन्नह्यत। प्रियं ज्ञातिꣳ रुन्ध्यात्। आसीना सन्नह्यते। आसीना ह्येषा वीर्यं करोति॥११॥

यत्प॒श्चात्प्राच्य॒न्वासी॑त। अ॒नया॑ स॒मद॑न्दधीत। दे॒वानां॒ पत्नि॑या स॒मद॑न्दधीत। देशाँ॑द्दक्षिण॒त उदी॒च्यन्वा॑स्ते। आ॒त्मनो॑ गोपी॒थाय॑। आ॒शासा॑ना सौमन॒समित्या॑ह। मेध्या॑मे॒वैनां॒ केव॑लीं कृ॒त्वा। आ॒शिषा॒ सम॑र्धयति। अ॒ग्नेरनु॑व्रता भू॒त्वा सन्न॑ह्ये सुकृ॒ताय॒ कमित्या॑ह। ए॒तद्वै पत्नि॑यै व्रतोप॒नय॑नम्॥१२॥

तेनै॒वैनां॑ व्र॒तमुप॑नयति। तस्मा॑दाहुः। यश्चै॒वं वेद॒ यश्च॒ न। योक्र॑मे॒व यु॑ते। यम॒न्वास्ते॑। तस्या॒मुष्मि॑ँल्लो॒के भ॑व॒तीति॒ योक्रे॑ण। यद्योक्रम्॑। स योग॑ः। यदास्ते॑। स क्षेम॑ः॥१३॥

यो॒ग॒क्षे॒मस्य॒ क्लृप्त्यै॑। यु॒क्तं क्रि॑याता आ॒शीः काम॑े युज्याता॒ इति॑। आ॒शिषः॒ समृ॑द्ध्यै। ग्र॒न्थिं ग्र॑थ्नाति। आ॒शिष॑ ए॒वास्यां॒ परि॑ गृह्णाति। पुमा॒न् वै ग्र॒न्थिः। स्त्री पत्नी॑। तन्मि॑थु॒नम्। मि॒थु॒नमे॒वास्य॒ तद्य॒ज्ञे क॑रोति प्र॒जन॑नाय। प्र जा॑यते प्र॒जया॑ प॒शुभि॒र्यज॑मानः॥१४॥

अथो॑ अ॒र्धो वा ए॒ष आ॒त्मनः॑। यत्पत्नी॑। य॒ज्ञस्य॒ धृत्या॒ अशि॑थिलं भावाय।

सुप्रजसस्त्वा वयꣳ सुपत्नीरुप सेदिमेत्याह। यज्ञमेव तन्मिथुनीकरोति। ऊनेऽतिरिक्तं धीयाता इति प्रजात्यै। महीनां पयोऽस्योषधीनाꣳ रस इत्याह। रूपमेवास्यैतन्महिमानं व्याचष्टे। तस्य तेऽक्षीयमाणस्य निर्वपामि देवयज्याया इत्याह। आमेवैतामा शास्ते॥१५॥

करोति व्रतोपनयनं क्षेमो यजमानः शास्ते॥ [३]

घृतं च वै मधु च प्रजापतिरासीत्। यतो मध्वासीत्। ततः प्रजा असृजत। तस्मान्मधुषि प्रजननमिवास्ति। तस्मान्मधुषा न प्रचरन्ति। यातयाम हि। आज्येन प्रचरन्ति। यज्ञो वा आज्यम्। यज्ञेनैव यज्ञं प्रचरन्त्ययातयामत्वाय। पत्न्यवेक्षते॥१६॥

मिथुनत्वाय प्रजात्यै। यद्वै पत्नी यज्ञस्य करोति। मिथुनं तत्। अथो पत्निया एवैष यज्ञस्यान्वारम्भोऽनवच्छित्त्यै। अमेध्यं वा एतत्करोति। यत्पत्न्यवेक्षते। गार्हपत्येऽधि श्रयति मेध्यत्वाय। आहवनीयमभ्युद्वपति। यज्ञस्य सन्तत्यै। तेजोऽसि तेजोऽनु प्रेहीत्याह॥१७॥

तेजो॒ वा अ॒ग्निः। तेज॒ आज्यम्॑। तेज॑सै॒व तेज॒ः समर्धयति। अ॒ग्निस्ते॒ तेजो॒ मा विनै॒दित्या॒हाहि॑ꣳसायै। स्फ्यस्य॒ वर्त्म॑न्थ्सादयति। य॒ज्ञस्य॒ सन्त॑त्यै। अ॒ग्नेर्जि॒ह्वाऽसि॑ सु॒भूर्दे॒वाना॒मित्या॑ह। य॒था॒य॒जुरे॒वैतत्। धाम्ने॑धाम्ने दे॒वेभ्यो॒ यजु॑षेयजुषे भ॒वेत्या॑ह। आ॒मे॒वैतामा शा॑स्ते॥१८॥

तद्वा अत॑ः प॒वित्रा॑भ्यामे॒वोत्पु॑नाति। यज॑मानो॒ वा आज्यम्॑। प्रा॒णा॒पा॒नौ प॒वित्रे॑। यज॑मान ए॒व प्रा॑णापा॒नौ द॑धाति। पु॒न॒रा॒हारम्॑। ए॒वमि॑व॒ हि प्रा॑णापा॒नौ स॒ञ्चर॑तः। शु॒क्रम॑सि॒ ज्योति॑रसि॒ तेजो॒ऽसीत्या॑ह। रू॒पमे॒वास्यै॒तन्म॑हि॒मानं॒ व्याच॑ष्टे। त्रिर्यजु॑षा। त्रय॑ इ॒मे लो॒काः॥१९॥

ए॒षां लो॒काना॒मास्यै॑। त्रिः। त्र्या॑वृ॒द्धि य॒ज्ञः। अथो॑ मेध्य॒त्वाय॑। अथाऽऽज्य॑वतीभ्यामप रू॒पमे॒वास॑मे॒तद्वर्णं॑ दधाति। अपि॒ वा उ॒ताऽऽहु॑ः। यथा॑ ह॒ वै योषा॑ सु॒वर्ण॒ꣳ हिर॑ण्यं पेश॒लं बिभ्र॑ती रू॒पाण्यास्ते॑। ए॒वमे॒ता ए॒तर्ह्यीति॑। आपो॒ वै सर्वा॑ दे॒वता॑ः॥२०॥

ए॒षा हि विश्वे॑षां दे॒वाना॑ं त॒नूः। यदाज्यम्॑। तत्रो॒भयो॑र्मीमा॒ꣳसा। जा॒मि स्यात्।

यद्यजुषाऽऽज्यं यजुषाऽप उत्पुनीयात्। छन्दसाऽप उत्पुनात्यजामित्वाय। अथो मिथुनत्वाय। सावित्रियर्चा। सवितृप्रसूतं मे कर्मासदिति। सवितृप्रसूतमेवास्य कर्म भवति। पच्छो गायत्रिया त्रिष्षमृद्धत्वाय। अद्भिरेवौषधीः सं नयति। ओषधीभिः पशून्। पशुभिर्यजमानम्। शुक्रं त्वा शुक्रायां ज्योतिस्त्वा ज्योतिष्यर्चिस्त्वा-ऽर्चिषीत्याह सर्वत्वाय। पर्यास्या अनन्तरायाय॥२१॥

ईक्षत आह शास्ते लोका देवता भवति षट् च॥ [४]

देवासुराः संयत्ता आसन्। स एतमिन्द्र आज्यस्यावकाशमपश्यत्। तेनावैक्षत। ततो देवा अभवन्। पराऽसुराः। य एवं विद्वानाज्यमवेक्षते। भवत्यात्मना। पराऽस्य भ्रातृव्यो भवति। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। यदाज्येनान्यानि हवीꣳष्यभिघारयति॥२२॥

अथ केनाऽऽज्यमिति। सत्येनेति ब्रूयात्। चक्षुर्वै सत्यम्। सत्येनैवैनदभि घारयति। ईश्वरो वा एषोऽन्धो भवितोः। यश्चक्षुषाऽऽज्यमवेक्षते। निमील्यावैक्षेत। दाधारात्मश्चक्षुः। अभ्याज्यं घारयति। आज्यं गृह्णाति॥२३॥

छन्दाꣳसि वा आज्यम्। छन्दाꣳस्येव प्रीणाति। चतुर्जुह्वां गृह्णाति। चतुष्पादः पशवः। पशूनेवाव रुन्धे। अष्टावुपभृति। अष्टाक्षरा गायत्री। गायत्रः प्राणः। प्राणमेव पशुषु दधाति। चतुर्ध्रुवायाम्॥२४॥

चतुष्पादः पशवः। पशुष्वेवोपरिष्टात्प्रति तिष्ठति। यजमानदेवत्या वै जुहूः। भ्रातृव्यदेवत्योपभृत्। चतुर्जुह्वां गृह्णन्भूयो गृह्णीयात्। अष्टावुपभृति गृह्णन्कनीयः। यजमानायैव भ्रातृव्यमुपस्तिं करोति। गौर्वै स्रुचः। चतुर्जुह्वां गृह्णाति। तस्माच्चतुष्पदी॥२५॥

अष्टावुपभृति। तस्मादष्टाशफा। चतुर्ध्रुवायाम्। तस्माच्चतुः स्तना। गामेव तथ्सꣳस्करोति। साऽस्मै सꣳस्कृतेषमूर्जं दुहे। यज्जुह्वां गृह्णाति। प्रयाजेभ्यस्तत्। यदुपभृति। प्रयाजानूयाजेभ्यस्तत्। सर्वस्मै वा एतद्यज्ञाय गृह्यते। यद्ध्रुवायामाज्यम्॥२६॥

अभिघारयति गृह्णाति ध्रुवायां चतुष्पदी प्रयाजानूयाजेभ्यस्तद्वै च॥ [५]

आपो॑ देवीरग्रेपुवो अग्रेगुव इत्या॑ह। रू॒पमे॒वासा॑मे॒तन्म॑हि॒मानं॒ व्याच॑ष्टे। अग्र॑ इ॒मं य॒ज्ञन्न॑य॒ताग्रे॑ य॒ज्ञप॑ति॒मित्या॑ह। अग्र॑ ए॒व य॒ज्ञं न॑यन्ति। अग्रे॑ य॒ज्ञप॑तिम्। यु॒ष्मानिन्द्रो॑ऽवृणीत वृत्र॒तूर्ये॑ यू॒यमिन्द्र॑मवृणीध्वं वृत्र॒तूर्य॒ इत्या॑ह। वृ॒त्रꣳ ह॑ हनि॒ष्यन्निन्द्र॒ आपो॑ वव्रे। आपो॒ हेन्द्रं॑ वव्रिरे। स॒ंज्ञामे॒वासा॑मे॒तथ्सामा॑नं॒ व्याच॑ष्टे। प्रोक्षि॑ता॒ः स्थेत्या॑ह॥२७॥

तेनाऽऽप॒ः प्रोक्षि॑ताः। अ॒ग्निर्दे॒वेभ्यो॒ निला॑यत। कृष्णो॑ रू॒पं कृ॒त्वा। स वन॒स्पती॒न्प्राविं॑शत्। कृष्णो॑ऽस्याखरे॒ष्ठोऽग्नये॑ त्वा॒ स्वाहेत्या॑ह। अ॒ग्नय॑ ए॒वैनं॒ जुष्टं॑ करोति। अथो॑ अ॒ग्नेरे॒व मेध॒मव॑ रुन्धे। वेदि॑रसि ब॒र्॒हिषे॑ त्वा॒ स्वाहेत्या॑ह। प्र॒जा वै ब॒र्॒हिः। पृ॒थि॒वी वेदि॑ः॥२८॥

प्र॒जा ए॒व पृ॑थि॒व्यां प्रति॑ष्ठापयति। ब॒र्॒हिर॑सि स्रु॒ग्भ्यस्त्वा॒ स्वाहेत्या॑ह। प्र॒जा वै ब॒र्॒हिः। यज॑मानः॒ स्रुचः॑। यज॑मानमे॒व प्र॒जासु॒ प्रति॑ष्ठापयति। दि॒वे त्वा॒ऽन्तरि॑क्षाय त्वा पृथि॒व्यै त्वेति॑ ब॒र्॒हिरा॒साद्य॒ प्रोक्ष॑ति। ए॒भ्य ए॒वैनं॑ल्लो॒केभ्यः॒ प्रोक्ष॑ति। अथ॒ ततः॑

स॒ह स्रु॒चा पु॒रस्ता॑त्प्र॒त्यञ्चं॑ ग्र॒न्थिं प्रत्यु॑क्षति। प्र॒जा वै ब॒र्हिः। यथा॒ सूत्यै॑ का॒ल आपः॑ पु॒रस्ता॒द्यन्ति॑॥२९॥

ता॒दृगे॒व तत्। स्व॒धा पि॒तृभ्य॒ इत्या॑ह। स्व॒धा॒का॒रो हि पि॑तॄ॒णाम्। ऊर्ग्भ॑व बर्हि॒षद्भ्य॒ इति॒ दक्षि॑णाये॒ श्रोणे॒रोत्त॑रस्ये॒ निन॑यति॒ सन्त॑त्यै। मासा॒ वै पि॒तरो॑ बर्हि॒षदः॑। मासा॑ने॒व प्री॑णाति। मासा॒ वा ओष॑धीर्व॒र्धय॑न्ति। मासाः॑ पचन्ति॒ समृ॑द्ध्यै। अन॑तिस्कन्दन् ह प॒र्जन्यो॑ वर्षति। यत्रै॒तदे॒वं क्रि॒यते॑॥३०॥

ऊ॒र्जा पृ॑थि॒वीं ग॑च्छ॒तेत्या॑ह। पृ॒थि॒व्यामे॒वोर्जं॑ दधाति। तस्मा॑त्पृथि॒व्या ऊ॒र्जा भु॑ञ्जते। ग्र॒न्थिं वि स्र॑ꣳसयति। प्रज॑नयत्ये॒व तत्। ऊ॒र्ध्वं प्राञ्च॒मुद्गू॑ढं प्र॒त्यञ्च॒मा य॑च्छति। तस्मा॑त्प्रा॒चीन॒ꣳ रेतो॑ धीयते। प्र॒तीचीः॑ प्र॒जा जा॑यन्ते। विष्णो॒ः स्तूपो॒ऽसीत्या॑ह। य॒ज्ञो वै विष्णुः॑॥३१॥

य॒ज्ञस्य॒ धृत्यै॑। पु॒रस्ता॑त्प्रस्त॒रं गृ॑ह्णाति। मुख्य॑मे॒वैनं॑ करोति। इय॑न्तं गृह्णाति। प्र॒जाप॑तिना यज्ञमु॒खेन॒ सम्मि॑तम्। इय॑न्तं गृह्णाति। य॒ज्ञ॒पु॒रुषा॒ सम्मि॑तम्। इय॑न्तं

गृह्णाति। एतावद्वै पुरुषे वीर्यम्। वीर्यसम्मितम्॥३२॥

अपरिमितं गृह्णाति। अपरिमितस्यावरुद्ध्यै। तस्मिन्पवित्रे अपि सृजति। यजमानो वै प्रस्तरः। प्राणापानौ पवित्रे। यजमान एव प्राणापानौ दधाति। ऊर्णाम्रदसं त्वा स्तृणामीत्याह। यथायजुरेवैतत्। स्वासस्थं देवेभ्य इत्याह। देवेभ्य एवैनथ्स्वासस्थं करोति॥३३॥

बर्हिः स्तृणाति। प्रजा वै बर्हिः। पृथिवी वेदिः। प्रजा एव पृथिव्यां प्रतिष्ठापयति। अनतिदृश्ञ्ञ्ँ स्तृणाति। प्रजयैवैनं पशुभिरनतिदृश्ञं करोति। धारयन्प्रस्तरं परिधीन्परि दधाति। यजमानो वै प्रस्तरः। यजमान एव तथ्स्वयं परिधीन्परि दधाति। गन्धर्वोऽसि विश्वावसुरित्याह॥३४॥

विश्वमेवायुर्यजमाने दधाति। इन्द्रस्य बाहुरसि दक्षिण इत्याह। इन्द्रियमेव यजमाने दधाति। मित्रावरुणौ त्वोत्तरतः परिधत्तामित्याह। प्राणापानौ मित्रावरुणौ। प्राणापानावेवास्मिन्दधाति। सूर्यस्त्वा पुरस्तात् पात्वित्याह। रक्षसामपहत्यै।

कस्याँश्चिद॒भिश॑स्त्या॒ इत्या॑ह। अप॑रिमितादे॒वैनं॑ पाति॥३५॥

वी॒तिहो॑त्रं त्वा कव॒ इत्या॑ह। अ॒ग्निमे॒व हो॒त्रेण॒ सम॑र्धयति। द्यु॒मन्त॒ꣳ समि॑धीम॒हीत्या॑ह॒ समि॑द्ध्यै। अग्ने॑ बृ॒हन्त॑मध्व॒र इत्या॑ह॒ वृद्ध्यै॑। वि॒शो य॒न्त्रे स्थ॒ इत्या॑ह। वि॒शां यत्यै॑। उ॒दी॒चीना॑ग्रे॒ नि द॑धाति॒ प्रति॑ष्ठित्यै। वसू॑नाꣳ रु॒द्राणा॑मादि॒त्याना॒ꣳ सद॑सि सीदे॒त्या॑ह। दे॒वता॑नामे॒व सद॑ने प्रस्त॒रꣳ सा॑दयति। जु॒हूर॑सि घृ॒ताची॒ नाम्ने॒त्या॑ह॥३६॥

अ॒सौ वै जु॒हूः। अ॒न्तरि॑क्षमुप॒भृत्। पृ॒थि॒वी ध्रु॒वा। तासा॑मे॒तदे॒व प्रि॒यं नाम॑। यद्घृ॒ताचीति॑। यद्घृ॒ताचीत्याह॑। प्रि॒येणै॒वैना॒ नाम्ना॑ सादयति। ए॒ता अ॑सदन्थ्सुकृ॒तस्य॑ लो॒क इत्या॑ह। स॒त्यं वै सु॑कृ॒तस्य॑ लो॒कः। स॒त्य ए॒वैनाः॑ सुकृ॒तस्य॑ लो॒के सा॑दयति। ता वि॑ष्णो पा॒हीत्या॑ह। य॒ज्ञो वै विष्णुः॑। य॒ज्ञस्य॒ धृत्यै॑। पा॒हि य॒ज्ञं पा॒हि य॒ज्ञप॑तिं पा॒हि मां य॑ज्ञ॒नियमित्या॑ह। य॒ज्ञाय॒ यज॑मानाया॒ऽऽत्मने॑। तेभ्य॑ ए॒वाऽऽशिष॒माशा॒स्तेऽना॑त्यै॑॥३७॥

स्थेत्या॑ह पृथि॒वी वेदि॒र्यन्ति॑ क्रि॒यते॒ वीणु॑र्वी॒र्य॑सम्मितं करोत्याह पाति॒ नाम्ने॒त्या॑ह लो॒के सा॑दयति॒ षट् च॑॥ [६]

अग्निना वै होत्राँ। देवा असुरानभ्यभवन्। अग्नये समिध्यमानायानुब्रूहीत्याह भ्रातृव्याभिभूत्यै। एकविꣳशतिमिध्मदारूणि भवन्ति। एकविꣳशो वै पुरुषः। पुरुषस्याऽऽप्त्यैँ। पञ्चदशेध्मदारूण्यभ्या दधाति। पञ्चदश वा अर्धमासस्य रात्रयः। अर्धमासशः संवथ्सर आँप्यते। त्रीन्परिधीन्परि दधाति॥३८॥

ऊर्ध्वे समिधावा दधाति। अनूयाजेभ्यः समिधमति शिनष्टि। षट्थ्सम्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः। ऋतूनेव प्रीणाति। वेदेनोप वाजयति। प्राजापत्यो वै वेदः। प्राजापत्यः प्राणः। यजमान आहवनीयः। यजमान एव प्राणं दधाति॥३९॥

त्रिरुप वाजयति। त्रयो वै प्राणाः। प्राणानेवास्मिन्दधाति। वेदेनोपयत्य स्रुवेण प्राजापत्यमाघारमा घारयति। यज्ञो वै प्रजापतिः। यज्ञमेव प्रजापतिं मुखत आरभते। अथोँ प्रजापतिः सर्वा देवताँः। सर्वा एव देवताँः प्रीणाति। अग्निमग्नीत्रिस्त्रिः सं मृड्ढीत्याह। त्र्यावृद्धि यज्ञः॥४०॥

अथो रक्षसामपहत्यै। परिधीन्थ्सं माँष्टि। पुनात्येवैनान्। त्रिस्त्रिः सं माँष्टि।

त्र्यावृद्धि यज्ञः। अथो मेध्यत्वाय। अथो एते वै देवाश्वाः। देवाश्वानेव तथ्सं मार्ष्टि। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै। आसीनोऽन्यमाघारमा घारयति॥४१॥

तिष्ठन्नन्यम्। यथाऽनो वा रथं वा युञ्ज्यात्। एवमेव तदध्वर्युर्यज्ञं युनक्ति। सुवर्गस्य लोकस्याभ्यूढ्यै। वहन्त्येनं ग्राम्याः पशवः। य एवं वेद। भुवनमसि वि प्रथस्वेत्याह। यज्ञो वै भुवनम्। यज्ञ एव यजमानं प्रजया पशुभिः प्रथयति। अग्ने यष्टरिदन्नम इत्याह॥४२॥

अग्निर्वै देवानां यष्टा। य एव देवानां यष्टा। तस्मा एव नमस्करोति। जुह्वेह्यग्निस्त्वा ह्वयति देवयज्यायाउपभृदेहि देवस्त्वा सविता ह्वयति देवयज्यायाइत्याह। आग्नेयी वै जुहूः। सावित्र्युपभृत्। ताभ्यामेवैनं प्रसूत आदत्ते। अग्नाविष्णू मा वामव क्रमिषमित्याह। अग्निः पुरस्तात्। विष्णुर्यज्ञः पश्चात्॥४३॥

ताभ्यामेव प्रतिप्रोच्यात्या क्रामति। विजिहाथां मा मा सन्तामित्याहाहिꣳसायै। लोकं मे लोककृतौ कृणुतमित्याह। आमेवैतामा शास्ते। विष्णोः स्थानमसीत्याह।

य॒ज्ञो वै विष्णुः॑। ए॒तत्खलु॒ वै दे॒वाना॒मप॑राजितमा॒यत॑नम्। यद्य॒ज्ञः। दे॒वाना॑मे॒वाप॑राजित आ॒यत॑ने तिष्ठति। इ॒त इन्द्रो॑ अकृणोद्वी॒र्या॑णीत्या॑ह॥४४॥

इ॒न्द्रि॒यमे॒व यज॑माने दधाति। स॒मा॒रभ्यो॒र्ध्वो अ॑ध्व॒रो दि॑वि॒स्पृश॒मित्या॑ह॒ वृद्धौ॑। आ॒घा॒रमा॑घा॒र्यमा॑ण॒मनु॑ समा॒रभ्य॑। ए॒तस्मि॑न्का॒ले दे॒वाः सु॑व॒र्गं लो॒कमा॑यन्। सा॒क्षादे॒व यज॑मानः सुव॒र्गं लो॒कमे॑ति। अथो॒ समृ॑द्धेनै॒व य॒ज्ञेन॒ यज॑मानः सुव॒र्गं लो॒कमे॑ति। अहु॑तो य॒ज्ञो य॒ज्ञप॑ते॒रित्या॒हानार्त्यै॑। इन्द्रा॑वा॒न्थ्स्वाहेत्या॑ह। इ॒न्द्रि॒यमे॒व यज॑माने दधाति। बृ॒हद्वा इत्या॑ह॥४५॥

सु॒व॒र्गो वै लो॒को बृ॒हद्वाः॑। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॒ सम॑ष्ट्यै। य॒ज॒मा॒न॒दे॒व॒त्या॑ वै जु॒हूः। भ्रा॒तृ॒व्य॒दे॒व॒त्यो॑प॒भृत्। प्रा॒ण आ॑घा॒रः। यथ्सꣳस्प॒र्शयै॑त्। भ्रातृ॑व्येऽस्य प्रा॒णं द॑ध्यात्। असꣳस्पर्शयन्न॒त्या क्रा॑मति। यज॑मान ए॒व प्रा॒णं द॑धाति। पा॒हि मा॑ऽग्ने॒ दुश्च॑रिता॒दा मा॒ सुच॑रिते भ॒जेत्या॑ह॥४६॥

अ॒ग्निर्वाव प॒वित्रम्॑। वृ॒जि॒नमनृ॑तं॒ दुश्च॑रितम्। ऋ॒जु॒कर्म॑ꣳ स॒त्यꣳ सुच॑रितम्।

अग्निरेवैनं वृजिनादनृताद्दुश्चरितात्पाति। ऋजुकर्मे सत्ये सुचरिते भजति। तस्मादेवमा शास्ते। आत्मनो गोपीथाय। शिरो वा एतद्यज्ञस्य। यदाघारः। आत्मा ध्रुवा॥४७॥

आघारमाघार्य ध्रुवाꣳ समनक्ति। आत्मन्नेव यज्ञस्य शिरः प्रति दधाति। द्विः समनक्ति। द्वौ हि प्राणापानौ। तदाहुः। त्रिरेव समञ्ज्यात्। त्रिधातु हि शिर इति। शिर इवैतद्यज्ञस्य। अथो त्रयो वै प्राणाः। प्राणानेवास्मिन्दधाति। मखस्य शिरोऽसि सञ्ज्योतिषा ज्योतिरङ्क्ष्वामित्याह। ज्योतिरेवास्मा उपरिष्टाद्दधाति। सुवर्गस्य लोकस्यानुख्यात्यै॥४८॥

परिदधाति प्राणं दधाति हि यज्ञो घारयति नम इत्याह पश्चाद्वीर्याणीत्याह भा इत्याह भजेत्याह ध्रुवैवास्मिन्दधाति त्रीणि च॥ [७]

धिष्णिया वा एते न्युप्यन्ते। यद्ब्रह्मा। यद्धोता। यदध्वर्युः। यदग्नीत्। यद्यजमानः। तान् यदन्तरेयात्। यजमानस्य प्राणान्थ्सङ्क्रर्षेत्। प्रमायुकः स्यात्।

पुरोडाशमपगृह्य सञ्चरत्यध्वर्युः॥४९॥

यजमानायैव तल्लोकꣳ शिꣳषति। नास्य प्राणान्थ्सङ्कर्षति। न प्रमायुको भवति। पुरस्तात् प्रत्यङ्ङासीनः। इडाया इडामा दधाति। हस्त्याꣳ होत्रे। पशवो वा इडा। पशवः पुरुषः। पशुष्वेव पशून्प्रतिष्ठापयति। इडायै वा एषा प्रजातिः॥५०॥

तां प्रजातिं यजमानोऽनु प्र जायते। द्विरङ्गुलावनक्ति पर्वणोः। द्विपाद्यजमानः प्रतिष्ठित्यै। सकृदुप स्तृणाति। द्विरा दधाति। सकृदभि घारयति। चतुः सम्पद्यते। चत्वारि वै पशोः प्रतिष्ठानानि। यावानेव पशुः। तमुपह्वयते॥५१॥

मुखमिव प्रत्युपह्वयेत। सम्मुखानेव पशूनुप ह्वयते। पशवो वा इडा। तस्माथ्सा-ऽन्वारभ्या। अध्वर्युणा च यजमानेन च। उपहूतः पशुमानसानीत्याह। उप ह्येनौ ह्वयते होता। इडायै देवतानामुपहवे। उपहूतः पशुमान्भवति। य एवं वेद॥५२॥

यां वै हस्त्यामिडामादधाति। वाचः सा भागधेयम्। यामुपह्वयते। प्राणानाꣳ सा। वाचं चैव प्राणाꣳश्चाव रुन्धे। अथ वा एतर्ह्युपहूतायामिडायाम्। पुरोडाशस्यैव

बर्हिषदो मीमाꣳसा। यजमानं देवा अब्रुवन्। हविर्नो निर्वपेति। नाहमभागो निर्वफस्यामीत्यब्रवीत्॥५३॥

न मयाऽभागयाऽनुवक्ष्यथेति वागब्रवीत्। नाहमभागा पुरोनुवाक्या भविष्यामीति पुरोनुवाक्या। नाहमभागा याज्या भविष्यामीति याज्या। न मयाऽभागेन वषट्करिष्यथेति वषट्कारः। यद्यजमानभागं निधाय पुरोडाशं बर्हिषदं करोति। तानेव तद्भागिनः करोति। चतुर्धा करोति। चतस्रो दिशः। दिक्ष्वेव प्रति तिष्ठति। बर्हिषदं करोति॥५४॥

यजमानो वै पुरोडाशः। प्रजा बर्हिः। यजमानमेव प्रजासु प्रतिष्ठापयति। तस्मादस्माऽन्याः प्रजाः प्रतितिष्ठन्ति। माꣳसेनान्याः। अथो खल्वाहुः। दक्षिणा वा एता हविर्यज्ञस्यान्तर्वेद्यवं रुध्यन्ते। यत्पुरोडाशं बर्हिषदं करोतीति। चतुर्धा करोति। चत्वारो ह्येते हविर्यज्ञस्यर्त्विजः॥५५॥

ब्रह्मा होताऽध्वर्युरग्नीत्। तमभि मृशेत्। इदं ब्रह्मणः। इदꣳ होतुः। इदमध्वर्योः।

इ॒दम॒ग्नीध॒ इति॑। यथै॒वादः सौ॒म्यैँऽध्व॒रे। आ॒देश॑मृ॒त्विग्भ्यो॒ दक्षि॑णा नी॒यन्तैँ॑। ता॒दृगे॒व तत्। अ॒ग्नीधेँ॑ प्रथ॒माया द॑धाति॥५६॥

अ॒ग्निमु॑खा॒ ह्यृद्धिः॑। अ॒ग्निमु॑खामे॒वर्द्धिं॒ यज॑मान ऋध्नोति। स॒कृदु॑प॒स्तीर्य॒ द्विरा॒दध॑त्। उ॒प॒स्तीर्य॒ द्विर॒भि घा॑रयति। षट्थ्सम्प॑द्यन्ते। षड्वा ऋ॒तवः॑। ऋ॒तूने॒व प्री॑णाति। वे॒देन॑ ब्र॒ह्मणेँ॑ ब्रह्मभा॒गं परि॑हरति। प्रा॒जा॒प॒त्यो वै वे॒दः। प्रा॒जा॒प॒त्यो ब्र॒ह्मा॥५७॥

स॒वि॒ता य॒ज्ञस्य॒ प्रसू॑त्यै। अथ॒ काम॑म॒न्येन॑। ततो॒ होत्रैँ॑। मध्यं॒ वा ए॒तद्य॒ज्ञस्य॑। यद्धोताँ॑। म॒ध्य॒त ए॒व य॒ज्ञं प्री॑णाति। अथाँ॑ध्व॒र्यवेँ॑। प्र॒ति॒ष्ठा वा ए॒षा य॒ज्ञस्य॑। यद॑ध्व॒र्युः। तस्माँ॑द्धविर्य॒ज्ञस्यै॒तामे॒वाऽऽवृ॒तम॑नु॑॥५८॥

अ॒न्या दक्षि॑णा नीयन्ते। य॒ज्ञस्य॒ प्रति॑ष्ठित्यै। अ॒ग्निम॑ग्नीथ्स॒कृथ्स॑कृ॒थ्सं मृ॒ड्ढीत्या॑ह। परा॑ङिव॒ ह्येत॑र्हि॑ य॒ज्ञः। इ॒षि॒ता दैव्या॒ होता॑र॒ इत्या॑ह। इ॒षि॒तꣳ हि कर्म॑ क्रि॒यतैँ॑। भ॒द्र॒वाच्या॑य॒ प्रेषि॑तो॒ मानु॑षः सूक्तवा॒काय॑ सू॒क्ता ब्रू॒हीत्या॑ह। आ॒मे॒वैतामा शाँ॑स्ते।

स्वगा दैव्या होतृभ्य इत्याह। यज्ञमेव तथ्स्वगा करोति। स्वस्तिर्मानुषेभ्य इत्याह। आमेवैतामा शास्ते। शं योर्ब्रूहीत्याह। शंयुमेव बार्हस्पत्यं भागधेयेन समर्धयति॥५९॥

चरत्यध्वर्युः प्रजातिर्ह्ययते वेदाँब्रवीद्बर्हिषदं करोत्यृत्विजौ दधाति ब्रह्माऽनुकरोति चत्वारिं च॥ [८]

अथ स्रुचावनुष्टुग्भ्यां वाजवतीभ्यां व्यूहति। प्रतिष्ठा वा अनुष्टुक्। अन्नं वाजः प्रतिष्ठित्यै। अन्नाद्यस्यावरुद्ध्यै। प्राचीं जुहूमूहति। जातानेव भ्रातृव्यान्प्रणुदते। प्रतीचीमुपभृतम्। जनिष्यमाणानेव प्रतिनुदते। सविषूच एवापोह्य सपत्नान् यजमानः। अस्मिँल्लोके प्रति तिष्ठति॥६०॥

द्वाभ्याम्। द्विप्रतिष्ठो हि। वसुभ्यस्त्वा रुद्रेभ्यस्त्वाऽऽदित्येभ्यस्त्वेत्याह। यथायजुरेवैतत्। स्रुक्षु प्रस्तरमनक्ति। इमे वै लोकाः स्रुचः। यजमानः प्रस्तरः। यजमानमेव तेजसाऽनक्ति। त्रेधाऽनक्ति। त्रय इमे लोकाः॥६१॥

एभ्य एवैनं लोकेभ्योऽनक्ति। अभिपूर्वमनक्ति। अभिपूर्वमेव यजमानं तेजसा-

ऽनक्ति। अ॒क्तꣳ रिहा॑णा॒ इत्या॑ह। तेजो॒ वा आज्यम्॑। यज॑मानः प्रस्त॒रः। यज॑मानमे॒व तेज॑साऽनक्ति। वि॒यन्तु॒ वय॒ इत्या॑ह। वयं॑ ए॒वैनं॑ कृ॒त्वा। सु॒व॒र्गं लो॒कं ग॑मयति॥६२॥

प्र॒जां योनिं॒ मा निर्मृ॑क्ष॒मित्या॑ह। प्र॒जायै॑ गोपी॒थाय॑। आप्या॑यन्ता॒माप॒ ओष॑धय॒ इत्या॑ह। आप॑ ए॒वौष॑धी॒रा प्या॑ययति। म॒रुतां॒ पृष॑तयः॒ स्थेत्या॑ह। म॒रुतो॒ वै वृष्ट्या॑ ईशते। वृष्टि॑मे॒वाव॑ रुन्धे। दिवं॑ गच्छ॒ ततो॑ नो॒ वृष्टि॒मेर॒येत्या॑ह। वृष्टि॒र्वै द्यौः। वृष्टि॑मे॒वाव॑ रुन्धे॥६३॥

याव॒द्वा अ॑ध्व॒र्युः प्र॑स्त॒रं प्र॒हर॑ति। ताव॑द॒स्यायु॑र्मीयते। आ॒यु॒ष्पा अ॑ग्ने॒ऽस्यायु॑र्मे पा॒हीत्या॑ह। आयु॑रे॒वाऽऽत्मन्ध॑त्ते। याव॒द्वा अ॑ध्व॒र्युः प्र॑स्त॒रं प्र॒हर॑ति। ताव॑दस्य॒ चक्षु॑र्मीयते। च॒क्षु॒ष्पा अ॑ग्नेऽसि॒ चक्षु॑र्मे पा॒हीत्या॑ह। चक्षु॑रे॒वाऽऽत्मन्ध॑त्ते। ध्रु॒वा-ऽसीत्या॑ह॒ प्रति॑ष्ठित्यै। यं प॑रि॒धिं प॒र्यध॑त्था॒ इत्या॑ह॥६४॥

य॒था॒य॒जुरे॒वैतत्। अग्ने॑ देव प॒णिभि॑र्वी॒यमा॑ण॒ इत्या॑ह। अ॒ग्नय॑ ए॒वैनं॒ जुष्टं॑

करोति। तन्त॑ ए॒तमनु॒ जोषं॑ भरा॒मीत्या॑ह। स॒जा॒ताने॒वास्मा॒ अनु॑कान्करोति। नेदे॒ष त्वद॑पचे॒तया॑ता॒ इत्या॒हानु॑ख्यात्यै। य॒ज्ञस्य॒ पाथ॒ उप॒ समि॑त॒मित्या॑ह। भूमान॑मे॒वोपै॑ति। प॒रि॒धीन्प्र ह॑रति। य॒ज्ञस्य॒ समि॑ष्ट्यै॥६५॥

स्रुचौ॒ सं प्रस्रा॑वयति। यदे॒व तत्र॑ क्रू॒रम्। तत्तेन॑ शमयति। जु॒ह्वामु॑प॒भृतम्॑। य॒ज॒मा॒न॒दे॒व॒त्या॑ वै जु॒हूः। भ्रा॒तृ॒व्य॒दे॒व॒त्यो॑प॒भृत्। यज॑मानायै॒व भ्रातृ॑व्य॒मुप॑स्तिं करोति। स॒ꣳस्रा॒वभा॑गाः॒ स्थेत्या॑ह। वस॑वो॒ वै रु॒द्रा आ॑दि॒त्याः सꣳस्रा॒वभा॑गाः। तेषां॒ तद्भा॑ग॒धेयम्॑॥६६॥

तानै॒व तेन॑ प्रीणाति। वै॒श्व॒दे॒व्यर्चा। ए॒ते हि विश्वे॑ दे॒वाः। त्रि॒ष्टुग्भ॑वति। इ॒न्द्रि॒यं वै त्रि॒ष्टुक्। इ॒न्द्रि॒यमे॒व यज॑माने दधाति। अ॒ग्नेर्वा॒मप॑न्नगृहस्य॒ सद॑सि सादया॒मीत्या॑ह। इ॒यं वा अ॒ग्निरप॑न्नगृहः। अ॒स्या ए॒वैने॒ सद॑ने सादयति। सु॒म्नाय॑ सुम्निनी सु॒म्ने मा॑ धत्त॒मित्या॑ह॥६७॥

प्र॒जा वै प॒शवः॑ सु॒म्नम्। प्र॒जामे॒व प॒शूना॒त्मन्ध॑त्ते। धु॒रि धु॒र्यौ॑ पात॒मित्या॑ह।

जा॒या॒प॒त्योर्गोपी॒थाय॑। अग्ने॑ऽदब्धायोऽशीततनो॒ इत्या॑ह। य॒था॒य॒जुरे॒वैतत्। पा॒हि मा॒ऽद्य दि॒वः पा॒हि प्रसि॑त्यै पा॒हि दुरि॑ष्ट्यै पा॒हि दु॑रद्म॒न्यै पा॒हि दुश्च॑रिता॒दित्या॑ह। आ॒मे॒वैतामा शा॑स्ते। अवि॑षन्नः पि॒तुं कृ॑णु सु॒षदा॒ योनि॒ꣳ स्वाहेती॑ध्मसं॒वृश्च॑नान्यन्वाहार्य॒पच॑नेऽभ्या॒धाय॑ फलीकरणहो॒मं जु॑होति। अति॑रिक्तानि॒ वा इ॑ध्मसं॒ वृश्च॑नानि॥६८॥

अति॑रिक्ताः फली॒कर॑णाः। अति॑रिक्तमाज्योच्छेष॒णम्। अति॑रिक्त ए॒वाति॑रिक्तं दधाति। अथो॒ अति॑रिक्तेने॒वाति॑रिक्तमा॒प्त्वाऽव॑ रुन्धे। वेदि॑र्दे॒वेभ्यो॒ निला॑यत। तां वे॒देनान्व॑विन्दन्। वे॒देन॒ वेदिं॑ विविदुः पृथि॒वीम्। सा प॑प्रथे पृथि॒वी पार्थि॑वानि। गर्भं॑ बिभर्ति॒ भुव॑नेष्व॒न्तः। ततो॑ य॒ज्ञो जा॑यते विश्व॒दानि॒रिति॑ पु॒रस्ता॑थ्स्तम्बय॒जुषो॑ वे॒देन॒ वेदि॒ꣳ सम्मा॒र्ष्ट्यनु॑वित्त्यै॥६९॥

अथो॒ यद्वे॒दश्च॒ वेदि॑श्च॒ भव॑तः। मि॒थु॒न॒त्वाय॒ प्रजा॑त्यै। प्र॒जाप॑ते॒र्वा ए॒तानि॒ श्मश्रू॑णि। यद्वे॒दः। पत्नि॑या उ॒पस्थ॒ आस्य॑ति। मि॒थु॒नमे॒व क॑रोति। वि॒न्दते॑ प्र॒जाम्।

वेदꣳ होताऽऽहवनीयाँथ्स्तृणन्नेति। यज्ञमेव तथ्सन्तनोत्योत्तरस्मादर्धमासात्। तꣳ सन्तमुत्तरेऽर्धमास आलभते॥७०॥

तं कालेकाल आगते यजते। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। स त्वा अध्वर्युः स्याँत्। यो यतो यज्ञं प्रयुङ्क्ते। तदेनं प्रतिष्ठापयतीति। वाताद्वा अध्वर्युर्यज्ञं प्रयुङ्क्ते। देवा गातुविदो गातुं वित्वा गातुमितेत्याह। यत एव यज्ञं प्रयुङ्क्ते। तदेनं प्रतिष्ठापयति। प्रति तिष्ठति प्रजया पशुभिर्यजमानः॥७१॥

तिष्ठतीमे लोका गमयति द्यौर्वृष्टिमेवावं रुन्धे पर्यधत्था इत्याह समिष्ट्यै भागधेयन्धत्तमित्याह वा इध्मसं वृश्चनान्यनुवित्त्यै लभते यजमानः॥ [९]

यो वा अयथादेवतं यज्ञमुपचरति। आ देवताँभ्यो वृश्च्यते। पापीयान्भवति। यो यथादेवतम्। न देवताँभ्य आवृश्च्यते। वसीयान्भवति। वारुणो वै पाशः। इमं विष्यामि वरुणस्य पाशमित्याह। वरुणपाशादेवैनाँ मुञ्चति। सवितृप्रसूतो यथादेवतम्॥७२॥

न दे॒वताँ॑भ्य॒ आवृ॑श्च्यते। वसी॑यान्भवति। धा॒तुश्च॒ योनौ॑ सुकृ॒तस्य॑ लो॒क इत्या॑ह। अ॒ग्निर्वै धा॒ता। पुण्यं॒ कर्म॑ सुकृ॒तस्य॑ लो॒कः। अ॒ग्निरे॒वैनां॑ धा॒ता। पुण्ये॒ कर्म॑णि सुकृ॒तस्य॑ लो॒के द॑धाति। स्यो॒नं मे॑ स॒ह पत्या॑ करो॒मीत्या॑ह। आ॒त्मन॑श्च॒ यज॑मानस्य॒ चानाँ॑त्यै स॒न्त्वाय॑। समायु॑षा॒ सं प्र॒जयेत्या॑ह॥ ७३॥

आ॒मे॒वैतामा शाँ॑स्ते पूर्णपा॒त्रे। अ॒न्त॒तो॑ऽनु॒ष्टुभाँ॑। चतु॑ष्प॒द्वा ए॒तच्छन्दः॒ प्रति॑ष्ठितं॒ पत्नि॑यै पूर्णपा॒त्रे भ॑वति। अ॒स्मिँल्लो॒के प्रति॑ तिष्ठा॒नीति॑। अ॒स्मिन्ने॒व लो॒के प्रति॑ तिष्ठति। अथो॒ वाग्वा अ॑नु॒ष्टुक्। वाङ्मि॑थु॒नम्। आपो॒ रेतः॑ प्र॒जन॑नम्। ए॒तस्मा॒द्वै मि॑थु॒नाद्वि॒द्योत॑मानः स्त॒नय॑न्वर्षति। रेतः॑ सि॒ञ्चन्॥ ७४॥

प्र॒जाः प्र॑ज॒नयन्॑। यद्वै य॒ज्ञस्य॒ ब्रह्म॑णा यु॒ज्यते॑। ब्रह्म॑णा॒ वै तस्य॑ विमो॒कः। अ॒द्भिः शान्तिः॑। विमु॑क्तं॒ वा ए॒तर्हि॒ योक्रं॒ ब्रह्म॑णा। आ॒दायै॑न॒त्पत्नी॑ स॒हाप उप॑गृह्णीते॒ शान्त्यै॑। अ॒ञ्ज॒लौ पू॑र्णपा॒त्रमा न॑यति। रेत॑ ए॒वास्याँ॑ प्र॒जां द॑धाति। प्र॒जया॒ हि म॑नु॒ष्यः॑ पू॒र्णः। मुखं॒ वि मृ॑ष्टे। अ॒व॒भृ॒थस्यै॒व रू॒पं कृ॒त्वोत्ति॑ष्ठति॥ ७५॥

स॒वि॒तृप्र॑सूतो यथादेव॒तं प्र॒जयेत्या॑ह सि॒श्चन्मृ॑ष्ट॒ एकं॑ च॥ [१०]

प॒रि॒वे॒षो वा ए॒ष वन॒स्पती॑नाम्। यदु॑पवे॒षः। य ए॒वं वेद॑। वि॒न्दते॑ परिवे॒ष्टारम्॑। तमु॑त्क॒रे। यं दे॒वा म॑नु॒ष्ये॑षु। उ॒प॒वे॒षमधा॑रयन्। ये अ॒स्मदप॑ चेतसः। तान॒स्मभ्य॑मि॒हा कु॑रु। उप॑वे॒षोप॑ विड्ढि नः॥७६॥

प्र॒जां पुष्टि॒मथो॒ धनम्॑। द्विप॒दो॑ न॒श्चतु॑ष्पदः। ध्रु॒वानन॑पगान्कु॒र्विति॑ पु॒रस्ता॑त्प्र॒त्यञ्च॒मुप॑ गूहति। तस्मा॑त्पु॒रस्ता॑त्प्र॒त्यञ्चः॑ शू॒द्रा अव॑स्यन्ति। स्थ॒वि॒मत उप॑गूहति। अप्र॑तिवादिन ए॒वैना॑न्कुरुते। धृष्टि॒र्वा उ॑पवे॒षः। शु॒चर्तो॑ वज्रो॒ ब्रह्म॑णा॒ स꣡ꣳशि॑तः। योप॑वे॒षे शुक्। साऽमुमृ॑च्छतु॒ यं द्वि॒ष्म इति॑॥७७॥

अथा॑स्मै नाम॒ गृह्य॒ प्रह॑रति। निर॒मुन्नु॑द॒ ओक॑सः। स॒पत्नो॒ यः पृ॑त॒न्यति॑। नि॒र्बा॒ध्ये॑न ह॒विषा॑। इन्द्र॑ एणं॒ परा॑शरीत्। इ॒हि ति॒स्रः प॑रा॒वतः॑। इ॒हि पञ्च॒ जना॒ꣳ अति॑। इ॒हि ति॒स्रोऽति॑ रोच॒नायाव॑त्। सूर्यो॒ अस॑द्दि॒वि। प॒र॒मान्त्वा॑ परा॒वतम्॑॥७८॥

इन्द्रो॑ नयतु वृत्र॒हा। यतो॒ न पुन॒रायं॑सि। श॒श्व॒तीभ्यः॒ समा॑भ्य॒ इति॑। त्रि॒वृद्वा

एष वज्रो ब्रह्मणा सꣳशितः। शुचैवैनं विध्वा। एभ्यो लोकेभ्यो निर्णुद्य। वज्रेण ब्रह्मणा स्तृणुते। हतोऽसाववधिष्मामुमित्याह स्तृत्यै। यं द्विष्यात्तं ध्यायेत्। शुचैवैनमर्पयति॥७९॥

प्रत्युष्टं दिवः शिल्पमयज्ञो घृतं च देवासुराः स एतमिन्द्र आपो देवीरग्निना धिष्णिया अथ स्रुचौ यो वा अयथादेवतं परिवेषो वा एकादश॥११॥

प्रत्युष्टमयज्ञ एषा हि विश्वेषां देवानामूर्जा पृथिवीमथो रक्षसान्तां प्रजातिं द्वाभ्यां तं कालेकाले नवसप्ततिः॥७९॥

प्रत्युष्टमर्पयति॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके तृतीयः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ चतुर्थः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके चतुर्थः प्रपाठकः ॥

ब्रह्मणे ब्राह्मणमालभते। क्षत्रायं राजन्यम्। मरुद्भ्यो वैश्यम्। तपसे शूद्रम्। तमसे तस्करम्। नारकाय वीरहणम्। पाप्मनै क्लीबम्। आक्रयायायोगूम्। कामाय पुꣳश्चलूम्। अतिक्रुष्टाय मागधम्॥१॥

गीतायं सूतम्। नृत्तायं शैलूषम्। धर्माय सभाचरम्। नर्मायं रेभम्। नरिष्ठायै भीमलम्। हसाय कारिम्। आनन्दायं स्त्रीषखम्। प्रमुदे कुमारीपुत्रम्। मेधायै रथकारम्। धैर्याय तक्षाणम्॥२॥

श्रमाय कौलालम्। मायायै कार्मारम्। रूपायं मणिकारम्। शुभे वपम्। शरव्याया इषुकारम्। हेत्यै धन्वकारम्। कर्मणे ज्याकारम्। दिष्टायं रज्जुसर्गम्। मृत्यवे मृगयुम्। अन्तकाय श्वनितम्॥३॥

स॒न्धये॑ जा॒रम्। गे॒हायो॑पप॒तिम्। निर्ऋ॑त्यै परिवि॒त्तम्। आर्त्यै॑ परिविविदा॒नम्। अरा॑ध्यै दिधिषू॒पतिम्॑। प॒वित्रा॑य भि॒षजम्॑। प्र॒ज्ञाना॑य नक्षत्रद॒र्शम्। निष्कृ॑त्यै पेशस्का॒रीम्। बला॑योप॒दाम्। वर्णा॑यानू॒रुधम्॑॥४॥

न॒दीभ्यः॑ पौञ्जि॒ष्टम्। ऋ॒क्षीका॑भ्यो॒ नैषा॑दम्। पु॒रु॒ष॒व्या॒घ्राय॑ दु॒र्मदम्॑। प्र॒युद्भ्य॒ उन्म॑त्तम्। ग॒न्ध॒र्वा॒प्स॒राभ्यो॒ व्रात्यम्॑। स॒र्प॒दे॒व॒ज॒नेभ्योऽप्र॑तिपदम्। अवे॑भ्यः कित॒वम्। इ॒र्यता॑या॒ अकि॑तवम्। पि॒शा॒चेभ्यो॑ बिदलका॒रम्। या॒तु॒धाने॑भ्यः कण्टकका॒रम्॥५॥

उ॒थ्सा॒देभ्य॑ः कु॒ब्जम्। प्र॒मुदे॑ वाम॒नम्। द्वा॒र्भ्यः स्रा॒मम्। स्वप्ना॑या॒न्धम्। अध॑र्माय बधि॒रम्। स॒ंज्ञाना॑य स्मरका॒रीम्। प्र॒का॒मोद्या॑योप॒सदम्॑। आ॒शि॒क्षायै॑ प्र॒श्ञिनम्॑। उ॒प॒शि॒क्षाया॑ अभिप्र॒श्ञिनम्॑। म॒र्यादा॑यै प्रश्ञविवा॒कम्॥६॥

ऋत्यै॑ स्ते॒नहृ॑दयम्। वैर॑हत्याय॒ पिशु॑नम्। विवि॑त्त्यै क्ष॒त्तारम्॑। औप॑द्रष्टाय सङ्ग्रही॒तारम्॑। बला॑यानुच॒रम्। भू॒म्ने प॑रिष्क॒न्दम्। प्रि॒याय॑ प्रियवा॒दिनम्॑। अरि॑ष्ट्या अश्वसा॒दम्। मेधा॑य वासः पल्पू॒लीम्। प्र॒का॒माय॑ रजयि॒त्रीम्॥७॥

भायै दार्वाहारम्। प्रभाया आग्नेन्धम्। नाकस्य पृष्ठायाभिषेक्तारम्। ब्रध्नस्य विष्टपाय पात्रनिर्णेगम्। देवलोकाय पेशितारम्। मनुष्यलोकाय प्रकरितारम्। सर्वेभ्यो लोकेभ्य उपसेक्तारम्। अवर्त्यै वधायोपमन्थितारम्। सुवर्गाय लोकाय भागदुघम्। वर्षिष्ठाय नाकाय परिवेष्टारम्॥८॥

अर्मेभ्यो हस्तिपम्। जवायाश्वपम्। पुष्ट्यै गोपालम्। तेजसेऽजपालम्। वीर्यायाविपालम्। इरायै कीनाशम्। कीलालाय सुराकारम्। भद्राय गृहपम्। श्रेयसे वित्तधम्। अध्यक्षायानुक्षत्तारम्॥९॥

मन्यवेऽयस्तापम्। क्रोधाय निसरम्। शोकायाभिसरम्। उत्कूलविकूलाभ्यां त्रिस्थिनम्। योगाय योक्तारम्। क्षेमाय विमोक्तारम्। वपुषे मानस्कृतम्। शीलायाञ्जनीकारम्। निर्ऋत्यै कोशकारीम्। यमायासूम्॥१०॥

यम्यै यमसूम्। अथर्वभ्योऽवतोकाम्। संवथ्सराय पर्यारिणीम्। परिवथ्सराया-विजाताम्। इदावथ्सरायापस्कद्वरीम्। इद्वथ्सरायातीत्वरीम्। वथ्सराय

विजर्जराम्। संवथ्सराय पलिक्नीम्। वनाय वनपम्। अन्यतारण्याय दावपम्॥११॥

सरोभ्यो धैवरम्। वेशन्ताभ्यो दाशम्। उपस्थावरीभ्यो बैन्दम्। नड्वलाभ्यः शौष्कलम्। पार्याय कैवर्तम्। अवार्याय मार्गारम्। तीर्थेभ्य आन्दम्। विषमेभ्यो मैनालम्। स्वनेभ्यः पर्णकम्। गुहाभ्यः किरातम्। सानुभ्यो जम्भकम्। पर्वतेभ्यः किम्पूरुषम्॥१२॥

प्रतिश्रुत्काया ऋतुलम्। घोषाय भषम्। अन्ताय बहुवादिनम्। अनन्ताय मूकम्। महसे वीणावादम्। क्रोशाय तूणवध्मम्। आक्रन्दाय दुन्दुभ्याघातम्। अवरस्पराय शङ्खध्मम्। ऋभुभ्योजिनसन्धायम्। साध्येभ्यश्चर्मम्णम्॥१३॥

बीभथ्सायै पौल्कसम्। भूत्यै जागरणम्। अभूत्यै स्वपनम्। तुलायै वाणिजम्। वर्णाय हिरण्यकारम्। विश्वेभ्यो देवेभ्यः सिध्मलम्। पश्चाद्घोषाय ग्लावम्। ऋत्यै जनवादिनम्। व्यृद्ध्या अपगल्भम्। सꣳशराय प्रच्छिदम्॥१४॥

हसाय पुꣳश्चलूमा लभते। वीणावादं गणकं गीताय। यादसे शाबुल्याम्। नर्माय

भद्रवतीम्। तूणवध्मं ग्रामण्यं पाणिसङ्घातं नृत्तायं। मोदायानुक्रोशकम्। आनन्दायं तलवम्॥१५॥

अक्षराजायं कितवम्। कृतायं सभाविनम्। त्रेतांया आदिनवदर्शम्। द्वापरायं बहिः सदम्। कलये सभास्थाणुम्। दुष्कृतायं चरकाचार्यम्। अध्वने ब्रह्मचारिणम्। पिशाचेभ्यः सैलगम्। पिपासायै गोव्यच्छम्। निर्ऋत्यै गोघातम्। क्षुधे गोविकर्तम्। क्षुत्तृष्णाभ्यान्तम्। यो गां विकृन्तन्तं माꣳसं भिक्षमाण उपतिष्ठते॥१६॥

भूम्यै पीठसर्पिणमा लभते। अग्नयेऽꣳसलम्। वायवे चाण्डालम्। अन्तरिक्षाय वꣳशनर्तिनम्। दिवे खलतिम्। सूर्याय हर्यक्षम्। चन्द्रमसे मिर्मिरम्। नक्षत्रेभ्यः किलासम्। अह्ने शुक्लं पिङ्गलम्। रात्रियै कृष्णं पिङ्गाक्षम्॥१७॥

वाचे पुरुषमा लभते। प्राणमपानं व्यानमुदानꣳ समानं तान् वायवे। सूर्याय चक्षुरा लभते। मनश्चन्द्रमसे। दिग्भ्यः श्रोत्रम्। प्रजापतये पुरुषम्॥१८॥

अथैतानरूपेभ्य आलभते। अतिह्रस्वमतिदीर्घम्। अतिकृशमत्यꣳसलम्।

अतिशुक्रमतिकृष्णम्। अतिश्लक्ष्णमतिलोमशम्। अतिकिरिटमतिदन्तुरम्। अतिमिर्मिरमतिमेमिषम्। आशायै जामिम्। प्रतीक्षायै कुमारीम्॥१९॥

ब्रह्मणे गीताय श्रमाय सन्धये नदीभ्य उथ्सादेभ्य ऋत्यै भाया अर्मेभ्यो मन्यवे यम्यै दशदश सरोभ्यो द्वादश प्रतिश्रुत्काये बीभथ्साये दशदश हसाय सप्ताक्षराजाय त्रयोदश भूम्यै दश वाचे षडथ नवैकान्नविंशतिः॥१९॥

ब्रह्मणे यम्यै नवदश॥१९॥

ब्रह्मणे कुमारीम्॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके चतुर्थः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ पञ्चमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके पञ्चमः प्रपाठकः ॥

स॒त्यं प्रप॑द्ये। ऋ॒तं प्रप॑द्ये। अ॒मृतं॒ प्रप॑द्ये। प्र॒जाप॑तेः प्रि॒यां त॒नुव॒मना॑र्तां॒ प्रप॑द्ये। इ॒दम॒हं प॑श्चद॒शेन॒ वज्रे॑ण। द्वि॒षन्तं॒ भ्रातृ॑व्य॒मव॑ क्रामामि। यो॑ऽस्मान्द्वेष्टि॑। यं च॑ व॒यं द्वि॒ष्मः। भूर्भुव॒ः सुव॑ः। हिम्॥१॥

स॒त्यं दर्श॑॥ [१]

प्र वो॒ वाजा॑ अ॒भिद्य॑वः। ह॒विष्म॑न्तो घृ॒ताच्या॑। दे॒वाञ्जि॑गाति सुम्न॒युः। अग्न॒ आया॑हि वी॒तये॑। गृ॒णा॒नो ह॒व्यदा॑तये। नि होता॑ सश्सि ब॒र्॒हिषि॑। तं त्वा॑ स॒मिद्भि॑रङ्गिरः। घृ॒तेन॑ वर्धयामसि। बृ॒हच्छो॑चा यविष्ठ्य। स नः॑ पृ॒थुः श्र॒वाय्यम्॑॥२॥

अच्छा॑ देव विवाससि। बृ॒हद॑ग्ने सु॒वीर्यम्॑। ई॒डेन्यो॑ नम॒स्य॑स्ति॒रः। तमा॑ꣳसि दर्श॒तः। सम॒ग्निरि॑ध्यते॒ वृषा॑। वृषो॑ अ॒ग्निः समि॑ध्यते। अश्वो॒ न दे॑व॒वाह॑नः। तꣳ ह॒विष्म॑न्त ईडते। वृष॑णं त्वा व॒यं वृषन्। वृषा॑णः॒ समि॑धीमहि॥३॥

अग्ने॒ दीद्य॑तं बृ॒हत्। अ॒ग्निं दू॒तं वृ॑णीमहे। होता॑रं वि॒श्ववे॑दसम्। अ॒स्य य॒ज्ञस्य॑ सु॒क्रतुम्॑। स॒मि॒ध्यमा॑नो अध्व॒रे। अ॒ग्निः पा॑व॒क ईड्यः॑। शो॒चिष्के॑श॒स्तमी॑महे। समि॑द्धो अग्न आहुत। दे॒वान् य॑क्षि स्वध्वर। त्वꣳ हि ह॑व्य॒वाडसि॑। आ जु॑होत दुव॒स्यत॑। अ॒ग्निं प्र॑य॒त्य॑ध्व॒रे। वृ॒णी॒ध्वꣳ ह॑व्य॒वाह॑नम्। त्वं वरु॑ण उ॒त मि॒त्रो अ॑ग्ने। त्वां व॑र्धन्ति म॒तिभि॒र्वसि॑ष्ठाः। त्वे वसु॑ सुषण॒नानि॑ सन्तु। यू॒यं पा॑त स्व॒स्तिभिः॒ सदा॑ नः॥४॥

श्र॒वाय्य॑मिधीम॒ह्यसि॑ स॒प्त च॑॥ [२]

अग्ने॑ म॒हाꣳ अ॑सि ब्राह्मण भारत। असा॒वसौ॑। दे॒वेद्धो॒ मन्वि॑द्धः। ऋषि॑ष्टुतो॒ विप्रा॑नुमदितः। क॒वि॒श॒स्तो ब्रह्म॑सꣳशितो घृ॒ताह॑वनः। प्र॒णीर्य॒ज्ञाना॑म्। र॒थीर॑ध्व॒राणा॑म्। अ॒तूर्तो॒ होता॑। तूर्णि॑र्हव्य॒वाट्। आस्पात्रं॑ जु॒हूर्दे॒वाना॑म्॥५॥

च॒म॒सो दे॑व॒पानः॑। अ॒राꣳ इ॑वाग्ने ने॒मिर्दे॒वाꣳस्त्वं प॑रि॒भूर॑सि। आ व॑ह दे॒वान् यज॑मानाय। अ॒ग्निम॑ग्न॒ आव॑ह। सोम॒माव॑ह। अ॒ग्निमाव॑ह। प्र॒जाप॑ति॒माव॑ह। अ॒ग्नीषोमा॒वाव॑ह। इ॒न्द्रा॒ग्नी आव॑ह। इन्द्र॒माव॑ह। म॒हे॒न्द्रमाव॑ह। दे॒वाꣳ आ॑ज्य॒पाꣳ

आव॑ह। अ॒ग्निꣳ होत्रायाव॑ह। स्वं म॑हि॒मान॒मा व॑ह। आ चा॑ग्ने दे॒वान् वह॑। सु॒यजा॑ च यज जातवेदः॥६॥

दे॒वाना॒मिन्द्र॒मा व॑हु॒ षट् च॑॥ [३]

अ॒ग्निर्होता॒ वेत्व॒ग्निः। होत्रं वे॑त्तु प्रावि॒त्रम्। स्मो व॒यम्। सा॒धु ते॑ यजमान दे॒वता॑। घृ॒तव॑तीमध्वर्यो॒ स्रुच॒मास्य॑स्व। दे॒वा॒युवं॑ वि॒श्ववा॑राम्। ईडा॑महै दे॒वाꣳ ई॒डेन्यान्॑। न॒म॒स्याम॑ नम॒स्यान्॑। यजा॑म य॒ज्ञियान्॑॥७॥

अ॒ग्निर्होता॒ नव॑॥ [४]

स॒मिधो॑ अग्न॒ आज्य॑स्य वियन्तु। तनू॒नपा॑दग्न॒ आज्य॑स्य वेतु। इ॒डो अ॑ग्न॒ आज्य॑स्य वियन्तु। ब॒र्हिर॑ग्न॒ आज्य॑स्य वेतु। स्वाहा॒ऽग्निम्। स्वाहा॒ सोमम्॑। स्वाहा॒ऽग्निम्। स्वाहा॑ प्र॒जाप॑तिम्। स्वाहा॒ऽग्नीषोमौ॑। स्वाहे॑न्द्रा॒ग्नी। स्वाहेन्द्रम्॑। स्वाहा॑ महे॒न्द्रम्। स्वाहा॑ दे॒वाꣳ आ॑ज्य॒पान्। स्वाहा॒ऽग्निꣳ होत्राञ्जु॑षा॒णाः। अग्न॒ आज्य॑स्य वियन्तु॥८॥

इ॒न्द्रा॒ग्नी पञ्च॑ च॥ [५]

अ॒ग्निर्वृ॒त्राणि॑ जङ्घ॒नत्। द्र॒वि॒ण॒स्युर्वि॑प॒न्यया॑। समि॑द्धः शु॒क्र आहु॑तः। जु॒षा॒णो अ॒ग्निराज्य॑स्य वेतु। त्वꣳ सो॑मासि॒ सत्प॑तिः। त्वꣳ राजो॒त वृ॑त्र॒हा। त्वं भ॒द्रो अ॑सि॒ क्रतुः॑। जु॒षा॒णः सोम॒ आज्य॑स्य ह॒विषो॑ वेतु। अ॒ग्निः प्र॒त्नेन॒ जन्म॑ना। शुम्भा॑नस्त॒नुव॒ꣳ स्वाम्। क॒विर्विप्रे॑ण वावृधे। जु॒षा॒णो अ॒ग्निराज्य॑स्य वेतु। सोम॑ गी॒र्भिष्ट्वा॑ व॒यम्। व॒र्धया॑मो वचो॒विदः॑। सु॒मृ॒डी॒को न॒ आवि॑श। जु॒षा॒णः सोम॒ आज्य॑स्य ह॒विषो॑ वेतु॥९॥

स्वाꣳ षट् च॑॥ [६]

अ॒ग्निर्मू॒र्धा दि॒वः क॒कुत्। पतिः॑ पृथि॒व्या अ॒यम्। अ॒पाꣳ रेताꣳसि जिन्वति। भुवो॑ य॒ज्ञस्य॒ रज॑सश्च ने॒ता। यत्रा॑ नि॒युद्भिः॒ सच॑से शि॒वाभिः॑। दि॒वि मू॒र्धानं॑ दधिषे सुव॒र्षाम्। जि॒ह्वाम॑ग्ने चकृषे हव्य॒वाह॑म्। प्रजा॑पते॒ न त्वदे॒तान्य॒न्यः। विश्वा॑ जा॒तानि॒ परि॒ ता ब॑भूव। यत्का॑मास्ते जहु॒मस्तं नो॑ अस्तु॥१०॥

व॒यꣳ स्याम॒ पत॑यो रयी॒णाम्। स वे॑द पु॒त्रः पि॒तर॒ꣳ स मा॒तरम्॑। स सू॒नुर्भु॑व॒त्स

भुवत्पुनर्मघः। स द्यामौर्णोदन्तरिक्ष꣣ꣳ स सुवः। स विश्वा भुवो अभवथ्स आभवत्। अग्नीषोमा सवेदसा। सहूती वनतङ्गिरः। सन्देवत्रा बभूवथुः। युवमेतानि दिवि रोचनानि। अग्निश्च सोम सक्रतू अधत्तम्॥११॥

युव꣣ सिन्धूꣳ रभिशस्तेरवद्यात्। अग्नीषोमावमुञ्चतं गृभीतान्। इन्द्राग्नी रोचना दिवः। परि वाजेषु भूषथः। तद्वाञ्चेति प्रवीर्यम्। श्ञथद्वृत्रमुत सनोति वाजम्। इन्द्रा यो अग्नी सहुरी सपर्यात्। इरज्यन्ता वसव्यस्य भूरेः। सहस्तमा सहसा वाजयन्ता। एन्द्र सानसिꣳ रयिम्॥१२॥

सजित्वानꣳ सदासहम्। वर्षिष्ठमूतये भर। प्रससाहिषे पुरुहूत शत्रून्। ज्येष्ठस्ते शुष्म इह रातिरस्तु। इन्द्रा भर दक्षिणेना वसूनि। पतिः सिन्धूनामसि रेवतीनाम्। महाꣳ इन्द्रो य ओजसा। पर्जन्यो वृष्टिमाꣳ इव। स्तोमैर्वथ्सस्य वावृधे। महाꣳ इन्द्रो नृवदाचर्षणिप्राः॥१३॥

उत द्विबर्हा अमिनः सहोभिः। अस्मद्रियग्वावृधे वीर्याय। उरुः पृथुः सुकृतः

कृतृभिर्भूत्। पिप्रीहि देवाꣳ उशतो यविष्ठ। विद्वाꣳ ऋतूꣳरृतुपते यजेह। ये दैव्या ऋत्विजस्तेभिरग्ने। त्वꣳ होतॄणामस्यायजिष्ठः। अग्निꣳ स्विष्टकृतम्। अयाडग्निरग्नेः प्रिया धामानि। अयाट्थ्सोमस्य प्रिया धामानि॥१४॥

अयाडग्नेः प्रिया धामानि। अयाद्व्रजापतेः प्रिया धामानि। अयाडग्नीषोमयोः प्रिया धामानि। अयाडिन्द्राग्नियोः प्रिया धामानि। अयाडिन्द्रस्य प्रिया धामानि। अयाण्महेन्द्रस्य प्रिया धामानि। अयाड्देवानामाज्यपानां प्रिया धामानि। यक्षदग्नेर्होतुः प्रिया धामानि। यक्षथ्स्वं महिमानम्। आयजतामेज्या इषः। कृणोतु सो अध्वरा जातवेदाः। जुषताꣳ हविः। अग्ने यदद्य विशो अध्वरस्य होतः। पावक शोचे वेष्ट्वꣳ हि यज्वा। ऋता यजासि महिना वियद्भूः। हव्या वह यविष्ठ या ते अद्य॥१५॥

अस्त्वधत्तꣳ रयिं चर्षणिप्राः सोमस्य प्रिया धामानीषः षट्ट्वं॥ [७]

उपहूतꣳ रथन्तरꣳ सह पृथिव्या। उप मा रथन्तरꣳ सह पृथिव्या ह्वयताम्। उपहूतं वामदेव्यꣳ सहान्तरिक्षेण। उप मा वामदेव्यꣳ सहान्तरिक्षेण ह्वयताम्।

उप॑हूतं बृ॒हथ्स॒ह दि॒वा। उप॑ मा बृ॒हथ्स॒ह दि॒वा ह्व॑यताम्। उप॑हूताः स॒प्त होत्राः॑। उप॑ मा स॒प्त होत्राः॑ ह्वयन्ताम्। उप॑हूता धे॒नुः स॒हर्ष॑भा। उप॑ मा धे॒नुः स॒हर्ष॑भा ह्वयताम्॥१६॥

उप॑हूतो भ॒क्षः सखा॑। उप॑ मा भ॒क्षः सखा॑ ह्वयताम्। उप॑हूताँ(४)हो। इडोप॑हूता। उप॑हूतेडा॑। उपो॑ अ॒स्मा ३ इडा॑ ह्वयताम्। इडोप॑हूता। उप॑हूतेडा॑। मा॒न॒वी घृ॒तप॑दी मैत्रावरु॒णी। ब्रह्म॑ दे॒वकृ॑त॒मुप॑हूतम्॥१७॥

दैव्या॑ अध्व॒र्यव॒ उप॑हूताः। उप॑हूता मनु॒ष्याः॑। य इ॒मं य॒ज्ञमवान्। ये य॒ज्ञप॑तिं॒ वर्धान्। उप॑हूते॒ द्यावा॑पृथि॒वी। पू॒र्व॒जे ऋ॒तावरी। दे॒वी दे॒वपु॑त्रे। उप॑हूतो॒ऽयं यज॑मानः। उत्त॑रस्यान्देवय॒ज्याया॒मुप॑हूतः। भूय॑सि हवि॒ष्करं॑ण॒ उप॑हूतः। दि॒व्ये धाम॒न्नुप॑हूतः। इ॒दं मे॑ दे॒वा ह॒विर्जु॑षन्ता॒मिति॒ तस्मि॒न्नुप॑हूतः। विश्व॑मस्य प्रि॒यमुप॑हूतम्। विश्व॑स्य प्रि॒यस्योप॑हूत॒स्योप॑हूतः॥१८॥

स॒हर्ष॑भा ह्वयता॒मुप॑हूत॒ ३ हवि॒ष्करं॑ण॒ उप॑हूतश्च॒त्वारि॑ च॥ [८]

देवं बर्हिः। वसुवने वसुधेयस्य वेतु। देवो नराशꣳसः। वसुवने वसुधेयस्य वेतु। देवो अग्निः स्विष्टकृत्। सुद्रविणा मन्द्रः कविः। सत्यमन्मायजी होता। होतुर्होतुरायजीयान्। अग्ने यान्देवानयाट्। याꣳ अपिप्रेः। ये ते होत्रे अमथ्सत। ताꣳ ससनुषीꣳ होत्रान्देवङ्गमाम्। दिवि देवेषु यज्ञमेरयेमम्। स्विष्टकृच्चाग्ने होताऽभूः। वसुवने वसुधेयस्य नमोवाके वीहि॥१९॥

अपिप्रेः पञ्च च॥ [९]

इदं द्यावापृथिवी भद्रमभूत्। आधर्म सूक्तवाकम्। उत नमोवाकम्। ऋध्यास्म सूक्तोच्यमग्ने। त्वꣳ सूक्तवागसि। उपश्रितो दिवः पृथिव्योः। ओमन्वती तेऽस्मिन् यज्ञे यजमान द्यावापृथिवी स्ताम्। शङ्गये जीरदानू। अत्रस्नू अप्रवेदे। उरुगव्यूती अभयं कृतौ॥२०॥

वृष्टिद्यावा रीत्यापा। शम्भुवौ मयोभुवौ। ऊर्जस्वती च पयस्वती च। सूपचरणा च स्वधिचरणा च। तयोराविदि। अग्निरिदꣳ हविरजुषत। अवीवृधत महो

ज्यायो॑ऽकृत। सोम॑ इ॒द꣣ꣳह॒विर॑जुषत। अवी॑वृधत॒ महो॒ ज्यायो॑ऽकृत। अ॒ग्निरि॒दꣳ ह॒विर॑जुषत॥२१॥

अवी॑वृधत॒ महो॒ ज्यायो॑ऽकृत। प्र॒जाप॑तिरि॒दꣳ ह॒विर॑जुषत। अवी॑वृधत॒ महो॒ ज्यायो॑ऽकृत। अ॒ग्नीषोमा॑वि॒दꣳ ह॒विर॑जुषेताम्। अवी॑वृधेतां॒ महो॒ ज्यायो॑ऽक्राताम्। इ॒न्द्रा॒ग्नी इ॒दꣳ ह॒विर॑जुषेताम्। अवी॑वृधेतां॒ महो॒ ज्यायो॑ऽक्राताम्। इन्द्र॑ इ॒दꣳ ह॒विर॑जुषत। अवी॑वृधत॒ महो॒ ज्यायो॑ऽकृत। म॒हे॒न्द्र इ॒दꣳ ह॒विर॑जुषत॥२२॥

अवी॑वृधत॒ महो॒ ज्यायो॑ऽकृत। दे॒वा आ॑ज्य॒पा आज्य॑मजुषन्त। अवी॑वृधन्त॒ महो॒ ज्यायो॑ऽक्रत। अ॒ग्निर्होत्रेणे॒दꣳ ह॒विर॑जुषत। अवी॑वृधत॒ महो॒ ज्यायो॑ऽकृत। अ॒स्यामृध॒द्धोत्रा॑यान्देवङ्ग॒मायाम्। आशा॑स्ते॒ऽयं यज॑मानो॒ऽसौ। आयु॒रा शा॑स्ते। सु॒प्र॒जा॒स्त्वमा शा॑स्ते। स॒जा॒त॒व॒न॒स्यामा शा॑स्ते॥२३॥

उत्त॑रान्देवय॒ज्यामा शा॑स्ते। भूयो॑ हवि॒ष्कर॑ण॒मा शा॑स्ते। दि॒व्यं धामा शा॑स्ते। विश्वं॑ प्रि॒यमा शा॑स्ते। यद॒नेन॑ ह॒विषाऽऽशा॑स्ते। तद॑श्या॒त्तद्ध्या॑त्। तद॑स्मै दे॒वा

रा॑सन्ताम्। तद॒ग्निर्दे॒वो दे॒वेभ्यो॒ वन॑ते। व॒यम॒ग्नेर्मानु॑षाः। इ॒ष्टं च॑ वी॒तं च॑। उ॒भे च॑ नो॒ द्यावा॑पृथि॒वी अ॑ꣳहसस्पाताम्। इ॒ह गति॑र्वा॒मस्ये॒दं च॑। नमो॑ दे॒वेभ्य॑ः॥२४॥

अ॒भ॒यं॒ कृता॑वकृता॒ग्निरि॒दꣳ ह॒विर॑जुषत महे॒न्द्र इ॒दꣳ ह॒विर॑जुषत सजातवन॒स्यामा शाँस्ते वी॒तं च॒ त्रीणि॑ च॥——[१०]

तच्छं॒ योरावृ॑णीमहे। गा॒तुं य॒ज्ञाय॑। गा॒तुं य॒ज्ञप॑तये। दैवी॑ स्व॒स्तिर॑स्तु नः। स्व॒स्तिर्मानु॑षेभ्यः। ऊ॒र्ध्वं जि॑गातु भेष॒जम्। शं नो॑ अस्तु द्वि॒पदे॑। शं चतु॑ष्पदे॥२५॥

तच्छं॒ योर॒ष्टौ॥——[११]

आप्या॑यस्व॒ सन्ते॑। इ॒ह त्वष्टा॑रमग्रि॒यं तन्न॑स्तु॒रीपम्॑। दे॒वानां॒ पत्नी॑रुश॒तीर॑वन्तु नः। प्राव॑न्तु नस्तु॒जये॒ वाज॑सातये। याः पार्थि॑वासो॒ या अ॒पामपि॑ व्र॒ते। ता नो॑ देवीः सुहवाः॒ शर्म॑ यच्छत। उ॒त ग्ना वि॑यन्तु दे॒वप॑त्नीः। इ॒न्द्रा॒ण्य॑ग्नाय्य॒श्विनी॒ राट्। आ रोद॑सी वरुणा॒नी शृ॑णोतु। वि॒यन्तु॑ दे॒वीर्य ऋ॒तुर्जनी॑नाम्॥२६॥

अ॒ग्निर्होता॑ गृ॒हप॑तिः॒ स राजा॑। विश्वा॑ वेद॒ जनि॑मा जा॒तवे॑दाः। दे॒वाना॑मु॒त यो मर्त्या॑नाम्। यजि॑ष्ठः॒ स प्र य॑जतामृ॒तावा॑। व॒यमु॑ त्वा गृहपते॒ जना॑नाम्। अग्ने॒

अकर्म समिधा बृहन्तम्। अस्थूरि णो गार्हपत्यानि सन्तु। तिग्मेन नस्तेजसा स ँ शिशाधि॥२७॥

जनीनामष्टौ च॥ [१२]

उपहूत ँ रथन्तर ँ सह पृथिव्या। उप मा रथन्तर ँ सह पृथिव्या ह्वयताम्। उपहूतं वामदेव्य ँ सहान्तरिक्षेण। उप मा वामदेव्य ँ सहान्तरिक्षेण ह्वयताम्। उपहूतं बृहथ्सह दिवा। उप मा बृहथ्सह दिवा ह्वयताम्। उपहूताः सप्त होत्राः। उप मा सप्त होत्रा ह्वयन्ताम्। उपहूता धेनुः सहर्षभा। उप मा धेनुः सहर्षभा ह्वयताम्॥२८॥

उपहूतो भक्षः सखा। उप मा भक्षः सखा ह्वयताम्। उपहूताँ(४)हो। इडोपहूता। उपहूतेडा। उपो अस्मा ँ इडा ह्वयताम्। इडोपहूता। उपहूतेडा। मानवी घृतपदी मैत्रावरुणी। ब्रह्म देवकृतमुपहूतम्॥२९॥

दैव्या अध्वर्यव उपहूताः। उपहूता मनुष्याः। य इमं यज्ञमवान्। ये यज्ञपत्नीं

वर्धान्॑। उप॑हूते॒ द्यावा॑पृथि॒वी। पू॒र्व॒जे ऋ॒ताव॑री। दे॒वी दे॒वपु॑त्रे। उप॑हूते॒यं यज॑माना। इ॒न्द्रा॒णीवा॑ऽविध॒वा। अदि॑तिरिव सुपु॒त्रा। उत्त॑रस्यान्देवय॒ज्याया॒मुप॑हूता। भूय॑सि हवि॒ष्कर॑ण॒ उप॑हूता। दि॒व्ये धाम॒न्नुप॑हूता। इ॒दं मे॑ दे॒वा ह॒विर्जु॑षन्ता॒मिति॒ तस्मि॒न्नुप॑हूता। विश्व॑मस्याः प्रि॒यमुप॑हूतम्। विश्व॑स्य प्रि॒यस्योप॑हूत॒स्योप॑हूता॥३०॥

स॒हर्ष॑भा ह्वयता॒मुप॑हूतꣳ सुपु॒त्रा षट्च॑॥ [१३]

स॒त्यं प्रवोऽग्ने॑ म॒हान॒ग्निर्होता॑ स॒मिधो॒ऽग्निर्वृ॒त्राण्य॒ग्निर्मू॒र्धोप॑हूतं दे॒वं ब॒र्॒हिरि॒दं द्या॑वापृथिवी॒ तच्छं॒ योरा प्या॑य॒स्वोप॑हूत॒न्त्रयो॑दश॥१३॥

स॒त्यं व॒यꣳ स्या॑म वृ॒ष्टिद्या॑वा त्रि॒ꣳ॒शत्॥३०॥

स॒त्यमुप॑हूता॥

हरिः॑ ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके पञ्चमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ षष्ठमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके षष्ठः प्रपाठकः ॥

अञ्जन्ति त्वामध्वरे देवयन्तः। वनस्पते मधुना दैव्येन। यदूर्ध्वस्तिष्ठाद्रविणेह धत्तात्। यद्वा क्षयो मातुरस्या उपस्थे। उच्छ्रयस्व वनस्पते। वर्ष्मन्पृथिव्या अधि। सुमिती मीयमानः। वर्चोधा यज्ञवाहसे। समिद्धस्य श्रयमाणः पुरस्तात्। ब्रह्म वन्वानो अजरꣳ सुवीरम्॥१॥

आरे अस्मदमतिं बाधमानः। उच्छ्रयस्व महते सौभगाय। ऊर्ध्व ऊषुण ऊतये। तिष्ठा देवो न सविता। ऊर्ध्वो वाजस्य सनिता यदञ्जिभिः। वाघद्भिर्विह्वयामहे। ऊर्ध्वो नः पाह्यꣳहसो नि केतुना। विश्वꣳ समत्रिणन्दह। कृधी न ऊर्ध्वाञ्च रथाय जीवसे। विदा देवेषु नो दुवः॥२॥

जातो जायते सुदिनत्वे अह्नाम्। समर्य आ विदथे वर्धमानः। पुनन्ति धीरा अपसो मनीषा। देवया विप्र उदियर्ति वाचम्। युवा सुवासाः परिवीत आगात्।

स उ॒ श्रेयाँ॑न्भवति॒ जाय॑मानः। तं धीरा॑सः क॒वय॒ उन्न॑यन्ति। स्वा॒धियो॒ मन॑सा देव॒यन्तः॑। पृ॒थु॒पाजा॒ अम॑र्त्यः। घृ॒तनि॑र्णि॒ग्स्वा॑हुतः। अ॒ग्निर्य॒ज्ञस्य॑ हव्य॒वाट्। तꣳ स॒बाधो॑ य॒तः स्रु॑चः। इ॒त्था धि॒या य॒ज्ञव॑न्तः। आच॑क्रुर॒ग्निमू॒तये॑। त्वं वरु॑ण उ॒त मि॒त्रो अ॑ग्ने। त्वां व॑र्धन्ति म॒तिभि॒र्वसि॑ष्ठाः। त्वे वसु॑ सुषण॒नानि॑ सन्तु। यू॒यं पा॑त स्व॒स्तिभिः॒ सदा॑ नः॥३॥

सु॒वीरं॒ दुव॒ः स्वा॑हुतो॒ऽष्टौ च॑॥ [१]

होता॑ यक्षद॒ग्निꣳ स॒मिधा॑ सुष॒मिधा॒ समि॑द्धं॒ नाभा॑ पृथि॒व्याः स॑ङ्ग॒थे वा॒मस्य॑। वर्ष्म॑न्दि॒व इ॒डस्प॒दे वेत्वाऽऽज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑। होता॑ यक्ष॒त्तनू॒नपा॑त॒मदि॑ते॒र्गर्भं॒ भुव॑नस्य गो॒पाम्। मध्वा॒द्य दे॒वो दे॒वेभ्यो॑ देव॒यानाँ॑न्प॒थो अ॑नक्तु॒ वेत्वाऽऽज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑। होता॑ यक्ष॒न्नरा॒शꣳसं॑ नृश॒स्नं नृ॒ꣳः प्र॑णेत्रम्। गोभि॑र्व॒पावा॒न्थ्स्याद्वी॒रैः शक्ती॑वा॒न्रथैः॑ प्रथम॒या वा॒ हिर॑ण्यैश्च॒न्द्री वेत्वाऽऽज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑। होता॑ यक्षद॒ग्निमि॒ड ई॑डि॒तो दे॒वो दे॒वाꣳ आव॑क्षद्दू॒तो ह॑व्य॒वाडमू॑रः। उपे॒मं य॒ज्ञमुपे॒मां

दे॒वो दे॒वहू॑तिमवतु॒ वेत्वाऽऽज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑। होता॑ यक्षद्ब॒र्हिः सु॒ष्टरी॒मोर्ण॑म्रदा अ॒स्मिन् य॒ज्ञे वि च॒ प्र च॑ प्रथताꣳ स्वास॒स्थं दे॒वेभ्य॑ः। एमे॑नद॒द्य वस॑वो रु॒द्रा आ॑दि॒त्याः स॑दन्तु प्रि॒यमिन्द्र॑स्यास्तु॒ वेत्वाऽऽज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑॥४॥

होता॑ यक्ष॒द्दुर॑ ऋ॒ष्वाः क॑व॒ष्यो को॑षधावनी॒रुदाता॑भी॒र्जिह॑ता॒ विपक्षो॑भिः श्रयन्ताम्। सु॒प्रा॒य॒णा अ॒स्मिन् य॒ज्ञे विश्र॑यन्तामृता॒वृधो॑ वि॒यन्त्वाज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑। होता॑ यक्षदु॒षासा॒नक्ता॑ बृह॒ती सु॒पेश॑सा॒ नृभ्ः॑ पति॑भ्यो॒ योनि॑ कृण्वा॒ने। स॒ꣳस्मय॑माने॒ इन्द्रे॑ण दे॒वैरेदं ब॒र्हिः सी॑दतां वी॒तामाज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑। होता॑ यक्ष॒द्दैव्या॒ होता॑रा म॒न्द्रा पोता॑रा क॒वी प्रचे॑तसा। स्वि॑ष्टम॒द्यान्यः क॑रदि॒षा स्व॑भिगू॒र्तम॒न्य ऊ॒र्जा सत॑वसे॒मं य॒ज्ञं दि॒वि दे॒वेषु॑ धत्तां वी॒तामाज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑। होता॑ यक्षत्ति॒स्रो दे॒वीर॒पसा॑म॒पस्त॑मा॒ अच्छि॑द्रम॒द्येदमप॑स्तन्वताम्। दे॒वेभ्यो॑ दे॒वीर्दे॒वमपो॑ वि॒यन्त्वाज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑। होता॑ यक्ष॒त्त्वष्टा॑र॒मचि॑ष्टु॒मपा॑कꣳ रेतो॒धां विश्र॑वसं यशो॒धाम्। पु॒रु॒रू॒प॒मका॑मकर्शनꣳ सु॒पोषः॒ पोषै॒ः स्याथ्सु॒वीरो॑

वी॒रैर्वेत्वाऽऽज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑। होता॑ यक्ष॒द्वन॒स्पति॑मु॒पाव॑स्रक्षद्धि॒यो जो॒ष्टार॑ꣳ श॒शम॒न्नर॑ः। स्वदा॒थ्स्वधि॑तिर्ऋतु॒थाद्य दे॒वो दे॒वेभ्यो॑ ह॒व्यावा॒ड्वेत्वाऽऽज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑। होता॑ यक्षद॒ग्निꣳ स्वाहाऽऽज्य॑स्य॒ स्वाहा॒ मेद॑सः॒ स्वाहा॑ स्तो॒काना॒ꣳ स्वाहा॒ स्वाहा॑कृतीना॒ꣳ स्वाहा॑ ह॒व्यसू॑क्तीनाम्। स्वाहा॑ दे॒वाः आ॑ज्य॒पान्थ्स्वाहा॒-ऽग्निः होत्राञ्जु॑षा॒णा अग्न॒ आज्य॑स्य वियन्तु॒ होत॒र्यज॑॥५॥

प्रि॒यमिन्द्र॑स्यास्तु॒ वेत्वाऽऽज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑ सु॒वीरो॑ वी॒रैर्वेत्वाऽऽज्य॑स्य॒ होत॒र्यज॑ च॒त्वारि॑ च (अ॒ग्निन्तनू॒नपा॑त॒न्नरा॒शꣳस॑म॒ग्निमि॒ड ई॑डि॒तो ब॒र्हिर्दुर॑ उ॒षासा॒नक्ता॒ दैव्या॑ ति॒स्रस्त्वष्टा॑र॒ वन॒स्पति॑म॒ग्निम्। पञ्च॒ वेत्वेको॑ वि॒यन्तु॒ द्विर्वी॒तामेको॑ वि॒यन्तु॒ द्विर्वेत्वेको॑ वियन्तु॒ होत॒र्यज॑॥)॥ [२]

समि॑द्धो अ॒द्य मनु॑षो दुरो॒णे। दे॒वो दे॒वान् य॑जसि जातवेदः। आ च॒ वह॑ मित्रमहश्चिकि॒त्वान्। त्वं दू॒तः क॒विर॑सि॒ प्रचे॑ताः। तनू॑नपात्प॒थ ऋ॒तस्य॒ यानान्॑। मध्वा॑ सम॒ञ्जन्थ्स्व॑दया सुजिह्व। मन्मा॑नि धी॒भिरु॒त य॒ज्ञमृ॒न्धन्। दे॒व॒त्रा च॑ कृणुह्यध्व॒रं नः॑। नरा॒शꣳस॑स्य महि॒मान॑मेषाम्। उप॑ स्तोषाम यज॒तस्य॑ य॒ज्ञैः॥६॥

ते सु॒क्रत॑वः॒ शुच॑यो धिय॒न्धाः। स्वद॑न्तु दे॒वा उ॒भया॑नि ह॒व्या। आ॒जु॒ह्वा॑न॒ ईड्यो॒

वन्द्यश्च। आयाह्यग्ने वसुभिः सजोषाः। त्वं देवानामसि यह्व होता। स एनान् यक्षीषितो यजीयान्। प्राचीनं बर्हिः प्रदिशा पृथिव्याः। वस्तोरस्या वृज्यते अग्रे अह्नाम्। व्यु प्रथते वितरं वरीयः। देवेभ्यो अदितये स्योनम्॥७॥

व्यचस्वतीरुर्विया विश्रयन्ताम्। पतिभ्यो न जनयः शुम्भमानाः। देवीर्द्वारो बृहतीर्विश्वमिन्वाः। देवेभ्यो भवथ सुप्रायणाः। आसुष्वयन्ती यजते उपाके। उषासानक्ता सदतां नि योनौ। दिव्ये योषणे बृहती सुरुक्मे। अधि श्रियꣳ शुक्रपिशं दधाने। दैव्या होतारा प्रथमा सुवाचा। मिमाना यज्ञं मनुषो यजध्यै॥८॥

प्रचोदयन्ता विदथेषु कारू। प्राचीनं ज्योतिः प्रदिशा दिशन्ता। आ नो यज्ञं भारती तूयमेतु। इडा मनुष्वदिह चेतयन्ती। तिस्रो देवीर्बर्हिरेदꣳ स्योनम्। सरस्वती स्वपसः सदन्तु। य इमे द्यावापृथिवी जनित्री। रूपैरपिꣳशद्भुवनानि विश्वा। तमद्य होतरिषितो यजीयान्। देवं त्वष्टारमिह यक्षि विद्वान्॥९॥

उपावसृजत्मन्या समञ्जन्। देवानां पाथ ऋतुथा हवीꣳषि। वनस्पतिः

शमि॒ता दे॒वो अ॒ग्निः। स्वद॑न्तु ह॒व्यं मधु॑ना घृ॒तेन॑। स॒द्यो जा॒तो व्य॑मिमीत य॒ज्ञम्। अ॒ग्निर्दे॒वाना॑मभवत्पुरो॒गाः। अ॒स्य होतुः॑ प्र॒दिश्यृ॒तस्य॑ वा॒चि। स्वाहा॑कृतꣳ ह॒विर॑दन्तु दे॒वाः॥१०॥

य॒ज्ञैः स्यो॒नं यज॑ध्यै वि॒द्वान॒ष्टौ च॑॥ [३]

अ॒ग्निर्होता॑ नो अध्व॒रे। वा॒जी सम्परि॑णीयते। दे॒वो दे॒वेषु॑ य॒ज्ञिय॑ः। परि॑त्रिवि॒ष्ट्य॑ध्व॒रम्। यात्य॒ग्नी र॒थीरि॑व। आ दे॒वेषु॒ प्रयो॒ दध॑त्। परि॒ वाज॑पतिः क॒विः। अ॒ग्निर्ह॒व्यान्य॑क्रमीत्। दध॒द्रत्ना॑नि दा॒शुषे॑॥११॥

अ॒ग्निर्होता॑ नो॒ नव॑॥ [४]

अजै॑द॒ग्निः। अस॑न॒द्वाज॒न्नि। दे॒वो दे॒वेभ्यो॑ ह॒व्यावा॑ट्। प्राञ्चो॑भिर्हिन्वा॒नः। धेना॑भिः॒ कल्प॑मानः। य॒ज्ञस्यायु॑ः प्रति॒रन्। उप॒ प्रेष्य॑ होतः। ह॒व्या दे॒वेभ्य॑ः॥१२॥

अजै॑द॒ष्टौ॥ [५]

दैव्या॑ः शमितार उ॒त म॑नुष्या॒ आर॑भध्वम्। उप॑नयत॒ मेध्या॒ दुर॑ः। आ॒शासा॑ना

मेध॑पतिभ्यां॒ मेधम्॑। प्रास्मा॑ अ॒ग्निं भ॑रत। स्तृ॒णी॒त ब॒र्हिः। अन्वे॑नं मा॒ता म॑न्यताम्। अनु॑ पि॒ता। अनु॒ भ्राता॒ सग॑र्भ्यः। अनु॒ सखा॒ सयू॑थ्यः। उ॒दी॒चीना॑ꣳ अस्य प॒दो निध॑त्तात्॥१३॥

सूर्यं॒ चक्षु॑र्गमयतात्। वातं॑ प्रा॒णम॒न्ववा॑सृजतात्। दिशः॒ श्रोत्रम्॑। अ॒न्तरि॑क्ष॒मसुम्॑। पृ॒थि॒वीꣳ शरी॑रम्। ए॒क॒धाऽस्य॒ त्वच॒माच्छ्य॑तात्। पु॒रा नाभ्या॑ अपि॒शसो॑ व॒पामुत्खि॑दतात्। अ॒न्तरे॒वोष्माणं॑ वारयतात्। श्ये॒नम॑स्य॒ वक्षः॑ कृणुतात्। प्र॒शसा॑ बा॒हू॥१४॥

श॒ला दो॒षणी॑। क॒श्यपे॒वाꣳसा॑। अच्छि॑द्रे॒ श्रोणी॑। क॒वषो॒रू स्रे॒कप॑र्णाष्ठी॒वन्ता॑। षड्वि॑ꣳशतिरस्य॒ वङ्क्र॑यः। ता अ॑नु॒ष्ठ्योच्या॑वयतात्। गात्रं॑ गात्रम॒स्यानू॑नं कृणुतात्। ऊ॒व॒ध्य॒गोहं॑ पार्थि॑वं खनतात्। अ॒स्रा रक्षः॒ सꣳसृ॑जतात्। व॒नि॒ष्ठुम॑स्य॒ मा रा॑विष्ट॥१५॥

उरू॑कं॒ मन्य॑मानाः। नेद्व॑स्तो॒के तन॑ये। रवि॑ता॒रव॑च्छमितारः। अध्रि॑गो शमी॒ध्वम्।

सुशमि शमीध्वम्। शमीध्वमध्रिगो। अध्रिगुश्चापपश्च। उभौ देवानाꣳ शमितारौ। ताविमं पशूꣳ श्रपयतां प्रविद्वाꣳसौ। यथायथाऽस्य श्रपणन्तथातथा॥१६॥

धत्ताद्बाहू मा राविष्ट तथातथा॥ [६]

जुषस्व सप्रथस्तमम्। वचो देवप्सरस्तमम्। हव्या जुह्वान आसनि। इमं नो यज्ञममृतेषु धेहि। इमा हव्या जातवेदो जुषस्व। स्तोकानामग्ने मेदसो घृतस्य। होतः प्राशान प्रथमो निषद्य। घृतवन्तः पावक ते। स्तोकाः श्चोतन्ति मेदसः। स्वधर्मं देववीतये॥१७॥

श्रेष्ठं नो धेहि वार्यम्। तुभ्यꣳ स्तोका घृतश्चुतः। अग्ने विप्राय सन्त्य। ऋषिः श्रेष्ठः समिध्यसे। यज्ञस्य प्राविता भव। तुभ्यꣳ श्चोतन्त्यध्रिगो शचीवः। स्तोकासो अग्ने मेदसो घृतस्य। कविशस्तो बृहता भानुनागाः। हव्या जुषस्व मेधिर। ओजिष्ठन्ते मध्यतो मेद उद्धृतम्। प्र ते वयं ददामहे। श्चोतन्ति ते वसो स्तोका अधित्वचि। प्रति तान्देवशोविहि॥१८॥

देववीतय उद्धृतत्रीणि च॥ [७]

आवृत्रहणा वृत्रहभिः शुष्मैः। इन्द्र यातन्नमोभिरग्ने अर्वाक्। युवꣳ राधोभिरकवेभिरिन्द्र। अग्ने अस्मे भवतमुत्तमेभिः। होता यक्षदिन्द्राग्नी। छागस्य वपाया मेदसः। जुषताꣳ हविः। होतर्यज। विह्यख्यन्मनसा वस्य इच्छन्। इन्द्राग्नी ज्ञास उत वा सजातान्॥१९॥

नान्या युवत्प्रमतिरस्ति मह्यम्। स वां धियं वाजयन्तीमतक्षम्। होता यक्षदिन्द्राग्नी। पुरोडाशस्य जुषताꣳ हविः। होतर्यज। त्वामीडते अजिरं दूत्याय। हविष्मन्तः सदमिन्मानुषासः। यस्य देवैरासदो बर्हिरग्ने। अहान्यस्मै सुदिना भवन्तु। होता यक्षदग्निम्। पुरोडाशस्य जुषताꣳ हविः। होतर्यज॥२०॥

सजातानग्निन्द्रे च॥ [८]

गीर्भिर्विप्रः प्रमतिमिच्छमानः। ईट्टे रयिं यशसं पूर्वभाजम्। इन्द्राग्नी वृत्रहणा सुवज्रा। प्र णो नव्येभिस्तिरतं देष्णैः। माच्छेद्म रश्मीꣳरिति नाधमानाः। पितृणाꣳ

शक्तीरनुयच्छमानाः। इन्द्राग्निभ्यां कं वृषणो मदन्ति। ताह्यद्री धिषणाया उपस्थे। अग्निꣳ सुदीतिꣳ सुदृशं गृणन्तः। नमस्यामस्त्वेड्यं जातवेदः। त्वां दूतमरतिꣳ हव्यवाहम्। देवा अकृण्वन्नमृतस्य नाभिम्॥२१॥

जातवेदो द्वे च॥ [९]

त्वꣳ ह्यग्ने प्रथमो मनोता। अस्या धियो अभवो दस्महोता। त्वꣳ सीं वृषन्नकृणोर्दुष्टरीतु। सहो विश्वस्मै सहसे सहध्यै। अधा होता न्यसीदो यजीयान्। इडस्पद इषयन्नीड्यः सन्। तं त्वा नरः प्रथमं देवयन्तः। महो राये चितयन्तो अनुग्मन्। वृतेव यन्तं बहुभिर्वसव्यैः। त्वे रयिं जागृवाꣳसो अनुग्मन्॥२२॥

रुशन्तमग्निं दर्शतं बृहन्तम्। वपावन्तं विश्वहा दीदिवाꣳसम्। पदं देवस्य नमसा वियन्तः। श्रवस्यवः श्रव आपन्नमृक्तम्। नामानि चिद्दधिरे यज्ञियानि। भद्रायां ते रणयन्त सन्दृष्टौ। त्वां वर्धन्ति क्षितयः पृथिव्याम्। त्वꣳ राय उभयासो जनानाम्। त्वं त्राता तरणे चेत्योऽभूः। पिता माता सदमिन्मानुषाणाम्॥२३॥

सप॒र्येण्यः॒ स प्रि॒यो वि॒क्ष्व॑ग्निः। होता॑ म॒न्द्रो निष॑सादा॒ यजी॑यान्। तं त्वा॑ व॒यं दम॒ आ दी॑दि॒वाꣳसम्॑। उप॑ज्ञु॒बाधो॒ नम॑सा सदेम। तं त्वा॑ व॒यꣳ सु॒धियो॒ नव्य॑मग्ने। सु॒म्ना॒यव॑ ईमहे देव॒यन्तः॑। त्वं विशो॑ अनयो॒ दीद्या॑नः। दि॒वो अ॑ग्ने बृह॒ता रो॑च॒नेन॑। वि॒शां क॒विं वि॒श्पति॒ꣳ शश्व॑तीनाम्। नि॒तोश॑नं वृष॒भं च॑र्षणी॒नाम्॥२४॥

प्रेती॑षणि मि॒षय॑न्तं पाव॒कम्। राज॑न्तम॒ग्निं य॑ज॒तꣳ र॑यी॒णाम्। सो अ॑ग्न ईजे शश॒मे च॒ मर्तः॑। यस्त॒ आन॑ट्थ्स॒मिधा॑ ह॒व्यदा॑तिम्। य आहु॑तिं॒ परि॒ वेदा॒ नमो॑भिः। विश्वेथ्सवा॒मा द॑धते॒ त्वोतः॑। अ॒स्मा उ॑ ते॒ महि॑ म॒हे वि॑धेम। नमो॑भिरग्ने स॒मिधो॒त ह॒व्यैः। वेदी॑सूनो सहसो गी॒र्भिरु॒क्थैः। आ ते॑ भ॒द्रायाꣳ॑ सुम॒तौ य॑तेम॥२५॥

आ यस्त॒तन्थ॒ रोद॑सी॒ विभा॒सा। श्रवो॑भिश्च श्रव॒स्य॑स्तरु॑त्रः। बृ॒हद्भि॒र्वाजैः॒ स्थवि॑रेभिर॒स्मे। रे॒वद्भि॑रग्ने वित॒रं वि भा॑हि। नृ॒वद्व॑सो॒ सद॒मिद्धे॑ह्य॒स्मे। भूरि॑तो॒काय॒ तन॑याय प॒श्वः। पू॒र्वीरिषो॑ बृह॒तीरा॒रे अ॑घाः। अ॒स्मे भ॒द्रा सौ॑श्रव॒सानि॑ सन्तु। पु॒रूण्य॑ग्ने पुरु॒धा त्वा॒या। वसू॑नि राजन्व॒सुता॑ते अश्याम्। पु॒रूणि॒ हि त्वे पु॑रुवार॒ सन्ति॑। अग्ने॒ वसु॑ विध॒ते राज॑नि॒त्वे॥२६॥

जागृवाꣳसो अनुग्मन्मानुषाणाश्चरषणीनां यतेमाश्यान्द्वे च॥ [१०]

आभरतꣳ शिक्षतं वज्रबाहू। अस्माꣳ इन्द्राग्नी अवतꣳ शचीभिः। इमे नु ते रश्मयः सूर्यस्य। येभिः सपित्वं पितरो न आयन्। होता यक्षदिन्द्राग्नी। छागस्य हविष आत्तामद्य। मध्यतो मेद उद्भृतम्। पुरा द्वेषोभ्यः। पुरा पौरुषेय्या गृभः। घस्तान्नूनम्॥२७॥

घासे अज्राणां यवसप्रथमानाम्। सुमत्क्षराणाꣳ शतरुद्रियाणाम्। अग्निष्वात्तानां पीवोपवसनानाम्। पार्श्वतः श्रोणितः शितामत उथ्सादतः। अङ्गादङ्गादवत्तानाम्। करत एवेन्द्राग्नी। जुषेताꣳ हविः। होतर्यज। देवेभ्यो वनस्पते हवीꣳषि। हिरण्यपर्ण प्रदिवस्ते अर्थम्॥२८॥

प्रदक्षिणिद्रशनया नियूय। ऋतस्य वक्षि पथिभी रजिष्ठैः। होता यक्षद्वनस्पतिमभिहि। पिष्टतमया रभिष्ठया रशनयाधित। यत्रेन्द्राग्नियोश्छागस्य हविषः प्रिया धामानि। यत्र वनस्पतेः प्रिया पाथाꣳसि। यत्र देवानामाज्यपानां

प्रिया धामानि। यत्राग्नेर्होतुः प्रिया धामानि। तत्रैतं प्रस्तुत्यैवोपस्तुत्यै वोपावस्रक्षत्। रभीयाꣳसमिव कृत्वी॥२९॥

करदेवं देवो वनस्पतिः। जुषताꣳ हविः। होतर्यज। पिप्रीहि देवाꣳ उशतो यविष्ठ। विद्वाꣳ ऋतूꣳर्ऋतुपते यजेह। ये दैव्या ऋत्विजस्तेभिरग्ने। त्वꣳ होतॄणामस्यायजिष्ठः। होता यक्षदग्निꣳ स्विष्टकृतम्। अयाडग्निरिन्द्राग्नियोश्छागस्य हविषः प्रिया धामानि। अयाड्वनस्पतेः प्रिया पाथाꣳसि। अयाड्देवानामाज्यपानां प्रिया धामानि। यक्षदग्नेर्होतुः प्रिया धामानि। यक्षथ्स्वं महिमानम्। आयजतामेज्या इषः। कृणोतु सो अध्वरा जातवेदाः। जुषताꣳ हविः। होतर्यज॥३०॥

नूनमर्थं कृत्वी पाथाꣳसि सप्त च॥ [११]

उपो ह यद्विदथं वाजिनो गूः। गीर्भिर्विप्राः प्रमतिमिच्छमानाः। अर्वन्तो न काष्ठान्नक्षमाणाः। इन्द्राग्नी जोहुवतो नरस्ते। वनस्पते रशनयाऽभिधाय। पिष्टतमया

व॒युना॑नि वि॒द्वान्। वह॑ देव॒त्रा दि॑धिषो ह॒वीꣳषि॑। प्र च॑दा॒तार॑म॒मृते॑षु वोचः। अ॒ग्निꣳ स्वि॑ष्ट॒कृतम्॑। अया॑ड॒ग्निरि॑न्द्राग्नि॒योश्छाग॑स्य ह॒विषः॑ प्रि॒या धामा॑नि॥३१॥

अया॒ड्वन॒स्पतेः॑ प्रि॒या पाथाꣳसि। अया॑ड्दे॒वाना॑माज्य॒पाना॑ प्रि॒या धामा॑नि। यक्ष॑द॒ग्नेर्होतुः॑ प्रि॒या धामा॑नि। यक्ष॒थ्स्वं म॑हि॒मानम्॑। आय॑जता॒मेज्या॒ इषः॑। कृ॒णोतु॒ सो अ॑ध्व॒रा जा॒तवे॑दाः। जु॒षताꣳ ह॒विः। अग्ने॒ यद॒द्य वि॒शो अ॑ध्वरस्य होतः। पाव॑क शोचे॒ वेष्ट्वꣳ हि यज्वा॑। ऋ॒ता य॑जासि महि॒ना वियद्भूः। ह॒व्या व॑ह यविष्ठ॒ या ते॑ अ॒द्य॥३२॥

धामा॑नि॒ भूरेक॑ च॥ [१२]

दे॒वं ब॒र्॒हिः सु॑दे॒वं दे॒वैः स्याथ्सु॒वीरं॑ वी॒रैर्वस्तो॑र्वृ॒ज्येता॒क्तोः प्रभ्रि॑ये॒तात्य॒न्यान्ना॒या ब॒र्॒हिष्म॑तो मदेम वसु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वेतु॒ यज॑। दे॒वीर्द्वारः॑ सङ्घा॒ते वि॒ष्ट्वीर्याम॑ञ्छिथि॒रा ध्रु॒वा दे॒वहू॑तौ व॒थ्स ईमेना॒स्तरु॑ण॒ आमि॑मीयात्कुमा॒रो वा॒ नव॑जातो॒ मैना॒ अर्वा॑ रे॒णुक॑काटः॒ पृण॑ग्वसु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वियन्तु॒ यज॑।

दे॒वी उ॒षासा॒नक्ताऽद्यास्मिन् य॒ज्ञे प्र॑य॒त्य॑ह्वेता॒मपि॑ नू॒नं दैवी॒र्विशः॒ प्राया॑सिष्टा॒ꣳ सुप्री॑ते॒ सुधि॑ते वसु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वीतां॒ यज॑। दे॒वी जोष्ट्री॒ वसु॑धिती॒ ययो॑र॒न्या-ऽघाद्वेषा॑ꣳसि यु॒यव॒दान्याव॑क्षद्वसु॒ वार्या॑णि॒ यज॑मानाय वसु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वीतां॒ यज॑। दे॒वी ऊ॒र्जाहु॑ती॒ इष॒मूर्ज॑म॒न्याव॑क्षथ्सग्धि॒ꣳ सपी॑तिम॒न्या नवे॑न॒ पूर्व॒न्दय॑माना॒ः स्याम॑ पुरा॒णेन॒ नव॒न्तामूर्ज॑मू॒र्जाहु॑ती ऊ॒र्जय॑माने अधातां वसु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वीतां॒ यज॑। दे॒वा दैव्या॒ होता॑रा॒ नेष्टा॑रा॒ पोता॑रा ह॒ताघ॑शꣳसावाभ॒रद्व॑सू वसु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वीतां॒ यज॑। दे॒वीस्ति॒स्रस्ति॒स्रो दे॒वीरिडा॒ सर॑स्वती॒ भार॑ती॒ द्यां भार॑त्यादि॒त्यैर॑स्पृक्षथ्सर॑स्वती॒मꣳ रु॒द्रैर्य॒ज्ञमा॑वीदि॒हैवेड॑या॒ वसु॑मत्या सध॒माद॑ मदेम वसु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वियन्तु॒ यज॑। दे॒वो नरा॒शꣳस॑स्त्रिशी॒र्षा ष॑ड॒क्षः श॒तमिदे॑नꣳशितिपृ॒ष्ठा आद॑धति स॒हस्र॑मीं॒ प्रव॑हन्ति मि॒त्रावरु॒णेद॑स्य हो॒त्रमर्ह॑तो॒ बृह॒स्पतिः॑ स्तो॒त्रम॒श्विनाऽऽध्व॑र्यवं वसु॒वने॑ वसु॒धेयस्य॑ वेतु॒ यज॑। दे॒वो वन॒स्पति॑र्व॒र्षप्रा॑वा घृ॒तनि॑र्णि॒ग्द्यामग्रे॒णास्पृ॑क्ष॒दान्तरि॑क्षं॒ मध्ये॑नाप्राः

पृथि॒वीमुप॑रेणाद॒ꣳहीद्वसु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वेतु॒ यज॑। दे॒वं ब॒र्हिर्वारि॑तीनां नि॒धेधा॑ऽसि॒ प्रच्यु॑तीना॒मप्र॑च्युतन्निकाम॒धर॑णं पुरुस्पा॒र्हं यश॑स्वदे॒ना ब॒र्हिषा॒ऽन्या ब॒र्हीꣳष्य॒भि ष्या॑म वसु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वेतु॒ यज॑। दे॒वो अ॒ग्निः स्विष्ट॒कृथ्सु॒द्रवि॑णा म॒न्द्रः क॒विः स॒त्यम॑न्माऽऽय॒जी होता॒ होतु॑र्॒होतु॒राय॑जीया॒नग्ने॒ यान्दे॒वानया॒ड्याꣳ अपि॑प्रे॒र्ये ते॑ हो॒त्रे अम॑थ्सत॒ ताꣳ स॑स॒नुषी॒ꣳ होत्रा॑ देवङ्ग॒मान्दि॒वि दे॒वेषु॑ य॒ज्ञमेर॑ये॒मꣳ स्विष्ट॒कृच्चाग्ने॒ होताऽभू॑र्वसु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य नमोवा॒के वीहि॒ यज॑॥३३॥

यजे॑कं च॥ [१३]

दे॒वं ब॒र्हिः। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वेतु। दे॒वीर्द्वार॑ः। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वियन्तु। दे॒वी उ॒षासा॒नक्ता॑। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वीताम्। दे॒वी जोष्ट्री॑। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वीताम्। दे॒वी ऊ॒र्जाहु॑ती। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेयस्य॑ वीताम्॥३४॥

दे॒वा दैव्या॒ होता॑रा। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वीताम्। दे॒वीस्ति॒स्रस्ति॒स्रो दे॒वीः। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वियन्तु। दे॒वो नरा॒शꣳसः॑। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वेतु। दे॒वो

वनस्पतिः। वसुवने वसुधेयस्य वेतु। देवं बर्हिर्वारितीनाम्। वसुवने वसुधेयस्य वेतु॥३५॥

देवो अग्निः स्विष्टकृत्। सुद्रविणा मन्द्रः कविः। सत्यमन्मायजी होता। होतुर्होतुरायजीयान्। अग्ने यान्देवानयाट्। याः अपिप्रेः। ये ते होत्रे अमथ्सत। ताः ससनुषीः होत्रान्देवङ्गमाम्। दिवि देवेषु यज्ञमेरयेमम्। स्विष्टकृच्चाग्ने होताऽभूः। वसुवने वसुधेयस्य नमोवाके वीहि॥३६॥

वीतां वेत्वभूरेकं च॥ [१४]

अग्निमद्य होतारमवृणीतायं यजमानः पचन्पक्तीः पचन्पुरोडाशं बध्नन्निन्द्राग्निभ्यां छागः सूपस्था अद्य देवो वनस्पतिरभवदिन्द्राग्निभ्यां छागेनाघस्तान्तं मेदस्तः प्रतिपचताग्रभीष्टामवीवृधेतां पुरोडाशेन त्वामद्यर्ष आर्षेय ऋषीणान्नपादवृणीतायं यजमानो बहुभ्य आ सङ्गतेभ्य एष मे देवेषु वसु वार्या यक्ष्यत इति ता या देवा देवदानान्यदुस्तान्यस्मा आ च शास्वा च गुरस्वेषितश्च होतरसि भद्रवाच्याय

प्रेषि॑तो॒ मानु॑षः सूक्तवा॒काय॑ सू॒क्ता ब्रू॑हि॥३७॥

अ॒ग्निम॒द्यैकम्॑॥ [१५]

अ॒ञ्जन्ति॒ होता॑ यक्ष॒त्समि॑द्धो अ॒द्याग्निरजै॒र्देव्या॑ जु॒षस्वा वृ॑त्रहणा गी॒र्भिस्त्वꣳ ह्याभ॑रत॒मुपो॑ह॒ यद्दे॒वं ब॒र्हिः सु॑दे॒वं दे॒वं ब॒र्हिर॒ग्निम॒द्य पञ्च॑दश॥१५॥

अ॒ञ्जन्त्य॒ग्निर्होता॑ नो गी॒र्भिरुपो॑ ह॒ यद्वि॒दथं॑ वा॒जिनः॑ स॒प्तत्रिꣳ॑शत्॥३७॥

अ॒ञ्जन्ति॑ सू॒क्ताब्रू॑हि॥

हरिः॑ ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके षष्ठः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ सप्तमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके सप्तमः प्रपाठकः ॥

सर्वान् वा एषोऽग्नौ कामान्प्रवेशयति। योऽग्नीनन्वाधायं व्रतमुपैति। सयदनिष्ट्वा प्रयायात्। अकामप्रीता एनं कामा नानुप्रयायुः। अतेजा अवीर्यः स्यात्। स जुहुयात्। तुभ्यं ता अङ्गिरस्तम। विश्वाः सुक्षितयः पृथक्। अग्ने कामाय येमिर इति। कामानेवास्मिन्दधाति॥१॥

कामप्रीता एनं कामा अनु प्रयान्ति। तेजस्वी वीर्यावान्भवति। सन्तत्तिर्वा एषा यज्ञस्य। योऽग्नीनन्वाधायं व्रतमुपैति। स यदुद्वायति। विच्छित्तिरेवास्य सा। तं प्राञ्चमुद्धृत्य। मनसोपतिष्ठेत। मनो वै प्रजापतिः। प्राजापत्यो यज्ञः॥२॥

मनसैव यज्ञꣳ सन्तनोति। भूरित्याह। भूतो वै प्रजापतिः। भूतिमेवोपैति। वि वा एष इन्द्रियेण वीर्येणर्ध्यते। यस्याऽऽहिताग्नेरग्निरपक्षायति। यावच्छम्यया प्रविध्येत्। यदि तावदपक्षायेत्। तꣳ सम्भरेत्। इदं त एकं पर उ त एकम्॥३॥

तृतीयेन ज्योतिषा संविशस्व। संवेशनस्तनुवे चारुरेधि। प्रिये देवानाँ परमे जनित्र इति। ब्रह्मणैवेन्ँ सम्भरति। सैव ततः प्रायश्चित्तिः। यदि परस्तरामपक्षायेँत्। अनुप्रयायावस्येत्। सो एव ततः प्रायश्चित्तिः। ओषधीर्वा एतस्य पशून्पयः प्रविशति। यस्य हविषे वथ्सा अपाकृता धयन्ति॥४॥

तान् यद्दुह्यात्। यातयाँम्ना हविषा यजेत। यन्न दुह्यात्। यज्ञपरुरन्तरियात्। वायव्याँ यवागून्निर्वपेत्। वायुर्वै पयसः प्रदापयिता। स एवास्मै पयः प्रदापयति। पयो वा ओषधयः। पयः पयः। पयसैवास्मै पयोऽव रुन्धे॥५॥

अथोत्तरस्मै हविषे वथ्सानपाकुर्यात्। सैव ततः प्रायश्चित्तिः। अन्यतरान् वा एष देवान्भागधेयेन व्यर्धयति। ये यजमानस्य सायं गृहमा गच्छन्ति। यस्य सायं दुग्धꣳ हविरार्तिमार्च्छति। इन्द्राय व्रीहीन्निरुप्योप वसेत्। पयो वा ओषधयः। पय एवारभ्य गृहीत्वोप वसति। यत्प्रातः स्यात्। तच्छृतं कुर्यात्॥६॥

अथेतर ऐन्द्रः पुरोडाशः स्यात्। इन्द्रिय एवास्मै समीचीं दधाति। पयो

वा ओषधयः। पयः पयः। पयसैवास्मै पयोऽव रुन्धे। अथोत्तरस्मै हविषे वत्सानपाकुर्यात्। सैव ततः प्रायश्चित्तिः। उभयान् वा एष देवान्भागधेयेन व्यर्धयति। ये यजमानस्य सायं च प्रातश्च गृहमा गच्छन्ति। यस्योभयꣳ हविरार्तिमार्च्छति॥ ७॥

ऐन्द्रं पञ्चशरावमोदनं निर्वपेत्। अग्निं देवतानां प्रथमं यजेत्। अग्निमुखा एव देवताः प्रीणाति। अग्निं वा अन्वन्या देवताः। इन्द्रमन्वन्याः। ता एवोभयीः प्रीणाति। पयो वा ओषधयः। पयः पयः। पयसैवास्मै पयोऽव रुन्धे। अथोत्तरस्मै हविषे वत्सानपाकुर्यात्॥ ८॥

सैव ततः प्रायश्चित्तिः। अर्धो वा एतस्य यज्ञस्य मीयते। यस्य व्रत्येऽहन्पत्न्यनालम्भुका भवति। तामपरुध्य यजेत। सर्वेणैव यज्ञेन यजते। तामिष्ट्वोपह्वयेत। अमूहमस्मि। सा त्वम्। द्यौरहम्। पृथिवी त्वम्। सामाहम्। ऋक्त्वम्। तावेहि सम्भवाव। सह रेतो दधावहै। पुꣳसे पुत्राय वेत्तवै। रायस्पोषाय

सुप्रजा॒स्त्वाय॑ सु॒वीर्या॒येति॑। अ॒र्ध ए॒वैना॒मुप॑ ह्वयते। सैव तत॒ः प्राय॑श्चित्तिः॥९॥

द॒धा॒ति॒ य॒ज्ञ उ॑त॒ एक॒न्धय॑न्ति रुन्धे कुर्यादा॒र्च्छत्य॒पाकु॑र्यात्पृथि॒वी त्वम॒ष्टौ च॑ (सर्वा॒न् वि वै यदि॑ परस्त॒रामोष॑धीरन्यत॒रानु॒भया॑न॒र्धो वै॥)॥ [१]

यद्विष्ष॑ण्णेन जुहु॒यात्। अप्र॑जा अप॒शुर्यज॑मानः स्यात्। यदना॑यतने नि॒नयेँ॑त्। अ॒ना॒य॒त॒नः स्याँ॑त्। प्रा॒जा॒प॒त्यय॒र्चा व॑ल्मीकव॒पाया॒मव॑ नयेत्। प्रा॒जा॒प॒त्यो वै व॒ल्मीक॑ः। य॒ज्ञः प्र॒जाप॑तिः। प्र॒जाप॑ताव॒ेव य॒ज्ञं प्रति॑ष्ठापयति। भूरित्या॑ह। भू॒तो वै प्र॒जाप॑तिः॥१०॥

भूति॑मे॒वोपै॑ति। तत्कृ॒त्वा। अ॒न्यां दु॒ग्ध्वा पुन॑र्होत॒व्यम्ँ॑। सैव तत॒ः प्राय॑श्चित्तिः। यत्की॒टाव॑पन्नेन जुहु॒यात्। अप्र॑जा अप॒शुर्यज॑मानः स्यात्। यदना॑यतने नि॒नयेँ॑त्। अ॒ना॒य॒त॒नः स्याँ॑त्। म॒ध्य॒मेन॑ प॒र्णेन॑ द्यावापृथि॒व्य॑य॒र्चाऽन्त॑ः परि॒धि निन॑येत्। द्यावा॑पृथि॒व्योरे॒वैन॒त्प्रति॑ष्ठापयति॥११॥

तत्कृ॒त्वा। अ॒न्यां दु॒ग्ध्वा पुन॑र्होत॒व्यम्ँ॑। सैव तत॒ः प्राय॑श्चित्तिः। यदव॑वृष्टेन

जुहुयात्। अपरूपमस्याऽऽत्मञ्जायेत। किलासो वास्यादर्शसो वा। यत्प्रत्येयात्। यज्ञं विच्छिन्द्यात्। स जुहुयात्। मित्रो जनान्कल्पयति प्रजानन्॥१२॥

मित्रो दाधार पृथिवीमुत द्याम्। मित्रः कृष्टीरनिमिषाऽभि चष्टे। सत्याय हव्यं घृतवज्जुहोतेति। मित्रेणैवैनत्कल्पयति। तत्कृत्वा। अन्यां दुग्ध्वा पुनर्होतव्यम्। सैव ततः प्रायश्चित्तिः। यत्पूर्वस्यामाहुत्याꣳ हुतायामुत्तराऽऽहुतिः स्कन्देत्। द्विपाद्भिः पशुभिर्यजमानो व्यृध्येत। यदुत्तरयाऽभि जुहुयात्॥१३॥

चतुष्पाद्भिः पशुभिर्यजमानो व्यृध्येत। यत्र वेत्थ वनस्पते देवानां गुह्या नामानि। तत्र हव्यानि गामयेति वानस्पत्ययर्चा समिधमाधाय। तूष्णीमेव पुनर्जुहुयात्। वनस्पतिनैव यज्ञस्यार्तां चानार्तां चाऽऽहुतीर्वि दाधार। तत्कृत्वा। अन्यां दुग्ध्वा पुनर्होतव्यम्। सैव ततः प्रायश्चित्तिः। यत्पुरा प्रयाजेभ्यः प्राङङ्गारः स्कन्देत्। अध्वर्यवे च यजमानाय चाकꣳ स्यात्॥१४॥

यद्दक्षिणा। ब्रह्मणे च यजमानाय चाकꣳ स्यात्। यत्प्रत्यक्। होत्रे च पत्नियै

च यजमानाय चाकꣳ स्यात्। यदुदङ्ङः। अग्नीधे च पशुभ्यश्च यजमानाय चाकꣳ स्यात्। यदभिजुहुयात्। रुद्रोऽस्य पशून्घातुकः स्यात्। यन्नाभिजुहुयात्। अशान्तः प्रह्रियेत॥१५॥

स्रुवस्य बुध्नेनाभिनिदध्यात्। मा तमो मा यज्ञस्तमन्मा यजमानस्तमत्। नमस्ते अस्त्वायते। नमो रुद्र परायते। नमो यत्र निषीदसि। अमुं मा हिꣳसीरमुं मा हिꣳसीरिति येन स्कन्देत्। तं प्रहरेत्। सहस्रशृङ्गो वृषभो जातवेदाः। स्तोमपृष्ठो घृतवान्थ्सुप्रतीकः। मा नो हासीन्मेत्थितो नेत्त्वा जहाम। गोपोषं नो वीरपोषं च यच्छेति। ब्रह्मणैवैनं प्र हरति। सैव ततः प्रायश्चित्तिः॥१६॥

वै प्रजापतिः स्थापयति प्रजानन्नभि जुहुयाथ्स्याद्भिद्रियेत जहाम त्रीणि च (यद्विष्पण्णेन प्राजापत्यया यत्कीटा मध्यमेन यदवबृष्टेन यत्पूर्वस्यां यत्पुरा प्रयाजेभ्यः प्राङङ्गारो यद्दक्षिणा यत्प्रत्यग्यदुदङ्ङः॥)॥ [२]

वि वा एष इन्द्रियेण वीर्येणर्ध्यते। यस्याऽऽहिताग्नेरग्निर्मथ्यमानो न जायते। यत्रान्यं पश्येत्। तत आहृत्य होतव्यम्। अग्नावेवास्याग्निहोत्रꣳ हुतं

भवति। यद्यन्यन्न विन्देत्। अजायाꣳ होतव्यम्। आग्नेयी वा एषा। यदजा। अग्नावेवास्याग्निहोत्रꣳ हुतं भवति॥१७॥

अजस्य तु नाश्नीयात्। यदजस्याश्नीयात्। यामेवाग्नावाहुतिं जुहुयात्। तामद्यात्। तस्मादजस्य नाश्नम्। यद्यजान्न विन्देत्। ब्राह्मणस्य दक्षिणे हस्ते होतव्यम्। एष वा अग्निर्वैश्वानरः। यद्ब्राह्मणः। अग्नावेवास्याग्निहोत्रꣳ हुतं भवति॥१८॥

ब्राह्मणं तु वसत्यै नाप रुन्ध्यात्। यद्ब्राह्मणं वसत्या अपरुन्ध्यात्। यस्मिन्नेवाग्नावाहुतिं जुहुयात्। तं भागधेयेन व्यर्धयेत्। तस्माद्ब्राह्मणो वसत्यै नापरुध्यः। यदि ब्राह्मणं न विन्देत्। दर्भस्तम्बे होतव्यम्। अग्निवान् वै दर्भस्तम्बः। अग्नावेवास्याग्निहोत्रꣳ हुतं भवति। दर्भाꣳस्तु नाध्यासीत॥१९॥

यद्दर्भानध्यासीत। यामेवाग्नावाहुतिं जुहुयात्। तामध्यासीत। तस्माद्दर्भा नाध्यासितव्याः। यदि दर्भान्न विन्देत्। अप्सु होतव्यम्। आपो वै सर्वा

दे॒वताः॑। दे॒वतास्वे॒वास्याग्निहो॒त्रꣳ हु॒तं भ॑वति। आप॒स्तु न परि॑चक्षीत। यदापः॑ परि॒चक्षी॑त॥२०॥

यामे॒वाफ्स्वाहु॑तिं जुहु॒यात्। तां परि॑चक्षीत। तस्मा॒दापो॒ न प॑रि॒चक्ष्याः॑। मेध्या॑ च॒ वा ए॒तस्या॑मे॒ध्या च॑ त॒नुवौ॒ सꣳ सृ॑ज्येते। यस्याऽऽहि॑ताग्नेर॒न्यैर॒ग्निभि॑र॒ग्नयः॑ सꣳसृ॒ज्यन्ते॑। अ॒ग्नये॒ विवि॑चये पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पालं॒ निर्व॑पेत्। मेध्यां॑ चै॒वास्या॑मे॒ध्यां च॑ त॒नुवौ॒ व्यावर्तयति। अ॒ग्नये॑ व्र॒तप॑तये पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पालं॒ निर्व॑पेत्। अ॒ग्निमे॒व व्र॒तप॑तिꣳ स्वेन॑ भागधेये॒नोप॑ धावति। स ए॒वैन॑ं व्र॒तमा ल॑म्भयति॥२१॥

गर्भ॒ꣳ स्रव॑न्तमग॒दम॑कः। अ॒ग्निरिन्द्र॒स्त्वष्टा॒ बृह॒स्पतिः॑। पृ॒थि॒व्यामव॑ चुश्चोतै॒तत्। नाभिप्राप्नो॑ति॒ निर्ऋ॑तिं परा॒चैः। रेतो॒ वा ए॒तद्वाजि॑न॒माहि॑ताग्नेः। यद॑ग्निहो॒त्रम्। तद्यथ्स्रवे॑त्। रेतो॑ऽस्य॒ वाजि॑नꣳ स्रवेत्। गर्भ॒ꣳ स्रव॑न्तमग॒दम॑क॒रित्या॑ह। रेत॑ ए॒वास्मि॒न्वाजि॑नं दधाति॥२२॥

अ॒ग्निरित्या॑ह। अ॒ग्निर्वै रे॑तो॒धाः। रेत॑ ए॒व तद्दधाति। इन्द्र॒ इत्या॑ह।

इन्द्रियमेवास्मिन्दधाति। त्वष्टेत्याह। त्वष्टा वै पशूनां मिथुनानाꣳ रूपकृत्। रूपमेव पशुषु दधाति। बृहस्पतिरित्याह। ब्रह्म वै देवानां बृहस्पतिः। ब्रह्मणैवास्मै प्रजाः प्र जनयति। पृथिव्यामव चुश्चोतेतदित्याह। अस्यामेवैनत्प्रतिष्ठापयति। नाभिप्राप्नोति निर्ऋतिं पराचैरित्याह। रक्षसामपहत्यै॥२३॥

अजाऽग्नावेवास्याँग्निहोत्रꣳ हुतं भवति भवत्यासीत परिचक्षीत लम्भयति दधाति देवानां बृहस्पतिः पञ्च च (वि वै यद्यन्यमजायाँ ब्राह्मणस्य दर्भस्तम्बैऽफ्सु होतव्यम्॥)॥ [३]

याः पुरस्तात्प्रस्रवन्ति। उपरिष्टाथ्सर्वतश्च याः। ताभी रश्मिपवित्राभिः। श्रद्धां यज्ञमा रभे। देवा गातुविदः। गातुं यज्ञाय विन्दत। मनसस्पतिना देवेन। वाताद्यज्ञः प्र युज्यताम्। तृतीयस्यै दिवः। गायत्रिया सोम आभृतः॥२४॥

सोमपीथाय सन्नयितुम्। वकलमन्तरमा ददे। आपो देवीः शुद्धाः स्थ। इमा पात्राणि शुन्धत। उपातङ्ग्याय देवानाम्। पर्णवल्कमुत शुन्धत। पयो गृहेषु पयो अघ्नियासु। पयो वथ्सेषु पय इन्द्राय हविषे ध्रियस्व। गायत्री पर्णवल्केन। पयः

सोमं॑ करोत्वि॒मम्॥२५॥

अ॒ग्निं गृ॑ह्णामि सु॒रथं॒ यो म॑यो॒भूः। य उ॒द्यन्त॑मा॒रोह॑ति॒ सूर्य॒मह्नां॑। आ॒दि॒त्यं ज्योति॑षां॒ ज्योति॑रुत्त॒मम्। श्वो य॒ज्ञाय॑ रमतां दे॒वताभ्यः॑। वसू॑न्रु॒द्रानादि॒त्यान्। इन्द्रे॑ण स॒ह दे॒वताः॑। ताः पूर्वः॒ परि॑ गृह्णामि। स्व आ॒यत॑ने मनी॒षया॑। इ॒मामूर्जं॑ पञ्चद॒शीं ये प्रवि॑ष्टाः। तान्दे॒वान्परि॑ गृह्णामि॒ पूर्वः॑॥२६॥

अ॒ग्निर्ह॑व्य॒वाडि॒ह ताना व॑हतु। पौ॒र्ण॒मा॒स॒ꣳ ह॒विरि॒दमे॑षां॒ मयि॑। आ॒मा॒वा॒स्य॒ꣳ ह॒विरि॒दमे॑षां॒ मयि॑। अ॒न्त॒राऽग्नी प॒शवः॑। दे॒व॒स॒ꣳसद॒मा ग॑मन्। तान्पूर्वः॒ परि॑ गृह्णामि। स्व आ॒यत॑ने मनी॒षया॑। इ॒ह प्र॒जा वि॒श्वरू॑पा रमन्ताम्। अ॒ग्निं गृ॒हप॑तिम॒भि स॒वसा॑नाः। ताः पूर्वः॒ परि॑ गृह्णामि॥२७॥

स्व आ॒यत॑ने मनी॒षया॑। इ॒ह प॒शवो॑ वि॒श्वरू॑पा रमन्ताम्। अ॒ग्निं गृ॒हप॑तिम॒भि स॒वसा॑नाः। तान्पूर्वः॒ परि॑ गृह्णामि। स्व आ॒यत॑ने मनी॒षया॑। अ॒यं पि॑तृ॒णाम॒ग्निः। अवा॑ड्ढ॒व्या पि॒तृभ्य॒ आ। तं पूर्वः॒ परि॑ गृह्णामि। अवि॑षन्नः पि॒तुं क॑रत्। अज॑स्रं

त्वा꣯ꣳ सं꣯भापा꣯लाः॥२८॥

वि꣯ज꣯यभा꣯गꣳ समि꣯न्धताम्। अग्ने꣯ दी꣯दा꣯य मे सभ्य। विजि꣯त्यै श꣯रदः꣯ श꣯तम्। अन्न꣯मावस꣯थीयम्। अ꣯भि ह꣯राणि श꣯रदः꣯ श꣯तम्। आ꣯व꣯स꣯थे श्रियं꣯ मन्त्रम्। अहि꣯र्बु꣯ध्नियो꣯ नि य꣯च्छतु। इ꣯दम꣯हम꣯ग्निज्यै꣯ष्ठेभ्यः। वसु꣯भ्यो य꣯ज्ञं प्रब्र꣯वीमि। इ꣯दम꣯हमिन्द्र꣯ज्येष्ठेभ्यः॥२९॥

रु꣯द्रेभ्यो꣯ य꣯ज्ञं प्र ब्र꣯वीमि। इ꣯दम꣯हं वरु꣯णज्येष्ठेभ्यः। आ꣯दि꣯त्येभ्यो꣯ य꣯ज्ञं प्र ब्र꣯वीमि। पय꣯स्वती꣯रोष꣯धयः। पय꣯स्वद्वी꣯रुधां꣯ पयः꣯। अ꣯पां पय꣯सो꣯ यत्पयः꣯। ते꣯न मामि꣯न्द्र꣯ सꣳसृज। अग्ने꣯ व्रतपते व्र꣯तं च꣯रिष्यामि। तच्छ꣯केयं꣯ तन्मे꣯ राध्यताम्। वायो꣯ व्रतपत꣯ आदि꣯त्य व्रतपते॥३०॥

व्र꣯तानां꣯ व्रतपते व्र꣯तं च꣯रिष्यामि। तच्छ꣯केयं꣯ तन्मे꣯ राध्यताम्। इ꣯मां प्राची꣯मुदी꣯चीम्। इष꣯मूर्ज꣯म꣯भि सꣳस्कृ꣯ताम्। ब꣯हु꣯प꣯र्णामशु꣯ष्काग्राम्। हरा꣯मि पशु꣯पाम꣯हम्। यत्कृष्णो꣯ रू꣯पं कृ꣯त्वा। प्राविं꣯श꣯स्त्वं वन꣯स्पतीन्। तत꣯स्त्वामे꣯कविꣳशति꣯धा। सम्भ꣯रामि

सुसम्भृताँ॥३१॥

त्रीन्परिधीꣳ स्तिस्रः समिधः। यज्ञायुरनुसञ्चरान्। उपवेषं मेक्षणं धृष्टिम्। सं भरामि सुसम्भृताँ। या जाता ओषधयः। देवेभ्यस्त्रियुगं पुरा। तासां पर्व राध्यासम्। परिस्तरमाहरन्। अपां मेध्यं यज्ञियम्। सदेवꣳ शिवमस्तु मे॥३२॥

आच्छेत्ता वो मा रिषम्। जीवानि शरदः शतम्। अपरिमितानां परिमिताः। सन्नह्ये सुकृताय कम्। एनो मा निगाँङ्कृतमच्चनाहम्। पुनरुत्थाय बहुला भवन्तु। सकृदाच्छिन्नं बर्हिरूर्णामृदु। स्योनं पितृभ्यस्त्वा भराम्यहम्। अस्मिन्थ्सीदन्तु मे पितरः सोम्याः। पितामहाः प्रपितामहाश्चानुगैः सह॥३३॥

त्रिवृत्पलाशे दर्भः। इयान्प्रादेशसम्मितः। यज्ञे पवित्रं पोतृतमम्। पयो हव्यं करोतु मे। इमौ प्राणापानौ। यज्ञस्याङ्गानि सर्वशः। आप्याययन्तौ सञ्चरताम्। पवित्रे हव्यशोधने। पवित्रे स्थो वैष्णवी। वायुर्वां मनसा पुनातु॥३४॥

अयं प्राणश्चापानश्च। यजमानमपि गच्छताम्। यज्ञे ह्यभूतां पोतारौ। पवित्रे

हव्यशोधने। त्वया वेदिं विविदुः पृथिवीम्। त्वया यज्ञो जायते विश्वदानिः। अच्छिद्रं यज्ञमन्वेषि विद्वान्। त्वया होता सन्तनोत्यर्धमासान्। त्रयस्त्रिꣳशोऽसि तन्तूनाम्। पवित्रेण सहागहि॥३५॥

शिवेयꣳ रज्जुरभिधानी। अघ्न्यामुप सेवताम्। अप्रस्त्रꣳसाय यज्ञस्य। उखे उपदधाम्यहम्। पशुभिः सन्नीतं बिभृताम्। इन्द्राय श्रृतं दधि। उपवेषोऽसि यज्ञाय। त्वां परिवेषमधारयन्। इन्द्राय हविः कृण्वन्तः। शिवः शग्मो भवासि नः॥३६॥

अमृन्मयन्देवपात्रम्। यज्ञस्याऽऽयुषि प्र युज्यताम्। तिरः पवित्रमतिनीताः। आपो धारय मातिगुः। देवेन सवित्रोत्पूताः। वसोः सूर्यस्य रश्मिभिः। गां दोहपवित्रे रज्जुम्। सर्वा पात्राणि शुन्धत। एता आ चरन्ति मधुमद्दुहानाः। प्रजावतीर्यशसो विश्वरूपाः॥३७॥

बह्वीर्भवन्तीरुपजायमानाः। इह व इन्द्रो रमयतु गावः। पूषा स्थ। अयक्ष्मा वः प्रजया सꣳसृजामि। रायस्पोषेण बहुलाभवन्तीः। ऊर्जं पयः पिन्वमाना घृतं च।

जीवो जीवन्तीरुपवः सदेयम्। द्यौश्चेमं यज्ञं पृथिवी च सन्दुहाताम्। धाता सोमेन सह वातेन वायुः। यजमानाय द्रविणं दधातु॥३८॥

उथ्सं दुहन्ति कलशं चतुर्बिलम्। इडां देवीं मधुमतीꣳ सुवर्विदम्। तदिन्द्राग्नी जिन्वतꣳ सूनृतावत्। तद्यजमानममृतत्वे दधातु। कामधुक्षः प्र णो ब्रूहि। इन्द्राय हविरिन्द्रियम्। अमूं यस्यां देवानाम्। मनुष्याणां पयो हितम्। बहु दुग्धीन्द्राय देवेभ्यः। हव्यमा प्यायतां पुनः॥३९॥

वथ्सेभ्यो मनुष्येभ्यः। पुनर्दोहाय कल्पताम्। यज्ञस्य सन्ततिरसि। यज्ञस्य त्वा सन्ततिमनु सन्तनोमि। अदस्तमसि विष्णवे त्वा। यज्ञायापि दधाम्यहम्। अद्भिररिक्तेन पात्रेण। याः पूताः परिशेरते। अयं पयः सोमं कृत्वा। स्वां योनिमपि गच्छतु॥४०॥

पर्णवल्कः पवित्रम्। सौम्यः सोमाद्धि निर्मितः। इमौ पर्णं च दर्भं च। देवानाꣳ हव्यशोधनौ। प्रातर्वेषाय गोपाय। विष्णो हव्यꣳ हि रक्षसि। उभावग्नी उपस्तृणते।

देवता उपवसन्तु मे। अहं ग्राम्यानुप वसामि। मह्यं गोपतये पशून्॥४१॥

आभृत इमं गृह्णामि पूर्वस्ताः पूर्वः परिगृह्णामि सभापाला इन्द्रज्येष्ठेभ्य आदित्य व्रतपते सुसम्भृता मे सह पुनातु गहि नो विश्वरूपा दधातु पुनर्गच्छतु पशून् (याः पुरस्तादिमामूर्जमिह प्रजा इह पशवोऽयं पितृणामग्निः।)॥ [४]

देवा देवेषु पराक्रमध्वम्। प्रथमा द्वितीयेषु। द्वितीयास्तृतीयेषु। त्रिरेकादशा इह मा ऽवत। इदꣳ शकेयं यदिदं करोमि। आत्मा करोत्वात्मने। इदं करिष्ये भेषजम्। इदं मे विश्वभेषजा। अश्विना प्रावतं युवम्। इदमहꣳ सेनाया अभीत्वर्यै॥४२॥

मुखमपोहामि। सूर्य ज्योतिर्वि भाहि। महत इन्द्रियाय। आ प्यायतां घृतयोनिः। अग्निर्हव्याऽनु मन्यताम्। खमङ्ग त्वचमङ्ग। सुरूपं त्वा वसुविदम्। पशूनां तेजसा। अग्नये जुष्टमभि घारयामि। स्योनं ते सदनं करोमि॥४३॥

घृतस्य धारया सुशेवं कल्पयामि। तस्मिन्त्सीदामृते प्रति तिष्ठ। व्रीहीणां मेध सुमनस्यमानः। आर्द्रः प्रथस्वुर्भुवनस्य गोपाः। शृत उत्स्नाति जनिता मतीनाम्। यस्त आत्मा पशुषु प्रविष्टः। देवानां विष्ठामनु यो वितस्थे। आत्मन्वान्त्सोम

घृतवान् हि भूत्वा। देवान्गच्छ सुवर्विन्द यजमानाय मह्यम्। इरा भूतिः पृथिव्यै रसो मोत्क्रमीत्॥४४॥

देवाः पितरः पितरो देवाः। योऽहमस्मि स सन् यजे। यस्यास्मि न तमन्तरेमि। स्वं म इष्टꣳ स्वं दत्तम्। स्वं पूर्तꣳ स्वꣳ श्रान्तम्। स्वꣳ हुतम्। तस्य मेऽग्निरुपद्रष्टा। वायुरुपश्रोता। आदित्योऽनुख्याता। द्यौः पिता॥४५॥

पृथिवी माता। प्रजापतिर्बन्धुः। य एवास्मि स सन् यजे। मा भेर्मा संविक्था मा त्वा हिꣳसिषम्। मा ते तेजोऽप क्रमीत्। भरतमुद्धरेमनुषिश्च। अवदानानि ते प्रत्यवदास्यामि। नमस्ते अस्तु मा मा हिꣳसीः। यदवदानानि तेऽवद्यन्। विलोमाकार्षमात्मनः॥४६॥

आज्येन प्रत्यनज्म्येनत्। तत्त आ प्यायतां पुनः। अज्यायो यवमात्रात्। आव्याधात्कृत्यतामिदम्। मा रूरुपाम यज्ञस्य। शुद्धꣳ स्विष्टमिदꣳ हविः। मनुना दृष्टां घृतपदीम्। मित्रावरुणसमीरिताम्। दक्षिणार्धादसम्भिन्दन्।

अवद्याम्येकतोमुखाम्॥४७॥

इडे भागं जुषस्व नः। जिन्व गा जिन्वार्वतः। तस्यास्ते भक्षिवाणः स्याम। सर्वात्मानः सर्वगणाः। ब्रध्न पिन्वस्व। ददतो मे मा क्षायि। कुर्वतो मे मोपदसत्। दिशां क्लृप्तिरसि। दिशो मे कल्पन्ताम्। कल्पन्तां मे दिशः॥४८॥

दैवीश्च मानुषीश्च। अहोरात्रे मे कल्पेताम्। अर्धमासा मे कल्पन्ताम्। मासा मे कल्पन्ताम्। ऋतवो मे कल्पन्ताम्। संवत्सरो मे कल्पताम्। क्लृप्तिरसि कल्पतां मे। आशानां त्वाऽऽशापालेभ्यः। चतुर्भ्यो अमृतेभ्यः। इदं भूतस्याध्यक्षेभ्यः॥४९॥

विधेम हविषा वयम्। भजतां भागी भागम्। मा भागोऽभक्त। निरभागं भजामः। अपस्पिन्व। ओषधीर्जिन्व। द्विपात्पाहि। चतुष्पादव। दिवो वृष्टिमेरय। ब्राह्मणानामिदꣳ हविः॥५०॥

सोम्यानाꣳ सोमपीथिनाम्। निर्भक्तो ब्राह्मणः। नेहा ब्राह्मणस्यास्ति। समङ्क्तां बर्हिर्हविषा घृतेन। समादित्यैर्वसुभिः सं मरुद्भिः। समिन्द्रेण विश्वेभिर्देवेभिरङ्क्ताम्।

दि॒व्यं नभो॑ गच्छतु॒ यथ्स्वाहा॑। इ॒न्द्रा॒णीवा॑विध॒वा भू॑यासम्। अदि॑तिरिव सुपु॒त्रा। अ॒स्थू॒रि त्वा॑ गार्हपत्य॥५१॥

उप॒निष॑दे सुप्रजा॒स्त्वाय॑। सं पत्नी॒ पत्या॑ सुकृ॒तेन॑ गच्छताम्। य॒ज्ञस्य॑ यु॒क्तौ धुर्या॑वभूताम्। स॒ञ्ज्ञा॒ना॒नौ विज॑हता॒मरा॑तीः। दि॒वि ज्योति॑र॒जर॒मा र॑भेताम्। दश॑ते त॒नुवो॑ यज्ञ य॒ज्ञियाः॑। ताः प्री॑णातु॒ यज॑मानो घृ॒तेन॑। ना॒रि॒ष्ठयोः॑ प्र॒शिष॒मीड॑मानः। दे॒वानां॒ दैव्येऽपि॒ यज॑मानो॒ऽमृतो॑ऽभूत्। यं वां॑ दे॒वा अ॑कल्पयन्॥५२॥

ऊ॒र्जो भा॒गꣳ श॑तक्रतू। ए॒तद्वां॒ तेन॑ प्रीणानि। तेन॑ तृप्यतमꣳहहौ। अ॒हं दे॒वानाꣳ॑ सु॒कृता॑मस्मि लो॒के। मम॒ेदमि॒ष्टं न मिथु॑र्भवाति। अ॒हं ना॑रि॒ष्ठावनु॑ यजामि वि॒द्वान्। यदा॑भ्या॒मिन्द्रो॒ अद॑धाद्भाग॒धेयम्॑। अदा॑रसृद्भवत देवसोम। अ॒स्मिन् य॒ज्ञे म॑रुतो मृडता नः। मा नो॑ विदद॒भिभा॒मो अश॑स्तिः॥५३॥

मा नो॑ विदद्वृ॒जना॒ द्वेष्या॒ या। ऋ॒ष॒भं वा॒जिन॑ं व॒यम्। पू॒र्णमा॑सं यजामहे। स नो॑ दोहताꣳ सु॒वीर्यम्॑। रा॒यस्पोषꣳ॑ सह॒स्रिणम्॑। प्रा॒णाय॑ सु॒राध॑से। पू॒र्णमा॑साय॒

स्वाहा॑। अ॒मा॒वा॒स्या॑ सु॒भगा॑ सु॒शेवा॑। धे॒नुरि॑व॒ भूय॑ आ॒प्याय॑माना। सा नो॑ दोहता॒ꣳ सु॒वीर्य॑म्। रा॒यस्पोष॒ꣳ सह॒स्रिण॑म्। अ॒पा॒नाय॑ सु॒राध॑से। अ॒मा॒वा॒स्या॑ये॒ स्वाहा॑। अ॒भि स्तृ॑णीहि॒ परि॑ धेहि॒ वेदि॑म्। जा॒मिं मा हि॒ꣳसीरमु॒या शया॑ना। हो॒तृ॒षद॑ना॒ हरि॑ताः सु॒वर्णाः॑। नि॒ष्का इ॒मे यज॑मानस्य ब्र॒ध्ने॥५४॥

अ॒भीत्व॑र्यै करोमि क्रमीत्पि॒ताऽऽत्मन॑ एक॒तो मु॑खां मे॒ दिशोऽध्य॑क्षेभ्यो हु॒विर्गार्ह॑पत्या कल्पय॒न्नश॑स्तिः॒ सा नो॑ दोहता॒ꣳ सु॒वीर्य॑ꣳ स॒प्त च॑॥ [५]

परि॑स्तृणीत॒ परि॑धत्ता॒ग्निम्। परि॑हितो॒ऽग्निर्यज॑मानं भुनक्तु। अ॒पा॒ꣳ रस॒ ओष॑धीना॒ꣳ सु॒वर्णः॑। नि॒ष्का इ॒मे यज॑मानस्य सन्तु काम॒दुघाः॑। अ॒मुत्रा॒मुष्मि॑ँल्लो॒के। भूप॑ते॒ भुव॑नपते। म॒ह॒तो भू॒तस्य॑ पते। ब्र॒ह्माण॑ं त्वा वृणीमहे। अ॒हं भूप॑तिर॒हं भुव॑नपतिः। अ॒हं म॑ह॒तो भू॒तस्य॒ पतिः॑॥५५॥

दे॒वेन॑ सवि॒त्रा प्रसू॑त॒ आर्त्वि॑ज्यं करिष्यामि। देव॑ सवितरे॒तं त्वा॑ वृणते। बृह॒स्पति॒ दैव्य॑ं ब्र॒ह्माणम्। तद॒हं मन॑से॒ प्र ब्र॑वीमि। मनो॑ गायत्रि॒यै। गा॒य॒त्री

त्रिष्टुभौ। त्रिष्टुब्जगत्यै। जगत्यनुष्टुभौ। अनुष्टुक्पङ्क्त्यै। पङ्क्तिः प्रजापतये॥५६॥

प्रजापतिर्विश्वेभ्यो देवेभ्यः। विश्वे देवा बृहस्पतये। बृहस्पतिर्ब्रह्मणे। ब्रह्म भूर्भुवः सुवः। बृहस्पतिर्देवानां ब्रह्मा। अहं मनुष्याणाम्। बृहस्पते यज्ञं गोपाय। इदं तस्मै हर्म्यं करोमि। यो वो देवाश्चरति ब्रह्मचर्यम्। मेधावी दिक्षु मनसा तपस्वी॥५७॥

अन्तर्दूतश्चरति मानुषीषु। चतुः शिखण्डा युवतिः सुपेशाः। घृतप्रतीका भुवनस्य मध्ये। मर्मृज्यमाना महते सौभगाय। मह्यं धुक्ष्व यजमानाय कामान्। भूमिर्भूत्वा महिमानं पुपोष। ततो देवी वर्धयते पयाꣳसि। यज्ञियां यज्ञं वि च यन्ति शं च। ओषधीरापं इह शक्करीश्च। यो मा हृदा मनसा यश्च वाचा॥५८॥

यो ब्रह्मणा कर्मणा द्वेष्टि देवाः। यः श्रुतेन हृदयेनेष्णता च। तस्यैन्द्र वज्रेण शिरश्छिनद्धि। ऊर्णामृदु प्रथमानꣳ स्योनम्। देवेभ्यो जुष्टꣳ सदनाय बर्हिः। सुवर्गे लोके यजमानꣳ हि धेहि। मां नाकस्य पृष्ठे परमे व्योमन्। चतुः शिखण्डा युवतिः सुपेशाः। घृतप्रतीका वयुनानि वस्ते। साऽऽस्तीर्यमाणा महते सौभगाय॥५९॥

सा मे॑ धुक्ष्व॒ यज॑मानाय॒ कामान्॑। शि॒वा च॑ मे श॒ग्मा चै॑धि। स्यो॒ना च॑ मे सु॒षदा॑ चैधि। ऊर्ज॑स्वती च मे॒ पय॑स्वती चैधि। इष॒मूर्जं॑ मे पिन्वस्व। ब्रह्म॒ तेजो॑ मे पिन्वस्व। क्षत्रमोजो॑ मे पिन्वस्व। विशं॒ पुष्टिं॑ मे पिन्वस्व। आयु॑र॒न्नाद्यं॑ मे पिन्वस्व। प्र॒जां प॒शून्मे॑ पिन्वस्व॥६०॥

अ॒स्मिन् य॒ज्ञ उप॒ भूय॒ इन्नु मे॑। अवि॑क्षोभाय परि॒धीं द॑धामि। ध॒र्ता ध॒रुणो॒ धरी॑यान्। अ॒ग्निर्द्वेषा॑ꣳसि॒ निरि॒तो नु॑दातै। विच्छि॑नद्मि॒ विधृ॑तीभ्याꣳ स॒पत्नान्॑। जा॒तान्भ्रातृ॑व्या॒न् ये च॑ जनि॒ष्यमा॑णाः। वि॒शो य॒न्त्राभ्यां॒ विध॑माम्येनान्। अ॒हꣳ स्वाना॑मुत्त॒मोऽसानि देवाः। वि॒शो य॒न्त्रे नु॒दमा॑ने॒ अरा॑तिम्। विश्वं॑ पा॒प्मान॒ममतिं॑ दुर्मरा॒युम्॥६१॥

सीद॑न्ती दे॒वी सु॑कृ॒तस्य॑ लो॒के। धृती॑ स्थो॒ विधृ॑ती॒ स्वधृ॑ती। प्रा॒णान्मयि॑ धारयतम्। प्र॒जां मयि॑ धारयतम्। प॒शून्मयि॑ धारयतम्। अ॒यं प्र॑स्त॒र उ॒भय॑स्य ध॒र्ता। ध॒र्ता प्र॑या॒जाना॑मु॒तानू॑या॒जाना॑म्। स दा॑धार स॒मिधो॑ वि॒श्वरू॑पाः। तस्मि॒न्थ्स्रुचो॒

अध्या सादयामि। आ रोह पथो जुहु देवयानान्॥६२॥

यत्रर्षयः प्रथमजा ये पुराणाः। हिरण्यपक्षाऽजिरा सम्भृताङ्गा। वहासि मा सुकृतां यत्र लोकाः। अवाहं बाध उपभृतां सपत्नान्। जातान्भ्रातृव्यान् ये च जनिष्यमाणाः। दोहै यज्ञꣳ सुदुघामिव धेनुम्। अहमुत्तरो भूयासम्। अधरे मथ्सपत्नाः। यो मा वाचा मनसा दुर्मरायुः। हृदाऽरातीयादभिदासदग्ने॥६३॥

इदमस्य चित्तमधरं ध्रुवायाः। अहमुत्तरो भूयासम्। अधरे मथ्सपत्नाः। ऋषभोऽसि शाक्करः। घृताचीनाꣳ सूनुः। प्रियेण नाम्ना प्रिये सदसि सीद। स्योनो मे सीद सुषदः पृथिव्याम्। प्रथयि प्रजया पशुभिः सुवर्गे लोके। दिवि सीद पृथिव्यामन्तरिक्षे। अहमुत्तरो भूयासम्॥६४॥

अधरे मथ्सपत्नाः। इयꣳ स्थाली घृतस्य पूर्णा। अच्छिन्नपयाः शतधार उथ्सः। मारुतेन शर्मणा दैव्येन। यज्ञोऽसि सर्वतः श्रितः। सर्वतो मां भूतं भविष्यच्छ्रयताम्। शतं मे सन्त्वाशिषः। सहस्रं मे सन्तु सूनृताः। इरावतीः पशुमतीः। प्रजापतिरसि

स॒र्वतः॑ श्रि॒तः॥६५॥

स॒र्वतो॒ मां भू॒तं भ॑वि॒ष्यच्छ्र॑यताम्। श॒तं मे॑ सन्त्वा॒शिषः॑। स॒हस्रं॑ मे सन्तु सू॒नृताः॑। इरा॑वतीः पशु॒मतीः॑। इ॒दमि॑न्द्रि॒यम॒मृतं॑ वी॒र्यम्। अ॒नेनेन्द्रा॑य प॒शवो॑ऽचिकित्सन्। तेन॑ देवा अव॒तोप॒ माम्। इ॒हेष॒मूर्जं॒ यशः॒ सह॒ ओजः॑ सनेयम्। शृ॒तं मयि॑ श्रयताम्। यत्पृ॑थि॒वीमच॑र॒त्तत्प्रवि॑ष्टम्॥६६॥

येनासि॑ञ्च॒द्बल॒मिन्द्रे॑ प्र॒जाप॑तिः। इ॒दं तच्छु॒क्रं मधु॑ वा॒जिनी॑वत्। येनो॒परि॑ष्टा॒दधि॑नोन्म दधि॒ मां धि॑नोतु। अ॒यं वे॒दः पृ॑थि॒वीमन्व॑विन्दत्। गुहा॑ स॒तीं गह॑ने॒ गह्व॑रेषु। स वि॑न्दतु॒ यज॑मानाय लो॒कम्। अच्छि॑द्रं य॒ज्ञं भूरि॑कर्मा करोतु। अ॒यं य॒ज्ञः सम॑सदद्ध॒विष्मान्॑। ऋ॒चा साम्ना॒ यजु॑षा दे॒वता॑भिः॥६७॥

तेन॑ लो॒कान्थ्सूर्य॑वतो जयेम। इन्द्र॑स्य स॒ख्यम॑मृत॒त्वम॑श्याम्। यो नः॒ कनी॑य इ॒ह का॒मया॑ते। अ॒स्मिन् य॒ज्ञे यज॑मानाय॒ मह्यम्॑। अप॒ तमि॑न्द्रा॒ग्नी भुव॑नान्नुदेताम्। अ॒हं प्र॒जां वी॒रव॑तीं विदेय। अग्ने॑ वाजजित्। वाज॑ं त्वा सरि॒ष्यन्तम्॑। वाज॑ं जे॒ष्यन्तम्॑।

वा॒जिनं॑ वाज॒जितम्॑॥६८॥

वा॒ज॒जि॒त्यायै॒ सं मा॑र्ज्मि। अ॒ग्निम॑न्ना॒दम॒न्नाद्या॑य। उप॑हूतो॒ द्यौः पि॒ता। उप॒ मां द्यौः पि॒ता ह्व॑यताम्। अ॒ग्निराग्नी॑ध्रात्। आयु॑षे॒ वर्च॑से। जी॒वात्वै पुण्या॑य। उप॑हूता पृथि॒वी मा॒ता। उप॒ मां मा॒ता पृ॑थि॒वी ह्व॑यताम्। अ॒ग्निराग्नी॑ध्रात्॥६९॥

आयु॑षे॒ वर्च॑से। जी॒वात्वै पुण्या॑य। मनो॒ ज्योति॑र्जुषता॒माज्यम्॑। विच्छि॑न्नं य॒ज्ञꣳ समि॒मं द॑धातु। बृह॒स्पति॑स्तनुतामि॒मं नः॑। विश्वे॑ दे॒वा इ॒ह मा॑दयन्ताम्। यन्ते॑ अग्न आवृ॒श्चामि॑। अ॒हं वा॑ क्षिपि॒तश्चरन्॑। प्र॒जां च॒ तस्य॒ मूलं॑ च। नी॒चैर्दे॑वा॒ नि वृ॑श्चत॥७०॥

अग्ने॒ यो नो॑ऽभि॒दास॑ति। स॒मा॒नो यश्च॒ निष्ट्यः॑। इ॒ध्मस्ये॑व प्र॒क्षाय॑तः। मा तस्योच्छे॑षि॒ किञ्च॒न। यो मां द्वेष्टि॑ जातवेदः। यं चा॒ऽऽहं द्वेष्मि॒ यश्च॒ माम्। सर्वा॒ꣳस्तान॑ग्ने॒ सन्द॑ह। याꣳश्चा॒हं द्वेष्मि॒ ये च॒ माम्। अग्ने॑ वाजजित्। वाजं॑ त्वा ससृ॒वाꣳसम्॑॥७१॥

वाजं जिगिवा२सम्। वाजिनं वाजजितम्। वाजजित्यायै सम्माँर्ज्मि। अग्निमन्नादमन्नाद्याय। वेदिर्बर्हिः श्रृत२ हविः। इध्मः परिधयः स्रुचः। आज्यं यज्ञ ऋचो यजुः। याज्याँश्च वषट्काराः। सं मे सन्नतयो नमन्ताम्। इध्मसन्नहने हुते॥७२॥

दिवः खीलोऽवततः। पृथिव्या अध्युत्थितः। तेनां सहस्रकाण्डेन। द्विषन्त२ं शोचयामसि। द्विषन्मे बहु शोचतु। ओषधे मो अह२ शुचम्। यज्ञ नमस्ते यज्ञ। नमो नमश्च ते यज्ञ। शिवेन मे सन्तिष्ठस्व। स्योनेन मे सन्तिष्ठस्व॥७३॥

सुभूतेन मे सन्तिष्ठस्व। ब्रह्मवर्चसेन मे सन्तिष्ठस्व। यज्ञस्यर्द्धिमनु सन्तिष्ठस्व। उप ते यज्ञ नमः। उप ते नमः। उप ते नमः। त्रिष्फलीक्रियमाणानाम्। यो न्यङ्गो अवशिष्यते। रक्षसां भागधेयम्। आपस्तत्र वहतादितः॥७४॥

उलूखले मुसले यच्च शूर्पे। आशिश्लेष दृषदि यत्कपाले। अवप्रुषो विप्रुषः संयजामि। विश्वे देवा हविरिदं जुषन्ताम्। यज्ञे या विप्रुषः सन्ति बह्वीः। अग्नौ

ताः सर्वाः स्विष्टाः सुहुता जुहोमि। उद्यन्नद्यमित्र महः। सपत्नान्मे अनीनशः। दिवैनान् विद्युता जहि। निम्रोचन्नधरान्कृधि॥७५॥

उद्यन्नद्य वि नो भज। पिता पुत्रेभ्यो यथा। दीर्घायुत्वस्य हेशिषे। तस्य नो देहि सूर्य। उद्यन्नद्य मित्रमहः। आरोहन्नुत्तरां दिवम्। हृद्रोगं मम सूर्य। हरिमाणं च नाशय। शुकेषु मे हरिमाणम्। रोपणाकासु दध्मसि॥७६॥

अथो हारिद्रवेषु मे। हरिमाणं नि दध्मसि। उदगादयमादित्यः। विश्वेन सहसा सह। द्विषन्तं मम रन्धयन्। मो अहं द्विषतो रधम्। यो नः शपादशपतः। यश्च नः शपतः शपात्। उषाश्च तस्मै निम्रुक्च। सर्वं पापꣳ समूहताम्॥७७॥

यो नः सपत्नो यो रणः। मर्तोऽभिदासति देवाः। इध्मस्येव प्रक्षायतः। मा तस्योच्छेषि किञ्चन। अवसृष्टः परापत। शरो ब्रह्मसꣳशितः। गच्छाऽमित्रान्प्र विश। मैषां कञ्चनोच्छिषः॥७८॥

पतिः प्रजापतये तपस्वी वाचा सौभगाय पशून्मे पिन्वस्व दुर्मरायुं देवयानानग्नेऽन्तरिक्षेऽहमुत्तरो भूयासं प्रजापतिरसि सर्वतः

श्रितः प्रविष्टं देवताभिर्वाजजितं पृथिवी ह्वयतामग्निराग्नीध्राद्वृश्चत ससुवाꣳसꣳ हुते स्योनेनं मे सन्तिष्ठस्वेतः कृधि दध्मस्यूहतामष्टौ च॥ [६]

सक्षेदं पश्य। विधर्तरिदं पश्य। नाकेदं पश्य। रमतिः पनिष्ठा। ऋतं वर्षिष्ठम्। अमृतायान्याहुः। सूर्यो वरिष्ठो अक्षभिर्विभाति। अनु द्यावापृथिवी देवपुत्रे। दीक्षाऽसि तपसो योनिः। तपोऽसि ब्रह्मणो योनिः॥७९॥

ब्रह्मासि क्षत्रस्य योनिः। क्षत्रमस्यृतस्य योनिः। ऋतमसि भूरा रभे। श्रद्धां मनसा। दीक्षां तपसा। विश्वस्य भुवनस्याधिपत्नीम्। सर्वे कामा यजमानस्य सन्तु। वातं प्राणं मनसाऽन्वा रभामहे। प्रजापतिं यो भुवनस्य गोपाः। स नो मृत्योस्त्रायतां पात्वꣳहसः॥८०॥

ज्योग्जीवा जरामशीमहि। इन्द्र शाक्कर गायत्रीं प्र पद्ये। तान्ते युनज्मि। इन्द्र शाक्कर त्रिष्टुभं प्र पद्ये। तान्ते युनज्मि। इन्द्र शाक्कर जगतीं प्र पद्ये। तान्ते युनज्मि। इन्द्र शाक्करानुष्टुभं प्र पद्ये। तान्ते युनज्मि। इन्द्र शाक्कर पङ्क्तिं प्रपद्ये॥८१॥

तान्ते युनज्मि। आऽहं दीक्षामरुहमृतस्य पत्नीम्। गायत्रेण छन्दसा ब्रह्मणा च। ऋतꣳ सत्येऽधायि। सत्यमृतेऽधायि। ऋतं च मे सत्यं चाभूताम्। ज्योतिरभूवꣳ सुवरगमम्। सुवर्गं लोकं नाकस्य पृष्ठम्। ब्रध्नस्य विष्टपमगमम्। पृथिवी दीक्षा॥८२॥

तयाऽग्निर्दीक्षया दीक्षितः। ययाऽग्निर्दीक्षया दीक्षितः। तयाँ त्वा दीक्षया दीक्षयामि। अन्तरिक्षं दीक्षा। तया वायुर्दीक्षया दीक्षितः। यया वायुर्दीक्षया दीक्षितः। तयाँ त्वा दीक्षया दीक्षयामि। द्यौर्दीक्षा। तयाऽऽदित्यो दीक्षया दीक्षितः। ययाऽऽदित्यो दीक्षया दीक्षितः॥८३॥

तयाँ त्वा दीक्षया दीक्षयामि। दिशो दीक्षा। तया चन्द्रमा दीक्षया दीक्षितः। यया चन्द्रमा दीक्षया दीक्षितः। तयाँ त्वा दीक्षया दीक्षयामि। आपो दीक्षा। तया वरुणो राजा दीक्षया दीक्षितः। यया वरुणो राजा दीक्षया दीक्षितः। तयाँ त्वा दीक्षया दीक्षयामि। ओषधयो दीक्षा॥८४॥

तया सोमो राजा दीक्षया दीक्षितः। यया सोमो राजा दीक्षया दीक्षितः।

तया॑ त्वा दी॒क्षया॑ दीक्षयामि। वाग्दी॒क्षा। तया॑ प्रा॒णो दी॒क्षया॑ दीक्षि॒तः। यया॑ प्रा॒णो दी॒क्षया॑ दीक्षि॒तः। तया॑ त्वा दी॒क्षया॑ दीक्षयामि। पृ॒थि॒वी त्वा॒ दीक्ष॑माण॒मनु॑ दीक्षताम्। अ॒न्तरि॑क्षं त्वा॒ दीक्ष॑माण॒मनु॑ दीक्षताम्। द्यौस्त्वा॒ दीक्ष॑माण॒मनु॑ दीक्षताम्॥८५॥

दिश॑स्त्वा॒ दीक्ष॑माण॒मनु॑ दीक्षन्ताम्। आप॑स्त्वा॒ दीक्ष॑माण॒मनु॑ दीक्षन्ताम्। ओष॑धयस्त्वा॒ दीक्ष॑माण॒मनु॑ दीक्षन्ताम्। वाक्त्वा॒ दीक्ष॑माण॒मनु॑ दीक्षताम्। ऋच॑स्त्वा॒ दीक्ष॑माण॒मनु॑ दीक्षन्ताम्। सामा॑नि त्वा॒ दीक्ष॑माण॒मनु॑ दीक्षन्ताम्। यजूꣳ॑षि त्वा॒ दीक्ष॑माण॒मनु॑ दीक्षन्ताम्। अह॑श्च॒ रात्रि॑श्च। कृ॒षिश्च॒ वृष्टि॑श्च। त्विषि॒श्चाप॑चितिश्च॥८६॥

आप॒श्चौष॑धयश्च। ऊर्क्च॑ सू॒नृता॑ च। तास्त्वा॒ दीक्ष॑माण॒मनु॑ दीक्षन्ताम्। स्वे दक्षे॒ दक्ष॑पिते॒ह सी॑द। दे॒वाना॑ꣳ सु॒म्नो म॑ह॒ते रणा॑य। स्वा॒स॒स्थस्त॒नुवा॒ संवि॑शस्व। पि॒तेवै॑धि सू॒नव॒ आ सु॒शेवः॑। शि॒वो मा॑ शि॒वमा वि॑श। स॒त्यं म॑ आ॒त्मा। श्र॒द्धा मेऽक्षि॑तिः॥८७॥

तपो॑ मे प्रति॒ष्ठा। स॒वि॒तृप्र॑सूता मा॒ दिशो॑ दीक्षयन्तु। स॒त्यम॑स्मि। अ॒हं त्वद॑स्मि

मदसि त्वमेतत्। ममासि योनिस्तव योनिरस्मि। ममैव सन्वहं हव्यान्यग्ने। पुत्रः पित्रे लोककृज्जातवेदः। आजुह्वानः सुप्रतीकः पुरस्तात्। अग्ने स्वां योनिमा सीद साध्या। अस्मिन्थ्सधस्थे अध्युत्तरस्मिन्॥८८॥

विश्वे देवा यजमानश्च सीदत। एकमिषे विष्णुस्त्वाऽन्वेतु। द्वे ऊर्जे विष्णुस्त्वाऽन्वेतु। त्रीणि व्रताय विष्णुस्त्वाऽन्वेतु। चत्वारि मायोभवाय विष्णुस्त्वाऽन्वेतु। पञ्च पशुभ्यो विष्णुस्त्वाऽन्वेतु। षड्रायस्पोषाय विष्णुस्त्वाऽन्वेतु। सप्त सप्तभ्यो होत्राभ्यो विष्णुस्त्वाऽन्वेतु। सखायः सप्तपदा अभूम। सख्यं ते गमेयम्॥८९॥

सख्यात्ते मा योषम्। सख्यान्मे मा योष्ठाः। साऽसि सुब्रह्मण्ये। तस्यास्ते पृथिवी पादः। साऽसि सुब्रह्मण्ये। तस्यास्तेऽन्तरिक्षं पादः। साऽसि सुब्रह्मण्ये। तस्यास्ते द्यौः पादः। साऽसि सुब्रह्मण्ये। तस्यास्ते दिशः पादः॥९०॥

परोरजास्ते पञ्चमः पादः। सा न इषमूर्जं धुक्ष्व। तेज इन्द्रियम्। ब्रह्मवर्चसमन्नाद्यम्। वि मिमे त्वा पयस्वतीम्। देवानां धेनुꣳ सुदुघामनपस्फुरन्तीम्।

इन्द्रः सोमं पिबतु। क्षेमो अस्तु नः। इमान्नराः कृणुत वेदिमेत्य। वसुमतीꣳ रुद्रवतीमादित्यवतीम्॥९१॥

वर्ष्मन्दिवः। नाभा पृथिव्याः। यथाऽयं यजमानो न रिष्येत्। देवस्य सवितुः सवे। चतुः शिखण्डा युवतिः सुपेशाः। घृतप्रतीका भुवनस्य मध्ये। तस्याꣳ सुपर्णावधि यौ निविष्टौ। तयोर्देवानामधि भागधेयम्। अप जन्यं भयं नुद। अप चक्राणि वर्तय। गृहꣳ सोमस्य गच्छतम्। न वा उ वेतन्म्रियसे न रिष्यसि। देवाꣳ इदेषि पथिभिः सुगेभिः। यत्र यन्ति सुकृतो नापि दुष्कृतः। तत्र त्वा देवः सविता दधातु॥९२॥

ब्रह्मणो योनिरꣳहसः पङ्क्तिं प्रपद्ये दीक्षा ययाऽऽदित्यो दीक्षया दीक्षितस्तयाँ त्वा दीक्षया दीक्षयाम्योषधयो दीक्षा द्यौस्त्वा दीक्षमाणमनु दीक्षतामपचितिश्चाक्षितिरुत्तरस्मिन्गमेयं दिशः पाद आदित्यवतीं वर्तय पञ्च च॥ [७]

यदस्य पारे रजसः। शुक्रं ज्योतिरजायत। तन्नः परषदति द्विषः। अग्ने वैश्वानर स्वाहा। यस्माद्द्वीषाऽवाशिष्ठाः। ततो नो अभयं कृधि। प्रजाभ्यः सर्वाभ्यो मृड। नमो रुद्राय मीढुषे। यस्माद्द्वीषा न्यषदः। ततो नो अभयं कृधि॥९३॥

प्र॒जाभ्यः॒ सर्वा॑भ्यो मृड। नमो॑ रु॒द्राय॑ मी॒ढुषे॑। उद॑स्त्र तिष्ठ॒ प्रति॑ तिष्ठ॒ मारि॑षः। मेमं य॒ज्ञं यज॑मानं च रीरिषः। सु॒व॒र्गे लो॒के यज॑मानꣳ हि धे॒हि। शन्न॑ एधि द्वि॒पदे॒ शं चतु॑ष्पदे। यस्मा॑द्वी॒षाऽवे॑पिष्ठाः प॒लायि॑ष्ठाः स॒मज्ञा॑स्थाः। ततो॑ नो॒ अभ॑यं कृधि। प्र॒जाभ्यः॒ सर्वा॑भ्यो मृड। नमो॑ रु॒द्राय॑ मी॒ढुषे॑॥९४॥

य इ॒दमक॑ः। तस्मै॒ नमः॑। तस्मै॒ स्वाहा॑। न वा उ॑वे॒तन्म्रि॑यसे। आशा॑नां त्वा॒ विश्वा॒ आशाः॑। य॒ज्ञस्य॒ हि स्थ ऋ॒त्वियौ॑। इन्द्रा॑ग्नी॒ चेत॑नस्य च। हु॒ता॒हु॒तस्य॑ तृप्यतम्। अहु॑तस्य हु॒तस्य॑ च। हु॒तस्य॒ चाहु॑तस्य च। अहु॑तस्य हु॒तस्य॑ च। इन्द्रा॑ग्नी अ॒स्य सोम॑स्य। वी॒तं पि॑बतं जु॒षेथा॑म्। मा यज॑मानं॒ तमो॑ विदत्। मर्त्विजो॒ मो इ॒माः प्र॒जाः। मा यः सोम॑मि॒मं पिबा॑त्। सꣳसृ॑ष्टमु॒भयं॑ कृ॒तम्॥९५॥

कृधि॒ मी॒ढुषेऽहु॑तस्य च स॒प्त च॑॥ [८]

अ॒ना॒गस॑स्त्वा व॒यम्। इन्द्रे॑ण॒ प्रेषि॑ता॒ उप॑। वा॒युष्टे॑ अस्त्वꣳश॒भूः। मि॒त्रस्ते॑ अस्त्वꣳश॒भूः। वरु॑णस्ते अस्त्वꣳश॒भूः। अपा॑ङ्क्ष्या॒ ऋत॑स्य गर्भाः। भुव॑नस्य

गोपाः श्येनाः अतिथयः। पर्वतानां ककुभः प्रयुतो नपातारः। वग्नुनेन्द्रꣳ ह्वयत। घोषेणामीवाꣳश्चातयत॥९६॥

युक्ताः स्थ वहत। देवा ग्रावाण इन्दुरिन्द्र इत्यवादिषुः। एन्द्रमचुच्यवुः परमस्याः परावतः। आऽस्माथ्सधस्थात्। ओरोरन्तरिक्षात्। आ सुभूतमसुषवुः। ब्रह्मवर्चसं म आसुषवुः। समरे रक्षाꣳस्यवधिषुः। अपहतं ब्रह्मज्यस्यं। वाक्क त्वा मनश्च श्रीणीताम्॥९७॥

प्राणश्च त्वाऽपानश्च श्रीणीताम्। चक्षुश्च त्वा श्रोत्रं च श्रीणीताम्। दक्षश्चत्वा बलं च श्रीणीताम्। ओजश्च त्वा सहश्च श्रीणीताम्। आयुश्च त्वाऽजरा च श्रीणीताम्। आत्मा च त्वा तनूश्च श्रीणीताम्। शृतोऽसि शृतं कृतः। शृतायं त्वा शृतेभ्यस्त्वा। यमिन्द्रमाहुर्वरुणं यमाहुः। यं मित्रमाहुर्यमु सत्यमाहुः॥९८॥

यो देवानां देवतमस्तपोजाः। तस्मै त्वा तेभ्यस्त्वा। मयि त्यदिन्द्रियं महत्। मयि दक्षो मयि क्रतुः। मयि धायि सुवीर्यम्। त्रिशुग्घर्मो वि भातु मे। आकूत्या मनसा

स॒ह। वि॒राजा॒ ज्योति॑षा स॒ह। य॒ज्ञेन॒ पय॑सा स॒ह। तस्य॒ दोह॑मशीमहि॥९९॥

तस्य॑ सु॒म्नम॑शीमहि। तस्य॑ भ॒क्षम॑शीमहि। वाग्जु॑षा॒णा सोम॑स्य तृप्यतु। मि॒त्रो जना॒न्प्र स मि॑त्र। यस्मा॒न्न जा॒तः परो॑ अ॒न्यो अस्ति॑। य आ॑वि॒वेश॒ भुव॑नानि॒ विश्वा॑। प्र॒जाप॑तिः प्र॒जया॑ संविदा॒नः। त्रीणि॒ ज्योती॑ꣳषि सचते॒ स षो॑ड॒शी। ए॒ष ब्र॒ह्मा य ऋ॒त्विय॑ः। इन्द्रो॒ नाम॑ श्रु॒तो ग॒णे॥१००॥

प्र ते॑ म॒हे वि॒दथे॑ शꣳसिषꣳ हरी॑। य ऋ॒त्वियः॒ प्र ते॑ वन्वे। व॒नुषो॑ हर्य॒तं मदम्॑। इन्द्रो॒ नाम॑ घृ॒तं नयः। हरि॑भि॒श्चारु॒ सेच॑ते। श्रु॒तो ग॒ण आ त्वा॑ विशन्तु। हरि॑वर्पस॒ङ्गिरः॑। इन्द्राधि॑प॒तेऽधि॑पति॒स्त्वं दे॒वाना॑मसि। अधि॑पतिं॒ माम्। आयु॑ष्मन्तं॒ वर्च॑स्वन्तं मनु॒ष्ये॑षु कुरु॥१०१॥

इन्द्र॑श्च स॒म्राड्वरु॑णश्च॒ राजा॑। तौ ते॑ भ॒क्षं च॑क्रतु॒रग्र॑ ए॒तम्। तयो॒रनु॑ भ॒क्षं भ॑क्षयामि। वाग्जु॑षा॒णा सोम॑स्य तृप्यतु। प्र॒जाप॑तिर्वि॒श्वक॑र्मा। तस्य॒ मनो॑ दे॒वं य॒ज्ञेन॑ राध्यासम्। अ॒र्थे॒गा अ॒स्य ज॑हितः। अ॒व॒सान॑पतेऽव॒सान॑ मे विन्द। नमो॑ रु॒द्राय॑ वास्तो॒ष्पत॑ये।

आयने विद्रवणे॥१०२॥

उद्याने यत्परायणे। आवर्तने विवर्तने। यो गोपायति तꣳ हुवे। यान्यपामित्यान्यप्रतीत्तान्यस्मि। यमस्य बलिना चरामि। इहैव सन्तः प्रति तद्यातयामः। जीवा जीवेभ्यो नि हराम एनत्। अनृणा अस्मिन्ननृणाः परस्मिन्। तृतीये लोके अनृणाः स्याम। ये देवयाना उत पितृयाणाः॥१०३॥

सर्वान्पथो अनृणा आक्षीयेम। इदमनु श्रेयोऽवसानमा गन्म। शिवे नो द्यावापृथिवी उभे इमे। गोमद्धनवदश्ववदूर्जस्वत्। सुवीरा वीरैरनु सञ्चरेम। अर्कः पवित्रꣳ रजसो विमानः। पुनाति देवानां भुवनानि विश्वा। द्यावापृथिवी पयसा संविदाने। घृतं दुहाते अमृतं प्रपीने। पवित्रमर्को रजसो विमानः। पुनाति देवानां भुवनानि विश्वा। सुवर्ज्योतिर्यशो महत्। अशीमहि गाधमुत प्रतिष्ठाम्॥१०४॥

चातयत श्रीणीताꣳ सत्यमाहुरशीमहि गणे कुरु विद्रवणे पितृयाणा अर्को रजसो विमानस्त्रीणि च॥ [९]

उदस्ताम्फसीथ्सविता मित्रो अर्यमा। सर्वानमित्रानवधीद्युगेन। बृहन्तं

मामकरद्वीरवन्तम्। रथन्तरे श्रयस्व स्वाहा पृथिव्याम्। वामदेव्ये श्रयस्व स्वाहाऽन्तरिक्षे। बृहति श्रयस्व स्वाहा दिवि। बृहता त्वोपस्तभ्नोमि। आ त्वा ददे यशसे वीर्याय च। अस्मास्वग्निया यूयं दधाथेन्द्रियं पयः। यस्तौ द्रफ्सो यस्त उदर्षः॥१०५॥

दैव्यः केतुर्विश्वं भुवनमाविवेश। स नः पाह्यरिष्टै स्वाहा। अनु मा सर्वो यज्ञोऽयमेतु। विश्वे देवा मरुतः सामार्कः। आप्रियश्छन्दाꣳसि निविदो यजूꣳषि। अस्यै पृथिव्यै यद्यज्ञियम्। प्रजापतेर्वर्तनिमनु वर्तस्व। अनुवीरैरनु राध्याम गोभिः। अन्वश्वैरनु सर्वैरु पुष्टैः। अनु प्रजयाऽन्विन्द्रियेण॥१०६॥

देवा नो यज्ञमृजुधा नयन्तु। प्रतिक्षत्रे प्रति तिष्ठामि राष्ट्रे। प्रत्यश्वेषु प्रति तिष्ठामि गोषु। प्रति प्रजायां प्रति तिष्ठामि भव्ये। विश्वमन्याऽभि वावृधे। तदन्यस्यामधिश्रितम्। दिवे च विश्वकर्मणे। पृथिव्यै चाकरं नमः। अस्कान्द्यौः पृथिवीम्। अस्कानृषभो युवागाः॥१०७॥

स्कन्नेमा विश्वा भुवना। स्कन्नो यज्ञः प्र जनयतु। अस्कानजनि प्राजनि। आ स्कन्नाञ्जायते वृषा। स्कन्नात्प्र जनिषीमहि। ये देवा येषामिदं भागधेयं बभूव। येषां प्रयाजा उतानूयाजाः। इन्द्रज्येष्ठेभ्यो वरुणराजभ्यः। अग्निहोतृभ्यो देवेभ्यः स्वाहा। उत त्या नो दिवा मतिः॥१०८॥

अदितिरूत्या गमत्। सा शन्ताची मयस्करत्। अप स्रिधः। उत त्या दैव्या भिषजा। शन्नस्करतो अश्विना। यूयातामस्मद्रपः। अप स्रिधः। शमग्निरग्निभिस्करत्। शन्नस्तपतु सूर्यः। शं वातो वात्वरपाः॥१०९॥

अप स्रिधः। तदित्पदं न विचिकेत विद्वान्। यन्मृतः पुनरप्येति जीवान्। त्रिवृद्यद्ध्रुवनस्य रथवृत्। जीवो गर्भो न मृतः स जीवात्। प्रत्यस्मै पिपीषते। विश्वानि विदुषे भर। अरङ्गमाय जग्मवे। अपश्चाद्दघ्वने नरे। इन्दुरिन्दुमवागात्। इन्दोरिन्द्रो-ऽपात्। तस्य त इन्दविन्द्रपीतस्य मधुमतः। उपहूतस्योपहूतो भक्षयामि॥११०॥

उदरुष इन्द्रियेण गा मतिररपा अंगात्रीणि च॥ [१०]

ब्रह्म॑ प्रति॒ष्ठा मन॑सो॒ ब्रह्म॑ वा॒चः। ब्रह्म॑ य॒ज्ञाना॑ꣳ ह॒विषा॒माज्य॑स्य। अति॑रिक्तं॒ कर्म॑णो॒ यच्च॑ हीन॒म्। य॒ज्ञः पर्वा॑णि प्रति॒रन्ने॑ति क॒ल्पयन्। स्वाहा॑कृताऽऽहु॑तिरेतु दे॒वान्। आश्रा॑वितम॒त्याश्रा॑वितम्। वष॑ट्कृतम॒त्यनू॑क्तं च य॒ज्ञे। अति॑रिक्तं॒ कर्म॑णो॒ यच्च॑ हीन॒म्। य॒ज्ञः पर्वा॑णि प्रति॒रन्ने॑ति क॒ल्पयन्। स्वाहा॑कृताऽऽहु॑तिरेतु दे॒वान्॥१११॥

यद्वो॑ देवा अतिपा॒दया॑नि। वा॒चा चि॒त्प्रय॑तं देव॒हेड॑नम्। अ॒रा॒यो अ॒स्माꣳ अ॒भिदु॑च्छुना॒यते॑। अ॒न्यत्रा॒स्मन्म॑रुत॒स्तन्नि॑धे॑तन। त॒तं म॒ आप॒स्तदु॑ तायते॒ पुनः॑। स्वादि॑ष्ठा धी॒तिरु॒चथा॑य शस्यते। अ॒यꣳ स॑मु॒द्र उ॒त वि॒श्वभे॑षजः। स्वाहा॑कृतस्य॒ समु॑तृप्णुतर्भुवः। उद्व॒यं तम॑स॒स्परि॑। उदु॒त्यं चि॒त्रम्॥११२॥

इ॒मं मे॑ वरुण॒ तत्त्वा॑ यामि। त्वन्नो॑ अग्ने॒ स त्वन्नो॑ अग्ने। त्वम॑ग्ने अ॒यासि॒ प्रजा॑पते। इ॒मं जी॒वेभ्यः॑ परि॒धिं द॑धामि। मैषान्नु॑गा॒दप॑रो॒ अर्ध॑मे॒तम्। श॒तं जी॑वन्तु श॒रदः॑ पुरू॒चीः। ति॒रो मृ॒त्युं द॑धतां॒ पर्व॑तेन। इ॒ष्टेभ्यः॒ स्वाहा॒ वष॒डनि॑ष्टेभ्यः॒ स्वाहा॑। भे॒ष॒जं दुरि॑ष्टै॒ स्वाहा॒ निष्कृ॑त्यै॒ स्वाहा॑। दौरा॑ध्यै॒ स्वाहा॒ दैवी॑भ्यस्त॒नूभ्यः॒ स्वाहा॑॥११३॥

ऋद्ध्यै स्वाहा समृद्ध्यै स्वाहा। यत इन्द्र भयामहे। ततो नो अभयं कृधि। मघवञ्छग्धि तव तन्न ऊतये। वि द्विषो वि मृधो जहि। स्वस्तिदा विशस्पतिः। वृत्रहा वि मृधो वशी। वृषेन्द्रः पुर एतु नः। स्वस्तिदा अभयङ्करः। आभिर्गीर्भिर्यदतो न ऊनम्॥११४॥

आप्यायय हरिवो वर्धमानः। यदा स्तोतृभ्यो महि गोत्रा रुजासि। भूयिष्ठभाजो अध ते स्याम। अनाज्ञातं यदाज्ञातम्। यज्ञस्य क्रियते मिथु। अग्ने तदस्य कल्पय। त्वꣳ हि वेत्थ यथातथम्। पुरुषसम्मितो यज्ञः। यज्ञः पुरुषसम्मितः। अग्ने तदस्य कल्पय। त्वꣳ हि वेत्थ यथातथम्। यत्पाकत्रा मनसा दीनदक्षा न। यज्ञस्य मन्वते मर्तासः। अग्निष्टद्धोता क्रतुविद्विजानन्। यजिष्ठो देवाꣳ ऋतुशो यजाति॥११५॥

देवाꣳश्चित्रं तनूभ्यः स्वाहोनं पुरुषसम्मितोऽग्ने तदस्य कल्पय पञ्च च॥ [११]

यद्देवा देवहेडनम्। देवासश्चकृमा वयम्। आदित्यास्तस्मान्मा मुञ्चत। ऋतस्यर्तेन मामुत। देवा जीवनकाम्या यत्। वाचाऽनृतमूदिम। अग्निर्मा तस्मादेनसः।

गार्ह॑पत्यः प्रमु॑ञ्चतु। दुरि॒ता यानि॑ चकृ॒म। क॒रोतु॒ माम॑ने॒नसम्॑॥११६॥

ऋ॒तेन॑ द्यावापृथिवी। ऋ॒तेन॒ त्वꣳ स॑रस्वति। ऋ॒तान्मा॑ मुञ्चता॒ꣳहसः॑। यद॒न्यकृ॑तमारि॒म। स॒जा॒त॒श॒ꣳसादु॒त वा॑ जामिश॒ꣳसात्। ज्यायं॑सः॒ शꣳसा॑दु॒त वा॒ कनी॑यसः। अना॑ज्ञातं दे॒वकृ॑तं॒ यदेनः॑। तस्मा॒त्त्वम॒स्माञ्जा॑तवेदो मुमुग्धि। यद्वा॒चा यन्मन॑सा। बा॒हुभ्या॑मू॒रुभ्या॑मष्ठी॒वद्भ्या॑म्॥११७॥

शि॒श्नैर्यदनृ॑तं चकृ॒मा व॒यम्। अ॒ग्निर्मा॒ तस्मा॒देन॑सः। यद्धस्ता॑भ्यां च॒कर॒ किल्बि॑षाणि। अ॒क्षाणां॑ व॒ग्नुमु॑प॒जिघ्न॑मानः। दू॒रे॒प॒श्या च॑ राष्ट्र॒भृच्च॑। तान्य॑फ्स॒रसा॒वनु॑दत्तामृ॒णानि॑। अदी॑व्यन्नृ॒णं यद॒हं च॒कार॑। यद्वादा॑स्यन्थ्सञ्ज॒गारा॒ जने॑भ्यः। अ॒ग्निर्मा॒ तस्मा॒देन॑सः। यन्मयि॑ मा॒ता गर्भे॑ स॒ति॥११८॥

एन॑श्च॒कार॒ यत्पि॒ता। अ॒ग्निर्मा॒ तस्मा॒देन॑सः। यदा॑ पि॒पेष॑ मा॒तर॑ं पि॒तरम्॑। पु॒त्रः प्रमु॑दितो॒ धयन्॑। अहि॑ꣳसितौ पि॒तरौ॒ मया॒ तत्। तद॑ग्ने अनृ॒णो भ॑वामि। यद॒न्तरि॑क्षं पृथि॒वीमु॒त द्याम्। यन्मा॒तर॑ं पि॒तर॑ं वा जिहि॑ꣳसि॒म। अ॒ग्निर्मा॒ तस्मा॒देन॑सः। यदा॒शसा॑

नि॒शसा॒ यत्प॑रा॒शसा॑॥११९॥

यदेन॑श्चकृ॒मा नूत॑नं॒ यत्पु॑रा॒णम्। अ॒ग्निर्मा॒ तस्मा॒देन॑सः। अति॑ क्रामामि दुरि॒तं यदेनः॑। जहा॑मि रि॒प्रं प॑र॒मे स॒धस्थे॑। यत्र॒ यन्ति॑ सु॒कृतो॒ नापि॑ दु॒ष्कृतः॑। तमा रो॑हामि सु॒कृतां॒ नु लो॒कम्। त्रि॒ते दे॒वा अ॑मृजतै॒तदेनः॑। त्रि॒त ए॒तन्म॑नु॒ष्ये॑षु मामृजे। ततो॑ मा॒ यदि॒ किञ्चि॑दान॒शे। अ॒ग्निर्मा॒ तस्मा॒देन॑सः॥१२०॥

गार्ह॑पत्यः॒ प्रमु॑ञ्चतु। दु॒रि॒ता यानि॑ चकृ॒म। क॒रोतु॒ माम॑ने॒नसम्॑। दि॒वि जा॒ता अ॒फ्सु जा॒ताः। या जा॒ता ओष॑धीभ्यः। अथो॒ या अ॑ग्नि॒जा आपः॑। ता नः॑ शुन्धन्तु॒ शुन्ध॑नीः। यदापो॒ नक्तं॑ दुरि॒तं चरा॑म। यद्वा॒ दिवा॒ नूत॑नं॒ यत्पु॑रा॒णम्। हिर॑ण्यवर्णा॒स्तत॒ उत्पु॑नीत नः। इ॒मं मे॑ वरुण॒ तत्त्वा॑ यामि। त्वन्नो॑ अग्ने॒ स त्वन्नो॑ अग्ने। त्वम॑ग्ने अ॒यासि॑॥१२१॥

अ॒ने॒नस॑मष्ठीवद्भ्या॑ꣳ स॒ति प॑रा॒शसा॑ऽऽन॒शेऽग्निर्मा॒ तस्मा॒देन॑सः पुनीत न॒स्त्रीणि॑ च (यद्दैवा॒ देवा॑ ऋ॒तेन॑ सजातश॒ꣳसाद्यद्वा॒चा यद्धस्ताभ्या॒मदी॑व्यं॒ यन्मयि॑ मा॒ता यदा॑ पि॒पेष॒ यद॒न्तरि॑क्षं॒ यदा॒शसाऽति॑ क्रामामि त्रि॒ते दे॒वा दि॒वि जा॒ता अ॒फ्सु जा॒ता यदाप॑ इ॒मं मे॑ वरुण॒ तत्त्वा॑ यामि॒ त्वन्नो॑ अग्ने॒ स त्वन्नो॑ अग्ने॒ त्वम॑ग्ने अ॒यासि॑।)॥ [१२]

यत्ते॒ ग्राव्णां॑ चिच्छि॒दुः सो॑म राजन्। प्रि॒याण्यङ्गा॑नि॒ स्वधि॑ता॒ परू॑ꣳषि। तथ्सन्ध॒थ्स्वाज्ये॑नो॒त व॑र्धयस्व। अ॒ना॒गसो॒ अध॒मिथ्स॒ङ्क्ष्यं॑म। यत्ते॒ ग्रावा॑ बा॒हुच्यु॑तो॒ अचु॑च्यवुः। नरो॒ यत्ते॑ दुदु॒हुर्दक्षि॑णेन। तत्त॒ आप्या॑यतां॒ तत्ते॑। निष्प्या॑यतां देव सोम। यत्ते॒ त्वचं॑ बिभि॒दुर्यच्च॒ योनिम्॑। यदा॒स्थाना॒त्प्रच्यु॑तो॒ वेन॑सि॒ त्मना॑॥१२२॥

त्वया॒ तथ्सो॑म गु॒प्तम॑स्तु नः। सा नः॑ स॒न्धास॑त्पर॒मे व्यो॑मन्। अहा॒च्छरी॑रं॒ पय॑सा स॒मेत्य॑। अ॒न्यो॑न्यो भवति॒ वर्णो॑ अस्य। तस्मि॑न्व॒यमुप॑हूता॒स्तव॑ स्मः। आ नो॑ भज॒ सद॑सि वि॒श्वरू॑पे। नृ॒चक्षाः॒ सोम॑ उ॒त शु॒श्रुग॑स्तु। मा नो॒ वि हा॑सीद्गिरं॒ आवृणा॒नः। अना॑गास्त॒नुवो॑ वावृधा॒नः। आ नो॑ रू॒पं व॑हतु॒ जाय॑मानः॥१२३॥

उप॑ क्षरन्ति जु॒ह्वो॑ घृ॒तेन॑। प्रि॒याण्यङ्गा॑नि॒ तव॑ व॒र्धय॑न्तीः। तस्मै॑ ते सोम॒ नम॒ इद्वष॑ट्व। उप॑ मा राजन्थ्सुकृ॒ते ह्व॑यस्व। सं प्रा॑णापा॒नाभ्या॒ꣳ समु॒ चक्षु॑षा॒ त्वम्। सꣳ श्रोत्रे॑ण गच्छस्व सोम राजन्। यत्त॒ आस्थि॑त॒ꣳ शमु॒ तत्ते॑ अस्तु। जा॒नी॒तान्नः॑ स॒ङ्गम॑ने पथी॒नाम्। ए॒तं जा॑नीतात्पर॒मे व्यो॑मन्। वृका॑ः सधस्था वि॒द रू॒पम॑स्य॥१२४॥

यदा॒गच्छा॑त्प॒थिभि॑र्देव॒यानैः॑। इ॒ष्टापू॑र्ते कृ॑णुतादा॒विर॑स्मै। अरि॑ष्टो राजन्नग॒दः परे॑हि। नम॑स्ते अस्तु॒ चक्ष॑से रघूय॒ते। नाक॒मारो॑ह स॒ह यज॑मानेन। सूर्यं॑ गच्छतात्पर॒मे व्यो॑मन्। अभू॑द्देवः स॑वि॒ता वन्द्यो॒नु नः॑। इ॒दानी॒मह॑ उप॒वाच्यो॒ नृभिः॑। वि यो रत्ना॒ भज॑ति मानु॒षेभ्यः॑। श्रेष्ठं॑ नो॒ अत्र॒ द्रवि॑णं॒ यथा॒ दध॑त्। उप॑ नो मित्रावरुणावि॒हाव॑तम्। अ॒न्वादी॑ध्याथामि॒ह नः॑ सखाया। आ॒दि॒त्यानां॒ प्रसि॑तिर्हे॒तिः। उ॒ग्रा श॒तापा॑ष्ठा घ॒विषा॒ परि॑ णो वृणक्तु। आप्या॑यस्व॒ सन्ते॑॥१२५॥

त्मना॒ जायमानोऽस्य॒ दध॒त्पश्च॑ च॥ [१३]

यद्दि॑दी॒क्षे मन॑सा॒ यच्च॑ वा॒चा। यद्वा॑ प्रा॒णैश्चक्षु॑षा॒ यच्च॒ श्रोत्रे॑ण। यद्रेत॑सा मिथु॒नेनाप्या॒त्मना॑। अ॒द्भ्यो लो॒का द॑धिरे॒ तेज॑ इन्द्रि॒यम्। शु॒क्रा दी॒क्षाये॒ तप॑सो वि॒मोच॑नीः। आपो॑ विमो॒क्रीर्मयि॒ तेज॑ इन्द्रि॒यम्। यदृ॒चा साम्ना॒ यजु॑षा। प॒शू॒नां चर्म॑न् ह॒विषा॑ दिदी॒क्षे। यच्छन्दो॑भि॒रोष॑धीभि॒र्वन॒स्पतौ॑। अ॒द्भ्यो लो॒का द॑धिरे॒ तेज॑ इन्द्रि॒यम्॥१२६॥

शुक्रा दीक्षायै तपसो विमोचनीः। आपो विमोक्रीर्मयि तेज इन्द्रियम्। येन ब्रह्म येन क्षत्रम्। येनेन्द्राग्नी प्रजापतिः सोमो वरुणो येन राजा। विश्वे देवा ऋषयो येन प्राणाः। अद्भ्यो लोका दधिरे तेज इन्द्रियम्। शुक्रा दीक्षायै तपसो विमोचनीः। आपो विमोक्रीर्मयि तेज इन्द्रियम्। अपां पुष्पमस्योषधीनाꣳ रसः। सोमस्य प्रियं धाम॥१२७॥

अग्नेः प्रियतमꣳ हविः स्वाहा। अपां पुष्पमस्योषधीनाꣳ रसः। सोमस्य प्रियं धाम। इन्द्रस्य प्रियतमꣳ हविः स्वाहा। अपां पुष्पमस्योषधीनाꣳ रसः। सोमस्य प्रियं धाम। विश्वेषां देवानां प्रियतमꣳ हविः स्वाहा। वयꣳ सोम व्रते तव। मनस्तनूषु पिप्रतः। प्रजावन्तो अशीमहि॥१२८॥

देवेभ्यः पितृभ्यः स्वाहा। सोम्येभ्यः पितृभ्यः स्वाहा। कव्येभ्यः पितृभ्यः स्वाहा। देवास इह मादयध्वम्। सोम्यास इह मादयध्वम्। कव्यास इह मादयध्वम्। अनन्तरिताः पितरः सोम्याः सोमपीथात्। अपैतु मृत्युरमृतं न आगन्। वैवस्वतो

नो॒ अभ॑यं कृणोतु। प॒र्णं वन॒स्पते॑रिव॥१२९॥

अ॒भि नः॑ शीयता॒ꣳ र॒यिः। सच॑तां नः॒ शची॒पतिः॑। परं मृत्यो॒ अनु॒ परे॑हि॒ पन्था॑म्। यस्ते॒ स्व इत॑रो देव॒यानां॑त्। चक्षु॑ष्मते शृण्व॒ते ते॑ ब्रवीमि। मा नः॑ प्र॒जाꣳ रीरि॑षो॒ मोत वी॒रान्। इ॒दमू॒नु श्रेयो॑व॒सान॒माग॑न्म। यद्गो॒जिद्धन॒जिद॑श्व॒जिद्यत्। प॒र्णं वन॒स्पते॑रिव। अ॒भि नः॑ शीयता॒ꣳ र॒यिः। सच॑तां नः॒ शची॒पतिः॑॥१३०॥

वन॒स्पता॑व॒द्यो लो॒का द॑धिरे॒ तेज॑ इन्द्रि॒यं धामा॑शीमहीवा॒भिनः॑ शीयता॒ꣳ र॒यिरेक॑ च॥ [१४]

सर्वा॒न् यद्विष्व॑ण्णेन॒ वि वै याः पु॒रस्ता॒द्देवा॑ दे॒वेषु॒ परि॑स्तृणीत॒ सक्षे॒दं यद॒स्य पा॒रे॑ऽना॒गस॒ उद॑स्ताम्फ्सी॒द्ब्रह्म॑ प्रति॒ष्ठा यद्दे॑वा॒ यत्ते॒ ग्राव्ण्णा॒ यद्दि॑दी॒क्षे चतु॑र्दश॥१४॥

सर्वा॒न्भूति॑मे॒व यामे॒वाफ्स्वाहु॑तिं व्र॒तानां॑ पर्णव॒ल्कः सो॒म्यानां॑म॒स्मिन् य॒ज्ञेऽग्ने॒ यो नो॒ ज्योग्जी॒वाः प॒रोर॑जाः प्रते॑महे॒ ब्रह्म॑ प्रति॒ष्ठा गार्ह॑पत्यस्त्रि॒ꣳशदु॑त्तरश॒तम्॥१३०॥

सर्वा॒ञ्छची॒पतिः॑॥

हरिः॑ ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके सप्तमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ अष्टमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके अष्टमः प्रपाठकः ॥

साङ्ग्रहण्येष्टया यजते। इमाञ्जनताꣳ सङ्गृह्णानीति। द्वादशारत्नी रशना भवति। द्वादश मासाः संवथ्सरः। संवथ्सरमेवाव रुन्धे। मौञ्जी भवति। ऊर्ग्वै मुञ्जाः। ऊर्जमेवाव रुन्धे। चित्रा नक्षत्रं भवति। चित्रं वा एतत्कर्म॥१॥

यदश्वमेधः समृद्ध्यै। पुण्यनाम देवयजनमध्यवस्यति। पुण्यामेव तेन कीर्तिमभि जयति। अपदातीनृत्विजः समावहन्त्या सुब्रह्मण्यायाः। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै। केशश्मश्रु वपते। नखानि नि कृन्तते। दतो धावते। स्नाति। अहतं वासः परिधत्ते। पाप्मनोऽपहत्यै। वाचं यत्वोप वसति। सुवर्गस्य लोकस्य गुप्त्यै। रात्रिं जागरयन्त आसते। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै॥२॥

कर्म धत्ते पञ्च च॥ [१]

चतुष्टय्य आपो भवन्ति। चतुः शफो वा अश्वः प्राजापत्यः समृद्ध्यै। ता दिग्भ्यः

समाभृता भवन्ति। दिक्षु वा आपः। अन्नं वा आपः। अद्भ्यो वा अन्नं जायते। यदेवाद्भ्योऽन्नं जायते। तदव रुन्धे। तासु ब्रह्मौदनं पचति। रेत एव तद्दधाति॥३॥

चतुः शरावो भवति। दिक्ष्वेव प्रति तिष्ठति। उभयतोरुक्मौ भवतः। उभयत एवास्मिन्नुच दधाति। उद्धरति श्रृतत्वाय। सर्पिष्वान्भवति मेध्यत्वाय। चत्वार आर्षेयाः प्राश्नन्ति। दिशामेव ज्योतिषि जुहोति। चत्वारि हिरण्यानि ददाति। दिशामेव ज्योतीꣳष्यव रुन्धे॥४॥

यदाज्यमुच्छिष्यते। तस्मिन्रशनान्युनत्ति। प्रजापतिर्वा ओदनः। रेत आज्यम्। यदाज्ये रशनान्युनत्ति। प्रजापतिमेव रेतसा समर्धयति। दर्भमयी रशना भवति। बहु वा एष कुचरो मेध्यमुपगच्छति। यदश्वः। पवित्रं वै दर्भाः॥५॥

यद्दर्भमयी रशना भवति। पुनात्येवैनम्। पूतमेनं मेध्यमा लभते। अश्वस्य वा आलब्धस्य महिमोदक्रामत्। स महर्त्विजः प्राविशत्। तन्महर्त्विजां महर्त्विक्त्वम्। यन्महर्त्विजः प्राश्नन्ति। महिमानमेवास्मिन्तद्दधति। अश्वस्य वा आलब्धस्य रेत

उदक्रामत्। तथ्सुवर्णꣳ हिरण्यमभवत्। यथ्सुवर्णꣳ हिरण्यं ददाति। रेत एव तद्दधाति। ओदने ददाति। रेतो वा ओदनः। रेतो हिरण्यम्। रेतसैवास्मिन्रेतो दधाति॥६॥

दधाति रुन्धे दर्भा अभवथ्षट् च॥ [२]

यो वै ब्रह्मणे देवेभ्यः प्रजापतयेऽप्रतिप्रोच्याश्वं मेध्यं बध्नाति। आ देवताभ्यो वृश्च्यते। पापीयान्भवति। यः प्रतिप्रोच्य। न देवताभ्य आवृश्च्यते। वसीयान्भवति। यदाह। ब्रह्मन्नश्वं मेध्यं भन्थ्स्यामि देवेभ्यः प्रजापतये तेन राध्यासमिति। ब्रह्म वै ब्रह्मा। ब्रह्मण एव देवेभ्यः प्रजापतये प्रतिप्रोच्याश्वं मेध्यं बध्नाति॥७॥

न देवताभ्य आ वृश्च्यते। वसीयान्भवति। देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इति रशनामादत्ते प्रसूत्यै। अश्विनोर्बाहुभ्यामित्याह। अश्विनौ हि देवानामध्वर्यू आस्ताम्। पूष्णो हस्ताभ्यामित्याह यत्यै। व्यृद्धं वा एतद्यज्ञस्य। यदयज्ञुष्केण क्रियते। इमामगृभ्णन्रशनामृतस्येत्यधि वदति यज्ञुष्कृत्यै। यज्ञस्य समृद्ध्यै॥८॥

तदाहुः। द्वादशारत्नी रशना कर्तव्या(३) त्रयोदशारत्नी(३)रिति। ऋषभो वा एष ऋतूनाम्। यथ्संवथ्सरः। तस्य त्रयोदशो मासो विष्टपम्। ऋषभ एष यज्ञानाम्। यदश्वमेधः। यथा वा ऋषभस्य विष्टपम्। एवमेतस्य विष्टपम्। त्रयोदशमरत्निꣳ रशनायामुपा दधाति॥९॥

यथर्षभस्य विष्टपꣳ सꣳस्करोति। तादृगेव तत्। पूर्व आयुषि विदथेषु कव्येत्याह। आयुरेवास्मिन्दधाति। तया देवाः सुतमा बभूवुरित्याह। भूतिमेवोपावर्तते। ऋतस्य सामन्थ्सरमारपन्तीत्याह। सत्यं वा ऋतम्। सत्येनैवैनमृतेनारभते। अभिधा असीत्याह॥१०॥

तस्मादश्वमेधयाजी सर्वाणि भूतान्यभि भवति। भुवनमसीत्याह। भूमानमेवोपैति। यन्ताऽसीत्याह। यन्तारमेवैनं करोति। धर्ताऽसीत्याह। धर्तारमेवैनं करोति। सोऽग्निं वैश्वानरमित्याह। अग्नावेवैनं वैश्वानरे जुहोति। सप्रथसमित्याह॥११॥

प्र॒जयै॒वैनं॑ प॒शुभिः॑ प्रथयति। स्वाहा॑कृत॒ इत्या॑ह। होम॑ ए॒वास्यै॒षः। पृ॒थि॒व्यामित्या॑ह। अ॒स्यामे॒वैनं॒ प्रति॑ष्ठापयति। य॒न्ता राड्य॒न्ताऽसि॒ यम॑नो ध॒र्ताऽसि॑ ध॒रुण॒ इत्या॑ह। रू॒पमे॒वास्यै॒तन्म॑हि॒मानं॒ व्याच॑ष्टे। कृ॒ष्यै त्वा॒ क्षेमा॑य त्वा र॒य्यै त्वा॒ पोषा॑य॒ त्वेत्या॑ह। आ॒मे॒वैतामा शा॑स्ते। स्व॒गा त्वा॑ दे॒वेभ्य॒ इत्या॑ह। दे॒वेभ्य॑ ए॒वैनꣳ॑ स्व॒गा क॑रोति। स्वाहा॑ त्वा प्र॒जाप॑तय॒ इत्या॑ह। प्रा॒जा॒प॒त्यो वा अश्वः॑। यस्या॑ ए॒व दे॒वता॑या आल॒भ्यते॑। तयै॒वैन॒ꣳ समर्धयति॥१२॥

ब॒ध्नाति॒ समृ॑द्ध्या उ॒पाद॑धात्य॒सीत्या॑ह॒ सप्र॑थस॒मित्या॑ह दे॒वेभ्य॒ इत्या॑ह॒ पञ्च॑ च॥ [३]

यः पि॒तुर॑नु॒जाया॑ः पु॒त्रः। स पु॒रस्ता॑न्नयति। यो मा॒तुर॑नु॒जाया॑ः पु॒त्रः। स प॒श्चान्न॑यति। विष्व॑ञ्चमे॒वास्मा॑त्पा॒प्मानं॒ विवृ॑हतः। यो अर्व॑न्तं॒ जिघा॑ꣳसति॒ तम॒भ्य॑मीति॒ वरु॑ण॒ इति॒ श्वानं॑ चतु॒रक्षं॑ प्रसौ॑ति। प॒रो मर्तः॑ प॒रः श्वेति॒ शुन॑श्चतु॒रक्षस्य॒ प्रह॑न्ति। श्वेव॒ वै पा॒प्मा भ्रातृ॑व्यः। पा॒प्मान॑मे॒वास्य॒ भ्रातृ॑व्यꣳ हन्ति। सै॒ध्र॒कं मुस॑लं भवति॥१३॥

कर्मकर्मैवास्मै साधयति। पौ॒ꣳश्च॒लेयो ह॑न्ति। पु॒ꣳश्च॒ल्वां वै दे॒वाः शुचं॒ न्य॑दधुः। शु॒चैवास्य॒ शुचꣳ हन्ति। पा॒प्मा वा ए॒तमौ॑फ्स॒तीत्या॑हुः। यौ॑ऽश्वमे॒धेन॒ यज॑त॒ इति॑। अश्व॑स्याधस्प॒दमुपा॑स्यति। व॒ज्री वा अश्वः॑ प्राजाप॒त्यः। वज्रे॑णै॒व पा॒प्मानं॒ भ्रातृ॑व्य॒मव॑क्रामति। द॒क्षि॒णाऽप॑ प्लावयति॥१४॥

पा॒प्मान॑मे॒वास्मा॒च्छम॑ल॒मप॑ प्लावयति। ऐ॒षी॒क उ॑दू॒हो भ॑वति। आयु॒र्वा इ॒षीकाः॑। आयु॑रे॒वास्मि॑न्दधति। अ॒मृतं॒ वा इ॒षीकाः॑। अ॒मृत॑मे॒वास्मि॑न्दधति। वे॒त॒स॒शा॒खोप॒सम्ब॑द्धा भवति। अ॒फ्सुयो॑नि॒र्वा अश्वः॑। अ॒फ्सु॒जो वे॑त॒सः। स्वादे॒वैनं॒ योने॒र्निर्मि॑मीते। पु॒रस्ता॑त्प्र॒त्यञ्च॑म॒भ्युदू॑हति। पु॒रस्ता॑दे॒वास्मि॑न्प्र॒तीच्य॒मृतं॑ दधाति। अ॒हं च॒ त्वं च॑ वृत्रह॒न्निति॑ ब्र॒ह्मा यज॑मानस्य॒ हस्तं॑ गृह्णाति। ब्र॒ह्म॒क्ष॒त्रे ए॒व सन्द॑धाति। अ॒भिक्रत्वे॑न्द्र भू॒रध॒ज्मन्नित्य॑ध्व॒र्युर्यज॑मानं वाचयत्य॒भिजि॑त्यै॥१५॥

भ॒व॒ति॒ प्ला॒व॒य॒ति॒ मि॒मी॒ते॒ पञ्च॑ च॥ [४]

च॒त्वार॑ ऋ॒त्विजः॒ सम॑ुक्षन्ति। आ॒भ्य ए॒वैनं॑ चत॒सृभ्यो॑ दि॒ग्भ्यो॑ऽभि समी॑रयन्ति।

श॒तेन॑ राजपु॒त्रैः स॒हाध्व॒र्युः। पु॒रस्ता॑त्प्र॒त्यङ्ति॑ष्ठ॒न्प्रोक्ष॑ति। अ॒नेनाश्वे॑न॒ मेध्ये॑ने॒ष्ट्वा। अ॒य॒ꣳ राजा॑ वृ॒त्रं व॑ध्या॒दिति॑। रा॒ज्यं वा अ॑ध्व॒र्युः। क्ष॒त्र॒ꣳ रा॑जपु॒त्रः। रा॒ज्येने॒वास्मि॑न्क्ष॒त्रं द॑धाति। श॒तेना॑ रा॒जभि॑रु॒ग्रैः स॒ह ब्र॒ह्मा॥१६॥

द॒क्षि॒ण॒त उद॒ङ्ति॑ष्ठ॒न्प्रोक्ष॑ति। अ॒नेनाश्वे॑न॒ मेध्ये॑ने॒ष्ट्वा। अ॒य॒ꣳ राजा॑प्रतिधृ॒ष्यो॑ऽस्त्विति॑। बलं॒ वै ब्र॒ह्मा। बल॑मरा॒जोग्रः। बले॑ने॒वास्मि॒न्बलं॒ दधाति। श॒तेन॑ सूतग्राम॒णिभिः॑ स॒ह होता॑। प॒श्चात्प्राङ्ति॑ष्ठ॒न्प्रोक्ष॑ति। अ॒नेनाश्वे॑न॒ मेध्ये॑ने॒ष्ट्वा। अ॒य॒ꣳ राजा॒ऽस्यै वि॒शः॥१७॥

ब॒हु॒ग्वै ब॑ह्व॒श्वायै॑ बह्वजावि॒कायै॑। ब॒हु॒व्री॒हि॒य॒वायै॑ बहुमाषति॒लायै॑। ब॒हु॒हि॒र॒ण्यायै॑ बहुह॒स्तिका॑यै। ब॒हु॒दा॒स॒पू॒रु॒षायै॑ रयि॒मत्यै॒ पुष्टि॑मत्यै। ब॒हु॒रा॒य॒स्पो॒षाये॒ राजा॒स्त्विति॑। भूमा वै होता॑। भूमा सू॑तग्राम॒ण्यः॑। भूम्नै॒वास्मि॑न्भूमानं॑ दधाति। श॒तेन॑ क्षत्तसङ्ग्ही॒तृभिः॑ स॒होद्गा॒ता। उ॒त्त॒र॒तो द॑क्षि॒णा ति॒ष्ठ॒न्प्रोक्ष॑ति॥१८॥

अ॒नेनाश्वे॑न॒ मेध्ये॑ने॒ष्ट्वा। अ॒य॒ꣳ राजा॒ सर्व॒मायु॑रे॒त्विति॑। आयु॒र्वा उ॑द्गा॒ता। आयुः॑

क्षत्तसङ्ग्रहीतारः। आयुषैवास्मिन्नायुर्दधाति। शतꣳशतं भवन्ति। शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति। चतुः शता भवन्ति। चतस्रो दिशः। दिक्ष्वेव प्रति तिष्ठति॥१९॥

ब्रह्मा विश उक्षति दिश एकं च॥ [५]

यथा वै हविषो गृहीतस्य स्कन्दति। एवं वा एतदश्वस्य स्कन्दति। यन्निक्तमनालब्धमुथ्सृजन्ति। यथ्स्तोक्या अन्वाह। सर्वहुतमेवैनं करोत्यस्कन्दाय। अस्कन्नꣳ हि तत्। यद्धुतस्य स्कन्दति। सहस्रमन्वाह। सहस्रसम्मितः सुवर्गो लोकः। सुवर्गस्य लोकस्याभिजित्यै॥२०॥

यत्परिमिता अनुब्रूयात्। परिमितमव रुन्धीत। अपरिमिता अन्वाह। अपरिमितः सुवर्गो लोकः। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै। स्तोक्या जुहोति। या एव वर्ष्या आपः। ता अव रुन्धे। अस्यां जुहोति। इयं वा अग्निर्वैश्वानरः॥२१॥

अस्यामेवैनाः प्रतिष्ठापयति। उवाच ह प्रजापतिः। स्तोक्यासु वा अहमश्वमेधꣳ

सꣳस्थापयामि। तेन तत्ः सꣳस्थितेन चरामीति। अग्नये स्वाहेत्याह। अग्नय एवैनं जुहोति। सोमाय स्वाहेत्याह। सोमायैवैनं जुहोति। सवित्रे स्वाहेत्याह। सवित्र एवैनं जुहोति॥२२॥

सरस्वत्यै स्वाहेत्याह। सरस्वत्या एवैनं जुहोति। पूष्णे स्वाहेत्याह। पूष्ण एवैनं जुहोति। बृहस्पतये स्वाहेत्याह। बृहस्पतय एवैनं जुहोति। अपां मोदाय स्वाहेत्याह। अद्भ्य एवैनं जुहोति। वायवे स्वाहेत्याह। वायव एवैनं जुहोति॥२३॥

मित्राय स्वाहेत्याह। मित्रायैवैनं जुहोति। वरुणाय स्वाहेत्याह। वरुणायैवैनं जुहोति। एताभ्य एवैनं देवताभ्यो जुहोति। दशदश सम्पादं जुहोति। दशाक्षरा विराट्। अन्नं विराट्। विराजैवान्नाद्यमव रुन्धे। प्र वा एषोऽस्माल्लोकाच्च्यवते। यः पराचीराहुतीर्जुहोति। पुनः पुनरभ्यावर्तं जुहोति। अस्मिन्नेव लोके प्रति तिष्ठति। एताꣳ ह वाव सोऽश्वमेधस्य सꣳस्थितिमुवाचास्कन्दाय। अस्कन्नꣳ हि तत्। यद्यज्ञस्य सꣳस्थितस्य स्कन्दति॥२४॥

अभिजित्यै वैश्वानरः सवित्र एवैनं जुहोति वायव एवैनं जुहोति च्यवते षट् च॥ [६]

प्रजापतये त्वा जुष्टं प्रोक्षामीति पुरस्तात्प्रत्यङ्तिष्ठन्प्रोक्षति। प्रजापतिर्वै देवानामन्नादो वीर्यावान्। अन्नाद्यमेवास्मिन्वीर्यं दधाति। तस्मादश्वः पशूनामन्नादो वीर्यावत्तमः। इन्द्राग्निभ्यां त्वेति दक्षिणतः। इन्द्राग्नी वै देवानामोजिष्ठौ बलिष्ठौ। ओज एवास्मिन्बलं दधाति। तस्मादश्वः पशूनामोजिष्ठो बलिष्ठः। वायवे त्वेति पश्चात्। वायुर्वै देवानामाशुः सारसारितमः॥२५॥

जवमेवास्मिन्दधाति। तस्मादश्वः पशूनामाशुः सारसारितमः। विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्य इत्युत्तरतः। विश्वे वै देवा देवानां यशस्वितमाः। यश एवास्मिन्दधाति। तस्मादश्वः पशूनां यशस्वितमः। देवेभ्यस्त्वेत्यधस्तात्। देवा वै देवानामपचिततमाः। अपचितिमेवास्मिन्दधाति। तस्मादश्वः पशूनामपचिततमः॥२६॥

सर्वेभ्यस्त्वा देवेभ्य इत्युपरिष्टात्। सर्वे वै देवास्त्विषिमन्तो हरस्विनः। त्विषिमेवास्मिन् हरो दधाति। तस्मादश्वः पशूनां त्विषिमान् हरस्वितमः। दिवे

त्वाऽन्तरिक्षाय त्वा पृथिव्यै त्वेत्याह। एभ्य एवैनं लोकेभ्यः प्रोक्षति। सते त्वाऽसते त्वाऽद्भ्यस्त्वौषधीभ्यस्त्वा विश्वेभ्यस्त्वा भूतेभ्य इत्याह। तस्मादश्वमेधयाजिनः सर्वाणि भूतान्युपजीवन्ति। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। यत्प्राजापत्योऽश्वः। अथ कस्मादेनमन्याभ्यो देवताभ्योऽपि प्रोक्षतीति। अश्वे वै सर्वा देवता अन्वायत्ताः। तं यद्विश्वेभ्यस्त्वा भूतेभ्य इति प्रोक्षति। देवता एवास्मिन्नन्वा यातयति। तस्मादश्वे सर्वा देवता अन्वायत्ताः॥२७॥

सारसारितमोऽपचिततमः प्राजापत्योऽश्वः पञ्च च॥ [७]

यथा वै हविषो गृहीतस्य स्कन्दति। एवं वा एतदश्वस्य स्कन्दति। यत्प्रोक्षितमनालब्धमुथ्सृजन्ति। यदश्वचरितानि जुहोति। सर्वहुतमेवैनं करोत्यस्कन्दाय। अस्कन्नꣳ हि तत्। यद्धुतस्य स्कन्दति। ईङ्काराय स्वाहेङ्कृताय स्वाहेत्याह। एतानि वा अश्वचरितानि। चरितैरेवैनꣳ समर्धयति॥२८॥

तदाहुः। अनाहुतयो वा अश्वचरितानि। नैता होतव्या इति। अथो खल्वाहुः।

होतव्या एव। अत्र वावैवं विद्वानश्वमेधꣳ सꣳस्थापयति। यदश्वचरितानि जुहोति। तस्माद्धोतव्या इति। बहिर्धा वा एनमेतदायतनाद्दधाति। भ्रातृव्यमस्मै जनयति॥२९॥

यस्यानायतनेऽन्यत्राग्नेराहुतीर्जुहोति। सावित्रिया इष्टयः पुरस्ताथ्स्विष्टकृतः। आहवनीयेऽश्वचरितानि जुहोति। आयतन एवास्याहुतीर्जुहोति। नास्मै भ्रातृव्यं जनयति। तदाहुः। यज्ञमुखेयज्ञमुखे होतव्याः। यज्ञस्य क्लृप्त्यै। सुवर्गस्य लोकस्यानुख्यात्या इति। अथो खल्वाहुः॥३०॥

यद्यज्ञमुखेयज्ञमुखे जुहुयात्। पशुभिर्यजमानं व्यर्धयेत्। अव सुवर्गाल्लोकात्पद्येत। पापीयान्थ्स्यादिति। सकृदेव होतव्याः। न यजमानं पशुभिर्व्यर्धयति। अभि सुवर्गं लोकं जयति। न पापीयान्भवति। अष्टाचत्वारिꣳशतमश्वरूपाणि जुहोति। अष्टाचत्वारिꣳशदक्षरा जगती। जागतोऽश्वः प्राजापत्यः समृद्ध्यै। एकमतिरिक्तं जुहोति। तस्मादेकः प्रजास्वर्धुकः॥३१॥

अर्धयति जनयति खल्वाहुर्जगती त्रीणि च॥ [८]

विभूर्मात्रा प्रभूः पित्रेत्याह। इयं वै माता। असौ पिता। आभ्यामेवैनं परिददाति। अश्वोऽसि हयोऽसीत्याह। शास्त्येवैनमेतत्। तस्माच्छिष्टाः प्रजा जायन्ते। अत्योऽसीत्याह। तस्मादश्वः सर्वान्पशूनत्येति। तस्मादश्वः सर्वेषां पशूनाꣳ श्रैष्ठ्यं गच्छति॥३२॥

प्र यशः श्रैष्ठ्यमाप्नोति। य एवं वेद। नरोऽस्यर्वाऽसि सप्तिरसि वाज्यसीत्याह। रूपमेवास्यैतन्महिमानं व्याचष्टे। ययुर्नामाऽसीत्याह। एतद्वा अश्वस्य प्रियं नामधेयम्। प्रियेणैवैनं नामधेयेनाभि वदति। तस्मादप्यामित्रौ सङ्गत्य। नाम्ना चेद्ध्वयेते। मित्रमेव भवतः॥३३॥

आदित्यानां पत्वाऽन्विहीत्याह। आदित्यानेवैनं गमयति। अग्नये स्वाहा स्वाहेन्द्राग्निभ्यामिति पूर्वहोमां जुहोति। पूर्व एव द्विषन्तं भ्रातृव्यमति क्रामति। भूरसि भुवे त्वा भव्याय त्वा भविष्यते त्वेत्युथ्सृजति सर्वत्वाय। देवा आशापाला

एतं देवेभ्योऽश्वं मेधाय प्रोक्षितं गोपायतेत्याह। शतं वै तल्प्या राजपुत्रा देवा आशापालाः। तेभ्य एवैनं परि ददाति। ईश्वरो वा अश्वः प्रमुक्तः परां परावतं गन्तोः। इह धृतिः स्वाहेह विधृतिः स्वाहेह रन्तिः स्वाहेह रमतिः स्वाहेति चतसृषु पथ्सु जुहोति॥३४॥

एता वा अश्वस्य बन्धनम्। ताभिरेवैनं बध्नाति। तस्मादश्वः प्रमुक्तो बन्धनमा गच्छति। तस्मादश्वः प्रमुक्तो बन्धनं न जहाति। राष्ट्रं वा अश्वमेधः। राष्ट्रे खलु वा एते व्यायच्छन्ते। येऽश्वं मेध्यꣳ रक्षन्ति। तेषां य उदृचं गच्छन्ति। राष्ट्रादेव ते राष्ट्रं गच्छन्ति। अथ य उदृचं न गच्छन्ति॥३५॥

राष्ट्रादेव ते व्यवच्छिद्यन्ते। परा वा एष सिच्यते। योऽबलोऽश्वमेधेन यजते। यदमित्रा अश्वं विन्देरन्। हन्येतास्य यज्ञः। चतुः शता रक्षन्ति। यज्ञस्याघाताय। अथान्यमानीय प्रोक्षेयुः। सैव ततः प्रायश्चित्तिः॥३६॥

गच्छति भवतः पथ्सु जुहोति न गच्छन्ति नव च॥ [९]

प्रजापतिरकामयताश्वमेधेन यजेयेति। स तपोऽतप्यत। तस्य तेपानस्य। सप्तात्मनो देवता उदक्रामन्। सा दीक्षाऽभवत्। स एतानि वैश्वदेवान्यपश्यत्। तान्यजुहोत्। तैर्वै स दीक्षामवारुन्ध। यद्वैश्वदेवानि जुहोति। दीक्षामेव तैर्यजमानोऽवं रुन्धे॥३७॥

सप्त जुहोति। सप्त हि ता देवता उदक्रामन्। अन्वहं जुहोति। अन्वहमेव दीक्षामवं रुन्धे। त्रीणि वैश्वदेवानि जुहोति। चत्वार्यौद्गहणानि। सप्त सम्पद्यन्ते। सप्त वै शीर्षण्याः प्राणाः। प्राणा दीक्षा। प्राणैरेव प्राणान्दीक्षामवं रुन्धे॥३८॥

एकविꣳशतिं वैश्वदेवानि जुहोति। एकविꣳशतिर्वै देवलोकाः। द्वादश मासाः पञ्चर्तवः। त्रय इमे लोकाः। असावादित्य एकविꣳशः। एष सुवर्गो लोकः। तद्दैव्यं क्षत्रम्। सा श्रीः। तद्ब्रध्नस्य विष्टपम्। तथ्स्वाराज्यमुच्यते॥३९॥

त्रिꣳशतमौद्गहणानि जुहोति। त्रिꣳशदक्षरा विराट्। अन्नं विराट्। विराजैवान्नाद्यमवं रुन्धे। त्रेधा विभज्य देवता जुहोति। त्र्यावृतो वै देवाः। त्र्यावृत

इमे लोकाः। एषां लोकानामाप्त्यै। एषां लोकानां क्लृप्त्यै। अप वा एतस्मात्प्राणाः क्रामन्ति॥४०॥

यो दीक्षामतिरेचयति। सप्ताहं प्रचरन्ति। सप्त वै शीर्षण्याः प्राणाः। प्राणा दीक्षा। प्राणैरेव प्राणान्दीक्षामव रुन्धे। पूर्णाहुतिमुत्तमां जुहोति। सर्वं वै पूर्णाहुतिः। सर्वमेवाप्नोति। अथो इयं वै पूर्णाहुतिः। अस्यामेव प्रति तिष्ठति॥४१॥

रुन्धे प्राणान्दीक्षामव रुन्ध उच्यते क्रामन्ति तिष्ठति॥ [१०]

प्रजापतिरश्वमेधमसृजत। तꣳ सृष्टं न किञ्चनोदयच्छत्। तं वैश्वदेवान्येवोदयच्छन्। यद्वैश्वदेवानि जुहोति। यज्ञस्योद्यत्यै। स्वाहाऽऽधिमाधीताय स्वाहा। स्वाहाऽधीतं मनसे स्वाहा। स्वाहा मनः प्रजापतये स्वाहा। काय स्वाहा कस्मै स्वाहा कतमस्मै स्वाहेति प्राजापत्ये मुख्ये भवतः। प्रजापतिमुखाभिरेवैनं देवताभिरुद्यच्छते॥४२॥

अदित्यै स्वाहाऽदित्यै मह्यै स्वाहाऽदित्यै सुमृडीकायै स्वाहेत्याह। इयं वा अदितिः। अस्या एवैनं प्रतिष्ठायोद्यच्छते। सरस्वत्यै स्वाहा सरस्वत्यै बृहत्यै

स्वाहा॒ सर॑स्वत्यै पाव॒कायै॒ स्वाहेत्या॑ह। वाग्वै सर॑स्वती। वा॒चैवैन॒मुद्य॑च्छते। पू॒ष्णे स्वाहा॑ पू॒ष्णे प्र॑प॒थ्या॑य॒ स्वाहा॑ पू॒ष्णे न॒रन्धि॑षाय॒ स्वाहेत्या॑ह। प॒शवो॒ वै पू॒षा। प॒शुभि॑रे॒वैन॒मुद्य॑च्छते। त्वष्ट्रे स्वाहा॒ त्वष्ट्रे॑ तु॒रीपा॑य॒ स्वाहा॒ त्वष्ट्रे॑ पुरु॒रूपा॑य॒ स्वाहेत्या॑ह। त्वष्टा॒ वै प॑शू॒नां मि॑थु॒नाना॑ꣳ रूप॒कृत्। रू॒पमे॒व प॒शुषु॑ दधाति। अथो॑ रू॒पैरे॒वैन॒मुद्य॑च्छते। विष्ण॑वे॒ स्वाहा॒ विष्ण॑वे निखुर्य॒पाय॒ स्वाहा॒ विष्ण॑वे निभूय॒पाय॒ स्वाहेत्या॑ह। य॒ज्ञो वै विष्णुः॑। य॒ज्ञायै॒वैन॒मुद्य॑च्छते। पू॒र्णा॒हु॒तिमु॑त्त॒मां जु॑होति। प्रत्युत्त॑ब्ध्यै सय॒त्वाय॑॥४३॥

य॒च्छ॒ते॒ पु॒रु॒रूपा॑य॒ स्वाहेत्या॑हा॒ष्टौ च॑॥ [११]

सा॒वि॒त्रम॒ष्टाक॑पालं प्रा॒तर्निर्व॑पति। अ॒ष्टाक्ष॑रा गाय॒त्री। गा॒य॒त्रं प्रा॑तः सव॒नम्। प्रा॒तः॒ स॒व॒नादे॒वैनं॑ गायत्रि॒याश्छन्द॒सोऽधि॒ निर्मि॑मीते। अथो॑ प्रातः सव॒नमे॒व तेना॑ऽऽप्नोति। गा॒य॒त्रीं छन्दः॑। स॒वि॒त्रे प्र॑सवि॒त्र एका॑दशकपालं म॒ध्यन्दि॑ने। एका॑दशाक्षरा त्रि॒ष्टुप्। त्रैष्टु॑भं॒ माध्य॑ं दिन॒ꣳ॒ सव॑नम्। माध्य॑ं दिनादे॒वैन॒ꣳ॒

सव॑नात्त्रि॒ष्टुभ॒श्छन्द॒सोऽधि॒ निर्मि॑मीते॥४४॥

अथो॒ माध्यं॑ दिनमे॒व सव॑नं॒ तेना॑ऽऽप्नोति। त्रि॒ष्टुभं॒ छन्दः॑। स॒वि॒त्र आ॑सवि॒त्रे द्वाद॑शकपालमपरा॒ह्णे। द्वाद॑शाक्षरा॒ जग॑ती। जाग॑तं तृतीयसव॒नम्। तृ॒ती॒य॒स॒व॒नाद॒वैनं॒ जग॑त्या॒श्छन्द॒सोऽधि॒ निर्मि॑मीते। अथो॑ तृतीयसव॒नमे॒व तेना॑ऽऽप्नोति। जग॑तीं॒ छन्दः॑। ई॒श्व॒रो वा अश्वः॒ प्रमु॑क्तः॒ परां॑ परा॒वतं॒ गन्तो॑ः। इ॒ह धृति॒ः स्वाहे॒ह विधृ॑ति॒ः स्वाहे॒ह रन्ति॒ः स्वाहे॒ह रम॑ति॒ः स्वाहे॑ति॒ चत॑स्र॒ आहु॑तीर्जुहोति॥४५॥

चत॑स्रो॒ दिशः॑। दि॒ग्भिरे॒वैनं॒ परि॑गृह्णाति। आश्व॑त्थो व्र॒जो भ॑वति। प्र॒जाप॑तिर्दे॒वेभ्यो॒ निला॑यत। अश्वो॑ रू॒पं कृ॒त्वा। सो॑ऽश्व॒त्थे स॑वथ्स॒रम॑तिष्ठत्। तद॑श्व॒त्थस्या॑श्वत्थ॒त्वम्। यदाश्व॑त्थो व्र॒जो भव॑ति। स्व ए॒वैनं॒ योनौ॒ प्रति॑ष्ठापयति॥४६॥

त्रि॒ष्टुभ॒श्छन्द॒सोऽधि॒ निर्मि॑मीते जुहोति॒ नव॑ च॥ [१२]

आ ब्रह्म॑न्ब्राह्म॒णो ब्र॑ह्मवर्च॒सी जा॑यता॒मित्या॑ह। ब्रा॒ह्म॒ण ए॒व ब्र॑ह्मवर्च॒सं द॑धाति।

तस्मा॑त्पु॒रा ब्रा॑ह्म॒णो ब्र॑ह्मवर्च॒स्य॑जायत। आऽस्मिन्रा॒ष्ट्रे रा॑ज॒न्य॑ इष॒व्यः॑ शूरो॑ महार॒थो जा॑यता॒मित्या॑ह। रा॒ज॒न्य॑ एव शौर्यं म॑हि॒मानं॑ दधाति। तस्मा॑त्पु॒रा रा॑ज॒न्य॑ इष॒व्यः॑ शूरो॑ महार॒थो॑ऽजायत। दोग्ध्री॑ धे॒नुरित्या॑ह। धे॒न्वामे॒व पयो॑ दधाति। तस्मा॑त्पु॒रा दोग्ध्री॑ धे॒नुर॑जायत। वोढा॑ऽन॒ड्वानित्या॑ह॥४७॥

अ॒न॒डुह्ये॒व वी॒र्यं॑ दधाति। तस्मा॑त्पु॒रा वोढा॑ऽन॒ड्वान॑जायत। आ॒शुः सप्ति॒रित्या॑ह। अश्व॑ ए॒व ज॒वं द॑धाति। तस्मा॑त्पु॒राऽऽशुरश्वो॑ऽजायत। पुर॑न्धि॒र्योषित्या॑ह। यो॒षित्ये॒व रू॒पं द॑धाति। तस्मा॒थ्स्त्री यु॑व॒तिः प्रि॒या भावु॑का। जि॒ष्णू र॑थे॒ष्ठा इत्या॑ह। आ ह॒ वै तत्र॑ जि॒ष्णू र॑थे॒ष्ठा जा॑यते॥४८॥

यत्रै॒तेन॑ य॒ज्ञेन॒ यज॑न्ते। स॒भेयो॒ युवेत्या॑ह। यो वै पू॑र्ववय॒सी। स स॒भेयो॒ युवा॑। तस्मा॒द्युवा॒ पुमा॑न्प्रि॒यो भावु॑कः। आऽस्य यज॑मानस्य वी॒रो जा॑यता॒मित्या॑ह। आ ह॒ वै तत्र॒ यज॑मानस्य वी॒रो जा॑यते। यत्रै॒तेन॑ य॒ज्ञेन॒ यज॑न्ते। नि॒का॒मेनि॑कामे नः प॒र्जन्यो॑ वर्ष॒त्वित्या॑ह। नि॒का॒मेनि॑कामे ह॒ वै तत्र॑ प॒र्जन्यो॑ वर्षति। यत्रै॒तेन॑

य॒ज्ञेन॒ यज॑न्ते। फ॒लिन्यो॑ न॒ ओष॑धयः पच्यन्ता॒मित्या॑ह। फ॒लिन्यो॑ ह॒ वै तत्रौष॑धयः पच्यन्ते। यत्रै॒तेन॑ य॒ज्ञेन॒ यज॑न्ते। यो॒ग॒क्षे॒मो नः॑ कल्पता॒मित्या॑ह। कल्प॑ते ह॒ वै तत्र॑ प्र॒जाभ्यो॑ योगक्षे॒मः। यत्रै॒तेन॑ य॒ज्ञेन॒ यज॑न्ते॥४९॥

अ॒नु॒ब्बानित्या॑ह जायते वर्षति स॒प्त च॑॥ [१३]

प्र॒जाप॑तिर्दे॒वेभ्यो॑ य॒ज्ञान्व्यादि॑शत्। स आ॒त्मन्न॑श्वमे॒धम॑धत्त। तं दे॒वा अ॑ब्रुवन्। ए॒ष वाव य॒ज्ञः। यद॑श्वमे॒धः। अप्ये॒व नोऽत्रा॒स्त्विति॑। तेभ्य॑ ए॒तान॑न्नहो॒मान्प्राय॑च्छत्। तान॑जुहोत्। तैर्वै स दे॒वान॑प्रीणात्। यद॑न्नहो॒मां जु॒होति॑॥५०॥

दे॒वाने॒व तैर्यज॑मानः प्रीणाति। आज्ये॑न जुहोति। अ॒ग्नेर्वा ए॒तद्रू॒पम्। यदाज्य॑म्। यदाज्ये॑न जु॒होति॑। अ॒ग्निमे॒व तत्प्री॑णाति। मधु॑ना जुहोति। म॒ह॒त्यै वा ए॒तद्दे॒वता॑यै रू॒पम्। यन्मधु॑। यन्मधु॑ना जु॒होति॑॥५१॥

म॒ह॒तीमे॒व तद्दे॒वता॑ प्रीणाति। त॒ण्डु॒लैर्जु॑होति। वसू॑नां॒ वा ए॒तद्रू॒पम्। यत्त॑ण्डु॒लाः। यत्त॑ण्डु॒लैर्जु॒होति॑। वसू॑ने॒व तत्प्री॑णाति। पृथु॑कैर्जुहोति। रु॒द्राणां॒ वा ए॒तद्रू॒पम्।

यत्पृथुकाः। यत्पृथुकैर्जुहोति॥५२॥

रुद्रानेव तत्प्रीणाति। लाजैर्जुहोति। आदित्यानां वा एतद्रूपम्। यल्लाजाः। यल्लाजैर्जुहोति। आदित्यानेव तत्प्रीणाति। करम्बैर्जुहोति। विश्वेषां वा एतद्देवानाꣳ रूपम्। यत्करम्बाः। यत्करम्बैर्जुहोति॥५३॥

विश्वानेव तद्देवान्प्रीणाति। धानाभिर्जुहोति। नक्षत्राणां वा एतद्रूपम्। यद्धानाः। यद्धानाभिर्जुहोति। नक्षत्राण्येव तत्प्रीणाति। सक्तुभिर्जुहोति। प्रजापतेर्वा एतद्रूपम्। यथ्सक्तवः। यथ्सक्तुभिर्जुहोति॥५४॥

प्रजापतिमेव तत्प्रीणाति। मसूस्यैर्जुहोति। सर्वासां वा एतद्देवतानाꣳ रूपम्। यन्मसूस्यानि। यन्मसूस्यैर्जुहोति। सर्वा एव तद्देवताः प्रीणाति। प्रियङ्गुतण्डुलैर्जुहोति। प्रियाङ्गा ह वै नामैते। एतैर्वै देवा अश्वस्याङ्गानि समदधुः। यत्प्रियङ्गुतण्डुलैर्जुहोति। अश्वस्यैवाङ्गानि सन्दधाति। दशान्नानि जुहोति। दशाक्षरा

वि॒राट्। वि॒राट्कृ॒थ्स्नस्या॒न्नाद्य॒स्यावं॑रुद्ध्यै॥५५॥

जु॒होति॒ मधु॑ना जु॒होति॒ पृथु॑कैर्जु॒होति॑ क॒रम्बै॑र्जु॒होति॒ सक्तु॑भिर्जु॒होति॑ प्रियङ्गुतण्डु॒लैर्जु॒होति॑ च॒त्वारि॑ च (अ॒न्नहो॒मानाऽऽज्ये॑ना॒ग्नेर्मधु॑ना तण्डु॒लैः पृथु॑कैर्ला॒जैः क॒रम्बै॑र्धा॒नाभिः॒ सक्तु॑भिर्म॒सूर्यै॑ः प्रियङ्गुतण्डु॒लैर्द॒शान्नां॑नि॒ द्वाद॑श।)॥ [१४]

प्र॒जाप॑तिरश्वमे॒धम॑सृजत। तꣳ सृ॒ष्टꣳ रक्षाꣳ॑स्यजिघाꣳसन्। स ए॒तान्प्र॒जाप॑तिर्नि॒क्त होमान॑पश्यत्। तान॑जुहोत्। तैर्वै स य॒ज्ञाद्रक्षाꣳ॒स्यपा॑हन्। यन्नि॑क्तꣳ हो॒मां जु॒होति॑। य॒ज्ञादे॒व तैर्यज॑मानो॒ रक्षाꣳ॒स्यप॑ हन्ति। आज्ये॑न जुहोति। वज्रो॒ वा आज्यम्॑। वज्रे॑णै॒व य॒ज्ञाद्रक्षाꣳ॒स्यप॑ हन्ति॥५६॥

आज्य॑स्य प्रति॒पद॑ करोति। प्रा॒णो वा आज्यम्॑। मु॒ख॒त ए॒वास्य॑ प्रा॒णं द॑धाति। अ॒न्न॒हो॒माञ्जु॑होति। शरी॑रवदे॒वाव॑ रुन्धे। व्य॒त्यास॑ जुहोति। उ॒भय॒स्यावं॑रुद्ध्यै। नक्त॑ जुहोति। रक्ष॑सा॒मप॑हत्यै। आज्ये॑नान्त॒तो जु॑होति॥५७॥

प्रा॒णो वा आज्यम्॑। उ॒भ॒यत॑ ए॒वास्य॑ प्रा॒णं द॑धाति। पु॒रस्ता॑च्चो॒परि॑ष्टाच्च। एक॑स्मै॒ स्वाहेत्या॑ह। अ॒स्मिन्ने॒व लो॒के प्रति॑ तिष्ठति। द्वाभ्या॒ꣳ स्वाहेत्या॑ह। अ॒मुष्मि॑न्ने॒व

लोके प्रति तिष्ठति। उभयोरेव लोकयोः प्रति तिष्ठति। अस्मिꣳश्चामुष्मिꣳश्च। शताय स्वाहेत्याह। शतायुर्वै पुरुषः शतवीर्यः। आयुरेव वीर्यमव रुन्धे। सहस्राय स्वाहेत्याह। आयुर्वै सहस्रम्। आयुरेवाव रुन्धे। सर्वस्मै स्वाहेत्याह। अपरिमितमेवाव रुन्धे॥५८॥

एव यज्ञाद्रक्षाꣳस्यपहन्त्यन्ततो जुहोति शताय स्वाहेत्याह सप्त च॥ [१५]

प्रजापतिं वा एष ईप्सतीत्याहुः। योऽश्वमेधेन यजत इति। अथो आहुः। सर्वाणि भूतानीति। एकस्मै स्वाहेत्याह। प्रजापतिर्वा एकः। तमेवाऽऽप्नोति। एकस्मै स्वाहा द्वाभ्याꣳ स्वाहेत्यभिपूर्वमाहुतीर्जुहोति। अभिपूर्वमेव सुवर्गं लोकमेति। एकोत्तरं जुहोति॥५९॥

एकवदेव सुवर्गं लोकमेति। सन्ततं जुहोति। सुवर्गस्य लोकस्य सन्तत्यै। शताय स्वाहेत्याह। शतायुर्वै पुरुषः शतवीर्यः। आयुरेव वीर्यमव रुन्धे। सहस्राय स्वाहेत्याह। आयुर्वै सहस्रम्। आयुरेवाव रुन्धे। अयुताय स्वाहा नियुताय स्वाहा

प्र॒युता॑य॒ स्वाहेत्या॑ह॥६०॥

त्रय॑ इ॒मे लो॒काः। इ॒मानेव लो॒कानव॑ रुन्धे। अर्बु॑दाय॒ स्वाहेत्या॑ह। वाग्वा अर्बु॑दम्। वाच॑मे॒वाव॑ रुन्धे। न्य॑र्बुदाय॒ स्वाहेत्या॑ह। यो वै वा॒चो भू॒मा। तन्न्य॑र्बुदम्। वा॒च ए॒व भू॒मान॒मव॑ रुन्धे। स॒मु॒द्राय॒ स्वाहेत्या॑ह॥६१॥

स॒मु॒द्रमे॒वाऽऽप्नो॑ति। मध्या॑य॒ स्वाहेत्या॑ह। मध्य॑मे॒वाऽऽप्नो॑ति। अन्ता॑य॒ स्वाहेत्या॑ह। अन्त॑मे॒वाऽऽप्नो॑ति। प॒रा॒र्धाय॒ स्वाहेत्या॑ह। प॒रा॒र्धमे॒वाऽऽप्नो॑ति। उ॒षसे॒ स्वाहा॒ व्यु॑ष्ट्यै॒ स्वाहेत्या॑ह। रात्रि॒र्वा उ॒षाः। अह॒र्व्यु॑ष्टिः। अ॒हो॒रा॒त्रे ए॒वाव॑ रुन्धे। अथो॑ अहोरा॒त्रयो॑रे॒व प्रति॑ तिष्ठति। ता यदु॒भयी॒र्दिवा॑ वा॒ नक्तं॑ वा जुहु॒यात्। अ॒हो॒रा॒त्रे मो॑हयेत्। उ॒षसे॒ स्वाहा॒ व्यु॑ष्ट्यै॒ स्वाहो॑देष्य॒ते स्वाहो॑द्य॒ते स्वाहेत्यनु॑दिते जुहोति। उदि॑ताय॒ स्वाहा॑ सुव॒र्गाय॒ स्वाहा॑ लो॒काय॒ स्वाहेत्युदि॑ते जुहोति। अ॒हो॒रा॒त्रयो॒रव्य॑तिमोहाय॥६२॥

ए॒को॒त्त॒रं जु॑होति प्र॒युता॑य॒ स्वाहेत्या॑ह समु॒द्राय॒ स्वाहेत्या॒हाह॒र्व्यु॑ष्टिः स॒प्त च॑॥ [१६]

वि॒भूर्मा॒त्रा प्र॒भूः पि॒त्रेत्य॑श्वना॒मानि॑ जुहोति। उ॒भयो॑रे॒वैनं॑ लो॒कयो॑र्नाम॒धेयं॑ गमयति। आय॑नाय॒ स्वाहा॒ प्राय॑णाय॒ स्वाहेत्यु॑द्वा॒वाञ्जु॑होति। सर्व॑मे॒वैन॒मस्क॑न्नꣳ सुव॒र्गं लो॒कं ग॑मयति। अ॒ग्नये॒ स्वाहा॒ सोमा॑य॒ स्वाहेति॑ पूर्वहो॒माञ्जु॑होति। पूर्व॑ ए॒व द्वि॒षन्तं॒ भ्रातृ॑व्य॒मति॑ क्रामति। पृ॒थि॒व्यै स्वाहा॒ऽन्तरि॑क्षाय॒ स्वाहेत्या॑ह। य॒था॒य॒जुरे॒वैतत्। अ॒ग्नये॒ स्वाहा॒ सोमा॑य॒ स्वाहेति॑ पूर्वदी॒क्षा जु॑होति। पूर्व॑ ए॒व द्वि॒षन्तं॒ भ्रातृ॑व्य॒मति॑ क्रामति॥६३॥

पृ॒थि॒व्यै स्वाहा॒ऽन्तरि॑क्षाय॒ स्वाहेत्ये॑कवि॒ꣳशिनीं॑ दी॒क्षां जु॑होति। एक॑विꣳशति॒र्वै दे॑वलो॒काः। द्वाद॑श॒ मासाः॒ पञ्च॒र्तवः॑। त्रय॑ इ॒मे लो॒काः। अ॒सावा॑दि॒त्य ए॑कवि॒ꣳशः। ए॒ष सु॑व॒र्गो लो॒कः। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॒ सम॑ष्ट्यै। भुवो॑ दे॒वानां॒ कर्म॒णेत्यृ॑तुदी॒क्षा जु॑होति। ऋ॒तूने॒वास्मै॑ कल्पयति। अ॒ग्नये॒ स्वाहा॑ वा॒यवे॒ स्वाहेति॑ जुहो॒त्यन॑न्तरित्यै॥६४॥

अ॒र्वाङ्य॒ज्ञः सङ्क्रा॑म॒त्वित्याप्तीं॑र्जुहोति। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्याप्त्यै॑। भू॒तं

भव्यं भविष्यदिति पर्याप्तीर्जुहोति। सुवर्गस्य लोकस्य पर्याप्त्यै। आ मे गृहा भवन्त्वित्याभूर्जुहोति। सुवर्गस्य लोकस्याभूत्यै। अग्निना तपोऽन्वभवदित्यनुभूर्जुहोति। सुवर्गस्य लोकस्यानुभूत्यै। स्वाहाऽऽधिमाधीताय स्वाहेति समस्तानि वैश्वदेवानि जुहोति। समस्तमेव द्विषन्तं भ्रातृव्यमति क्रामति॥६५॥

दद्भ्यः स्वाहा हनूभ्याꣳ स्वाहेत्यङ्गहोमाञ्जुहोति। अङ्गेअङ्गे वै पुरुषस्य पाप्मोपश्लिष्टः। अङ्गादङ्गादेवैनं पाप्मनस्तेन मुञ्चति। अञ्ज्येताय स्वाहा कृष्णाय स्वाहा श्वेताय स्वाहेत्यश्वरूपाणि जुहोति। रूपैरेवैनꣳ समर्धयति। ओषधीभ्यः स्वाहा मूलेभ्यः स्वाहेत्योषधिहोमाञ्जुहोति। द्वय्यो वा ओषधयः। पुष्पेभ्योऽन्याः फलं गृह्णन्ति। मूलेभ्योऽन्याः। ता एवोभयीरवं रुन्धे॥६६॥

वनस्पतिभ्यः स्वाहेति वनस्पतिहोमाञ्जुहोति। आरण्यस्यान्नाद्यस्यावरुद्ध्यै। मेषस्त्वा पचतेरवत्वित्यपाव्यानि जुहोति। प्राणा वै देवा अपाव्याः। प्राणानेवाव

रुन्धे। कूप्याँभ्यः स्वाहाद्भ्यः स्वाहेत्यपाꣳ होमाँञ्जुहोति। अप्सु वा आपः। अन्नं वा आपः। अद्भ्यो वा अन्नं जायते। यदेवाद्भ्योऽन्नं जायते। तदवं रुन्धे॥६७॥

पूर्वदीक्षा जुहोति पूर्व एव द्विषन्तं भ्रातृव्यमतिं क्रामत्यनन्तरित्यै क्रामति रुन्धे जायत एकं च॥ [१७]

अम्भाꣳसि जुहोति। अयं वै लोकोऽम्भाꣳसि। तस्य वसवोऽधिपतयः। अग्निर्ज्योतिः। यदम्भाꣳसि जुहोति। इममेव लोकमवं रुन्धे। वसूनाꣳ सायुज्यं गच्छति। अग्निं ज्योतिरवं रुन्धे। नभाꣳसि जुहोति। अन्तरिक्षं वै नभाꣳसि॥६८॥

तस्य रुद्रा अधिपतयः। वायुर्ज्योतिः। यन्नभाꣳसि जुहोति। अन्तरिक्षमेवावं रुन्धे। रुद्राणाꣳ सायुज्यं गच्छति। वायुं ज्योतिरवं रुन्धे। महाꣳसि जुहोति। असौ वै लोको महाꣳसि। तस्यादित्या अधिपतयः। सूर्यो ज्योतिः॥६९॥

यन्महाꣳसि जुहोति। अमुमेव लोकमवं रुन्धे। आदित्यानाꣳ सायुज्यं गच्छति। सूर्यं ज्योतिरवं रुन्धे। नमो राज्ञे नमो वरुणायेति यव्यानि जुहोति। अन्नाद्यस्यावरुद्ध्यै। मयोभूर्वातो अभि वातूस्रा इति गव्यानि जुहोति।

प॒शूनामव॑रुद्ध्यै। प्रा॒णाय॒ स्वाहा॑ व्या॒नाय॒ स्वाहेति॑ सन्ततिहो॒माञ्जु॑होति। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॒ सन्त॑त्यै॥ ७०॥

सि॒ताय॒ स्वाहाऽसि॑ताय॒ स्वाहेति॒ प्रमु॑क्तीर्जुहोति। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॒ प्रमु॑क्त्यै। पृ॒थि॒व्यै स्वाहा॒ऽन्तरि॑क्षाय॒ स्वाहेत्या॑ह। य॒था॒य॒जुरे॒वैतत्। द॒त्वते॒ स्वाहा॑ऽद॒न्तका॑य॒ स्वाहेति॑ शरीरहो॒माञ्जु॑होति। पि॒तृ॒लो॒कमे॒व तैर्यज॑मा॒नोऽव॑ रुन्धे। कस्त्वा॑ युनक्ति॒ स त्वा॑ युन॒क्त्विति॑ परि॒धीन् यु॑नक्ति। इ॒मे वै लो॒काः प॑रि॒धयः॑। इ॒मानें॒वास्मै॑ लो॒कान् यु॑नक्ति। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॒ सम॑ष्ट्यै॥ ७१॥

यः प्रा॑ण॒तो य आ॑त्म॒दा इति॑ महि॒मानौ॑ जुहोति। सु॒व॒र्गो वै लो॒को मह॑ः। सु॒व॒र्गमे॒व ताभ्या॑ लो॒कं यज॑मा॒नोऽव॑ रुन्धे। आ ब्रह्म॑न्ब्राह्म॒णो ब्र॑ह्मवर्च॒सी जा॑यता॒मिति॒ सम॑स्तानि ब्रह्मवर्च॒सानि॑ जुहोति। ब्र॒ह्म॒व॒र्चसमे॒व तैर्यज॑मा॒नोऽव॑ रुन्धे। जज्ञि॒ बीज॒मिति॑ जुहो॒त्यन॑न्तरित्यै। अ॒ग्नये॒ सम॑नमत्पृथि॒व्यै सम॑नम॒दिति॑ सन्नतिहो॒माञ्जु॑होति। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॒ सन्न॑त्यै। भू॒ताय॒ स्वाहा॑ भविष्य॒ते स्वाहेति॑ भूताभ॒व्यौ होमौ॑ जुहोति। अ॒यं वै लो॒को भू॒तम्॥ ७२॥

अ॒सौ भ॑वि॒ष्यत्। अ॒नयो॑रे॒व लो॒कयो॒ः प्रति॑ तिष्ठति। सर्व॒स्यात्यै॑। सर्व॒स्यावरुद्ध्यै। यदक्रन्दः प्रथ॒मं जाय॑मान॒ इत्य॑श्वस्तो॒मीयं॑ जुहोति। सर्व॒स्यात्यै॑। सर्व॑स्य॒ जित्यै॑। सर्व॑मे॒व तेना॑प्नोति। सर्वं॑ जयति। यो॑ऽश्वमे॒धेन॒ यज॑ते॥ ७३॥

य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑। य॒ज्ञꣳ रक्षा॒ꣳस्यजिघा॑ꣳसन्। स ए॒तान्प्र॒जाप॑तिर्नक्त॒ꣳहो॒मान॑पश्य॒त्। तान॑जुहोत्। तैर्वै स य॒ज्ञाद्रक्षा॒ꣳस्यपा॑हन्। यन्नक्त॒ꣳहो॒मां जु॒होति॑। य॒ज्ञादे॒व तैर्यज॑मानो॒ रक्षा॒ꣳस्यप॑हन्ति। उ॒षसे॒ स्वाहा॒ व्यु॑ष्ट्यै॒ स्वाहेत्य॑न्त॒तो जु॑होति। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॒ सम॑ष्ट्यै॥ ७४॥

वै नभा॑ꣳसि॒ सूर्यो॒ ज्योतिः॒ सन्त॑त्यै॒ सम॑ष्ट्यै भू॒तं यज॑ते॒ नव॑ च॥ [१८]

ए॒क॒यू॒पो वै॑कादशि॒नी॑ वा। अ॒न्येषां॑ य॒ज्ञानां॒ यूपा॑ भवन्ति। ए॒क॒वि॒ꣳशिन्य॑श्वमे॒धस्य॑। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्या॒भिजि॑त्यै। बै॒ल्वो वा॑ खादि॒रो वा॑ पालाशो वा॑। अ॒न्येषां॑ यज्ञक्रतू॒नां यूपा॑ भवन्ति। राज्ञ॑दाल॒ एक॑विꣳशत्यरत्निरश्वमे॒धस्य॑। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॒ सम॑ष्ट्यै। नान्येषां॑ पशू॒नां ते॑ज॒न्या अ॑व॒द्यन्ति॑। अव॑द्य॒न्त्यश्व॑स्य॥ ७५॥

पाप्मा वै तेजनी। पाप्मनोऽपहत्यै। प्लक्षशाखायामन्येषां पशूनामवद्यन्ति। वेतसशाखायामश्वस्य। अफ्सुयोनिर्वा अश्वः। अफ्सुजो वेतसः। स्व एवास्य योनावव द्यति। यूपेषु ग्राम्यान्पशून्नियुञ्जन्ति। आरोकेष्वारण्यान्धारयन्ति। पशूनां व्यावृत्त्यै। आ ग्राम्यान्पशूल्लँभन्ते। प्रारण्यान्थ्सृजन्ति। पाप्मनोऽपहत्यै॥ ७६॥

अश्वस्य व्यावृत्त्यै त्रीणि च॥ [१९]

राज्जुदालमग्निष्ठं मिनोति। भ्रूणहत्याया अपहत्यै। पौतुद्रवावभितो भवतः। पुण्यस्य गन्धस्यावरुद्ध्यै। भ्रूणहत्यामेवास्मादपहत्य। पुण्येन गन्धेनोभयतः परि गृह्णाति। षड्वैल्वा भवन्ति। ब्रह्मवर्चसस्यावरुद्ध्यै। षड्वादिराः। तेजसोऽवरुद्ध्यै॥ ७७॥

षड्वालाशाः। सोमपीथस्यावरुद्ध्यै। एकविꣳशतिः सम्पद्यन्ते। एकविꣳशतिर्वै देवलोकाः। द्वादश मासाः पञ्चर्तवः। त्रय इमे लोकाः। असावादित्य एकविꣳशः। एष सुवर्गो लोकः। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै। शतं पशवो भवन्ति॥ ७८॥

शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति। सर्वं वा

अश्वमेध्याप्नोति। अपरिमिता भवन्ति। अपरिमितस्यावरुद्ध्यै। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। कस्माथ्सत्यात्। दक्षिणतोऽन्येषां पशूनामवद्यन्ति। उत्तरतोऽश्वस्येति। वारुणो वा अश्वः॥७९॥

एषा वै वरुणस्य दिक्। स्वायामेवास्य दिश्यवद्यति। यदितरेषां पशूनामवद्यति। शतदेवत्यं तेनाव रुन्धे। चितेऽग्नावधि वैतसे कटेऽश्वं चिनोति। अफ्सुयोनिर्वा अश्वः। अफ्सुजो वैतसः। स्व एवैनं योनौ प्रतिष्ठापयति। पुरस्तात्प्रत्यञ्चं तूपरं चिनोति। पश्चात्प्राचीनं गोमृगम्॥८०॥

प्राणापानावेवास्मिन्थ्सम्यञ्चौ दधाति। अश्वं तूपरं गोमृगमिति सर्वहुत एताञ्जुहोति। एषां लोकानामभिजित्यै। आत्मनाऽभि जुहोति। सात्मानमेवैनꣳ सतनुं करोति। सात्माऽमुष्मिँल्लोके भवति। य एवं वेद। अथो वसोरेव धारां तेनाव रुन्धे। इलुवर्दाय स्वाहा बलिवर्दाय स्वाहेत्याह। संवथ्सरो वा इलुवर्दः। परिवथ्सरो बलिवर्दः। संवथ्सरादेव परिवथ्सरादायुरव रुन्धे।

आयुरेवास्मिन्दधाति। तस्मादश्वमेधयाजी जरसा विस्रसामुं लोकमेति॥८१॥

तेजसोऽवरुद्ध्यै भवन्त्यश्वौ गोमृगमिलुवर्दश्चत्वारि च॥ [२०]

एकविꣳशोऽग्निर्भवति। एकविꣳशः स्तोमः। एकविꣳशतिर्यूपाः। यथा वा अश्वा वर्षभा वा वृषाणः सꣳस्फुरेरन्। एवमेव तथ्स्तोमाः सꣳस्फुरन्ते। यदेकविꣳशाः। ते यथ्समृच्छेरन्। हन्येतास्य यज्ञः। द्वादश एवाग्निः स्यादित्याहुः। द्वादशः स्तोमः॥८२॥

एकादश यूपाः। यद्द्वादशोऽग्निर्भवति। द्वादश मासाः संवथ्सरः। संवथ्सरेणैवास्मा अन्नमव रुन्धे। यद्दश यूपा भवन्ति। दशाक्षरा विराट्। अन्नं विराट्। विराजैवान्नाद्यमव रुन्धे। य एकादशः। स्तन एवास्यै सः॥८३॥

दुह एवैना तेन। तदाहुः। यद्द्वादशोऽग्निः स्याद्द्वादशः स्तोम एकादश यूपाः। यथा स्थूरिणा यायात्। तादृक्तत्। एकविꣳश एवाग्निः स्यादित्याहुः। एकविꣳशः स्तोमः। एकविꣳशतिर्यूपाः। यथा प्रष्टिभिर्याति। तादृगेव तत्॥८४॥

यो वा अश्वमेधे तिस्रः ककुभो वेद। ककुद्ध राज्ञां भवति। एकविꣳशोऽग्निर्भवति। एकविꣳशः स्तोमः। एकविꣳशतिर्यूपाः। एता वा अश्वमेधे तिस्रः ककुभः। य एवं वेद। ककुद्ध राज्ञां भवति। यो वा अश्वमेधे त्रीणि शीर्षाणि वेद। शिरो ह राज्ञां भवति। एकविꣳशोऽग्निर्भवति। एकविꣳशः स्तोमः। एकविꣳशतिर्यूपाः। एतानि वा अश्वमेधे त्रीणि शीर्षाणि। य एवं वेद। शिरो ह राज्ञां भवति॥८५॥

द्वादशः स्तोमः स एव तच्छिरो ह राज्ञां भवति षट् च॥ [२१]

देवा वा अश्वमेधे पवमाने। सुवर्गं लोकं न प्राजानन्। तमश्वः प्राजानात्। यदश्वमेधेऽश्वेन मेध्येनोदश्वो बहिष्पवमानꣳ सर्पन्ति। सुवर्गस्य लोकस्य प्रज्ञात्यै। न वै मनुष्यः सुवर्गं लोकमञ्जसा वेद। अश्वो वै सुवर्गं लोकमञ्जसा वेद। यदुद्गातोद्गायेत्। यथा क्षेत्रज्ञोऽन्येन पथा प्रतिपादयेत्। तादृक्तत्॥८६॥

उद्गातारमपरुध्य। अश्वमुद्गीथाय वृणीते। यथा क्षेत्रज्ञोऽञ्जसा नयति। एवमेवैनमश्वः सुवर्गं लोकमञ्जसा नयति। पुच्छमन्वा रभन्ते। सुवर्गस्य लोकस्य

समष्ट्यै। हिं करोति। सामैवाकः। हिं करोति। उद्गीथ एवास्य सः॥८७॥

वडबा उप रुन्धन्ति। मिथुनत्वाय प्रजात्यै। अथो यथोपगातार उपगायन्ति। तादृगेव तत्। उदगासीदश्वो मेध्य इत्याह। प्राजापत्यो वा अश्वः। प्रजापतिरुद्गीथः। उद्गीथमेवाव रुन्धे। अथो ऋग्सामयोरेव प्रति तिष्ठति। हिरण्येनोपाकरोति। ज्योतिर्वै हिरण्यम्। ज्योतिरेव मुखतो दधाति। यजमाने च प्रजासु च। अथो हिरण्यज्योतिरेव यजमानः सुवर्गं लोकमेति॥८८॥

तथ्स उपाकरोति चत्वारिं च॥ [२२]

पुरुषो वै यज्ञः। यज्ञः प्रजापतिः। यदश्वे पशून्नियुञ्जन्ति। यज्ञादेव तद्यज्ञं प्रयुङ्क्ते। अश्वं तूपरं गोमृगम्। तानग्निष्ठ आलभते। सेनामुखमेव तथ्सꣳश्यति। तस्माद्राजमुखं भीष्मं भावुकम्। आग्नेयं कृष्णग्रीवं पुरस्ताल्ललाटे। पूर्वाग्निमेव तं कुरुते॥८९॥

तस्मात्पूर्वाग्निं पुरस्ताथ्स्थापयन्ति। पौष्णमन्वञ्चम्। अन्नं वै पूषा।

तस्मा॑त्पूर्वा॒ग्नावा॑हा॒र्यमा ह॑रन्ति। ऐ॒न्द्रा॒पौ॒ष्णमु॒परि॑ष्टात्। ऐ॒न्द्रो वै रा॑ज॒न्योऽन्नं॑ पू॒षा। अ॒न्नाद्ये॑नै॒वैन॑मुभ॒यतः॒ परि॑ गृह्णाति। तस्मा॑द्राज॒न्यो॑ऽन्ना॒दो भाव॑ुकः। आ॒ग्ने॒यौ कृ॒ष्णग्री॑वौ बाहु॒वोः। बा॒हु॒वोरे॒व वी॒र्यं॑ धत्ते॥९०॥

तस्मा॑द्राज॒न्यो॑ बाहुब॒लीभाव॑ुकः। त्वा॒ष्ट्रौ लो॑मशस॒क्थौ स॒क्थ्योः। स॒क्थ्योरे॒व वी॒र्यं॑ धत्ते। तस्मा॑द्राज॒न्य॑ ऊरुब॒लीभाव॑ुकः। शि॒ति॒पृ॒ष्ठौ बा॑र्हस्प॒त्यौ पृ॒ष्ठे। ब्र॒ह्म॒व॒र्च॒सम॒वोपरि॑ष्टाद्धत्ते। अथो॑ क॒वचे॑ ए॒वैते अ॒भितः॒ पर्यू॑हते। तस्मा॑द्राज॒न्यः॑ सन्न॑द्धो वी॒र्यं॑ करोति। धा॒त्रे पू॑षोद॒रम॒धस्ता॑त्। प्र॒ति॒ष्ठामे॒वैतां कु॑रुते। अथो॑ इ॒यं वै धा॒ता। अ॒स्यामे॒व प्रति॑ तिष्ठति। सौ॒र्यं ब॒लक्षं॒ पुच्छे॑। उ॒थ्से॒धमे॒व तं कु॑रुते। तस्मा॑दुथ्से॒धं भ॒ये प्र॒जा अ॒भिसꣳश्र॑यन्ति॥९१॥

कु॒रु॒ते॒ ध॒त्ते॒ कु॒रु॒ते॒ पञ्च॑ च॥ [२३]

साङ्ग्रहण्या चतु॑ष्टय्यो॒ यो वै यः पि॒तुश्च॒त्वारो॒ यथा॑ नि॒क्तं प्र॒जाप॑तये त्वा॒ यथा॒ प्रोक्षि॑तं वि॒भूरा॑ह प्र॒जाप॑तिरकामयताश्वमे॒धेन॑ प्र॒जाप॑ति॒र्न किञ्च॒न सा॑वि॒त्रमा ब्रह्म॑न्प्र॒जाप॑तिर्दे॒वेभ्यः॑ प्र॒जाप॑ती॒ रक्षाꣳ॑सि प्र॒जाप॑तिमीप्सति वि॒भूर॑श्वना॒मान्यम्भाꣳ॑स्येकयू॒पो

राङ्गुदालमेकवि॒ꣳशो दे॒वाः पुरु॑ष॒स्त्रयो॑विꣳशतिः॥२३॥

सा॒ङ्ग्रह॒ण्या तस्मा॑दश्वमेधया॒जी यत्परि॑मिता॒ यद्य॑ज्ञमु॒खे यो दी॒क्षां दे॒वाने॒व त्रय॑ इ॒मे सि॒ताय॑ प्राणापा॒नावे॒वास्मि॒न्तस्मा॑द्राज॒न्य॑ एक॑नवतिः॥९१॥

सा॒ङ्ग्र॒ह॒ण्या सꣳश्र॑यन्ति॥

हरिः॑ ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके अष्टमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ नवमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके नवमः प्रपाठकः ॥

प्र॒जाप॑तिरश्वमे॒धमसृजत। सोऽस्माथ्सृ॒ष्टोऽपाक्रामत्। तमष्टाद॒शिभि॒रनु॒ प्रायु॑ङ्क्त। तमाप्नोत्। तमा॒त्वाऽष्टाद॒शिभि॒रवा॑रुन्ध। यदष्टाद॒शिनं॑ आल॒भ्यन्ते॑। य॒ज्ञमे॒व तैरा॒त्वा यज॑मा॒नोऽव॑ रुन्धे। स॒व॒थ्स॒रस्य॒ वा ए॒षा प्र॑ति॒मा। यदष्टाद॒शिनः॑। द्वाद॑श॒ मासाः॒ पञ्च॒र्तवः॑॥१॥

स॒व॒थ्स॒रोऽष्टाद॒शः। यदष्टाद॒शिनं॑ आल॒भ्यन्ते॑। स॒व॒थ्स॒रमे॒व तैरा॒त्वा यज॑मा॒नोऽव॑ रुन्धे। अ॒ग्निष्टेऽन्यान्प॒शूनु॑पाक॒रोति॑। इत॑रेषु॒ यूपे॑ष्वष्टाद॒शिनोऽजा॑मित्वाय। नव॑न॒वाल॑भ्यन्ते सवीर्य॒त्वाय॑। यदा॑र॒ण्यैः स॒ꣳस्था॒पयेत्। व्यव॑स्येतां पितापु॒त्रौ। व्यध्वा॑नः क्रामेयुः। विदू॑रं ग्राम॑योर्ग्रामा॒न्तौ स्या॑ताम्॥२॥

ऋ॒क्षीका॑ः पुरुषव्या॒घ्राः प॑रिमो॒षिण॑ आव्या॒धिनी॒स्तस्क॑रा॒ अर॑ण्ये॒ष्वाजा॑येरन्। तदा॑हुः। अप॑शवो॒ वा ए॒ते। यदा॑र॒ण्याः। यदा॑र॒ण्यैः स॒ꣳस्था॒पयेत्। क्षि॒प्रे

यजमानमरण्यं मृतꣳ हरेयुः। अरण्यायतना ह्यारण्याः पशव इति। यत्पशून्नालभेत। अनवरुद्धा अस्य पशवः स्युः। यत्पर्यग्निकृतानुथ्सृजेत्॥३॥

यज्ञवेशसं कुर्यात्। यत्पशूनालभते। तेनैव पशूनव रुन्धे। यत्पर्यग्निकृतानुथ्सृजत्ययं अवरुद्धा अस्य पशवो भवन्ति। न यज्ञवेशसम्भवति। न यजमानमरण्यं मृतꣳ हरन्ति। ग्राम्यैः सꣳ स्थापयति। एते वै पशवः क्षेमो नाम। सं पितापुत्रावव स्यतः। समध्वानः क्रामन्ति। समन्तिकं ग्रामयोर्ग्रामान्तौ भवतः। नर्क्षीकाः पुरुषव्याघ्राः परिमोषिण आव्याधिनीस्तस्करा अरण्येष्वाजायन्ते॥४॥

ऋतवः स्यातामुथ्सृजेथ्स्यंतस्त्रीणि च॥ [१]

प्रजापतिरकामयतोभौ लोकाववं रुन्धीयेति। स एतानुभयान्पशूनपश्यत्। ग्राम्याꣳश्चारण्याꣳश्च। तानालभत। तैर्वै स उभौ लोकाववारुन्ध। ग्राम्यैरेव पशुभिरिमं लोकमवारुन्ध। आरण्यैरमुम्। यद्ग्राम्यान्पशूनालभते। इममेव तैर्लोकमव रुन्धे। यदारण्यान्॥५॥

अमुं तैः। अनवरुद्धो वा एतस्य संवथ्सर इत्याहुः। य इतइतश्चातुर्मास्यानि संवथ्सरं प्रयुङ्क्त इति। एतावान् वै संवथ्सरः। यच्चातुर्मास्यानि। यदेते चातुर्मास्याः पशव आलभ्यन्ते। प्रत्यक्षमेव तैः संवथ्सरं यजमानोऽव रुन्धे। वि वा एष प्रजया पशुभिर्ऋध्यते। यः संवथ्सरं प्रयुङ्क्ते। संवथ्सरः सुवर्गो लोकः॥६॥

सुवर्गं तु लोकं नापराध्नोति। प्रजा वै पशव एकादशिनी। यदेत ऐकादशिनाः पशव आलभ्यन्ते। साक्षादेव प्रजां पशून् यजमानोऽव रुन्धे। प्रजापतिर्विराजमसृजत। सा सृष्टाऽश्वमेधं प्राविशत्। तान्दशिभिरनु प्रायुङ्क्त। तामाप्नोत्। तामाप्त्वा दशिभिरवारुन्ध। यद्दशिन आलभ्यन्ते॥७॥

विराजमेव तैराप्त्वा यजमानोऽव रुन्धे। एकादश दशत आलभ्यन्ते। एकादशाक्षरा त्रिष्टुप्। त्रैष्टुभाः पशवः। पशूनेवाव रुन्धे। वैश्वदेवो वा अश्वः। नानादेवत्याः पशवो भवन्ति। अश्वस्य सर्वत्वाय। नानारूपा भवन्ति। तस्मान्नानारूपाः पशवः। बहुरूपा भवन्ति। तस्माद्बहुरूपाः पशवः समृध्यै॥८॥

आ॒र॒ण्याँल्लो॒को द॒शिनं॑ आल॒भ्यन्ते॒ नाना॑रूपाः प॒शवो॒ द्वे च॑॥ [२]

अ॒स्मै वै लो॒काय॑ ग्रा॒म्याः प॒शव॒ आल॑भ्यन्ते। अ॒मुष्मा॑ आर॒ण्याः। यद्ग्रा॒म्यान्प॒शूना॒लभ॑ते। इ॒ममे॒व तैर्लो॒कमव॑ रुन्धे। यदा॑र॒ण्यान्। अ॒मुं तैः। उ॒भया॑न्प॒शूनाल॑भते। गा॒म्याꣳश्चा॑र॒ण्याꣳश्च॑। उ॒भयो॑र्लो॒कयो॒रव॑रुद्ध्यै। उ॒भया॑न्प॒शूना-ल॑भते॥ ९॥

ग्रा॒म्याꣳश्चा॑र॒ण्याꣳश्च॑। उ॒भय॑स्या॒न्नाद्य॒स्यावं॑रुद्ध्यै। उ॒भया॑न्प॒शूनाल॑भते। ग्रा॒म्याꣳश्चा॑र॒ण्याꣳश्च॑। उ॒भये॑षां पशू॒नामव॑रुद्ध्यै। त्रय॑स्त्रयो भवन्ति। त्रय॑ इ॒मे लो॒काः। ए॒षां लो॒काना॒मात्यै॑। ब्र॒ह्म॒वा॒दिनो॑ वदन्ति। कस्मा॑थ्स॒त्यात्॥ १०॥

अ॒स्मिँल्लो॒के ब॒हवः॒ कामा॒ इति॑। यथ्स॑मा॒नीभ्यो॑ दे॒वता॑भ्यो॒ऽन्यै॑ऽन्ये प॒शव॑ आल॒भ्यन्ते॑। अ॒स्मिन्ने॒व तल्लो॒के कामा॑न्दधाति। तस्मा॑द॒स्मिँल्लो॒के ब॒हवः॒ कामा॑ः। त्र॒या॒णां त्र॑याणाꣳ स॒ह व॒पा जु॑होति। त्र्या॑वृतो॒ वै दे॒वाः। त्र्या॑वृत इ॒मे लो॒काः। ए॒षां लो॒काना॒मात्यै॑। ए॒षां लो॒कानां॒ क्लृप्त्यै॑। पर्य॑ग्निकृतानार॒ण्यानुथ्सृ॑ज॒न्त्यहिꣳसायै॥ ११॥

अव॑रुद्ध्या उ॒भया॑न्प॒शूनाल॑भते स॒त्यादहिꣳसायै॥ [३]

युञ्जन्ति॑ ब्र॒ध्नमित्या॑ह। अ॒सौ वा आ॑दि॒त्यो ब्र॒ध्नः। आ॒दि॒त्यमे॒वास्मै॑ युनक्ति। अ॒रु॒षमित्या॑ह। अ॒ग्निर्वा अ॑रु॒षः। अ॒ग्निमे॒वास्मै॑ युनक्ति। चर॑न्त॒मित्या॑ह। वा॒युर्वै चरन्॑। वा॒युमे॒वास्मै॑ युनक्ति। परि॑त॒स्थुष॒ इत्या॑ह॥१२॥

इ॒मे वै लो॒काः परि॑त॒स्थुषः॑। इ॒मानि॒वास्मै॑ लो॒कान् यु॑नक्ति। रोच॑न्ते रोच॒ना दि॒वीत्या॑ह। नक्ष॑त्राणि॒ वै रो॑च॒ना दि॒वि। नक्ष॑त्राण्ये॒वास्मै॑ रोचयति। यु॒ञ्जन्त्य॑स्य॒ काम्येत्या॑ह। कामा॑नि॒वास्मै॑ युनक्ति। हरी॒ विप॑क्ष॒सेत्या॑ह। इ॒मे वै हरी॒ विप॑क्षसा। इ॒मे ए॒वास्मै॑ युनक्ति॥१३॥

शोणा॑ धृ॒ष्णू नृ॒वाह॒सेत्या॑ह। अ॒हो॒रा॒त्रे वै नृ॒वाह॑सा। अ॒हो॒रा॒त्रे ए॒वास्मै॑ युनक्ति। ए॒ता ए॒वास्मै॑ दे॒वता॑ युनक्ति। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॒ सम॑ष्ट्यै। के॒तुं कृ॒ण्वन्न॑के॒तव॒ इति॑ ध्व॒जं प्रति॑मुञ्चति। यश॑ ए॒वैन॒ꣳ राज्ञां॑ गमयति। जी॒मूत॑स्येव भवति॒ प्रती॑क॒मित्या॑ह। य॒था॒य॒जु॒रे॒वैतत्। ये ते॒ पन्था॑नः सवितः पू॒र्व्यास॒ इत्य॑ध्व॒र्युर्यज॑मानं वाचयत्य॒भिजि॑त्यै॥१४॥

परा॒ वा ए॒तस्य॑ य॒ज्ञ ए॑ति। यस्य॑ प॒शुरु॒पाकृ॑तो॒ऽन्यत्र॒ वेद्या॒ एति॑। ए॒तꣳस्तो॑तरे॒तेन॑ प॒था पुन॒रश्व॒मावर्त॑यासि न॒ इत्या॑ह। वा॒युर्वै स्तोता॑। वा॒युमे॒वास्य॑ प॒रस्ता॑द्दधा॒त्यावृ॑त्त्यै। यथा॒ वै ह॒विषो॑ गृही॒तस्य॒ स्कन्द॑ति। ए॒वं वा ए॒तदश्व॑स्य स्कन्दति। यद॑स्यो॒पाकृ॑तस्य॒ लोमा॑नि॒ शीय॑न्ते। यद्वाले॑षु का॒चाना॒वय॑न्ति। लोमा॑न्ये॒वास्य॒ तथ्सम्भ॑रन्ति॥१५॥

भूर्भुवः॒ सुव॒रिति॑ प्राजापत्याभि॒राव॑यन्ति। प्रा॒जा॒प॒त्यो वा अश्वः॑। स्वयै॒वैन॑ दे॒वत॑या॒ सम॑र्धयन्ति। भूरिति॒ महि॑षी। भुव॒ इति॑ वा॒वाता॑। सुव॒रिति॑ परिवृ॒क्ती। ए॒षां लो॒कानां॑म॒भिजि॑त्यै। हि॒र॒ण्ययाः॑ का॒चा भ॑वन्ति। ज्योति॒र्वै हिर॑ण्यम्। रा॒ष्ट्रम॑श्वमे॒धः॥१६॥

ज्योति॑श्चै॒वास्मै॑ रा॒ष्ट्रं च॑ स॒मीची॑ दधाति। स॒हस्र॑ं भवन्ति। स॒हस्र॑सम्मितः सुव॒र्गो लो॒कः। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्या॒भिजि॑त्यै। अप॒ वा ए॒तस्मा॒त्तेज॑ इन्द्रि॒यं प॒शवः॒ श्रीः क्रा॑मन्ति। यो॑ऽश्वमे॒धेन॒ यज॑ते। वस॑वस्त्वाऽञ्जन्तु गाय॒त्रेण॒ छन्द॒सेति॒ महि॑ष्य॒भ्य॑नक्ति। तेजो॒ वा आज्यम्॑। तेजो॑ गाय॒त्री। तेज॑सै॒वास्मै॒ तेजोऽव॑

रुन्धे॥१७॥

रुद्रास्त्वाञ्जन्तु त्रैष्टुभेन छन्दसेति वावाता। तेजो वा आज्यम्। इन्द्रियं त्रिष्टुप्। तेजसैवास्मा इन्द्रियमव रुन्धे। आदित्यास्त्वाऽञ्जन्तु जागतेन छन्दसेति परिवृक्ती। तेजो वा आज्यम्। पशवो जगती। तेजसैवास्मै पशूनव रुन्धे। पत्नयोऽभ्यञ्जन्ति। श्रिया वा एतद्रूपम्॥१८॥

यत्पत्नयः। श्रियमेवास्मिन्तद्दधति। नास्मात्तेज इन्द्रियं पशवः श्रीरप क्रामन्ति। लाजी(३)ञ्छाची(३)न् यशोमुमाँ(४) इत्यतिरिक्तमन्नमश्वायोपाहरन्ति। प्रजामेवान्नादीं कुर्वते। एतद्देवा अन्नमत्तेतदन्नमद्धि प्रजापत इत्याह। प्रजायामेवान्नाद्यं दधते। यदि नावजिघ्रेत्। अग्निः पशुरासीदित्यवघ्रापयेत्। अव हैव जिघ्रति। आक्रान् वाजी क्रमैरत्यक्रमीद्वाजी द्यौस्ते पृष्ठं पृथिवी सधस्थमित्यश्वमनुमन्त्रयते। एषां लोकानामभिजित्यै। समिद्धो अञ्जन्कृदरं मतीनामित्यश्वस्याप्रियो भवन्ति सरूपत्वाय॥१९॥

परितस्थुष इत्याहेमे एवास्मै युनक्त्यभिजित्यै भरन्त्यश्वमेधो रुन्धे रूपञ्जिघ्रति त्रीणि च॥ [४]

तेजसा वा एष ब्रह्मवर्चसेन व्यृद्ध्यते। यो ऽश्वमेधेन यजते। होता च ब्रह्मा च ब्रह्मोद्यं वदतः। तेजसा चैवैनं ब्रह्मवर्चसेन च समर्धयतः। दक्षिणतो ब्रह्मा भवति। दक्षिणतआयतनो वै ब्रह्मा। बार्हस्पत्यो वै ब्रह्मा। ब्रह्मवर्चसमेवास्य दक्षिणतो दधाति। तस्माद्दक्षिणोऽर्धो ब्रह्मवर्चसितरः। उत्तरतो होता भवति॥२०॥

उत्तरतआयतनो वै होता। आग्नेयो वै होता। तेजो वा अग्निः। तेज एवास्यो त्तरतो दधाति। तस्मादुत्तरोऽर्धस्तेजस्वितरः। यूपमभितो वदतः। यजमानदेवत्यो वै यूपः। यजमानमेव तेजसा च ब्रह्मवर्चसेन च समर्धयतः। किꣳ स्विदासीत्पूर्वचित्तिरित्याह। द्यौर्वै वृष्टिः पूर्वचित्तिः॥२१॥

दिवमेव वृष्टिमव रुन्धे। किꣳ स्विदासीद्बृहद्वय इत्याह। अश्वो वै बृहद्वयः। अश्वमेवाव रुन्धे। किꣳ स्विदासीत्पिशङ्गिलेत्याह। रात्रिर्वै पिशङ्गिला। रात्रिमेवाव रुन्धे। किꣳ स्विदासीत्पिलिप्पिलेत्याह। श्रीर्वै पिलिप्पिला। अन्नाद्यमेवाव रुन्धे॥२२॥

कः स्विदेकाकी चरतीत्याह। असौ वा आदित्य एकाकी चरति। तेज एवाव रुन्धे। क उस्विज्जायते पुनरित्याह। चन्द्रमा वै जायते पुनः। आयुरेवाव रुन्धे। किꣳ स्विद्धिमस्य भेषजमित्याह। अग्निर्वै हिमस्य भेषजम्। ब्रह्मवर्चसमेवाव रुन्धे। किꣳ स्विदावपनं महदित्याह॥२३॥

अयं वै लोक आवपनं महत्। अस्मिन्नेव लोके प्रति तिष्ठति। पृच्छामि त्वा परमन्तं पृथिव्या इत्याह। वेदिर्वै परोऽन्तः पृथिव्याः। वेदिमेवाव रुन्धे। पृच्छामि त्वा भुवनस्य नाभिमित्याह। यज्ञो वै भुवनस्य नाभिः। यज्ञमेवाव रुन्धे। पृच्छामि त्वा वृष्णो अश्वस्य रेत इत्याह। सोमो वै वृष्णो अश्वस्य रेतः। सोमपीथमेवाव रुन्धे। पृच्छामि वाचः परमं व्योमेत्याह। ब्रह्म वै वाचः परमं व्योम। ब्रह्मवर्चसमेवाव रुन्धे॥२४॥

होता भवति वै वृष्टिः पूर्वचित्तिरन्नाद्यमेवाव रुन्धे महदित्याह सोमो वै वृष्णो अश्वस्य रेतश्चत्वारिं च॥ [५]

अप वा एतस्मात्प्राणाः क्रामन्ति। यो ऽश्वमेधेन यजते। प्राणाय स्वाहा व्यानाय स्वाहेति संज्ञप्यमान आहुतीर्जुहोति। प्राणानेवास्मिन्दधाति।

नास्मा॑त्प्रा॒णा अप॑क्रामन्ति। अव॑न्तीः॒ स्थाव॑न्तीस्त्वाऽवन्तु। प्रि॒यं त्वा॑ प्रि॒याणा॑म्। वर्षि॑ष्ठ॒माप्या॑नाम्। नि॒धी॒नां त्वा॑ निधि॒पतिꣳ हवामहे वसो म॒मेत्या॑ह। अपै॒वास्मै॒ तद्ध्रु॑वते॥२५॥

अथो॑ धु॒वन्त्ये॒वैनम्॑। अथो॒ न्ये॑वास्मै॑ ह्रुवते। त्रिः परि॑यन्ति। त्रय॑ इ॒मे लो॒काः। ए॒भ्य ए॒वैनं॑ लो॒केभ्यो॑ धुवते। त्रिः पुनः॒ परि॑यन्ति। षट्थ्सम्प॑द्यन्ते। षड्वा ऋ॒तवः॑। ऋ॒तुभि॑रे॒वैनं॑ धुवते। अप॒ वा ए॒तेभ्यः॑ प्रा॒णाः क्रा॑मन्ति॥२६॥

ये य॒ज्ञे धुव॑नं त॒न्वते॑। न॒व॒कृत्वः॒ परि॑यन्ति। नव॒ वै पुरु॑षे प्रा॒णाः। प्रा॒णानेवाऽऽत्मन्द॑धते। नैभ्यः॑ प्रा॒णा अप॑क्रामन्ति। अम्बे॒ अम्बा॒ल्यम्बि॑क॒ इति॒ पत्नी॑मु॒दान॑यति। अह्व॑ते॒वैना॑म्। सुभ॑गे॒ काम्पी॑लवासि॒नीत्या॑ह। तप॑ ए॒वैना॒मुप॑नयति। सु॒व॒र्गे लो॒के सम्प्रोर्ण्वा॑था॒मित्या॑ह॥२७॥

सु॒व॒र्गमे॒वैना॑ लो॒कं ग॑मयति। आऽहम॑जानि गर्भ॒धमा त्वम॑जाऽसि गर्भ॒धमित्या॑ह। प्र॒जा वै प॒शवो॒ गर्भः॑। प्र॒जामे॒व प॒शूना॒त्मन्ध॑त्ते। दे॒वा

वा अश्वमेधे पवमाने। सुवर्गं लोकं न प्राजानन्। तमश्वः प्राजानात्। यथ्सूचीभिरसिपथान्कल्पयन्ति। सुवर्गस्य लोकस्य प्रज्ञात्यै। गायत्री त्रिष्टुब्जगतीत्याह॥२८॥

यथायजुरेवैतत्। त्रय्यः सूच्यो भवन्ति। अयस्मय्यो रजता हरिण्यः। अस्य वै लोकस्य रूपमयस्मय्यः। अन्तरिक्षस्य रजताः। दिवो हरिण्यः। दिशो वा अयस्मय्यः। अवान्तरदिशा रजताः। ऊर्ध्वा हरिण्यः। दिश एवास्मै कल्पयति। कस्त्वा छ्यति कस्त्वा विशास्तीत्याहाहिꣳसायै॥२९॥

ह्वते क्रामन्त्यूर्ण्वाथामित्याह जगतीत्याह कल्पयत्येकं च॥ [६]

अप वा एतस्माच्छ्री राष्ट्रं क्रामति। योऽश्वमेधेन यजते। ऊर्ध्वामेनामुच्छ्रयतादित्याह श्रीर्वै राष्ट्रमश्वमेधः। श्रियमेवास्मै राष्ट्रमूर्ध्वमुच्छ्रयति। वेणुभारङ्गिराविवेत्याह। राष्ट्रं वै भारः। राष्ट्रमेवास्मै पर्यूहति। अथास्या मध्यमेधतामित्याह। श्रीर्वै राष्ट्रस्य मध्यम्॥३०॥

श्रियमेवाव रुन्धे। शीते वाते पुनन्निवेत्याह। क्षेमो वै राष्ट्रस्य शीतो वातः। क्षेममेवाव रुन्धे। यद्धरिणी यवमत्तीत्याह। विड्वै हरिणी। राष्ट्रं यवः। विशं चैवास्मै राष्ट्रं च समीची दधाति। न पुष्टं पशु मन्यत इत्याह। तस्माद्राजा पशून्न पुष्यति॥३१॥

शूद्रा यदर्यजारा न पोषाय धनायतीत्याह। तस्माद्वैशीपुत्रं नाभिषिञ्चन्ते। इयं यका शकुन्तिकेत्याह। विड्वै शकुन्तिका। राष्ट्रमश्वमेधः। विशं चैवास्मै राष्ट्रं च समीची दधाति। आहलमिति सर्पतीत्याह। तस्माद्राष्ट्राय विशः सर्पन्ति। आहतं गभे पस इत्याह। विड्वै गभः॥३२॥

राष्ट्रं पसः। राष्ट्रमेव विश्याहन्ति। तस्माद्राष्ट्रं विशं घातुकम्। माता च ते पिता च त इत्याह। इयं वै माता। असौ पिता। आभ्यामेवैनं परिददाति। अग्रं वृक्षस्य रोहत इत्याह। श्रीर्वै वृक्षस्याग्रम्। श्रियमेवाव रुन्धे॥३३॥

प्रसुलामीति ते पिता गभे मुष्टिमतꣳसयदित्याह। विड्वै गभः। राष्ट्रं मुष्टिः।

रा॒ष्ट्रमे॒व वि॒श्याह॑न्ति। तस्मा॑द्राष्ट्रं विशं॒ घातु॑कम्। अप॒ वा ए॒तेभ्यः॑ प्रा॒णाः क्रा॑मन्ति। ये य॒ज्ञेऽपू॑तं॒ वद॑न्ति। द॒धि॒क्राव्ण॑ो॒ अका॑रिष॒मिति॑ सुरभि॒मती॒मृचं॑ वदन्ति। प्रा॒णा वै सु॑र॒भयः॑। प्रा॒णाने॒वाऽऽत्मन्द॑धते। नैभ्यः॑ प्रा॒णा अप॑क्रामन्ति। आपो॒ हि ष्ठा म॑यो॒भुव॒ इत्य॒द्भिर्मा॑र्जयन्ते। आपो॒ वै सर्वा॑ दे॒वता॑ः। दे॒वता॑भिरे॒वात्मानं॑ पवयन्ते॥३४॥

रा॒ष्ट्रस्य॒ मध्यं॒ पुष्य॑ति॒ गर्भौ॑ रुन्धे दधते च॒त्वारि॑ च॥ [७]

प्र॒जाप॑तिः प्र॒जाः सृ॒ष्ट्वा प्रे॒णाऽनु॒ प्राविं॑शत्। ताभ्यः॒ पुनः॒ सम्भ॑वितुं॒ नाश॑क्नोत्। सो॑ऽब्रवीत्। ऋ॒ध्नव॒दिथ्सः। यो मे॒तः पुनः॑ स॒म्भर॒दिति॑। तं दे॒वा अ॑श्वमे॒धेने॒व सम॑भरन्। ततो॒ वै त आ॑र्ध्नुवन्। यो॑ऽश्वमे॒धेन॒ यज॑ते। प्र॒जाप॑तिमे॒व सम्भ॑रत्यृ॒ध्नोति॑। पुरु॑ष॒माल॑भते॥३५॥

वै॒रा॒जो वै पुरु॑षः। वि॒राज॑मे॒वाल॑भते। अथो॒ अन्नं॒ वै वि॒राट्। अन्न॑मे॒वाव॑ रुन्धे। अश्व॒माल॑भते। प्रा॒जा॒प॒त्यो वा अश्वः॑। प्र॒जाप॑तिमे॒वाल॑भते। अथो॒ श्रीर्वा एक॑शफम्। श्रिय॑मे॒वाव॑ रुन्धे। गामाल॑भते॥३६॥

यज्ञो वै गौः। यज्ञमेवालभते। अथो अन्नं वै गौः। अन्नमेवाव रुन्धे। अजावी आलभते भूम्ने। अथो पुष्टिर्वै भूमा। पुष्टिमेवाव रुन्धे। पर्यग्निकृतं पुरुषं चारण्याꣳश्चोथ्सृजन्त्यहिꣳसायै। उभौ वा एतौ पशू आलभ्येते। यश्चावमो यश्च परमः। तेऽस्योभये यज्ञे बद्धाः। अभीष्टा अभिप्रीताः। अभिजिता अभिहुता भवन्ति। नैनं दङ्क्ष्वः पशवो यज्ञे बद्धाः। अभीष्टा अभिप्रीताः। अभिजिता अभिहुता हिꣳसन्ति। योऽश्वमेधेन यजते। य उ चैनमेवं वेद॥३७॥

लभते गामालभते परमौऽष्टौ च॥ [८]

प्रथमेन वा एष स्तोमेन राध्वा। चतुष्टोमेन कृतेनायानामुत्तरेहन्। एकविꣳशे प्रतिष्ठायां प्रति तिष्ठति। एकविꣳशात्प्रतिष्ठायां ऋतूनन्वारोहति। ऋतवो वै पृष्ठानि। ऋतवः संवथ्सरः। ऋतुष्वेव संवथ्सरे प्रतिष्ठाय। देवता अभ्यारोहति। शक्वरयः पृष्ठं भवन्त्यन्यदन्यच्छन्दः। अन्येऽन्ये वा एते पशव आलभ्यन्ते॥३८॥

उतेव ग्राम्याः। उतेवारण्याः। अहरेव रूपेण समर्धयति। अथो अह्न एवैष

बलिर्ह्रियते। तदाहुः। अपशवो वा एते। यदजावयश्चारण्याश्च। एते वै सर्वे पशवः। यद्द्रव्या इति। गव्यान्पशूनुत्तमेऽहं नालभते॥३९॥

तेनैवोभयान्पशूनव रुन्धे। प्राजापत्या भवन्ति। अनभिजितस्याभिजित्यै। सौरीर्नव श्वेता वशा अनूबन्ध्या भवन्ति। अन्तत एव ब्रह्मवर्चसमव रुन्धे। सोमाय स्वराज्ञेऽनोवाहावनड्वाहाविति द्वन्द्विनः पशूनालभते। अहोरात्राणामभिजित्यै। पशुभिर्वा एष व्यृध्यते। योऽश्वमेधेन यजते। छगलं कल्माषं किकिदीविं विदीगयमिति त्वाष्ट्रान्पशूना लभते। पशुभिरेवात्मानꣳ समर्धयति। ऋतुभिर्वा एष व्यृध्यते। योऽश्वमेधेन यजते। पिशङ्गास्त्रयो वासन्ता इत्यृतुपशूनालभते। ऋतुभिरेवात्मानꣳ समर्धयति। आ वा एष पशुभ्यो वृश्च्यते। योऽश्वमेधेन यजते। पर्यग्निकृता उत्सृजन्त्यनाव्रस्काय॥४०॥

लभ्यन्ते लभते त्वाष्ट्रान्पशूनालभतेऽष्टौ च॥ [९]

प्रजापतिरकामयत महानन्नादः स्यामिति। स एतावश्वमेधे महिमानावपश्यत्।

ताव॑गृह्णीत। ततो॒ वै स म॒हान॑न्ना॒दो॑ऽभवत्। यः का॒मये॑त म॒हान॑न्ना॒दः स्या॒मिति॑। स ए॒ताव॑श्वमे॒धे म॑हि॒मानौ॑ गृह्णीत। म॒हाने॒वान्ना॒दो भ॑वति। य॒ज॒मा॒न॒दे॒व॒त्या॑ वै व॒पा। राजा॑ महि॒मा। यद्व॒पां म॑हि॒म्नोभ॒यतः॑ परि॒यज॑ति। यज॑मानमे॒व रा॒ज्येनो॑भ॒यतः॒ परि॑गृह्णाति। पु॒रस्ता॑थ्स्वाहाकारा॒ वा अ॒न्ये दे॒वाः। उ॒परि॑ष्टाथ्स्वाहाकारा अ॒न्ये। ते वा ए॒तेऽश्व॑ ए॒व मेध्य॑ उ॒भयेऽव॑रुध्यन्ते। यद्व॒पां म॑हि॒म्नोभ॒यतः॑ परि॒यज॑ति। ताने॒वोभया॑न्प्रीणाति॥४१॥

प॒रि॒यज॑ति॒ षट्च॑॥ [१०]

वै॒श्व॒दे॒वो वा अश्वः॑। तं यत्प्रा॑जाप॒त्यं कु॒र्यात्। या दे॒वता॒ अपि॑भागाः। ता भा॑ग॒धेये॑न॒ व्य॑र्धयेत्। दे॒वता॑भ्यः स॒मदं॑ दध्यात्। स्ते॒गान्दꣳष्ट्रा॑भ्यां म॒ण्डूकां॒ जम्भ्ये॑भि॒रिति॑। आज्य॑मव॒दानं॑ कृ॒त्वा प्र॑तिस॒ङ्ख्याय॒माहु॑तीर्जुहोति। या ए॒व दे॒वता॒ अपि॑भागाः। ता भा॑ग॒धेये॑न॒ सम॑र्धयति। न दे॒वता॑भ्यः स॒मदं॑ दधाति॥४२॥

चतु॑र्दशै॒तान॑नुवा॒काञ्जु॑हो॒त्यन॑न्तरित्यै। प्र॒या॒साय॒ स्वाहेति॑ पञ्चद॒शम्। पञ्च॑दश॒ वा

अर्धमासस्य रात्रयः। अर्धमासशः संवथ्सर आप्यते। देवासुराः संयत्ता आसन्। तेऽब्रुवन्नग्नयः स्विष्टकृतः। अश्वस्य मेध्यस्य वयमुद्धारमुद्धरामहै। अथैतानभि भवामेति। ते लोहितमुदहरन्त। ततो देवा अभवन्॥४३॥

पराऽसुराः। यथ्स्विष्टकृद्भ्यो लोहितं जुहोति भ्रातृव्याऽभिभूत्यै। भवत्यात्मना। पराऽस्य भ्रातृव्यो भवति। गोमृगकण्ठेन प्रथमामाहुतिं जुहोति। पशवो वै गोमृगः। रुद्रोऽग्निः स्विष्टकृत्। रुद्रादेव पशूनन्तर्दधाति। अथो यत्रैषाऽऽहुतिर्हूयते। न तत्र रुद्रः पशूनभिमन्यते॥४४॥

अश्वशफेन द्वितीयामाहुतिं जुहोति। पशवो वा एकशफम्। रुद्रोऽग्निः स्विष्टकृत्। रुद्रादेव पशूनन्तर्दधाति। अथो यत्रैषाऽऽहुतिर्हूयते। न तत्र रुद्रः पशूनभिमन्यते। अयस्मयेन कमण्डलुना तृतीयाम्। आहुतिं जुहोत्यायास्यो वै प्रजाः। रुद्रोऽग्निः स्विष्टकृत्। रुद्रादेव प्रजा अन्तर्दधाति। अथो यत्रैषाऽऽहुतिर्हूयते। न तत्र रुद्रः प्रजा अभिमन्यते॥४५॥

दधात्यभवन्मन्यते प्रजा अन्तर्दधाति द्वे च ॥ [११]

अश्वस्य वा आलब्धस्य मेध उदक्रामत्। तदश्वस्तोमीयमभवत्। यदश्वस्तोमीयं जुहोति। समेधमेवैनमालभते। आज्येन जुहोति। मेधो वा आज्यम्। मेधौ-ऽश्वस्तोमीयम्। मेधेनैवास्मिन्मेधं दधाति। षट्त्रिꣳशतं जुहोति। षट्त्रिꣳशदक्षरा बृहती॥४६॥

बार्हताः पशवः। सा पशूनां मात्रा। पशूनेव मात्रया समर्धयति। तायद्भूयसीर्वा कनीयसीर्वा जुहुयात्। पशून्मात्रया व्यर्धयेत्। षट्त्रिꣳशतं जुहोति। षट्त्रिꣳशदक्षरा बृहती। बार्हताः पशवः। सा पशूनां मात्रा। पशूनेव मात्रया समर्धयति॥४७॥

अश्वस्तोमीयꣳ हुत्वा द्विपदा जुहोति। द्विपाद्वै पुरुषो द्विप्रतिष्ठः। तदेनं प्रतिष्ठया समर्धयति। तदाहुः। अश्वस्तोमीयं पूर्वꣳ होतव्याँ(३)न्द्विपदा(३) इति। अश्वो वा अश्वस्तोमीयम्। पुरुषो द्विपदाः। अश्वस्तोमीयꣳ हुत्वा द्विपदा जुहोति। तस्माद्द्विपाच्चतुष्पादमत्ति। अथो द्विपद्येव चतुष्पदः प्रतिष्ठापयति। द्विपदा हुत्वा।

नान्यामुत्तरामाहुतिं जुहुयात्। यदन्यामुत्तरामाहुतिं जुहुयात्। प्र प्रतिष्ठायाश्च्यवेत। द्विपदा अन्ततो जुहोति प्रतिष्ठित्यै॥४८॥

बृहत्यर्धयति स्थापयति पञ्च च॥ [१२]

प्रजापतिरश्वमेधमसृजत। सोऽस्माथ्सृष्टोऽपाक्रामत्। तं यज्ञक्रतुभिरन्वैच्छत्। तं यज्ञक्रतुभिर्नान्वविन्दत्। तमिष्टिभिरन्वैच्छत्। तमिष्टिभिरन्वविन्दत्। तदिष्टीनामिष्टित्वम्। यथ्संवथ्सरमिष्टिभिर्यजते। अश्वमेव तदन्विच्छति। सावित्रियो भवन्ति॥४९॥

इयं वै सविता। यो वा अस्यान्नश्यति यो निलयते। अस्यां वाव तं विन्दन्ति। न वा इमां कश्चनेत्याहुः। तिर्यङ्नोर्ध्वोत्येतुमर्हतीति। यथ्सावित्रियो भवन्ति। सवितृप्रसूत एवैनमिच्छति। ईश्वरो वा अश्वः प्रमुक्तः परां परावतं गन्तोः। यथ्सायं धृतीर्जुहोति। अश्वस्य यत्यै धृत्यै॥५०॥

यत्प्रातरिष्टिभिर्यजते। अश्वमेव तदन्विच्छति। यथ्सायं धृतीर्जुहोति।

अश्वस्यैव यत्यै धृत्यै। तस्माथ्सायं प्रजाः क्षेम्या भवन्ति। यत्प्रातरिष्टिभिर्यजते। अश्वमेव तदन्विच्छति। तस्माद्दिवा नष्टेष एति। यत्प्रातरिष्टिभिर्यजते सायं धृतीर्जुहोति। अहोरात्राभ्यामेवैनमन्विच्छति। अथो अहोरात्राभ्यामेवास्मै योगक्षेमं कल्पयति॥५१॥

भवन्ति धृत्या एनमन्विच्छत्येक च॥ [१३]

अप वा एतस्माच्छ्री राष्ट्रं क्रामति। योऽश्वमेधेन यजते। ब्राह्मणौ वीणागाथिनौ गायतः। श्रिया वा एतद्रूपम्। यद्वीणा। श्रियमेवास्मिन्तद्धत्तः। यदा खलु वै पुरुषः श्रियमश्नुते। वीणाऽस्मै वाद्यते। तदाहुः। यदुभौ ब्राह्मणौ गायेताम्॥५२॥

प्रभ्रꣳशुकास्माच्छ्रीः स्यात्। न वै ब्राह्मणे श्री रमत इति। ब्राह्मणोऽन्यो गायेत्। राजन्योऽन्यः। ब्रह्म वै ब्राह्मणः। क्षत्रꣳ राजन्यः। तथा हास्य ब्रह्मणा च क्षत्रेण चोभयतः श्रीः परिगृहीता भवति। तदाहुः। यदुभौ दिवा गायेताम्। अपास्माद्राष्ट्रं क्रामेत्॥५३॥

न वै ब्राह्मणे राष्ट्रꣳ रमत इति। यदा खलु वै राजा कामयते। अथ ब्राह्मणं जिनाति। दिवा ब्राह्मणो गायेत्। नक्तꣳ राजन्यः। ब्रह्मणो वै रूपमहः। क्षत्रस्य रात्रिः। तथा हास्य ब्रह्मणा च क्षत्रेण चोभयतो राष्ट्रं परिगृहीतं भवति। इत्यददा इत्ययजथा इत्यपच इति ब्राह्मणो गायेत्। इष्टापूर्तं वै ब्राह्मणस्य॥५४॥

इष्टापूर्तेनैवैनꣳ स समर्धयति। इत्यजिना इत्ययुध्यथा इत्यमुꣳ संङ्ग्राममहन्निति राजन्यः। युद्धं वै राजन्यस्य। युद्धेनैवैनꣳ स समर्धयति। अक्लृप्ता वा एतस्यर्तव इत्याहुः। योऽश्वमेधेन यजत इति। तिस्रोऽन्यो गायति तिस्रोऽन्यः। षट्थसम्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः। ऋतूनेवास्मै कल्पयतः। ताभ्याꣳ सꣳस्थायाम्। अनोयुक्ते च शते च ददाति। शतायुः पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति॥५५॥

गायैताङ्कामेद्ब्राह्मणस्य कल्पयतश्चत्वारि च॥ [१४]

सर्वेषु वा एषु लोकेषु मृत्यवोऽन्वायत्ताः। तेभ्यो यदाहुतीर्न जुहुयात्। लोकेलोक एनं मृत्युर्विन्देत्। मृत्यवे स्वाहा मृत्यवे स्वाहेत्यभिपूर्वमाहुतीर्जुहोति।

लोकाल्लोकादेव मृत्युमवयजते। नैनं लोकेलोके मृत्युर्विन्दति। यदमुष्मै स्वाहा-ऽमुष्मै स्वाहेति जुह्वथ्सञ्चक्षीत। बहुं मृत्युममित्रं कुर्वीत। मृत्यवे स्वाहेत्येकस्मा एवैकां जुहुयात्। एको वा अमुष्मिँल्लोके मृत्युः॥५६॥

अशनया मृत्युरेव। तमेवामुष्मिँल्लोकेऽवयजते। भ्रूणहत्यायै स्वाहेत्यवभृथ आहुतिं जुहोति। भ्रूणहत्यामेवाव यजते। तदाहुः। यद्भ्रूणहत्या पात्र्याऽथ। कस्माद्यज्ञेऽपि क्रियत इति। अमृत्युर्वा अन्यो भ्रूणहत्याया इत्याहुः। भ्रूणहत्या वाव मृत्युरिति। यद्भ्रूणहत्यायै स्वाहेत्यवभृथ आहुतिं जुहोति॥५७॥

मृत्युमेवाऽऽहुत्या तर्पयित्वा परिपाणं कृत्वा। भ्रूणघ्ने भेषजं करोति। एताꣳ ह वै मुण्डिभ औदन्यवः। भ्रूणहत्यायै प्रायश्चित्तिं विदां चकार। यो हास्यापि प्रजायां ब्राह्मणꣳ हन्ति। सर्वस्मै तस्मै भेषजं करोति। जुम्बकाय स्वाहेत्यवभृथ उत्तमामाहुतिं जुहोति। वरुणो वै जुम्बकः। अन्तत एव वरुणमवयजते।

खलतेर्विक्लिधस्य शुक्लस्य पिङ्गाक्षस्य मूर्धं जुहोति। एतद्वै वरुणस्य रूपम्। रूपेणैव वरुणमवयजते॥५८॥

लोके मृत्युर्जुहोति मूर्धं जुहोति द्वे च॥ [१५]

वारुणो वा अश्वः। तं देवतया व्यर्धयति। यत्प्राजापत्यं करोति। नमो राज्ञे नमो वरुणायेत्याह। वारुणो वा अश्वः। स्वयैवैनं देवतया समर्धयति। नमोऽश्वाय नमः प्रजापतय इत्याह। प्राजापत्यो वा अश्वः। स्वयैवैनं देवतया समर्धयति। नमोऽधिपतय इत्याह॥५९॥

धर्मो वा अधिपतिः। धर्ममेवाव रुन्धे। अधिपतिरस्यधिपतिं मा कुर्वधिपतिरहं प्रजानां भूयासमित्याह। अधिपतिमेवैनꣳ समानानां करोति। मां धेहि मयि धेहीत्याह। आशिषमेवैतामाशास्ते। उपाकृताय स्वाहेत्युपाकृते जुहोति। आलब्धाय स्वाहेति नियुक्ते जुहोति। हुताय स्वाहेति हुते जुहोति। एषां लोकानामभिजित्यै॥६०॥

प्र वा एष एभ्यो लोकेभ्यश्च्यवते। यो ऽश्वमेधेन यजते। आग्नेयमैन्द्राग्नमाश्विनम्। तान्पशूनालभते प्रतिष्ठित्यै। यदाग्नेयो भवति। अग्निः सर्वा देवताः। देवता एवाव रुन्धे। ब्रह्म वा अग्निः। क्षत्रमिन्द्रः। यदैन्द्राग्नो भवति॥६१॥

ब्रह्मक्षत्रे एवाव रुन्धे। यदाश्विनो भवति। आशिषामवरुद्ध्यै। त्रयो भवन्ति। त्रय इमे लोकाः। एष्वेव लोकेषु प्रति तिष्ठति। अग्नयेऽहोमुचेऽष्टाकपाल इति दशहविषमिष्टिं निर्वपति। दशाक्षरा विराट्। अन्नं विराट्। विराजैवान्नाद्यमव रुन्धे। अग्नेर्मन्वे प्रथमस्य प्रचेतस इति याज्यानुवाक्या भवन्ति सर्वत्वाय॥६२॥

अधिपतय इत्याहाभिजित्या ऐन्द्राग्नो भवति रुन्ध एकं च॥ [१६]

यद्यश्वमुपतपद्विन्देत्। आग्नेयमष्टाकपालं निर्वपेत्। सौम्यं चरुम्। साविमष्टाकपालम्। यदाग्नेयो भवति। अग्निः सर्वा देवताः। देवताभिरेवैनं भिषज्यति। यथ्सौम्यो भवति। सोमो वा ओषधीनाꣳ राजा। याभ्य एवैनं विन्दति॥६३॥

ताभिरेवैनं भिषज्यति। यथ्सावित्रो भवति। सवितृप्रसूत एवैनं भिषज्यति। एताभिरेवैनं देवताभिर्भिषज्यति। अगदो हैव भवति। पौष्णं चरुं निर्वपेत्। यदि श्लोणः स्यात्। पूषा वै श्लौण्यस्य भिषक्। स एवैनं भिषज्यति। अश्लोणो हैव भवति॥६४॥

रौद्रं चरुं निर्वपेत्। यदि महती देवताऽभिमन्येत। एतद्देवत्यो वा अश्वः। स्वयैवैनं देवतया भिषज्यति। अगदो हैव भवति। वैश्वानरं द्वादशकपालं निर्वपेन्मृगाखरे यदि नाऽऽगच्छेत्। इयं वा अग्निर्वैश्वानरः। इयमेवैनमर्चिभ्यां परिरोधमानयति। आहैव सुत्यमहर्गच्छति। यद्यधीयात्॥६५॥

अग्नयेऽंहोमुचेऽष्टाकपालः। सौर्यं पयः। वायव्य आज्यभागः। यजमानो वा अश्वः। अंहसा वा एष गृहीतः। यस्याश्वो मेधाय प्रोक्षितोऽध्येति। यदंहोमुचे निर्वपति। अंहस एव तेन मुच्यते। यजमानो वा अश्वः। रेतसा वा एष व्यृध्यते॥६६॥

यस्याश्वो मेधाय प्रोक्षितोऽध्येति। सौर्यꣳ रेतः। यथ्सौर्यं पयो भवति। रेतसैवेनꣳ स समर्धयति। यजमानो वा अश्वः। गर्भैर्वा एष व्यृध्यते। यस्याश्वो मेधाय प्रोक्षितोऽध्येति। वायव्या गर्भाः। यद्वायव्य आज्यभागो भवति। गर्भैरेवेनꣳ स समर्धयति। अथो यस्यैषाऽश्वमेधे प्रायश्चित्तिः क्रियते। इष्ट्वा वसीयान्भवति॥६७॥

विन्दत्यश्लौणो हैव भवत्यधीयाट्ट्ध्यते गर्भैरेवेनꣳ स समर्धयति द्वे च॥ [१७]

तदाहुः। द्वादश ब्रह्मौदनान्थ्सꣳस्थिते निर्वपेत्। द्वादशभिर्वेष्टिभिर्यजेतेति। यदिष्टिभिर्यजेत। उपनामुक एनं यज्ञः स्यात्। पापीयाꣳस्तु स्यात्। आप्तानि वा एतस्य छन्दाꣳसि। य ईजानः। तानि क एतावदाशु पुनः प्रयुञ्जीतेति। सर्वा वै सꣳस्थिते यज्ञे वागाप्यते॥६८॥

साप्ता भवति यातयाम्नी। क्रूरीकृतेव हि भवत्यरुष्कृता। सा न पुनः प्रयुज्येत्याहुः। द्वादशैव ब्रह्मौदनान्थ्सꣳस्थिते निर्वपेत्। प्रजापतिर्वा ओदनः। यज्ञः प्रजापतिः। उपनामुक एनं यज्ञो भवति। न पापीयान्भवति। द्वादश भवन्ति।

द्वादशमासाः संवथ्सरः। संवथ्सर एव प्रति तिष्ठति॥६९॥

आप्यते संवथ्सर एकं च॥ [१८]

एष वै विभूर्नाम यज्ञः। सर्वꣳ ह वै तत्र विभु भवति। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वै प्रभूर्नाम यज्ञः। सर्वꣳ ह वै तत्र प्रभु भवति। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वा ऊर्जस्वान्नाम यज्ञः। सर्वꣳ ह वै तत्रोर्जस्वद्भवति। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वै पयस्वान्नाम यज्ञः॥७०॥

सर्वꣳ ह वै तत्र पयस्वद्भवति। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वै विधृतो नाम यज्ञः। सर्वꣳ ह वै तत्र विधृतं भवति। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वै व्यावृत्तो नाम यज्ञः। सर्वꣳ ह वै तत्र व्यावृत्तं भवति। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वै प्रतिष्ठितो नाम यज्ञः। सर्वꣳ ह वै तत्र प्रतिष्ठितं भवति॥७१॥

यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वै तेजस्वी नाम यज्ञः। सर्वꣳ ह वै तत्र तेजस्वि भवति। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वै ब्रह्मवर्चसी नाम यज्ञः। आ ह वै तत्र

ब्राह्मणो ब्रह्मवर्चसी जायते। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वा अतिव्याधी नाम यज्ञः। आ ह वै तत्र राजन्योऽतिव्याधी जायते। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वै दीर्घो नाम यज्ञः। दीर्घायुषो ह वै तत्र मनुष्या भवन्ति। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वै क्लृप्तो नाम यज्ञः। कल्पते ह वै तत्र प्रजाभ्यो योगक्षेमः। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते॥ ७२॥

पयस्वान्नाम यज्ञः प्रतिष्ठितं भवति यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते षड्वं (एष वै विभूः प्रभूरूर्जस्वान्पयस्वान् विधृतो व्यावृत्तः प्रतिष्ठितस्तेजस्वी ब्रह्मवर्चस्यतिव्याधी दीर्घः क्लृप्तो द्वादश॥)॥ [१९]

तार्प्येणाश्वꣳ संज्ञपयन्ति। यज्ञो वै तार्प्यम्। यज्ञेनैवैनꣳ समर्धयन्ति। यामेन साम्नाँ प्रस्तोताऽनूपतिष्ठते। यमलोकमेवैनं गमयति। तार्प्ये च कृत्यधीवासे चाश्वꣳ संज्ञपयन्ति। एतद्वै पशूनाꣳ रूपम्। रूपेणैव पशूनव रुन्धे। हिरण्यकशिपु भवति। तेजसोऽवरुद्ध्यै॥ ७३॥

रुक्मो भवति। सुवर्गस्य लोकस्यानुख्यात्यै। अश्वो भवति। प्रजापतेराप्त्यै। अस्य वै लोकस्य रूपं तार्प्यम्। अन्तरिक्षस्य कृत्यधीवासः। दिवो हिरण्यकशिपु।

आ॒दि॒त्यस्य॑ रु॒क्मः। प्र॒जाप॑ते॒रश्व॑ः। इ॒ममे॒व लो॒कं ता॒र्प्येणा॑ऽऽप्नोति॥७४॥

अ॒न्तरि॑क्षं कृत्यधीवा॒सेन॑। दिव॑ꣳ हिरण्यकशि॒पुना॑। आ॒दि॒त्यꣳ रु॒क्मेण॑। अश्वे॑नै॒व मेध्ये॑न प्र॒जाप॑तेः सायु॑ज्यꣳ सलो॒कता॑माप्नोति। ए॒तासा॑मे॒व दे॒वता॑ना॒ꣳ सायु॑ज्यम्। सा॒र्ष्टिताꣳ॑ समानलो॒कता॑माप्नोति। यो॑ऽश्वमे॒धेन॒ यज॑ते। य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑॥७५॥

अव॑रुध्या आप्नोत्य॒ष्टौ च॑॥ [२०]

आ॒दि॒त्याश्चाङ्गि॑रसश्च सुव॒र्गे लो॒के॑ऽस्पर्धन्त। तेऽङ्गि॑रस आदि॒त्येभ्यः॑। अ॒मुमा॑दि॒त्यमश्वꣳ॑ श्वे॒तं भू॒तं दक्षि॑णामनयन्। ते॑ऽब्रुवन्। यन्नो नै॑ष्ट। स वर्यो॑ भू॒दिति॑। तस्मा॒दश्व॒ꣳ सव॒र्येत्याह्व॑यन्ति। तस्मा॑द्य॒ज्ञे वरो॑ दीयते। यत्प्र॒जाप॑ति॒रा-ल॒ब्धोऽश्वोऽभ॑वत्। तस्मा॒दश्वो॒ नाम॑॥७६॥

यच्छ्व॒य॒दरु॒रासी॑त्। तस्मा॒दर्वा॒ नाम॑। यथ्स॒द्यो वाजा॑न्थ्स॒मज॑यत्। तस्मा॑द्वा॒जी नाम॑। यदसु॑राणां लो॒कानाद॑त्त। तस्मा॑दादि॒त्यो नाम॑। अ॒ग्निर्वा अ॑श्वमे॒धस्य॒ योनि॑रा॒यत॑नम्। सूर्यो॒ऽग्नेर्योनि॑रा॒यत॑नम्। यद॑श्वमे॒धे॑ऽग्नौ चित्य॑ उत्तरवे॒दिमु॑प॒वप॑ति।

योनिमन्तमेवैनमायतनवन्तं करोति॥७७॥

योनिमानायतनवान्भवति। य एवं वेद। प्राणापानौ वा एतौ देवानाम्। यदर्काश्वमेधौ। प्राणापानावेवाव रुन्धे। ओजो बलं वा एतौ देवानाम्। यदर्काश्वमेधौ। ओजो बलमेवाव रुन्धे। अग्निर्वा अश्वमेधस्य योनिरायतनम्। सूर्योऽग्नेर्योनिरायतनम्। यदश्वमेधेऽग्नौ चित्य उत्तरवेदिं चिनोति। तावर्काश्वमेधौ। अर्काश्वमेधावेवाव रुन्धे। अथो अर्काश्वमेधयोरेव प्रति तिष्ठति॥७८॥

नाम करोति सूर्योऽग्नेर्योनिरायतनश्चत्वारि च॥ [२१]

प्रजापतिं वै देवाः पितरम्। पशुं भूतं मेधायाऽऽऽलभन्त। तमालभ्योपावसन्। प्रातर्यष्टास्मह इति। एकं वा एतद्देवानामहः। यथ्संवथ्सरः। तस्मादश्वः पुरस्ताथ्संवथ्सर आलभ्यते। यत्प्रजापतिरालब्धोऽश्वोऽभवत्। तस्मादश्वः। यथ्सद्यो मेधोऽभवत्॥७९॥

तस्मादश्वमेधः। वेदुकोऽश्वमाशुं भवति। य एवं वेद। यद्वै तत्प्रजापतिरालब्धो-

ऽश्वोऽभवत्। तस्मादश्वः प्रजापतेः पशूनामनुरूपतमः। आऽस्य पुत्रः प्रतिरूपो जायते। य एवं वेद। सर्वाणि भूतानि सम्भृत्यालभते। समेनं देवास्तेजसे ब्रह्मवर्चसाय भरन्ति। योऽश्वमेधेन यजते॥८०॥

य उ चैनमेवं वेद। एतद्वै तद्देवा एतान्देवताम्। पशुं भूतं मेधायाऽऽऽलभन्त। यज्ञमेव। यज्ञेन यज्ञमयजन्त देवाः। कामप्रं यज्ञमकुर्वत। तेऽमृतत्वमकामयन्त। तेऽमृतत्वमगच्छन्। योऽश्वमेधेन यजते। देवानामेवायनेनैति॥८१॥

प्राजापत्येनैव यज्ञेन यजते कामप्रेण। अपुनर्मारमेव गच्छति। एतस्य वै रूपेण पुरस्तात्प्राजापत्यमृषभं तूपरं बहुरूपमालभते। सर्वेभ्यः कामेभ्यः। सर्वस्याऽऽप्त्यै। सर्वस्य जित्यै। सर्वमेव तेनाऽऽप्नोति। सर्वं जयति। योऽश्वमेधेन यजते। य उ चैनमेवं वेद॥८२॥

मेधोऽभवद्यजत एति वेद॥ [२२]

यो वा अश्वस्य मेध्यस्य लोमनी वेद। अश्वस्यैव मेध्यस्य लोमं लोमं जुहोति।

अहोरात्रे वा अश्वस्य मेध्यस्य लोमनी। यथ्सायं प्रातर्जुहोति। अश्वस्यैव मेध्यस्य लोमं लोमं जुहोति। एतदनुकृति ह स्म वै पुरा। अश्वस्य मेध्यस्य लोमं लोमं जुह्वति। यो वा अश्वस्य मेध्यस्य पदे वेद। अश्वस्यैव मेध्यस्य पदेपदे जुहोति। दर्शपूर्णमासौ वा अश्वस्य मेध्यस्य पदे॥८३॥

यद्दर्शपूर्णमासौ यजते। अश्वस्यैव मेध्यस्य पदेपदे जुहोति। एतदनुकृति ह स्म वै पुरा। अश्वस्य मेध्यस्य पदेपदे जुह्वति। यो वा अश्वस्य मेध्यस्य विवर्तनं वेद। अश्वस्यैव मेध्यस्य विवर्तनेविवर्तने जुहोति। असौ वा आदित्योऽश्वः। स आहवनीयमागच्छति। तद्विवर्तते। यदग्निहोत्रं जुहोति। अश्वस्यैव मेध्यस्य विवर्तनेविवर्तने जुहोति। एतदनुकृति ह स्म वै पुरा। अश्वस्य मेध्यस्य विवर्तनेविवर्तने जुह्वति॥८४॥

पदे अग्निहोत्रं जुहोति त्रीणि च॥ [२३]

प्रजापतिस्तमष्टादशिभिः प्रजापतिरकामयतोभावस्मै युञ्जन्ति तेजसाऽपप्राणा अपश्रीरूर्ध्वां प्रजापतिः प्रेणाऽनु प्रथमेन

प्र॒जाप॑तिरकामयत म॒हान्वै॑श्वदे॒वो वा अश्वो॒ऽश्व॑स्य प्र॒जाप॑ति॒स्तं य॑ज्ञक्र॒तुभि॒रप॒श्रीर्ब्रा॑ह्म॒णौ सर्वे॑षु वारु॒णो यद्यश्व॒न्तदा॑हुरे॒ष वै वि॒भूस्ता॒र्प्येणा॑दि॒त्याः प्र॒जाप॑तिं पि॒तरं॒ यो वा अश्व॑स्य॒ मेध्य॑स्य॒ लोम॑नी॒ त्रयो॑वि॒ꣳशतिः॥२३॥

प्र॒जाप॑तिर॒स्मिँल्लो॒क उ॑त्तर॒तः श्रिय॑मे॒व प्र॒जाप॑तिरकामयत म॒हान्यत्प्रा॒तः प्र वा ए॒ष ए॒भ्यो लो॒केभ्यः॒ सर्वꣳ॑ ह॒ वै तत्र॒ पयः॑ स्व॒द्य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑ च॒त्वार्यशी॑तिः॥८४॥

प्र॒जाप॑तिरश्वमे॒धं जु॑ह्वति॥

हरिः॑ ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके नवमः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥ तैत्तिरीय आरण्यकम् ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः — अरुणप्रश्नः ॥

ॐ भद्रं कर्णेभिः शृणुयाम देवाः। भद्रं पश्येमाक्षभिर्यजत्राः। स्थिरैरङ्गैस्तुष्टुवाꣳ सस्तनूभिः। व्यशेम देवहितं यदायुः। स्वस्ति न इन्द्रो वृद्धश्रवाः। स्वस्ति नः पूषा विश्ववेदाः। स्वस्ति नस्तार्क्ष्यो अरिष्टनेमिः। स्वस्ति नो बृहस्पतिर्दधातु॥ ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

भद्रं कर्णेभिः शृणुयाम देवाः। भद्रं पश्येमाक्षभिर्यजत्राः। स्थिरैरङ्गैस्तुष्टुवाꣳ सस्तनूभिः। व्यशेम देवहितं यदायुः। स्वस्ति न इन्द्रो वृद्धश्रवाः। स्वस्ति नः पूषा विश्ववेदाः। स्वस्ति नस्तार्क्ष्यो अरिष्टनेमिः। स्वस्ति नो बृहस्पतिर्दधातु। आपमापामपः सर्वाः। अस्मादस्मादितोऽमुतः॥१॥

अग्निर्वायुश्च सूर्यश्च। सह संश्चस्करद्धिया। वाय्वश्वा रश्मिपतयः। मरीच्यात्मानो

अद्रुहः। देवीर्भुवनसूवरीः। पुत्रवत्वाय मे सुत। महानाम्नीर्महामानाः। महसो महसः स्वः। देवीः पर्जन्यसूवरीः। पुत्रवत्वाय मे सुत॥२॥

अपाश्र्युष्णिमपा रक्षः। अपाश्र्युष्णिमपा रघम्। अपाघ्रामप चावर्तिम्। अपदेवीरितो हित। वज्रं देवीरजीताꣳश्च। भुवनं देवसूवरीः। आदित्यानदितिं देवीम्। योनिनोर्ध्वमुदीषत। शिवा नः शन्तमा भवन्तु। दिव्या आप ओषधयः। सुमृडीका सरस्वति। मा ते व्योम सन्दृशि॥३॥

[१]

स्मृतिः प्रत्यक्षमैतिह्यम्। अनुमानश्चतुष्टयम्। एतैरादित्यमण्डलम्। सर्वैरेव विधास्यते। सूर्यो मरीचिमादत्ते। सर्वस्माद्भुवनादधि। तस्याः पाकविशेषेण। स्मृतं कालविशेषणम्। नदीव प्रभवात्काचित्। अक्षय्याथस्यन्दते यथा॥४॥

तां नद्योऽभि समायन्ति। सोरुः सती न निवर्तते। एवं नानासमुत्थानाः। कालाः संवथ्सरꣳ श्रिताः। अणुशश्च महशश्च। सर्वे समवयन्त्रितम्। सतैः सर्वैः समाविष्टः।

ऊरुः सन्न निवर्तते। अधिसंवथ्सरं विद्यात्। तदेवं लक्षणे॥५॥

अणुभिश्च महद्भिश्च। समारूढः प्रदृश्यते। संवथ्सरः प्रत्यक्षेण। नाधिसत्वः प्रदृश्यते। पटरो विक्लिधः पिङ्गः। एतद्वरुणलक्षणम्। यत्रैतदुपदृश्यते। सहस्रं तत्र नीयते। एकꣳ हि शिरो नाना मुखे। कृथ्स्नं तदृतुलक्षणम्॥६॥

उभयतः सप्तेन्द्रियाणि। जल्पितं त्वेव दिह्यते। शुक्लकृष्णे संवथ्सरस्य। दक्षिणवामयोः पार्श्वयोः। तस्यैषा भवति। शुक्रं ते अन्यद्यजतं ते अन्यत्। विषुरूपे अहनी द्यौरिवासि। विश्वा हि माया अवसि स्वधावः। भद्रा ते पूषन्निह रातिरस्त्विति। नात्र भुवनम्। न पूषा। न पशवः। नाऽऽदित्यः संवथ्सर एव प्रत्यक्षेण प्रियतमं विद्यात्। एतद्वै संवथ्सरस्य प्रियतमꣳ रूपम्। योऽस्य महानर्थ उत्पथ्स्यमानो भवति। इदं पुण्यं कुरुष्वेति। तमाहरणं दद्यात्॥७॥

[२]

साकञ्जानाꣳ सप्तथमाहुरेकजम्। षडुद्यमा ऋषयो देवजा इति। तेषामिष्टानि

विहि॑तानि धाम॒शः। स्था॒त्रे रे॑जन्ते॒ विकृ॑तानि रूप॒शः। को नु॑ मर्या॒ अमि॑थितः। सखा॒ सखा॑यमब्रवीत्। जहा॑को अ॒स्मदी॑षते। यस्ति॒त्याज॑ सखि॒विद॒ꣳ सखा॑यम्। न तस्य॑ वा॒च्यपि॑ भा॒गो अ॑स्ति। यदीं॑ शृ॒णोत्य॒लकं॑ शृणोति॥८॥

न हि प्र॒वेद॑ सुकृ॒तस्य॒ पन्था॒मिति॑। ऋ॒तुर्ऋ॑तुना नु॒द्यमा॑नः। विन॑नादा॒भिधा॑वः। षष्टिश्च त्रिꣳश॑का व॒ल्गाः। शु॒क्लकृ॑ष्णौ च॒ षाष्टि॑कौ। सा॒रा॒ग॒व॒स्त्रैर्ज॒रद॑क्षः। व॒स॒न्तो वसु॑भिः स॒ह। स॒व॒थ्स॒रस्य॑ सवि॒तुः। प्रै॒ष॒कृत्प्र॑थ॒मः स्मृ॑तः। अ॒मूना॒दय॑तेत्य॒न्यान्॥९॥

अ॒मूꣳश्च॑ परि॒रक्ष॑तः। ए॒ता वा॒चः प्र॑युज्य॒न्ते। यत्रैत॑दुप॒दृश्य॑ते। ए॒तदे॒व वि॑जानी॒यात्। प्र॒माणं॑ काल॒पर्यये। वि॒शे॒ष॒णं तु॑ वक्ष्या॒मः। ऋ॒तूनां॑ तन्नि॒बोध॑त। शुक्लवासा॑ रुद्र॒गणः। ग्री॒ष्मेणा॑ऽऽवर्त॒ते स॑ह। नि॒जह॑न् पृथि॑वीꣳ स॒र्वाम्॥१०॥

ज्योति॒षाऽऽप्रति॒ख्येन॑ सः। वि॒श्व॒रू॒पाणि॑ वासा॒ꣳसि। आ॒दि॒त्यानां॑ नि॒बोध॑त। संवथ्सरीणं॑ कर्म॒फलम्। वर्षाभिर्द॑दता॒ꣳ सह। अदुःखो॑ दुःखच॑क्षुरि॒व। तद्मा॑ऽऽपीत इव॒ दृश्य॑ते। शीतेना॑व्यथ॑यन्नि॒व। रु॒रुद॑क्ष इव॒ दृश्य॑ते। ह्लादयते॑ ज्वल॑तश्चै॒व।

शा॒म्यत॑श्चास्य॒ चक्षु॑षी। या वै प्रजा भ्र॑ꣳश्य॒न्ते। संवथ्सरात्ता भ्र॑ꣳश्य॒न्ते। या॒ः प्रति॑तिष्ठ॒न्ति। संवथ्सरे ताः प्रति॑तिष्ठ॒न्ति। व॒र्॒षाभ्य॑ इत्य॒र्थः॥११॥

[३]

अक्षि॑दु॒ःखोत्थि॑तस्यै॒व। वि॒प्रस॑न्ने क॒नीनि॑के। आङ्क्ते चाद्भ॑णं ना॒स्ति। ऋ॒भूणां॑ तन्नि॒बोध॑त। क॒न॒का॒भानि॑ वासा॒ꣳ॒सि। अ॒हता॑नि नि॒बोध॑त। अन्नमश्नीत॑ मृज्मी॒त। अ॒हं वो॑ जीव॒नप्र॑दः। ए॒ता वा॒चः प्र॑युज्य॒न्ते। श॒रद्य॑त्रोप॒दृश्य॑ते॥१२॥

अभिधून्वन्तोऽभिघ्न॑न्त इ॒व। वा॒तव॑न्तो म॒रुद्भ॑णाः। अमुतो जेतुमिषुमु॑खमि॒व। सन्नद्धाः सह द॑दृशे॒ ह। अपध्वस्तैर्वस्तिव॑र्णैरि॒व। वि॒शि॒खासः॑ कप॒र्दिनः। अक्रुद्धस्य योथ्स्य॑मान॒स्य। क्रु॒द्धस्ये॑व॒ लोहि॑नी। हेमतश्चक्षु॑षी वि॒द्यात्। अ॒क्ष्णयोः॑ क्षिप॒णोरि॑व॥१३॥

दुर्भिक्षं देव॑लोके॒षु। म॒नूना॑मुद॒कं गृ॑हे। ए॒ता वा॒चः प्र॑वद॒न्तीः। वै॒द्युतो॑ यान्ति॒ शैशि॑रीः। ता अ॒ग्निः पव॑मना॒ अन्वै॑क्षत। इ॒ह जी॑वि॒कामप॑रिपश्यन्। तस्यै॒षा भव॑ति।

इ॒हेह॑वः स्वत॒पसः। मरु॑तः॒ सूर्य॑त्वचः। शर्म॑ स॒प्रथा॒ आवृ॑णे॥१४॥

[४]

अति॑ता॒म्राणि॑ वासा॒ꣳसि। अ॒ष्टिव॑ज्रिश॒तघ्नि॑ च। विश्वे देवा विप्र॑हर॒न्ति। अ॒ग्निजि॑ह्वा अ॒सश्च॑त। नैव देवो॑ न म॒र्त्यः। न राजा व॑रुणो॒ विभुः। नाग्निर्नेन्द्रो न प॑वमा॒नः। मा॒तृक्क॑च्चन॒ विद्य॑ते। दि॒व्यस्यैका॒ धनु॑रार्त्निः। पृ॒थि॒व्यामप॑रा श्रि॒ता॥१५॥

तस्येन्द्रो वम्रि॑रूपे॒ण। ध॒नुर्ज्या॑मछि॒नथ्स्व॑यम्। तदि॑न्द्र॒धनु॑रित्य॒ज्यम्। अ॒भ्रव॑र्णेषु॒ चक्ष॑ते। एतदेव शंयोर्बार्ह॑स्पत्य॒स्य। ए॒तद्रु॑द्रस्य॒ धनुः। रु॒द्रस्य॑ त्वेव॒ धनु॑रार्त्निः। शिर॒ उत्पि॑पेष। स प्र॑व॒र्ग्यो॑ऽभवत्। तस्मा॒द्यः सप्र॑व॒र्ग्येण॑ य॒ज्ञेन॒ यज॑ते। रु॒द्रस्य॒ स शिरः॒ प्रति॑दधाति। नैनꣳ रु॒द्र आरु॑को भवति। य ए॒वं वेद॑॥१६॥

[५]

अ॒त्यूर्ध्वा॒क्षोऽति॑रश्चात्। शिशि॑रः प्र॒दृश्य॑ते। नैव रूपं न॑ वासा॒ꣳसि। न चक्षुः॑ प्रति॒दृश्य॑ते। अ॒न्योन्यं॒ तु न॑ हिꣳस्रा॒तः। स॒तस्त॑द्देव॒लक्ष॑णम्। लोहितोऽक्षि॑ण

शारशीर्ष्णिः। सूर्यस्योदयनं प्रति। त्वं करोषि न्यञ्जलिकाम्। त्वं करोषि निजानुकाम्॥१७॥

निजानुका मे न्यञ्जलिका। अमी वाचमुपासतामिति। तस्मै सर्व ऋतवो नमन्ते। मर्यादाकरत्वात्प्रपुरोधाम्। ब्राह्मणं आप्नोति। य एवं वेद। स खलु संवथ्सर एतैः सेनानीभिः सह। इन्द्राय सर्वान्कामानभिवहति। स द्रफ्सः। तस्यैषा भवति॥१८॥

अवद्रफ्सो अꣳशुमतीमतिष्ठत्। इयानः कृष्णो दशभिः सहस्रैः। आवर्तमिन्द्रः शच्या धमन्तम्। उपस्नुहि तं नृमणामथद्रामिति। एतयैवेन्द्रः सलावृक्या सह। असुरान् परिवृश्चति। पृथिव्यꣳशुमती। तामन्ववस्थितः संवथ्सरो दिवं च। नैवं विदुषाऽऽचार्यान्तेवासिनौ। अन्योन्यस्मै द्रुह्याताम्। यो द्रुह्यति। भ्रश्यते स्वर्गाल्लोकात्। इत्यृतुमण्डलानि। सूर्यमण्डलान्याख्यायिकाः। अत ऊर्ध्वꣳ सनिर्वचनाः॥१९॥

[६]

आरोगो भ्राजः पटरः पतङ्गः। स्वर्णरो ज्योतिषिमान् विभासः। ते अस्मै सर्वे दिवमातपन्ति। ऊर्जं दुहाना अनपस्फुरन्त इति। कश्यपोऽष्टमः। स महामेरुं न जहाति। तस्यैषा भवति। यत्ते शिल्पं कश्यप रोचनावत्। इन्द्रियावत्पुष्कलं चित्रभानु। यस्मिन्थ्सूर्या अर्पिताः सप्त साकम्॥२०॥

तस्मिन् राजानमधिविश्रयेममिति। ते अस्मै सर्वे कश्यपाज्ज्योतिर्लभन्ते। तान्थ्सोमः कश्यपादधिनिर्धमति। भ्रस्ताकर्मकृदिवैवम्। प्राणो जीवानीन्द्रियंजीवानि। सप्त शीर्षण्याः प्राणाः। सूर्या इत्याचार्याः। अपश्यमहमेतान्थ्सप्त सूर्यानिति। पञ्चकर्णो वाथ्स्यायनः। सप्तकर्णश्च प्लाक्षिः॥२१॥

आनुश्रविक एव नौ कश्यप इति। उभौ वेदयिते। न हि शेकुमिव महामेरुं गन्तुम्। अपश्यमहमेथ्सूर्यमण्डलं परिवर्तमानम्। गार्ग्यः प्राणत्रातः। गच्छन्त महामेरुम्। एकं चाजहतम्। भ्राजपटरपतङ्गा निहने। तिष्ठन्नातपन्ति। तस्मादिह तप्रितपाः॥२२॥

अमुत्रेतरे। तस्मादिहातप्त्रितपाः। तेषामेषा भवति। सप्त सूर्या दिवमनुप्रविष्टाः। तानन्वेति पथिभिर्दक्षिणावान्। ते अस्मै सर्वे घृतमातपन्ति। ऊर्जं दुहाना अनपस्फुरन्त इति। सप्तर्त्विजः सूर्या इत्याचार्याः। तेषामेषा भवति। सप्त दिशो नानासूर्याः॥२३॥

सप्त होतार ऋत्विजः। देवा आदित्या ये सप्त। तेभिः सोमाभी रक्षण इति। तदप्याम्नायः। दिग्भ्राज ऋतून् करोति। एतयैवावृता सहस्रसूर्यताया इति वैशम्पायनः। तस्यैषा भवति। यद्यावं इन्द्र ते शतꣳ शतं भूमीः। उतस्युः। नत्वा वज्रिन्थ्सहस्रꣳ सूर्याः॥२४॥

अनु न जातमष्ट रोदसी इति। नानालिङ्गत्वादृतूनां नानासूर्यत्वम्। अष्टौ तु व्यवसिता इति। सूर्यमण्डलान्यष्टात ऊर्ध्वम्। तेषामेषा भवति। चित्रं देवानामुदगादनीकम्। चक्षुर्मित्रस्य वरुणस्याग्नेः। आऽप्रा द्यावापृथिवी अन्तरिक्षम्। सूर्य आत्मा जगतस्तस्थुषश्चेति॥२५॥

[७]

क्वेदमभ्रं निविशते। क्वायꣳ संवथ्सरो मिथः। क्वाहः क्वेयं देव रात्री। क्व मासा ऋतवः श्रिताः। अर्धमासा मुहूर्ताः। निमेषास्त्रुटिभिः सह। क्वेमा आपो निविशन्ते। यदीतो यान्ति सम्प्रति। काला अफ्सु निविशन्ते। आपः सूर्ये समाहिताः॥२६॥

अभ्राण्यपः प्रपद्यन्ते। विद्युथ्सूर्ये समाहिता। अनवर्णे इमे भूमी। इयं चाऽसौ च रोदसी। किꣳस्विदत्रान्तरा भूतम्। येनेमे विधृते उभे। विष्णुना विधृते भूमी। इति वथ्सस्य वेदना। इरावती धेनुमती हि भूतम्। सूयवसिनी मनुषे दशस्ये॥२७॥

व्यष्टभ्नाद्रोदसी विष्णवेते। दाधर्थ पृथिवीमभितो मयूखैः। किं तद्विष्णोर्बलमाहुः। का दीप्तिः किं परायणम्। एको यद्धारयद्देवः। रेजती रोदसी उभे। वाताद्विष्णोर्बलमाहुः। अक्षराद्दीप्तिरुच्यते। त्रिपदाद्धारयद्देवः। यद्विष्णोरेकमुत्तमम्॥२८

अग्नयो वायवश्चैव। एतदस्य परायणम्। पृच्छामि त्वा परं मृत्युम्। अवमं मध्यमञ्चतुम्। लोकं च पुण्यपापानाम्। एतत्पृच्छामि सम्प्रति। अमुमाहुः परं

मृत्युम्। पवमानं तु मध्यमम्। अग्निरेवावमो मृत्युः। चन्द्रमाश्चतुरुच्यते॥२९॥

अनाभोगाः परं मृत्युम्। पापाः संयन्ति सर्वदा। आभोगास्त्वेवं संयन्ति। यत्र पुण्यकृतो जनाः। ततो मध्यममायन्ति। चतुर्मग्निं च सम्प्रति। पृच्छामि त्वा पापकृतः। यत्र यातयते यमः। त्वं नस्तद्ब्रह्मन् प्रब्रूहि। यदि वैत्थाऽसतो गृहान्॥३०॥

कश्यपादुदिताः सूर्याः। पापान्निर्घ्नन्ति सर्वदा। रोदस्योन्तर्देशेषु। तत्र न्यस्यन्ते वासवैः। तेऽशरीराः प्रपद्यन्ते। यथाऽपुण्यस्य कर्मणः। अपाण्यपादकेशासः। तत्र तेऽयोनिजा जनाः। मृत्वा पुनर्मृत्युमापद्यन्ते। अद्यमानाः स्वकर्मभिः॥३१॥

आशातिकाः क्रिमय इव। ततः पूयन्ते वासवैः। अपैतं मृत्युं जयति। य एवं वेद। स खल्वेवं विद्ब्राह्मणः। दीर्घश्रुत्तमो भवति। कश्यपस्यातिथिः सिद्धगमनः सिद्धागमनः। तस्यैषा भवति। आयस्मिन्थ्सप्त वासवाः। रोहन्ति पूर्व्या रुहः॥३२॥

ऋषिर्ह दीर्घश्रुत्तमः। इन्द्रस्य घर्मो अतिथिरिति। कश्यपः पश्यको भवति।

यथ्सर्वं परिपश्यतीति सौक्ष्म्यात्। अथाग्नेरष्टपुरुषस्य। तस्यैषा भवति। अग्ने नय सुपथा राये अस्मान्। विश्वानि देव वयुनानि विद्वान्। युयोध्यस्मज्जुहुराणमेनः। भूयिष्ठां ते नम उक्तिं विधेमेति॥३३॥

[८]

अग्निश्च जातवेदाश्च। सहोजा अंजिराप्रभुः। वैश्वानरो नर्यापाश्च। पङ्क्तिराधाश्च सप्तमः। विसर्पेवाऽष्टमोऽग्नीनाम्। एतेऽष्टौ वसवः, क्षिता इति। यथर्त्वेवाग्नेरर्चिर्वर्णविशेषाः। नीलार्चिश्च पीतकार्चिश्चेति। अथ वायोरेकादशपुरुषस्यैकादशस्त्रीकस्य। प्रभ्राजमाना व्यवदाताः॥३४॥

याश्च वासुकिवैद्युताः। रजताः परुषाः श्यामाः। कपिला अतिलोहिताः। ऊर्ध्वा अवपतन्ताश्च। वैद्युत इत्येकादश। नैनं वैद्युतो हिनस्ति। य एवं वेद। स होवाच व्यासः पाराशर्यः। विद्युद्वधमेवाहं मृत्युमैच्छमिति। न त्वकामꣳ हन्ति॥३५॥

य एवं वेद। अथ गन्धर्वगणाः। स्वानभ्राट्। अङ्गारिर्बम्भारिः। हस्तः सुहस्तः।

कृशा॑नुर्वि॒श्वाव॑सुः। मूर्धन्वान्थ्सू॑र्यव॒र्चाः। कृतिरित्येकादश ग॑न्धर्व॒गणाः। देवाश्च म॑हादे॒वाः। रश्मयश्च देवा॑ गर॒गिरः॥३६॥

नैनं गरो॑ हिन॒स्ति। य ए॑वं वे॒द। गौ॒री मि॑माय सलि॒लानि॒ तक्ष॑ती। एक॑पदी द्वि॒पदी॒ सा चतु॑ष्पदी। अ॒ष्टाप॑दी॒ नव॑पदी बभू॒वुषी॑। सहस्राक्षरा परमे व्यो॑मन्नि॒ति। वाचो॑ विशे॒षणम्। अथ निगद॑व्याख्या॒ताः। ताननुक्र॑मिष्या॒मः। व॒राहव॑ः स्वत॒पसः॥३७॥

वि॒द्युन्म॑हसो॒ धूप॑यः। श्वापयो गृहमेधाँश्चेत्ये॒ते। ये॒ चेमेऽशि॑मिवि॒द्विषः। पर्जन्याः सप्त पृथिवीमभिव॑र्ष॒न्ति। वृष्टि॑भिरि॒ति। एतयैव विभक्तिवि॑परी॒ताः। स॒प्तभि॒र्वा तै॑रुदी॒रिताः। अमूँल्लोकानभिव॑र्ष॒न्ति। तेषा॑मेषा॒ भव॑ति। स॒मा॒नमे॒तदुद॑कम्॥३८॥

उ॒च्चैत्य॑व॒चाह॑भिः। भूमिं॑ प॒र्जन्या॒ जिन्व॑न्ति। दिवं जिन्वन्त्यग्न॑य इ॒ति। यदक्ष॑रं भू॒तकृ॑तम्। विश्वे॑ देवा उ॒पास॑ते। म॒हर्षि॑मस्य गो॒प्तारम्॑। ज॒मद॑ग्नि॒मकु॑र्वत। ज॒मद॑ग्नि॒राप्या॑यते। छन्दो॑भिश्चतुरुत्त॒रैः। राज्ञः॒ सोम॑स्य तृ॒प्तासः॑॥३९॥

ब्रह्म॑णा वी॒र्या॑वता। शि॒वा नः॑ प्र॒दिशो॒ दिशः॑। तच्छं॒ योरावृ॑णीमहे। गा॒तुं

य॒ज्ञाय॑। गा॒तुं य॒ज्ञप॑तये। दैवीः॑ स्व॒स्तिर॑स्तु नः। स्व॒स्तिर्मानु॑षेभ्यः। ऊ॒र्ध्वं जि॑गातु भेष॒जम्। शं नो॑ अस्तु द्वि॒पदे॑। शं चतु॑ष्पदे। सोमपा (३) असोमपा (३) इति निगद॑व्याख्या॒ताः॥४०॥

[९]

स॒ह॒स्र॒वृदि॑यं भू॒मिः। प॒रं व्यो॑म स॒हस्र॑वृत्। अ॒श्विना॑ भुज्यू॑नास॒त्या। वि॒श्वस्य॑ जग॒तस्प॑ती। जाया भूमिः प॑तिर्व्यो॒म। मि॒थुन॑न्ता अ॒तुर्य॑थुः। पुत्रो बृहस्प॑ती रु॒द्रः। स॒रमा॑ इति॑ स्त्रीपु॒मम्। शु॒क्रं वा॑म॒न्यद्य॑ज॒तं वा॑म॒न्यत्। विषु॑रूपे॒ अह॑नी॒ द्यौरि॑व स्थः॥४१॥

विश्वा॒ हि मा॒या अव॑थः स्वधावन्तौ। भ॒द्रा वां॑ पूषणावि॒ह रा॒तिर॑स्तु। वासा॑त्यौ चि॒त्रौ जग॑तो नि॒धानौ॑। द्यावा॑भूमी च॒रथः॑ स॒ꣳ सखा॑यौ। ताव॒श्विना॑ रा॒सभा॑श्वा॒ हव॑ं मे। शु॒भ॒स्प॒ती॒ आ॒गत॑ꣳ सू॒र्ययां॑ स॒ह। त्युग्रो॑ह भु॒ज्युम॑श्विनोदमे॒घे। र॒यिं न कश्चि॑न्ममृ॒वां (२) अवा॑हाः। तमू॑हथुर्नौ॒भिरा॑त्म॒न्वती॑भिः।

अ॒न्त॒रि॒क्ष॒प्रुद्भि॒रपो॑दकाभिः॥४२॥

ति॒स्रः, क्षप॒स्त्रिरहा॑ति॒व्रज॑द्भिः। नास॑त्या भु॒ज्युमू॑हथुः पत॒ङ्गैः। स॒मु॒द्रस्य॒ धन्व॑न्ना॒र्द्रस्य॑ पा॒रे। त्रि॒भीरथैः॑ श॒तप॑द्भिः॒ षड॑श्वैः। स॒वि॒तारं॒ वित॑न्वन्तम्। अनु॑बध्नाति शाम्ब॒रः। आपपूर्षम्ब॑रश्चै॒व। स॒विता॑रेप॒सो॑ऽभवत्। त्यꣳ सुतृप्तं वि॑दित्वै॒व। ब॒हुसो॑म गि॒रं व॑शी॥४३॥

अन्वेति तुग्रो व॑क्रिया॒न्तम्। आयसूयान्थ्सोम॑तृफ्सु॒षु। स सङ्ग्रामस्तमो॑द्योऽत्यो॒तः। वाचो गाः पि॑पाति॒ तत्। स तद्गोभिः स्तवा॑ऽत्येत्य॒न्ये। र॒क्षसा॑नन्वि॒ताश्च॑ ये। अ॒न्वेति॒ परि॑वृत्या॒ऽस्तः। ए॒वमे॒तौ स्थो॑ अश्विना। ते ए॒ते द्यु॑ः पृथि॒व्योः। अह॑रह॒र्गर्भं॑ दधाथे॥४४॥

तयो॑रे॒तौ व॒थ्साव॑होरा॒त्रे। पृ॒थि॒व्या अहः॑। दि॒वो रात्रिः॑। ता अवि॑सृष्टौ। दम्प॑ती ए॒व भ॑वतः। तयो॑रे॒तौ व॒थ्सौ। अ॒ग्निश्चा॑दि॒त्य॒श्च॑। रा॒त्रेर्व॒थ्सः। श्वे॒त आ॑दि॒त्यः। अह्नो॒ऽग्निः॥४५॥

ता॒म्रो अ॑रु॒णः। ता अवि॑सृष्टौ। दम्प॑ती ए॒व भ॑वतः। तयो॑रे॒तौ व॒त्सौ। वृ॒त्रश्च॑ वैद्यु॒तश्च॑। अ॒ग्नेर्वृ॒त्रः। वै॒द्यु॒त आदि॒त्यस्य॑। ता अवि॑सृष्टौ। दम्प॑ती ए॒व भ॑वतः। तयो॑रे॒तौ व॒त्सौ॥४६॥

उ॒ष्मा च॑ नीहा॒रश्च॑। वृ॒त्रस्यो॒ष्मा। वै॒द्यु॒तस्य॑ नीहा॒रः। तौ तावे॒व प्रति॑पद्येते। सेय॒ꣳ रात्री॑ ग॒र्भिणी॑ पु॒त्रेण॒ संव॑सति। तस्या॒ वा ए॒तदु॒ल्बणम्॑। यद्रात्रौ॑ र॒श्मयः॑। यथा॒ गोर्ग॒र्भिण्या॑ उ॒ल्बणम्॑। ए॒वमे॒तस्या॑ उ॒ल्बणम्॑। प्रजयिष्णुः प्रजया च पशुभि॑श्च भ॒वति। य ए॑वं वे॒द। एतमुद्यन्तमपिय॑न्तं चे॒ति। आदित्यः पुण्य॑स्य व॒त्सः। अथ पवि॑त्राङ्गि॒रसः॥४७॥

[१०]

प॒वित्र॑वन्तः परि॒वाज॒मास॑ते। पि॒तेषां॑ प्र॒त्नो अ॒भिर॑क्षति व्र॒तम्। म॒हः स॑मु॒द्रं वरु॑णस्ति॒रोद॑धे। धीरा॑ इच्छेकु॒धरु॑णेष्वा॒रभम्॑। प॒वित्रं॑ ते॒ वित॑तं॒ ब्रह्म॑ण॒स्पते॑। प्रभु॒र्गात्रा॑णि॒ पर्ये॑षि वि॒श्वतः॑। अत॑प्ततनू॒र्न तदा॒मो अ॑श्नुते। शृ॒तास॒

इद्वहन्तस्तथ्समाशत। ब्रह्मा देवानाम्। असतः सद्ये ततक्षुः॥४८॥

ऋषयः सप्तात्रिश्च यत्। सर्वेऽत्रयो अगस्त्यश्च। नक्षत्रैः शङ्कुतोऽवसन्। अथ सवितुः श्यावाश्वस्याऽवर्तिकामस्य। अमी य ऋक्षा निहितास उच्चा। नक्तं ददृश्रे कुहचिद्दिवेयुः। अदब्धानि वरुणस्य व्रतानि। विचाकशच्चन्द्रमा नक्षत्रमेति। तथ्सवितुर्वरेण्यम्। भर्गो देवस्य धीमहि॥४९॥

धियो यो नः प्रचोदयात्। तथ्सवितुर्वृणीमहे। वयं देवस्य भोजनम्। श्रेष्ठꣳ सर्वधातमम्। तुरं भगस्य धीमहि। अपागूहत सविता तृभीन्। सर्वान्दिवो अन्धसः। नक्तं तान्यभवन्दृशे। अस्थ्यस्था सम्भविष्यामः। नाम नामैव नाम मे॥५०॥

नपुꣳसकं पुमाꣳस्त्यस्मि। स्थावरोऽस्म्यथ जङ्गमः। यजेऽयक्षि यष्टाहे च। मया भूतान्ययक्षत। पशवो मम भूतानि। अनूबन्ध्योऽस्म्यहं विभुः। स्त्रियः सतीः। ता उमे पुꣳस आहुः। पश्यदक्षण्वान्नविचेतदन्धः। कविर्यः पुत्रः स इमा चिकेत॥५१॥

यस्ता विजानाथ्सवितुः पितासत्। अन्धो मणिमविन्दत्। तमनङ्गुलिरावयत्।

अ॒ग्री॒वः प्रत्य॑मुञ्चत्। तमजि॑ह्वा अ॒सश्च॑त। ऊर्ध्वमूलम॑वाक्छा॒खम्। वृ॒क्षं यो॑ वेद॒ सम्प्र॑ति। न स जातु जन॑ः श्रद्द॒ध्यात्। मृ॒त्युर्मा॑ मार॒यादि॑तिः। हसित॑ꣳ रुदि॑तं गी॒तम्॥५२॥

वीणा॑पणव॒लासि॑तम्। मृ॒तं जी॒वं च॑ यत्कि॒ञ्चित्। अ॒ङ्गानि॑ स्रेव॒ विद्धि॑ तत्। अतृ॑ष्य॒ꣳस्तृष्य॑ध्यायत्। अ॒स्माज्ज्ञा॒ता मे॑ मिथू॒ चरन्न्॑। पुत्रो निर्ऋत्या॑ वैदे॒हः। अ॒चेता॑ यश्च॒ चेत॑नः। स॒ तं मणिम॑विन्दत्। सो॑ऽनङ्गुलि॒राव॑यत्। सो॒ऽग्री॒वः प्रत्य॑मुञ्चत॥५३॥

सोऽजि॑ह्वो अ॒सश्च॑त। नैतमृषिं विदित्वा नग॑रं प्र॒विशेत्। य॑दि प्र॒विशेत्। मि॒थौ चरि॑त्वा प्र॒विशेत्। तथ्सम्भव॑स्य व्र॒तम्। आ॒तम॑ग्ने र॒थं ति॑ष्ठ। एका॑श्वमेकयोज॑नम्। एकचक्र॑मेकधुरम्। वा॒तध्रा॑जिग॒तिं वि॑भो। न॒ रि॒ष्यति॑ न व्य॒थते॥५४॥

ना॒स्याक्षो॑ यातु॒ सञ्ज॑ति। यच्छ्वेता॑न् रोहि॑ताꣳश्चा॒ग्नेः। र॒थे यु॑क्ताऽधि॒तिष्ठ॑ति। एकया च दशभिश्च॑ स्वभू॒ते। द्वाभ्यामिष्टये विꣳशत्या॒ च। तिसृभिश्च वहसे त्रिꣳशता॒ च। नियुद्भिर्वायविह ता॑ विमु॒ञ्च॥५५॥

[११]

आतनुष्व प्रतनुष्व। उद्धमाऽऽधम सन्धम। आदित्ये चन्द्रवर्णानाम्। गर्भमाधेहि यः पुमान्। इतः सिक्त२ सूर्यगतम्। चन्द्रमसे रसं कृधि। वारादं जनयाग्रेऽग्निम्। य एको रुद्र उच्यते। असङ्ख्याताः सहस्राणि। स्मर्यते न च दृश्यते॥५६॥

एवमेतं निबोधत। आमन्द्रैरिन्द्र हरिभिः। याहि मयूररोमभिः। मा त्वा केचिन्नियेमुरिन्न पाशिनः। दधन्वेव ता इहि। मा मन्द्रैरिन्द्र हरिभिः। यामि मयूररोमभिः। मा मा केचिन्नियेमुरिन्न पाशिनः। निधन्वेव तां (२) इमि। अणुभिश्च महद्भिश्च॥५७॥

निघृष्वैरसमायुतैः। कालैर्हरित्वमापन्नैः। इन्द्राऽऽयाहि सहस्रयुक्। अग्निर्विभ्राष्टिवसनः। वायुः श्वेतसिकद्रुकः। संवथ्सरो विषूवर्णैः। नित्यास्तेऽनुचरास्तव सुब्रह्मण्यो२ सुब्रह्मण्यो२ सुब्रह्मण्योम्। इन्द्राऽऽगच्छ हरिव आगच्छ मेधातिथेः। मेष वृषणश्वस्य मेने॥५८॥

गौरावस्कन्दिन्नहल्यायै जार। कौशिकब्राह्मण गौतमब्रुवाण। अरुणाश्वा इहागताः। वसवः पृथिविक्षितः। अष्टौदिग्वाससोऽग्नयः। अग्निश्च जातवेदाश्चेत्येते। ताम्राश्वास्ताम्ररथाः। ताम्रवर्णास्तथाऽसिताः। दण्डहस्ताः खादग्दतः। इतो रुद्राः पराङ्गताः॥५९॥

उक्तꣳ स्थानं प्रमाणं च पुर इत। बृहस्पतिश्च सविता च। विश्वरूपैरिहाऽऽगताम्। रथेनोदकवर्त्मना। अफ्सुषा इति तद्वयोः। उक्तो वेषो वासाꣳसि च। कालावयवानामितः प्रतीच्या। वासात्या इत्यश्विनोः। कोऽन्तरिक्षे शब्दं करोतीति। वासिष्टो रौहिणो मीमाꣳसां चक्रे। तस्यैषा भवति। वाश्रेव विद्युदिति। ब्रह्मण उदरणमसि। ब्रह्मण उदीरणमसि। ब्रह्मण आस्तरणमसि। ब्रह्मण उपस्तरणमसि॥६०॥

[१२]

[अपक्रामत गर्भिण्यः]

अ॒ष्टयो॑नीम॒ष्टपु॑त्राम्। अ॒ष्टप॑त्नीमि॒मां मही॑म्। अ॒हं वेद॒ न मे॑ मृत्युः। न चामृ॑त्युर॒घाऽऽह॑रत्। अ॒ष्टयो॑न्य॒ष्टपु॑त्रम्। अ॒ष्टप॑दि॒दम॒न्तरि॑क्षम्। अ॒हं वेद॒ न मे॑ मृत्युः। न चामृ॑त्युर॒घाऽऽह॑रत्। अ॒ष्टयो॑नीम॒ष्टपु॑त्राम्। अ॒ष्टप॑त्नीम॒मूं दिवम्॑॥६१॥

अ॒हं वेद॒ न मे॑ मृत्युः। न चामृ॑त्युर॒घाऽऽह॑रत्। सु॒त्रामा॑णं म॒हीमू॒ षु। अदि॑ति॒र्द्यौरदि॑तिर॒न्तरि॑क्षम्। अदि॑तिर्मा॒ता स पि॒ता स पु॒त्रः। विश्वे॑ दे॒वा अदि॑तिः॒ पञ्च॒जना॑ः। अदि॑तिर्जा॒तमदि॑ति॒र्जनि॑त्वम्। अ॒ष्टौ पु॒त्रासो॒ अदि॑तेः। ये जा॒तास्त॒न्वः॑ परि॑। दे॒वां (२) उप॑प्रैथ्स॒प्तभिः॑॥६२॥

प॒रा॒ मा॒ता॒ण्डमास्य॑त्। स॒प्तभिः॑ पु॒त्रैरदि॑तिः। उप॒प्रैत्पू॒र्व्यं॑ युगम्॑। प्र॒जायै॑ मृ॒त्यवे त॑त्। प॒रा॒ मा॒ता॒ण्डमाभ॑र॒दिति॑। ताननुक्र॑मिष्या॒मः। मि॒त्रश्च॒ वरु॑णश्च। धा॒ता चा॑र्य॒मा च॑। अꣳश॑श्च॒ भग॑श्च। इन्द्र॑श्च विवस्वाꣳ॒श्चेत्ये॒ते। हि॒र॒ण्य॒ग॒र्भो ह॒ꣳसः शु॑चि॒षत्। ब्रह्म॑जज्ञा॒नं तदित्प॒दमिति॑। ग॒र्भः प्रा॑जाप॒त्यः। अथ॒ पुरु॑षः स॒प्त पुरु॑षः॥६३॥

[य॒था॒स्था॒नं ग॑र्भि॒ण्यः॑]

[१३]

योऽसौ॑ त॒पन्नु॒देति॑। स सर्वे॑षां भू॒तानां॑ प्रा॒णाना॒दायो॒देति॑। मा मे॑ प्र॒जाया॒ मा प॑शू॒नाम्। मा मम॑ प्रा॒णाना॒दायोद॑गाः। अ॒सौ यो॑ऽस्त॒मेति॑। स सर्वे॑षां भू॒तानां॑ प्रा॒णाना॒दाया॒ऽस्तमेति॑। मा मे॑ प्र॒जाया॒ मा प॑शू॒नाम्। मा मम॑ प्रा॒णाना॒दायाऽस्त॑ङ्गाः। अ॒सौ य आ॒पूर्य॑ति। स सर्वे॑षां भू॒तानां॑ प्रा॒णैरा॒पूर्य॑ति॥६४॥

मा मे॑ प्र॒जाया॒ मा प॑शू॒नाम्। मा मम॑ प्रा॒णैरा॒पूरि॑ष्ठाः। अ॒सौ यो॑ऽप॒क्षीय॑ति। स सर्वे॑षां भू॒तानां॑ प्रा॒णैरप॑क्षीयति। मा मे॑ प्र॒जाया॒ मा प॑शू॒नाम्। मा मम॑ प्रा॒णैरप॑क्षेष्ठाः। अ॒मूनि॒ नक्ष॑त्राणि। सर्वे॑षां भू॒तानां॑ प्रा॒णैरप॑प्रसर्पन्ति॒ चोथ्स॑र्पन्ति च। मा मे॑ प्र॒जाया॒ मा प॑शू॒नाम्। मा मम॑ प्रा॒णैरप॑प्रसृपत॒ मोथ्सृ॑पत॥६५॥

इ॒मे मासा॑श्चार्धमा॒साश्च॑। सर्वे॑षां भू॒तानां॑ प्रा॒णैरप॑प्रसर्पन्ति॒ चोथ्स॑र्पन्ति च। मा मे॑ प्र॒जाया॒ मा प॑शू॒नाम्। मा मम॑ प्रा॒णैरप॑प्रसृपत॒ मोथ्सृ॑पत। इ॒म ऋ॒तवः॑। सर्वे॑षां भू॒तानां॑ प्रा॒णैरप॑प्रसर्पन्ति॒ चोथ्स॑र्पन्ति च। मा मे॑ प्र॒जाया॒ मा प॑शू॒नाम्। मा

मम प्राणैरप्रसृपत मोथ्सृपत। अयꣳ संवथ्सरः। सर्वेषां भूतानां प्राणैरप्रसर्पति चोथ्सर्पति च॥६६॥

मा मे प्रजाया मा पशूनाम्। मा मम प्राणैरप्रसृप मोथ्सृप। इदमहः। सर्वेषां भूतानां प्राणैरप्रसर्पति चोथ्सर्पति च। मा मे प्रजाया मा पशूनाम्। मा मम प्राणैरप्रसृप मोथ्सृप। इयꣳ रात्रिः। सर्वेषां भूतानां प्राणैरप्रसर्पति चोथ्सर्पति च। मा मे प्रजाया मा पशूनाम्। मा मम प्राणैरप्रसृप मोथ्सृप। ॐ भूर्भुवः स्वः। एतद्वो मिथुनं मा नो मिथुनꣳ रीद्ध्वम्॥६७॥

[१४]

अथाऽऽदित्यस्याष्टपुरुषस्य। वसूनामादित्यानाꣳ स्थाने स्वतेजसा भानि। रुद्राणामादित्यानाꣳ स्थाने स्वतेजसा भानि। आदित्यानामादित्यानाꣳ स्थाने स्वतेजसा भानि। सताꣳ सत्यानाम्। आदित्यानाꣳ स्थाने स्वतेजसा भानि। अभिधून्वतामभिघ्नताम्। वातवतां मरुताम्। आदित्यानाꣳ स्थाने स्वतेजसा भानि।

ऋभूणामादित्याना॑ꣳ स्थाने स्वतेज॑सा भा॒नि। विश्वेषां॑ देवा॒नाम्। आदित्याना॑ꣳ स्थाने स्वतेज॑सा भा॒नि। संवथ्सर॑स्य स॒वितुः। आदित्यस्य स्थाने स्वतेज॑सा भा॒नि। ॐ भूर्भुव॒ः स्व॑ः। रश्मयो वो मिथुनं मा नो मिथु॑नꣳ री॒द्ध्वम्॥६८॥

[१५]

आरोगस्य स्थाने स्वतेज॑सा भा॒नि। भ्राजस्य स्थाने स्वतेज॑सा भा॒नि। पटरस्य स्थाने स्वतेज॑सा भा॒नि। पतङ्गस्य स्थाने स्वतेज॑सा भा॒नि। स्वर्णरस्य स्थाने स्वतेज॑सा भा॒नि। ज्योतिषीमतस्य स्थाने स्वतेज॑सा भा॒नि। विभासस्य स्थाने स्वतेज॑सा भा॒नि। कश्यपस्य स्थाने स्वतेज॑सा भा॒नि। ॐ भूर्भुव॒ः स्व॑ः। आपो वो मिथुनं मा नो मिथु॑नꣳ री॒द्ध्वम्॥६९॥

[१६]

अथ वायोरेकादशपुरुषस्यैकादश॑स्त्रीक॒स्य। प्रभ्राजमानानाꣳ रुद्राणा॑ꣳ स्थाने स्वतेज॑सा भा॒नि। व्यवदातानाꣳ रुद्राणा॑ꣳ स्थाने स्वतेज॑सा भा॒नि। वासुकिवैद्युतानाꣳ रुद्राणा॑ꣳ स्थाने स्वतेज॑सा भा॒नि। रजतानाꣳ रुद्राणा॑ꣳ स्थाने

स्वतेजसा भानि। परुषाणाꣳ रुद्राणाꣳ स्थाने स्वतेजसा भानि। श्यामानाꣳ रुद्राणाꣳ स्थाने स्वतेजसा भानि। कपिलानाꣳ रुद्राणाꣳ स्थाने स्वतेजसा भानि। अतिलोहितानाꣳ रुद्राणाꣳ स्थाने स्वतेजसा भानि। ऊर्ध्वानाꣳ रुद्राणाꣳ स्थाने स्वतेजसा भानि॥७०॥

अवपतन्तानाꣳ रुद्राणाꣳ स्थाने स्वतेजसा भानि। वैद्युतानाꣳ रुद्राणाꣳ स्थाने स्वतेजसा भानि। प्रभ्राजमानीनाꣳ रुद्राणीनाꣳ स्थाने स्वतेजसा भानि। व्यवदातीनाꣳ रुद्राणीनाꣳ स्थाने स्वतेजसा भानि। वासुकिवैद्युतीनाꣳ रुद्राणीनाꣳ स्थाने स्वतेजसा भानि। रजतानाꣳ रुद्राणीनाꣳ स्थाने स्वतेजसा भानि। परुषाणाꣳ रुद्राणीनाꣳ स्थाने स्वतेजसा भानि। श्यामानाꣳ रुद्राणीनाꣳ स्थाने स्वतेजसा भानि। कपिलानाꣳ रुद्राणीनाꣳ स्थाने स्वतेजसा भानि। अतिलोहितीनाꣳ रुद्राणीनाꣳ स्थाने स्वतेजसा भानि। ऊर्ध्वानाꣳ रुद्राणीनाꣳ स्थाने स्वतेजसा भानि। अवपतन्तीनाꣳ रुद्राणीनाꣳ स्थाने स्वतेजसा भानि। वैद्युतीनाꣳ रुद्राणीनाꣳ स्थाने स्वतेजसा भानि। ॐ भूर्भुवः स्वः। रूपाणि वो

मिथुनं मा नो मिथु॑नꣳ री॒ढ्वम्॥७१॥

[१७]

अथाग्ने॑रष्टपु॑रुष॒स्य। अग्नेः पूर्वदिश्यस्य स्थाने स्वतेज॑सा भा॒नि। जातवेदस उपदिश्यस्य स्थाने स्वतेज॑सा भा॒नि। सहोजसो दक्षिणदिश्यस्य स्थाने स्वतेज॑सा भा॒नि। अजिराप्रभव उपदिश्यस्य स्थाने स्वतेज॑सा भा॒नि। वैश्वानरस्यापरदिश्यस्य स्थाने स्वतेज॑सा भा॒नि। नर्यापस उपदिश्यस्य स्थाने स्वतेज॑सा भा॒नि। पङ्क्तिराधस उदग्दिश्यस्य स्थाने स्वतेज॑सा भा॒नि। विसर्पिण उपदिश्यस्य स्थाने स्वतेज॑सा भा॒नि। ॐ भूर्भुव॒ः स्व॑ः। दिशो वो मिथुनं मा नो मिथु॑नꣳ री॒ढ्वम्॥७२॥

[१८]

दक्षिणपूर्वस्यां दिशि विस॑र्पी न॒रकः। तस्मान्नः प॑रिपा॒हि। दक्षिणापरस्यां दिश्यविस॑र्पी न॒रकः। तस्मान्नः प॑रिपा॒हि। उत्तरपूर्वस्यां दिशि विषा॑दी न॒रकः। तस्मान्नः प॑रिपा॒हि। उत्तरापरस्यां दिश्यविषा॑दी न॒रकः। तस्मान्नः प॑रिपा॒हि। आ यस्मिन्थ्सप्त वासवा इन्द्रियाणि शतक्रत॑वित्ये॒ते॥७३॥

[१९]

इन्द्रघोषा वो वसुभिः पुरस्तादुपदधताम्। मनोजवसो वः पितृभिर्दक्षिणत उपदधताम्। प्रचेता वो रुद्रैः पश्चादुपदधताम्। विश्वकर्मा व आदित्यैरुत्तरत उपदधताम्। त्वष्टा वो रूपैरुपरिष्टादुपदधताम्। संज्ञानं वः पश्चादिति। आदित्यः सर्वोऽग्निः पृथिव्याम्। वायुरन्तरिक्षे। सूर्यो दिवि। चन्द्रमा दिक्षु। नक्षत्राणि स्वलोके। एवा ह्येव। एवा ह्यग्ने। एवा हि वायो। एवा हीन्द्र। एवा हि पूषन्। एवा हि देवाः॥७४॥

[२०]

आपमापामपः सर्वाः। अस्मादस्मादितोऽमुतः। अग्निर्वायुश्च सूर्यश्च। सह संश्चस्करद्धिया। वाय्वश्वा रश्मिपतयः। मरीच्यात्मानो अद्रुहः। देवीर्भुवनसूवरीः। पुत्रवत्वाय मे सुत। महानाम्नीर्महामानाः। महसो महसः स्वः॥७५॥

देवीः पर्जन्यसूवरीः। पुत्रवत्वाय मे सुत। अपाश्र्युष्णिमपा रक्षः। अपाश्र्युष्णि-

मपा रघम्। अपाँघ्रामपचावर्तिम्। अपदेवीरितो हित। वज्रं देवीरजीताꣳश्च। भुवनं देवसूवरीः। आदित्यानदितिं देवीम्। योनिनोर्ध्वमुदीषत॥७६॥

भद्रं कर्णेभिः शृणुयाम देवाः। भद्रं पश्येमाक्षभिर्यजत्राः। स्थिरैरङ्गैस्तुष्टुवाꣳ सस्तनूभिः। व्यशेम देवहितं यदायुः। स्वस्ति न इन्द्रो वृद्धश्रवाः। स्वस्ति नः पूषा विश्ववेदाः। स्वस्ति नस्तार्क्ष्यो अरिष्टनेमिः। स्वस्ति नो बृहस्पतिर्दधातु। केतवो अरुणासश्च। ऋषयो वातरशनाः। प्रतिष्ठाꣳ शतधा हि। समाहितासो सहस्रधायसम्। शिवा नः शन्तमा भवन्तु। दिव्या आप ओषधयः। सुमृडीका सरस्वति। मा ते व्योम सन्दृशि॥७७॥

[२१]

योऽपां पुष्पं वेद। पुष्पवान् प्रजावाँन् पशुमान् भवति। चन्द्रमा वा अपां पुष्पम्। पुष्पवान् प्रजावाँन् पशुमान् भवति। य एवं वेद। योऽपामायतनं वेद। आयतनवान् भवति। अग्निर्वा अपामायतनम्। आयतनवान् भवति। योँऽग्नेरायतनं वेद॥७८॥

आ॒यत॑नवान् भवति। आपो॒ वा अ॒ग्नेरा॒यत॑नम्। आ॒यत॑नवान् भवति। य ए॒वं वेद॑। यो॑ऽपामा॒यत॑नं॒ वेद॑। आ॒यत॑नवान् भवति। वा॒युर्वा अ॒पामा॒यत॑नम्। आ॒यत॑नवान् भवति। यो वा॒योरा॒यत॑नं॒ वेद॑। आ॒यत॑नवान् भवति॥७९॥

आपो॒ वै वा॒योरा॒यत॑नम्। आ॒यत॑नवान् भवति। य ए॒वं वेद॑। यो॑ऽपामा॒यत॑नं॒ वेद॑। आ॒यत॑नवान् भवति। अ॒सौ वै तप॑न्न॒पामा॒यत॑नम्। आ॒यत॑नवान् भवति। यो॑ऽमुष्य॒ तप॑त आ॒यत॑नं॒ वेद॑। आ॒यत॑नवान् भवति। आपो॒ वा अ॒मुष्य॒ तप॑त आ॒यत॑नम्॥८०॥

आ॒यत॑नवान् भवति। य ए॒वं वेद॑। यो॑ऽपामा॒यत॑नं॒ वेद॑। आ॒यत॑नवान् भवति। च॒न्द्रमा॒ वा अ॒पामा॒यत॑नम्। आ॒यत॑नवान् भवति। यश्च॒न्द्रम॑स आ॒यत॑नं॒ वेद॑। आ॒यत॑नवान् भवति। आपो॒ वै च॒न्द्रम॑स आ॒यत॑नम्। आ॒यत॑नवान् भवति॥८१॥

य ए॒वं वेद॑। यो॑ऽपामा॒यत॑नं॒ वेद॑। आ॒यत॑नवान् भवति। नक्ष॑त्राणि॒ वा अ॒पामा॒यत॑नम्। आ॒यत॑नवान् भवति। यो नक्ष॑त्राणामा॒यत॑नं॒ वेद॑। आ॒यत॑नवान् भवति। आपो॒ वै नक्ष॑त्राणामा॒यत॑नम्। आ॒यत॑नवान् भवति। य ए॒वं वेद॑॥८२॥

यो॑ऽपामा॒यत॑नं॒ वेद॑। आ॒यत॑नवान् भवति। प॒र्जन्यो॒ वा अ॒पामा॒यत॑नम्। आ॒यत॑नवान् भवति। यः प॒र्जन्य॑स्या॒ऽऽयत॑नं॒ वेद॑। आ॒यत॑नवान् भवति। आपो॒ वै प॒र्जन्य॑स्या॒ऽऽयत॑नम्। आ॒यत॑नवान् भवति। य ए॒वं वेद॑। यो॑ऽपामा॒यत॑नं॒ वेद॑॥८३॥

आ॒यत॑नवान् भवति। सं॒व॒थ्स॒रो वा अ॒पामा॒यत॑नम्। आ॒यत॑नवान् भवति। यः सं॑वथ्स॒रस्या॒ऽऽयत॑नं॒ वेद॑। आ॒यत॑नवान् भवति। आपो॒ वै सं॑वथ्स॒रस्या॒ऽऽयत॑नम्। आ॒यत॑नवान् भवति। य ए॒वं वेद॑। यो॑ऽफ्सु नावं॒ प्रति॑ष्ठितां॒ वेद॑। प्रत्ये॒व ति॑ष्ठति॥८४॥

इ॒मे वै लो॒का अ॒फ्सु प्रति॑ष्ठिताः। तदे॒षाऽभ्यनू॑क्ता। अ॒पाꣳ रस॒मुद॑यꣳसन्न्। सूर्ये॑ शु॒क्रꣳ स॒माभृ॑तम्। अ॒पाꣳ रस॑स्य॒ यो रसः॑। तं वो॑ गृह्णाम्युत्त॒ममिति॑। इ॒मे वै लो॒का अ॒पाꣳ रसः॑। ते॑ऽमुष्मि॑न्नादि॒त्ये स॒माभृ॑ताः। जा॒नु॒द॒घ्नीमु॑त्तरवे॒दीं खा॒त्वा। अ॒पां पू॑रयि॒त्वा गु॑ल्फद॒घ्नम्॥८५॥

पुष्करपर्णैः पुष्करदण्डैः पुष्करैश्च सꣳस्तीर्य। तस्मिंन्विहायसे। अग्निं प्रणीयोपसमाधाय। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। कस्मात्प्रणीतेऽयमग्निश्चीयते। साप्रणीतेऽयमफ्सु ह्ययं चीयते। असौ भुवनेप्यनाहिताग्निरेताः। तमभित एता अबीष्टका उपदधाति। अग्निहोत्रे दर्शपूर्णमासयोः। पशुबन्धे चातुर्मास्येषु॥८६॥

अथो आहुः। सर्वेषु यज्ञक्रतुष्विति। एतद्ध स्म वा आहुः शण्डिलाः। कमग्निं चिनुते। सत्रियमग्निं चिन्वानः। संवथ्सरं प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिनुते। सावित्रमग्निं चिन्वानः। अमुमादित्यं प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिनुते॥८७॥

नाचिकेतमग्निं चिन्वानः। प्राणान्प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिनुते। चातुर्होत्रियमग्निं चिन्वानः। ब्रह्म प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिनुते। वैश्वसृजमग्निं चिन्वानः। शरीरं प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिनुते। उपानुवाक्यमाशुमग्निं चिन्वानः॥८८॥

इमाँल्लोकान्प्रत्यक्षेण। कमग्निं चिनुते। इममारुणकेतुकमग्निं चिन्वान इति। य एवासौ। इतश्चाऽमुतश्चाऽव्यतीपाती। तमिति। योऽग्नेर्मिथूया वेद। मिथुनवान्भवति।

आपो॒ वा अ॒ग्नेर्मिथू॒याः। मि॒थु॒न॒वान्भ॑वति। य ए॒वं वेद॑॥८९॥

[२२]

आपो॒ वा इ॒दमा॑सन्थ्सलि॒लमे॒व। स प्र॒जाप॑ति॒रेकः॑ पुष्करप॒र्णे सम॑भवत्। तस्यान्त॒र्मन॑सि काम॒ः सम॑वर्तत। इ॒द॒ꣳ सृ॑जेय॒मिति॑। तस्मा॒द्यत्पुरु॑षो॒ मन॑साऽभि॒गच्छ॑ति। तद्वा॒चा व॑दति। तत्कर्म॑णा करोति। तदे॒षाऽभ्यनू॑क्ता। काम॒स्तदग्रे॒ सम॑वर्त॒ताधि॑। मन॑सो॒ रेतः॑ प्रथ॒मं यदासी॑त्॥९०॥

स॒तो बन्धु॒मस॑ति॒ निर॑विन्दन्न्। हृ॒दि प्र॒तीष्या॑ क॒वयो॑ मनी॒षेति॑। उपै॑न॒न्तदुप॑नमति। यत्का॑मो॒ भव॑ति। य ए॒वं वेद॑। स तपो॑ऽतप्यत। स तप॑स्त॒प्त्वा। शरी॑रमधूनुत। तस्य॒ यन्मा॒ꣳसमासी॑त्। ततो॑ऽरु॒णाः के॒तवो॒ वात॑रशना॒ ऋष॑य॒ उद॑तिष्ठन्न्॥९१॥

ये नखा॑ः। ते वै॑खान॒साः। ये वाला॑ः। ते वा॑लखि॒ल्याः। यो रसः॑। सो॑ऽपाम्। अ॒न्त॒र॒तः कू॒र्मं भू॒तꣳ सर्प॑न्तम्। तम॑ब्रवीत्। मम॒ वैत्वङ्गा॒ꣳसा। सम॑भूत्॥९२॥

नेत्यब्रवीत्। पूर्वमेवाहमिहासमिति। तत्पुरुषस्य पुरुषत्वम्। स सहस्रशीर्षा पुरुषः। सहस्राक्षः सहस्रपात्। भूत्वोदतिष्ठत्। तमब्रवीत्। त्वं वै पूर्वꣳ समभूः। त्वमिदं पूर्वः कुरुष्वेति। स इत आदायाऽऽपः॥९३॥

अञ्जलिना पुरस्तादुपादधात्। एवाह्येवेति। तत आदित्य उदतिष्ठत्। सा प्राची दिक्। अथारुणः केतुर्दक्षिणत उपादधात्। एवाह्यग्न इति। ततो वा अग्निरुदतिष्ठत्। सा दक्षिणा दिक्। अथारुणः केतुः पश्चादुपादधात्। एवा हि वायो इति॥९४॥

ततो वायुरुदतिष्ठत्। सा प्रतीची दिक्। अथारुणः केतुरुत्तरत उपादधात्। एवाहीन्द्रेति। ततो वा इन्द्र उदतिष्ठत्। सोदीची दिक्। अथारुणः केतुर्मध्य उपादधात्। एवा हि पूषन्निति। ततो वै पूषोदतिष्ठत्। सेयं दिक्॥९५॥

अथारुणः केतुरुपरिष्टादुपादधात्। एवा हि देवा इति। ततो देवमनुष्याः पितरः। गन्धर्वाप्सरसश्चोदतिष्ठन्। सोर्ध्वा दिक्। या विप्रुषो विपरापतन्। ताभ्योऽसुरा रक्षाꣳसि पिशाचाश्चोदतिष्ठन्। तस्मात्ते पराभवन्। विप्रुड्भ्यो हि ते समभवन्।

तदे॒षाऽभ्यनू॑क्ता॥९६॥

आपो॑ ह॒ यद्बृ॑ह॒तीर्गर्भ॒मायन्न्॑। दक्षं॒ दधा॑ना ज॒नय॑न्तीः स्वय॒म्भुम्। तत॑ इ॒मेध्यसृ॑ज्यन्त॒ सर्गाः॑। अद्भ्यो॒ वा इ॒दꣳ सम॑भूत्। तस्मा॑दि॒दꣳ सर्वं॒ ब्रह्म॑ स्वय॒म्भ्विति॑। तस्मा॑दि॒दꣳ सर्व॒ꣳ शिथि॑लमि॒वाऽध्रु॑वमिवाभवत्। प्र॒जाप॑ति॒र्वाव तत्। आ॒त्मना॒ऽऽत्मानं॑ वि॒धाय॑। तदे॒वानु॒प्राविं॑शत्। तदे॒षाऽभ्यनू॑क्ता॥९७॥

वि॒धाय॑ लो॒कान् वि॒धाय॑ भू॒तानि॑। वि॒धाय॒ सर्वाः॑ प्र॒दिशो॒ दिश॑श्च। प्र॒जाप॑तिः प्रथम॒जा ऋ॒तस्य॑। आ॒त्मना॒ऽऽत्मान॑म॒भि संवि॑वे॒शेति॑। सर्व॑मे॒वेदमा॒प्त्वा। सर्व॑मव॒रुद्ध्य॑। तदे॒वानु॒प्रवि॑शति। य ए॒वं वेद॑॥९८॥

[२३]

चतु॑ष्टय्य॒ आपो॑ गृह्णाति। च॒त्वारि॒ वा अ॒पाꣳ रू॒पाणि॑। मेघो॑ वि॒द्युत्। स्त॒न॒यि॒त्नुर्वृ॒ष्टिः। तान्ये॒वाव॑रुन्धे। आ॒तप॑ति॒ वर्ष्या॑ गृह्णाति। ताः पु॒रस्ता॒दुप॑दधाति। ए॒ता वै ब्र॑ह्मवर्च॒स्या आपः॑। मु॒ख॒त ए॒व ब्र॑ह्मवर्च॒समव॑रुन्धे। तस्मा॑न्मुख॒तो

ब्रह्मवर्चसितरः॥९९॥

कूप्यां गृह्णाति। ता दक्षिणत उपदधाति। एता वै तेजस्विनीरापः। तेज एवास्य दक्षिणतो दधाति। तस्माद्दक्षिणोऽर्धस्तेजस्वितरः। स्थावरा गृह्णाति। ताः पश्चादुपदधाति। प्रतिष्ठिता वै स्थावराः। पश्चादेव प्रतितिष्ठति। वहन्तीर्गृह्णाति॥१००॥

ता उत्तरत उपदधाति। ओजसा वा एता वहन्तीरिवोद्वहन्तीरिव आकूजन्तीरिव धावन्तीः। ओज एवास्यौत्तरतो दधाति। तस्मादुत्तरोऽर्ध ओजस्वितरः। सम्भार्या गृह्णाति। ता मध्य उपदधाति। इयं वै सम्भार्याः। अस्यामेव प्रतितिष्ठति। पल्वल्या गृह्णाति। ता उपरिष्टादुपादधाति॥१०१॥

असौ वै पल्वयाः। अमुष्यामेव प्रतितिष्ठति। दिक्षूपदधाति। दिक्षु वा आपः। अन्नं वा आपः। अद्भ्यो वा अन्नं जायते। यदेवाद्भ्योऽन्नं जायते। तदवरुन्धे। तं वा एतमरुणाः केतवो वातरशना ऋषयोऽचिन्वन्। तस्मादारुणकेतुकः॥१०२॥

तदे॒षाऽभ्यनू॑क्ता। के॒तवो॒ अरु॑णासश्च। ऋ॒ष॒यो वात॑रश॒नाः। प्र॒ति॒ष्ठाꣳ श॒तधा॑ हि। स॒माहि॑तासो सहस्र॒धाय॑स॒मिति॑। श॒तश॑श्चै॒व स॒हस्र॑शश्च॒ प्रति॑तिष्ठति। य ए॒तम॒ग्निं चि॑नु॒ते। य उ॑चैनमे॒वं वेद॑॥१०३॥

[२४]

जा॒नु॒द॒घ्नीमु॑त्तरवे॒दीं खा॒त्वा। अ॒पां पू॑रयति। अ॒पाꣳ स॑र्व॒त्वाय॑। पु॒ष्क॒र॒प॒र्णꣳ रु॒क्मं पुरु॑ष॒मित्युप॑दधाति। तपो॒ वै पु॑ष्करप॒र्णम्। स॒त्यꣳ रु॒क्मः। अ॒मृतं॒ पुरु॑षः। ए॒ताव॒द्वा वा॑ऽस्ति। याव॑दे॒तत्। याव॑दे॒वास्ति॑॥१०४॥

तदव॑रुन्धे। कू॒र्ममुप॑दधाति। अ॒पामे॒व मेध॒मव॑रुन्धे। अथो॑ स्व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॒ सम॑ष्ट्यै। आप॑मापाम॒पः सर्वाः॑। अ॒स्माद॒स्मादि॒तोऽमुतः॑। अ॒ग्निर्वा॒युश्च॒ सूर्य॑श्च। स॒ह स॑ञ्चस्क॒रद्भि॑या॒ इति॑। वा॒य्वश्वा॑ रश्मि॒पत॑यः। लो॒कं पृ॑णच्छि॒द्रं पृ॑ण॥१०५॥

यास्ति॒स्रः प॑रम॒जाः। इ॒न्द्र॒घो॒षा वो॒ वसु॑भिरे॒वाह्ये॒वेति॑। पञ्च॒चित॑य॒ उप॑दधाति। पाङ्क्तो॒ऽग्निः। यावा॑ने॒वाग्निः। तं चि॑नुते। लो॒कं पृ॑णया द्वि॒तीया॒मुप॑दधाति। पञ्च॑ पदा॒ वै

वि॒राट्। तस्या॒ वा इ॒यं पादः॑। अ॒न्तरि॑क्षं॒ पादः॑। द्यौः पादः॑। दिशः॒ पादः॑। प॒रोर॑जाः॒ पादः॑। वि॒राज्ये॒व प्रति॑तिष्ठति। य ए॒तम॒ग्निं चि॑नु॒ते। य उ॑चैनमे॒वं वेद॑॥१०६॥

[२५]

अ॒ग्निं प्र॒णीयो॑पसमा॒धाय॑। तम॒भित ए॒ता अ॒बीष्टका॒ उप॑दधाति। अ॒ग्निहो॒त्रे द॑र्शपूर्णमा॒सयोः॑। प॒शुब॒न्धे चा॑तुर्मा॒स्येषु॑। अथो॑ आहुः। सर्वे॑षु॒ यज्ञक्र॒तुष्विति॑। अथ॑ ह स्माहारु॒णः स्वा॑य॒म्भुवः॑। सा॒वि॒त्रः सर्वो॒ऽग्निरित्यन॑नुषङ्गं मन्यामहे। नाना॒ वा ए॒तेषां॑ वी॒र्याणि॑। कम॒ग्निं चि॑नुते॥१०७॥

स॒त्रि॒यम॒ग्निं चि॑न्वा॒नः। कम॒ग्निं चि॑नुते। सा॒वि॒त्रम॒ग्निं चि॑न्वा॒नः। कम॒ग्निं चि॑नुते। ना॒चि॒के॒तम॒ग्निं चि॑न्वा॒नः। कम॒ग्निं चि॑नुते। चा॒तु॒र्हो॒त्रि॒यम॒ग्निं चि॑न्वा॒नः। कम॒ग्निं चि॑नुते। वै॒श्व॒सृ॒जम॒ग्निं चि॑न्वा॒नः। कम॒ग्निं चि॑नुते॥१०८॥

उ॒पा॒नु॒वा॒क्य॑मा॒शुम॒ग्निं चि॑न्वा॒नः। कम॒ग्निं चि॑नुते। इ॒ममा॑रुणकेतुकम॒ग्निं चि॑न्वा॒न इति॑। वृषा॒ वा अ॒ग्निः। वृषा॑णौ॒ सꣳस्फा॑लयेत्। ह॒न्येता॑स्य य॒ज्ञः। तस्मा॒न्नानु॒षज्यः॑।

सोत्तरवेदिषु क्रतुषु चिन्वीत। उत्तरवेद्याꣳ ह्यग्निश्चीयते। प्रजाकामश्चिन्वीत॥१०९॥

प्राजापत्यो वा एषोऽग्निः। प्राजापत्याः प्रजाः। प्रजावान् भवति। य एवं वेद। पशुकामश्चिन्वीत। संज्ञानं वा एतत् पशूनाम्। यदापः। पशूनामेव संज्ञानेऽग्निं चिनुते। पशुमान् भवति। य एवं वेद॥११०॥

वृष्टिकामश्चिन्वीत। आपो वै वृष्टिः। पर्जन्यो वर्षुको भवति। य एवं वेद। आमयावी चिन्वीत। आपो वै भेषजम्। भेषजमेवास्मै करोति। सर्वमायुरेति। अभिचरꣳश्चिन्वीत। वज्रो वा आपः॥१११॥

वज्रमेव भ्रातृव्येभ्यः प्रहरति। स्तृणुत एनम्। तेजस्कामो यशस्कामः। ब्रह्मवर्चसकामः स्वर्गकामश्चिन्वीत। एतावद्वा वाऽस्ति। यावदेतत्। यावदेवास्ति। तदवरुन्धे। तस्यैतद्व्रतम्। वर्षति न धावेत्॥११२॥

अमृतं वा आपः। अमृतस्यानन्तरित्यै। नाफ्सु मूत्रपुरीषं कुर्यात्। न निष्ठीवेत्। न विवसनः स्नायात्। गुह्यो वा एषोऽग्निः। एतस्याग्नेरनतिदाहाय। न

पुष्करपर्णानि हिरण्यं वाऽधितिष्ठेत्। एतस्याग्नेरनभ्यारोहाय। न कूर्मस्याश्नीयात्। नोदकस्याघातुकान्येनमोदकानि भवन्ति। अघातुका आपः। य एतमग्निं चिनुते। य उचैनमेवं वेद॥११३॥

[२६]

इमानुकं भुवना सीषधेम। इन्द्रश्च विश्वे च देवाः। यज्ञं च नस्तन्वं च प्रजां च। आदित्यैरिन्द्रः सह सीषधातु। आदित्यैरिन्द्रः सगणो मरुद्भिः। अस्माकं भूत्ववितातनूनाम्। आप्लवस्व प्रप्लवस्व। आण्डीभवज मा मुहुः। सुखादीन्दुःखनिधनाम्। प्रतिमुञ्चस्व स्वां पुरम्॥११४॥

मरीचयः स्वायम्भुवाः। ये शरीराण्यकल्पयन्न्। ते ते देहं कल्पयन्तु। मा च ते ख्यास्म तीरिषत्। उत्तिष्ठत मा स्वप्त। अग्निमिच्छध्वं भारताः। राज्ञः सोमस्य तृप्तासः। सूर्येण सयुजोषसः। युवा सुवासाः। अष्टाचक्रा नवद्वारा॥११५॥

देवानां पूरयोध्या। तस्याꣳ हिरण्मयः कोशः। स्वर्गो लोको ज्योतिषाऽऽवृतः।

यो वै ताँ ब्रह्मणो वेद। अमृतेनाऽऽवृतां पुरीम्। तस्मै ब्रह्म च ब्रह्मा च। आयुः कीर्तिं प्रजां ददुः। विभ्राजमानाꣳ हरिणीम्। यशसा सम्परीवृताम्। पुरꣳ हिरण्मयीं ब्रह्मा॥११६॥

विवेशाऽपराजिता। पराङेत्यज्यामयी। पराङेत्यनाशकी। इह चामुत्र चान्वेति। विद्वान्देवासुरानुभयान्। यत्कुमारी मन्द्रयते। यद्योषिद्यत्पतिव्रताँ। अरिष्टं यत्किं च क्रियतँ। अग्निस्तदनुवेधति। अशृतासः शृतासश्च॥११७॥

यज्वानो येऽप्ययज्वनः। स्वर्यन्तो नापेक्षन्ते। इन्द्रमग्निं च ये विदुः। सिकता इव संयन्ति। रश्मिभिः समुदीरिताः। अस्माल्लोकादमुष्माच्च। ऋषिभिरदात्पृश्निभिः। अपेत वीत वि च सर्पतातः। येऽत्र स्थ पुराणा ये च नूतनाः। अहोभिरद्भिरक्तु-भिर्व्यक्तम्॥११८॥

यमो ददात्ववसानमस्मै। नृ मुणन्तु नृपात्वर्यः। अकृष्टा ये च कृष्टजाः। कुमारीषु कनीनीषु। जारिणीषु च ये हिताः। रेतः पीता आण्डपीताः। अङ्गारेषु च ये हुताः।

उ॒भयाँ॑न् पुत्र॑पौत्र॒कान्। यु॒वे॒ऽहं य॒मराज॑गान्। श॒तमिन्नु श॒रदः॑॥११९॥

अदो॒ यद्ब्रह्म॑ विल॒बम्। पि॒तॄ॒णां च॑ य॒मस्य॑ च। वरु॑ण॒स्याश्वि॑नोर॒ग्नेः। म॒रुतां॑ च वि॒हाय॑साम्। का॒म॒प्र॒यव॑णं मे अस्तु। स ह्येवास्मि॑ स॒नात॑नः। इति नाको ब्रह्मिश्रवो॑ रायो॒ धनम्। पु॒त्रानापो॑ दे॒वीरि॒हाऽऽहि॑त॥१२०॥

[२७]

विशी॑र्ष्णीं॒ गृध्र॑शीर्ष्णीं च। अपेतो॑ निर्ऋ॒तिꣳ ह॑थः। परिबाधꣳ श्वे॑तकु॒क्षम्। नि॒जङ्घꣳ॑ शब॒लोद॑रम्। स॒ तान् वा॒च्याय॑या स॒ह। अग्ने॒ नाश॑य स॒न्दृशः॑। ई॒र्ष्या॒सू॒ये बु॑भु॒क्षाम्। म॒न्युं कृ॒त्यां च॑ दीधिरे। रथे॑न किꣳशु॒कावं॑ता। अग्ने॒ नाश॑य स॒न्दृशः॑॥१२१॥

[२८]

प॒र्जन्या॑य॒ प्रगा॑यत। दि॒वस्पु॒त्राय॑ मी॒ढुषे॑। स नो॑ य॒वस॑मिच्छतु। इ॒दं वचः॑ प॒र्जन्या॑य स्व॒राजे॑। ह्र॒दो अ॒स्त्वन्त॑र॒न्तर्द्युयोत। म॒यो॒भूर्वातो॑ वि॒श्वकृ॑ष्टयः सन्त्व॒स्मे।

सुपिप्पला ओषधीर्देवगोपाः। यो गर्भमोषधीनाम्। गवां कृणोत्यर्वताम्। पर्जन्यः पुरुषीणाम्॥१२२॥

[२९]

पुनर्मामैत्विन्द्रियम्। पुनरायुः पुनर्भगः। पुनर्ब्राह्मणमैतु मा। पुनर्द्रविणमैतु मा। यन्मेऽद्य रेतः पृथिवीमस्कान्। यदोषधीरप्यसरद्यदापः। इदं तत्पुनराददे। दीर्घायुत्वाय वर्चसे। यन्मे रेतः प्रसिच्यते। यन्म आजायते पुनः। तेन मामृतं कुरु। तेन सुप्रजसं कुरु॥१२३॥

[३०]

अद्भ्यस्तिरोऽधाऽजायत। तव वैश्रवणः सदा। तिरोऽधेहि सपत्नान्नः। ये अपोऽश्नन्ति केचन। त्वाष्ट्रीं मायां वैश्रवणः। रथꣳ सहस्रवन्धुरम्। पुरुश्चक्रꣳ सहस्राश्वम्। आस्थायायाहि नो बलिम्। यस्मै भूतानि बलिमावहन्ति। धनं गावो हस्ति हिरण्यमश्वान्॥१२४॥

असा॑म सुम॒तौ य॒ज्ञिय॑स्य। श्रिय॒ं बिभ्र॒तोऽन्न॑मुखीं वि॒राजम्॑। सु॒द॒र्शने च॑ क्रौ॒ञ्चे च॑। मै॒ना॒गे च॑ म॒हागि॑रौ। श॒तद्वा॒ट्टार॑गम॒न्ता। स॒ꣳहार्य॑ं नग॑रं॒ तव॑। इति मन्त्रा॑ः। कल्पो॑ऽत ऊ॒र्ध्वम्। यदि॒ बलि॒ꣳ हरे॑त्। हि॒र॒ण्य॒ना॒भये॑ वितु॒दये॑ कौबे॒राया॒यं ब॑लिः॥१२५॥

सर्वभूताधिपतये न॑म इ॒ति। अथ बलिꣳ हृत्वोप॑तिष्ठे॒त। क्ष॒त्रं क्ष॒त्रं वै॑श्रव॒णः। ब्राह्मणा॑ वय॒ꣳ स्मः। नम॑स्ते अस्तु॒ मा मा॑ हिꣳसीः। अस्मात्प्रविश्यान्न॑मद्धी॒ति। अथ तमग्निमा॑दधी॒त। यस्मिन्नेतत्कर्म प्र॑युञ्जी॒त। ति॒रोऽधा॒ भूः। ति॒रोऽधा॒ भुव॑ः॥१२६॥

ति॒रोऽधा॒ः स्व॑ः। ति॒रोऽधा॒ भूर्भुव॒ः स्व॑ः। सर्वेषां लोकानामाधिपत्ये॑ सीदे॒ति। अथ तमग्निं॑मिन्धी॒त। यस्मिन्नेतत्कर्म प्र॑युञ्जी॒त। ति॒रोऽधा॒ भूः स्वाहा॑। ति॒रोऽधा॒ भुव॒ः स्वाहा॑। ति॒रोऽधा॒ः स्व॑ः स्वाहा॑। ति॒रोऽधा॒ भूर्भुव॒ः स्व॑ः स्वाहा॑। यस्मिन्नस्य काले सर्वा आहुतीर्हुता॑ भवे॒युः॥१२७॥

अपि ब्राह्मण॑मुखी॒नाः। तस्मिन्नह्नः काले प्र॑युञ्जी॒त। परः॑ सु॒प्तज॑नाद्वे॒पि। मास्म

प्रमाद्यन्तमाध्यापयेत्। सर्वार्थाः सिद्ध्यन्ते। य एवं वेद। क्षुध्यन्निदमजानताम्। सर्वार्था न सिद्ध्यन्ते। यस्ते विघातुको भ्राता। ममान्तर्हृदये श्रितः॥१२८॥

तस्मा इममग्रपिण्डं जुहोमि। स मेऽर्थान्मा विवधीत्। मयि स्वाहा। राजाधिराजाय प्रसह्यसाहिने। नमो वयं वैश्रवणाय कुर्महे। स मे कामान्कामकामाय मह्यम्। कामेश्वरो वैश्रवणो ददातु। कुबेराय वैश्रवणाय। महाराजाय नमः। केतवो अरुणासश्च। ऋषयो वातरशनाः। प्रतिष्ठा२ शतधा हि। समाहितासो सहस्रधायसम्। शिवा नः शन्तमा भवन्तु। दिव्या आप ओषधयः। सुमृडीका सरस्वति। मा ते व्योम सन्दृशि॥१२९॥

[३१]

संवत्सरमेतद्व्रतं चरेत्। द्वौ वा मासौ। नियमः समासेन। तस्मिन्नियमविशेषाः। त्रिषवणमुदकोपस्पर्शी। चतुर्थकालपानभक्तः स्यात्। अहरहर्वा भैक्षमश्नीयात्। औदुम्बरीभिः समिद्भिरग्निं परिचरेत्। पुनर्मामैत्त्विन्द्रियमित्येतेनानुवाकेन।

उद्धृतपरिपूताभिरद्भिः कार्यं कुर्वीत॥१३०॥

अंसश्चयवान्। अग्नये वायवे सूर्याय। ब्रह्मणे प्रजापतये। चन्द्रमसे नक्षत्रेभ्यः। ऋतुभ्यः संवत्सराय। वरुणायारुणायेति व्रतहोमाः। प्रवर्ग्यवदादेशः। अरुणाः काण्डऋषयः। अरण्येऽधीयीरन्। भद्रं कर्णेभिरिति द्वे जपित्वा॥१३१॥

महानाम्नीभिरुदकꣳ संꣳस्पर्श्य। तमाचार्यो दद्यात्। शिवा नः शन्तमेत्योषधीरालभ सुमृडीकेति भूमिम्। एवमपवर्गे। धेनुर्दक्षिणा। कꣳसं वासश्च क्षौमम्। अन्यद्वा शुक्लम्। यथाशक्ति वा। एवꣳस्वाध्यायधर्मेण। अरण्येऽधीयीत। तपस्वी पुण्यो भवति तपस्वी पुण्यो भवति॥१३२॥

[३२]

भद्रं कर्णेभिः शृणुयाम देवाः। भद्रं पश्येमाक्षभिर्यजत्राः। स्थिरैरङ्गैस्तुष्टुवाꣳसस्तनूभिः। व्यशेम देवहितं यदायुः। स्वस्ति न इन्द्रो वृद्धश्रवाः। स्वस्ति नः पूषा विश्ववेदाः। स्वस्ति नस्तार्क्ष्यो अरिष्टनेमिः। स्वस्ति नो बृहस्पतिर्दधातु॥

॥ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

॥ द्वितीयः प्रश्नः ॥

ॐ नमो॒ ब्रह्म॑णे॒ नमो॑ अस्त्व॒ग्नये॒ नमः॑ पृथि॒व्यै नम॒ ओष॑धीभ्यः। नमो॑ वा॒चे नमो॑ वा॒चस्पत॑ये॒ नमो॒ विष्ण॑वे बृह॒ते क॑रोमि॥ ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑॥

सह॒ वै दे॒वानां॒ चासु॑राणां च य॒ज्ञौ प्रत॑तावास्तां व॒यꣳ स्व॒र्गं लो॒कमै॑ष्यामो व॒यमै॑ष्याम॒ इति॒ तेऽसु॑राः स॒न्नह्य॒ सह॑सै॒वाच॑रन् ब्रह्म॒चर्ये॑ण॒ तप॑सैव दे॒वास्तेऽसु॑रा अमुह्य॒ꣳस्ते न प्राजा॑न॒ꣳस्ते परा॑ऽभव॒न्ते न स्व॒र्गं लो॒कमा॑य॒न् प्रसृ॑तेन॒ वै य॒ज्ञेन॑ दे॒वाः स्व॒र्गं लो॒कमा॑य॒न्न प्रसृ॑ते॒नासु॑रा॒न् परा॑भावय॒न् प्रसृ॑तो ह॒ वै य॑ज्ञोप॒वी॒तिनो॑ य॒ज्ञोऽप्र॑सृतोऽनु॑प॒वी॒तिनो॒ यत्किं च॑ ब्राह्म॒णो य॑ज्ञोप॒वी॒त्यधी॑ते॒ यज॑त ए॒व तत्तस्मा॑द्यज्ञोप॒वी॒त्येवाधी॑यीत या॒जये॒द्यज॑त वा य॒ज्ञस्य॒ प्रसृ॑त्या॒ अजि॑नं॒ वासो॑ वा दक्षिण॒त उ॑प॒वीय॒ दक्षि॑णं बा॒हुमुद्ध॑र॒तेऽव॑ धत्ते स॒व्यमिति॑ यज्ञोप॒वी॒तमे॒तदे॒व विप॑रीतं प्राचीनावी॒तꣳ सं॒वीत॑ मानु॒षम्॥१॥

[१]

रक्षाꣳसि ह वा पुरोऽनुवाके तपोग्रमतिष्ठन्त तान् प्रजापतिर्वरेणोपामन्त्रयत तानि वरमवृणीताऽऽदित्यो नो योद्धा इति तान् प्रजापतिरब्रवीद्योधयध्वमिति तस्मादुत्तिष्ठन्तꣳ ह वा तानि रक्षाꣳस्यादित्यं योधयन्ति यावदस्तमन्वगात्तानि ह वा एतानि रक्षाꣳसि गायत्रियाऽभिमन्त्रितेनाम्भसा शाम्यन्ति तदु ह वा एते ब्रह्मवादिनः पूर्वाभिमुखाः सन्ध्यायां गायत्रियाऽभिमन्त्रिता आप ऊर्ध्वं विक्षिपन्ति ता एता आपो वज्रीभूत्वा तानि रक्षाꣳसि मन्देहारुणे द्वीपे प्रक्षिपन्ति यत्प्रदक्षिणं प्रक्रमन्ति तेन पाप्मानमवधून्वन्त्युद्यन्तमस्तं यन्तम् आदित्यमभिध्यायन् कुर्वन् ब्राह्मणो विद्वान्त्सकलं भद्रमश्नुतेऽसावादित्यो ब्रह्मेति ब्रह्मैव सन् ब्रह्माप्येति य एवं वेद॥२॥

[२]

यद्देवा देवहेळनं देवासश्चकृमा वयम्। आदित्यास्तस्मान्मा मुञ्चतर्तस्यर्तेन मामित। देवा जीवनकाम्या यद्वाचाऽनृतमूदिम। तस्मान्न इह मुञ्चत विश्वे देवाः सजोषसः। ऋतेन द्यावापृथिवी ऋतेन त्वꣳ सरस्वति। कृतान्नः पाह्येनसो यत्किं

चानृतमूदिम। इन्द्राग्नी मित्रावरुणौ सोमो धाता बृहस्पतिः। ते नो मुञ्चन्त्वेनसो यदन्यकृतमारिम। सजातश्सादुत जामिश्साङ्ग्यायसः श्सादुत वा कनीयसः। अनाधृष्टं देवकृतं यदेनस्तस्मात् त्वमस्माञ्जातवेदो मुमुग्धि॥३॥

यद्वाचा यन्मनसा बाहुभ्यामूरुभ्यामष्ठीवद्भ्याꣳ शिश्नैर्यदनृतं चकृमा वयम्। अग्निर्मा तस्मादेनसो गार्हपत्यः प्रमुञ्चतु चकृम यानि दुष्कृता। येन त्रितो अर्णवान्निर्बभूव येन सूर्यं तमसो निर्मुमोच। येनेन्द्रो विश्वा अजहादरातीस्तेनाहं ज्योतिषा ज्योतिरानशान आक्षि। यत्कुसीदमप्रतीत्तं मयेह येन यमस्य निधिना चरामि। एतत्तदग्ने अनृणो भवामि जीवन्नेव प्रति तत्ते दधामि। यन्मयि माता यदा पिपेष यदन्तरिक्षं यदाशसातिक्रामामि त्रिते देवा दिवि जाता यदाप इमं मे वरुण तत्त्वा यामि त्वं नो अग्ने स त्वं नो अग्ने त्वमग्ने अयासि॥४॥

[३]

यददीव्यन्नृणमहं बभूवादिथ्सन्वा सञ्जगर जनेभ्यः। अग्निर्मा तस्मादिन्द्रश्च संविदानौ प्रमुञ्चताम्। यद्धस्ताभ्यां चकर किल्बिषाण्यक्षाणां वग्नुमुपजिघ्रमानः।

उ॒ग्रं प॒श्या च॑ राष्ट्र॒भृच्च॒ तान्य॑फ्स॒रसा॒वनु॑दत्तामृ॒णानि॑। उग्रं॑ पश्ये॒ राष्ट्र॑भृ॒त्किल्बि॑षाणि॒ यद॒क्षवृ॑त्त॒मनु॑दत्तमे॒तत्। नेन्न॑ ऋ॒णानृ॑णव॒ इथ्स॑मानो य॒मस्य॑ लो॒के अधि॑रङ्गुराय॑। अव॑ ते॒ हेळ॒ उद॑ुत्त॒ममि॒मं मे॑ वरुण॒ तत्त्वा॑ यामि॒ त्वं नो॑ अग्ने॒ स त्वं नो अग्ने। सङ्कु॑सुको॒ विकु॑सुको निर्ऋ॒थो यश्च॑ निस्व॒नः। तेऽ(१)स्मद्यक्ष्म॒मना॑गसो दू॒राद्दूर॑मचीचतम्। निर्य॑क्ष्ममचीचते कृ॒त्यां निर्ऋ॑तिं च। तेन॒ योऽ(१)स्मथ्समृ॑च्छाते॒ तम॑स्मै॒ प्रसु॑वामसि। दुः॒श॒ꣳसा॒नुश॒ꣳसाभ्यां॑ घ॒णेना॑नुघ॒णेन॑ च। तेना॒न्योऽ(१)स्मथ्समृ॑च्छाते॒ तम॑स्मै॒ प्रसु॑वामसि। सं वर्च॑सा॒ पय॑सा॒ सन्त॒नूभि॒रग॑न्महि॒ मन॑सा॒ सꣳ शि॒वेन॑। त्वष्टा॑ नो॒ अत्र॒ विद॑धातु रा॒यो॒ऽनु॑माष्टु त॒न्वो(१) यद्विलि॑ष्टम्॥५॥

[४]

आयु॑ष्टे वि॒श्वतो॑ दधद॒यम॒ग्निर्वरे॑ण्यः। पुन॑स्ते प्रा॒ण आया॑ति॒ परा॒यक्ष्मꣳ सुवामि ते। आ॒यु॒र्दा अ॑ग्ने ह॒विषो॑ जुषा॒णो घृ॒तप्र॑तीको घृ॒तयो॑निरेधि। घृ॒तं पी॒त्वा मधु॒ चारु॒ गव्यं॑ पि॒तेव॑ पु॒त्रम॒भिर॑क्षतादि॒मम्। इ॒ममग्न॒ आयु॑षे॒ वर्च॑से कृधि ति॒ग्ममोजो॑ वरुण॒

स꣣शिशाधि। मातेवास्मा अदिते शर्म यच्छ विश्वे देवा जरदष्टिर्यथाऽसत्। अग्न आयूꣳषि पवस आ सुवोर्जमिषं च नः। आरे बाधस्व दुच्छुनाम्। अग्ने पवस्व स्वपा अस्मे वर्चः सुवीर्यम्। दधद्रयिं मयि पोषम्॥६॥

अग्निर्ऋषिः पवमानः पाञ्चजन्यः पुरोहितः। तमीमहे महागयम्। अग्ने जातान्प्रणुदा नः सपत्नान्प्रत्यजाताञ्जातवेदो नुदस्व। अस्मे दीदिहि सुमना अहेळञ्छर्मन्ते स्याम त्रिवरूथ उद्भौ। सहसा जातान्प्रणुदा नः सपत्नान्प्रत्यजाताञ्जातवेदो नुदस्व। अधि नो ब्रूहि सुमनस्यमानो वयꣳ स्याम प्रणुदा नः सपत्नान्। अग्ने यो नोऽभितो जनो वृको वारो जिघाꣳसति। ताꣳस्त्वं वृत्रहं जहि वस्वस्मभ्यमाभर। अग्ने यो नोऽभिदासति समानो यश्च निष्ष्ठः। तं वयꣳ समिधं कृत्वा तुभ्यमग्नेऽपि दध्मसि॥७॥

यो नः शपादशपतो यश्च नः शपतः शपात्। उषाश्च तस्मै निम्रुक्च सर्वं पापꣳ समूहताम्। यो नः सपत्नो यो रणो मर्तोऽभिदासति देवाः। इध्मस्येव प्रक्षायतो

मा तस्योच्छेषि किं चन। यो मां द्वेष्टि जातवेदो यं चाहं द्वेष्मि यश्च माम्। सर्वाꣳस्तानग्ने सन्दह याꣳश्चाहं द्वेष्मि ये च माम्। यो अस्मभ्यमरातीयाद्यश्च नो द्वेषते जनः। निन्दाद्यो अस्मान्दिप्साच्च सर्वाꣳस्तान्भस्मषा कुरु। सꣳशितं मे ब्रह्म सꣳशितं वीर्या(१)म्बलम्। सꣳशितं क्षत्रं मे जिष्णु यस्याहमस्मि पुरोहितः। उदेषां बाहू अतिरमुद्वर्चो अथो बलम्। क्षिणोमि ब्रह्मणाऽमित्रानुन्नयामि स्वा(१)म् अहम्। पुनर्मनः पुनरायुर्म आगात्पुनश्चक्षुः पुनः श्रोत्रं म आगात्पुनः प्राणः पुनराकूतं म आगात्पुनश्चित्तं पुनराधीतं म आगात्। वैश्वानरो मेऽदब्धस्तनूपा अवबाधतां दुरितानि विश्वा॥८॥

[५]

वैश्वानराय प्रतिवेदयामो यदीनृणꣳ सङ्गरो देवतासु। स एतान्पाशान् प्रमुचन् प्रवेद स नो मुञ्चातु दुरितादवद्यात्। वैश्वानरः पवयान्नः पवित्रैर्यथ्सङ्गरमभिधावाम्याशा अनाजानन्मनसा याचमानो यदत्रैनो अव तथ्सुवामि। अमी ये सुभगे दिवि विचृतौ नाम तारके। प्रेहामृतस्य यच्छतामेतद्बद्धकमोचनम्। विजिहीर्ष्व

लो॒कान्कृ॑धि ब॒न्धान्मु॑ञ्चासि॒ बद्ध॑कम्। योने॑रिव॒ प्रच्यु॑तो॒ गर्भः॑ सर्वा॑न् प॒थो अ॑नुष्व। स प्र॑जा॒नन्प्रति॑गृभ्णीत वि॒द्वान्प्र॒जाप॑तिः प्रथम॒जा ऋ॒तस्य॑। अ॒स्माभि॑र्द॒त्तं ज॒रसः॑ प॒रस्ता॒दच्छि॑न्नं॒ तन्तु॑मनु॒सञ्च॑रेम॥९॥

त॒तं तन्तु॒मन्वेके॒ अनु॒ सञ्च॑रन्ति॒ येषां॑ द॒त्तं पित्र्य॒माय॑नवत्। अ॒ब॒न्ध्वेके॒ दद॑तः प्र॒यच्छा॒द्दातुं॒ चेच्छ॒क्नवा॒ꣳसः स्व॒र्ग ए॑षाम्। आर॑भेथा॒मनु॒ सꣳर॑भेथाꣳ समा॒नं पन्था॑मवथो घृ॒तेन॑। यद्वां॑ पू॒तं परि॑विष्टं॒ यद॒ग्नौ तस्मै॒ गोत्रा॑ये॒ह जाया॑पती॒ सꣳर॑भेथाम्। यद॒न्तरि॑क्षं पृथि॒वीमु॒त द्यां यन्मा॒तरं॑ पि॒तरं॑ वा जिहिꣳसि॒म। अ॒ग्निर्मा॒ तस्मा॒देन॑सो॒ गार्ह॑पत्य॒ उन्नो॑ नेषद्दुरि॒ता यानि॑ चकृ॒म। भूमि॑र्मा॒ताऽदि॑तिर्नो ज॒नित्रं॒ भ्राता॒ऽन्तरि॑क्षम॒भिश॑स्त एनः। द्यौर्नः॑ पि॒ता पि॑तृ॒याच्छं भ॑वासि जा॒मि मि॒त्वा मा वि॑विथ्सि लो॒कात्। यत्र॑ सु॒हार्दः॑ सु॒कृतो॒ मद॑न्ते वि॒हाय॒ रोगं॑ त॒न्वा(१)ꣳ स्वायां॑म्। अ॒श्लो॒णाङ्गै॒रह्रु॑ताः स्व॒र्गे तत्र॑ पश्येम पि॒तरं॑ च पु॒त्रम्। यदन्न॒मद्म्यनृ॑तेन देवा दा॒स्यन्नदा॑स्यन्नु॒त वा॑ करि॒ष्यन्। यद्दे॒वानां॒ चक्षु॒ष्यागो॒ अस्ति॒

यदे॒व किं च॑ प्रतिजग्रा॒हम॒ग्निर्मा॒ तस्मा॑दनृ॒णं कृ॑णोतु। यदन्न॒मद्मि॑ बहु॒धा विरू॑पं॒ वासो॒ हिर॑ण्यमु॒त गाम॒जामविम्॑। यद्दे॒वानां॒ चक्षु॒ष्यागो॒ अस्ति॒ यदे॒व किं च॑ प्रतिजग्रा॒हम॒ग्निर्मा॒ तस्मा॑दनृ॒णं कृ॑णोतु। य॒न्मया॑ मन॑सा वा॒चा॒ कृ॒तमेन॑ः कदा॒चन। सर्वस्मा॑त्तस्मा॑न्मेळि॑तो मो॒ग्धि॒ त्वꣳ हि वेत्थ॑ यथात॒थम्॥१०॥

[६]

वात॑रशना ह॒ वा ऋष॑यः श्रम॒णा ऊ॒र्ध्वम॑न्थि॒नो ब॑भूवु॒स्तानृष॑यो॒ऽर्थमा॑य॒ꣳस्ते नि॒लाय॑मचर॒ꣳस्तेऽनु॑प्रविशुः कूश्मा॒ण्डानि॒ ताꣳस्तेष्वन्व॑विन्दञ्छ्र॒द्धया॑ च॒ तप॑सा च॒ तानृष॑योऽब्रुवन्क॒था नि॒लाय॑ चर॒थेति॒ त ऋषी॑नब्रुव॒न्नमो॑ वोऽस्तु भगवन्तो॒ऽस्मिन्धा॑म्नि॒ केन॑ वः सपर्या॒मेति॒ तानृष॑योऽब्रुवन्प॒वित्रं॑ नो ब्रूत॒ येना॑रे॒पसः॑ स्या॒मेति॒ त ए॒तानि॑ सू॒क्तान्य॑पश्य॒न् यद्दे॑वा देव॒हेळ॑नं॒ यदद॑ी॒व्यन्नृ॒णम॒हं ब॒भूवाऽऽयु॑ष्टे वि॒श्वतो॑ दध॒दित्ये॒तैराज्यं॑ जुहुत वैश्वान॒राय॒ प्रति॑वेदयाम॒ इत्युप॑तिष्ठत॒ यद॑र्वा॒चीन॒मेनो॑ भ्रूणह॒त्याया॒स्तस्मा॑न्मोक्ष्यध्व॒ इति॒ त ए॒तैर॑जुहवु॒स्तेऽरे॒पसो॑-

ऽभवन्कर्मादिष्वेतैर्जुहुयात्पूतो देवलोकान्थ्समश्नुते॥११॥

[७]

कूश्माण्डैर्जुहुयाद्योऽपूत इव मन्येत यथा स्तेनो यथा भ्रूणहैवमेष भवति योऽयोनौ रेतः सिञ्चति यदर्वाचीनमेनो भ्रूणहत्यायास्तस्मान्मुच्यते यावदेनो दीक्षामुपैति दीक्षित एतैः सतति जुहोति संवथ्सरं दीक्षितो भवति संवथ्सरादेवाऽऽत्मानं पुनीते मासं दीक्षितो भवति यो मासः स संवथ्सरः संवथ्सरादेवाऽऽत्मानं पुनीते चतुर्विꣳशतिꣳ रात्रीर्दीक्षितो भवति चतुर्विꣳशतिरर्धमासाः संवथ्सरः संवथ्सरादेवाऽऽत्मानं पुनीते द्वादश रात्रीर्दीक्षितो भवति द्वादश मासाः संवथ्सरः संवथ्सरादेवाऽऽत्मानं पुनीते षड्रात्रीर्दीक्षितो भवति षड्वा ऋतवः संवथ्सरः संवथ्सरादेवाऽऽत्मानं पुनीते तिस्रो रात्रीर्दीक्षितो भवति त्रिपदा गायत्री गायत्रिया एवाऽऽत्मानं पुनीते न माꣳसमश्नीयान्न स्त्रियमुपेयान्नोपर्यासीत जुगुप्सेतानृतात्पयो ब्राह्मणस्य

व्रतं यवागू राजन्यस्यामिक्षा वैश्यस्याथो सौम्येप्यध्वर एतद्व्रतं ब्रूयाद्यदि मन्येतोपदस्यामीत्योदनं धानाः सक्तूं घृतमित्यनुव्रतयेदात्मनोऽनुपदासाय॥१२॥

[८]

अजान् ह वै पृश्नीꣳस्तपस्यमानान् ब्रह्म स्वयम्भ्वभ्यानर्षत्त ऋषयोऽभवन्तदृषीणाम् तां देवतामुपातिष्ठन्त यज्ञकामास्त एतं ब्रह्मयज्ञमपश्यन्तमाहरन्तेनायजन्त यदृचोऽध्यगीषत ताः पयआहुतयो देवानामभवन् यद्यजूꣳषि घृताहुतयो यथ्सामानि सोमाहुतयो यदथर्वाङ्गिरसो मध्वाहुतयो यद्ब्राह्मणानीतिहासान् पुराणानि कल्पान्गाथा नाराशꣳसीर्मेदाहुतयो देवानामभवन्ताभिः क्षुधं पाप्मानम-पाघ्नन्नपहतपाप्मानो देवाः स्वर्गं लोकमायन् ब्रह्मणः सायुज्यमृषयोऽगच्छन्॥१३॥

[९]

पञ्च वा एते महायज्ञाः सतति प्रतायन्ते सतति सन्तिष्ठन्ते देवयज्ञः पितृयज्ञो भूतयज्ञो मनुष्ययज्ञो ब्रह्मयज्ञ इति यदग्नौ जुहोत्यपि समिधं तद्देवयज्ञः

सन्तिष्ठते यत्पितृभ्यः स्वधा करोत्यप्यपस्तत्पितृयज्ञः सन्तिष्ठते यद्भूतेभ्यो बलिꣳ हरति तद्भूतयज्ञः सन्तिष्ठते यद्ब्राह्मणेभ्योऽन्नं ददाति तन्मनुष्ययज्ञः सन्तिष्ठते यथ्स्वाध्यायमधीयीतैकामप्यृचं यजुः साम वा तद्ब्रह्मयज्ञः सन्तिष्ठते यदृचोऽधीते पयसः कूल्या अस्य पितृन्थ्स्वधा अभिवहन्ति यद्यजूꣳषि घृतस्य कूल्या यथ्सामानि सोम एभ्यः पवते यदथर्वाङ्गिरसो मधोः कूल्या यद्ब्राह्मणानीतिहासान् पुराणानि कल्पान्गाथा नाराशꣳसीर्मेदसः कूल्या अस्य पितृन्थ्स्वधा अभिवहन्ति यदृचोऽधीते पयआहुतिभिरेव तद्देवाꣳस्तर्पयति यद्यजूꣳषि घृताहुतिभिर्यथ्सामानि सोमाहुतिभिर्यदथर्वाङ्गिरसो मध्वाहुतिभिर्यद्ब्राह्मणानीतिहासान् पुराणानि कल्पान्गाथा नाराशꣳसीर्मेदाहुतिभिरेव तद्देवाꣳस्तर्पयति त एनं तृप्ता आयुषा तेजसा वर्चसा श्रिया यशसा ब्रह्मवर्चसेनान्नाद्येन च तर्पयन्ति॥१४॥

[१०]

ब्रह्मयज्ञेन यक्ष्यमाणः प्राच्यां दिशि ग्रामादछदिर्दर्श उदीच्यां प्रागुदीच्यां

वोदित आदित्ये दक्षिणत उपवीयोपविश्य हस्तावव॒निज्य॒ त्रिराचामेद्भिः परि॒मृज्य॑ स॒कृदु॑प॒स्पृश्य॒ शिर॒श्चक्षु॑षी॒ नासि॑के॒ श्रोत्रे॒ हृद॑यमा॒लभ्य॒ यत्त्रिरा॒चाम॑ति॒ तेन॒ ऋचः॑ प्रीणाति॒ यद्भिः परि॒मृज॑ति॒ तेन॒ यजू॑ꣳषि॒ यथ्स॒कृदु॑प॒स्पृश॑ति॒ तेन॒ सामा॑नि॒ यथ्स॒व्यं पा॒णिं पा॒दौ प्रो॒क्षति॒ यच्छिर॒श्चक्षु॑षी॒ नासि॑के॒ श्रोत्रे॒ हृद॑यमा॒लभ॑ते॒ तेनाथ॑र्वाङ्गि॒रसो॑ ब्राह्म॒णानी॑तिहा॒सान् पु॑रा॒णानि॒ कल्पा॒न्गाथा॑ नाराश॒ꣳसीः प्री॑णाति॒ दर्भा॑णां म॒हदु॑प॒स्तीर्यो॒पस्थं॑ कृ॒त्वा प्राङासी॑नः स्वाध्या॒यमधी॑यीतापां वा ए॒ष ओष॑धीना॒ꣳ रसो॒ यद्दर्भाः॑ सर॑समे॒व ब्रह्म॑ कुरुते दक्षिणोत्त॒रौ पा॒णी पा॒दौ कृ॒त्वा सप॒वित्रा॒वोमिति॒ प्रति॑पद्यत ए॒तद्वै यजु॑स्त्र॒यीं वि॒द्यां प्रत्ये॒षा वागे॒तत्प॑र॒ममक्षरं॒ तदे॒तदृ॒चाऽभ्यु॑क्तमृ॒चो अ॒क्षरे॑ पर॒मे व्यो॑म॒न् यस्मि॑न्दे॒वा अधि॒ विश्वे॑ निषे॒दुर्यस्तन्न वेद॒ किमृ॒चा क॑रिष्यति॒ य इत्तद्वि॒दुस्त इ॒मे समा॑सत॒ इति॒ त्रीने॒व प्रायु॑ङ्क्त भूर्भुवः॒ स्व॑रित्या॑है॒तद्वै वा॒चः स॒त्यं यदे॒व वा॒चः स॒त्यं तत्प्रायु॒ङ्क्ताथ॑ सावि॒त्रीं गा॑य॒त्रीं त्रिरन्वा॑ह प॒च्छो॑ऽर्धर्च॑शोऽनवा॒नꣳ स॑वि॒ता श्रियः॑ प्रसवि॒ता श्रिय॑मे॒वाऽऽप्नो॒त्यथो॑ प्र॒ज्ञात॑यै॒व प्र॑ति॒पदा॒ छन्दा॑ꣳसि॒

प्रतिपद्यते॥१५॥

[११]

ग्रामे मनसा स्वाध्यायमधीयीत दिवा नक्तं वेति ह स्माऽऽह शौच आह्नेय उतारण्येऽबलं उत वाचोत तिष्ठन्नुत व्रजन्नुताऽऽसीन उत शयानोऽधीयीतैव स्वाध्यायं तपस्वी पुण्यो भवति य एवं विद्वान्स्वाध्यायमधीते नमो ब्रह्मणे नमो अस्त्वग्नये नमः पृथिव्यै नम ओषधीभ्यः। नमो वाचे नमो वाचस्पतये नमो विष्णवे बृहते करोमि॥१६॥

[१२]

मध्यन्दिने प्रबलमधीयीतासौ खलु वावैष आदित्यो यद्ब्राह्मणस्तस्मात्तर्हि तेऽक्षिणष्ठं तपति तदेषाऽभ्युक्ता। चित्रं देवानामुदगादनीकं चक्षुर्मित्रस्य वरुणस्याग्नेः। आऽप्रा द्यावापृथिवी अन्तरिक्षꣳ सूर्य आत्मा जगतस्तस्थुषश्चेति स वा एष यज्ञः सद्यः प्रतायते सद्यः सन्तिष्ठते तस्य प्राक् सायमवभृथो नमो

ब्रह्मण इति परिधानीयां त्रिरन्वाहाप उपस्पृश्य गृहानेति ततो यत्किं च ददाति सा दक्षिणा॥१७॥

[१३]

तस्य वा एतस्य यज्ञस्य मेघो हविर्धानं विद्युदग्निर्वर्षꣳ हविः स्तनयित्नुर्वषट्कारो यदवस्फूर्जति सोऽनुवषट्कारो वायुरात्माऽमावास्यां स्विष्टकृद्य एवं विद्वान्मेघे वर्षति विद्योतमाने स्तनयत्यवस्फूर्जति पवमाने वायावमावास्यायाꣳ स्वाध्यायमधीते तप एव तत्तप्यते तपो हि स्वाध्याय इत्युत्तमं नाकꣳ रोहत्युत्तमः समानानां भवति यावन्तꣳ ह वा इमां वित्तस्य पूर्णां ददथ्स्वर्गं लोकं जयति तावन्तं लोकं जयति भूयाꣳसं चाक्षय्यं चाप पुनर्मृत्युं जयति ब्रह्मणः सायुज्यं गच्छति॥१८॥

[१४]

तस्य वा एतस्य यज्ञस्य द्वावनध्यायौ यदात्माऽशुचिर्यद्देशः समृद्धिर्देवतानि

य एवं विद्वान्महारात्र उषस्युदिते व्रजꣳस्तिष्ठन्नासीनः शयानोऽरण्ये ग्रामे वा यावत्तरसꣳ स्वाध्यायमधीते सर्वाँल्लोकाञ्जयति सर्वाँल्लोकाननृणोऽनुसञ्चरति तदेषाभ्युक्ता। अनृणा अस्मिन्ननृणाः परस्मिꣳस्तृतीये लोके अनृणाः स्याम। ये देवयाना उत पितृयाणाः सर्वान्पथो अनृणा आक्षीयेमेत्यग्निं वै जातं पाप्मा जग्राह तं देवा आहुतीभिः पाप्मानमपाघ्नन्नाहुतीनां यज्ञेन यज्ञस्य दक्षिणाभिर्दक्षिणानां ब्राह्मणेन ब्राह्मणस्य छन्दोभिश्छन्दसाꣳ स्वाध्यायेनापहतपाप्मा स्वाध्यायो देवपवित्रं वा एतत्तं योऽनूथ्सृजत्यभागो वाचि भवत्यभागो नाके तदेषाऽभ्युक्ता। यस्तित्याज सखिविदꣳ सखायं न तस्य वाच्यपि भागो अस्ति। यदीꣳ शृणोत्यलकꣳ शृणोति न हि प्रवेद सुकृतस्य पन्थामिति तस्माथ्स्वाध्यायोऽध्येतव्यो यं यं क्रतुमधीते तेन तेनास्येष्टं भवत्यग्नेर्वायोरादित्यस्य सायुज्यं गच्छति तदेषाऽभ्युक्ता। ये अर्वाङुत वा पुराणे वेदं विद्वाꣳसमभितो वदन्त्यादित्यमेव ते परिवदन्ति सर्वे अग्निं द्वितीयं तृतीयं च

ह॒ꣳसमिति॒ यावं॑तीर्वै दे॒वता॒स्ताः सर्वा॑ वेद॒विदि॑ ब्राह्म॒णे व॑सन्ति॒ तस्मा॑द्ब्राह्म॒णेभ्यो॑ वेद॒विद्भ्यो॑ दि॒वे दि॑वे॒ नम॑स्कुर्या॒न्नाश्ली॒लं कीर्त॑येदे॒ता ए॒व दे॒वताः॑ प्रीणाति॥१९॥

[१५]

रिच्य॑त इव॒ वा ए॒ष प्रेव रि॑च्यते॒ यो या॒जय॑ति॒ प्रति॑ वा गृह्णाति॑ या॒जयि॑त्वा प्रतिगृ॒ह्य वाऽन॑श्न॒न्त्रिः स्वा॑ध्या॒यं वे॒दमधी॑यीत त्रिरा॒त्रं वा॑ सावि॒त्रीं गा॑य॒त्रीम॒न्वाति॑रेचयति॒ वरो॒ दक्षि॑णा॒ वरे॑णै॒व वरꣳ॒ स्पृणोत्या॒त्मा हि वरः॑॥२०॥

[१६]

दु॒हे ह॒ वा ए॒ष छन्दा॑ꣳसि॒ यो या॒जय॑ति॒ स येन॑ यज्ञक्र॒तुना॑ या॒जये॒थ्सोऽर॑ण्यं प॒रेत्य॑ शुचौ दे॒शे स्वा॑ध्या॒यमे॒वैन॒मधी॑यन्नासी॒त तस्या॒नश॑नं दी॒क्षा स्था॒नमु॑प॒सद॒ आस॑नꣳ सु॒त्या वाग्जु॒हूर्मन॑ उप॒भृद्धृ॒तिर्ध्रु॒वा प्रा॒णो ह॒विः सामा॑ध्व॒र्युः स वा ए॒ष य॒ज्ञः प्रा॒णद॑क्षि॒णोऽन॑न्तदक्षिणः॒ समृ॑द्धतरः॥२१॥

[१७]

कतिधावकीर्णी प्रविशति चतुर्धेत्याहुर्ब्रह्मवादिनो मरुतः प्राणैरिन्द्रं बलेन बृहस्पतिं ब्रह्मवर्चसेनाग्निमेवेतरेण सर्वेण तस्यैतां प्रायश्चित्तिं विदां चकार सुदेवः काँश्यपो यो ब्रह्मचार्यवकिरेदमावास्यायाꣳ रात्र्यामग्निं प्रणीयोपसमाधाय द्विराज्यस्योपघातं जुहोति कामावकीर्णोऽस्म्यवकीर्णोऽस्मि काम कामाय स्वाहा कामाभिद्रुग्धोऽस्म्यभिद्रुग्धोऽस्मि काम कामाय स्वाहेत्यमृतं वा आज्यममृतमेवाऽऽत्मन्धत्ते हुत्वा प्रयताञ्जलिः कवातिर्यङ्ङग्निमभिमन्त्रयेत सं माऽऽसिञ्चन्तु मरुतः समिन्द्रः सं बृहस्पतिः। सं माऽयमग्निः सिञ्चत्वायुषा च बलेन चाऽऽयुष्मन्तं करोत मेति प्रति हास्मै मरुतः प्राणान्दधति प्रतीन्द्रो बलं प्रति बृहस्पतिर्ब्रह्मवर्चसं प्रत्यग्निरितरथ्सर्वꣳ सर्वतनुर्भूत्वा सर्वमायुरेति त्रिरभिमन्त्रयेत त्रिषत्या हि देवा योऽपूत इव मन्येत स इत्थं जुहुयादित्थमभिमन्त्रयेत पुनीत एवाऽऽत्मानमायुरेवाऽऽत्मन्धत्ते वरो दक्षिणा वरेणैव वरꣳ स्पृणोत्यात्मा हि वरः॥२२॥

[१८]

भूः प्रपद्ये भुवः प्रपद्ये स्वः प्रपद्ये भूर्भुवः स्वः प्रपद्ये ब्रह्म प्रपद्ये ब्रह्मकोशं प्रपद्येऽमृतं प्रपद्येऽमृतकोशं प्रपद्ये चतुर्जालं ब्रह्मकोशं यं मृत्युर्नावपश्यति तं प्रपद्ये देवान् प्रपद्ये देवपुरं प्रपद्ये परीवृतो वरीवृतो ब्रह्मणा वर्मणाऽहं तेजसा कश्यपस्य यस्मै नमस्तच्छिरो धर्मो मूर्धानं ब्रह्मोत्तरा हनुर्यज्ञोऽधरा विष्णुर्हृदयꣳ संवथ्सरः प्रजनमश्विनौ पूर्वपादावत्रिर्मध्यं मित्रावरुणावपरपादावग्निः पुच्छस्य प्रथमं काण्डं तत इन्द्रस्ततः प्रजापतिरभयं चतुर्थꣳ स वा एष दिव्यः शाक्करः शिशुमारस्तꣳ ह य एवं वेदाप पुनर्मृत्युं जयति जयति स्वर्गं लोकं नाध्वनि प्रमीयते नाफ्सु प्रमीयते नाग्नौ प्रमीयते नानपत्यः प्रमीयते लघ्वान्नो भवति ध्रुवस्त्वमसि ध्रुवस्य क्षितमसि त्वं भूतानामधिपतिरसि त्वं भूतानाꣳ श्रेष्ठोऽसि त्वां भूतान्युप पर्यावर्तन्ते नमस्ते नमः सर्वं ते नमो नमः शिशुकुमाराय नमः॥२३॥

[१९]

नमः प्राच्यै दिशे याश्च देवता एतस्यां प्रतिवसन्त्येताभ्यश्च नमो नमो दक्षिणायै दिशे याश्च देवता एतस्यां प्रतिवसन्त्येताभ्यश्च नमो नमः प्रतीच्यै दिशे याश्च देवता एतस्यां प्रतिवसन्त्येताभ्यश्च नमो नम उदीच्यै दिशे याश्च देवता एतस्यां प्रतिवसन्त्येताभ्यश्च नमो नम ऊर्ध्वायै दिशे याश्च देवता एतस्यां प्रतिवसन्त्येताभ्यश्च नमो नमोऽधरायै दिशे याश्च देवता एतस्यां प्रतिवसन्त्येताभ्यश्च नमो नमोऽवान्तरायै दिशे याश्च देवता एतस्यां प्रतिवसन्त्येताभ्यश्च नमो नमो गङ्गायमुनयोर्मध्ये ये वसन्ति ते मे प्रसन्नात्मानश्चिरं जीवितं वर्धयन्ति नमो गङ्गायमुनयोर्मुनिभ्यश्च नमो नमो गङ्गायमुनयोर्मुनिभ्यश्च नमः॥२४॥

[२०]

ॐ नमो ब्रह्मणे नमो अस्त्वग्नये नमः पृथिव्यै नम ओषधीभ्यः। नमो वाचे नमो वाचस्पतये नमो विष्णवे बृहते करोमि॥

॥ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

॥ तृतीयः प्रश्नः ॥

ॐ तच्छं॒ योरावृ॑णीमहे। गा॒तुं य॒ज्ञाय॑। गा॒तुं य॒ज्ञप॑तये। दैवीः॑ स्व॒स्तिर॑स्तु नः। स्व॒स्तिर्मानु॑षेभ्यः। ऊ॒र्ध्वं जि॑गातु भेष॒जम्। शं नो॑ अस्तु द्वि॒पदे॑। शं चतु॑ष्पदे। ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑॥

चित्तिः॒ स्रुक्। चि॒त्तमाज्यम्॑। वाग्वेदिः॑। आधी॑तं ब॒र्हिः। केतो॑ अ॒ग्निः। विज्ञा॑तम॒ग्निः। वाक्प॑ति॒र्होता॑। मन॑ उपव॒क्ता। प्रा॒णो ह॒विः। सामा॑ध्व॒र्युः। वाच॑स्पते विधे नामन्। वि॒धेम॑ ते॒ नाम॑। वि॒धेस्त्वम॒स्माकं॒ नाम॑। वा॒चस्पतिः॒ सोमं॑ पिबतु। आऽस्मासु॑ नृ॒म्णन्धा॒थ्स्वाहा॑॥१॥

अ॒ध्व॒र्युः पश्च॑ च॥ [१]

पृ॒थि॒वी होता॑। द्यौर॑ध्व॒र्युः। रु॒द्रोऽग्नी॑त्। बृह॒स्पति॑रुपव॒क्ता। वाच॑स्पते वा॒चो वी॒र्येण॑। सम्भृ॑ततमे॒नाय॑क्ष्यसे। यज॑मानाय॒ वार्यम्॑। आसुव॒स्कर॑स्मै। वा॒चस्पतिः॒ सोमं॑ पिबतु। ज॒जन॒दिन्द्र॑मिन्द्रि॒याय॒ स्वाहा॑॥२॥

पृथिवी होता दश॥ [२]

अग्निर्होता। अश्विनाऽध्वर्यू। त्वष्टाऽग्नीत्। मित्र उपवक्ता। सोमः सोमस्य पुरोगाः। शुक्रः शुक्रस्य पुरोगाः। श्रातास्त इन्द्र सोमाः। वातापेर्हवनश्रुतः स्वाहा॥ ३॥

अग्निर्होताऽष्टौ॥ [३]

सूर्य ते चक्षुः। वात प्राणः। द्यां पृष्ठम्। अन्तरिक्षमात्मा। अङ्गैर्यज्ञम्। पृथिवीꣳ शरीरैः। वाचस्पतेऽच्छिद्रया वाचा। अच्छिद्रया जुह्वा। दिवि देवावृधꣳ होत्रा मेरयस्व स्वाहा॥ ४॥

सूर्य ते नव॥ [४]

महाहविर्होता। सत्यहविरध्वर्युः। अच्युतपाजा अग्नीत्। अच्युतमना उपवक्ता। अनाधृष्यश्चाप्रतिधृष्यश्च यज्ञस्याभिगरौ। अयास्य उद्गाता। वाचस्पते हृद्विधे नामन्। विधेम ते नाम। विधेस्त्वमस्माकं नाम। वाचस्पतिः सोममपात्। मा दैव्यस्तन्तुश्छेदि मा मनुष्यः। नमो दिवे। नमः पृथिव्यै स्वाहा॥ ५॥

अपात्रीणि च॥ [५]

वाग्घोता॑। दीक्षा पत्नी॑। वातो॑ऽध्वर्युः। आपो॑ऽभिगरः। मनो॑ हविः। तप॑सि जुहोमि। भूर्भुवः सुवः॑। ब्रह्म॑ स्वयम्भु। ब्रह्म॑णे स्वयम्भुवे स्वाहा॑॥६॥

वाग्घोता नव॑॥ [६]

ब्राह्मण एक॑होता। स यज्ञः। स मे॑ ददातु प्रजां पशून्पुष्टिं यशः॑। यज्ञश्च॑ मे भूयात्। अग्निर्द्विहो॑ता। स भर्ता। स मे॑ ददातु प्रजां पशून्पुष्टिं यशः॑। भर्ता च॑ मे भूयात्। पृथिवी त्रिहो॑ता। स प्र॑तिष्ठा॥७॥

स मे॑ ददातु प्रजां पशून्पुष्टिं यशः॑। प्रतिष्ठा च॑ मे भूयात्। अन्तरि॑क्षं चतुर्होता। स विष्ठाः। स मे॑ ददातु प्रजां पशून्पुष्टिं यशः॑। विष्ठाश्च॑ मे भूयात्। वायुः पञ्च॑होता। स प्राणः। स मे॑ ददातु प्रजां पशून्पुष्टिं यशः॑। प्राणश्च॑ मे भूयात्॥८॥

चन्द्रमाः षड्हो॑ता। स ऋतून्क॑ल्पयाति। स मे॑ ददातु प्रजां पशून्पुष्टिं यशः॑। ऋतव॑श्च मे कल्पन्ताम्। अन्नꣳ सप्तहो॑ता। स प्राणस्य॑ प्राणः। स मे॑ ददातु प्रजां पशून्पुष्टिं यशः॑। प्राणस्य॑ च मे प्राणो भू॑यात्। द्यौरष्टहो॑ता। सो॑ऽनाधृष्यः॥९॥

स मे॑ ददातु प्र॒जां प॒शून्पुष्टिं॒ यशः॑। अ॒नाधृ॒ष्यश्च॑ भूयासम्। आ॒दि॒त्यो नव॑होता। स तेज॒स्वी। स मे॑ ददातु प्र॒जां प॒शून्पुष्टिं॒ यशः॑। ते॒ज॒स्वी च॑ भूयासम्। प्र॒जाप॑तिर्दश॑होता। स इ॒दꣳ सर्वम्॑। स मे॑ ददातु प्र॒जां प॒शून्पुष्टिं॒ यशः॑। सर्वं॑ च मे भूयात्॥१०॥

प्र॒ति॒ष्ठा प्रा॒णश्च॑ मे भूयादनाधृ॒ष्यः सर्वं॑ च मे भूयात्॥ [७]

अ॒ग्निर्यजु॑र्भिः। स॒वि॒ता स्तोमैः॑। इन्द्र॑ उक्थाम॒दैः। मि॒त्रावरु॑णावा॒शिषा॑। अङ्गि॑रसो॒ धिष्णि॑यैर॒ग्निभिः॑। म॒रुतः॑ सदोहविर्धा॒नाभ्या॑म्। आपः॒ प्रोक्ष॑णीभिः। ओष॑धयो ब॒र्॒हिषा॑। अदि॑ति॒र्वेद्या॑। सोमो॑ दी॒क्षया॑॥११॥

त्वष्टे॒ध्मेन॑। विष्णु॑र्य॒ज्ञेन॑। वस॑व॒ आज्ये॑न। आ॒दि॒त्या दक्षि॑णाभिः। विश्वे॑ दे॒वा ऊ॒र्जा। पू॒षा स्व॑गाका॒रेण॑। बृह॒स्पतिः॑ पुरो॒धया॑। प्र॒जाप॑तिरुद्गी॒थेन॑। अ॒न्तरि॑क्षं प॒वित्रे॑ण। वा॒युः पात्रैः॑। अ॒हꣳ श्र॒द्धया॑॥१२॥

दी॒क्षया॒ पात्रै॒रेकं॑ च॥ [८]

सेनेन्द्रस्य। धेना बृहस्पतेः। पत्थ्या पूष्णः। वाग्वायोः। दीक्षा सोमस्य। पृथिव्यग्नेः। वसूनां गायत्री। रुद्राणां त्रिष्टुक्। आदित्यानां जगती। विष्णोरनुष्टुक्॥१३॥

वरुणस्य विराट्। यज्ञस्य पङ्क्तिः। प्रजापतेरनुमतिः। मित्रस्य श्रद्धा। सवितुः प्रसूतिः। सूर्यस्य मरीचिः। चन्द्रमसो रोहिणी। ऋषीणामरुन्धती। पर्जन्यस्य विद्युत्। चतस्रो दिशः। चतस्रोऽवान्तरदिशाः। अहश्च रात्रिश्च। कृषिश्च वृष्टिश्च। त्विषिश्चापचितिश्च। आपश्चौषधयश्च। ऊर्क्च सूनृता च देवानां पत्नयः॥१४॥

अनुष्टुग्दिशः षट्॥ [९]

देवस्य त्वा सवितुः प्रसवे। अश्विनोर्बाहुभ्याम्। पूष्णो हस्ताभ्यां प्रतिगृह्णामि। राजा त्वा वरुणो नयतु देवि दक्षिणेऽग्नये हिरण्यम्। तेनामृतत्वमश्याम्। वयो दात्रे। मयो मह्यमस्तु प्रतिग्रहीत्रे। क इदं कस्मा अदात्। कामः कामाय। कामो दाता॥१५॥

कामः प्रतिग्रहीता। कामꣳ समुद्रमाविश। कामेन त्वा प्रतिगृह्णामि। कामैतत्ते। एषा ते काम दक्षिणा। उत्तानस्त्वाङ्गीरसः प्रतिगृह्णातु। सोमाय वासः। रुद्राय गाम्। वरुणायाश्वम्। प्रजापतये पुरुषम्॥१६॥

मनवे तल्पम्। त्वष्टेऽजाम्। पूष्णेऽविम्। निर्ऋत्या अश्वतरगर्दभौ। हिमवतो हस्तिनम्। गन्धर्वाप्सराभ्यः स्रगलं करणे। विश्वेभ्यो देवेभ्यो धान्यम्। वाचेऽन्नम्। ब्रह्मण ओदनम्। समुद्रायापः॥१७॥

उत्तानायाङ्गीरसायानः। वैश्वानराय रथम्। वैश्वानरः प्रत्नथा नाकमारुहत्। दिवः पृष्ठं भन्दमानः सुमन्मभिः। स पूर्ववज्जनयञ्जन्तवे धनम्। समानमज्मा परियाति जागृविः। राजा त्वा वरुणो नयतु देवि दक्षिणे वैश्वानराय रथम्। तेनामृतत्वमश्याम्। वयो दात्रे। मयो मह्यमस्तु प्रतिग्रहीत्रे॥१८॥

क इदं कस्मा अदात्। कामः कामाय। कामो दाता। कामः प्रतिग्रहीता। कामꣳ समुद्रमा विश। कामेन त्वा प्रतिगृह्णामि। कामैतत्ते। एषा ते काम दक्षिणा।

उत्तानस्त्वाङ्गीरसः प्रतिगृह्णातु॥१९॥

दाता पुरुषमपः प्रतिग्रहीत्रे नव च॥ [१०]

सुवर्णं घर्मं परिवेद वेनम्। इन्द्रस्यात्मानं दशधा चरन्तम्। अन्तः समुद्रे मनसा चरन्तम्। ब्रह्मान्वविन्दद्दशहोतारमर्णे। अन्तः प्रविष्टः शास्ता जनानाम्। एकः सन्बहुधा विचारः। शतꣳ शुक्राणि यत्रैकं भवन्ति। सर्वे वेदा यत्रैकं भवन्ति। सर्वे होतारो यत्रैकं भवन्ति। समानसीन आत्मा जनानाम्॥२०॥

अन्तः प्रविष्टः शास्ता जनानाꣳ सर्वात्मा। सर्वाः प्रजा यत्रैकं भवन्ति। चतुर्होतारो यत्र सम्पदं गच्छन्ति देवैः। समानसीन आत्मा जनानाम्। ब्रह्मेन्द्रमग्निं जगतः प्रतिष्ठाम्। दिव आत्मानꣳ सवितारं बृहस्पतिम्। चतुर्होतारं प्रदिशोऽनुक्लृप्तम्। वाचो वीर्यं तपसाऽन्वविन्दत्। अन्तः प्रविष्टं कर्तारमेतम्। त्वष्टारꣳ रूपाणि विकुर्वन्तं विपश्चिम्॥२१॥

अ॒मृत॑स्य प्रा॒णं य॒ज्ञमे॒तम्। चतु॑र्होतृणामा॒त्मानं॑ क॒वयो॒ निचि॑क्युः। अ॒न्तः प्रवि॑ष्टं क॒र्तार॑मे॒तम्। दे॒वानां॒ बन्धु॒ निहि॑तं॒ गुहा॑सु। अ॒मृते॑न क्लृप्तं य॒ज्ञमे॒तम्। चतु॑र्होतृणामा॒त्मानं॑ क॒वयो॒ निचि॑क्युः। श॒तं नि॒युतः॒ परि॑वेद॒ विश्वा॑ वि॒श्ववा॑रः। विश्व॑मि॒दं वृ॑णाति। इन्द्र॑स्या॒त्मा निहि॑तः॒ पञ्च॑होता। अ॒मृतं॑ दे॒वाना॒मायुः॑ प्र॒जाना॑म्॥२२॥

इन्द्र॒ꣳ राजा॑नꣳ सवि॒तार॑मे॒तम्। वा॒योरा॒त्मानं॑ क॒वयो॒ निचि॑क्युः। र॒श्मिꣳ र॑श्मी॒नां मध्ये॒ तप॑न्तम्। ऋ॒तस्य॑ प॒दे क॒वयो॒ निपा॑न्ति। य आ॑ण्डको॒शे भुव॑नं बि॒भर्ति॑। अनि॑र्भिण्णः॒ सन्नथ॑ लो॒कान् वि॒चष्टे॑। यस्या॑ण्डको॒शꣳ शुष्म॑मा॒हुः प्रा॒णमुल्ब॑म्। तेन॑ क्लृप्तो॑ऽमृते॑ना॒हम॑स्मि। सु॒वर्णं॒ कोश॒ꣳ रज॑सा॒ परी॑वृतम्। दे॒वानां॑ वसु॒धानीं॑ वि॒राजम्॑॥२३॥

अ॒मृत॑स्य पू॒र्णान्तामु॑ क॒लां विच॑क्षते। पाद॒ꣳ षड्ढो॑तु॒र्न किला॑विविथ्से। येन॒र्तवः॑ पञ्च॒धोत क्लृ॒प्ताः। उ॒त वा॑ ष॒ड्वा मन॒सोत क्लृ॒प्ताः। तꣳ षड्ढो॑तारमृ॒तुभि॒ः कल्प॑मानम्।

ऋतस्य॑ प॒दे क॒वयो॒ निपा॑न्ति। अ॒न्तः प्रवि॑ष्टं क॒र्तार॑मे॒तम्। अ॒न्तश्च॒न्द्रम॑सि॒ मन॑सा॒ चर॑न्तम्। स॒हैव सन्तं॒ न विजा॑नन्ति दे॒वाः। इन्द्र॑स्या॒त्मानꣳ॑ शत॒धा चर॑न्तम्॥२४॥

इन्द्रो॒ राजा॒ जग॑तो॒ य ईशे॑। स॒प्तहो॑ता सप्त॒धा विक्लृ॑प्तः। परे॑ण॒ तन्तुं॑ परिषि॒च्यमा॑नम्। अ॒न्तरा॑दि॒त्ये मन॑सा॒ चर॑न्तम्। दे॒वाना॒ꣳ हृद॑यं॒ ब्रह्मान्व॑विन्दत्। ब्रह्मै॒तद्ब्रह्म॑ण॒ उज्ज॑भार। अ॒र्कꣳ श्रोत॑न्तꣳ सरि॒रस्य॒ मध्ये॑। आ यस्मि॑न्थ्स॒प्त पेर॑वः। मेह॑न्ति बहु॒लाꣳ श्रियम्॑। ब॒ह्वश्वामि॑न्द्र॒ गोम॑तीम्॥२५॥

अच्यु॑तां बहु॒लाꣳ श्रियम्॑। स हरि॑र्वसु॒वित्त॑मः। पे॒रुरिन्द्रा॑य पिन्वते। ब॒ह्वश्वामि॑न्द्र॒ गोम॑तीम्। अच्यु॑तां बहु॒लाꣳ श्रियम्॑। मह्य॒मिन्द्रो॒ नियच्छतु। श॒तꣳ श॒ता अ॑स्य यु॒क्ता हरी॑णाम्। अ॒र्वाङा या॑तु॒ वसु॑भी र॒श्मिरिन्द्रः॑। प्रमꣳह॑माणो बहु॒लाꣳ श्रियम्॑। र॒श्मिरिन्द्रः॑ सवि॒ता मे॒ नियच्छतु॥२६॥

घृ॒तं तेजो॒ मधु॑मदिन्द्रि॒यम्। मय्य॒यम॒ग्निर्द॑धातु। हरिः॑ पत॒ङ्गः प॑ट॒री सु॑प॒र्णः। दि॒वि॒क्षयो॒ नभ॑सा॒ य एति॑। स न॒ इन्द्रः॑ कामव॒रं द॑दातु। पश्चा॑रं च॒क्रं परि॑वर्तते

पृथु। हिरण्यज्योतिः सरिरस्य मध्ये। अजस्रं ज्योतिर्नभसा सर्पदेति। स न इन्द्रः कामवरं ददातु। सप्त युञ्जन्ति रथमेकचक्रम्॥२७॥

एको अश्वो वहति सप्तनामा। त्रिनाभि चक्रमजरमनर्वम्। येनेमा विश्वा भुवनानि तस्थुः। भद्रं पश्यन्त उपसेदुरग्रे। तपो दीक्षामृषयः सुवर्विदः। ततः क्षत्रं बलमोजश्च जातम्। तदस्मै देवा अभि सन्नमन्तु। श्वेतꣳ रश्मिं बोभुज्यमानम्। अपां नेतारं भुवनस्य गोपाम्। इन्द्रं निचिक्युः परमे व्योमन्॥२८॥

रोहिणीः पिङ्गला एकरूपाः। क्षरन्तीः पिङ्गला एकरूपाः। शतꣳ सहस्राणि प्रयुतानि नाव्यानाम्। अयं यः श्वेतो रश्मिः। परि सर्वमिदं जगत्। प्रजां पशून्धनानि। अस्माकं ददातु। श्वेतो रश्मिः परि सर्वं बभूव। सुवन्मह्यं पशून् विश्वरूपान्। पतङ्गमक्तमसुरस्य मायया॥२९॥

हृदा पश्यन्ति मनसा मनीषिणः। समुद्रे अन्तः कवयो विचक्षते। मरीचीनां पदमिच्छन्ति वेधसः। पतङ्गो वाचं मनसा बिभर्ति। तां गन्धर्वोऽवदद्गर्भे अन्तः।

तां द्योतमानाꣳ स्वर्यं मनीषाम्। ऋतस्य पदे कवयो निपान्ति। ये ग्राम्याः पशवो विश्वरूपाः। विरूपाः सन्तो बहुधैकरूपाः। अग्निस्ताꣳ अग्रे प्रमुमोक्तु देवः॥३०॥

प्रजापतिः प्रजया संविदानः। वीतꣳ स्तुकेस्तुके। युवमस्मासु नियच्छतम्। प्र प्र यज्ञपतिन्तिर। ये ग्राम्याः पशवो विश्वरूपाः। विरूपाः सन्तो बहुधैकरूपाः। तेषाꣳ सप्तानामिह रन्तिरस्तु। रायस्पोषाय सुप्रजास्त्वाय सुवीर्याय। य आरण्याः पशवो विश्वरूपाः। विरूपाः सन्तो बहुधैकरूपाः। वायुस्ताꣳ अग्रे प्रमुमोक्तु देवः। प्रजापतिः प्रजया संविदानः। इडायै सृप्तं घृतवच्चराचरम्। देवा अन्वविन्दन्गुहा हितम्। य आरण्याः पशवो विश्वरूपाः। विरूपाः सन्तो बहुधैकरूपाः। तेषाꣳ सप्तानामिह रन्तिरस्तु। रायस्पोषाय सुप्रजास्त्वाय सुवीर्याय॥३१॥

आत्मा जनानां विकुर्वन्तं विपश्चिं प्रजानां वसुधानीं विराजं चरन्तं गोमतीं मे नियच्छत्वेकचक्रं व्योमन्मायया देव एकरूपा अष्टौ च॥ [११]

सहस्रशीर्षा पुरुषः। सहस्राक्षः सहस्रपात्। स भूमिं विश्वतो वृत्वा।

अत्यतिष्ठद्दशाङ्गुलम्। पुरुष एवेदꣳ सर्वम्। यद्भूतं यच्च भव्यम्। उतामृतत्वस्येशानः। यदन्नेनातिरोहति। एतावानस्य महिमा। अतो ज्यायाꣳश्च पूरुषः॥३२॥

पादोऽस्य विश्वा भूतानि। त्रिपादस्यामृतं दिवि। त्रिपादूर्ध्व उदैत्पुरुषः। पादोऽस्येहाभवात्पुनः। ततो विष्वङ्व्यक्रामत्। साशनानशने अभि। तस्माद्विराडजायत। विराजो अधि पूरुषः। स जातो अत्यरिच्यत। पश्चाद्भूमिमथो पुरः॥३३॥

यत्पुरुषेण हविषा। देवा यज्ञमतन्वत। वसन्तो अस्यासीदाज्यम्। ग्रीष्म इध्मः शरद्धविः। सप्तास्यासन्परिधयः। त्रिः सप्त समिधः कृताः। देवा यद्यज्ञं तन्वानाः। अबध्नन्पुरुषं पशुम्। तं यज्ञं बर्हिषि प्रौक्षन्। पुरुषं जातमग्रतः॥३४॥

तेन देवा अयजन्त। साध्या ऋषयश्च ये। तस्माद्यज्ञात्सर्वहुतः। सम्भृतं पृषदाज्यम्। पशूꣳस्ताꣳश्चक्रे वायव्यान्। आरण्यान्ग्राम्याश्च ये। तस्माद्यज्ञात्सर्वहुतः। ऋचः सामानि जज्ञिरे। छन्दाꣳसि जज्ञिरे तस्मात्। यजुस्तस्मादजायत॥३५॥

तस्मा॒दश्वा॑ अजायन्त। ये के चो॑भ॒यादत॑ः। गावो॑ ह जज्ञिरे॒ तस्मा॑त्। तस्मा॑ज्जा॒ता अ॑जा॒वय॑ः। यत्पुरु॑षं॒ व्य॑दधुः। क॒ति॒धा व्य॑कल्पयन्। मुखं॒ किम॑स्य॒ कौ बा॒हू। कावू॒रू पादा॑वुच्येते। ब्रा॒ह्म॒णोऽ॑स्य॒ मुख॑मासीत्। बा॒हू रा॑ज॒न्य॑ः कृ॒तः॥३६॥

ऊ॒रू तद॑स्य॒ यद्वैश्य॑ः। प॒द्भ्याꣳ शू॒द्रो अ॑जायत। च॒न्द्रमा॒ मन॑सो जा॒तः। चक्षो॒ः सूर्यो॑ अजायत। मुखा॒दिन्द्र॑श्चा॒ग्निश्च॑। प्रा॒णाद्वा॒युर॑जायत। नाभ्या॑ आसीद॒न्तरि॑क्षम्। शी॒र्ष्णो द्यौः सम॑वर्तत। प॒द्भ्यां भूमि॒र्दिश॒ः श्रोत्रा॑त्। तथा॑ लो॒काꣳ अ॑कल्पयन्॥३७॥

वेदा॒हमे॒तं पुरु॑षं म॒हान्तम्॑। आ॒दि॒त्यव॑र्णं॒ तम॑स॒स्तु पा॒रे। सर्वा॑णि रू॒पाणि॑ वि॒चित्य॒ धीर॑ः। नामा॑नि कृ॒त्वाऽभि॒वद॒न् यदास्ते॑। धा॒ता पु॒रस्ता॒द्यमु॑दाज॒हार॑। श॒क्रः प्रवि॒द्वान्प्र॒दिश॒श्चत॑स्रः। तमे॒वं वि॒द्वान॒मृत॑ इ॒ह भ॑वति। नान्यः पन्था॒ अय॑नाय विद्यते। य॒ज्ञेन॑ य॒ज्ञम॑यजन्त दे॒वाः। तानि॒ धर्मा॑णि प्रथ॒मान्या॑सन्। ते ह॒ नाकं॑ महि॒मानः॑ सचन्ते। यत्र॒ पूर्वे॑ सा॒ध्याः सन्ति॑ दे॒वाः॥३८॥

पूरु॑षः पुरो॑ऽग्र॒तोऽ॑जायत कृ॒तोऽ॑कल्पयन्नासं॒ द्वे च॑ (ज्यायान॒धि पूरु॑षः। अ॒न्यत्र॒ पुरु॑षः॥)॥ [१२]

अद्भ्यः सम्भूतः पृथिव्यै रसाच्च। विश्वकर्मणः समवर्तताधि। तस्य त्वष्टा विदधद्रूपमेति। तत्पुरुषस्य विश्वमाजानमग्रे। वेदाहमेतं पुरुषं महान्तम्। आदित्यवर्णं तमसः परस्तात्। तमेवं विद्वानमृत इह भवति। नान्यः पन्था विद्यतेऽयनाय। प्रजापतिश्चरति गर्भे अन्तः। अजायमानो बहुधा विजायते॥३९॥

तस्य धीराः परिजानन्ति योनिम्। मरीचीनां पदमिच्छन्ति वेधसः। यो देवेभ्य आतपति। यो देवानां पुरोहितः। पूर्वो यो देवेभ्यो जातः। नमो रुचाय ब्राह्मये। रुचं ब्राह्मं जनयन्तः। देवा अग्रे तदब्रुवन्। यस्त्वैवं ब्राह्मणो विद्यात्। तस्य देवा असन्वशे। ह्रीश्च ते लक्ष्मीश्च पत्न्यौ। अहोरात्रे पार्श्वे। नक्षत्राणि रूपम्। अश्विनौ व्यात्तम्। इष्टं मनिषाण। अमुं मनिषाण। सर्वं मनिषाण॥४०॥

जायते वशे सप्त च॥ [१३]

भर्ता सन्नियमाणो बिभर्ति। एको देवो बहुधा निविष्टः। यदा भारं तन्द्रयते स भर्तुम्। निधाय भारं पुनरस्तमेति। तमेव मृत्युममृतं तमाहुः। तं भर्तारं तमु

गोप्तारमाहुः। स भृतो भ्रियमाणो बिभर्ति। य एनं वेद सत्येन भर्तुम्। सद्यो जातमुत जहात्येषः। उतो जरन्तं न जहात्येकम्॥४१॥

उतो बहूनेकमहर्जहार। अतन्द्रो देवः सदमेव प्रार्थः। यस्तद्वेद यत आबभूव। सन्धां च या सन्दधे ब्रह्मणैषः। रमते तस्मिन्नुत जीर्णे शयाने। नैनं जहात्यहः सु पूर्व्येषु। त्वामापो अनु सर्वाश्चरन्ति जानतीः। वत्सं पयसा पुनानाः। त्वमग्निं हव्यवाहं समिन्थ्से। त्वं भर्ता मातरिश्वा प्रजानाम्॥४२॥

त्वं यज्ञस्त्वमुवेवासि सोमः। तव देवा हवमायन्ति सर्वे। त्वमेकोऽसि बहूननुप्रविष्टः। नमस्ते अस्तु सुहवो म एधि। नमो वामस्तु शृणुतं हवं मे। प्राणापानावजिरं सञ्चरन्तौ। ह्वयामि वां ब्रह्मणा तूर्तमेतम्। यो मां द्वेष्टि तं जहितं युवाना। प्राणापानौ संविदानौ जहितम्। अमुष्यासुनामा सङ्गसाथाम्॥४३॥

तं मे देवा ब्रह्मणा संविदानौ। वधायं दत्तं तमहं हनामि। असञ्जजान सत आबभूव। यं यं जजान स उ गोपो अस्य। यदा भारं तन्द्रयते स भर्तुम्।

परास्य भारं पुनरस्तमेति। तद्वै त्वं प्राणो अभवः। महान्भोगः प्रजापतेः। भुजः करिष्यमाणः। यद्देवान्प्राणयो नव॥४४॥

एकं प्रजानाँङ्गसाथां नव॥ [१४]

हरिꣳ हरन्तमनुयन्ति देवाः। विश्वस्येशानं वृषभं मतीनाम्। ब्रह्म सरूपमनुमेदमागात्। अयनं मा विवधीर्विक्रमस्व। मा छिदो मृत्यो मा वधीः। मा मे बलं विवृहो मा प्रमोषीः। प्रजां मा मे रीरिष आयुरुग्र। नृचक्षसं त्वा हविषा विधेम। सद्यश्चकमानाय। प्रवेपानाय मृत्यवे॥४५॥

प्रास्मा आशा अश्रृण्वन्। कामेनाजनयन्पुनः। कामेन मे काम आगात्। हृदयाद्धृदयं मृत्योः। यदमीषामदः प्रियम्। तदैतूपमामभि। परं मृत्यो अनु परेहि पन्थाम्। यस्ते स्व इतरो देवयानात्। चक्षुष्मते शृण्वते ते ब्रवीमि। मा नः प्रजाꣳ रीरिषो मोत वीरान्। प्र पूर्व्यं मनसा वन्दमानः। नाधमानो वृषभं चर्षणीनाम्। यः प्रजानामेकराण्मानुषीणाम्। मृत्युं यजे प्रथमजामृतस्य॥४६॥

मृत्यवे वीराꣳश्चत्वारिं च॥ [१५]

त॒रणि॑र्वि॒श्वद॑र्शतो ज्योति॒ष्कृद॑सि सूर्य। विश्व॒मा भा॑सि रोच॒नम्। उ॒प॒या॒मगृ॑हीतोऽसि॒ सूर्या॑य त्वा॒ भ्राज॑स्वत ए॒ष ते॒ योनि॒ः सूर्या॑य त्वा॒ भ्राज॑स्वते॥४७॥

[१६]

आ प्या॑यस्व मदिन्तम॒ सोम॒ विश्वा॑भिरू॒तिभि॑ः। भवा॑ नः स॒प्रथ॑स्तमः॥४८॥

[१७]

ई॒युष्टे ये पूर्व॑तरा॒मप॑श्यन् व्यु॒च्छन्ती॑मु॒षस॒ं मर्त्या॑सः। अ॒स्माभि॑रू॒ नु प्र॑ति॒चक्ष्या॑ऽभू॒दो ते य॑न्ति॒ ये अ॑प॒रीषु॒ पश्यान्॑॥४९॥

[१८]

ज्योति॑ष्मतीं त्वा सादयामि ज्योति॒ष्कृत॑ं त्वा सादयामि ज्योति॒र्विद॑ं त्वा सादयामि॒ भास्व॑तीं त्वा सादयामि॒ ज्वल॑न्तीं त्वा सादयामि मल्मला॒भव॑न्तीं त्वा सादयामि॒ दीप्य॑मानां त्वा सादयामि॒ रोच॑मानां त्वा सादया॒म्यज॑स्रां त्वा सादयामि

बृ॒हज्ज्योति॑षं त्वा सादयामि बो॒धय॑न्तीं त्वा सादयामि॒ जाग्र॑तीं त्वा सादयामि॥५०॥

[१९]

प्र॒या॒साय॒ स्वाहा॑ऽऽया॒साय॒ स्वाहा॑ विया॒साय॒ स्वाहा॑ संया॒साय॒ स्वाहो॑द्या॒साय॒ स्वाहा॑ऽवया॒साय॒ स्वाहा॑ शु॒चे स्वाहा॒ शोका॑य॒ स्वाहा॑ तप्य॒त्वै स्वाहा॒ तप॑ते॒ स्वाहा॑ ब्रह्महत्या॒यै॒ स्वाहा॒ सर्व॑स्मै॒ स्वाहा॑॥५१॥

[२०]

चि॒त्तꣳ स॑न्ता॒नेन॑ भ॒वं य॒क्ना रु॒द्रन्तनि॑म्ना पशु॒पतिꣳ॑ स्थूलहृद॒येना॒ग्निꣳ हृद॑येन रु॒द्रं लोहि॑तेन श॒र्वं मत॑स्नाभ्यां महादे॒वम॒न्तः पार्श्वेनौषिष्ठ॒हनꣳ॑ शिङ्गीनिको॒श्याभ्याम्॥५२॥

[२१]

तच्छं॒ योरावृ॑णीमहे। गा॒तुं य॒ज्ञाय॑। गा॒तुं य॒ज्ञप॑तये। दैवीः॑ स्व॒स्तिर॑स्तु नः।

स्व॒स्तिर्मानु॑षेभ्यः। ऊ॒र्ध्वं जि॑गातु भेष॒जम्। शं नो॑ अस्तु द्वि॒पदे॑। शं चतु॑ष्पदे। ॐ शान्ति॒ः शान्ति॒ः शान्ति॑ः॥

॥ चतुर्थः प्रश्नः ॥

नमो॑ वा॒चे या चो॑दि॒ता या चानु॑दिता॒ तस्यै॑ वा॒चे नमो॒ नमो॑ वा॒चे नमो॑ वा॒चस्पत॑ये॒ नम॒ ऋषि॑भ्यो मन्त्र॒कृद्भ्यो॒ मन्त्र॑पतिभ्यो॒ मा मामृष॑यो मन्त्र॒कृतो॑ मन्त्र॒पत॑यः परा॑दु॒र्माहमृषी॑न्मन्त्र॒कृतो॑ मन्त्र॒पती॒न्परा॑दां वैश्वदे॒वीं वाच॑मुद्यास॒ꣳ शि॒वामद॑स्तां॒ जुष्टां॑ दे॒वेभ्यः॒ शर्म॑ मे॒ द्यौः शर्म॑ पृथि॒वी शर्म॒ विश्व॑मि॒दं जग॑त्। शर्म॑ च॒न्द्रश्च॒ सूर्य॑श्च॒ शर्म॑ ब्रह्मप्रजाप॒ती। भू॒तं व॑दिष्ये॒ भुव॑नं वदिष्ये॒ तेजो॑ वदिष्ये॒ यशो॑ वदिष्ये॒ तपो॑ वदिष्ये॒ ब्रह्म॑ वदिष्ये स॒त्यं व॑दिष्ये॒ तस्मा॑ अ॒हमि॒दमु॑प॒स्तर॑ण॒मुप॑स्तृण उप॒स्तर॑णं मे प्र॒जायै॑ पशू॒नां भू॑यादुप॒स्तर॑णम॒हं प्र॒जायै॑ पशू॒नां भू॑यासं॒ प्राणा॑पानौ मृ॒त्योर्मा॑ पातं॒ प्राणा॑पानौ॒ मा मा॑ हासिष्टं॒ मधु॑ मनिष्ये॒ मधु॑ जनिष्ये॒ मधु॑ वक्ष्यामि॒ मधु॑ वदिष्यामि॒ मधु॑मतीं दे॒वेभ्यो॒ वाच॑मुद्यास॒ꣳ शुश्रू॑षेण्यां॑ मनु॒ष्ये॑भ्य॒स्तं मा॑ दे॒वा अ॑वन्तु शो॒भायै॑ पि॒तरोऽनु॑मदन्तु। ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑॥

नमो॑ वा॒चे या चो॑दि॒ता या चानु॑दिता॒ तस्यै॑ वा॒चे नमो॒ नमो॑ वा॒चे नमो॑

वा॒चस्पत॑ये॒ नम॒ ऋषि॑भ्यो मन्त्र॒कृद्भ्यो॒ मन्त्र॑पतिभ्यो॒ मा मामृष॑यो मन्त्र॒कृतो॑ मन्त्र॒पत॑यः परा॑दु॒र्माहमृषी॑न्मन्त्र॒कृतो॑ मन्त्र॒पती॒न्परा॑दां वैश्वदे॒वीं वाच॑मुद्यास॒ꣳ शि॒वामद॑स्तां॒ जुष्टां॑ दे॒वेभ्यः॒ शर्म॑ मे॒ द्यौः शर्म॑ पृथि॒वी शर्म॒ विश्व॑मि॒दं जग॑त्। शर्म॑ च॒न्द्रश्च॒ सूर्य॑श्च॒ शर्म॑ ब्रह्मप्रजाप॒ती। भू॒तं व॑दिष्ये॒ भुव॑नं वदिष्ये॒ तेजो॑ वदिष्ये॒ यशो॑ वदिष्ये॒ तपो॑ वदिष्ये॒ ब्रह्म॑ वदिष्ये स॒त्यं व॑दिष्ये॒ तस्मा॑ अ॒हमि॒दमु॑प॒स्तर॑ण॒मुप॑स्तृण उप॒स्तर॑णं मे प्र॒जायै॑ पशू॒नां भू॑यादुप॒स्तर॑णम॒हं प्र॒जायै॑ पशू॒नां भू॑यासं॒ प्राणा॑पानौ मृ॒त्योर्मा॑ पातं॒ प्राणा॑पानौ॒ मा मा॑ हासिष्टं॒ मधु॑ मनिष्ये॒ मधु॑ जनिष्ये॒ मधु॑ वक्ष्यामि॒ मधु॑ वदिष्यामि॒ मधु॑मतीं दे॒वेभ्यो॒ वाच॑मुद्यास॒ꣳ शुश्रू॒षेण्यां॑ मनु॒ष्ये॑भ्य॒स्तं मा॑ दे॒वा अ॑वन्तु शो॒भायै॑ पि॒तरोऽनु॑मदन्तु॥१॥

[१]

यु॒ञ्जते॒ मन॑ उ॒त यु॑ञ्जते॒ धिय॑ः। विप्रा॒ विप्र॑स्य बृह॒तो वि॑प॒श्चितः॑। वि होत्रा॑ दधे वयुना॒विदेक॒ इत्। म॒ही दे॒वस्य॑ सवि॒तुः परि॑ष्टुतिः। दे॒वस्य॑ त्वा सवि॒तुः प्र॑स॒वे।

अ॒श्विनो॑र्बा॒हुभ्या॑म्। पू॒ष्णो हस्ता॑भ्या॒मादे॑दे। अभ्रि॑रसि॒ नारि॑रसि। अ॒ध्व॒र॒कृद्दे॒वेभ्यः॑। उत्ति॑ष्ठ ब्रह्मणस्पते॥२॥

दे॒व॒यन्त॑स्त्वेमहे। उप॒ प्रय॑न्तु म॒रुतः॑ सु॒दान॑वः। इन्द्र॑ प्रा॒शूर्भ॑वा॒ सचा॑। प्रैतु॒ ब्रह्म॑ण॒स्पतिः॑। प्र दे॒व्ये॑तु सू॒नृता॑। अच्छा॑ वी॒रं नर्यं॑ प॒ङ्क्तिरा॑धसम्। दे॒वा य॒ज्ञं न॑यन्तु नः। देवी॑ द्यावापृथिवी॒ अनु॑ मे म॒ꣳसाथाम्। ऋ॒ध्यास॑म॒द्य। म॒खस्य॒ शिरः॑॥३॥

म॒खाय॑ त्वा। म॒खस्य॑ त्वा शी॒र्ष्णे। इय॒त्यग्र॑ आसीः। ऋ॒ध्यास॑म॒द्य। म॒खस्य॒ शिरः॑। म॒खाय॑ त्वा। म॒खस्य॑ त्वा शी॒र्ष्णे। देवी॑र्वम्रीर॒स्य भू॒तस्य॑ प्रथमजा ऋतावरीः। ऋ॒ध्यास॑म॒द्य। म॒खस्य॒ शिरः॑॥४॥

म॒खाय॑ त्वा। म॒खस्य॑ त्वा शी॒र्ष्णे। इन्द्र॒स्यौजो॑ऽसि। ऋ॒ध्यास॑म॒द्य। म॒खस्य॒ शिरः॑। म॒खाय॑ त्वा। म॒खस्य॑ त्वा शी॒र्ष्णे। अ॒ग्नि॒जा अ॑सि प्र॒जाप॑ते॒ रेतः॑। ऋ॒ध्यास॑म॒द्य। म॒खस्य॒ शिरः॑॥५॥

म॒खाय॑ त्वा। म॒खस्य॑ त्वा शी॒र्ष्णे। आयु॑र्धेहि प्रा॒णं धे॑हि। अ॒पा॒नं धे॑हि व्या॒नं

धेहि। चक्षुर्धेहि श्रोत्रं धेहि। मनो धेहि वाचं धेहि। आत्मानं धेहि प्रतिष्ठां धेहि। मां धेहि मयि धेहि। मधु त्वा मधुला करोतु। मुखस्य शिरोऽसि॥६॥

यज्ञस्य पदे स्थः। गायत्रेण त्वा छन्दसा करोमि। त्रैष्टुभेन त्वा छन्दसा करोमि। जागतेन त्वा छन्दसा करोमि। मुखस्य रास्नाऽसि। अदितिस्ते बिलं गृह्णातु। पाङ्क्तेन छन्दसा। सूर्यस्य हरसा श्राय। मुखोऽसि॥७॥

पते शिरं ऋतावरीरृक्षुध्यासमद्य मुखस्य शिरः शिरः शिरोऽसि नवं च॥ [२]

वृष्णो अश्वस्य निष्पदसि। वरुणस्त्वा धृतव्रत आधूपयतु। मित्रावरुणयोर्ध्रुवेण धर्मणा। अर्चिषे त्वा। शोचिषे त्वा। ज्योतिषे त्वा। तपसे त्वा। अभीमं महिना दिवम्। मित्रो बभूव सप्रथाः। उत श्रवसा पृथिवीम्॥८॥

मित्रस्य चर्षणीधृतः। श्रवो देवस्य सानसिम्। द्युम्नं चित्रश्रवस्तमम्। सिध्यै त्वा। देवस्त्वा सवितोद्वपतु। सुपाणिः स्वङ्गुरिः। सुबाहुरुत शक्त्या। अपद्यमानः पृथिव्याम्। आशा दिश आ पृण। उत्तिष्ठ बृहन्भव॥९॥

ऊ॒र्ध्वस्ति॑ष्ठद्ध्रु॒वस्त्वम्। सूर्य॑स्य त्वा॒ चक्षु॒षाऽन्वी॑क्षे। ऋ॒जवे॑ त्वा। सा॒धवे॑ त्वा। सु॒क्षि॒त्यै त्वा॒ भूत्यै॑ त्वा। इ॒दम॒हम॒मुमा॑मुष्याय॒णं वि॒शा प॒शुभि॑र्ब्रह्मवर्च॒सेन॒ पर्यू॑हामि। गा॒य॒त्रेण॑ त्वा॒ छन्द॒साऽऽच्छृ॑णद्मि। त्रैष्टु॑भेन त्वा॒ छन्द॒साऽऽच्छृ॑णद्मि। जाग॑तेन त्वा॒ छन्द॒साऽऽच्छृ॑णद्मि। छृ॒णत्तु॑ त्वा॒ वाक्। छृ॒णत्तु॒ त्वोर्क्। छृ॒णत्तु॑ त्वा ह॒विः। छृ॒न्धि वाचम्॑। छृ॒न्ध्यूर्जम्॑। छृ॒न्धि ह॒विः। देव॑ पुरश्चर स॒ग्घ्यासं॑ त्वा॥१०॥

पृ॒थि॒वीं भ॑व॒ वाख्षट्ट्वं॥ [३]

ब्रह्म॑न् प्रव॒र्ग्येण॒ प्रच॑रिष्यामः। होत॑र्घ॒र्ममभिष्टु॑हि। अग्नी॒द्रौहि॑णौ पुरो॒डाशा॒वधि॑श्रय। प्रति॑प्रस्थात॒र्विह॑र। प्रस्तो॑तः॒ सामा॑नि गाय। यजु॑र्युक्त॒ꣳ साम॑भि॒राक्त॑खन्त्वा। विश्वै॑र्दे॒वैरनु॑मतं म॒रुद्भिः॑। दक्षि॑णाभिः॒ प्रत॑तं पारयि॒ष्णुम्। स्तुभो॑ वहन्तु सुमन॒स्यमा॑नम्। स नो॒ रुचं॑ धे॒ह्यह्रु॑णीयमानः। भूर्भुवः॒ सुवः॑। ओमिन्द्र॑वन्तः॒ प्रच॑रत॥११॥

अह्रु॑णीयमानो॒ द्वे च॑॥ [४]

ब्रह्मन्प्रचरिष्यामः। होतर्घर्ममभिष्टुहि। यमाय त्वा मखाय त्वा। सूर्यस्य हरसे त्वा। प्राणाय स्वाहा॑ व्यानाय स्वाहाऽपानाय स्वाहा॑। चक्षुषे स्वाहा श्रोत्राय स्वाहा॑। मनसे स्वाहा वाचे सरस्वत्यै स्वाहा॑। दक्षाय स्वाहा क्रतवे स्वाहा॑। ओजसे स्वाहा बलाय स्वाहा॑। देवस्त्वा सविता मध्वाऽनक्तु॥१२॥

पृथिवीं तपसस्त्रायस्व। अर्चिरसि शोचिरसि ज्योतिरसि तपोऽसि। स॒सीदस्व महा॒ असि। शोचस्व देववीतमः। विधूममग्ने अरुषं मियेध्य। सृज प्रशस्तदर्शतम्। अञ्जन्ति यं प्रथयन्तो न विप्राः। वपावन्तं नाग्निना तपन्तः। पितुर्न पुत्र उपसि प्रेष्ठः। आ घर्मो अग्निमृतयन्नसादीत्॥१३॥

अनाधृष्या पुरस्तात्। अग्नेराधिपत्ये। आयुर्मे दाः। पुत्रवती दक्षिणतः। इन्द्रस्याधिपत्ये। प्रजां मे दाः। सुषदा पश्चात्। देवस्य सवितुराधिपत्ये। प्राणं मे दाः। आश्रुतिरुत्तरतः॥१४॥

मित्रावरुणयोराधिपत्ये। श्रोत्रं मे दाः। विधृतिरुपरिष्टात्। बृहस्पतेराधिपत्ये।

ब्रह्म॑ मे दाः क्ष॒त्रं मे॑ दाः। तेजो॑ मे धा॒ वर्चो॑ मे धाः। यशो॑ मे धा॒स्तपो॑ मे धाः। मनो॑ मे धाः। मनो॒रश्वा॑ऽसि॒ भूरि॑पुत्रा। विश्वा॑भ्यो मा ना॒ष्ट्राभ्यः॑ पाहि॥१५॥

सू॒प॒सदा॑ मे भूया॒ मा मा॑ हिꣳसीः। तपो॒ष्वग्ने॒ अन्त॑राꣳ अ॒मित्रान्॑। तपा॒शꣳस॑मर॒रुषः॒ पर॑स्य। तपा॑वसो चिकिता॒नो अ॒चित्तान्॑। वि ते॑ तिष्ठन्ताम॒जरा॑ अ॒यासः॑। चितः॑ स्थ परि॒चितः॑। स्वाहा॑ म॒रुद्भिः॒ परि॑श्रयस्व। मा अ॑सि। प्र॒मा अ॑सि। प्र॒ति॒मा अ॑सि॥१६॥

स॒म्मा अ॑सि। वि॒मा अ॑सि। उ॒न्मा अ॑सि। अ॒न्तरि॑क्षस्यान्त॒र्धिर॑सि। दिवं॒ तप॑सस्त्रायस्व। आ॒भिर्गी॒र्भिर्यदतो॑ न ऊ॒नम्। आप्या॑यय हरिवो॒ वर्ध॑मानः। य॒दा स्तो॒तृभ्यो॒ महि॑ गो॒त्रा रु॒जासि॑। भू॒यि॒ष्ठ॒भाजो॒ अध॑ ते स्याम। शु॒क्रं ते॑ अ॒न्यद्य॑ज॒तं ते॑ अ॒न्यत्॥१७॥

विषु॑रूपे॒ अह॑नी॒ द्यौरि॑वासि। विश्वा॒ हि मा॒या अव॑सि स्वधावः। भ॒द्रा ते॑ पूषन्नि॒ह रा॒तिर॑स्तु। अर्ह॑न्बिभर्षि॒ सायं॑कानि॒ धन्व॑। अर्ह॑ नि॒ष्कं य॑ज॒तं वि॒श्वरू॑पम्। अर्ह॑

नि॒दन्द॑यसे॒ विश्व॒मभ्भु॑वम्। न वा ओजी॑यो रुद्र॒ त्वद॑स्ति। गा॒य॒त्रम॑सि। त्रैष्टु॑भमसि। जाग॑तमसि। मधु॒ मधु॒ मधु॑॥१८॥

अ॒न॒क्क॒सा॒दी॒दु॒त्त॒रतः पा॑हि प्रति॒मा अ॑सि यज॒तन्ते॑ अ॒न्यज्जाग॑तम॒स्येक॑ च॥ [५]

दश॒ प्राची॒र्दश॑ भासि दक्षि॒णा। दश॑ प्र॒तीची॒र्दश॑ भा॒स्युदी॑चीः। दशो॒र्ध्वा भा॑सि सुमन॒स्यमा॑नः। स नो॒ रुचं॑ धे॒ह्यहृ॑णीयमानः। अ॒ग्निष्ट्वा॒ वसु॑भिः पु॒रस्ताँ॑द्रोचयतु गाय॒त्रेण॒ छन्द॑सा। स मा॑ रुचि॒तो रो॑चय। इन्द्र॑स्त्वा रु॒द्रैर्द॑क्षिण॒तो रो॑चयतु॒ त्रैष्टु॑भेन॒ छन्द॑सा। स मा॑ रुचि॒तो रो॑चय। वरु॑णस्त्वादि॒त्यैः प॒श्चाद्रो॑चयतु॒ जाग॑तेन॒ छन्द॑सा। स मा॑ रुचि॒तो रो॑चय॥१९॥

द्यु॒ता॒नस्त्वा॑ मारु॒तो म॒रुद्भि॑रुत्तर॒तो रो॑चय॒त्वानु॑ष्टुभेन॒ छन्द॑सा। स मा॑ रुचि॒तो रो॑चय। बृह॒स्पति॑स्त्वा॒ विश्वै॑र्दे॒वैरु॒परि॑ष्टाद्रोचयतु॒ पाङ्क्ते॑न॒ छन्द॑सा। स मा॑ रुचि॒तो रो॑चय। रो॒चि॒तस्त्वं दे॑व घर्म दे॒वेष्वसि॑। रो॒चि॒षी॒याहं म॑नु॒ष्ये॑षु। सम्राँ॑ड्घर्म रुचि॒तस्त्वं दे॒वेष्वायु॑ष्माꣳस्तेज॒स्वी ब्र॑ह्मवर्च॒स्य॑सि। रु॒चि॒तो॑ऽहं म॑नु॒ष्ये॑ष्वायु॑ष्माꣳस्तेज॒स्वी

ब्र॑ह्मवर्च॒सी भू॑यासम्। रुग॑सि। रुचं॒ मयि॑ धेहि॥२०॥

मयि॒ रुक्। दश॑ पु॒रस्ता॑द्रोचसे। दश॑ दक्षि॒णा। दश॑ प्र॒त्यङ्। दशोदङ्। दशो॒र्ध्वो भा॑सि सुमन॒स्यमा॑नः। स नः॑ सम्रा॒डिष॒मूर्जं॑ धेहि। वा॒जी वा॒जिने॑ पवस्व। रो॒चि॒तो घ॒र्मो रु॑ची॒य॥२१॥

रो॒च॒य॒ धे॒हि॒ नव॑ च॥ [६]

अप॑श्यं गो॒पामनि॑पद्यमानम्। आ च॒ परा॑ च प॒थिभि॒श्चर॑न्तम्। स स॒ध्रीचीः॒ स विषू॑ची॒र्वसा॑नः। आ व॑रीवर्ति॒ भुव॑नेष्व॒न्तः। अत्र॑ प्रा॒वीः। मधु॒ माध्वी॑भ्यां॒ मधु॒ माधू॑चीभ्याम्। अनु॑ वां दे॒ववी॑तये। सम॒ग्निर॒ग्निना॑ गत। सं दे॒वेन॑ सवि॒त्रा। स॒ꣳ सूर्ये॑ण रोचते॥२२॥

स्वाहा॒ सम॒ग्निस्तप॑सा गत। सं दे॒वेन॑ सवि॒त्रा। स॒ꣳ सूर्ये॑णारोचिष्ट। ध॒र्ता दि॒वो विभा॑सि॒ रज॑सः। पृ॒थि॒व्या ध॒र्ता। उ॒रोर॒न्तरि॑क्षस्य ध॒र्ता। ध॒र्ता दे॒वो दे॒वाना॑म्। अम॑र्त्यस्तपो॒जाः। हृ॒दे त्वा॒ मन॑से त्वा। दि॒वे त्वा॒ सूर्या॑य त्वा॥२३॥

ऊ॒र्ध्वमि॒ममध्व॒रं कृ॑धि। दि॒वि दे॒वेषु॒ होत्रा॑ यच्छ। विश्वा॑सां भुवां पते। विश्व॑स्य भुवनस्पते। विश्व॑स्य मनसस्पते। विश्व॑स्य वचसस्पते। विश्व॑स्य तपसस्पते। विश्व॑स्य ब्रह्मणस्पते। दे॒व॒श्रूस्त्वं दे॑व घर्म दे॒वान्पा॑हि। त॒पो॒जां वाच॑म॒स्मे नियच्छ देवा॒युवम्॑॥२४॥

गर्भो॑ दे॒वाना॑म्। पि॒ता म॑ती॒नाम्। पतिः॑ प्र॒जाना॑म्। मतिः॑ कवी॒नाम्। सं दे॒वो दे॒वेन॑ सवि॒त्रा य॑तिष्ट। सꣳ सूर्ये॑णारुक्त। आ॒यु॒र्दास्त्वम॒स्मभ्यं॑ घर्म वर्चो॒दा अ॑सि। पि॒ता नो॑ऽसि पि॒ता नो॑ बोध। आ॒यु॒र्धास्त॑नू॒धाः प॑यो॒धाः। व॒र्चो॒दा व॑रिवो॒दा द्र॑विणो॒दाः॥२५॥

अ॒न्त॒रि॒क्षप्र॒ उ॒रोर्वरी॑यान्। अ॒शी॒महि॑ त्वा॒ मा मा॑ हिꣳसीः। त्वम॑ग्ने गृ॒हप॑तिर्वि॒शाम॑सि। विश्वा॑सां॒ मानु॑षीणाम्। श॒तं पू॒र्भिर्य॑विष्ठ पा॒ह्यꣳह॑सः। स॒मे॒द्धारꣳ श॒तꣳ हिमाः॑। त॒न्द्रा॒विणꣳ हार्दिवा॒नम्। इ॒हैव रा॒तयः॑ सन्तु। त्वष्टी॑मती ते सपेय। सु॒रेता॒ रेतो॒ दधा॑ना। वी॒रं वि॑देय॒ तव॑ स॒न्दृशि॑। माऽहꣳ रा॒यस्पोषे॑ण॒

वि योषम्॥२६॥

रोचते सूर्याय त्वा देवायुवं द्रविणोदा दधाना द्वे च॥ [७]

देवस्य त्वा सवितुः प्रसवे। अश्विनोर्बाहुभ्याम्। पूष्णो हस्ताभ्यामाददे। अदित्यै रास्नासि। इड एहि। अदित एहि। सरस्वत्येहि। असावेहि। असावेहि। असावेहि॥२७॥

अदित्या उष्णीषमसि। वायुरस्यैडः। पूषा त्वोपावसृजतु। अश्विभ्यां प्रदापय। यस्ते स्तनः शशयो यो मयोभूः। येन विश्वा पुष्यसि वार्याणि। यो रत्नधा वसुविद्यः सुदत्रः। सरस्वति तमिह धातवेकः। उस्र घर्मꣳ शिꣳष। उस्र घर्मं पाहि॥२८॥

घर्माय शिꣳष। बृहस्पतिस्त्वोपसीदतु। दानवः स्थ पेरवः। विष्वग्वृतो लोहितेन। अश्विभ्यां पिन्वस्व। सरस्वत्यै पिन्वस्व। पूष्णे पिन्वस्व। बृहस्पतये पिन्वस्व। इन्द्राय पिन्वस्व। इन्द्राय पिन्वस्व॥२९॥

गायत्रोऽसि। त्रैष्टुभोऽसि। जागतमसि। सहोर्जो भागेनोपमेहि। इन्द्राश्विना

मधु॑नः सार॒घस्य॑। घ॒र्मं पा॑त वसवो॒ यज॑ता॒ वट्। स्वाहा॑ त्वा॒ सूर्य॑स्य र॒श्मये॑ वृष्टि॒वन॑ये जुहोमि। मधु॑ ह॒विर॑सि। सूर्य॑स्य॒ तप॑स्तप। द्यावा॑पृथि॒वीभ्यां॑ त्वा॒ परि॑गृह्णामि॥ ३०॥

अ॒न्तरि॑क्षेण॒ त्वोप॑यच्छामि। दे॒वानां॑ त्वा पितृ॒णामनु॑मतो॒ भर्तुं॑ शकेयम्। तेजो॑ऽसि। तेजोऽनु॒ प्रेहि॑। दि॒वि॒स्पृङ्भ्या मा॑ हिꣳसीः। अ॒न्त॒रि॒क्ष॒स्पृङ्भ्या मा॑ हिꣳसीः। पृ॒थि॒वि॒स्पृङ्भ्या मा॑ हिꣳसीः। सुव॑रसि॒ सुव॑र्मे यच्छ। दिवं॑ यच्छ दि॒वो मा॑ पाहि॥ ३१॥

एहि॑ पाहि पिन्वस्व गृह्णामि॒ नव॑ च॥ [८]

स॒मु॒द्राय॑ त्वा॒ वाता॑य॒ स्वाहा॑। स॒लि॒लाय॑ त्वा॒ वाता॑य॒ स्वाहा॑। अ॒ना॒धृ॒ष्याय॑ त्वा॒ वाता॑य॒ स्वाहा॑। अ॒प्र॒ति॒धृ॒ष्याय॑ त्वा॒ वाता॑य॒ स्वाहा॑। अ॒व॒स्यवे॑ त्वा॒ वाता॑य॒ स्वाहा॑। दुव॑स्वते त्वा॒ वाता॑य॒ स्वाहा॑। शिमि॑द्वते त्वा॒ वाता॑य॒ स्वाहा॑। अ॒ग्नये॑ त्वा॒ वसु॑मते॒ स्वाहा॑। सोमा॑य त्वा रु॒द्रव॑ते॒ स्वाहा॑। वरु॑णाय त्वाऽऽदि॒त्यव॑ते॒ स्वाहा॑॥ ३२॥

बृहस्पतये त्वा विश्वदेव्यावते स्वाहा। सवित्रे त्वर्भुमते विभुमते प्रभुमते वाजवते स्वाहा। यमाय त्वाऽङ्गिरस्वते पितृमते स्वाहा। विश्वा आशा दक्षिणसत्। विश्वा देवानयाडिह। स्वाहाकृतस्य घर्मस्य। मधोः पिबतमश्विना। स्वाहाऽग्नये यज्ञियाय। शं यजुर्भिः। अश्विना घर्मं पातꣳ हार्दिवानम्॥३३॥

अहर्दिवाभिरूतिभिः। अनु वां द्यावापृथिवी मꣳसाताम्। स्वाहेन्द्राय। स्वाहेन्द्रावट्। घर्ममपातमश्विना हार्दिवानम्। अहर्दिवाभिरूतिभिः। अनु वां द्यावापृथिवी अमꣳसाताम्। तं प्राव्यं यथा वट्। नमो दिवे। नमः पृथिव्यै॥३४॥

दिवि धा इमं यज्ञम्। यज्ञमिमं दिवि धाः। दिवं गच्छ। अन्तरिक्षं गच्छ। पृथिवीं गच्छ। पञ्च प्रदिशो गच्छ। देवान्घर्मपान्गच्छ। पितॄन्घर्मपान्गच्छ॥३५॥

आदित्यवते स्वाहा हार्दिवानं पृथिव्या अष्टौ च॥ [९]

इषे पीपिहि। ऊर्जे पीपिहि। ब्रह्मणे पीपिहि। क्षत्राय पीपिहि। अद्भ्यः पीपिहि। ओषधीभ्यः पीपिहि। वनस्पतिभ्यः पीपिहि। द्यावापृथिवीभ्यां पीपिहि। सुभूताय

पीपिहि। ब्र॒ह्म॒व॒र्च॒साय॑ पीपिहि॥३६॥

यज॑मानाय पीपिहि। मह्यं॒ ज्यैष्ठ्या॑य पीपिहि। त्विष्यै॑ त्वा। द्यु॒म्नाय॑ त्वा। इ॒न्द्रि॒याय॑ त्वा॒ भूत्यै॑ त्वा। धर्मा॑ऽसि सु॒धर्मा॑ मे॑ न्य॒स्मे। ब्रह्मा॑णि धारय। क्ष॒त्राणि॑ धारय। विश॑ धारय। नेत्त्वा॒ वातः॑ स्क॒न्दया॑त्॥३७॥

अ॒मुष्य॑ त्वा प्रा॒णे सा॑दयामि। अ॒मुना॑ स॒ह निर॒र्थं ग॑च्छ। यो॑ऽस्मान्द्वेष्टि॑। यं च॑ व॒यं द्वि॒ष्मः। पू॒ष्णे शर॑से॒ स्वाहा॑। ग्राव॑भ्यः॒ स्वाहा॑। प्र॒ति॒रेभ्यः॒ स्वाहा॑। द्यावा॑पृथि॒वीभ्या॒ꣳ स्वाहा॑। पि॒तृभ्यो॑ घर्म॒पेभ्यः॒ स्वाहा॑। रु॒द्राय॑ रु॒द्रहो॑त्रे॒ स्वाहा॑॥३८॥

अह॒र्ज्योतिः॑ के॒तुना॑ जुषताम्। सु॒ज्योति॒र्ज्योति॑षा॒ꣳ स्वाहा॑। रात्रि॒र्ज्योतिः॑ के॒तुना॑ जुषताम्। सु॒ज्योति॒र्ज्योति॑षा॒ꣳ स्वाहा॑। अपी॑परो॒ माऽह्नो॒ रात्रि॑यै मा पाहि। ए॒षा ते॑ अग्ने स॒मित्। तया॒ समि॑ध्यस्व। आयु॑र्मे दाः। वर्च॑सा माऽऽधीः। अपी॑परो मा॒ रात्रि॑या॒ अह्नो॑ मा पाहि॥३९॥

ए॒षा ते॑ अग्ने स॒मित्। तया॒ समि॑ध्यस्व। आयु॑र्मे दाः। वर्च॑सा माऽऽधीः।

अ॒ग्निर्ज्योति॒र्ज्योतिर॒ग्निः स्वाहा॑। सूर्यो॒ ज्योति॒र्ज्योतिः॒ सूर्यः॒ स्वाहा॑। भूः स्वाहा॑। हु॒त꣣ ह॒विः। मधु॑ ह॒विः। इन्द्र॑तमे॒ऽग्नौ॥४०॥

पि॒ता नो॑ऽसि॒ मा मा॑ हि꣣सीः। अ॒श्याम॑ ते देवघर्म। मधु॑मतो॒ वाज॑वतः पितु॒मतः॑। अङ्गि॑रस्वतः स्वधा॒विनः॑। अ॒शी॒महि॑ त्वा॒ मा मा॑ हि꣣सीः। स्वाहा॑ त्वा॒ सूर्य॑स्य र॒श्मिभ्यः॑। स्वाहा॑ त्वा॒ नक्ष॑त्रेभ्यः॥४१॥

ब्र॒ह्म॒व॒र्च॒सायं॑ पीपिहि स्क॒न्दयाँ॑द्रु॒द्रायं॑ रु॒द्रहौ॑त्रे स्वाहाऽह्नो॑ मा पाह्य॒ग्नौ स॒प्त च॑॥ [१०]

घर्म॒ या ते॑ दि॒वि शुक्। या गा॑य॒त्रे छन्द॑सि। या ब्रा॑ह्म॒णे। या ह॑वि॒र्धाने॑। तान्त॑ ए॒तेनाव॑ यजे॒ स्वाहा॑। घर्म॒ या ते॒ऽन्तरि॑क्षे॒ शुक्। या त्रैष्टु॑भे॒ छन्द॑सि। या रा॑ज॒न्ये॑। याऽऽग्नी॑ध्रे। तान्त॑ ए॒तेनाव॑ यजे॒ स्वाहा॑॥४२॥

घर्म॒ या ते॑ पृथि॒व्या꣣ शुक्। या जाग॑ते॒ छन्द॑सि। या वैश्ये॑। या सद॑सि। तान्त॑ ए॒तेनाव॑ यजे॒ स्वाहा॑। अनु॑नो॒ऽद्यानु॑मतिः। अन्विद॑नुमते॒ त्वम्। दि॒वस्त्वा॑ पर॒स्पाया॑ः। अ॒न्तरि॑क्षस्य त॒नुवः॑ पाहि। पृ॒थि॒व्यास्त्वा॒ धर्म॑णा॥४३॥

व॒यमनु॑क्रामाम सुवि॒ताय॒ नव्य॑से। ब्रह्म॑णस्त्वा पर॒स्पायाः॑। क्ष॒त्रस्य॑ त॒नुवः॑ पाहि। वि॒शस्त्वा॒ धर्म॑णा। व॒यमनु॑क्रामाम सुवि॒ताय॒ नव्य॑से। प्रा॒णस्य॑ त्वा पर॒स्पायैः॑। चक्षु॑षस्त॒नुवः॑ पाहि। श्रोत्र॑स्य त्वा॒ धर्म॑णा। व॒यमनु॑क्रामाम सुवि॒ताय॒ नव्य॑से। व॒ल्गुर॑सि श॒ं युधा॑यायः॥४४॥

शिशु॒र्जन॑धायाः। शं च॒ वक्षि॒ परि॑ च॒ वक्षि॑। चतुः॑ स्रक्ति॒र्नाभि॑र्ऋ॒तस्य॑। सदो॑ वि॒श्वायुः॒ शर्म॑ स॒प्रथाः॑। अप॒ द्वेषो॒ अप॒ ह्वरः॑। अ॒न्यद्व्र॑तस्य सश्चिम। घर्मे॒तत्तेऽन्न॑मे॒तत्पुरी॑षम्। तेन॒ वर्ध॑स्व॒ चाऽऽ च॑ प्यायस्व। व॒र्धि॒षी॒महि॑ च व॒यम्। आ च॑ प्यासिषी॒महि॑॥४५॥

रन्ति॒र्नामा॑सि दि॒व्यो ग॑न्ध॒र्वः। तस्य॑ ते प॒द्वद्ध॑वि॒र्धानम्॑। अ॒ग्निरध्य॑क्षाः। रु॒द्रोऽधि॑पतिः। सम॒हमायु॑षा। सं प्रा॒णेन॑। सं वर्च॑सा। सं पय॑सा। सं गौ॑प॒त्येन॑। स ँ रा॒यस्पोषे॑ण॥४६॥

व्य॑सौ। यो॑ऽस्मान्द्वेष्टि॑। यं च॑ व॒यं द्वि॒ष्मः। अचि॑क्रद॒द्वृषा॒ हरिः॑। म॒हान्मि॒त्रो

न दर्शतः। स॒ सूर्येण रोचते। चिदसि समुद्रयोनिः। इन्दुर्दक्षः श्येन ऋतावा। हिरण्यपक्षः शकुनो भुरण्युः। महान्थ्सधस्थे ध्रुव आनिषत्तः॥४७॥

नमस्ते अस्तु मा मा हिꣳसीः। विश्वावसुꣳ सोम गन्धर्वम्। आपो ददृशुषीः। तदृतेनाव्यायन्। तदन्ववैत्। इन्द्रो रारहाण आसाम्। परि सूर्यस्य परिधीꣳ रपश्यत्। विश्वावसुरभि तन्नो गृणातु। दिव्यो गन्धर्वो रजसो विमानः। यद्वा घा सत्यमुत यन्न विद्म॥४८॥

धियो हिन्वानो धिय इन्नो अव्यात्। सस्निमविन्दच्चरणे नदीनाम्। अपावृणोद्दुरो अश्मव्रजानाम्। प्रासान्गन्धर्वो अमृतानि वोचत्। इन्द्रो दक्षं परिजानादहीनम्। एतत्त्वं देव घर्म देवो देवानुपागाः। इदमहं मनुष्यो मनुष्यान्। सोमपीथानुमेहि। सह प्रजया सह रायस्पोषेण। सुमित्रा न आप ओषधयः सन्तु॥४९॥

दुर्मित्रास्तस्मै भूयासुः। योऽस्मान्द्वेष्टि। यं च वयं द्विष्मः। उद्वयं तमसस्परि। उदुत्यं चित्रम्। इममूषुत्यमस्मभ्यꣳ सनिम्। गायत्रं नवीयाꣳसम्। अग्ने देवेषु

प्रवो॑चः॥५०॥

याऽऽग्नौ॑ध्रे॒ तान्त॑ ए॒तेनाव॑ यजे॒ स्वाहा॒ धर्म॑णा शं॒ युधा॑याः प्यासिषी॒महि॒ पोषे॑ण॒ निष॑त्तो वि॒द्म स॑न्त्व॒ष्टौ॥ [११]

म॒हीना॑ं पयो॑ऽसि॒ विहि॑तं देव॒त्रा। ज्योति॒र्भा अ॑सि॒ वन॒स्पती॑ना॒मोष॑धीना॒ꣳ रसः॑। वा॒जिन॑ं त्वा वा॒जिनोऽव॑ नयामः। ऊ॒र्ध्वं मनः॑ सुव॒र्गम्॥५१॥

[१२]

अस्का॒न्द्यौः पृ॑थि॒वीम्। अस्का॑नृष॒भो युवा॒गाः। स्क॒न्नेमा विश्वा॒ भुव॑ना। स्क॒न्नो य॒ज्ञः प्रज॑नयतु। अस्का॒नज॑नि॒ प्राज॑नि। आ स्क॒न्नाज्जा॑यते॒ वृषा॑। स्क॒न्नात् प्रज॑निषीमहि॥५२॥

[१३]

या पु॒रस्ता॑द्वि॒द्युदाप॑तत्। तान्त॑ ए॒तेनाव॑ यजे॒ स्वाहा॑। या द॑क्षिण॒तः। या प॒श्चात्। योत्त॑र॒तः। योपरि॑ष्टाद्वि॒द्युदाप॑तत्। तान्त॑ ए॒तेनाव॑ यजे॒ स्वाहा॑॥५३॥

[१४]

प्रा॒णाय॒ स्वाहा॑ व्या॒नाय॒ स्वाहा॑ऽपा॒नाय॒ स्वाहा॑। चक्षु॑षे॒ स्वाहा॒ श्रोत्रा॑य॒ स्वाहा॑। मन॑से॒ स्वाहा॑ वा॒चे सर॑स्वत्यै॒ स्वाहा॑॥५४॥

[१५]

पू॒ष्णे स्वाहा॑ पू॒ष्णे शर॑से॒ स्वाहा॑। पू॒ष्णे प्र॑प॒त्थ्या॑य॒ स्वाहा॑ पू॒ष्णे न॒रन्धि॑षाय॒ स्वाहा॑। पू॒ष्णेऽङ्गृ॑णये॒ स्वाहा॑ पू॒ष्णे न॒रुणा॑य॒ स्वाहा॑। पू॒ष्णे सा॑के॒ताय॒ स्वाहा॑॥५५॥

[१६]

उद॑स्य॒ शुष्मा॑द्भा॒नुर्नार्त॒ बिभ॑र्ति। भा॒रं पृ॑थि॒वी न भूम॑। प्र शु॒क्रैतु॑ दे॒वी म॑नी॒षा। अ॒स्मथ्सुत॑ष्टो॒ रथो॒ न वा॒जी। अर्च॑न्त॒ एके॒ महि॒ साम॑मन्वत। तेन॒ सूर्य॑मधारयन्। तेन॒ सूर्य॑मरोचयन्। घ॒र्मः शिर॒स्तद॒यम॒ग्निः। पुरी॑षमसि॒ सं प्रि॑यं प्र॒जया॑ प॒शुभि॑र्भुवत्। प्र॒जापति॑स्त्वा सादयतु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गिर॒स्वद्ध्रु॒वा सी॑द॥५६॥

[१७]

यास्ते अग्न आर्द्रा योनयो याः कुलायिनीः। ये ते अग्न इन्दवो या उ नाभयः। यास्ते अग्ने तनुव ऊर्जो नाम। ताभिस्त्वमुभयीभिः संविदानः। प्रजाभिरग्ने द्रविणेह सीद। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥५७॥

[१८]

अग्निरसि वैश्वानरोऽसि। संवथ्सरोऽसि परिवथ्सरोऽसि। इदावथ्सरोऽसीदुवथ्सरो इद्वथ्सरोऽसि वथ्सरोऽसि। तस्य ते वसन्तः शिरः। ग्रीष्मो दक्षिणः पक्षः। वर्षाः पुच्छम्। शरदुत्तरः पक्षः। हेमन्तो मध्यम्। पूर्वपक्षाश्चितयः। अपरपक्षाः पुरीषम्। अहोरात्राणीष्टकाः। तस्य ते मासाश्चार्धमासाश्च कल्पन्ताम्। ऋतवस्ते कल्पन्ताम्। संवथ्सरस्ते कल्पताम्। अहोरात्राणि ते कल्पन्ताम्। एति प्रेति वीति समित्युदिति। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवः सीद॥५८॥

चितयो नव च॥ [१९]

भूर्भुवः सुवः। ऊर्ध्व ऊ षु ण ऊतये। ऊर्ध्वो नः पाह्यꣳहसः। विधुन्दद्राणꣳ

समने बहूनाम्। युवानꣳ सन्तं पलितो जगार। देवस्य पश्य काव्यं महित्वाद्या ममार। सद्यः समान। यदृते चिदभिश्रिषः। पुरा जर्तृभ्य आतृदः। सन्धाता सन्धिं मघवा पुरोवसुः॥५९॥

निष्कर्ता विह्रुतं पुनः। पुनरूर्जा सह रय्या। मा नो घर्म व्यथितो विव्यथो नः। मा नः परमधरं मा रजोऽनैः। मोष्वस्माꣳ स्तमस्यन्तरा धाः। मा रुद्रियासो अभिगुर्वृधानः। मा नः क्रतुभिर्हीडितेभिरस्मान्। द्विषासुनीते मा परा दाः। मा नो रुद्रो निर्ऋतिर्मा नो अस्ताम्। मा द्यावापृथिवी हीडिषाताम्॥६०॥

उप नो मित्रावरुणाविहावतम्। अन्वादीध्याथामिह नः सखाया। आदित्यानां प्रसितिर्हेतिः। उग्रा शतापाष्ठा घविषा परि णो वृणक्तु। इमं मे वरुण तत्त्वा यामि। त्वं नो अग्ने स त्वं नो अग्ने। त्वमग्ने अयासि। उद्वयं तमसस्परि। उदुत्यं चित्रम्। वयः सुपर्णाः॥६१॥

पुरोवसुरर्हीडिषाताꣳ सुपर्णाः॥ [२०]

भूर्भुवः॒ सुव॑ः। मयि॒ त्यदि॑न्द्रि॒यं म॒हत्। मयि॒ दक्षो॒ मयि॒ क्रतुः॑। मयि॑ धायि सु॒वीर्य॑म्॑। त्रिशु॑ग्घ॒र्मो विभा॑तु मे। आकू॑त्या॒ मन॑सा स॒ह। वि॒राजा॒ ज्योति॑षा स॒ह। य॒ज्ञेन॒ पय॑सा स॒ह। ब्रह्म॑णा॒ तेज॑सा स॒ह। क्ष॒त्रेण॒ यश॑सा स॒ह। स॒त्येन॒ तप॑सा स॒ह। तस्य॒ दोह॑मशीमहि। तस्य॑ सुम्न॒मशीमहि। तस्य॑ भ॒क्षम॑शीमहि। तस्य॑ त॒ इन्द्रे॑ण पी॒तस्य॒ मधु॑मतः। उप॑हूत॒स्योप॑हूतो भक्षयामि॥६२॥

यश॑सा स॒ह षट्च॑॥ [२१]

यास्ते॑ अग्ने घो॒रास्त॒नुव॑ः। क्षुच्च॒ तृष्णा॑ च। अस्नु॒क्कानां॑हुतिश्च। अ॒श॒न॒या च॑ पिपा॒सा च॑। से॒दिश्चाम॑तिश्च। ए॒तास्ते॑ अग्ने घो॒रास्त॒नुव॑ः। ताभि॑र॒मुं ग॑च्छ। यो॑ऽस्मान्द्वेष्टि॑। यं च॑ व॒यं द्वि॒ष्मः॥६३॥

[२२]

स्निक्क स्नीहि॑तिश्च स्निहि॑तिश्च। उ॒ष्णा च॑ शी॒ता च॑। उ॒ग्रा च॑ भी॒मा च॑। स॒दाग्नी॑ से॒दिरनि॑रा। ए॒तास्ते॑ अग्ने घो॒रास्त॒नुव॑ः। ताभि॑र॒मुं ग॑च्छ। यो॑ऽस्मान्द्वेष्टि॑। यं च॑ व॒यं द्वि॒ष्मः॥६४॥

[२३]

धुनिश्च ध्वान्तश्च ध्वनश्च ध्वनयꣳश्च। निलिम्पश्च विलिम्पश्च विक्षिपः॥६५॥

[२४]

उग्रश्च धुनिश्च ध्वान्तश्च ध्वनश्च ध्वनयꣳश्च। सहसह्वाꣳश्च सहमानश्च सहस्वाꣳश्च सहीयाꣳश्च। एत्य प्रेत्य विक्षिपः॥६६॥

[२५]

अहोरात्रे त्वोदीरयताम्। अर्धमासास्त्वोदीं जयन्तु। मासास्त्वा श्रपयन्तु। ऋतवस्त्वा पचन्तु। संवत्सरस्त्वा हन्त्वसौ॥६७॥

[२६]

खट् फट् जहि। छिन्धी भिन्धी हन्धी कट्। इति वाचः क्रूराणि॥६८॥

[२७]

विगा इन्द्र विचरन्त्स्पाशयस्व। स्वपन्तमिन्द्र पशुमन्तमिच्छ। वज्रेणामुं बोधय

दुर्विदत्रम्॑। स्व॒प॒तोऽस्य॒ प्रह॑र॒ भोज॑नेभ्यः। अग्ने॑ अ॒ग्निना॒ संव॑दस्व। मृत्यो॑ मृ॒त्युना॒ संव॑दस्व। नम॑स्ते अस्तु भगवः। स॒कृत्ते॑ अग्ने॒ नमः॑। द्विस्ते॒ नमः॑। त्रिस्ते॒ नमः॑। च॒तुस्ते॒ नमः॑। प॒ञ्च॒कृत्व॑स्ते॒ नमः॑। द॒श॒कृत्व॑स्ते॒ नमः॑। श॒त॒कृत्व॑स्ते॒ नमः॑। आ॒स॒ह॒स्र॒कृत्व॑स्ते॒ नमः॑। अ॒प॒रि॒मि॒त॒कृत्व॑स्ते॒ नमः॑। नम॑स्ते अस्तु॒ मा मा॑ हिꣳसीः॥६९॥

त्रिस्ते॒ नमः॑ स॒प्त च॑॥ [२८]

असृ॑न्मुखो रुधि॒रेणा॒व्यक्तः॑। य॒मस्य॑ दू॒तः श्वपा॒द्विधा॑वसि। गृध्रः॑ सुप॒र्णः कु॒णपं॒ निषे॑वसे। य॒मस्य॑ दू॒तः प्रहि॑तो भ॒वस्य॑ चो॒भयोः॑॥७०॥

[२९]

यदे॒तद्वृ॑क॒सो भू॒त्वा। वाग्दे॑व्यभि॒राय॑सि। द्वि॒षन्तं॑ मे॒ऽभिरा॑य। तं मृ॑त्यो मृ॒त्यवे॑ नय। स आर्त्यार्ति॒माच्छ॑तु॥७१॥

[३०]

यदी॑षि॒तो यदि॑ वा स्वका॒मी। भ॒येड॑को॒ वद॑ति॒ वाच॑मे॒ताम्। तामि॑न्द्रा॒ग्नी ब्रह्म॑णा

संविदा॒नौ। शि॒वाम॒स्मभ्यं॑ कृणुतं गृ॒हेषु॑॥७२॥

[३१]

दीर्घ॑मुखि॒ दुर्ह॑णु। मा स्म॑ दक्षिण॒तो व॑दः। यदि॑ दक्षिण॒तो वदा॑द्विष॒न्तं॒ मेऽव॑ बाधासै॒॥७३॥

[३२]

इ॒त्थादुलू॑क॒ आप॑प्तत्। हि॒र॒ण्या॒क्षो अयो॑मुखः। रक्ष॑सां दू॒त आग॑तः। तमि॒तो ना॑शयाग्ने॥७४॥

[३३]

यदे॒तद्भू॒तान्य॑न्वा॒विश्य॑। दैवीं॒ वाच॑ं व॒दसि॑। द्वि॒षतो॑ नः॒ परा॑वद। तान्मृ॑त्यो मृ॒त्यवे॑ नय। त आर्त्याऽऽर्ति॒माच्छ॑न्तु। अ॒ग्निना॒ऽग्निः संव॑दताम्॥७५॥

[३४]

प्र॒सार्य॑ स॒क्थ्यौ॑ पत॑सि। स॒व्यमक्षि॑ नि॒पेपि॑ च। मेहक॑स्य च॒नाम॑मत्॥७६॥

[३५]

अत्रि॑णा त्वा क्रिमे हन्मि। कण्वे॑न ज॒मद॑ग्निना। वि॒श्वाव॑सो॒र्ब्रह्म॑णा ह॒तः। क्रिमी॑णा॒ꣳ राजा॑। अप्ये॑षाꣳ स्थ॒पति॑र्ह॒तः। अथो॑ मा॒ताऽथो॑ पि॒ता। अथो॑ स्थू॒रा अथो॑ क्षु॒द्राः। अथो॑ कृ॒ष्णा अथो॑ श्वे॒ताः। अथो॑ आ॒शाति॑का ह॒ताः। श्वे॒ताभिः॑ स॒ह सर्वे॑ ह॒ताः॥७७॥

[३६]

आह॒रावे॑द्य। शृ॒तस्य॑ ह॒विषो॒ यथा॑। तथ्स॒त्यम्। यद॒मुं य॒मस्य॒ जम्भ॑योः। आद॑धामि॒ तथा॒ हि तत्। खण्फण्म्रसि॑॥७८॥

[३७]

ब्रह्म॑णा त्वा शपामि। ब्रह्म॑णस्त्वा श॒पथे॑न शपामि। घो॒रेण॑ त्वा॒ भृगू॑णां॒ चक्षु॑षा॒ प्रेक्षे॑। रौ॒द्रेण॒ त्वाङ्गि॑रसां॒ मन॑सा ध्यायामि। अ॒घस्य॑ त्वा॒ धार॑या विद्ध्यामि। अध॑रो॒

मत्प॑द्यस्वासौ॥७९॥

[३८]

उत्तु॑द शिमिजावरि। तल्पे॑जे॒ तल्प॒ उत्तु॑द। गि॒रीꣳ रनु॒ प्रवे॑शय। मरी॑ची॒रुप॒ सन्नु॑द। याव॑दि॒तः पु॒रस्ता॑दु॒दया॑ति॒ सूर्यः॑। ताव॑दि॒तो॑ऽमुं ना॑शय। यो॑ऽस्मान्द्वेष्टि॑। यं च॑ व॒यं द्वि॒ष्मः॥८०॥

[३९]

भूर्भुव॒ः सुवो॒ भूर्भुव॒ः सुवो॒ भूर्भुव॒ः सुव॑ः। भुवो॑ऽद्धायि॒ भुवो॑ऽद्धायि॒ भुवो॑ऽद्धायि। नृ॒म्णायि नृ॒म्णं नृ॒म्णायि नृ॒म्णं नृ॒म्णायि नृ॒म्णम्। नि॒धाय्यो॑ वायि नि॒धाय्यो॑ वायि नि॒धाय्यो॑ वायि। ए अ॒स्मे अ॒स्मे। सुव॒र्न ज्योती॑ः॥८१॥

[४०]

पृ॒थि॒वी स॒मित्। ताम॒ग्निः समि॑न्धे। साऽग्निꣳ समि॑न्धे। ताम॒हꣳ समि॑न्धे। सा मा॒ समि॑द्धा। आयु॑षा॒ तेज॑सा। वर्च॑सा श्रि॒या। यश॑सा ब्रह्मवर्च॒सेन॑। अ॒न्नाद्ये॑न॒

समि॑न्ता॒ꣳ स्वाहा॑। अ॒न्तरि॑क्षꣳ स॒मित्॥८२॥

तां वा॒युः समि॑न्धे। सा वा॒युꣳ समि॑न्धे। ताम॒हꣳ समि॑न्धे। सा मा॒ समि॑द्धा। आयु॑षा॒ तेज॑सा। वर्च॑सा श्रि॒या। यश॑सा ब्रह्मवर्च॒सेन॑। अ॒न्नाद्ये॑न॒ समि॑न्ता॒ꣳ स्वाहा॑। द्यौः स॒मित्। तामा॑दि॒त्यः समि॑न्धे॥८३॥

साऽऽदि॒त्यꣳ समि॑न्धे। ताम॒हꣳ समि॑न्धे। सा मा॒ समि॑द्धा। आयु॑षा॒ तेज॑सा। वर्च॑सा श्रि॒या। यश॑सा ब्रह्मवर्च॒सेन॑। अ॒न्नाद्ये॑न॒ समि॑न्ता॒ꣳ स्वाहा॑। प्रा॒जा॒प॒त्या मे॑ स॒मिद॑सि सपत्न॒क्षय॑णी। भ्रा॒तृ॒व्य॒हा मे॑ऽसि॒ स्वाहा॑। अग्ने॑ व्रतपते व्र॒तं च॑रिष्यामि॥८४॥

तच्छ॑केयं॒ तन्मे॑ राध्यताम्। वायो॑ व्रतपत॒ आदि॑त्य व्रतपते। व्र॒तानां॑ व्रतपते व्र॒तं च॑रिष्यामि। तच्छ॑केयं॒ तन्मे॑ राध्यताम्। द्यौः स॒मित्। तामा॑दि॒त्यः समि॑न्धे। साऽऽदि॒त्यꣳ समि॑न्धे। ताम॒हꣳ समि॑न्धे। सा मा॒ समि॑द्धा। आयु॑षा॒ तेज॑सा॥८५॥

वर्च॑सा श्रि॒या। यश॑सा ब्रह्मवर्च॒सेन॑। अ॒न्नाद्ये॑न॒ समि॑न्ता॒ꣳ स्वाहा॑। अ॒न्तरि॑क्षꣳ

स॒मित्। तां वा॒युः समि॑न्धे। सा वा॒युꣳ समि॑न्धे। ताम॒हꣳ समि॑न्धे। सा मा॒ समि॑द्धा। आयु॑षा॒ तेज॑सा। वर्च॑सा श्रि॒या॥८६॥

यश॑सा ब्रह्मवर्च॒सेन॑। अ॒न्नाद्ये॑न॒ समि॑न्ता॒ꣳ स्वाहा॑। पृथि॒वी स॒मित्। ताम॒ग्निः समि॑न्धे। साऽग्निꣳ समि॑न्धे। ताम॒हꣳ समि॑न्धे। सा मा॒ समि॑द्धा। आयु॑षा॒ तेज॑सा। वर्च॑सा श्रि॒या। यश॑सा ब्रह्मवर्च॒सेन॑॥८७॥

अ॒न्नाद्ये॑न॒ समि॑न्ता॒ꣳ स्वाहा॑। प्रा॒जा॒प॒त्या मे॑ स॒मिद॑सि सपत्न॒क्षय॑णी। भ्रा॒तृ॒व्य॒हा मे॑ऽसि॒ स्वाहा॑। आदि॑त्य व्रतपते व्र॒तम॑चारिषम्। तद॑शकं॒ तन्मे॑ऽराधि। वायो॑ व्रतप॒तेऽग्ने॑ व्रतपते। व्र॒ताना॑ व्रतपते व्र॒तम॑चारिषम्। तद॑शकं॒ तन्मे॑ऽराधि॥८८॥

स॒मिथ्समि॑न्धे व्र॒तं च॑रिष्या॒म्यायु॑षा॒ तेज॑सा॒ वर्च॑सा श्रि॒या यश॑सा ब्रह्मवर्च॒सेना॒ष्टौ च॑॥ [४१]

शं नो॒ वात॑ः पवतां मात॒रिश्वा॒ शं न॑स्तपतु॒ सूर्य॑ः। अहा॑नि॒शं भ॑वन्तु न॒ः शꣳ रात्रि॒ः प्रति॑धीयताम्। शमु॒षा नो॒ व्यु॑च्छतु॒ शमा॑दि॒त्य उदे॑तु नः। शि॒वा न॒ः

शन्तमा भव सुमृडीका सरस्वति। मा ते व्योम सन्दृशि। इडायै वास्त्वसि वास्तुमद्वास्तुमन्तौ भूयास्म मा वास्तौश्छिथ्स्मह्यवास्तुः स भूयाद्यौऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मः। प्रतिष्ठासि प्रतिष्ठावन्तो भूयास्म मा प्रतिष्ठायाश्छिथ्स्मह्यप्रतिष्ठः स भूयाद्यौऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मः। आ वात वाहि भेषजं वि वात वाहि यद्रपः। त्वꣳ हि विश्वभेषजो देवानां दूत ईयसे। द्वाविमौ वातौ वात आ सिन्धोरा परावतः॥८९॥

दक्षं मे अन्य आवातु परान्यो वातु यद्रपः। यददो वातते गृहेऽमृतस्य निधिर्हितः। ततो नो देहि जीवसे ततो नो धेहि भेषजम्। ततो नो मह आवह वात आवातु भेषजम्। शम्भूर्मयोभूर्नो हृदे प्र ण आयूꣳषि तारिषत्। इन्द्रस्य गृहोऽसि तं त्वा प्रपद्ये सगुः साश्वः। सह यन्मे अस्ति तेन। भूः प्रपद्ये भुवः प्रपद्ये सुवः प्रपद्ये भूर्भुवः सुवः प्रपद्ये वायुं प्रपद्येऽनार्तां देवतां प्रपद्येऽश्मानमाखणं प्रपद्ये प्रजापतेर्ब्रह्मकोशं ब्रह्म प्रपद्य ओं प्रपद्ये। अन्तरिक्षं म उर्वन्तरं बृहदग्नयः

पर्वताश्च यया वातः स्वस्त्या स्वस्तिमान्तयाँ स्वस्त्या स्वस्तिमानसानि। प्राणापानौ मृत्योर्मा पातं प्राणापानौ मा मा हासिष्टं मयि मेधां मयि प्रजां मय्यग्निस्तेजो दधातु मयि मेधां मयि प्रजां मयीन्द्र इन्द्रियं दधातु मयि मेधां मयि प्रजां मयि सूर्यो भ्राजो दधातु॥९०॥

द्युभिरक्तुभिः परिपातमस्मानरिष्टेभिरश्विना सौभगेभिः। तन्नो मित्रो वरुणो मामहन्तामदितिः सिन्धुः पृथिवी उत द्यौः। कया नश्चित्र आ भुवदूती सदावृधः सखा। कया शचिष्ठया वृता। कस्त्वा सत्यो मदानां मꣳहिष्ठो मत्सदन्धसः। दृढाचिदारुजे वसु। अभी षु णः सखीनामविता जरितॄणाम्। शतं भवास्यूतिभिः। वयः सुपर्णा उपसेदुरिन्द्रं प्रियमेधा ऋषयो नाधमानाः। अपध्वान्तमूर्णुहि पूर्धि चक्षुर्मुमुग्ध्यस्मान्निधयेव बद्धान्॥९१॥

शं नो देवीरभिष्टय आपो भवन्तु पीतये। शं योरभिस्रवन्तु नः। ईशाना वार्याणां क्षयन्तीश्चर्षणीनाम्। अपो याचामि भेषजम्। सुमित्रा न आप ओषधयः सन्तु

दुर्मित्रास्तस्मै भूयासुर्योऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मः। आपो हि ष्ठा मयोभुवस्ता न ऊर्जे दधातन। महे रणाय चक्षसे। यो वः शिवतमो रसस्तस्य भाजयतेह नः। उशतीरिव मातरः। तस्मा अरं गमाम वो यस्य क्षयाय जिन्वथ॥९२॥

आपो जनयथा च नः। पृथिवी शान्ता साऽग्निना शान्ता सा मे शान्ता शुचꣳ शमयतु। अन्तरिक्षꣳ शान्तं तद्वायुना शान्तं तन्मे शान्तꣳ शुचꣳ शमयतु। द्यौः शान्ता साऽऽदित्येन शान्ता सा मे शान्ता शुचꣳ शमयतु। पृथिवी शान्तिरन्तरिक्षꣳ शान्तिर्द्यौः शान्तिर्दिशः शान्तिरवान्तरदिशाः शान्तिरग्निः शान्तिर्वायुः शान्तिरादित्यः शान्तिश्चन्द्रमाः शान्तिर्नक्षत्राणि शान्तिरापः शान्तिरोषधयः शान्तिर्वनस्पतयः शान्तिर्गौः शान्तिरजा शान्तिरश्वः शान्तिः पुरुषः शान्तिर्ब्रह्म शान्तिर्ब्राह्मणः शान्तिः शान्तिरेव शान्तिः शान्तिर्मे अस्तु शान्तिः। तयाहꣳ शान्त्या सर्वशान्त्या मह्यं द्विपदे चतुष्पदे च शान्तिं करोमि शान्तिर्मे अस्तु शान्तिः। एह श्रीश्च ह्रीश्च धृतिश्च तपो मेधा प्रतिष्ठा श्रद्धा सत्यं धर्मश्चैतानि मोत्तिष्ठन्तमनूत्तिष्ठन्तु मा

मा॒ꣳ श्रीश्च॒ ह्रीश्च॒ धृति॑श्च॒ तपो॑ मे॒धा प्र॑ति॒ष्ठा श्र॒द्धा स॒त्यं धर्म॑श्चै॒तानि॑ मा॒ मा हा॑सिषुः। उदायु॑षा स्वा॒युषोदोष॑धीना॒ꣳ रसे॒नोत्प॒र्जन्य॑स्य॒ शुष्मे॒णोद॑स्थाम॒मृता॒ꣳ अनु॑। तच्चक्षु॑र्दे॒वहि॑तं पु॒रस्ता॑च्छु॒क्रमु॒च्चर॑त्। पश्ये॑म श॒रदः॑ श॒तं जीवे॑म श॒रदः॑ श॒तं नन्दा॑म श॒रदः॑ श॒तं मोदा॑म श॒रदः॑ श॒तं भवा॑म श॒रदः॑ श॒तꣳ शृ॒णवा॑म श॒रदः॑ श॒तं प्रब्र॑वाम श॒रदः॑ श॒तमजी॑ताः स्याम श॒रदः॑ श॒तं ज्योक्च॒ सूर्यं॑ दृ॒शे। य उद॑गान्महा॒तोऽर्णवा॑द्वि॒भ्राज॑मानः सरि॒रस्य॒ मध्या॒त्स मा॑ वृष॒भो लो॑हिता॒क्षः सूर्यो॑ विप॒श्चिन्मन॑सा पुनातु। ब्रह्म॑ण॒श्चोत॑न्यसि॒ ब्रह्म॑ण आ॒णी स्थो॒ ब्रह्म॑ण आ॒वप॑नमसि धारि॒तेयं पृ॑थि॒वी ब्रह्म॑णा म॒ही धा॑रि॒तमे॑नेन म॒हद॒न्तरि॑क्षं॒ दिवं॑ दाधार पृथि॒वीꣳ सदे॑वा॒ यद॒हं वेद॒ तद॒हं धा॑रयाणि॒ मा मद्वेदोऽधि॒विस्र॑सत्। मे॒धा॒म॒नी॒षे मावि॑शताꣳ स॒मीची॑ भू॒तस्य॒ भव्य॒स्यावं॑रुध्यै॒ सर्व॒मायु॑रयाणि॒ सर्व॒मायु॑रयाणि। आ॒भिर्गी॒र्भिर्यदतो॑ न ऊ॒नमाप्या॑यय हरिवो॒ वर्ध॑मानः। य॒दा स्तो॒तृभ्यो॒ महि॑ गो॒त्रा रु॒जासि॑ भूयिष्ठ॒भाजो॒ अध॑ ते स्याम। ब्रह्म॒ प्रावा॑दिष्म॒ तन्नो॒ मा हा॑सीत्। ॐ

शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥९३॥

परावतो दधातु बुद्धां जिन्वथ दृशे सप्त च॥ [४२]

नमो वाचे या चोदिता या चानुदिता तस्यै वाचे नमो नमो वाचे नमो वाचस्पतये नम ऋषिभ्यो मन्त्रकृद्भ्यो मन्त्रपतिभ्यो मा मामृषयो मन्त्रकृतो मन्त्रपतयः परादुर्माहमृषीन्मन्त्रकृतो मन्त्रपतीन्परादां वैश्वदेवीं वाचमुद्यासꣳ शिवामदस्तां जुष्टां देवेभ्यः शर्म मे द्यौः शर्म पृथिवी शर्म विश्वमिदं जगत्। शर्म चन्द्रश्च सूर्यश्च शर्म ब्रह्मप्रजापती। भूतं वदिष्ये भुवनं वदिष्ये तेजो वदिष्ये यशो वदिष्ये तपो वदिष्ये ब्रह्म वदिष्ये सत्यं वदिष्ये तस्मा अहमिदमुपस्तरणमुपस्तृण उपस्तरणं मे प्रजायै पशूनां भूयादुपस्तरणमहं प्रजायै पशूनां भूयासं प्राणापानौ मृत्योर्मा पातं प्राणापानौ मा मा हासिष्टं मधु मनिष्ये मधु जनिष्ये मधु वक्ष्यामि मधु वदिष्यामि मधुमतीं देवेभ्यो वाचमुद्यासꣳ शुश्रूषेण्यां मनुष्येभ्यस्तं मा देवा अवन्तु शोभायै पितरोऽनुमदन्तु। ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

॥ पञ्चमः प्रश्नः ॥

ॐ शं नस्तन्नो मा हासीत्॥ ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

देवा वै सत्रमासत। ऋद्धिपरिमितं यशस्कामाः। तेऽब्रुवन्। यन्नः प्रथमं यश ऋच्छात्। सर्वेषां नस्तथ्सहासदिति। तेषां कुरुक्षेत्रं वेदिरासीत्। तस्यै खाण्डवो दक्षिणार्ध आसीत्। तूघ्नमुत्तरार्धः। परीणङ्घनार्धः। मरव उत्करः॥१॥

तेषां मखं वैष्णवं यश आर्च्छत्। तन्न्यकामयत। तेनापाक्रामत्। तं देवा अन्वायन्। यशोऽवरुरुथ्समानाः। तस्यान्वागतस्य। सव्याद्धनुरजायत। दक्षिणादिषवः। तस्मादिषुधन्वं पुण्यजन्म। यज्ञजन्मा हि॥२॥

तमेकꣳ सन्तम्। बहवो नाभ्यधृष्णुवन्। तस्मादेकमिषुधन्विनम्। बहवोऽनिषुधन्वा नाभिधृष्णुवन्ति। सोऽस्मयत। एकं मा सन्तं बहवो नाभ्यधर्षिषुरिति। तस्य सिष्मियाणस्य तेजोऽपाक्रामत्। तद्देवा ओषधीषु न्यमृजुः। ते श्यामाका अभवन्। स्मयाका वै नामैते॥३॥

तथ्स्म॒याका॑नाꣳ स्मयाक॒त्वम्। तस्मा॑द्दीक्षि॒तेना॑पि॒गृह्य॑ स्मेत॒व्यम्॑। तेज॑सो॒ धृत्यै॑। स धनु॑ः प्रति॒ष्कम्भ्या॑तिष्ठत्। ता उ॑प॒दीका॑ अब्रुव॒न्वरं॑ वृणामहै। अथ॑ व इ॒मꣳ र॑न्धयाम। यत्र॒ क्व॑ च॒ खना॑म। तद॒पो॑ऽभितृ॑णदा॒मेति॑। तस्मा॑दुप॒दीका॒ यत्र॒ क्व॑ च॒ खन॑न्ति। तद॒पो॑ऽभितृ॑न्दन्ति॥४॥

वारे॑वृत॒ꣳ ह्या॑साम्। तस्य॒ ज्यामप्या॑दन्। तस्य॒ धनु॑र्वि॒प्रव॑माण॒ꣳ शिर॒ उद॑वर्तयत्। तद्द्यावा॑पृथि॒वी अनु॒प्राव॑र्तत। यत्प्राव॑र्तत। तत्प्र॑व॒र्ग्य॑स्य प्रवर्ग्य॒त्वम्। यद्भ्राँ॑(४)इत्यप॑तत्। तद्घ॒र्मस्य॑ घर्म॒त्वम्। म॒ह॒तो वी॒र्य॑मपप॒दिति॑। तन्म॑हावी॒रस्य॑ महावीर॒त्वम्॥५॥

यद॒स्याः स॒मभ॑रन्। तथ्स॒म्राज्ञः॑ सम्रा॒ट्त्वम्। तꣳ स्तृ॒तं दे॒वता॑स्त्रे॒धा व्य॑गृह्णत। अ॒ग्निः प्रा॑तः सव॒नम्। इन्द्रो॒ माध्य॑ं दिन॒ꣳ सव॑नम्। विश्वे॑दे॒वास्तृ॑तीयसव॒नम्। तेनाप॑शीर्ष्णा य॒ज्ञेन॒ यज॑मानाः। नाशिषो॒ऽवारु॑न्धत। न सु॑व॒र्गं लो॒कम॒भ्य॑जयन्। ते दे॒वा अ॒श्विना॑वब्रुवन्॥६॥

भि॒षजौ॒ वै स्थः॑। इ॒दं य॒ज्ञस्य॒ शिरः॒ प्रति॑धत्त॒मिति॑। तावब्रूतां॒ वरं॑ वृणावहै। ग्रहं॑ ए॒व ना॒वत्रापि॑ गृह्यता॒मिति॑। ताभ्यां॑मे॒तमा॑श्वि॒नम॑गृह्णन्। तावे॒तद्य॒ज्ञस्य॒ शिरः॒ प्रत्य॑धत्ताम्। यत्प्र॑व॒र्ग्यः॑। तेन॒ सशी॑र्ष्णा य॒ज्ञेन॒ यज॑मानाः। अवा॒शिषोऽरु॑न्धत। अ॒भि सु॑व॒र्गं लो॒कम॑जयन्। यत्प्र॑व॒र्ग्यं॑ प्रवृ॒णक्ति॑। य॒ज्ञस्यै॒व तच्छिरः॒ प्रति॑दधाति। तेन॒ सशी॑र्ष्णा य॒ज्ञेन॒ यज॑मानः। अवा॒शिषो॑ रु॒न्धे। अ॒भि सु॑व॒र्गं लो॒कं ज॑यति। तस्मा॑दे॒ष आ॑श्वि॒नप्र॑वया इव। यत्प्र॑व॒र्ग्यः॑॥७॥

उ॒त्क॒रो ह्येते॑ तृ॑न्दन्ति महावीर॒त्वम॑ब्रुवन्नजयन्थ्स॒प्त च॑॥ [१]

सा॒वि॒त्रं जु॑होति॒ प्रसू॑त्यै। च॒तु॒र्गृ॒ही॒तेन॑ जुहोति। चतु॑ष्पादः प॒शवः॑। प॒शूने॒वाव॑रुन्धे। चत॑स्रो॒ दिशः॑। दि॒क्ष्वे॑व प्रति॑तिष्ठति। छन्दा॑ꣳसि दे॒वेभ्योऽपा॑क्रामन्। न वो॑ऽभा॒गानि॑ ह॒व्यं व॑क्ष्याम॒ इति॑। तेभ्य॑ ए॒तच्चतु॑र्गृहीतम॑धारयन्। पु॒रो॒नु॒वा॒क्या॑यै या॒ज्या॑यै॥८॥

दे॒वता॑यै वषट्का॒राय॑। यच्चतु॑र्गृहीतं जु॒होति॑। छन्दा॑ꣳस्ये॒व तत् प्री॑णाति। तान्य॑स्य प्री॒तानि॑ दे॒वेभ्यो॑ ह॒व्यं व॑हन्ति। ब्र॒ह्म॒वा॒दिनो॑ वदन्ति। हो॒त॒व्यं॑ दीक्षि॒तस्य॑ गृ॒हा(३)इ न

होतव्या(३)मिति। हविर्वै दीक्षितः। यज्जुहुयात्। हविष्कृतं यजमानमग्नौ प्रदध्यात्। यन्न जुहुयात्॥९॥

यज्ञपरुरन्तरियात्। यजुरेव वदेत्। न हविष्कृतं यजमानमग्नौ प्रदधाति। न यज्ञपरुरन्तरेति। गायत्री छन्दाꣳस्यत्यमन्यत। तस्यै वषट्कारोऽभ्यय्य शिरोऽच्छिनत्। तस्यै द्वेधा रसः परापतत्। पृथिवीमधः प्राविशत्। पशूनधः। यः पृथिवीं प्राविशत्॥१०॥

स खदिरोऽभवत्। यः पशून्। सोऽजाम्। यत्खादिर्यभ्रिर्भवति। छन्दसामेव रसेन यज्ञस्य शिरः सम्भरति। यदौदुम्बरी। ऊर्ग्वा उदुम्बरः। ऊर्जैव यज्ञस्य शिरः सम्भरति। यद्वैणवी। तेजो वै वेणुः॥११॥

तेजसैव यज्ञस्य शिरः सम्भरति। यद्वैकङ्कती। भा एवावरुन्धे। देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इत्यभ्रिमादत्ते प्रसूत्यै। अश्विनोर्बाहुभ्यामित्याह। अश्विनौ हि देवानामध्वर्यू आस्ताम्। पूष्णो हस्ताभ्यामित्याह यत्यै। वज्र इव वा एषा।

यदभ्रिः। अभ्रिरसि नारिरसीत्याह शान्त्यै॥१२॥

अध्वरकृद्देवेभ्य इत्याह। यज्ञो वा अध्वरः। यज्ञकृद्देवेभ्य इति वावैतदाह। उत्तिष्ठ ब्रह्मणस्पत इत्याह। ब्रह्मणैव यज्ञस्य शिरोऽच्छैति। प्रैतु ब्रह्मणस्पतिरित्याह। प्रेत्यैव यज्ञस्य शिरोऽच्छैति। प्र देव्येतु सूनृतेत्याह। यज्ञो वै सूनृता। अच्छा वीरं नर्यं पङ्क्तिराधसमित्याह॥१३॥

पाङ्क्तो हि यज्ञः। देवा यज्ञं नयन्तु न इत्याह। देवानेव यज्ञनियः कुरुते। देवी द्यावापृथिवी अनु मे मꣳसाथामित्याह। आभ्यामेवानुमतो यज्ञस्य शिरः सम्भरति। ऋध्यासमद्य मखस्य शिर इत्याह। यज्ञो वै मखः। ऋध्यासमद्य यज्ञस्य शिर इति वावैतदाह। मखाय त्वा मखस्य त्वा शीर्ष्ण इत्याह। निर्दिश्यैवैनद्धरति॥१४॥

त्रिर्हरति। त्रय इमे लोकाः। एभ्य एव लोकेभ्यो यज्ञस्य शिरः सम्भरति। तूष्णीं चतुर्थꣳ हरति। अपरिमितादेव यज्ञस्य शिरः सम्भरति। मृत्खनादग्रे हरति। तस्मान्मृत्खनः करुण्यतरः। इयत्यग्र आसीरित्याह। अस्यामेवाछम्बट्कारं यज्ञस्य

शिरः सम्भरति। ऊर्जं वा एतꣳ रसं पृथिव्या उपदीका उद्दिहन्ति॥१५॥

यद्वल्मीकम्। यद्वल्मीकवपा सम्भारो भवति। ऊर्जमेव रसं पृथिव्या अवरुन्धे। अथो श्रोत्रमेव। श्रोत्रꣳ ह्येतत्पृथिव्याः। यद्वल्मीकः। अबधिरो भवति। य एवं वेद। इन्द्रो वृत्राय वज्रमुदयच्छत्। स यत्र यत्र पराक्रमत॥१६॥

तन्नाद्भियत। स पूतीकस्तम्बे पराक्रमत। सोऽद्भियत। सोऽब्रवीत्। ऊतिं वै मे धा इति। तदूतीकानामूतीकत्वम्। यदूतीका भवन्ति। यज्ञायैवोतिं दधति। अग्निजा असि प्रजापते रेत इत्याह। य एव रसः पशून्प्राविशत्॥१७॥

तमेवावरुन्धे। पञ्चैते सम्भारा भवन्ति। पाङ्क्तो यज्ञः। यावानेव यज्ञः। तस्य शिरः सम्भरति। यद्ग्राम्याणां पशूनां चर्मणा सम्भरेत्। ग्राम्यान्पशूञ्छुचाऽर्पयेत्। कृष्णाजिनेन सम्भरति। आरण्यानेव पशूञ्छुचार्पयति। तस्माथ्समावत्पशूनां प्रजायमानानाम्॥१८॥

आरण्याः पशवः कनीयाꣳसः। शुचा ह्यृताः। लोमतः सम्भरति। अतो ह्यस्य

मेध्यम्। परिगृह्या यन्ति। रक्षसामपहत्यै। बहवो हरन्ति। अपचितिमेवास्मिन्दधति। उद्धते सिकतोपोप्ते परिश्रिते निदधति शान्त्यै। मदन्तीभिरुप सृजति॥१९॥

तेज एवास्मिन्दधाति। मधु त्वा मधुला करोत्वित्याह। ब्रह्मणैवास्मिन्तेजो दधाति। यद्ग्राम्याणां पात्राणां कपालैः सꣳसृजेत्। ग्राम्याणि पात्राणि शुचाऽर्पयेत्। अर्मकपालैः सꣳसृजति। एतानि वा अनुपजीवनीयानि। तान्येव शुचार्पयति। शर्कराभिः सꣳसृजति धृत्यै। अथो शन्त्वाय। अजलोमैः सꣳसृजति। एषा वा अग्नेः प्रिया तनूः। यदजा। प्रिययैवैनं तनुवा सꣳसृजति। अथो तेजसा। कृष्णाजिनस्य लोमभिः सꣳसृजति। यज्ञो वै कृष्णाजिनम्। यज्ञेनैव यज्ञꣳ सꣳसृजति॥२०॥

याज्यायै न जुहुयादविंशद्वेणुः शान्त्यै पङ्क्तिराधसमित्याह हरति दिहन्ति पराक्रमताविंशत् प्रजायमानानाꣳ सृजति शन्त्वायाष्टौ च॥ [२]

परिश्रिते करोति। ब्रह्मवर्चसस्य परिगृहीत्यै। न कुर्वन्नभि प्राण्यात्। यत्कुर्वन्नभि प्राण्यात्। प्राणाञ्छुचार्पयेत्। अपहाय प्राणिति। प्राणानां गोपीथाय। न प्रवर्ग्यं

चादित्यं चान्तरेयात्। यदन्तरेयात्। दुश्चर्मा स्यात्॥२१॥

तस्मान्नान्तराय्यम्। आत्मनो गोपीथाय। वेणुना करोति। तेजो वै वेणुः। तेजः प्रवर्ग्यः। तेजसैव तेजः समर्धयति। मुखस्य शिरोऽसीत्याह। यज्ञो वै मुखः। तस्यैतच्छिरः। यत्प्रवर्ग्यः॥२२॥

तस्मादेवमाह। यज्ञस्य पदे स्थ इत्याह। यज्ञस्य ह्येते पदे। अथो प्रतिष्ठित्यै। गायत्रेण त्वा छन्दसा करोमीत्याह। छन्दोभिरेवैनं करोति। त्र्युद्धिं करोति। त्रय इमे लोकाः। एषां लोकानामाप्त्यै। छन्दोभिः करोति॥२३॥

वीर्यं वै छन्दाꣳसि। वीर्येणैवैनं करोति। यजुषा बिलं करोति व्यावृत्यै। इयं तं करोति। प्रजापतिना यज्ञमुखेन सम्मितम्। इयं तं करोति। यज्ञपुरुषा सम्मितम्। इयं तं करोति। एतावद्वै पुरुषे वीर्यम्। वीर्यसम्मितम्॥२४॥

अपरिमितं करोति। अपरिमितस्यावरुद्ध्यै। परिग्रीवं करोति धृत्यै। सूर्यस्य

हरसा श्रायेत्याह। यथायजुरेवैतत्। अश्वशकेन धूपयति। प्राजापत्यो वा अश्वः सयोनित्वाय। वृष्णो अश्वस्य निष्पदसीत्याह। असौ वा आदित्यो वृषाऽश्वः। तस्य छन्दाꣳसि निष्पत्॥२५॥

छन्दोभिरेवैनं धूपयति। अर्चिषे त्वा शोचिषे त्वेत्याह। तेज एवास्मिन्दधाति। वारुणोऽभीद्धः। मैत्रियोपैति शान्त्यै। सिद्ध्यै त्वेत्याह। यथायजुरेवैतत्। देवस्त्वा सवितोद्वपत्वित्याह। सवितृप्रसूत एवैनं ब्रह्मणा देवताभिरुद्वपति। अपद्यमानः पृथिव्यामाशा दिश आपृणेत्याह॥२६॥

तस्मादग्निः सर्वा दिशोऽनु विभाति। उत्तिष्ठ बृहन्भवोर्ध्वस्तिष्ठ ध्रुवस्त्वमित्याह प्रतिष्ठित्यै। ईश्वरो वा एषोऽन्धो भवितोः। यः प्रवर्ग्यमन्वीक्षते। सूर्यस्य त्वा चक्षुषाऽन्वीक्ष इत्याह। चक्षुषो गोपीथाय। ऋजवे त्वा साधवे त्वा सुक्षित्यै त्वा भूत्यै त्वेत्याह। इयं वा ऋजुः। अन्तरिक्षꣳ साधु। असौ सुक्षितिः॥२७॥

दिशो भूतिः। इमानेवास्मै लोकान्कल्पयति। अथो प्रतिष्ठित्यै। इदमहममुमामुष्याय

वि॒शा प॒शुभि॑र्ब्रह्मवर्च॒सेन॒ पर्यू॑हा॒मीत्या॑ह। वि॒शैवैनं॑ प॒शुभि॑र्ब्रह्मवर्च॒सेन॒ पर्यू॑हति। वि॒शेति॑ राज॒न्य॑स्य ब्रूयात्। वि॒शैवैनं॒ पर्यू॑हति। प॒शुभि॒रिति॒ वैश्य॑स्य। प॒शुभि॑रे॒वैनं॒ पर्यू॑हति। अ॒सुर्यं॑ पात्र॒मना॑च्छृण्णम्॥२८॥

आच्छृ॑णत्ति। दे॒व॒त्राकः॑। अ॒ज॒क्षी॒रेणाऽऽच्छृ॑णत्ति। प॒र॒मं वा ए॒तत्पयः॑। यद॑जक्षी॒रम्। प॒र॒मेणै॒वैनं॒ पय॒साऽऽच्छृ॑णत्ति। यजु॑षा॒ व्यावृ॑त्त्यै। छन्दो॑भि॒राच्छृ॑णत्ति। छन्दो॑भि॒र्वा ए॒ष क्रि॑यते। छन्दो॑भिरे॒व छन्दा॒ꣳस्याच्छृ॑णत्ति। छृ॒न्धि वाच॒मित्या॑ह। वाच॑मे॒वाव॑रुन्धे। छृ॒न्ध्यूर्ज॒मित्या॑ह। ऊर्ज॑मे॒वाव॑रुन्धे। छृ॒न्धि ह॒विरित्या॑ह। ह॒विरे॒वाकः॑। देव॑ पुरश्चर स॒घ्यास॒न्त्वेत्या॑ह। य॒था॒य॒जुरे॒वैतत्॥२९॥

स्या॒द्यत्प्र॑व॒र्ग्य॑श्छन्दो॑भिः करोति वी॒र्य॑सम्मितं॒ छन्दा॑ꣳसि नि॒ष्पत्पृ॒णेत्या॑ह सुक्षि॒तिरना॑च्छृण्ण॒ञ्छन्दा॒ꣳस्याच्छृ॑णत्त्य॒ष्टौ च॑॥——[३]

ब्रह्म॒न्प्रच॑रिष्यामो॒ होत॑र्घ॒र्मम॒भिष्टु॒हीत्या॑ह। ए॒ष वा ए॒तर्हि॒ बृह॒स्पतिः॑। यद्ब्रह्मा। तस्मा॑ ए॒व प्र॑ति॒प्रोच्य॒ प्रच॑रति। आ॒त्मनोऽना॑र्त्यै। य॒माय॑ त्वा म॒खाय॒ त्वेत्या॑ह। ए॒ता वा ए॒तस्य॑ दे॒वताः॑। ताभि॑रे॒वैन॒ꣳ सम॑र्धयति। मद॑न्तीभिः॒ प्रोक्ष॑ति। तेज॑

एवास्मिन्दधाति॥३०॥

अभिपूर्वं प्रोक्षति। अभिपूर्वमेवास्मिन्तेजो दधाति। त्रिः प्रोक्षति। त्र्यावृद्धि यज्ञः। अथो मेध्यत्वाय। होताऽन्वाह। रक्षसामपहत्यै। अनवानम्। प्राणानाꣳ सन्तत्यै। त्रिष्टुभः सतीर्गायत्रीरिवान्वाह॥३१॥

गायत्रो हि प्राणः। प्राणमेव यजमाने दधाति। सन्ततमन्वाह। प्राणानामन्नाद्यस्य सन्तत्यै। अथो रक्षसामपहत्यै। यत्परिमिता अनुब्रूयात्। परिमितमवरुन्धीत। अपरिमिता अन्वाह। अपरिमितस्यावरुद्ध्यै। शिरो वा एतद्यज्ञस्य॥३२॥

यत्प्रवर्ग्यः। ऊर्ङ्मुञ्जाः। यन्मौञ्जो वेदो भवति। ऊर्जैव यज्ञस्य शिरः समर्धयति। प्राणाहुतीर्जुहोति। प्राणानेव यजमाने दधाति। सप्त जुहोति। सप्त वै शीर्ष्ण्याः प्राणाः। प्राणानेवास्मिन्दधाति। देवस्त्वा सविता मध्वाऽनक्त्वित्याह॥३३॥

तेजसैवैनमनक्ति। पृथिवीं तपसस्त्रायस्वेति हिरण्यमुपास्यति। अस्या अनतिदाहाय। शिरो वा एतद्यज्ञस्य। यत्प्रवर्ग्यः। अग्निः सर्वा देवताः।

प्र॒ल॒वाना॒दीप्योपाँ॑स्यति। दे॒वताँ॑स्वे॒व य॒ज्ञस्य॒ शिरः॒ प्रति॑दधाति। अप्र॑तिशीर्णाग्रं भवति। ए॒तद्वै॑र्हि॒र्ह्येषः॥३४॥

अ॒र्चिर॑सि शो॒चिर॒सीत्या॑ह। तेज॑ ए॒वास्मि॑न्ब्रह्मवर्च॒सं द॑धाति। स॒ꣳसी॑दस्व म॒हाꣳ अ॒सीत्या॑ह। म॒हान् ह्येषः। ब्र॒ह्म॒वा॒दिनो॑ वदन्ति। ए॒ते वाव त ऋ॒त्विजः॑। ये द॑र्श॒पूर्णमा॒सयोः॑। अथ॑ क॒था होता॒ यज॑मानाया॒ऽऽशिषो॒ नाशाँ॑स्त॒ इति॑। पु॒रस्ता॑दाशीः॒ खलु॒ वा अ॒न्यो य॒ज्ञः। उ॒परि॑ष्टादाशीर॒न्यः॥३५॥

अ॒ना॒धृ॒ष्या पु॒रस्ता॒दिति॒ यदे॒तानि॒ यजू॒ꣳष्याह॑। शी॒र्ष॒त ए॒व य॒ज्ञस्य॒ यज॑मान आ॒शिषोऽव॑रुन्धे। आयुः॑ पु॒रस्ता॑दाह। प्र॒जां द॑क्षिण॒तः। प्रा॒णं प॒श्चात्। श्रोत्र॑मुत्तर॒तः। विधृ॑तिमु॒परि॑ष्टात्। प्रा॒णाने॒वास्मै॑ स॒मीची॑ दधाति। ई॒श्व॒रो वा ए॒ष दिशोऽनून्म॑दितोः। यं दिशोऽनु॑ व्यास्था॒पय॑न्ति॥३६॥

मनो॒रश्वा॑सि॒ भूरि॑पुत्रेती॒माम॒भिमृ॑शति। इ॒यं वै मनो॒रश्वा॒ भूरि॑पुत्रा। अ॒स्यामे॒व प्रति॑तिष्ठ॒त्यनु॑न्मादाय। सू॒प॒सदा॑ मे भूया॒ मा मा॑ हिꣳसी॒रित्या॒हाहिꣳसायै। चितः॑

स्थ परिचित इत्याह। अपचितिमेवास्मिन्दधाति। शिरो वा एतद्यज्ञस्य। यत्प्रवर्ग्यः। असौ खलु वा आदित्यः प्रवर्ग्यः। तस्य मरुतो रश्मयः॥३७॥

स्वाहा मरुद्भिः परिश्रयस्वेत्याह। अमुमेवाऽऽदित्यꣳ रश्मिभिः पर्यूहति। तस्मादसावादित्योऽमुष्मिँल्लोके रश्मिभिः पर्यूढः। तस्माद्राजा विशा पर्यूढः। तस्माद्ग्रामणीः सजातैः पर्यूढः। अग्नेः सृष्टस्य यतः। विकङ्कतं भा आर्च्छत्। यद्वैकङ्कताः परिधयो भवन्ति। भा एवावरुन्धे। द्वादश भवन्ति॥३८॥

द्वादश मासाः संवथ्सरः। संवथ्सरमेवावरुन्धे। अस्ति त्रयोदशो मास इत्याहुः। यत्त्रयोदशः परिधिर्भवति। तेनैव त्रयोदशं मासमवरुन्धे। अन्तरिक्षस्यान्तर्धिरसीत्याह व्यावृत्त्यै। दिवं तपसस्त्रायस्वेत्युपरिष्टाद्धिरण्यमधि निदधाति। अमुष्या अनतिदाहाय। अथो आभ्यामेवैनमुभयतः परिगृह्णाति। अर्हन् बिभर्षि सायकानि धन्वेत्याह॥३९॥

स्तौत्येवैनमेतत्। गायत्रमसि त्रैष्टुभमसि जागतमसीति धवित्राण्यादत्ते।

छन्दोभिरेवैनान्यादत्ते। मधु मध्विति धूनोति। प्राणो वै मधु। प्राणमेव यजमाने दधाति। त्रिः परियन्ति। त्रिवृद्धि प्राणः। त्रिः परियन्ति। त्र्यावृद्धि यज्ञः॥४०॥

अथो रक्षसामपहत्यै। त्रिः पुनः परियन्ति। षट्थ्सम्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः। ऋतुष्वेव प्रतितिष्ठन्ति। यो वै घर्मस्य प्रियां तनुवमाक्रामति। दुश्चर्मा वै स भवति। एष ह वा अस्य प्रियां तनुवमाक्रामति। यत्त्रिः परीत्य चतुर्थं पर्येति। एताꣳ ह वा अस्योग्रदेवो राजनिराचक्राम॥४१॥

ततो वै स दुश्चर्माऽभवत्। तस्मात्त्रिः परीत्य न चतुर्थं परीयात्। आत्मनो गोपीथाय। प्राणा वै धवित्राणि। अव्यतिषङ्गं धून्वन्ति। प्राणानामव्यतिषङ्गाय कृत्यै। विनिषद्य धून्वन्ति। दिक्ष्वेव प्रतितिष्ठन्ति। ऊर्ध्वं धून्वन्ति। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै। सर्वतो धून्वन्ति। तस्मादयꣳ सर्वतः पवते॥४२॥

दधातीवान्वाह यज्ञस्याहैष उपरिष्टादाशीरन्यो व्यास्थापयन्ति रश्मयो भवन्ति धन्वेत्याह यज्ञश्चक्राम समष्ट्यै द्वे च॥——[४]

अग्निष्ट्वा वसुभिः पुरस्ताद्रोचयतु गायत्रेण छन्दसेत्याह। अग्निरेवैनं वसुभिः

पुरस्ताद्रोचयति गायत्रेण छन्दसा। स मा रुचितो रोचयेत्याह। आशिषमेवैतामाशास्ते। इन्द्रस्त्वा रुद्रैर्दक्षिणतो रोचयतु त्रैष्टुभेन छन्दसेत्याह। इन्द्र एवैनꣳ रुद्रैर्दक्षिणतो रोचयति त्रैष्टुभेन छन्दसा। स मा रुचितो रोचयेत्याह। आशिषमेवैतामाशास्ते। वरुणस्त्वाऽऽदित्यैः पश्चाद्रोचयतु जागतेन छन्दसेत्याह। वरुण एवैनमादित्यैः पश्चाद्रोचयति जागतेन छन्दसा॥४३॥

स मा रुचितो रोचयेत्याह। आशिषमेवैतामाशास्ते। द्युतानस्त्वा मारुतो मरुद्भिरुत्तरतो रोचयत्वानुष्टुभेन छन्दसेत्याह। द्युतान एवैनं मारुतो मरुद्भिरुत्तरतो रोचयत्यानुष्टुभेन छन्दसा। स मा रुचितो रोचयेत्याह। आशिषमेवैतामाशास्ते। बृहस्पतिस्त्वा विश्वैर्देवैरुपरिष्टाद्रोचयतु पाङ्क्तेन छन्दसेत्याह। बृहस्पतिरेवैनं विश्वैर्देवैरुपरिष्टाद्रोचयति पाङ्क्तेन छन्दसा। स मा रुचितो रोचयेत्याह। आशिषमेवैतामाशास्ते॥४४॥

रोचितस्त्वं देव घर्म देवेष्वसीत्याह। रोचितो ह्येष देवेषु। रोचिषीयाहं

मनुष्यैष्वित्याह। रोचत एवैष मनुष्येषु। सम्राड्घर्म रुचितस्त्वं देवेष्वायुष्माꣳस्तेजस्वी ब्रह्मवर्चस्यसीत्याह। रुचितो ह्येष देवेष्वायुष्माꣳस्तेजस्वी ब्रह्मवर्चसी। रुचितोऽहं मनुष्यैष्वायुष्माꣳस्तेजस्वी ब्रह्मवर्चसी भूयासमित्याह। रुचित एवैष मनुष्यैष्वायुष्माꣳस्तेजस्वी ब्रह्मवर्चसी भवति। रुगसि रुचं मयि धेहि मयि रुगित्याह। आशिषमेवैतामाशास्ते। तं यदेतैर्यजुर्भिररोचयित्वा। रुचितो घर्म इति प्रब्रूयात्। अरोचुकोऽध्वर्युः स्यात्। अरोचुको यजमानः। अथ यदेनमेतैर्यजुर्भी रोचयित्वा। रुचितो घर्म इति प्राह। रोचुकोऽध्वर्युर्भवति। रोचुको यजमानः॥४५॥

पश्चाद्रोचयति जागतेन छन्दसा पाङ्क्तेन छन्दसा स मा रुचितो रोचयेत्याहाशिषमेवैतामाशास्ते शास्तेऽष्टौ च॥ [५]

शिरो वा एतद्यज्ञस्य। यत्प्रवर्ग्यः। ग्रीवा उपसदः। पुरस्तादुपसदां प्रवर्ग्यं प्रवृणक्ति। ग्रीवास्वेव यज्ञस्य शिरः प्रतिदधाति। त्रिः प्रवृणक्ति। त्रय इमे लोकाः। एभ्य एव लोकेभ्यो यज्ञस्य शिरोऽवरुन्धे। षट्थ्सम्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः॥४६॥

ऋतुभ्य॑ ए॒व य॒ज्ञस्य॒ शिरोऽव॑रुन्धे। द्वाद॑श॒कृत्वः॒ प्रवृ॑णक्ति। द्वाद॑श॒ मासाः॑ संवथ्स॒रः। स॒व॒थ्स॒रादे॒व य॒ज्ञस्य॒ शिरोऽव॑रुन्धे। चतु॑र्विꣳशतिः॒ सम्प॑द्यन्ते। चतु॑र्विꣳशतिरर्धमा॒साः। अ॒र्ध॒मा॒सेभ्य॑ ए॒व य॒ज्ञस्य॒ शिरोऽव॑रुन्धे। अथो॒ खलु॑। स॒कृदे॒व प्र॒वृज्यः॑। एक॒ꣳ हि शिरः॑॥४७॥

अ॒ग्निष्टो॒मे प्रवृ॑णक्ति। ए॒तावा॒न् वै य॒ज्ञः। यावा॑नग्निष्टो॒मः। यावा॑ने॒व य॒ज्ञः। तस्य॒ शिरः॒ प्रति॑दधाति। नोक्थ्यै॑ प्रवृ॑ञ्ज्यात्। प्र॒जा वै प॒शव॑ उ॒क्थानि॑। यदु॒क्थ्यै॑ प्रवृ॒ञ्ज्यात्। प्र॒जां प॒शून॑स्य॒ निर्द॑हेत्। वि॒श्व॒जिति॒ सर्व॑पृष्ठे॒ प्रवृ॑णक्ति॥४८॥

पृ॒ष्ठानि॒ वा अच्यु॑तं च्यावयन्ति। पृ॒ष्ठैरे॒वास्मा॒ अच्यु॑तं च्यावयि॒त्वाऽव॑रुन्धे। अप॑श्यं गो॒पामित्या॑ह। प्रा॒णो वै गो॒पाः। प्रा॒णमे॒व प्र॒जासु॒ विया॑तयति। अप॑श्यं गो॒पामित्या॑ह। अ॒सौ वा आ॑दि॒त्यो गो॒पाः। स हीमाः प्र॒जा गो॑पा॒यति॑। तमे॒व प्र॒जानां॑ गो॒प्तार॑ं कुरुते। अनि॑पद्यमान॒मित्या॑ह॥४९॥

न ह्ये॑ष नि॒पद्य॑ते। आ च॒ परा॑ च प॒थिभि॒श्चर॑न्त॒मित्या॑ह। आ च॒ ह्ये॑ष परा॑ च

प॒थिभि॒श्चर॑ति। स स॒ध्रीचीः॒ स विषू॑चीर्वसा॑न॒ इत्या॑ह। स॒ध्रीचीँ॑श्च॒ ह्ये॑ष विषू॑चीश्च॒ वसा॑नः प्र॒जा अ॒भि वि॒पश्य॑ति। आव॑रीवर्ति॒ भुव॑नेष्व॒न्तरित्या॑ह। आ ह्ये॑ष व॑री॒वर्ति॒ भुव॑नेष्व॒न्तः। अत्र॑ प्रा॒वीर्मधु॒ माध्वी॑भ्यां॒ मधु॒ माधू॑चीभ्या॒मित्या॑ह। वास॑न्तिकावे॒वास्मा॑ ऋ॒तू क॑ल्पयति। सम॒ग्निर॒ग्निना॑ ग॒तेत्या॑ह॥५०॥

ग्रैष्मा॑वे॒वास्मा॑ ऋ॒तू क॑ल्पयति। सम॒ग्निर॒ग्निना॑ ग॒तेत्या॑ह। अ॒ग्निर्ह्ये॑वैषो॑ऽग्निना॑ स॒ङ्गच्छ॑ते। स्वाहा॒ सम॒ग्निस्तप॑सा ग॒तेत्या॑ह। पूर्व॑मे॒वोदि॒तम्। उत्त॑रेणा॒भिगृ॑णाति। ध॒र्ता दि॒वो विभा॑सि॒ रज॑सः पृथि॒व्या इत्या॑ह। शा॒र॒दावे॒वास्मा॑ ऋ॒तू क॑ल्पयति॥५१॥

दि॒वि दे॒वेषु॒ होत्रा॑ य॒च्छेत्या॑ह। होत्रा॑भिरे॒वेमाँ॑ल्लो॒कान्थ्सन्द॑धाति। विश्वा॑सां भुवां पत॒ इत्या॑ह। हैम॑न्तिकावे॒वास्मा॑ ऋ॒तू क॑ल्पयति। दे॒व॒श्रूस्त्वं दे॑व घर्म दे॒वान्पा॒हीत्या॑ह। शै॒शि॒रावे॒वास्मा॑ ऋ॒तू क॑ल्पयति। त॒पो॒जां वाच॑म॒स्मे नियं॑च्छ देवा॒युव॒मित्या॑ह। या वै मेध्या॒ वाक्। सा त॑पो॒जाः। तामे॒वाव॑रुन्धे॥५२॥

गर्भो॑ दे॒वाना॒मित्या॑ह। गर्भो॒ ह्ये॑ष दे॒वानाँ॑म्। पि॒ता म॑ती॒नामित्या॑ह। प्र॒जा वै

म॒तयः॑। तासा॑मे॒ष ए॒व पि॒ता। यत्प्र॑व॒र्ग्यः॑। तस्मा॑दे॒वमा॑ह। पतिः॑ प्र॒जाना॒मित्या॑ह। पति॒र्ह्येष प्र॒जाना॑म्। मतिः॑ कवी॒नामित्या॑ह॥५३॥

मति॒र्ह्येष क॑वी॒नाम्। सं दे॒वो दे॒वेन॑ सवि॒त्रा य॑तिष्ट॒ स꣡ꣳ सूर्ये॑णारु॒क्तेत्या॑ह। अ॒मुं चै॒वाऽऽदि॒त्यं प्र॑व॒र्ग्यं॑ च॒ स꣡ꣳशा॑स्ति। आ॒यु॒र्दास्त्वम॒स्मभ्यं॑ घर्म वर्चो॒दा अ॒सीत्या॑ह। आ॒शिष॑मे॒वैतामा शा॑स्ते। पि॒ता नो॑ऽसि पि॒ता नो॑ बो॒धेत्या॑ह। बो॒धय॑त्ये॒वैनम्॑। न वै॒ ते॑ऽवका॒शा भ॑वन्ति। पत्नि॑यै दश॒मः। नव॒ वै पुरु॑षे प्रा॒णाः॥५४॥

नाभि॑र्दश॒मी। प्रा॒णाने॒व यज॑माने दधाति। अथो॒ दशा॑क्षरा वि॒राट्। अन्नं॑ वि॒राट्। वि॒राजै॒वान्नाद्य॒मव॑रुन्धे। य॒ज्ञस्य॒ शिरो॑ऽच्छिद्यत। तद्दे॒वा होत्रा॑भिः॒ प्रत्य॑दधुः। ऋ॒त्विजोऽवे॑क्षन्ते। ए॒ता वै होत्राः॑। होत्रा॑भिरे॒व य॒ज्ञस्य॒ शिरः॒ प्रति॑दधाति॥५५॥

रु॒चि॒तमवे॑क्षन्ते। रु॒चि॒ताद्वै प्र॒जाप॑तिः प्र॒जा अ॑सृजत। प्र॒जाना॒ꣳ सृष्ट्यै॑। रु॒चि॒तमवे॑क्षन्ते। रु॒चि॒ताद्वै प॒र्जन्यो॑ वर्षति। वर्षु॑कः प॒र्जन्यो॑ भवति। सं प्र॒जा ए॑धन्ते। रु॒चि॒तमवे॑क्षन्ते। रु॒चि॒तं वै ब्र॑ह्मवर्च॒सम्। ब्र॒ह्म॒व॒र्च॒सिनो॑ भवन्ति॥५६॥

अधीयन्तोऽवैक्षन्ते। सर्वमायुर्यन्ति। न पत्न्यवैक्षेत। यत्पत्न्यवेक्षेत। प्रजायेत। प्रजां त्वस्यै निर्दहेत्। यन्नावेक्षेत। न प्रजायेत। नास्यै प्रजां निर्दहेत्। तिरस्कृत्य यजुर्वाचयति। प्रजायते। नास्यै प्रजां निर्दहति। त्वष्टीमती ते सपेयेत्याह। सपाद्धि प्रजाः प्रजायन्ते॥५७॥

ऋतवो हि शिरः सर्वपृष्ठे प्रवृणक्त्यनिपद्यमानमित्याह गतेत्याह शारदावेवास्मा ऋतू कल्पयति रुन्धे कवीनामित्याह प्राणाः प्रतिदधाति भवन्ति वाचयति चत्वारि च॥ [६]

देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इति रशनामादत्ते प्रसूत्यै। अश्विनौर्बाहुभ्यामित्याह। अश्विनौ हि देवानामध्वर्यू आस्ताम्। पूष्णो हस्ताभ्यामित्याह यत्यै। आददेऽदित्यै रास्नाऽसीत्याह यजुष्कृत्यै। इड एह्यदित एहि सरस्वत्येहीत्याह। एतानि वा अस्यै देवनामानि। देवनामैरेवैनामाह्वयति। असावेह्यसावेह्यसावेहीत्याह। एतानि वा अस्यै मनुष्यनामानि॥५८॥

मनुष्यनामैरेवैनामाह्वयति। षट्थ्सम्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः। ऋतुभिरेवैनामाह्वयति।

अदि॑त्या उ॒ष्णीष॑म॒सीत्या॑ह। य॒था॒य॒जुरे॒वैतत्। वा॒युर॑स्यै॒ड इत्या॑ह। वा॒यु॒दे॒व॒त्यो॑ वै व॒त्सः। पू॒षा त्वो॒पाव॑सृज॒त्वित्या॑ह। पौ॒ष्णा वै दे॒वत॑या प॒शवः॑॥५९॥

स्वयै॒वैन॑ं दे॒वत॑यो॒पाव॑सृजति। अ॒श्विभ्यां॒ प्रदा॑प॒येत्या॑ह। अ॒श्विनौ॒ वै दे॒वाना॑ं भि॒षजौ॑। ताभ्या॑मे॒वास्मै॑ भेष॒जं क॑रोति। यस्ते॒ स्तनः॑ शश॒य इत्या॑ह। स्तौत्ये॒वैना॑म्। उस्रं॒ घ॒र्मꣳ शि॒ꣳषोस्रं॒ घ॒र्मं पा॑हि घ॒र्माय॑ शि॒ꣳषेत्या॑ह। यथा॑ ब्रू॒याद॒मुष्मै॑ दे॒हीति॑। ता॒दृगे॒व तत्। बृह॒स्पति॒स्त्वोप॑ सीद॒त्वित्या॑ह॥६०॥

ब्रह्म॒ वै दे॒वाना॒ं बृह॒स्पतिः॑। ब्रह्म॑णै॒वैना॒मुप॑सीदति। दान॑वः स्थ॒ पेर॑व॒ इत्या॑ह। मेध्या॑ने॒वैना॑न्करोति। वि॒ष्व॒ग्वृतो॒ लोहि॑ते॒नेत्या॑ह॒ व्यावृ॑त्त्यै। अ॒श्विभ्या॑ं पिन्वस्व॒ सर॑स्वत्यै पिन्वस्व पू॒ष्णे पि॑न्वस्व॒ बृह॒स्पत॑ये पिन्व॒स्वेत्या॑ह। ए॒ताभ्यो॒ ह्ये॑षा दे॒वता॑भ्यः॒ पिन्व॑ते। इन्द्रा॑य पिन्व॒स्वेन्द्रा॑य पिन्व॒स्वेत्या॑ह। इन्द्र॑मे॒व भा॑ग॒धेये॑न॒ सम॑र्धयति। द्विरिन्द्रा॒येत्या॑ह॥६१॥

तस्मा॒दिन्द्रो॑ दे॒वता॑नां भूयिष्ठ॒भाक्त॑मः। गा॒य॒त्रो॑ऽसि॒ त्रैष्टु॑भोऽसि॒ जाग॑तम॒सीति॑

शफोपयमानादत्ते। छन्दोभिरेवैनानादत्ते। सहोर्जो भागेनोपमेहीत्याह। ऊर्ज एवैनं भागमकः। अश्विनौ वा एतद्यज्ञस्य शिरः प्रतिदधतावब्रूताम्। आवाभ्यामेव पूर्वाभ्यां वषट्क्रियाता इति। इन्द्राश्विना मधुनः सारघस्येत्याह। अश्विभ्यामेव पूर्वाभ्यां वषट्करोति। अथो अश्विनावेव भागधेयेन समर्धयति॥६२॥

घर्मं पात वसवो यजता वडित्याह। वसूनेव भागधेयेन समर्धयति। यद्वषट्कुर्यात्। यातयामाऽस्य वषट्कारः स्यात्। यन्न वषट्कुर्यात्। रक्षाꣳसि यज्ञꣳ हन्युः। वडित्याह। परोक्षमेव वषट्करोति। नास्य यातयामा वषट्कारो भवति। न यज्ञꣳ रक्षाꣳसि घ्नन्ति॥६३॥

स्वाहा त्वा सूर्यस्य रश्मये वृष्टिवनये जुहोमीत्याह। यो वा अस्य पुण्यो रश्मिः। स वृष्टिवनिः। तस्मा एवैनं जुहोति। मधु हविरसीत्याह। स्वदयत्येवैनम्। सूर्यस्य तपस्तपेत्याह। यथायजुरेवैतत्। द्यावापृथिवीभ्यां त्वा परिगृह्णामीत्याह। द्यावापृथिवीभ्यामेवैनं परिगृह्णाति॥६४॥

अन्तरिक्षेण त्वोपयच्छामीत्याह। अन्तरिक्षेणैवैनमुपयच्छति। न वा एतं मनुष्यो भर्तुमर्हति। देवानां त्वा पितॄणामनुमतो भर्तुꣳ शकेयमित्याह। देवैरेवैनं पितृभिरनुमत आदत्ते। वि वा एनमेतदर्धयन्ति। यत्पश्चात्प्रवृज्य पुरो जुह्वति। तेजोऽसि तेजोऽनु प्रेहीत्याह। तेज एवास्मिन्दधाति। दिविस्पृङ्भा मा हिꣳसीरन्तरिक्षस्पृङ्भा मा हिꣳसीः पृथिविस्पृङ्भा मा हिꣳसीरित्याहाहिꣳसायै॥६५॥

सुवरसि सुवर्मे यच्छ दिवं यच्छ दिवो मा पाहीत्याह। आशिषमेवैतामाशास्ते। शिरो वा एतद्यज्ञस्य। यत्प्रवर्ग्यः। आत्मा वायुः। उद्यत्य वातनामान्याह। आत्मन्नेव यज्ञस्य शिरः प्रतिदधाति। अनवानम्। प्राणानाꣳ सन्तत्यै। पञ्चाह॥६६॥

पाङ्क्तो यज्ञः। यावानेव यज्ञः। तस्य शिरः प्रतिदधाति। अग्नये त्वा वसुमते स्वाहेत्याह। असौ वा आदित्योऽग्निर्वसुमान्। तस्मा एवैनं जुहोति। सोमाय त्वा रुद्रवते स्वाहेत्याह। चन्द्रमा वै सोमो रुद्रवान्। तस्मा एवैनं जुहोति। वरुणाय

त्वाऽऽदित्यवते स्वाहेत्याह॥६७॥

अप्सु वै वरुण आदित्यवान्। तस्मा एवैनं जुहोति। बृहस्पतये त्वा विश्वदेव्यावते स्वाहेत्याह। ब्रह्म वै देवानां बृहस्पतिः। ब्रह्मणैवैनं जुहोति। सवित्रे त्वर्भुमते विभुमते प्रभुमते वाजवते स्वाहेत्याह। संवत्सरो वै संवितर्भुमान् विभुमान्प्रभुमान् वाजवान्। तस्मा एवैनं जुहोति। यमाय त्वाऽङ्गिरस्वते पितृमते स्वाहेत्याह। प्राणो वै यमोऽङ्गिरस्वान्पितृमान्॥६८॥

तस्मा एवैनं जुहोति। एताभ्य एवैनं देवताभ्यो जुहोति। दश सम्पद्यन्ते। दशाक्षरा विराट्। अन्नं विराट्। विराजैवान्नाद्यमवरुन्धे। रौहिणाभ्यां वै देवाः सुवर्गं लोकमायन्। तद्रौहिणयो रौहिणत्वम्। यद्रौहिणौ भवतः। रौहिणाभ्यामेव तद्यजमानः सुवर्गं लोकमेति। अहर्ज्योतिः केतुना जुषताꣳ सुज्योतिर्ज्योतिषाꣳ स्वाहा रात्रिर्ज्योतिः केतुना जुषताꣳ सुज्योतिर्ज्योतिषाꣳ स्वाहेत्याह। आदित्यमेव तदमुष्मिँल्लोकेऽह्नां परस्ताद्दाधार। रात्रिया अवस्तात्।

तस्मा॑द॒सावा॑दि॒त्योऽमुष्मिँ॑ल्लो॒के ऽहोरा॒त्राभ्यां॑ धृ॒तः॥६९॥

म॒नु॒ष्य॒ना॒मानि॑ प॒शवः॑ सीद॒त्वित्या॒हेन्द्रा॒येत्या॑हार्धयति घ्नन्ति गृह्णा॒त्यहि॑ꣳसायै॒ पञ्चा॑ऽहादि॒त्यव॑ते॒ स्वाहेत्या॑ह पितृ॒मानै॑ति च॒त्वारि॑ च॥ [७]

विश्वा॒ आशा॑ दक्षिण॒सदित्या॑ह। विश्वा॑ने॒व दे॒वान्प्री॑णाति। अथो॒ दुरि॑ष्ट्या ए॒वैन॑ं पाति। विश्वा॑ दे॒वान॑याडि॒हेत्या॑ह। विश्वा॑ने॒व दे॒वान्भा॑ग॒धेये॑न॒ सम॑र्धयति। स्वाहा॑कृतस्य घ॒र्मस्य॒ मधो॑ः पिबतमश्वि॒नेत्या॑ह। अ॒श्विना॑वे॒व भा॑ग॒धेये॑न॒ सम॑र्धयति। स्वाहा॒ऽग्नये॑ य॒ज्ञिया॑य॒ शं यजु॑र्भि॒रित्या॑ह। अ॒भ्ये॑वैन॑ं धारयति। अथो॑ ह॒विरे॒वाक॑ः॥७०॥

अश्वि॑ना घ॒र्मं पा॑तꣳ हार्दिवा॒नमह॑र्दि॒वाभि॑रू॒तिभि॒रित्या॑ह। अ॒श्विना॑वे॒व भा॑ग॒धेये॑न॒ सम॑र्धयति। अनु॑ वां॒ द्यावा॑पृथि॒वी मꣳसाता॒मित्या॒हानु॑मत्यै। स्वाहेन्द्रा॑य॒ स्वाहेन्द्रा॒वडित्या॑ह। इन्द्रा॑य॒ हि पु॒रो हू॒यते॑। आ॒श्राव्या॑ह घ॒र्मस्य॑ य॒जेति॑। वष॑ट्कृते जुहोति। रक्ष॑सा॒मप॑हत्यै। अनु॑यजति स्व॒गाकृ॑त्यै। घ॒र्मम॑पातमश्वि॒नेत्या॑ह॥७१॥

पूर्वमेवोदितम्। उत्तरेणाभिगृणाति। अनु वां द्यावापृथिवी अमꣳसातामित्याहानुमत
तं प्राव्यं यथावण्णमो दिवे नमः पृथिव्या इत्याह। यथायजुरेवैतत्। दिविधा
इमं यज्ञं यज्ञमिमं दिविधा इत्याह। सुवर्गमेवैनं लोकं गमयति। दिवं
गच्छान्तरिक्षं गच्छ पृथिवीं गच्छेत्याह। एष्वेवैनं लोकेषु प्रतिष्ठापयति। पञ्च
प्रदिशो गच्छेत्याह॥७२॥

दिक्ष्वेवैनं प्रतिष्ठापयति। देवान्धर्मपान्गच्छ पितॄन्धर्मपान्गच्छेत्याह। उभयैष्वेवैनं
प्रतिष्ठापयति। यत्पिन्वते। वर्षुकः पर्जन्यो भवति। तस्मात्पिन्वमानः पुण्यः।
यत्प्राङ्पिन्वते। तद्देवानाम्। यद्दक्षिणा। तत्पितॄणाम्॥७३॥

यत्प्रत्यक्। तन्मनुष्याणाम्। यदुदङ्ङ्। तद्रुद्राणाम्। प्राञ्चमुदञ्चं पिन्वयति।
देवत्राकः। अथो खलु। सर्वा अनु दिशः पिन्वयति। सर्वा दिशः समेधन्ते।
अन्तःपरिधि पिन्वयति॥७४॥

तेजसोऽस्कन्दाय। इषे पीपिह्यूर्जे पीपिहीत्याह। इषमेवोर्जं यजमाने दधाति।

यजमानाय पीपिहीत्याह। यजमानायैवैतामाशिषमाशास्ते। मह्यं ज्यैष्ठ्याय पीपिहीत्याह। आत्मन एवैतामाशिषमाशास्ते। त्विष्यै त्वा द्युम्नाय त्वेन्द्रियाय त्वा भूत्यै त्वेत्याह। यथायजुरेवैतत्। धर्मासि सुधर्मा मे न्यस्मे ब्रह्माणि धारयेत्याह॥७५॥

ब्रह्मन्नेवैनं प्रतिष्ठापयति। नेत्त्वा वातः स्कन्दयादिति यद्यभिचरेत्। अमुष्यं त्वा प्राणे सादयाम्यमुना सह निरर्थं गच्छेति ब्रूयाद्यं द्विष्यात्। यमेव द्वेष्टि। तेनैनꣳ सह निरर्थं गमयति। पूष्णे शरसे स्वाहेत्याह। या एव देवता हुतभागाः। ताभ्य एवैनं जुहोति। ग्रावभ्यः स्वाहेत्याह। या एवान्तरिक्षे वाचः॥७६॥

ताभ्य एवैनं जुहोति। प्रतिरेभ्यः स्वाहेत्याह। प्राणा वै देवाः प्रतिराः। तेभ्य एवैनं जुहोति। द्यावापृथिवीभ्याꣳ स्वाहेत्याह। द्यावापृथिवीभ्यामेवैनं जुहोति। पितृभ्यो घर्मपेभ्यः स्वाहेत्याह। ये वै यज्वानः। ते पितरो घर्मपाः। तेभ्य एवैनं जुहोति॥७७॥

रुद्राय रुद्रहौत्रे स्वाहेत्याह। रुद्रमेव भागधेयेन समर्धयति। सर्वतः समनक्ति।

स॒र्वत॑ ए॒व रु॒द्रं नि॒रव॑दयते। उद॑श्चं॒ निर॑स्यति। ए॒षा वै रु॒द्रस्य॒ दिक्। स्वाया॑मे॒व दि॒शि रु॒द्रं नि॒रव॑दयते। अ॒प उप॑स्पृशति मेध्य॒त्वाय॑। नान्वी॑क्षेत। यद॒न्वीक्षे॑त॥ ७८॥

चक्षु॑रस्य प्र॒मायु॑कꣳ स्यात्। तस्मा॒न्नान्वीक्ष्यः॑। अपी॑परो॒ माऽह्नो॒ रात्रि॑यै मा पाह्ये॒षा ते॑ अग्ने स॒मित्तया॒ समि॑ध्य॒स्वायु॑र्मे दा॒ वर्च॑सा माऽऽज्ञी॒रित्या॑ह। आयु॑रे॒वास्मि॒न्वर्चो॑ दधाति। अपी॑परो मा॒ रात्रि॑या॒ अह्नो॑ मा पाह्ये॒षा ते॑ अग्ने स॒मित्तया॒ समि॑ध्य॒स्वाऽऽयु॑र्मे दा॒ वर्च॑सा माऽऽज्ञी॒रित्या॑ह। आयु॑रे॒वास्मि॒न्वर्चो॑ दधाति। अ॒ग्निर्ज्योति॒र्ज्योति॑र॒ग्निः स्वाहा॒ सूर्यो॒ ज्योति॒र्ज्योति॒ः सूर्यः॒ स्वाहेत्या॑ह। य॒था॒य॒जुरे॒वैतत्। ब्र॒ह्म॒वा॒दिनो॑ वदन्ति। हो॒त॒व्य॑मग्निहो॒त्रा(३)न्न हो॑त॒व्या(३)मिति॑॥ ७९॥

यद्यजु॑षा जुहु॒यात्। अय॑थापूर्व॒माहु॑ती जुहुयात्। यन्न जु॑हु॒यात्। अ॒ग्निः परा॑भवेत्। भूः स्वाहेत्ये॒व हो॑त॒व्यम्॑। य॒था॒पू॒र्वमाहु॑ती जु॒होति॑। नाग्निः परा॑भवति। हु॒तꣳ ह॒विर्मधु॑ ह॒विरित्या॑ह। स्व॒दय॑त्ये॒वैनम्॑। इन्द्र॑तमे॒ऽग्नावित्या॑ह॥ ८०॥

प्राणो वा इन्द्रतमोऽग्निः। प्राण एवैनमिन्द्रतमेऽग्नौ जुहोति। पिता नोऽसि मा मा हिꣳसीरित्याहाहिꣳसायै। अश्याम ते देव घर्म मधुमतो वाजवतः पितुमत इत्याह। आशिषमेवैतामाशास्ते। स्वधाविनोऽशीमहि त्वा मा मा हिꣳसीरित्याहाहिꣳसायै। तेजसा वा एते व्यृध्यन्ते। ये प्रवर्ग्येण चरन्ति। प्राश्नन्ति। तेज एवात्मन्दधते॥८१॥

संवत्सरं न माꣳसमश्नीयात्। न रामामुपेयात्। न मृन्मयेन पिबेत्। नास्य राम उच्छिष्टं पिबेत्। तेज एव तथ्सꣳश्यति। देवासुराः संयत्ता आसन्। ते देवा विजयमुपयन्तः। विभ्राजि सौर्ये ब्रह्मसन्न्यदधत। यत्किं च दिवाकीर्त्यम्। तदेतेनैव व्रतेनागोपायत्। तस्मादेतद्व्रतं चार्यम्। तेजसो गोपीथाय। तस्मादेतानि यजूꣳषि विभ्राजः सौर्यस्येत्याहुः। स्वाहा त्वा सूर्यस्य रश्मिभ्य इति प्रातः सꣳसादयति। स्वाहा त्वा नक्षत्रेभ्य इति सायम्। एता वा एतस्य देवताः। ताभिरेवैनꣳ समर्धयति॥८२॥

अकरश्विनेत्याह प्रदिशो गच्छेत्याह पितृणामन्तःपरिधि पिन्वयति धारयेत्याह वाचो घर्मपास्तेभ्य एवैनं जुहोत्यन्वीक्षेत होतव्या(३)मित्यग्नावित्याह दधतेऽगोपायथ्सप्त च॥ [८]

घर्म॒ या ते॑ दि॒वि शुगिति॑ ति॒स्र आहु॑तीर्जुहोति। छन्दो॑भिरे॒वास्यै॒भ्यो लो॒केभ्यः॒ शुच॒मव॑ यजते। इय॒त्यग्रे॑ जुहोति। अथेय॒त्यथेय॑ति। त्रय॑ इ॒मे लो॒काः। अनु॑ नो॒ऽद्यानु॑मति॒रित्या॒हानु॑मत्यै। दि॒वस्त्वा॑ पर॒स्पाया॒ इत्या॑ह। दि॒व ए॒वेमाँल्लो॒कान्दा॑धार। ब्रह्म॑णस्त्वा पर॒स्पाया॒ इत्या॑ह॥८३॥

ए॒ष्वे॑व लो॒केषु॑ प्र॒जा दा॑धार। प्रा॒णस्य॑ त्वा पर॒स्पाया॒ इत्या॑ह। प्र॒जास्वे॒व प्रा॒णान्दा॑धार। शिरो॒ वा ए॒तद्य॒ज्ञस्य॑। यत्प्र॑व॒र्ग्यः॑। अ॒सौ खलु॒ वा आ॑दि॒त्यः प्र॑व॒र्ग्यः॑। तं यद्द॑क्षि॒णा प्र॒त्यञ्च॒मुद॑ञ्चमुद्वा॒सयेत्। जि॒ह्मं य॒ज्ञस्य॒ शिरो॑ हरेत्। प्राञ्च॒मुद्वा॑सयति। पु॒रस्ता॑दे॒व य॒ज्ञस्य॒ शिरः॒ प्रति॑दधाति॥८४॥

प्राञ्च॒मुद्वा॑सयति। तस्मा॑द॒सावा॑दि॒त्यः पु॒रस्ता॒दुदे॑ति। श॒फो॒प॒य॒मान्य॒वित्रा॑णि॒ धृष्टी॒ इत्य॒न्ववह॑रन्ति। सात्मा॑नमे॒वैन॒ꣳ सत॑नुं करोति। सात्मा॒ऽमुष्मिँल्लो॒के भ॑वति। य ए॒वं वेद॑। औदु॑म्बराणि भवन्ति। ऊग्वा उ॑दु॒म्बरः॑। ऊर्ज॑मे॒वाव॑रुन्धे। वर्त्म॑ना॒ वा अ॒न्वित्य॑॥८५॥

य॒ज्ञꣳ रक्षाꣳ॑सि जिघाꣳसन्ति। साम्ना॑ प्रस्तो॒ताऽन्ववै॑ति। साम॒ वै र॑क्षो॒हा। रक्ष॑सा॒मप॑हत्यै। त्रिर्नि॒धन॒मुपै॑ति। त्रय॑ इ॒मे लो॒काः। ए॒भ्य ए॒व लो॒केभ्यो॒ रक्षाꣳ॑स्यप॑हन्ति। पुरु॑षः पुरुषो नि॒धन॒मुपै॑ति। पुरु॑षः पुरुषो॒ हि र॑क्ष॒स्वी। रक्ष॑सा॒मप॑हत्यै॥८६॥

यत्पृ॑थि॒व्यामु॑द्वा॒सयै॑त्। पृ॒थि॒वीꣳ शु॒चाऽर्प॑येत्। यद॒प्सु। अ॒पः शु॒चार्प॑येत्। यदोष॑धीषु। ओष॑धीः शु॒चाऽर्प॑येत्। यद्वन॒स्पति॑षु। वन॒स्पती॑ञ्छु॒चार्प॑येत्। हिर॑ण्यं नि॒धायोद्वा॑सयति। अ॒मृतं॒ वै हिर॑ण्यम्॥८७॥

अ॒मृत॑ ए॒वैनं॒ प्रति॑ष्ठापयति। व॒ल्गुर॑सि शं॒ युधा॑या॒ इति॒ त्रिः प॑रिषि॒ञ्चन्पर्ये॑ति। त्रि॒वृद्वा अ॒ग्निः। यावा॑ने॒वाग्निः। तस्य॒ शुचꣳ॑ शमयति। त्रिः पुनः॒ पर्ये॑ति। षट्थ्सम्प॑द्यन्ते। षड्वा ऋ॒तवः॑। ऋ॒तुभि॑रे॒वास्य॒ शुचꣳ॑ शमयति। चतुः॑स्रक्ति॒र्नाभि॑र्ऋ॒तस्येत्या॑ह॥८८॥

इ॒यं वा ऋ॒तम्। तस्या॑ ए॒ष ए॒व नाभिः॑। यत्प्र॑व॒र्ग्यः॑। तस्मा॑दे॒वमा॑ह। सदो॑

वि॒श्वायु॒रित्या॑ह। सदो॒ हीयम्। अप॒ द्वेषो॒ अप॒ ह्वर॒ इत्या॑ह॒ भ्रातृ॑व्यापनुत्त्यै। घर्मे॒तत्तेऽन्न॑मे॒तत्पुरी॑ष॒मिति॑ द॒ध्ना म॑धुमि॒श्रेण॑ पूरयति। ऊग्वा॑ अ॒न्नाद्यं॒ दधि॑। ऊ॒र्जैवैन॑म॒न्नाद्ये॑न॒ सम॑र्धयति॥८९॥

अन॑शनायुको भवति। य ए॒वं वेद॑। रन्ति॒र्नामा॑सि दि॒व्यो ग॑न्ध॒र्व इत्या॑ह। रू॒पमे॒वास्यै॒तन्म॑हि॒मान॒ꣳ रन्तिं॑ ब॒न्धुतां॒ व्याच॑ष्टे। सम॒हमायु॑षा॒ सं प्रा॒णेनेत्या॑ह। आ॒शिष॑मे॒वैतामा शा॑स्ते। व्य॑सौ यो॑ऽस्मान्द्वेष्टि॒ यं च॑ व॒यं द्वि॒ष्म इत्या॑ह। अ॒भि॒चा॒र ए॒वास्यै॒षः। अचि॑क्रद॒द्वृषा॒ हरि॒रित्या॑ह। वृषा॒ ह्ये॑षः॥९०॥

वृषा॒ हरि॑ः। म॒हान्मि॒त्रो न द॑र्श॒त इत्या॑ह। स्तौत्ये॒वैन॑मे॒तत्। चिद॑सि समु॒द्रयो॑नि॒रित्या॑ह। स्वामे॒वैनं॒ योनिं॑ गमयति। नम॑स्ते अस्तु॒ मा मा॑ हिꣳसी॒रित्या॒हाहिꣳसायै। वि॒श्वाव॑सुꣳ सोम गन्ध॒र्वमित्या॑ह। यदे॒वास्य॑ क्रि॒यमा॑ण-स्यान्त॒र्यन्ति॑। तदे॒वास्यै॒तेना प्या॑यय॒ति। वि॒श्वाव॑सुर॒भि तन्नो॑ गृणा॒त्वित्या॑ह॥९१॥

पूर्व॑मे॒वोदि॒तम्। उत्त॑रेणा॒भि गृ॑णाति। धियो॑ हिन्वा॒नो धिय॒ इन्नो॑ अव्या॒दित्या॑ह।

ऋतूनेवास्मै कल्पयति। प्राऽऽसां गन्धर्वो अमृतानि वोचदित्याह। प्राणा वा अमृताः। प्राणानेवास्मै कल्पयति। एतत्त्वं देव घर्म देवो देवानुपागा इत्याह। देवो ह्येष सं देवानुपैति। इदमहं मनुष्यो मनुष्यानित्याह॥९२॥

मनुष्यो हि। एष सन्मनुष्यानुपैति। ईश्वरो वै प्रवर्ग्यमुद्वासयन्। प्रजां पशून्थ्सोमपीथमनूद्वासः सोम पीथानुमेहि। सह प्रजया सह रायस्पोषेणेत्याह। प्रजामेव पशून्थ्सोमपीथमात्मन्धत्ते। सुमित्रा न आप ओषधयः सन्त्वित्याह। आशिषमेवैतामाशास्ते। दुर्मित्रास्तस्मै भूयासुर्योऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं द्विष्म इत्याह। अभिचार एवास्यैषः। प्र वा एषोऽस्माल्लोकाच्च्यवते। यः प्रवर्ग्यमुद्वासयति। उदुत्यं चित्रमिति सौरीभ्यामृग्भ्यां पुनरेत्य गार्हपत्ये जुहोति। अयं वै लोको गार्हपत्यः। अस्मिन्नेव लोके प्रतितिष्ठति। असौ खलु वा आदित्यः सुवर्गो लोकः। यथ्सौरी भवतः। तेनैव सुवर्गाल्लोकान्नैति॥९३॥

ब्रह्मणस्त्वा परस्पाया इत्याह दधात्यन्वित्यं रक्षस्वी रक्षसामपहत्यै वै हिरण्यमाहार्धयति ह्येष गृणात्वित्याह मनुष्यानित्याहास्यैषोऽष्टौ

चं॥ [९]

प्रजापतिं वै देवाः शुक्रं पयोऽदुह्रन्। तदैभ्यो न व्यभवत्। तदग्निर्व्यकरोत्। तानि शुक्रियाणि सामान्यभवन्। तेषां यो रसोऽत्यक्षरत्। तानि शुक्रयजूꣳष्यभवन्। शुक्रियाणां वा एतानि शुक्रियाणि। सामपयसं वा एतयोरन्यत्। देवानामन्यत्पयः। यद्गोः पयः॥९४॥

तथ्साम्नः पयः। यदजायै पयः। तद्देवानां पयः। तस्माद्यत्रैतैर्यजुर्भिश्चरन्ति। तत्पयसा चरन्ति। प्रजापतिमेव तत्पयसाऽन्नाद्येन समर्धयन्ति। एष ह त्वै साक्षात्प्रवर्ग्यं भक्षयति। यस्यैवं विदुषः प्रवर्ग्यः प्रवृज्यते। उत्तरवेद्यामुद्वासयेत्तेजस्कामस्य। तेजो वा उत्तरवेदिः॥९५॥

तेजः प्रवर्ग्यः। तेजसैव तेजः समर्धयति। उत्तरवेद्यामुद्वासयेदन्नकामस्य। शिरो वा एतद्यज्ञस्य। यत्प्रवर्ग्यः। मुखमुत्तरवेदिः। शीर्ष्णैव मुखꣳ सन्दधात्यन्नाद्याय। अन्नाद एव भवति। यत्र खलु वा एतमुद्वासितं वयाꣳसि पर्यासते। परि वै ताꣳ

समाँ प्रजा वयाꣳस्यासते॥९६॥

तस्मादुत्तरवेद्यामेवोद्वासयेत्। प्रजानाँ गोपीथाय। पुरो वा पश्चाद्वोद्वासयेत्। पुरस्ताद्वा एतज्ज्योतिरुदेति। तत्पश्चान्निम्रोचति। स्वामेवैनं योनिमनूद्वासयति। अपां मध्य उद्वासयेत्। अपां वा एतन्मध्याज्ज्योतिरजायत। ज्योतिः प्रवर्ग्यः। स्वयैवैनं योनौ प्रतिष्ठापयति॥९७॥

यं द्विष्यात्। यत्र स स्यात्। तस्याँ दिश्युद्वासयेत्। एष वा अग्निर्वैश्वानरः। यत्प्रवर्ग्यः। अग्निनैवैनं वैश्वानरेणाभि प्रवर्तयति। औदुम्बर्याꣳ शाखायामुद्वासयेत्। ऊग्र्वा उदुम्बरः। अन्नं प्राणः। शुग्घर्मः॥९८॥

इदमहममुष्यामुष्यायणस्य शुचा प्राणमपि दहामीत्याह। शुचैवास्य प्राणमपि दहति। ताजगार्तिमार्च्छति। यत्र दर्भा उपदीकसन्ततास्युः। तदुद्वासयेद्वृष्टिकामस्य। एता वा अपामनूज्झावर्यो नाम। यद्दर्भाः। असौ खलु वा आदित्य इतो वृष्टिमुदीरयति। असावेवास्मा आदित्यो वृष्टिं नियच्छति। ता

आपो॒ नियं॑ता॒ धन्व॑ना यन्ति॥९९॥

गोः पय॑ उत्तरवे॒दिरा॑सते स्थापयति घ॒र्मो य॑न्ति॥ [१०]

प्र॒जाप॑तिः सम्प्रि॒यमा॑णः। स॒म्राट्थ्सम्भृ॑तः। घ॒र्मः प्रवृ॑क्तः। म॒हा॒वी॒र उद्वा॑सितः। अ॒सौ खलु॒ वावैष आ॑दि॒त्यः। यत्प्र॑व॒र्ग्यः॑। स ए॒तानि॒ नामा॑न्यकुरुत। य ए॒वं वेद॑। वि॒दुरे॑नं॒ नाम्ना॑। ब्र॒ह्म॒वा॒दिनो॑ वदन्ति॥१००॥

यो वै वसी॑या२ꣳसं यथानाम॒मुप॒चर॑ति। पुण्या॑र्तिं॒ वै स तस्मै॑ कामयते। पुण्या॑र्तिमस्मै कामयन्ते। य ए॒वं वेद॑। तस्मा॑दे॒वं वि॒द्वान्। घ॒र्म इति॒ दिवाऽऽच॑क्षीत। स॒म्राडिति॒ नक्तम्॑। ए॒ते वा ए॒तस्य॑ प्रि॒ये त॒नुवौ॑। ए॒ते अ॑स्य प्रि॒ये नाम॑नी। प्रि॒ययै॒वैनं॑ त॒नुवा॑॥१०१॥

प्रि॒येण॒ नाम्ना॒ सम॑र्धयति। की॒र्तिर॑स्य॒ पूर्वाग॑च्छति ज॒नता॑मायतः। गा॒य॒त्री दे॒वेभ्योऽपा॑क्रामत्। तां दे॒वाः प्र॑व॒र्ग्येणै॒वानु॒ व्य॑भवन्। प्र॒व॒र्ग्येणाप्नुवन्। यच्च॑तुर्वि२ꣳशति॒कृत्वः॑ प्रव॒र्ग्यं॑ प्रवृ॒णक्ति॑। गा॒य॒त्रीमे॒व तदनु॒ विभ॑वति। गा॒य॒त्रीमा॑प्नोति।

पूर्वाऽस्य जनं यतः कीर्तिर्गच्छति। वैश्वदेवः सꣳसन्नः॥१०२॥

वसवः प्रवृक्तः। सोमोऽभिकीर्यमाणः। आश्विनः पयस्यानीयमाने। मारुतः क्वथन्। पौष्ण उदन्तः। सारस्वतो विष्यन्दमानः। मैत्रः शरो गृहीतः। तेज उद्यतः। वायुर्ह्रियमाणः। प्रजापतिर्हूयमानो वाग्घुतः॥१०३॥

असौ खलु वावैष आदित्यः। यत्प्रवर्ग्यः। स एतानि नामान्यकुरुत। य एवं वेद। विदुरेनं नाम्ना। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। यन्मृन्मयमाहुतिं नाश्नुतेऽथ। कस्मादेषोऽश्नुत इति। वागेष इति ब्रूयात्। वाच्येव वाचं दधाति॥१०४॥

तस्मादश्नुते। प्रजापतिर्वा एष द्वादशधा विहितः। यत्प्रवर्ग्यः। यत्प्रागवकाशेभ्यः। तेन प्रजा असृजत। अवकाशैर्देवासुरानसृजत। यदूर्ध्वमवकाशेभ्यः। तेनान्नमसृजत। अन्नं प्रजापतिः। प्रजापतिर्वावैषः॥१०५॥

वदन्ति तनुवा सꣳसन्नो हूयमानो वाग्घुतो दधात्येषः॥ [११]

स॒वि॒ता भू॒त्वा प्र॑थ॒मेऽह॒न्प्रवृ॑ज्यते। तेन॒ कामाꣳ॑ एति। यद्द्वि॒तीयेऽह॑न्प्रवृ॒ज्यते॑। अ॒ग्निर्भू॒त्वा दे॒वाने॑ति। यत्तृ॒तीयेऽह॑न्प्रवृ॒ज्यते॑। वा॒युर्भू॒त्वा प्रा॒णाने॑ति। यच्च॑तु॒र्थेऽह॑न्प्रवृ॒ज्यते आ॒दि॒त्यो भू॒त्वा र॒श्मीने॑ति। यत्प॑ञ्च॒मेऽह॑न्प्रवृ॒ज्यते॑। च॒न्द्रमा॑ भू॒त्वा नक्ष॑त्राण्येति॥१०६॥

यत्ष॒ष्ठेऽह॑न्प्रवृ॒ज्यते॑। ऋ॒तुर्भू॒त्वा सं॑वथ्स॒रमे॑ति। यथ्स॑प्त॒मेऽह॑न्प्रवृ॒ज्यते॑। धा॒ता भू॒त्वा शक्क॑रीमेति। यद॑ष्ट॒मेऽह॑न्प्रवृ॒ज्यते॑। बृह॒स्पति॑र्भू॒त्वा गा॑य॒त्रीमे॑ति। यन्न॑व॒मेऽह॑न्प्रवृ॒ज्यते॑। मि॒त्रो भू॒त्वा त्रि॒वृत॑ इ॒माँल्लो॒काने॑ति। यद्द॑श॒मेऽह॑न्प्रवृ॒ज्यते॑। वरु॑णो भू॒त्वा वि॒राज॑मेति॥१०७॥

यदे॑काद॒शेऽह॑न्प्रवृ॒ज्यते॑। इन्द्रो॑ भू॒त्वा त्रि॒ष्टुभ॑मेति। यद्द्वा॑द॒शेऽह॑न्प्रवृ॒ज्यते॑। सोमो॑ भू॒त्वा सु॒त्याम॑ेति। यत्पु॒रस्ता॑दुप॒सदां॑ प्रवृ॒ज्यते॑। तस्मा॑दि॒तः परा॑ङ॒मूँल्लो॒काꣳ-स्तप॑न्नेति। यदु॒परि॑ष्टादुप॒सदां॑ प्रवृ॒ज्यते॑। तस्मा॑द॒मुतो॒ऽर्वाङि॒माँल्लो॒काꣳस्तप॑न्नेति। य ए॒वं वेद॑। ऐव त॑पति॥१०८॥

नक्ष॑त्राण्येति वि॒राज॑मेति तपति॥ [१२]

ॐ शं न॒स्तन्नो॒ मा हा॑सीत्॥ ॐ शान्ति॒ः शान्ति॒ः शान्ति॑ः॥

❀❀❀

॥ षष्ठः प्रश्नः ॥

ॐ सन्त्वा॑ सिञ्चामि॒ यजु॒षा॑ प्र॒जामायु॒र्धनं॑ च॥ ॐ शान्ति॒ः शान्ति॒ः शान्ति॑ः॥

प॒रे॒यु॒वा२ꣳसं॑ प्र॒वतो॑ म॒हीरनु॑ ब॒हुभ्यः॒ पन्था॑मनपस्पशा॒नम्। वै॒व॒स्व॒त२ꣳ स॒ङ्गम॑नं॒ जना॑नां य॒म२ꣳ राजा॑न२ꣳ ह॒विषा॑ दुवस्यत। इ॒दं त्वा॒ वस्त्रं॑ प्रथ॒मन्वाग॒न्नपै॒तदू॑ह॒ यदि॒हाबि॑भः पु॒रा। इ॒ष्टापू॑र्तमनु॒ सम्प॑श्य॒ दक्षि॑णां॒ यथा॑ ते द॒त्तं ब॑हु॒धा विब॑न्धुषु। इ॒मौ यु॑नज्मि ते व॒ह्नी असु॑नीथाय वो॒ढवे॑। याभ्यां॑ य॒मस्य॒ सादं॑न२ꣳ सु॒कृतां॒ चापि॑ गच्छतात्। पू॒षा त्वे॒तश्च्या॑वयतु॒ प्रवि॒द्वाननं॑ष्टपशु॒र्भुव॑नस्य गो॒पाः। स त्वै॒तेभ्यः॒ परि॑ददात्पि॒तृभ्यो॒ऽग्निर्दे॒वेभ्यः॑ सुवि॒दत्रे॑भ्यः। पू॒षेमा आशा॒ अनु॑वेद॒ सर्वाः॒ सो अ॒स्मा२ꣳ अभ॑यतमेन नेषत्। स्व॒स्ति॒दा अघृ॑णिः॒ सर्व॑वी॒रोऽप्र॑युच्छन्पु॒र ए॑तु॒ प्रवि॒द्वान्॥१॥

आयु॑र्वि॒श्वायुः॒ परि॑पासति त्वा पू॒षा त्वा॑ पातु॒ प्रप॑थे पु॒रस्ता॑त्। यत्राऽऽस॑ते सु॒कृतो॒ यत्र॒ ते य॒युस्तत्र॑ त्वा दे॒वः स॑वि॒ता द॑धातु। भुव॑नस्य पत इ॒द२ꣳ ह॒विः। अ॒ग्नये॑ रयि॒मते॒ स्वाहा॑। पुरु॑षस्य सयाव॒र्यपेद॒घानि॑ मृज्महे। यथा॑ नो॒ अत्र॒

नापरः पुरा जरस आयति। पुरुषस्य सयावरि वि तै प्राणमसि स्रसम्। शरीरेण महीमिहि स्वधयेहि पितृनुप प्रजयाऽस्मानिहावह। मैवं माꣳ स्ता प्रियेऽहं देवी सती पितृलोकं यदैषि। विश्ववारा नभसा संव्ययन्त्युभौ नौ लोकौ पयसाऽभ्यावर्वृथस्व॥२॥

इयं नारी पतिलोकं वृणाना निपद्यत उप त्वा मर्त्य प्रेतम्। विश्वं पुराणमनु पालयन्ती तस्यै प्रजां द्रविणं चेह धेहि। उदीर्ष्व नार्यभि जीवलोकमितासुमेतमुपशेष एहि। हस्तग्राभस्य दिधिषोस्त्वमेतत्पत्युर्जनित्वमभि सम्बभूव। सुवर्णꣳ हस्तादाददाना मृतस्य श्रियै ब्रह्मणे तेजसे बलाय। अत्रैव त्वमिह वयꣳ सुशेवा विश्वाः स्पृधो अभिमातीर्जयेम। धनुर्हस्तादाददाना मृतस्य श्रियै क्षत्रायौजसे बलाय। अत्रैव त्वमिह वयꣳ सुशेवा विश्वाः स्पृधो अभिमातीर्जयेम। मणिꣳ हस्तादाददाना मृतस्य श्रियै विशे पुष्ट्यै बलाय। अत्रैव त्वमिह वयꣳ सुशेवा विश्वाः स्पृधो अभिमातीर्जयेम॥३॥

इ॒मम॑ग्ने चम॒सं मा विजी॑ह्वरः प्रि॒यो दे॒वाना॑मु॒त सो॒म्याना॑म्। ए॒ष यश्च॑म॒सो दे॑व॒पान॒स्तस्मि॑न्दे॒वा अ॒मृता॑ मादयन्ताम्। अ॒ग्नेर्वर्म॒ परि॒ गोभि॑र्व्ययस्व॒ सं प्रोर्णु॑ष्व॒ मेद॑सा॒ पीव॑सा च। नेत्त्वा॑ धृ॒ष्णुर्ह॒रसा॒ जर्ह॑षाणो॒ दध॑द्विध॒क्ष्यन्पर्य॒ङ्ङया॑तै। मैन॑मग्ने॒ विद॑हो॒ माऽभिशो॑चो॒ माऽस्य॒ त्वचं॑ चिक्षिपो॒ मा शरी॑रम्। य॒दा शृ॒तं क॒रवो॑ जातवे॒दोऽथे॑मेनं॒ प्रहि॑णुतात्पि॒तृभ्यः॑। शृ॒तं य॒दा क॒रसि॑ जातवे॒दोऽथे॑मेनं॒ परि॑दत्तात्पि॒तृभ्यः॑। य॒दा गच्छा॒त्यसु॑नीतिमे॒तामथा॑ दे॒वानां॑ वश॒नीर्भ॑वाति। सूर्यं॑ ते॒ चक्षु॑र्गच्छतु॒ वात॑मा॒त्मा द्यां च॒ गच्छ॑ पृथि॒वीं च॒ धर्म॑णा। अ॒पो वा॑ गच्छ॒ यदि॒ तत्र॑ ते हि॒तमोष॑धीषु॒ प्रति॑तिष्ठा॒ शरी॑रैः। अ॒जो भा॒गस्तप॑सा॒ तं त॑पस्व॒ तं ते॑ शो॒चिस्त॑पतु॒ तं ते॑ अ॒र्चिः। यास्ते॑ शि॒वास्त॒नुवो॑ जातवेद॒स्ताभि॑र्वह॒ेमꣳ सु॒कृतां॒ यत्र॑ लो॒काः। अ॒यं वै त्वम॒स्मादधि॒ त्वमे॒तद॒यं वै तद॑स्य॒ योनि॑रसि। वै॒श्वा॒न॒रः पु॒त्रः पि॒त्रे लो॑क॒कृज्जा॑तवेदो॒ वह॑ेमꣳ सु॒कृतां॒ यत्र॑ लो॒काः॥४॥

वि॒द्वान॒भ्याव॑वृथस्वा॒भिमा॑तीर्जयेम॒ शरी॑रैश्च॒त्वारि॑ च॥ [१]

य एतस्य पथो गोप्तारस्तेभ्यः स्वाहा य एतस्य पथो रक्षितारस्तेभ्यः स्वाहा य एतस्य पथोभिऽरक्षितारस्तेभ्यः स्वाहाऽऽख्यात्रे स्वाहाऽपाख्यात्रे स्वाहाऽभिलालपते स्वाहाऽपलालपते स्वाहाऽग्नये कर्मकृते स्वाहा यमत्र नाधीमस्तस्मै स्वाहा। यस्त इध्मं जभरच्छिष्विदानो मूर्धानं वात तपते त्वाया। दिवो विश्वस्माथ्सीमघायत उरुष्यः। अस्मात्त्वमधि जातोऽसि त्वदयं जायतां पुनः। अग्नये वैश्वानराय सुवर्गाय लोकाय स्वाहा॥५॥

य एतस्य त्वत्पञ्च॥ [२]

प्र केतुना बृहता भात्यग्निराविर्विश्वानि वृषभो रोरवीति। दिवश्चिदन्तादुप मामुदानडपामुपस्थे महिषो ववर्ध। इदं त एकं पर ऊत एकं तृतीयेन ज्योतिषा संविशस्व। संवेशनस्तनुवे चारुरेधि प्रियो देवानां परमे सधस्थे। नाके सुपर्णमुप यत्पतन्तꣳ हृदा वेनन्तो अभ्यचक्षत त्वा। हिरण्यपक्षं वरुणस्य दूतं यमस्य योनौ शकुनं भुरण्युम्। अतिद्रव सारमेयौ श्वानौ चतुरक्षौ शबलौ साधुना पथा। अथा

पितृन्थ्सुविदत्राꣳ अपीहि यमेन ये सधमादं मदन्ति। यौ ते श्वानौ यमरक्षितारौ चतुरक्षौ पथिरक्षी नृचक्षसा। ताभ्याꣳ राजन्परि देह्येनꣳ स्वस्ति चास्मा अनमीवं च धेहि॥६॥

उरुणसावसुतृपावुलुम्बलौ यमस्य दूतौ चरतो वशाꣳ अनु। तावस्मभ्यं दृशये सूर्याय पुनर्दत्ता वसुमद्येह भद्रम्। सोम एकेभ्यः पवते घृतमेक उपासते। येभ्यो मधु प्रधावति ताꣳश्चिदेवापि गच्छतात्। ये युध्यन्ते प्रधनेषु शूरासो ये तनुत्यजः। ये वा सहस्रदक्षिणास्ताꣳश्चिदेवापि गच्छतात्। तपसा ये अनाधृष्यास्तपसा ये सुवर्गताः। तपो ये चक्रिरे महत्ताꣳश्चिदेवापि गच्छतात्। अश्मन्वती रेवतीः सꣳ रभध्वमुत्तिष्ठत प्रतरता सखायः। अत्रा जहाम ये असन्नशेवाः शिवान् वयमभि वाजानुत्तरेम॥७॥

यद्वै देवस्य सवितुः पवित्रꣳ सहस्रधारं वितततमन्तरिक्षे। येनापुनादिन्द्रमनार्तमार्त्यै तेनाहं माꣳ सर्वतनुं पुनामि। या राष्ट्रात्पन्नादप यन्ति शाखा अभिमृता

नृपतिमिच्छमानाः। धातुस्ताः सर्वाः पवनेन पूताः प्रजयास्मान्त्रय्या वर्चसा स ँ सृजाथ। उद्वयं तमसस्परि पश्यन्तो ज्योतिरुत्तरम्। देवं देवत्रा सूर्यमगन्म ज्योतिरुत्तमम्। धाता पुनातु सविता पुनातु। अग्नेस्तेजसा सूर्यस्य वर्चसा॥८॥

धेह्युत्तरेमाष्टौ च॥ [३]

यन्ते अग्निममन्थाम वृषभायेव पक्तवे। इमन्त ँ शमयामसि क्षीरेण चोदकेन च। यन्त्वमग्ने समदहस्त्वमु निर्वापया पुनः। क्याम्बूरत्र जायतां पाकदूर्वा व्यल्कशा। शीतिके शीतिकावति ह्लादुके ह्लादुकावति। मण्डूक्या सुसङ्गमयेमꣳ स्वग्नि ँ शमय। शं ते धन्वन्या आपः शमु ते सन्त्वनूक्याः। शं ते समुद्रिया आपः शमु ते सन्तु वर्ष्याः। शं ते स्रवन्तीस्तनुवे शमु ते सन्तु कूप्याः। शन्ते नीहारो वर्षतु शमु पृष्वाऽवशीयताम्॥९॥

अव सृज पुनरग्ने पितृभ्यो यस्त आहुतश्चरति स्वधाभिः। आयुर्वसान उप यातु शेष ँ सङ्गच्छतां तनुवा जातवेदः। सङ्गच्छस्व पितृभिः सꣳ स्वधाभिः समिष्टापूर्तेन

परमे व्योमन्। यत्र भूम्यै वृणसे तत्र गच्छ तत्र त्वा देवः सविता दधातु। यत्ते कृष्णः शकुन आतुतोद पिपीलः सर्प उत वा श्वापदः। अग्निष्टद्विश्वादनृणं कृणोतु सोमश्च यो ब्राह्मणमाविवेश। उत्तिष्ठातस्तनुवꣳ सम्भरस्व मेह गात्रमवहा मा शरीरम्। यत्र भूम्यै वृणसे तत्र गच्छ तत्र त्वा देवः सविता दधातु। इदं त एकं पर ऊत एकं तृतीयेन ज्योतिषा संविशस्व। संवेशनस्तनुवे चारुरेधि प्रियो देवानां परमे सधस्थे। उत्तिष्ठ प्रेहि प्रद्रवौकः कृणुष्व परमे व्योमन्। यमेन त्वं यम्या संविदानोत्तमं नाकमधि रोहेमम्। अश्मन्वती रेवतीर्यद्वै देवस्य सवितुः पवित्रं या राष्ट्रात्पन्नादुद्वयं तमसस्परि धाता पुनातु। अस्मात्त्वमधि जातोऽस्ययं त्वदधिजायताम्। अग्नये वैश्वानराय सुवर्गाय लोकाय स्वाहा॥१०॥

अवशीयताꣳ सधस्थे पञ्च च॥ [४]

आयातु देवः सुमनाभिरूतिभिर्यमो हवेह प्रयताभिरक्ता। आसीदताꣳ सुप्रयतेह बर्हिष्यूर्जाय जात्यै मम शत्रुहत्यै। यमे इव यतमाने यदैतं प्रवाम्भरन्मानुषा

देवयन्तः। आसीदत॒ꣳ स्वमु॑ लो॒कं विदा॑ने स्वास॒स्थे भ॑वत॒मिन्द॑वे नः। य॒माय॒ सोम॑ꣳ सुनुत य॒माय॑ जुहुता ह॒विः। य॒मꣳ ह॑ य॒ज्ञो ग॑च्छत्य॒ग्निदू॑तो॒ अर॑ङ्कृतः। य॒माय॑ घृ॒तव॑द्ध॒विर्जु॒होत॒ प्र च॑ तिष्ठत। स नो॑ दे॒वेष्वाय॑मद्दी॒र्घमायुः॒ प्र जी॒वसे॑। य॒माय॒ मधु॑मत्तम॒ꣳ राज्ञे॑ ह॒व्यं जु॑होतन। इ॒दं नम॒ ऋषि॑भ्यः पूर्व॒जेभ्यः॒ पूर्वे॑भ्यः पथि॒कृद्भ्यः॑॥११॥

योऽस्य॒ कौष्ठ॒ जग॑तः॒ पार्थि॑व॒स्यैक॑ इद्व॒शी। य॒मं भ॑ङ्ग्य॒श्रवो गा॑य॒ यो राजा॑नप॒रोध्य॑ः। य॒मङ्गाय॑ भङ्ग्य॒श्रवो॒ यो राजा॑नप॒रोध्य॑ः। येना॒पो न॒द्यो॑ धन्वा॑नि॒ येन॒ द्यौः पृ॑थि॒वी दृ॒ढा। हि॒र॒ण्य॒क॒क्ष्यान् सु॒धुरान् हिरण्या॒क्षान॑यः श॒फान्। अश्वा॑न॒नश्य॑तो दा॒नं य॒मो रा॑जाभि॒ तिष्ठ॑ति। य॒मो दा॑धार पृथि॒वीं य॒मो विश्व॑मि॒दं जग॑त्। य॒माय॒ सव॑मित्र॑स्थे॒ यत्प्रा॒णद्वा॒युर॑क्षि॒तम्। यथा॒ पञ्च॒ यथा॒ षड्य॒था पञ्च॑ द॒शर्ष॑यः। य॒मं यो वि॑द्या॒थ्स ब्रू॑याद्य॒थैक ऋषि॑र्विजान॒ते॥१२॥

त्रिक॑द्रुकेभिः॒ पत॑ति॒ षडु॒र्वीरेक॒मिद्बृ॒हत्। गा॒य॒त्री त्रि॒ष्टुप्छन्दा॑ꣳसि॒ सर्वा॒ ता

य॒म आहि॑ता। अह॑रह॒र्नय॑मानो॒ गामश्वं॒ पुरु॑षं॒ जग॑त्। वैव॑स्वतो॒ न तृ॑प्यति॒ पञ्च॑भि॒र्मान॑वैर्य॒मः। वैव॑स्वते॒ विवि॑च्यन्ते॒ यमे॒ राज॑नि ते ज॒नाः। ये चे॒ह स॒त्येनेच्छ॑न्ते॒ य उ॒ चानृ॑तवादि॒नः। ते रा॑जन्नि॒ह विवि॑च्यन्ते॒ऽथा य॑न्ति त्वा॒मुप॑। दे॒वाꣳश्च॒ ये न॑म॒स्यन्ति॒ ब्राह्म॑णाꣳश्चापचि॒त्य॑ति। यस्मि॑न्वृ॒क्षे सु॑पला॒शे दे॒वैः स॒म्पिब॑ते य॒मः। अत्रा॑ नो वि॒श्पतिः॑ पि॒ता पु॑रा॒णा अनु॑वेनति॥१३॥

पृ॒थि॒कृच्छ्यौ॑ विजान॒तेऽनु॑ वेनति॥ [५]

वै॒श्वा॒न॒रे ह॒विरि॒दं जु॑होमि साह॒स्रमुथ्सꣳ श॒तधा॑रमे॒तम्। तस्मि॑न्ने॒ष पि॒तरं॑ पिताम॒हं प्रपि॑तामहं बिभर॒त्पिन्व॑माने। द्र॒फ्सश्च॑स्कन्द पृथि॒वीमनु॒ द्यामि॒मं च॒ योनि॒मनु॒ यश्च॒ पूर्वः॑। तृ॒तीयं॒ योनि॒मनु॑ स॒ञ्चर॑न्तं द्र॒फ्सं जु॑हो॒म्यनु॑ स॒प्त होत्राः॑। इ॒मꣳ स॑मु॒द्रꣳ श॒तधा॑र॒मुथ्स॑व्य॒च्यमा॑नं॒ भुव॑नस्य॒ मध्ये॑। घृ॒तं दुहा॑ना॒मदि॑तिं॒ जना॒याग्ने॒ मा हि॑ꣳसीः पर॒मे व्यो॑मन्। अपे॑त॒ वीत॒ वि च॑ सर्प॒तातो॒ येऽत्र॒ स्थ पु॑रा॒णा ये च॒ नूत॑नाः। अहो॑भिर॒द्भिर॒क्तुभि॒र्व्यक्तं॑ य॒मो द॑दात्यव॒सान॑मस्मै। स॒वि॒तैतानि॒ शरी॑राणि

पृथि॒व्यै मा॒तुरु॒पस्थ॒ आद॑धे। तेभि॑र्युज्यन्तामग्नि॒याः॥१४॥

शु॒नं वा॒हाः शु॒नं ना॒राः शु॒नं कृ॑षतु॒ लाङ्ग॑लम्। शु॒नं व॑र॒त्रा ब॑ध्यन्ता॒ꣳ शु॒नमष्ट्रा॒मुदि॑ङ्गय॒ शुना॑सीरा शु॒नम॒स्मासु॑ धत्तम्। शुना॑सीरावि॒मां वाचं॒ यद्दि॒वि च॑क्र॒थुः पय॑ः। तेने॒मामुप॑ सिञ्चतम्। सीते॒ वन्दा॑महे त्वा॒ऽर्वाची॑ सुभगे भव। यथा॑ नः सु॒भगा स॑सि॒ यथा॑ नः सु॒फला स॑सि। स॒वि॒तैतानि॒ शरी॑राणि पृथि॒व्यै मा॒तुरु॒पस्थ॒ आद॑धे। तेभि॑रदिते॒ शं भ॑व। विमु॑च्यध्वमग्नि॒या दे॑व॒याना॒ अता॑रिष्म॒ तम॑सस्पा॒रम॒स्य। ज्योति॑रापाम॒ सुव॑रगन्म॥१५॥

प्र वाता॒ वान्ति॑ प॒तय॑न्ति वि॒द्युत॒ उदोष॑धीर्जिहते॒ पिन्व॑ते॒ सुव॑ः। इरा॒ विश्व॑स्मै॒ भुव॑नाय जायते॒ यत्प॒र्जन्य॑ः पृथि॒वीꣳ रेत॒साऽव॑ति। यथा॑ य॒माय॑ हा॒र्म्यमव॑प॒न्पञ्च॑ मान॒वाः। ए॒वं व॑पामि हा॒र्म्यं यथासा॑म जीवलो॒के भूर॑यः। चितः॑ स्थ परि॒चित॑ ऊर्ध्व॒चितः॑ श्रयध्वं पि॒तरो॑ दे॒वता॑। प्र॒जाप॑तिर्वः सादयतु॒ तया॑ दे॒वत॑या। आप्या॑यस्व॒ सन्ते॑॥१६॥

अ॒ग्नि॒या अ॑गन्म स॒प्त च॑॥ [६]

उत्ते॑ तभ्नोमि पृथि॒वीं त्वत्परी॒मं लो॒कं नि॒दध॒न्मो अ॒हꣳ रि॑षम्। ए॒ताꣳ स्थूणा॑ं पि॒तरो॑ धारयन्तु॒ तेऽत्रा॑ य॒मः साद॑नात्ते मिनोतु। उप॑सर्प मा॒तरं॒ भूमि॑मे॒तामु॑रु॒व्यच॑सं पृथि॒वीꣳ सु॒शेवा॑म्। ऊर्ण॑म्रदा युव॒तिर्दक्षि॑णावत्ये॒षा त्वा॑ पातु॒ निर्ऋ॑त्या उ॒पस्थे॑। उ॒च्छ॑ञ्चस्व पृथिवि॒ मा विबा॑धिथाः सूपाय॒नास्मै॑ भव सूपवश्च॒ना। मा॒ता पु॒त्रं यथा॑सि॒चाभ्ये॑नं भूमि वृणु। उ॒च्छ॑ञ्चमाना पृथि॒वी हि तिष्ठ॑सि स॒हस्रं॒ मित॒ उप॒ हि श्रय॑न्ताम्। ते गृ॒हासो॑ मधु॒श्चुतो॒ विश्वाहा॑स्मै शर॒णाः स॒न्त्वत्रं॒। एणी॑धा॒ना हरि॑णी॒रर्जु॑नीः सन्तु धे॒नवः॑। तिल॑वत्सा॒ ऊर्ज॑मस्मै॒ दुहा॑ना॒ विश्वाहा॑ स॒न्त्वनप॑स्फुरन्तीः॥१७॥

ए॒षा ते॑ यम॒साद॑ने स्व॒धा निधी॑यते गृ॒हे। अक्षि॑ति॒र्नाम॑ ते असौ। इ॒दं पि॒तृभ्यः॒ प्रभ॑रेम ब॒र्हिर्दे॒वेभ्यो॒ जीव॑न्त॒ उत्त॑रं भरेम। तत्त्व॑मारो॒हासो॒ मेघ्यो॒ भव॑ य॒मेन॒ त्वं य॒म्या॑ संविदा॒नः। मा त्वा॑ वृ॒क्षौ सम्बा॑धिष्टां॒ मा मा॒ता पृ॑थिवि॒ त्वम्। पि॒तॄन् हि यत्र॒ गच्छा॒स्येधा॑सं यम॒राज्ये॑। मा त्वा॑ वृ॒क्षौ सम्बा॑धेथां॒ मा मा॒ता पृ॑थि॒वी

म॒ही। वै॒व॒स्व॒तꣳ हि गच्छा॑सि यम॒राज्ये॒ विरा॑जसि। न॒ळं प्ल॒वमारो॑हैतं न॒ळेन॑ प॒थोऽन्वि॑हि। स त्वं॑ न॒ळप्ल॑वो भू॒त्वा॒ सन्त॑र॒ प्रत॒रोत्त॑र॥१८॥

स॒वि॒तैतानि॒ शरी॑राणि पृथि॒व्यै मा॒तुरु॒पस्थ॒ आद॑धे। तेभ्य॑ः पृथिवि॒ शं भ॑व। षड्ढो॑ता॒ सूर्य॑ ते॒ चक्षु॑र्गच्छतु॒ वात॑मा॒त्मा द्यां च॒ गच्छ॑ पृथि॒वीं च॒ धर्म॑णा। अ॒पो वा॑ गच्छ॒ यदि॒ तत्र॑ ते हि॒तमोष॑धीषु॒ प्रति॑तिष्ठा॒ शरी॑रैः। परं॑ मृत्यो॒ अनु॒परे॑हि॒ पन्थां॒ यस्ते॒ स्व इत॑रो देव॒यानात्॑। चक्षु॑ष्मते शृण्व॒ते ते॑ ब्रवीमि॒ मा नः॑ प्र॒जाꣳ री॑रिषो॒ मोत वी॒रान्। शं वा॑तः॒ शꣳ हि ते॒ घृणिः॒ शमु॑ ते स॒न्त्वोष॑धीः। कल्प॑न्तां मे॒ दिशः॑ श॒ग्माः। पृ॒थि॒व्यास्त्वा॑ लो॒के सा॑दयाम्य॒मुष्य॒ शर्मा॑सि पि॒तरो॑ दे॒वता॑। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु॒ तया॑ दे॒वत॑या। अ॒न्तरि॑क्षस्य त्वा दि॒वस्त्वा॑ दि॒शां त्वा॒ नाक॑स्य त्वा पृ॒ष्ठे ब्र॒ध्नस्य॑ त्वा वि॒ष्टपे॑ सादयाम्य॒मुष्य॒ शर्मा॑सि पि॒तरो॑ दे॒वता॑। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु॒ तया॑ दे॒वत॑या॥१९॥

अ॒पू॒पवा॑न्घृ॒तवाꣳ॑श्च॒रुरेह सी॑दतूत्तभ्नु॒वन् पृ॑थि॒वीं द्यामु॒तोपरि॑। यो॒नि॒कृतः

पथिकृतः सपर्यत ये देवानां घृतभागा इह स्थ। एषा ते यमसादने स्वधा निधीयते गृहेऽसौ। दशाक्षरा ताꣳ रक्षस्व तां गोपायस्व तां ते परिददामि तस्यां त्वा मा दभन्पितरो देवताः। प्रजापतिस्त्वा सादयतु तया देवतया। अपूपवाञ्छृतवान् क्षीरवान्दधिवान्मधुमाꣳश्चरुरेह सीदतूत्तभ्नुवन् पृथिवीं द्यामुतोपरि। योनिकृतः पथिकृतः सपर्यत ये देवानाꣳ शृतभागाः क्षीरभागा दधिभागा मधुभागा इह स्थ। एषा ते यमसादने स्वधा निधीयते गृहेऽसौ। शताक्षरा सहस्राक्षरायुताक्षराऽच्युताक्षरा ताꣳ रक्षस्व तां गोपायस्व तां ते परिददामि तस्यां त्वा मा दभन्पितरो देवताः। प्रजापतिस्त्वा सादयतु तया देवतया॥२०॥

अनपस्फुरन्तीरुत्तर देवतया द्वे च॥ [७]

एतास्ते स्वधा अमृताः करोमि यास्ते धानाः परिकिराम्यत्र। तास्ते यमः पितृभिः संविदानोऽत्र धेनूः कामदुघाः करोतु। त्वामर्जुनौषधीनां पयो ब्रह्माण इद्विदुः। तासां

त्वा॒ मध्या॒दाद॑दे च॒रुभ्यो॒ अपि॑धातवे। दू॒र्वाणाꣳ॑ स्त॒म्बमाह॑रै॒तां प्रि॒यत॑मां॒ मम॑। इ॒मां दिश॑ मनु॒ष्या॑णां॒ भूयि॒ष्ठानु॒ वि रो॑हतु। काशा॑नाꣳ स्त॒म्बमाह॑र॒ रक्ष॑सा॒मप॑हत्यै। य ए॒तस्यै॑ दि॒शः प॒राभ॑वन्नघा॒यवो॒ यथा॒ तेनाभ॑वा॒न्पुन॑ः। द॒र्भाणाꣳ॑ स्त॒म्बमाह॑र पितॄ॒णामोष॑धीं प्रि॒याम्। अन्वस्यै॒ मूल॑ जीवा॒दनु॒ काण्ड॒मथो॒ फलम्॑॥२१॥

लो॒कं पृ॑ण॒ ता अ॑स्य॒ सूद॑दोहसः। शं वातः॒ शꣳ हि ते॒ घृणिः॒ शमु॑ ते स॒न्त्वोष॑धीः। कल्पन्तां ते॒ दिश॒ः सर्वाः॑। इ॒दमे॒व मेतोऽप॑रा॒मार्ति॑माराम॒ काञ्च॒न। तथा॒ तद॒श्विभ्यां॑ कृ॒तं मि॒त्रेण॒ वरु॑णेन च। व॒र॒णो वा॑रयादि॒दं दे॒वो वन॒स्पतिः॑। आर्त्यै॒ निर्ऋ॑त्यै॒ द्वेषा॑ꣳसि॒ वन॒स्पतिः॑। विधृ॑तिरसि॒ विधा॑रया॒स्मद॒घा द्वेषा॑ꣳसि श॒मि श॒मया॒स्मद॒घा द्वेषा॑ꣳसि य॒व य॒वया॒स्मद॒घा द्वेषा॑ꣳसि। पृ॒थि॒वीं ग॑च्छा॒न्तरि॑क्षं गच्छ॒ दिवं॑ गच्छ॒ दिशो॑ गच्छ॒ सुव॑र्गच्छ॒ सुव॑र्गच्छ॒ दिशो॑ गच्छ॒ दिवं॑ गच्छा॒न्तरि॑क्षं गच्छ पृथि॒वीं ग॑च्छा॒ऽऽपो वा॑ गच्छ॒ यदि॒ तत्र॑ ते हि॒तमोष॑धीषु॒ प्रति॑तिष्ठा॒ शरी॑रैः। अश्म॑न्वती रेवती॒र्यद्वै दे॒वस्य॑ सवि॒तुः प॒वित्रं॒ या रा॒ष्ट्रात्प॒न्नादुद्व॒यं तम॑स॒स्परि॑ धा॒ता पु॑नातु॥२२॥

फलं पुनातु॥ [८]

आ रोहताऽऽयुर्जरसं गृणाना अनुपूर्वं यतमाना यतिष्ट। इह त्वष्टा सुजनिमा सुरत्नो दीर्घमायुः करतु जीवसे वः। यथाऽहान्यनुपूर्वं भवन्ति यथर्तवं ऋतुभिर्यन्ति कल्पाः। यथा न पूर्वमपरो जहात्येवा धातरायूꣳषि कल्पयैषाम्। न हि ते अग्ने तनुवै क्रूरं चकार मर्त्यः। कपिर्बभस्ति तेजनं पुनर्जरायु गौरिव। अप नः शोशुचदघमग्ने शुशुध्या रयिम्। अप नः शोशुचदघं मृत्यवे स्वाहा। अनड्वाहमन्वारभामहे स्वस्तये। स न इन्द्र इव देवेभ्यो वह्निः सम्पारणो भव॥२३॥

इमे जीवा वि मृतैराववर्तिन्नभूद्भद्रा देवहूतिं नो अद्य। प्राञ्चोगामानृतये हसाय द्राघीय आयुः प्रतरां दधानाः। मृत्योः पदं योपयन्तो यदैम द्राघीय आयुः प्रतरां दधानाः। आप्यायमानाः प्रजया धनेन शुद्धाः पूता भवथ यज्ञियासः। इमं जीवेभ्यः परिधिं दधामि मा नोऽनुगादपरो अर्धमेतम्। शतं जीवन्तु शरदः पुरूचीस्तिरो मृत्युं दधमहे पर्वतेन। इमा नारीरविधवाः सुपत्नीराञ्जनेन सर्पिषा

सम्मृशन्ताम्। अनश्रवो अनमीवाः सुशेवा आरोहन्तु जनयो योनिमग्रे। यदाञ्जनं त्रैककुदं जातꣳ हिमवतस्परि। तेनामृतस्य मूलेनारातीर्जम्भयामसि। यथा त्वमुद्भिनथ्स्योषधे पृथिव्या अधि। एवमिम उद्भिन्दन्तु कीर्त्या यशसा ब्रह्मवर्चसेन। अजोऽस्यजास्मदघा द्वेषाꣳसि यवोऽसि यवयास्मदघा द्वेषाꣳसि॥२४॥

भव जम्भयामसि त्रीणि च॥ [९]

अप नः शोशुचदघमग्ने शुशुध्या रयिम्। अप नः शोशुचदघम्। सुक्षेत्रिया सुगातुया वसूया च यजामहे। अप नः शोशुचदघम्। प्रयद्भन्दिष्ठ एषां प्रास्माकासश्च सूरयः। अप नः शोशुचदघम्। प्रयदग्नेः सहस्वतो विश्वतो यन्ति सूरयः। अप नः शोशुचदघम्। प्रयत्ते अग्ने सूरयो जायेमहि प्र ते वयम्। अप नः शोशुचदघम्॥२५॥

त्वꣳ हि विश्वतोमुख विश्वतः परिभूरसि। अप नः शोशुचदघम्। द्विषो नो विश्वतोमुखाऽति नावेव पारय। अप नः शोशुचदघम्। स नः सिन्धुमिव नावयाति पर्षा स्वस्तये। अप नः शोशुचदघम्। आपः प्रवणादिव यतीरपास्मथ्स्यन्दतामघम्। अप नः शोशुचदघम्। उद्वनादुदकानीवापास्मथ्स्यन्दताम

अप॑ नः॒ शोशु॑चद॒घम्। आ॒न॒न्दाय॑ प्रमो॒दाय॒ पुन॒रागा॒ꣳ स्वान्गृ॒हान्। अप॑ नः॒ शोशु॑चद॒घम्। न वै तत्र॒ प्रमी॑यते॒ गौरश्वः॒ पुरु॑षः प॒शुः। यत्रे॒दं ब्रह्म॑ क्रि॒यते॑ परि॒धिर्जीव॑नाय॒कमप॑ नः॒ शोशु॑चद॒घम्॥२६॥

अ॒घम॒घं च॒त्वारि॑ च॥ [१०]

अप॑श्याम युव॒तिमा॒चर॑न्तीं मृ॒ताय॑ जी॒वां प॑रिणी॒यमा॑नाम्। अ॒न्धेन॒ या तम॑सा॒ प्रावृ॑ताऽसि॒ प्राची॒मवा॑ची॒मव॒यन्नरि॑ष्ट्यै। मयै॒तां मा॒ꣳस्तां म्रि॒यमा॑णा दे॒वी स॒ती पि॑तृलो॒कं यदैषि॑। वि॒श्ववा॑रा॒ नभ॑सा॒ संव्य॑यन्त्यु॒भौ नौ॑ लो॒कौ पय॒साऽऽवृ॑णीहि। रयि॑ष्ठाम॒ग्निं मधु॑मन्तमू॒र्मिण॒मूर्जः॑ सन्तं त्वा॒ पय॒सोप॒ स॒ꣳस॑देम। स॒ꣳ र॒य्या समु॒ वर्च॑सा॒ सच॑स्वा नः स्व॒स्तये॑। ये जी॒वा ये च॑ मृ॒ता ये जा॒ता ये च॒ जन्त्याः॑। तेभ्यो॑ घृ॒तस्य॑ धारयितु॒ं मधु॑धारा व्युन्द॒ती। मा॒ता रु॒द्राणां॑ दुहि॒ता वसू॑ना॒ꣳ स्वसा॑ऽऽदि॒त्यानां॑म॒मृत॑स्य॒ नाभिः॑। प्रणु॒वोच॑ं चिकि॒तुषे॒ जना॑य॒ मागामना॑गा॒मदि॑तिं वधिष्ट। पिब॑तूद॒कं तृणा॑न्यत्तु। ओमुथ्सृ॒जत॥२७॥

वधिष्ट द्वे च॥ [११]

सन्त्वा सिञ्चामि यजुषा प्रजामायुर्धनं च॥ ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

सुमङ्गलीरियं वधूरिमाꣳ समेत पश्यत। सौभाग्यमस्यै दत्त्वायाथास्तं वि परेतन। इमां त्वमिन्द्र मीढ्वः सुपुत्राꣳ सुभगां कुरु। दशास्यां पुत्राना धेहि पतिमेकादशं कृधि॥ आवहन्ती वितन्वाना। कुर्वाणा चीरमात्मनः। वासाꣳसि मम गावश्च। अन्नपाने च सर्वदा। ततो मे श्रियमावह।

ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

॥ सप्तमः प्रश्नः — शीक्षावल्ली ॥

शं नो॑ मि॒त्रः शं वरु॑णः। शं नो॑ भवत्वर्य॒मा। शं न॒ इन्द्रो॒ बृह॒स्पतिः॑। शं नो॒ विष्णु॑रुरुक्र॒मः। नमो॒ ब्रह्म॑णे। नम॑स्ते वायो। त्वमे॒व प्र॒त्यक्षं॒ ब्रह्मा॑सि। त्वमे॒व प्र॒त्यक्षं॒ ब्रह्म॑ वदिष्यामि। ऋ॒तं व॑दिष्यामि। स॒त्यं व॑दिष्यामि। तन्माम॑वतु। तद्व॒क्तार॑मवतु। अव॑तु॒ माम्। अव॑तु व॒क्तारम्॑। ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑॥१॥

स॒त्यं व॑दिष्यामि॒ पञ्च॑ च॥ [१]

शीक्षां व्या॑ख्यास्या॒मः। वर्णः॒ स्वरः। मात्रा॒ बलम्। साम॑ सन्ता॒नः। इत्युक्तः शी॑क्षाध्या॒यः॥२॥

शीक्षां पञ्च॑॥ [२]

स॒ह नौ॒ यशः। स॒ह नौ ब्र॑ह्मव॒र्चसम्। अथातः स॑हिताया उपनिषदं व्या॑ख्यास्या॒मः। पञ्चस्वधिक॑रणे॒षु। अधिलोकमधिज्यौतिषमधिविद्यमधिप्रज॑मध्या॒त्मम्। ता महास॑हिता इ॑त्याच॒क्षते। अथा॑धिलो॒कम्। पृथिवी

पूर्वरूपम्। द्यौरुत्तररूपम्। आकाशः सन्धिः॥३॥

वायुः सन्धानम्। इत्यधिलोकम्। अथाधिज्यौतिषम्। अग्निः पूर्वरूपम्। आदित्य उत्तररूपम्। आपः सन्धिः। वैद्युतः सन्धानम्। इत्यधिज्यौतिषम्। अथाधिविद्यम्। आचार्यः पूर्वरूपम्॥४॥

अन्तेवास्युत्तररूपम्। विद्या सन्धिः। प्रवचनꣳ सन्धानम्। इत्यधिविद्यम्। अथाधिप्रजम्। माता पूर्वरूपम्। पितोत्तररूपम्। प्रजा सन्धिः। प्रजननꣳ सन्धानम्। इत्यधिप्रजम्॥५॥

अथाध्यात्मम्। अधराहनुः पूर्वरूपम्। उत्तराहनुरुत्तररूपम्। वाक्सन्धिः। जिह्वा सन्धानम्। इत्यध्यात्मम्। इतीमा महासꣳहिताः। य एवमेता महासꣳहिता व्याख्याता वेद। सन्धीयते प्रजया पशुभिः। ब्रह्मवर्चसेनान्नाद्येन सुवर्ग्येण लोकेन॥६॥

सन्धिराचार्यः पूर्वरूपमित्यधिप्रजं लोकेन॥ [३]

यश्छन्दसामृषभो विश्वरूपः। छन्दोभ्योऽध्यमृताᳬत्सम्बभूव। स मेन्द्रो मेधयाᳬ स्पृणोतु। अमृतस्य देव धारणो भूयासम्। शरीरं मे विचर्षणम्। जिह्वा मे मधुमत्तमा। कर्णाभ्याᳬ भूरि विश्रुवम्। ब्रह्मणः कोशोऽसि मेधयाऽपिहितः। श्रुतं मे गोपाय। आवहन्ती वितन्वाना॥७॥

कुर्वाणा चीरमात्मनः। वासाᳬसि मम गावश्च। अन्नपाने च सर्वदा। ततो मे श्रियमावह। लोमशां पशुभिः सह स्वाहा। आ मा यन्तु ब्रह्मचारिणः स्वाहा। वि माऽऽयन्तु ब्रह्मचारिणः स्वाहा। प्र माऽऽयन्तु ब्रह्मचारिणः स्वाहा। दमायन्तु ब्रह्मचारिणः स्वाहा। शमायन्तु ब्रह्मचारिणः स्वाहा॥८॥

यशो जनेऽसानि स्वाहा। श्रेयान् वस्यसोऽसानि स्वाहा। तं त्वा भग प्रविशानि स्वाहा। स मा भग प्रविश स्वाहा। तस्मिन्थ्सहस्रशाखे। निभगाहं त्वयि मृजे स्वाहा। यथाऽऽपः प्रवता यन्ति। यथा मासा अहर्जरम्। एवं मा ब्रह्मचारिणः। धातरायन्तु सर्वतः स्वाहा। प्रतिवेशोऽसि प्र मा भाहि प्र मा पद्यस्व॥९॥

[४]

भूर्भुवः॒ सुव॒रिति॒ वा ए॒तास्ति॒स्रो व्याहृ॑तयः। तासा॑मुहस्मै॒ तां च॑तु॒र्थीम्। माहा॑चमस्यः॒ प्रवे॑दयते। मह॒ इति॑। तद्ब्रह्म॑। स आ॒त्मा। अङ्गा॑न्य॒न्या दे॒वताः॑। भूरिति॒ वा अ॒यं लो॒कः। भुव॒ इत्य॒न्तरि॑क्षम्। सुव॒रित्य॒सौ लो॒कः॥१०॥

मह॒ इत्या॑दि॒त्यः। आ॒दि॒त्येन॒ वाव सर्वे॑ लो॒का मही॑यन्ते। भूरिति॒ वा अ॒ग्निः। भुव॒ इति॑ वा॒युः। सुव॒रित्या॑दि॒त्यः। मह॒ इति॑ च॒न्द्रमाः॑। च॒न्द्रम॑सा॒ वाव सर्वा॑णि॒ ज्योती॑ꣳषि॒ मही॑यन्ते। भूरिति॒ वा ऋचः॑। भुव॒ इति॒ सामा॑नि। सुव॒रिति॒ यजूꣳषि॥११॥

मह॒ इति॒ ब्रह्म॑। ब्रह्म॑णा॒ वाव सर्वे॑ वे॒दा मही॑यन्ते। भूरिति॒ वै प्रा॒णः। भुव॒ इत्य॑पा॒नः। सुव॒रिति॑ व्या॒नः। मह॒ इत्यन्नम्॑। अन्ने॑न॒ वाव सर्वे॑ प्रा॒णा मही॑यन्ते। ता वा ए॒ताश्चत॑स्रश्चतु॒र्धा। चत॑स्रश्चतस्रो॒ व्याहृ॑तयः। ता यो वेद॑। स वे॑द॒ ब्रह्म॑। सर्वे॑ऽस्मै दे॒वा ब॒लिमाव॑हन्ति॥१२॥

अ॒सौ लो॒को यजूꣳषि॒ वेद॒ द्वे च॑॥ [५]

स य ए॒षो॑ऽन्तर्हृ॑दय आका॒शः। तस्मि॑न्न॒यं पुरु॑षो मनो॒मयः॑। अमृ॑तो हिर॒ण्मयः॑। अन्त॑रेण॒ तालु॑के। य ए॒ष स्तन॑ इवाव॒लम्ब॑ते। सेन्द्रयो॒निः। यत्रा॒सौ के॑शा॒न्तो वि॒वर्त॑ते। व्य॒पोह्य॑ शीर्षकपा॒ले। भूरित्य॒ग्नौ प्रति॑तिष्ठति। भुव॒ इति॑ वा॒यौ॥१३॥

सुव॒रित्या॑दि॒त्ये। मह॒ इति॒ ब्रह्म॑णि। आ॒प्नोति॒ स्वारा॑ज्यम्। आ॒प्नोति॒ मन॑स॒स्पतिम्॑। वाक्प॑ति॒श्चक्षु॑ष्पतिः। श्रोत्र॑पतिर्वि॒ज्ञान॑पतिः। ए॒तत्ततो॑ भवति। आ॒का॒शश॑रीरं॒ ब्रह्म॑। स॒त्यात्म॑प्रा॒णारा॑मं॒ मन॑ आनन्दम्। शान्ति॑समृद्धम॒मृतम्॑। इति॑ प्राचीनयो॒ग्योपा॑स्व॥१४॥

वा॒याव॒मृत॒मेकं॑ च॥ [६]

पृ॒थि॒व्य॑न्तरि॑क्षं॒ द्यौर्दिशो॑ऽवान्तरदि॒शाः। अ॒ग्निर्वा॒युरा॑दि॒त्यश्च॒न्द्रमा॒ नक्ष॑त्राणि। आप॒ ओष॑धयो॒ वन॒स्पत॑य आका॒श आ॒त्मा। इत्य॑धिभू॒तम्। अथाध्या॒त्मम्। प्रा॒णो व्या॒नो॑ऽपा॒न उ॑दा॒नः स॑मा॒नः। चक्षुः॒ श्रोत्रं॒ मनो॒ वाक्त्वक्। चर्म॑ मा॒ꣳसꣳ स्नावास्थि॑ म॒ज्जा। ए॒तद॑धि वि॒धाय॒र्षि॒रवो॑चत्। पाङ्क्तं॒ वा इ॒दꣳ सर्वम्॑। पाङ्क्ते॑नै॒व पाङ्क्तꣳ

स्पृणोतीति॥१५॥

सर्वमेकं च॥ [७]

ओमिति ब्रह्म। ओमितीदꣳ सर्वम्। ओमित्येतदनुकृति ह स्म वा अप्योश्रावयेत्याश्रावयन्ति। ओमिति सामानि गायन्ति। ओꣳशोमिति शस्त्राणि शꣳसन्ति। ओमित्यध्वर्युः प्रतिगरं प्रतिगृणाति। ओमिति ब्रह्मा प्रसौति। ओमित्यग्निहोत्रमनुजानाति। ओमिति ब्राह्मणः प्रवक्ष्यन्नाह ब्रह्मोपाप्नवानीति। ब्रह्मैवोपाप्नोति॥१६॥

ओन्दर्श॥ [८]

ऋतं च स्वाध्यायप्रवचने च। सत्यं च स्वाध्यायप्रवचने च। तपश्च स्वाध्यायप्रवचने च। दमश्च स्वाध्यायप्रवचने च। शमश्च स्वाध्यायप्रवचने च। अग्नयश्च स्वाध्यायप्रवचने च। अग्निहोत्रं च स्वाध्यायप्रवचने च। अतिथयश्च स्वाध्यायप्रवचने च। मानुषं च स्वाध्यायप्रवचने च। प्रजा च स्वाध्यायप्रवचने च। प्रजनश्च स्वाध्यायप्रवचने च। प्रजातिश्च स्वाध्यायप्रवचने च। सत्यमिति

सत्यवचा॑ राथी॒तरः। तप इति तपोनित्यः पौ॑रुशि॒ष्टिः। स्वाध्यायप्रवचने एवेति नाको॑ मौद्ग॒ल्यः। तद्धि तप॑स्तद्धि॒ तपः॥१७॥

प्रजा च स्वाध्यायप्रव॑चने॒ च षट्ट्वं॑॥ [९]

अ॒हं वृ॒क्षस्य॒ रेरि॑वा। की॒र्तिः पृ॒ष्ठं गि॒रेरि॑व। ऊ॒र्ध्वप॑वित्रो वा॒जिनी॑व स्व॒मृत॑मस्मि। द्रवि॑णं॒ सव॑र्चसम्। सुमेधा अ॑मृतो॒क्षितः। इति त्रिशङ्कोर्वेदा॑नुव॒चनम्॥१८॥

अ॒हꣳ षट्॥ [१०]

वेदमनूच्याऽऽचार्योऽन्तेवासिनम॑नुशा॒स्ति। सत्यं॒ वद। धर्मं॒ चर। स्वाध्यायान्मा प्र॒मदः। आचार्याय प्रियं धनमाहृत्य प्रजातन्तुं मा व्य॑वच्छे॒त्सीः। सत्यान्न प्रम॑दित॒व्यम्। धर्मान्न प्रम॑दित॒व्यम्। कुशलान्न प्रम॑दित॒व्यम्। भूत्यै न प्रम॑दित॒व्यम्। स्वाध्यायप्रवचनाभ्यां न प्रम॑दित॒व्यम्॥१९॥

देवपितृकार्याभ्यां न प्रम॑दित॒व्यम्। मातृ॑देवो॒ भव। पितृ॑देवो॒ भव। आचार्य॑देवो॒ भव। अतिथि॑देवो॒ भव। यान्यनवद्यानि॑ कर्मा॒णि। तानि सेवि॑तव्या॒नि। नो इ॑तरा॒णि।

यान्यस्माकꣳ सुचरितानि। तानि त्वयोपास्यानि॥२०॥

नो इतराणि। ये के चास्मच्छ्रेयाꣳसो ब्राह्मणाः। तेषां त्वयाऽऽसनेन प्रश्वसितव्यम्। श्रद्धया देयम्। अश्रद्धयाऽदेयम्। श्रिया देयम्। ह्रिया देयम्। भिया देयम्। संविदा देयम्। अथ यदि ते कर्मविचिकित्सा वा वृत्तविचिकित्सा वा स्यात्॥२१॥

ये तत्र ब्राह्मणाः सम्मर्शिनः। युक्ता आयुक्ताः। अलूक्षा धर्मकामाः स्युः। यथा ते तत्र वर्तेरन्। तथा तत्र वर्तेथाः। अथाभ्याख्यातेषु। ये तत्र ब्राह्मणाः सम्मर्शिनः। युक्ता आयुक्ताः। अलूक्षा धर्मकामाः स्युः। यथा ते तेषु वर्तेरन्। तथा तेषु वर्तेथाः। एष आदेशः। एष उपदेशः। एषा वेदोपनिषत्। एतदनुशासनम्। एवमुपासितव्यम्। एवमु चैतदुपास्यम्॥२२॥

स्वाध्यायप्रवचनाभ्यान्न प्रमदितव्यं तानि त्वयोपास्यानि स्यात्तेषु वर्तेरन्थ्सप्त च॥ [११]

शं नो मित्रः शं वरुणः। शं नो भवत्वर्यमा। शं न इन्द्रो बृहस्पतिः। शं नो

विष्णु॑रुरुक्र॒मः। नमो॒ ब्रह्म॑णे। नम॑स्ते वायो। त्वमे॒व प्र॒त्यक्षं॒ ब्रह्मा॑सि। त्वामे॒व प्र॒त्यक्षं॒ ब्रह्मावा॑दिषम्। ऋ॒तम॑वादिषम्। स॒त्यम॑वादिषम्। तन्मामा॑वीत्। तद्व॒क्तार॑मावीत्। आवी॒न्माम्। आवी॑द्व॒क्तारम्॑। ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑॥२३॥

स॒त्यम॑वादिषं॒ पञ्च॑ च॥ [१२]

॥ अष्टमः प्रश्नः — ब्रह्मानन्दवल्ली ॥

ॐ स॒ह ना॑ववतु। स॒ह नौ॑ भुनक्तु। स॒ह वी॒र्यं॑ करवावहै। ते॒ज॒स्वि ना॒वधी॑तमस्तु॒ मा वि॑द्विषा॒वहै॑। ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑॥

ब्र॒ह्म॒विदा॑प्नोति॒ परम्॑। तदे॒षाभ्यु॑क्ता। स॒त्यं ज्ञा॒नम॑न॒न्तं ब्रह्म॑। यो वेद॒ निहि॑तं॒ गुहा॑यां पर॒मे व्यो॑मन्। सो॑ऽश्नुते॒ सर्वा॒न्कामा॑न्थ्स॒ह। ब्रह्म॑णा विप॒श्चितेति॑। तस्मा॒द्वा ए॒तस्मा॑दा॒त्मन॑ आका॒शः सम्भू॑तः। आ॒का॒शाद्वा॒युः। वा॒योर॒ग्निः। अ॒ग्नेराप॑ः। अ॒द्भ्यः पृ॑थि॒वी। पृ॒थि॒व्या ओष॑धयः। ओष॑धी॒भ्योऽन्नम्॑। अन्ना॒त्पुरु॑षः। स वा एष पुरुषोऽन्न॑रस॒मयः। तस्येद॑मेव॒ शिरः॑। अयं॑ दक्षि॑णः प॒क्षः। अयमुत्त॑रः प॒क्षः।

अयमात्मा॑। इदं पुच्छं॑ प्रति॒ष्ठा। तदप्येष श्लो॑को भ॒वति॥१॥

अन्ना॒द्वै प्र॒जाः प्र॒जाय॑न्ते। याः काश्च॑ पृथि॒वीꣳ श्रि॒ताः। अथो॒ अन्ने॑नै॒व जी॑वन्ति। अथै॑न॒दपि॑ यन्त्यन्त॒तः। अन्न॒ꣳ हि भू॒तानां॒ ज्येष्ठम्॑। तस्मा॑थ्सर्वौ॒षध॑मु॒च्यते। सर्वं॒ वै तेऽन्न॑माप्नुवन्ति। येऽन्नं॒ ब्रह्मो॒पास॑ते। अन्न॒ꣳ हि भू॒तानां॒ ज्येष्ठम्॑। तस्मा॑थ्सर्वौ॒षध॑मु॒च्यते। अन्ना॑द्भू॒तानि॒ जाय॑न्ते। जाता॒न्यन्ने॑न वर्धन्ते। अद्यतेऽत्ति च॑ भूता॒नि। तस्मादन्नं॑ तदुच्य॑त इ॒ति। तस्माद्वा एतस्मादन्न॑रस॒मयात्। अन्योऽन्तर आत्मा॑ प्राण॒मयः। तेनै॑ष पू॒र्णः। स वा एष पुरुषवि॑ध ए॒व। तस्य पुरु॑षवि॒धताम्। अन्वयं॑ पुरुष॒विधः। तस्य प्राण॑ ए॒व शिरः। व्यानो दक्षि॑णः प॒क्षः। अपान उत्त॑रः प॒क्षः। आका॑श आ॒त्मा। पृथिवी पुच्छं॑ प्रति॒ष्ठा। तदप्येष श्लो॑को भ॒वति॥२॥

प्रा॒णं दे॒वा अनु॒ प्राण॑न्ति। म॒नु॒ष्याः॑ प॒शव॑श्च॒ ये। प्रा॒णो हि भू॒ताना॒मायुः॑। तस्मा॑थ्सर्वायु॒षमु॒च्यते। सर्व॑मे॒व त॒ आयु॑र्यन्ति। ये प्रा॒णं ब्रह्मो॒पास॑ते। प्राणो हि भूता॑नामा॒युः। तस्माथ्सर्वायुषमुच्य॑त इ॒ति। तस्यैष एव शारी॑र आ॒त्मा। यः॑ पूर्व॒स्य।

तस्माद्वा एतस्मा॑त् प्राण॒मयात्। अन्योऽन्तर आत्मा॑ मनो॒मयः। तेनै॑ष पू॒र्णः। स वा एष पुरुषवि॑ध ए॒व। तस्य पुरु॑षवि॒धताम्। अन्वयं॑ पुरुष॒विधः। तस्य यजु॑रेव॒ शिरः। ऋग्दक्षि॑णः प॒क्षः। सामोत्त॑रः प॒क्षः। आदे॑श आ॒त्मा। अथर्वाङ्गिरसः पुच्छं॑ प्रति॒ष्ठा। तदप्येष श्लो॑को भ॒वति॥३॥

यतो॒ वाचो॒ निव॑र्तन्ते। अप्रा॑प्य॒ मन॑सा स॒ह। आनन्दं ब्रह्म॑णो वि॒द्वान्। न बिभेति कदा॑चने॒ति। तस्यैष एव शारी॑र आ॒त्मा। यः॑ पूर्व॒स्य। तस्माद्वा एतस्मा॑न्मनो॒मयात्। अन्योऽन्तर आत्मा वि॑ज्ञान॒मयः। तेनै॑ष पू॒र्णः। स वा एष पुरुषवि॑ध ए॒व। तस्य पुरु॑षवि॒धताम्। अन्वयं॑ पुरुष॒विधः। तस्य श्र॑द्धैव॒ शिरः। ऋतं दक्षि॑णः प॒क्षः। सत्यमुत्त॑रः प॒क्षः। यो॑ग आ॒त्मा। महः पुच्छं॑ प्रति॒ष्ठा। तदप्येष श्लो॑को भ॒वति॥४॥

वि॒ज्ञानं॑ य॒ज्ञं त॑नुते। कर्मा॑णि तनु॒तेऽपि॑ च। वि॒ज्ञानं॑ दे॒वाः सर्वे॑। ब्रह्म॒ ज्येष्ठ॒मुपा॑सते। वि॒ज्ञानं॒ ब्रह्म॒ चेद्वेद॑। तस्मा॒च्चेन्न प्र॒माद्य॑ति। शरीरे॑ पाप्म॑नो हि॒त्वा। सर्वान्कामान्थ्समश्नु॑त इ॒ति। तस्यैष एव शारी॑र आ॒त्मा। यः॑ पूर्व॒स्य। तस्माद्वा

एतस्माद्विज्ञानमयात्। अन्योऽन्तर आत्माऽऽनन्दमयः। तेनैष पूर्णः। स वा एष पुरुषविध एव। तस्य पुरुषविधताम्। अन्वयं पुरुषविधः। तस्य प्रियमेव शिरः। मोदो दक्षिणः पक्षः। प्रमोद उत्तरः पक्षः। आनन्द आत्मा। ब्रह्म पुच्छं प्रतिष्ठा। तदप्येष श्लोको भवति॥५॥

असन्नेव स भवति। असद्ब्रह्मेति वेद चेत्। अस्ति ब्रह्मेति चेद्वेद। सन्तमेनं ततो विदुरिति। तस्यैष एव शारीर आत्मा। यः पूर्वस्य। अथातोऽनुप्रश्नाः। उता विद्वानमुं लोकं प्रेत्य। कश्चन गच्छती(३)॥ आहो विद्वानमुँल्लोकं प्रेत्य। कश्चिथ्समश्नुता(३) उ। सोऽकामयत। बहु स्यां प्रजायेयेति। स तपोऽतप्यत। स तपस्तप्त्वा। इदꣳ सर्वमसृजत। यदिदं किं च। तथ्सृष्ट्वा। तदेवानु प्राविशत्। तदनुप्रविश्य। सच्च त्यच्चाभवत्। निरुक्तं चानिरुक्तं च। निलयनं चानिलयनं च। विज्ञानं चाविज्ञानं च। सत्यं चानृतं च सत्यमभवत्। यदिदं किं च। तथ्सत्यमित्याचक्षते। तदप्येष श्लोको भवति॥६॥

अस॒द्वा इ॒दमग्र॑ आसीत्। ततो॒ वै सद॑जायत। तदात्मानꣳ स्वय॑मकु॒रुत। तस्मात्तथ्सुकृतमुच्य॑त इ॒ति। यद्वै॑ तथ्सु॒कृतम्। र॑सो वै॒ सः। रसꣳ ह्येवायं लब्ध्वाऽऽन॑न्दी भ॒वति। को ह्येवान्या॑त्कः प्रा॒ण्यात्। यदेष आकाश आन॑न्दो न॒ स्यात्। एष ह्येवान॑न्दया॒ति। य॒दा ह्ये॑वैष॒ एतस्मिन्नदृश्येऽनात्म्येऽनिरुक्तेऽनिलयनेऽभयं प्रति॑ष्ठां वि॒न्दते। अथ सोऽभयं ग॑तो भ॒वति। य॒दा ह्ये॑वैष॒ एतस्मिन्नुदरमन्त॑रं कु॒रुते। अथ तस्य भ॑यं भ॒वति। तत्त्वेव भयं विदुषोऽम॑न्वान॒स्य। तदप्येष श्लो॑को भ॒वति॥ ७॥

भी॒षाऽस्मा॒द्वात॑ः पवते। भी॒षोद॑ेति॒ सूर्य॑ः। भीषाऽस्मादग्नि॑श्चेन्द्र॒श्च। मृत्युर्धावति पञ्च॑म इ॒ति। सैषाऽऽनन्दस्य मीमा॑ꣳसा भ॒वति। युवा स्याथ्साधु यु॑वाऽध्या॒यकः। आशिष्ठो दृढिष्ठो॑ बलि॒ष्ठः। तस्येयं पृथिवी सर्वा वित्तस्य॑ पूर्णा॒ स्यात्। स एको मानुष॑ आन॒न्दः। ते ये शतं मानुषा॑ आन॒न्दाः। स एको मनुष्यगन्धर्वाणा॑मान॒न्दः। श्रोत्रियस्य चाकाम॑हत॒स्य।

ते ये शतं मनुष्यगन्धर्वाणा॑मान॒न्दाः। स एको देवगन्धर्वाणा॑मान॒न्दः। श्रोत्रियस्य

चाकामहतस्य।

ते ये शतं देवगन्धर्वाणामानन्दाः। स एकः पितृणां चिरलोकलोकानामानन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य।

ते ये शतं पितृणां चिरलोकलोकानामानन्दाः। स एक आजानजानां देवानामानन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य।

ते ये शतमाजानजानां देवानामानन्दाः। स एकः कर्मदेवानां देवानामानन्दः। ये कर्मणा देवानपियन्ति। श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य।

ते ये शतं कर्मदेवानां देवानामानन्दाः। स एको देवानामानन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य।

ते ये शतं देवानामानन्दाः। स एक इन्द्रस्यानन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य।

ते ये शतमिन्द्रस्याऽऽनन्दाः। स एको बृहस्पतेरानन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य।

ते ये शतं बृहस्पतेरानन्दाः। स एकः प्रजापतेरानन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य।

ते ये शतं प्रजापतेरानन्दाः। स एको ब्रह्मण आनन्दः। श्रोत्रियस्य चाकामहतस्य।

स यश्चायं पुरुषे। यश्चासावादित्ये। स एकः। स य एवंवित्। अस्माल्लोकात्प्रेत्य। एतमन्नमयमात्मानमुपसङ्क्रामति। एतं प्राणमयमात्मानमुपसङ्क्रामति। एतं मनोमयमात्मानमुपसङ्क्रामति। एतं विज्ञानमयमात्मानमुपसङ्क्रामति। एतमानन्द-मयमात्मानमुपसङ्क्रामति। तदप्येष श्लोको भवति॥८॥

यतो वाचो निवर्तन्ते। अप्राप्य मनसा सह। आनन्दं ब्रह्मणो विद्वान्। न बिभेति कुतश्चनेति। एतꣳ ह वाव न तपति। किमहꣳ साधु नाकरवम्। किमहं पापमकरवमिति। स य एवं विद्वानेते आत्मानꣳ स्पृणुते। उभे ह्येवैष एते आत्मानꣳ स्पृणुते। य एवं वेद। इत्युपनिषत्॥९॥

सह नाववतु। सह नौ भुनक्तु। सह वीर्यं करवावहै। तेजस्वि नावधीतमस्तु

मा विद्विषावहै। ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

॥ नवमः प्रश्नः — भृगुवल्ली ॥

ॐ सह नाववतु। सह नौ भुनक्तु। सह वीर्यं करवावहै। तेजस्वि नावधीतमस्तु मा विद्विषावहै। ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

भृगुर्वै वारुणिः। वरुणं पितरमुपससार। अधीहि भगवो ब्रह्मेति। तस्मा एतत्प्रोवाच। अन्नं प्राणं चक्षुः श्रोत्रं मनो वाचमिति। तꣳ होवाच। यतो वा इमानि भूतानि जायन्ते। येन जातानि जीवन्ति। यत्प्रयन्त्यभि संविशन्ति। तद्विजिज्ञासस्व। तद्ब्रह्मेति। स तपोऽतप्यत। स तपस्तप्त्वा॥१॥

अन्नं ब्रह्मेति व्यजानात्। अन्नाद्ध्येव खल्विमानि भूतानि जायन्ते। अन्नेन जातानि जीवन्ति। अन्नं प्रयन्त्यभि संविशन्तीति। तद्विज्ञाय। पुनरेव वरुणं पितरमुपससार। अधीहि भगवो ब्रह्मेति। तꣳ होवाच। तपसा ब्रह्म विजिज्ञासस्व। तपो ब्रह्मेति।

स तपोऽतप्यत। स तपस्तप्त्वा॥२॥

प्राणो ब्रह्मेति व्यजानात्। प्राणाद्ध्येव खल्विमानि भूतानि जायन्ते। प्राणेन जातानि जीवन्ति। प्राणं प्रयन्त्यभि संविशन्तीति। तद्विज्ञाय। पुनरेव वरुणं पितरमुपससार। अधीहि भगवो ब्रह्मेति। तꣳ होवाच। तपसा ब्रह्म विजिज्ञासस्व। तपो ब्रह्मेति। स तपोऽतप्यत। स तपस्तप्त्वा॥३॥

मनो ब्रह्मेति व्यजानात्। मनसो ह्येव खल्विमानि भूतानि जायन्ते। मनसा जातानि जीवन्ति। मनः प्रयन्त्यभि संविशन्तीति। तद्विज्ञाय। पुनरेव वरुणं पितरमुपससार। अधीहि भगवो ब्रह्मेति। तꣳ होवाच। तपसा ब्रह्म विजिज्ञासस्व। तपो ब्रह्मेति। स तपोऽतप्यत। स तपस्तप्त्वा॥४॥

विज्ञानं ब्रह्मेति व्यजानात्। विज्ञानाद्ध्येव खल्विमानि भूतानि जायन्ते। विज्ञानेन जातानि जीवन्ति। विज्ञानं प्रयन्त्यभि संविशन्तीति। तद्विज्ञाय। पुनरेव वरुणं पितरमुपससार। अधीहि भगवो ब्रह्मेति। तꣳ होवाच। तपसा ब्रह्म विजिज्ञासस्व। तपो ब्रह्मेति। स तपोऽतप्यत। स तपस्तप्त्वा॥५॥

आनन्दो ब्रह्मेति व्यजानात्। आनन्दाद्ध्येव खल्विमानि भूतानि जायन्ते। आनन्देन जातानि जीवन्ति। आनन्दं प्रयन्त्यभि संविशन्तीति। सैषा भार्गवी वारुणी विद्या। परमे व्योमन् प्रतिष्ठिता। य एवं वेद प्रतितिष्ठति। अन्नवानन्नादो भवति। महान्भवति प्रजया पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेन। महान्कीर्त्या॥६॥

अन्नं न निन्द्यात्। तद्व्रतम्। प्राणो वा अन्नम्। शरीरमन्नादम्। प्राणे शरीरं प्रतिष्ठितम्। शरीरे प्राणः प्रतिष्ठितः। तदेतदन्नमन्ने प्रतिष्ठितम्। स य एतदन्नमन्ने प्रतिष्ठितं वेद प्रतितिष्ठति। अन्नवानन्नादो भवति। महान्भवति प्रजया पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेन। महान्कीर्त्या॥७॥

अन्नं न परिचक्षीत। तद्व्रतम्। आपो वा अन्नम्। ज्योतिरन्नादम्। अप्सु ज्योतिः प्रतिष्ठितम्। ज्योतिष्यापः प्रतिष्ठिताः। तदेतदन्नमन्ने प्रतिष्ठितम्। स य एतदन्नमन्ने प्रतिष्ठितं वेद प्रतितिष्ठति। अन्नवानन्नादो भवति। महान्भवति प्रजया पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेन। महान्कीर्त्या॥८॥

अन्नं बहु कुर्वीत। तद्व्रतम्। पृथिवी वा अन्नम्। आकाशोऽन्नादः। पृथिव्यामाकाशः

प्रतिष्ठितः। आकाशे पृथिवी प्रतिष्ठिता। तदेतदन्नमन्ने प्रतिष्ठितम्। स य एतदन्नमन्ने प्रतिष्ठितं वेद प्रतितिष्ठति। अन्नवानन्नादो भवति। महान्भवति प्रजया पशुभिर्ब्रह्मवर्चसेन। महान्कीर्त्या॥९॥

न कश्चन वसतौ प्रत्याचक्षीत। तद्व्रतम्। तस्माद्यया कया च विधया बह्वन्नं प्राप्नुयात्। अराध्यस्मा अन्नमित्याचक्षते। एतद्वै मुखतोऽन्नꣳ राद्धम्। मुखतोऽस्मा अन्नꣳ राध्यते। एतद्वै मध्यतोऽन्नꣳ राद्धम्। मध्यतोऽस्मा अन्नꣳ राध्यते। एतद्वा अन्ततोऽन्नꣳ राद्धम्। अन्ततोऽस्मा अन्नꣳ राध्यते। य एवं वेद। क्षेम इति वाचि। योगक्षेम इति प्राणापानयोः। कर्मेति हस्तयोः। गतिरिति पादयोः। विमुक्तिरिति पायौ। इति मानुषीः समाज्ञाः। अथ दैवीः। तृप्तिरिति वृष्टौ। बलमिति विद्युति। यश इति पशुषु। ज्योतिरिति नक्षत्रेषु। प्रजातिरमृतमानन्द इत्युपस्थे। सर्वमित्याकाशे। तत्प्रतिष्ठेत्युपासीत। प्रतिष्ठावान्भवति। तन्मह इत्युपासीत। महान्भवति। तन्मन इत्युपासीत। मानवान्भवति। तन्नम इत्युपासीत। नम्यन्तेऽस्मै कामाः। तद्ब्रह्मेत्युपासीत। ब्रह्मवान्भवति। तद्ब्रह्मणः परिमर इत्युपासीत। पर्येणं म्रियन्ते

द्विषन्तः सपत्नाः। परि येऽप्रियाः भ्रातृव्याः। स यश्चायं पुरुषे। यश्चासावादित्ये। स एकः। स य एवंवित्। अस्माल्लोकात्प्रेत्य। एतमन्नमयमात्मानमुपसङ्क्रम्य। एतं प्राणमयमात्मानमुपसङ्क्रम्य। एतं मनोमयमात्मानमुपसङ्क्रम्य। एतं विज्ञानमयमात्मानमुपसङ्क्रम्य। एतमानन्दमयमात्मानमुपसङ्क्रम्य। इमाँल्लोकान्कामान्नी कामरूप्यनुसञ्चरन्। एतथ्साम गायन्नास्ते। हा(३) वु हा(३) वु हा(३) वु। अहमन्नमहमन्नमहमन्नम्। अहमन्नादो(२)ऽहमन्नादो(२)ऽहमन्नादः। अहꣳ श्लोककृदहꣳ श्लोककृदहꣳ श्लोककृत्। अहमस्मि प्रथमजा ऋता(३) स्य। पूर्वं देवेभ्यो अमृतस्य ना(३) भाइ। यो मा ददाति स इदेव मा(३) वाः। अहमन्नमन्नमदन्तमा(३) द्मि। अहं विश्वं भुवनमभ्यभवाम्। सुवर्न ज्योतीः। य एवं वेद। इत्युपनिषत्॥१०॥

सह नाववतु। सह नौ भुनक्तु। सह वीर्यं करवावहै। तेजस्वि नावधीतमस्तु मा विद्विषावहै। ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः॥

॥ दशमः प्रश्नः — महानारायणोपनिषत् ॥

ॐ स॒ह ना॑ववतु। स॒ह नौ॑ भुनक्तु। स॒ह वी॒र्यं॑ करवावहै। ते॒ज॒स्वि ना॒वधी॑तमस्तु॒ मा वि॑द्विषा॒वहै॑। ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑॥

॥ अम्भस्य पारे ॥

अम्भ॑स्य पा॒रे भुव॑नस्य॒ मध्ये॒ नाक॑स्य पृ॒ष्ठे म॑ह॒तो मही॑यान्। शु॒क्रेण॒ ज्योती॑ꣳषि समनु॒प्रवि॑ष्टः प्र॒जाप॑तिश्चरति॒ गर्भे॑ अ॒न्तः॥ यस्मि॑न्नि॒दꣳ सं च॒ विचैति॒ सर्वं॒ यस्मि॑न्दे॒वा अधि॒ विश्वे॑ निषे॒दुः। तदे॒व भू॒तं तदु॒ भव्य॑मा इ॒दं तद॒क्षरे॑ पर॒मे व्यो॑मन्॥ येना॑ऽऽवृ॒तं खं च॒ दिवं॑ म॒हीं च॒ येना॑ऽऽदि॒त्यस्तप॑ति॒ तेज॑सा॒ भ्राज॑सा च। यम॒न्तः स॑मु॒द्रे क॒वयो॒ वय॑न्ति॒ यद॒क्षरे॑ पर॒मे प्र॒जाः॥ यतः॑ प्रसू॒ता ज॒गतः॑ प्रसूती॒ तोये॑न जी॒वान् व्यस॑सर्ज॒ भूम्या॑म्। यदोष॑धीभिः पु॒रुषा॑न्प॒शूꣳश्च॒ विवे॑श भू॒तानि॑ चराच॒राणि॑॥ अतः॑ परं॒ नान्य॒दणी॑यसꣳ हि॒ परा॑त्परं॒ यन्मह॑तो म॒हान्तम्॑। यदे॑कम॒व्यक्त॒मनं॑न्तरूपं॒ विश्वं॑ पुरा॒णं तम॑सः॒ पर॑स्तात्॥१॥

तदेवर्तं तदु सत्यमाहुस्तदेव ब्रह्म परमं कवीनाम्। इष्टापूर्तं बहुधा जातं जायमानं विश्वं बिभर्ति भुवनस्य नाभिः॥ तदेवाग्निस्तद्वायुस्तथ्सूर्यस्तदु चन्द्रमाः। तदेव शुक्रममृतं तद्ब्रह्म तदापः स प्रजापतिः॥ सर्वे निमेषा जज्ञिरे विद्युतः पुरुषादधि। कला मुहूर्ताः काष्ठाश्चाहोरात्राश्च सर्वशः॥ अर्धमासा मासा ऋतवः संवथ्सरश्च कल्पन्ताम्। स आपः प्रदुघे उभे इमे अन्तरिक्षमथो सुवः॥ नैनमूर्ध्वं न तिर्यञ्चं न मध्ये परिजग्रभत्। न तस्येशे कश्चन तस्य नाम महद्यशः॥२॥

न सन्दृशे तिष्ठति रूपमस्य न चक्षुषा पश्यति कश्चनैनम्। हृदा मनीषा मनसाऽभिक्लृप्तो य एनं विदुरमृतास्ते भवन्ति॥ अद्भ्यः सम्भूतो हिरण्यगर्भ इत्यष्टौ॥ एष हि देवः प्रदिशोऽनु सर्वाः पूर्वो हि जातः स उ गर्भे अन्तः। स विजायमानः स जनिष्यमाणः प्रत्यङ्मुखास्तिष्ठति विश्वतोमुखः॥ विश्वतश्चक्षुरुत विश्वतोमुखो विश्वतोहस्त उत विश्वतस्पात्। सं बाहुभ्यां नमति सं पतत्रैर्द्यावापृथिवी जनयन्देव एकः॥ वेनस्तत्पश्यन्विश्वा भुवनानि विद्वान् यत्र विश्वं भवत्येकनीळम्। यस्मिन्निद२

सं च विचैकꣳ स ओतः प्रोतश्च विभुः प्रजासु। प्र तद्वोचे अमृतं नु विद्वान्गन्धर्वो नाम निहितं गुहासु॥३॥

त्रीणि पदा निहिता गुहासु यस्तद्वेद सवितुः पिताऽसत्। स नो बन्धुर्जनिता स विधाता धामानि वेद भुवनानि विश्वा। यत्र देवा अमृतमानशानास्तृतीये धामन्यभ्यैरयन्त। परि द्यावापृथिवी यन्ति सद्यः परि लोकान् परि दिशः परि सुवः। ऋतस्य तन्तुं विततं विचृत्य तदपश्यत्तदभवत् प्रजासु। परीत्य लोकान्परीत्य भूतानि परीत्य सर्वाः प्रदिशो दिशश्च। प्रजापतिः प्रथमजा ऋतस्याऽऽत्मनाऽऽत्मानमभिसम्बभूव। सदसस्पतिमद्भुतं प्रियमिन्द्रस्य काम्यम्। सनिं मेधामयासिषम्। उद्दीप्यस्व जातवेदोऽपघ्नन्निर्ऋतिं ममं॥४॥

पशूꣳश्च मह्यमावह जीवनं च दिशो दिश। मा नो हिꣳसीज्जातवेदो गामश्वं पुरुषं जगत्। अबिभ्रदग्न आगहि श्रिया मा परिपातय।

॥ गायत्रीमन्त्राः ॥

पुरु॑षस्य विद्म सहस्रा॒क्षस्य॑ महादे॒वस्य॑ धीमहि। तन्नो॑ रुद्रः प्रचो॒दया॑त्। तत्पुरु॑षाय वि॒द्महे॑ महादे॒वाय॑ धीमहि। तन्नो॑ रुद्रः प्रचो॒दया॑त्। तत्पुरु॑षाय वि॒द्महे॑ वक्रतु॒ण्डाय॑ धीमहि। तन्नो॑ दन्तिः प्रचो॒दया॑त्। तत्पुरु॑षाय वि॒द्महे॑ चक्रतु॒ण्डाय॑ धीमहि॥ ५॥

तन्नो॑ नन्दिः प्रचो॒दया॑त्। तत्पुरु॑षाय वि॒द्महे॑ महासे॒नाय॑ धीमहि। तन्नः॑ षण्मुखः प्रचो॒दया॑त्। तत्पुरु॑षाय वि॒द्महे॑ सुवर्णप॒क्षाय॑ धीमहि। तन्नो॑ गरुडः प्रचो॒दया॑त्। वे॒दा॒त्म॒नाय॑ वि॒द्महे॑ हिरण्यग॒र्भाय॑ धीमहि। तन्नो॑ ब्रह्म॑ प्रचो॒दया॑त्। ना॒रा॒य॒णाय॑ वि॒द्महे॑ वासुदे॒वाय॑ धीमहि। तन्नो॑ विष्णुः प्रचो॒दया॑त्। व॒ज्र॒न॒खाय॑ वि॒द्महे॑ तीक्ष्णद॒ꣳष्ट्राय॑ धीमहि॥ ६॥

तन्नो॑ नारसि॒ꣳहः प्रचो॒दया॑त्। भा॒स्क॒राय॑ वि॒द्महे॑ महद्युतिक॒राय॑ धीमहि। तन्नो॑ आदित्यः प्रचो॒दया॑त्। वै॒श्वा॒न॒राय॑ वि॒द्महे॑ लालीला॒य॑ धीमहि। तन्नो॑ अग्निः प्रचो॒दया॑त्। का॒त्या॒य॒नाय॑ वि॒द्महे॑ कन्यकु॒मारि॑ धीमहि। तन्नो॑ दुर्गिः प्रचो॒दया॑त्।

॥ दूर्वासूक्तम् ॥

स॒ह॒स्र॒परमा॑ दे॒वी॒ श॒तमू॑ला श॒ताङ्कु॑रा। सर्वꣳ हरतु॑ मे पा॒पं॒ दू॒र्वा दु॑ःस्वप्न॒नाश॑नी। काण्डा॑त्काण्डात् प्र॒रोह॑न्ती॒ परु॑षः परुषः॒ परि॑॥७॥

ए॒वानो॑ दूर्वे॒ प्रत॑नु स॒हस्रे॑ण श॒तेन॑ च। या श॒तेन॑ प्रत॒नोषि॑ स॒हस्रे॑ण वि॒रोह॑सि। तस्या॑स्ते देवीष्टके वि॒धेम॑ ह॒विषा॑ व॒यम्। अश्व॑क्रा॒न्ते रथ॑क्रा॒न्ते॒ वि॒ष्णुक्रा॑न्ते व॒सुन्ध॑रा। शिरसा॑ धारयिष्या॒मि॒ र॒क्ष॒स्व मा॑ पदे॒ पदे।

॥ मृत्तिकासूक्तम् ॥

भूमिर्धेनुर्धरणी लो॑कधा॒रिणी। उ॒द्धृता॑ऽसि व॑राहे॒ण॒ कृ॒ष्णे॒न श॑तबा॒हुना। मृ॒त्तिके॑ हन॑ मे पा॒पं॒ य॒न्म॒या दु॑ष्कृतं॒ कृतम्। मृ॒त्तिके॑ ब्रह्मदत्ता॒ऽसि॒ का॒श्यपे॑नाभि॒मन्त्रि॑ता। मृ॒त्तिके॑ देहि॑ मे पु॒ष्टिं॒ त्व॒यि स॑र्वं॑ प्र॒तिष्ठि॑तम्॥८॥

मृ॒त्तिके॑ प्रतिष्ठि॑ते स॒र्वं॒ त॒न्मे निर्णु॑द॒ मृत्ति॑के। तया॑ ह॒तेन॑ पापे॒न॒ ग॒च्छा॒मि प॑रमां॒ गतिम्।

॥ शत्रुजयमन्त्राः ॥

यत॑ इन्द्र॒ भया॑महे॒ ततो॑ नो॒ अभ॑यं कृधि। मघ॑वन्छ॒ग्धि तव॒ तन्न॑ ऊ॒तये॒ विद्विषो॒ विमृधो॑ जहि। स्व॒स्ति॒दा वि॒शस्पति॑र्वृत्र॒हा विमृधो॑ व॒शी। वृषेन्द्रः॑ पु॒र ए॑तु नः स्वस्ति॒दा अ॑भयङ्क॒रः। स्व॒स्ति न॒ इन्द्रो॑ वृ॒द्धश्र॑वाः स्व॒स्ति नः॑ पू॒षा वि॒श्ववे॑दाः। स्व॒स्ति न॒स्तार्क्ष्यो॒ अरि॑ष्टनेमिः स्व॒स्ति नो॒ बृह॒स्पति॑र्दधातु। आपो॑न्तमन्युस्तृ॒पल॑प्रभर्मा॒ धुनिः॒ शिमी॑वा॒ञ्छरु॑मा॒ ऋज्री॒षी। सोमो॒ विश्वा॑न्यत॒सावना॑नि॒ नार्वागिन्द्रं॑ प्रति॒मानां॑निदेभुः॥९॥

ब्रह्म॑जज्ञा॒नं प्र॑थ॒मं पु॒रस्ता॒द्विसी॑मतः॒ सु॒रुचो॑ वे॒न आ॑वः। सबु॒ध्निया॑ उप॒मा अ॑स्य वि॒ष्ठाः स॒तश्च॒ योनि॒मस॑तश्च॒ विवः॑। स्यो॒ना पृ॑थिवि॒ भवा॑ऽनृक्ष॒रा नि॒वेश॑नी। यच्छा॑नः॒ शर्म॑ स॒प्रथाः॑। ग॒न्ध॒द्वा॒रां दु॑राध॒र्षां॒ नि॒त्यपु॑ष्टां करी॒षिणी॑म्। ई॒श्वरी॑ꣳ सर्व॑भूता॒नां॒ तामि॒होप॑ह्वये॒ श्रियम्। श्रीर्मे॑ भ॒जतु॒। अलक्ष्मीर्मे॑ न॒श्यतु॒। विष्णु॑मुखा॒ वै दे॒वाश्छन्दो॑भिरि॒माँल्लो॒कान॑नपजय्यम॒भ्य॑जयन्। म॒हाꣳ इन्द्रो॒ वज्रबाहुः षोड॒शी

शर्म यच्छतु॥१०॥

स्वस्ति नो मघवा करोतु हन्तु पाप्मानं योऽस्मान् द्वेष्टि। सोमानꣳ स्वरणं कृणुहि ब्रह्मणस्पते। कक्षीवन्तं य औशिजम्। शरीरं यज्ञशमलं कुसीदं तस्मिन्थ्सीदतु योऽस्मान् द्वेष्टि। चरणं पवित्रं विततं पुराणं येन पूतस्तरति दुष्कृतानि। तेन पवित्रेण शुद्धेन पूता अति पाप्मानमराति तरेम। सजोषा इन्द्र सगणो मरुद्भिः सोमं पिब वृत्रहञ्छूर विद्वान्। जहि शत्रूꣳ रप मृधो नुदस्वाथाभयं कृणुहि विश्वतो नः। सुमित्रा न आप ओषधयः सन्तु दुर्मित्रास्तस्मै भूयासुर्योऽस्मान् द्वेष्टि यं च वयं द्विष्मः। आपो हि ष्ठा मयो भुवस्ता न ऊर्जे दधातन॥११॥

महेरणाय चक्षसे। यो वः शिवतमो रसस्तस्य भाजयतेह नः। उशतीरिव मातरः। तस्मा अरं गमाम वो यस्य क्षयाय जिन्वथ। आपो जनयथा च नः।

॥ अघमर्षणसूक्तम् ॥

हिरण्यशृङ्गं वरुणं प्रपद्ये तीर्थं मे देहि याचितः। यन्मया भुक्तमसाधूनां पापेभ्यश्च

प्रतिग्रहः। यन्मे मनसा वाचा कर्मणा वा दुष्कृतं कृतम्। तन्न इन्द्रो वरुणो बृहस्पतिः सविता च पुनन्तु पुनः पुनः। नमोऽग्नयेऽफ्सुमते नम इन्द्राय नमो वरुणाय नमो वारुण्यै नमोऽद्भ्यः॥१२॥

यदपां क्रूरं यदमेध्यं यदशान्तं तदपगच्छतात्। अत्याशनादतीपानाद्यच्च उग्रात् प्रतिग्रहात्। तन्नो वरुणो राजा पाणिना ह्यवमर्शतु। सोऽहमपापो विरजो निर्मुक्तो मुक्तकिल्बिषः। नाकस्य पृष्ठमारुह्य गच्छेद्ब्रह्मसलोकताम्। यश्चाफ्सु वरुणः स पुनात्वघमर्षणः। इमं मे गङ्गे यमुने सरस्वति शुतुद्रि स्तोमꣳ सचता परुष्णिया। असिक्न्या मरुद्वृधे वितस्तयाऽऽर्जीकीये शृणुह्या सुषोमया। ऋतं च सत्यं चाभीद्धात्तपसोऽध्यजायत। ततो रात्रिरजायत ततः समुद्रो अर्णवः॥१३॥

समुद्रादर्णवादधि संवत्सरो अजायत। अहोरात्राणि विदधद्विश्वस्य मिषतो वशी। सूर्याचन्द्रमसौ धाता यथापूर्वमकल्पयत्। दिवं च पृथिवीं चान्तरिक्षमथो सुवः। यत्पृथिव्याꣳ रजः स्वमान्तरिक्षे विरोदसी। इमाꣳस्तदापो वरुणः पुनात्वघमर्षणः।

पुनन्तु वसवः पुनातु वरुणः पुनात्वघमर्षणः। एष भूतस्य मध्ये भुवनस्य गोप्ता। एष पुण्यकृतां लोकानेष मृत्योर्हिरण्मयम्। द्यावापृथिव्योर्हिरण्मयꣳ सꣳश्रितꣳ सुवः॥१४॥

स नः सुवः सꣳशिशाधि। आर्द्रं ज्वलति ज्योतिरहमस्मि। ज्योतिर्ज्वलति ब्रह्माहमस्मि। योऽहमस्मि ब्रह्माहमस्मि। अहमस्मि ब्रह्माहमस्मि। अहमेवाहं मां जुहोमि स्वाहा। अकार्यकार्यवकीर्णी स्तेनो भ्रूणहा गुरुतल्पगः। वरुणोऽपामघमर्षणस्तस्मात्पापात् प्रमुच्यते। रजो भूमिस्त्वमाꣳ रोदयस्व प्रवदन्ति धीराः। आक्रान्थ्समुद्रः प्रथमे विधर्मं जनयन्प्रजा भुवनस्य राजा। वृषा पवित्रे अधि सानो अव्ये बृहथ्सोमो वावृधे सुवान इन्दुः॥१५॥

[१]

॥दुर्गासूक्तम्॥

जातवेदसे सुनवाम सोममरातीयतो निजहाति वेदः। स नः पर्षदति दुर्गाणि

विश्वा॑ नावेव॒ सिन्धुं॑ दुरि॒ताऽत्य॒ग्निः। ताम॒ग्निव॑र्णां॒ तप॑सा ज्वल॒न्तीं॒ वैरोच॒नीं क॑र्मफ॒लेषु॒ जुष्टा॑म्। दु॒र्गां दे॒वीꣳ शर॑णम॒हं प्रप॑द्ये सु॒तर॑सि तरसे॒ नमः॑। अग्ने॒ त्वं पा॑रया॒ नव्यो॑ अ॒स्मान्थ्स्व॒स्तिभि॒रति॑ दु॒र्गाणि॒ विश्वा॑। पूश्च॑ पृ॒थ्वी ब॑हु॒ला न॑ उ॒र्वी भवा॑ तो॒काय॒ तन॑याय॒ शं योः। विश्वा॑नि नो दु॒र्गहा॑ जातवेदः॒ सिन्धुं॒ न ना॒वा दु॑रि॒तात॑ि पर्षि। अग्ने॑ अत्रि॒वन्मन॑सा गृणा॒नोऽस्माक॑ं बोध्यवि॒ता त॒नूना॑म्। पृ॒त॒ना॒जित॒ꣳ सह॑मानम॒ग्निमु॒ग्रꣳ हु॑वेम पर॒माथ्स॒धस्था॑त्। स नः॑ पर्ष॒दति॑ दु॒र्गाणि॒ विश्वा॒ क्षाम॑द्दे॒वो अति॑ दुरि॒ताऽत्य॒ग्निः। प्र॒त्नोषि॑ क॒मीड्यो॑ अध्व॒रेषु॑ स॒नाच्च॒ होता॒ नव्य॑श्च॒ सथ्सि॑। स्वाश्चा॑ग्ने त॒नुवं॑ पि॒प्रय॑स्वा॒स्मभ्यं॑ च॒ सौभ॑ग॒माय॑जस्व। गोभि॒र्जुष्ट॑म॒युजो॒ निषि॑क्तं॒ तवे॑न्द्र विष्णो॒रनु॒सञ्च॑रेम। नाक॑स्य पृ॒ष्ठम॒भि सं॒वसा॑नो॒ वैष्ण॑वीं लो॒क इ॒ह मा॑दयन्ताम्॥१६॥

[२]

॥ व्याहृतिहोमन्त्राः ॥

भूरन्नमग्नये पृथिव्यै स्वाहा भुवोऽन्नं वायवेऽन्तरिक्षाय स्वाहा सुवरन्नमादित्याय दिवे स्वाहा भूर्भुवः सुवरन्नं चन्द्रमसे दिग्भ्यः स्वाहा नमो देवेभ्यः स्वधा पितृभ्यो भूर्भुवः सुवरन्नमोम्॥१७॥

[३]

भूरग्नये पृथिव्यै स्वाहा भुवो वायवेऽन्तरिक्षाय स्वाहा सुवरादित्याय दिवे स्वाहा भूर्भुवः सुवश्चन्द्रमसे दिग्भ्यः स्वाहा नमो देवेभ्यः स्वधा पितृभ्यो भूर्भुवः सुवरग्न ओम्॥१८॥

[४]

भूरग्नये च पृथिव्यै च महते च स्वाहा भुवो वायवे चान्तरिक्षाय च महते च स्वाहा सुवरादित्याय च दिवे च महते च स्वाहा भूर्भुवः सुवश्चन्द्रमसे च नक्षत्रेभ्यश्च दिग्भ्यश्च महते च स्वाहा नमो देवेभ्यः स्वधा पितृभ्यो भूर्भुवः सुवर्महरोम्॥१९॥

[५]

॥ ज्ञानप्राप्त्यर्थहोममन्त्राः ॥

पाहि नो अग्न एनसे स्वाहा। पाहि नो विश्ववेदसे स्वाहा। यज्ञं पाहि विभावसो स्वाहा। सर्वं पाहि शतक्रतो स्वाहा॥२०॥

[६]

पाहि नो अग्न एकया। पाह्युत द्वितीयया। पाह्यूर्जं तृतीयया। पाहि गीर्भिश्चतसृभिर्वसो स्वाहा॥२१॥

[७]

॥ वेदविस्मरणाय जपमन्त्राः ॥

यश्छन्दसामृषभो विश्वरूपश्छन्दोभ्यश्छन्दाꣳस्याविवेश। सताꣳ शिक्यः पुरोवाचोपनिषदिन्द्रो ज्येष्ठ इन्द्रियाय ऋषिभ्यो नमो देवेभ्यः स्वधा पितृभ्यो भूर्भुवः सुवश्छन्द ओम्॥२२॥

[८]

नमो॒ ब्रह्म॑णे धा॒रणं॑ मे अ॒स्त्वनि॑राकरणं धा॒रयि॑ता भूयासं॒ कर्ण॑योः श्रु॒तं मा च्यौ॑ढ्वं॒ ममा॒मुष्य॒ ओम्॥२३॥

[९]

॥ तपः प्रशंसा ॥

ऋ॒तं तप॑ः स॒त्यं तप॑ः श्रु॒तं तप॑ः शा॒न्तं तपो॒ दम॒स्तपः॒ शम॒स्तपो॒ दानं॒ तपो॒ यज्ञं॒ तपो॒ भूर्भुवः॒ सुव॒र्ब्रह्मै॒तदुपा॑स्यै॒तत्तप॑ः॥२४॥

[१०]

॥ विहिताचरणप्रशंसा निषिद्धाचरणनिन्दा च ॥

यथा॑ वृ॒क्षस्य॑ स॒म्पुष्पि॑तस्य दू॒राद्ग॒न्धो वा॑त्ये॒वं पुण्य॑स्य क॒र्मणो॑ दू॒राद्ग॒न्धो वा॑ति॒ यथा॑ऽसिधा॒रां क॒र्तेऽव॑हितामव॒क्रामे॒ यद्युवे॒ युवे॒ ह वा॑ वि॒ह्वयि॑ष्यामि क॒र्तं प॑तिष्या॒मीत्ये॒वम॒नृता॑दा॒त्मानं॑ जु॒गुप्सेत्॥२५॥

[११]

॥ दहरविद्या ॥

अणोरणीयान्महतो महीयानात्मा गुहायां निहितोऽस्य जन्तोः। तमक्रतुं पश्यति वीतशोको धातुः प्रसादान्महिमानमीशम्। सप्त प्राणाः प्रभवन्ति तस्मात्सप्तार्चिषः समिधः सप्त जिह्वाः। सप्त इमे लोका येषु चरन्ति प्राणा गुहाशयां निहिताः सप्त सप्त। अतः समुद्रा गिरयश्च सर्वेऽस्मात्स्यन्दन्ते सिन्धवः सर्वरूपाः। अतश्च विश्वा ओषधयो रसाच्च येनैष भूतस्तिष्ठत्यन्तरात्मा। ब्रह्मा देवानां पदवीः कवीनामृषिर्विप्राणां महिषो मृगाणाम्। श्येनो गृध्राणाꣳ स्वधितिर्वनानाꣳ सोमः पवित्रमत्येति रेभन्। अजामेकां लोहितशुक्लकृष्णां बह्वीं प्रजां जनयन्तीꣳ सरूपाम्। अजो ह्येको जुषमाणोऽनुशेते जहात्येनां भुक्तभोगामजोऽन्यः॥२६॥

हꣳसः शुचिषद्वसुरन्तरिक्षसद्धोता वेदिषदतिथिर्दुरोणसत्। नृषद्वरसदृतसद्व्योमसद्ज गोजा ऋतजा अद्रिजा ऋतं बृहत्। घृतं मिमिक्षिरे घृतमस्य योनिर्घृते श्रितो

घृतमुवस्य धाम। अनुष्वधमावह मादयस्व स्वाहाकृतं वृषभ वक्षि हव्यम्। समुद्रादूर्मिर्मधुमाँ उदारदुपाँशुना सममृतत्वमानट्। घृतस्य नाम गुह्यं यदस्ति जिह्वा देवानाममृतस्य नाभिः। वयं नाम प्रब्रवामा घृतेनास्मिन् यज्ञे धारयामा नमोभिः। उप ब्रह्मा शृणवच्छस्यमानं चतुः शृङ्गोऽवमीद्गौर एतत्। चत्वारि शृङ्गा त्रयो अस्य पादा द्वे शीर्षे सप्त हस्तासो अस्य। त्रिधा बद्धो वृषभो रोरवीति महो देवो मर्त्याँ आविवेश॥२७॥

त्रिधा हितं पणिभिर्गुह्यमानं गवि देवासो घृतमन्वविन्दन्। इन्द्र एकँ सूर्य एकं जजान वेनादेकꣳ स्वधया निष्टतक्षुः। यो देवानां प्रथमं पुरस्ताद्विश्वाधियो रुद्रो महर्षिः। हिरण्यगर्भं पश्यत जायमानँ स नो देवः शुभया स्मृत्या संयुनक्तु। यस्मात्परं नापरमस्ति किञ्चिद्यस्मान्नाणीयो न ज्यायोऽस्ति कश्चित्। वृक्ष इव स्तब्धो दिवि तिष्ठत्येकस्तेनेदं पूर्णं पुरुषेण सर्वम्। न कर्मणा न प्रजया धनेन त्यागेनैके अमृतत्वमानशुः। परेण नाकं निहितं गुहायां विभ्राजते यद्यतयो

विशन्ति। वेदान्तविज्ञानसुनिश्चितार्थाः सन्न्यासयोगाद्यतयः शुद्धसत्त्वाः। ते ब्रह्मलोके तु परान्तकाले परामृतात्परिमुच्यन्ति सर्वे। दह्रं विपापं परमेश्मभूतं यत्पुण्डरीकं पुरमध्यसꣳस्थम्। तत्रापि दह्रं गगनं विशोकस्तस्मिन् यदन्तस्तदुपासितव्यम्। यो वेदादौ स्वरः प्रोक्तो वेदान्ते च प्रतिष्ठितः। तस्य प्रकृतिलीनस्य यः परः स महेश्वरः॥२८॥

[१२]

॥ नारायणसूक्तम् ॥

सहस्रशीर्षं देवं विश्वाक्षं विश्वशम्भुवम्। विश्वं नारायणं देवमक्षरं परमं पदम्। विश्वतः परमान्नित्यं विश्वं नारायणꣳ हरिम्। विश्वमेवेदं पुरुषस्तद्विश्वमुपजीवति। पतिं विश्वस्याऽऽत्मेश्वरꣳ शाश्वतꣳ शिवमच्युतम्। नारायणं महाज्ञेयं विश्वात्मानं परायणम्। नारायणपरो ज्योतिरात्मा नारायणः परः। नारायण परं ब्रह्म तत्त्वं नारायणः परः। नारायणपरो ध्याता ध्यानं नारायणः परः। यच्च किञ्चिज्जगत्सर्वं

दृश्यते श्रूयतेऽपि वा॥ अन्तर्बहिश्च तथ्सर्वं व्याप्य नारायणः स्थितः॥२९॥

अनन्तमव्ययं कविꣳ समुद्रेऽन्तं विश्वशम्भुवम्। पद्मकोश प्रतीकाशꣳ हृदयं चाप्यधोमुखम्। अधो निष्ट्या वितस्त्यान्ते नाभ्यामुपरि तिष्ठति। ज्वालमालाकुलं भाती विश्वस्याऽऽयतनं महत्। सन्ततꣳ शिलाभिस्तुलम्बत्याकोशसन्निभम्। तस्यान्ते सुषिरꣳ सूक्ष्मं तस्मिन्थ्सर्वं प्रतिष्ठितम्। तस्य मध्ये महानग्निर्विश्वार्चिर्विश्वतोमुखः। सोऽग्रभुग्विभजन्तिष्ठन्नाहारमजरः कविः। तिर्यगूर्ध्वमधःशायी रश्मयस्तस्य सन्तता। सन्तापयति स्वं देहमापादतलमस्तकः। तस्य मध्ये वह्निशिखा अणीयोर्ध्वा व्यवस्थितः। नीलतोयदमध्यस्थाद्विद्युल्लेखेव भास्वरा। नीवारशूकवत्तन्वी पीता भास्वत्यणूपमा। तस्याः शिखाया मध्ये परमात्मा व्यवस्थितः। स ब्रह्म स शिवः स हरिः सेन्द्रः सोऽक्षरः परमः स्वराट्॥३०॥

नारायणः स्थितो व्यवस्थितश्चत्वारि च॥ [१३]

॥ आदित्यमण्डले परब्रह्मोपासनम् ॥

आदित्यो वा एष एतन्मण्डलं तपति तत्र ता ऋचस्तदृचा मण्डलꣳ स ऋचां लोकोऽथ य एष एतस्मिन्मण्डलेऽर्चिर्दीप्यते तानि सामानि स साम्नां मण्डलꣳ स साम्नां लोकोऽथ य एष एतस्मिन्मण्डलेऽर्चिषि पुरुषस्तानि यजूꣳषि स यजुषा मण्डलꣳ स यजुषां लोकः सैषा त्रय्येव विद्या तपति य एषोऽन्तरादित्ये हिरण्मयः पुरुषः॥ ३१॥

[१४]

॥ आदित्यपुरुषस्य सर्वात्मकत्वप्रदर्शनम् ॥

आदित्यो वै तेज ओजो बलं यशश्चक्षुः श्रोत्रमात्मा मनो मन्युर्मनुर्मृत्युः सत्यो मित्रो वायुराकाशः प्राणो लोकपालः कः किं कं तथ्सत्यमन्नममृतो जीवो विश्वः कतमः स्वयम्भु ब्रह्मैतदमृत एष पुरुष एष भूतानामधिपतिर्ब्रह्मणः सायुज्यꣳ सलोकतामाप्नोत्येतासामेव देवतानाꣳ सायुज्यꣳ सार्ष्टिताꣳ समानलोकतामाप्नोति

य एवं वेदेत्युपनिषत्॥३२॥

[१५]

॥ शिवोपासनमन्त्राः ॥

निधनपतये नमः। निधनपतान्तिकाय नमः। ऊर्ध्वाय नमः। ऊर्ध्वलिङ्गाय नमः। हिरण्याय नमः। हिरण्यलिङ्गाय नमः। सुवर्णाय नमः। सुवर्णलिङ्गाय नमः। दिव्याय नमः। दिव्यलिङ्गाय नमः। भवाय नमः। भवलिङ्गाय नमः। शर्वाय नमः। शर्वलिङ्गाय नमः। शिवाय नमः। शिवलिङ्गाय नमः। ज्वलाय नमः। ज्वललिङ्गाय नमः। आत्माय नमः। आत्मलिङ्गाय नमः। परमाय नमः। परमलिङ्गाय नमः। एतथ्सोमस्य सूर्यस्य सर्वलिङ्गꣳ स्थापयति पाणिमन्त्रं पवित्रम्॥३३॥

[१६]

॥ पश्चिमवक्त्र-प्रतिपादक-मन्त्रः ॥

सद्योजातं प्रपद्यामि सद्योजाताय वै नमो नमः। भवे भवे नाति भवे भवस्व

माम्। भवोद्भवाय नमः॥३४॥

[१७]

॥ उत्तरवक्त्र-प्रतिपादक-मन्त्रः ॥

वामदेवाय नमो ज्येष्ठाय नमः श्रेष्ठाय नमो रुद्राय नमः कालाय नमः कलविकरणाय नमो बलविकरणाय नमो बलाय नमो बलप्रमथनाय नमः सर्वभूतदमनाय नमो मनोन्मनाय नमः॥३५॥

[१८]

॥ दक्षिणवक्त्र-प्रतिपादक-मन्त्रः ॥

अघोरेभ्योऽथ घोरेभ्यो घोरघोरतरेभ्यः। सर्वेभ्यः सर्वशर्वेभ्यो नमस्ते अस्तु रुद्ररूपेभ्यः॥३६॥

[१९]

॥ प्राग्वक्त्र-प्रतिपादक-मन्त्रः ॥

तत्पुरुषाय विद्महे महादेवाय धीमहि। तन्नो रुद्रः प्रचोदयात्॥३७॥

[२०]

॥ ऊर्ध्ववक्त्र-प्रतिपादक-मन्त्रः ॥

ईशानः सर्वविद्यानामीश्वरः सर्वभूतानां ब्रह्माधिपतिर्ब्रह्मणोऽधिपतिर्ब्रह्मा शिवो मे अस्तु सदाशिवोम्॥३८॥

[२१]

॥ नमस्कारमन्त्राः ॥

नमो हिरण्यबाहवे हिरण्यवर्णाय हिरण्यरूपाय हिरण्यपतयेऽम्बिकापतय उमापतये पशुपतये नमो नमः॥३९॥

[२२]

ऋतꣳ सत्यं परं ब्रह्म पुरुषं कृष्णपिङ्गलम्। ऊर्ध्वरेतं विरूपाक्षं विश्वरूपाय

वै नमो॒ नमः॑॥४०॥

[२३]

सर्वो॒ वै रु॒द्रस्तस्मै॑ रु॒द्राय॒ नमो॑ अस्तु। पुरु॑षो॒ वै रु॒द्रः सन्म॒हो नमो॒ नमः॑। विश्वं॑ भू॒तं भुव॑नं चि॒त्रं ब॑हु॒धा जा॒तं जाय॑मानं च॒ यत्। सर्वो॒ ह्येष॑ रु॒द्रस्तस्मै॑ रु॒द्राय॒ नमो॑ अस्तु॥४१॥

[२४]

कद्रु॒द्राय॒ प्रचे॑तसे मी॒ढुष्ट॑माय॒ तव्य॑से। वो॒ चेम॒ शन्त॑मꣳ हृ॒दे। सर्वो॒ ह्येष॑ रु॒द्रस्तस्मै॑ रु॒द्राय॒ नमो॑ अस्तु॥४२॥

[२५]

॥ अग्निहोत्रहवण्याः उपयुक्तस्य वृक्षविशेषस्याभिधानम् ॥

यस्य॒ वैक॑ङ्कत्यग्निहोत्र॒हव॑णी भवति॒ प्रत्ये॒वास्याहु॑तयस्तिष्ठ॒न्त्यथो॒ प्रति॑ष्ठित्यै॥४३॥

[२६]

कृणुष्व पाज इति पञ्च॥४४॥

[२७]

॥ भूदेवताकमन्त्रः ॥

अदितिर्देवा गन्धर्वा मनुष्याः पितरोऽसुरास्तेषाꣳ सर्वभूतानां माता मेदिनी महता मही सावित्री गायत्री जगत्युर्वी पृथ्वी बहुला विश्वा भूता कतमा का या सा सत्येत्यमृतेति वसिष्ठः॥४५॥

[२८]

॥ सर्वदेवता आपः ॥

आपो वा इदꣳ सर्वं विश्वा भूतान्यापः प्राणा वा आपः पशव आपोऽन्नमापोऽमृतमापः सम्राडापो विराडापः स्वराडापश्छन्दाꣳस्यापो ज्योतीꣳष्यापो यजूꣳष्यापः सत्यमापः सर्वा देवता आपो भूर्भुवः सुवराप

ओम्॥४६॥

[२९]

॥ सन्ध्यावन्दनमन्त्राः ॥

आपः पुनन्तु पृथिवीं पृथिवी पूता पुनातु माम्। पुनन्तु ब्रह्मणस्पतिर्ब्रह्मपूता पुनातु माम्। यदुच्छिष्टमभोज्यं यद्वा दुश्चरितं मम। सर्वं पुनन्तु मामापोऽसतां च प्रतिग्रहꣳ स्वाहा॥४७॥

[३०]

अग्निश्च मा मन्युश्च मन्युपतयश्च मन्युकृतेभ्यः। पापेभ्यो रक्षन्ताम्। यदह्ना पापमकारिषम्। मनसा वाचा हस्ताभ्याम्। पद्भ्यामुदरेण शिश्ना। अहस्तदवलुम्पतु। यत्किं च दुरितं मयि। इदमहं माममृतयोनौ। सत्ये ज्योतिषि जुहोमि स्वाहा॥४८॥

[३१]

सूर्यश्च मा मन्युश्च मन्युपतयश्च मन्युकृतेभ्यः। पापेभ्यो रक्षन्ताम्। यद्रात्रिया पापमकारिषम्। मनसा वाचा हस्ताभ्याम्। पद्भ्यामुदरेण शिश्ना। रात्रिस्तदवलुम्पतु। यत्किं च दुरितं मयि। इदमहं माममृतयोनौ। सूर्ये ज्योतिषि जुहोमि स्वाहा॥४९॥

[३२]

॥ प्रणवस्य ऋष्यादिविवरणम् ॥

ओमित्येकाक्षरं ब्रह्म। अग्निर्देवता ब्रह्म इत्यार्षम्। गायत्रं छन्दं परमात्म सरूपम्। सायुज्यं विनियोगम्॥५०॥

[३३]

॥ गायत्र्यावाहनमन्त्राः ॥

आयातु वरदा देवी अक्षरं ब्रह्मसम्मितम्। गायत्रीं छन्दसां मातेदं ब्रह्म जुषस्व मे। यदह्नात्कुरुते पापं तदह्नात्प्रतिमुच्यते। यद्रात्रियात्कुरुते पापं

तद्रात्रियात्प्रतिमुच्यते। सर्वं वर्णे महादेवि सन्ध्याविद्ये सरस्वति॥५१॥

[३४]

ओजोऽसि सहोऽसि बलमसि भ्राजोऽसि देवानां धाम नामासि विश्वमसि विश्वायुः सर्वमसि सर्वायुरभिभूरों गायत्रीमावाहयामि सावित्रीमावाहयामि सरस्वतीमावाहयामि छन्दऋषीनावाहयामि श्रियमावाहयामि गायत्रिया गायत्रीच्छन्दो विश्वामित्र ऋषिः सविता देवताऽग्निर्मुखं ब्रह्मा शिरो विष्णुर्हृदय॰ रुद्रः शिखा पृथिवी योनिः प्राणापानव्यानोदानसमाना सप्राणा श्वेतवर्णा साङ्ख्यायनसगोत्रा गायत्री चतुर्वि॰शत्यक्षरा त्रिपदा षट्कुक्षिः पञ्चशीर्षोपनयने विनियोग ओं भूः। ओं भुवः। ओ॰ सुवः। ओं महः। ओं जनः। ओं तपः। ओ॰ सत्यम्। ओं तथ्सवितुर्वरेण्यं भर्गो देवस्य धीमहि। धियो यो नः प्रचोदयात्। ओमापो ज्योतीरसोऽमृतं ब्रह्म भूर्भुवः सुवरोम्॥५२॥

[३५]

॥ गायत्री उपस्थानमन्त्राः ॥

उत्तमे शिखरे जाते भूम्यां पर्वतमूर्धनि। ब्राह्मणेभ्योऽभ्यनुज्ञाता गच्छ देवि यथासुखम्। स्तुतो मया वरदा वेदमाता प्रचोदयन्ती पवनेन द्विजाता। आयुः पृथिव्यां द्रविणं ब्रह्मवर्चसं मह्यं दत्वा प्रजातुं ब्रह्मलोकम्॥५३॥

[३६]

॥ आदित्यदेवतामन्त्रः ॥

घृणिः सूर्य आदित्यो न प्रभा वात्यक्षरम्। मधु क्षरन्ति तद्रसम्। सत्यं वै तद्रसमापो ज्योतीरसोऽमृतं ब्रह्म भूर्भुवः सुवरोम्॥५४॥

[३७]

॥ त्रिसुपर्णमन्त्राः ॥

ब्रह्ममेतु माम्। मधुमेतु माम्। ब्रह्ममेव मधुमेतु माम्। यास्ते सोम प्रजावत्सोभिसो अहम्। दुःस्वप्नहन्दुरुष्वह। यास्ते सोम प्राणाꣳस्तां जुहोमि। त्रिसुपर्णमयाचितं

ब्राह्मणाय दद्यात्। ब्रह्महत्यां वा एते घ्नन्ति। ये ब्राह्मणास्त्रिसुपर्णं पठन्ति। ते सोमं प्राप्नुवन्ति। आसहस्रात्पङ्क्तिं पुनन्ति। ओम्॥५५॥

[३८]

ब्रह्म मेधया। मधु मेधया। ब्रह्ममेव मधु मेधया। अद्या नो देव सवितः प्रजावत्सावीः सौभगम्। परा दुःष्वप्नियꣳ सुव। विश्वानि देव सवितर्दुरितानि परा सुव। यद्भद्रं तन्म आ सुव। मधु वाता ऋतायते मधु क्षरन्ति सिन्धवः। माध्वीर्नः सन्त्वोषधीः। मधु नक्तमुतोषसि मधुमत्पार्थिवꣳ रजः। मधु द्यौरस्तु नः पिता। मधुमान्नो वनस्पतिर्मधुमाꣳ अस्तु सूर्यः। माध्वीर्गावो भवन्तु नः। य इमं त्रिसुपर्णमयाचितं ब्राह्मणाय दद्यात्। भ्रूणहत्यां वा एते घ्नन्ति। ये ब्राह्मणास्त्रिसुपर्णं पठन्ति। ते सोमं प्राप्नुवन्ति। आसहस्रात्पङ्क्तिं पुनन्ति। ओम्॥५६॥

[३९]

ब्रह्म मेधवा। मधु मेधवा। ब्रह्ममेव मधु मेधवा। ब्रह्मा देवानां पदवीः

कवीनामृषिर्विप्राणां महिषो मृगाणाम्। श्येनो गृध्राणाꣳ स्वधितिर्वनानाꣳ सोमः पवित्रमत्येति रेभन्। हꣳसः शुचिषद्वसुरन्तरिक्षसद्धोता वेदिषदतिथिर्दुरोणसत्। नृषद्वरसदृतसद्व्योमसदब्जा गोजा ऋतजा अद्रिजा ऋतं बृहत्। ऋचे त्वा रुचे त्वा समिथ्स्रवन्ति सरितो न धेनाः। अन्तर्हृदा मनसा पूयमानाः। घृतस्य धारा अभिचाकशीमि। हिरण्ययो वेतसो मध्य आसाम्। तस्मिन्थ्सुपर्णो मधुकृत्कुलायी भजन्नास्ते मधुदेवताभ्यः। तस्यासते हरयः सप्ततीरे स्वधां दुहाना अमृतस्य धाराम्। य इदं त्रिसुपर्णमयाचितं ब्राह्मणाय दद्यात्। वीरहत्यां वा एते घ्नन्ति। ये ब्राह्मणास्त्रिसुपर्णं पठन्ति। ते सोमं प्राप्नुवन्ति। आसहस्रात्पङ्क्तिं पुनन्ति। ओम्॥ ५७॥

[४०]

॥ मेधासूक्तम् ॥

मेधा देवी जुषमाणा न आगाद्विश्वाची भद्रा सुमनस्यमाना। त्वया जुष्टा

जुषमाणा दुरुक्तान्बृहद्वदेम विदथे सुवीराः॥ त्वया जुष्टं ऋषिर्भवति देवि त्वया ब्रह्माऽऽगतश्रीरुत त्वया। त्वया जुष्टश्चित्रं विन्दते वसु सा नो जुषस्व द्रविणो न मेधे॥५८॥

[४१]

मेधां म इन्द्रो ददातु मेधां देवी सरस्वती। मेधां मे अश्विनावुभावाधत्तां पुष्करस्रजा। अप्सरासु च या मेधा गन्धर्वेषु च यन्मनः। दैवी मेधा सरस्वती सा मां मेधा सुरभिर्जुषताꣳ स्वाहा॥५९॥

[४२]

आ मां मेधा सुरभिर्विश्वरूपा हिरण्यवर्णा जगती जगम्या। ऊर्जस्वती पयसा पिन्वमाना सा मां मेधा सुप्रतीका जुषन्ताम्॥६०॥

[४३]

मयि मेधां मयि प्रजां मय्यग्निस्तेजो दधातु मयि मेधां मयि प्रजां मयीन्द्र

इन्द्रियं दधातु मयि मेधां मयि प्रजां मयि सूर्यो भ्राजो दधातु॥६१॥

[४४]

॥ मृत्युनिवारणमन्त्राः ॥

अपैतु मृत्युरमृतं न आगन्वैवस्वतो नो अभयं कृणोतु। पर्णं वनस्पतेरिवाभिनः शीयताꣳ रयिः स च तान्नः शचीपतिः॥६२॥

[४५]

परं मृत्यो अनु परेहि पन्थां यस्ते स्व इतरो देवयानात्। चक्षुष्मते शृण्वते ते ब्रवीमि मा नः प्रजाꣳ रीरिषो मोत वीरान्॥६३॥

[४६]

वातं प्राणं मनसाऽन्वा रभामहे प्रजापतिं यो भुवनस्य गोपाः। स नो मृत्योस्त्रायतां पात्वꣳहसो ज्योग्जीवा जरामशीमहि॥६४॥

[४७]

अमुत्र भूयादध यद्यमस्य बृहस्पते अभिशस्तेरमुञ्चः। प्रत्यौहतामश्विना मृत्युमस्माद्देवानामग्ने भिषजा शचीभिः॥६५॥

[४८]

हरिꣳ हरन्तमनुयन्ति देवा विश्वस्येशानं वृषभं मतीनाम्। ब्रह्म सरूपमनुमेदमागादयनं मा विवधीर्विक्रमस्व॥६६॥

[४९]

शल्कैरग्निमिन्धान उभौ लोकौ सनेमहम्। उभयौर्लोकयोर्-ऋध्वाऽति मृत्युं तराम्यहम्॥६७॥

[५०]

मा छिदो मृत्यो मा वधीर्मा मे बलं विवृहो मा प्रमोषीः। प्रजां मा मे रीरिष आयुरुग्र नृचक्षसं त्वा हविषा विधेम॥६८॥

[५१]

मा नो॑ म॒हान्त॑मु॒त मा नो॑ अर्भ॒कं मा न॒ उक्ष॑न्तमु॒त मा न॑ उक्षि॒तम्। मा नो॑ऽवधीः पि॒तरं॒ मोत मा॒तरं॑ प्रि॒या मा न॑स्त॒नुवो॑ रुद्र रीरिषः॥६९॥

[५२]

मा न॑स्तो॒के तन॑ये॒ मा न॒ आयु॑षि॒ मा नो॒ गोषु॒ मा नो॒ अश्वे॑षु रीरिषः। वी॒रान्मा नो॑ रुद्र भामि॒तोऽव॑धीर्ह॒विष्म॑न्तो॒ नम॑सा विधेम ते॥७०॥

[५३]

॥ प्रजापतिप्रार्थनामन्त्रः ॥

प्रजा॑पते॒ न त्वदे॒तान्य॒न्यो विश्वा॑ जा॒तानि॒ परि॒ता ब॑भूव। यत्का॑मास्ते जुहु॒मस्तन्नो॑ अस्तु व॒यꣳ स्या॑म॒ पत॑यो रयी॒णाम्॥७१॥

[५४]

॥ इन्द्रप्रार्थनामन्त्रः ॥

स्व॒स्ति॒दा वि॒शस्पति॑र्वृत्र॒हा विमृधो॑ व॒शी। वृषेन्द्र॑ः पु॒र ए॑तु नः स्वस्ति॒दा

अ॑भयङ्क॒रः॥ ७२॥

[५५]

॥ मृत्युञ्जयमन्त्राः ॥

त्र्य॑म्बकं यजामहे सुग॒न्धिं पु॑ष्टि॒वर्ध॑नम्। उ॒र्वा॒रु॒कमि॑व॒ बन्ध॑नान्मृ॒त्योर्मु॑क्षीय॒ माऽमृता॑त्॥ ७३॥

[५६]

ये ते॑ स॒हस्र॑म॒युतं॒ पाशा॒ मृत्यो॒ मर्त्या॑य॒ हन्त॑वे। तान् य॒ज्ञस्य॑ मा॒यया॒ सर्वा॒नव॑ यजामहे॥ ७४॥

[५७]

मृ॒त्यवे॒ स्वाहा॑ मृ॒त्यवे॒ स्वाहा॑॥ ७५॥

[५८]

॥ पापनिवारक-मन्त्राः ॥

देवकृतस्यैनसोऽवयजनमसि स्वाहा। मनुष्यकृतस्यैनसोऽवयजनमसि स्वाहा। पितृकृतस्यैनसोऽवयजनमसि स्वाहा। आत्मकृतस्यैनसोऽवयजनमसि स्वाहा। अन्यकृतस्यैनसोऽवयजनमसि स्वाहा। अस्मत्कृतस्यैनसोऽवयजनमसि स्वाहा। यद्दिवा च नक्तं चैनश्चकृम तस्यावयजनमसि स्वाहा। यथ्स्वपन्तश्च जाग्रतश्चैनश्चकृम तस्यावयजनमसि स्वाहा। यथ्सुषुप्तश्च जाग्रतश्चैनश्चकृम तस्यावयजनमसि स्वाहा। यद्विद्वाꣳसश्चाविद्वाꣳसश्चैनश्चकृम तस्यावयजनमसि स्वाहा। एनस एनसोऽवयजनमसि स्वाहा॥ ७६॥

[५९]

॥ वसुप्रार्थनामन्त्रः ॥

यद्वो देवाश्चकृम जिह्वया गुरुमनसो वा प्रयुती देव हेडनम्। अरावा यो नो अभि दुच्छुनायते तस्मिन्तदेनो वसवो निधेतन स्वाहा॥ ७७॥

[६०]

॥ कामोऽकार्षीत्-मन्युरकार्षीत् मन्त्रः ॥

कामोऽकार्षीन्नमो नमः। कामोऽकार्षीत्कामः करोति नाहं करोमि कामः कर्ता नाहं कर्ता कामः कारयिता नाहं कारयिता एष ते काम कामाय स्वाहा॥७८॥

[६१]

मन्युरकार्षीन्नमो नमः। मन्युरकार्षीन्मन्युः करोति नाहं करोमि मन्युः कर्ता नाहं कर्ता मन्युः कारयिता नाहं कारयिता एष ते मन्यो मन्यवे स्वाहा॥७९॥

[६२]

॥ विराजहोममन्त्राः ॥

तिलाञ्जुहोमि सरसाꣳ सपिष्टान् गन्धार मम चित्ते रमन्तु स्वाहा। गावो हिरण्यं धनमन्नपानꣳ सर्वेषाꣳ श्रियै स्वाहा। श्रियं च लक्ष्मीं च पुष्टिं च कीर्तिं चानृण्यताम्। ब्रह्मण्यं बहुपुत्रताम्। श्रद्धामेधे प्रजाः सन्ददातु स्वाहा॥८०॥

[६३]

तिलाः कृष्णास्तिलाः श्वेतास्तिलाः सौम्या वंशानुगाः। तिलाः पुनन्तु मे पापं यत्किञ्चिद्दुरितं मयि स्वाहा। चोरस्यान्नं नवश्राद्धं ब्रह्महा गुरुतल्पगः। गोस्तेयꣳ सुरापानं भ्रूणहत्या तिला शान्तिꣳ शमयन्तु स्वाहा। श्रीश्च लक्ष्मीश्च पुष्टीश्च कीर्तिं चानृण्यताम्। ब्रह्मण्यं बहुपुत्रताम्। श्रद्धामेधे प्रज्ञा तु जातवेदः सन्ददातु स्वाहा॥८१॥

[६४]

प्राणापानव्यानोदानसमाना मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजा विपाप्मा भूयासꣳ स्वाहा। वाङ्मनश्चक्षुःश्रोत्रजिह्वाघ्राणरेतोबुद्ध्याकूतिःसङ्कल्पा मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजा विपाप्मा भूयासꣳ स्वाहा। त्वक्कर्ममाꣳसरुधिरमेदोमज्जास्नायवोऽस्थीनि मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजा विपाप्मा भूयासꣳ स्वाहा। शिरःपाणिपादपार्श्वपृष्ठोरूदरजङ्घशिश्नोपस्थपायवो मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजा विपाप्मा भूयासꣳ स्वाहा। उत्तिष्ठ पुरुष हरित पिङ्गल लोहिताक्षि देहि

देहि ददापयिता मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजा विपाप्मा भूयासꣳ स्वाहा॥८२॥

[६५]

पृथिव्यापस्तेजोवायुराकाशा मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजा विपाप्मा भूयासꣳ स्वाहा। शब्दस्पर्शरूपरसगन्धा मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजा विपाप्मा भूयासꣳ स्वाहा। मनोवाक्कायकर्माणि मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजा विपाप्मा भूयासꣳ स्वाहा। अव्यक्तभावैरहङ्कारैर्ज्योतिरहं विरजा विपाप्मा भूयासꣳ स्वाहा। आत्मा मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजा विपाप्मा भूयासꣳ स्वाहा। अन्तरात्मा मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजा विपाप्मा भूयासꣳ स्वाहा। परमात्मा मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजा विपाप्मा भूयासꣳ स्वाहा। क्षुधे स्वाहा। क्षुत्पिपासाय स्वाहा। विविट्यै स्वाहा। ऋग्विधानाय स्वाहा। कृषोत्काय स्वाहा। क्षुत्पिपासामलं ज्येष्ठामलक्ष्मीर्नाशयाम्यहम्। अभूतिमसमृद्धिं च सर्वान्निर्णुद मे पाप्मानꣳ स्वाहा। अन्नमय-प्राणमय-मनोमय-विज्ञानमय-मानन्दमय-मात्मा मे शुद्ध्यन्तां ज्योतिरहं विरजा विपाप्मा भूयासꣳ स्वाहा॥८३॥

[६६]

॥ वैश्वदेवमन्त्राः ॥

अग्नये स्वाहा। विश्वेभ्यो देवेभ्यः स्वाहा। ध्रुवाय भूमाय स्वाहा। ध्रुवक्षितये स्वाहा। अच्युतक्षितये स्वाहा। अग्नये स्विष्टकृते स्वाहा ॥ धर्माय स्वाहा। अधर्माय स्वाहा। अद्भ्यः स्वाहा। ओषधिवनस्पतिभ्यः स्वाहा॥८४॥

रक्षोदेवजनेभ्यः स्वाहा। गृह्याभ्यः स्वाहा। अवसानेभ्यः स्वाहा। अवसानपतिभ्यः स्वाहा। सर्वभूतेभ्यः स्वाहा। कामाय स्वाहा। अन्तरिक्षाय स्वाहा। यदेजति जगति यच्च चेष्टति नाम्नो भागोऽयं नाम्ने स्वाहा। पृथिव्यै स्वाहा। अन्तरिक्षाय स्वाहा॥८५॥

दिवे स्वाहा। सूर्याय स्वाहा। चन्द्रमसे स्वाहा। नक्षत्रेभ्यः स्वाहा। इन्द्राय स्वाहा। बृहस्पतये स्वाहा। प्रजापतये स्वाहा। ब्रह्मणे स्वाहा। स्वधा पितृभ्यः स्वाहा। नमो रुद्राय पशुपतये स्वाहा॥८६॥

देवेभ्यः स्वाहा। पितृभ्यः स्वधाऽस्तु। भूतेभ्यो नमः। मनुष्येभ्यो हन्ता। प्रजापतये

स्वाहा॑। प॒र॒मे॒ष्ठिने॒ स्वाहा॑। यथा कू॑पः श॒तधा॑रः स॒हस्र॑धारो॒ अक्षि॑तः। ए॒वा मे॑ अस्तु धा॒न्यꣳ स॒हस्र॑धार॒मक्षि॑तम्। धन॑धान्ये॒ स्वाहा॑। ये भू॒ताः प्र॒चर॑न्ति॒ दिवा॒नक्तं॒ बलि॑मि॒च्छन्तो॑ वि॒तुद॑स्य॒ प्रेष्या॑ः। तेभ्यो॑ ब॒लिं पु॑ष्टि॒कामो॑ हरामि॒ मयि॒ पुष्टिं॒ पुष्टि॑पतिर्दधातु॒ स्वाहा॑॥८७॥

[६७]

ओ॑ तद्ब्रह्म। ओ॑ तद्वा॒युः। ओ॑ तदा॒त्मा। ओ॑ तथ्स॒त्यम्। ओ॑ तथ्सर्वम्॑। ओ॑ तत्पुरो॒र्नमः॥ अन्तश्चरति॑ भूते॒षु॒ गुहायां॑ वि॑श्वमू॒र्तिषु॒। त्वं यज्ञस्त्वं वषट्कारस्त्वमिन्द्रस्त्वꣳ रुद्रस्त्वं विष्णुस्त्वं ब्रह्म त्वं॑ प्रजा॒पतिः॑। त्वं त॑दाप॒ आपो॒ ज्योती॒ रसो॒ऽमृतं॒ ब्रह्म॒ भूर्भुव॒स्सुव॒रोम्॥८८॥

[६८]

॥ प्राणाहुतिमन्त्राः ॥

श्र॒द्धायां॑ प्रा॒णे निवि॑ष्टो॒ऽमृतं॑ जुहोमि। श्र॒द्धायां॑मपा॒ने निवि॑ष्टो॒ऽमृतं॑ जुहोमि।

श्रद्धायां व्याने निविष्टोऽमृतं जुहोमि। श्रद्धायामुदाने निविष्टोऽमृतं जुहोमि। श्रद्धायाꣳ समाने निविष्टोऽमृतं जुहोमि। ब्रह्मणि म आत्माऽमृतत्वाय॥ अमृतोपस्तरणमसि॥ श्रद्धायां प्राणे निविष्टोऽमृतं जुहोमि। शिवो मा विशाप्रदाहाय। प्राणाय स्वाहा॥ श्रद्धायामपाने निविष्टोऽमृतं जुहोमि। शिवो मा विशाप्रदाहाय। अपानाय स्वाहा॥ श्रद्धायां व्याने निविष्टोऽमृतं जुहोमि। शिवो मा विशाप्रदाहाय। व्यानाय स्वाहा॥ श्रद्धायामुदाने निविष्टोऽमृतं जुहोमि। शिवो मा विशाप्रदाहाय। उदानाय स्वाहा॥ श्रद्धायाꣳ समाने निविष्टोऽमृतं जुहोमि। शिवो मा विशाप्रदाहाय। समानाय स्वाहा॥ ब्रह्मणि म आत्माऽमृतत्वाय। अमृतापिधानमसि॥८९॥

[६९]

॥ भुक्तान्नाभिमन्त्रणमन्त्राः ॥

श्रद्धायां प्राणे निविश्यामृतꣳ हुतम्। प्राणमन्नेनाप्यायस्व। श्रद्धायामपाने

निविंश्यामृतꣳ हुतम्। अपानमन्नेनाप्यायस्व। श्रद्धायां व्याने निविंश्यामृतꣳ हुतम्। व्यानमन्नेनाप्यायस्व। श्रद्धायामुदाने निविंश्यामृतꣳ हुतम। उदानमन्नेनाप्यायस्व। श्रद्धायाꣳ समाने निविंश्यामृतꣳ हुतम्। समानमन्नेनाप्यायस्व॥९०॥

[७०]

॥ भोजनान्ते आत्मानुसन्धानमन्त्राः ॥

अङ्गुष्ठमात्रः पुरुषोऽङ्गुष्ठं च समाश्रितः। ईशः सर्वस्य जगतः प्रभुः प्रीणाति विश्वभुक्॥॥९१॥

[७१]

॥ अवयवस्वस्थता-प्रार्थनामन्त्रः ॥

वाङ्म आसन्। नसोः प्राणः। अक्ष्योश्चक्षुः। कर्णयोः श्रोत्रम्। बाहुवोर्बलम्। ऊरुवोरोजः। अरिष्टा विश्वान्यङ्गानि तनूः। तनुवा मे सह नमस्ते अस्तु मा मा हिꣳसीः॥९२॥

[७२]

॥ इन्द्रसप्तर्षि-संवादमन्त्रः ॥

वयः सुपर्णा उप सेदुरिन्द्रं प्रियमेधा ऋषयो नाधमानाः। अप ध्वान्तमूर्णुहि पूर्धि चक्षुर्मुमुग्ध्यस्मान्निधयेऽव बद्धान्।

[७३]

॥ हृदयालम्भनमन्त्रः ॥

प्राणानां ग्रन्थिरसि रुद्रो मा विशान्तकः। तेनान्नेनाप्यायस्व॥९३॥

[७४]

॥ देवताप्राणनिरूपणमन्त्रः ॥

नमो रुद्राय विष्णवे मृत्युर्मे पाहि॥९४॥

[७५]

॥ अग्निस्तुतिमन्त्रः ॥

त्वम॑ग्ने॒ द्युभि॒स्त्वमा॑शुशु॒क्षणि॒स्त्वम॒द्भ्यस्त्वमश्म॑न॒स्परि॑। त्वं वने॑भ्य॒स्त्वमोष॑धीभ्य॒स्त्वं नृ॒णां नृ॑पते जायसे॒ शुचिः॑॥९५॥

[७६]

॥ अभीष्टयाचनामन्त्राः ॥

शि॒वन॑ मे॒ सन्ति॑ष्ठस्व स्यो॒नेन॑ मे॒ सन्ति॑ष्ठस्व सुभू॒तेन॑ मे॒ सन्ति॑ष्ठस्व ब्रह्मवर्च॒सेन॑ मे॒ सन्ति॑ष्ठस्व य॒ज्ञस्यर्धि॒मनु॒ सन्ति॑ष्ठ॒स्वोप॑ ते यज्ञ॒ नम॒ उप॑ ते॒ नम॒ उप॑ ते॒ नमः॑॥९६॥

[७७]

॥ परतत्त्व-निरूपणम् ॥

स॒त्यं पर॒ं पर॑ꣳ स॒त्यꣳ स॒त्येन॒ न सु॑व॒र्गाल्लो॒काच्च्य॑वन्ते क॒दाच॒न स॒ताꣳ हि स॒त्यं तस्मा॑त्स॒त्ये र॑मन्ते॒ ॰ तप॒ इति॒ तपो॒ नानश॑ना॒त्परं॒ यद्धि परं॒ तप॒स्तद्दुर्ध॑र्षं॒ तद्दुरा॑धर्षं॒ तस्मा॒त्तप॑सि रमन्ते॒ ॰ दम॒ इति॒ नियं॑तं ब्रह्मचा॒रिण॒स्तस्मा॒द्दमे॑ रमन्ते॒ ॰

शम् इत्यरण्ये मुनयस्तस्माच्छमे रमन्ते । दानमिति सर्वाणि भूतानि प्रशꣳसन्ति दानान्नाति दुष्करं तस्माद्दाने रमन्ते । धर्म इति धर्मेण सर्वमिदं परिगृहीतं धर्मान्नाति दुष्करं तस्माद्धर्मे रमन्ते । प्रजन इति भूयाꣳसस्तस्माद्भूयिष्ठाः प्रजायन्ते तस्माद्भूयिष्ठाः प्रजनने रमन्तेऽग्नय । इत्याह तस्मादग्नय आधातव्या अग्निहोत्रमित्याह तस्मादग्निहोत्रे रमन्ते । यज्ञ इति यज्ञो हि देवास्तस्माद्यज्ञे रमन्ते । मानसमिति विद्वाꣳसस्तस्माद्विद्वाꣳस एव मानसे रमन्ते । न्यास इति ब्रह्मा ब्रह्मा हि परः परो हि ब्रह्मा तानि वा एतान्यवराणि पराꣳसि न्यास एवात्यरेचयद्य एवं वेदेत्युपनिषत्॥९७॥

[७८]

॥ ज्ञानसाधन-निरूपणम् ॥

प्राजापत्यो हारुणिः सुपर्णेयः प्रजापतिं पितरमुपससार किं भगवन्तः परमं वदन्तीति तस्मै प्रोवाच । सत्येन वायुरावाति सत्येनाऽऽदित्यो रोचते दिवि

स॒त्यं वा॒चः प्र॑ति॒ष्ठा स॒त्ये स॒र्वं प्रति॑ष्ठितं॒ तस्मा॑थ्स॒त्यं प॑र॒मं वद॑न्ति ॥ तप॑सा दे॒वा दे॒वता॒मग्र॑ आय॒न्तप॒सर्ष॑यः सुव॒रन्व॑विन्दं॒ तप॑सा स॒पत्ना॒न् प्रणु॑दा॒मारा॑ती॒स्तप॑सि स॒र्वं प्रति॑ष्ठितं॒ तस्मा॒त्तपः॑ पर॒मं वद॑न्ति ॥ दमे॑न दा॒न्ताः कि॒ल्बिष॑मवधू॒न्वन्ति॒ दमे॑न ब्रह्मचा॒रिणः॒ सुव॑रगच्छ॒न्दमो॑ भू॒तानां॑ दुरा॒धर्षं॒ दमे॑ स॒र्वं प्रति॑ष्ठितं॒ तस्मा॒द्दमः॑ पर॒मं वद॑न्ति ॥ शमे॑न शा॒न्ताः शि॒वमा॒चर॑न्ति॒ शमे॑न ना॒कं मु॒नयो॒ऽन्ववि॑न्द॒ञ्छमो॑ भू॒तानां॑ दुरा॒धर्ष॒ञ्छमे॑ स॒र्वं प्रति॑ष्ठितं॒ तस्मा॒च्छमः॑ पर॒मं वद॑न्ति ॥ दा॒नं य॒ज्ञानां॒ वरू॑थं॒ दक्षि॑णा लो॒के दा॒तार॑ः सर्वभू॒तान्यु॑पजी॒वन्ति॑ दा॒नेनारा॑ती॒रपा॑नुदन्त दा॒नेन॑ द्विष॒न्तो मि॒त्रा भ॑वन्ति दा॒ने स॒र्वं प्रति॑ष्ठितं॒ तस्मा॑द्दा॒नं प॑र॒मं वद॑न्ति ॥ ध॒र्मो विश्व॑स्य॒ जग॑तः प्रति॒ष्ठा लो॒के ध॒र्मिष्ठे॑ प्र॒जा उ॑पस॒र्पन्ति॑ ध॒र्मेण॑ पा॒पम॑प॒नुद॑ति ध॒र्मे स॒र्वं प्रति॑ष्ठितं॒ तस्मा॑द्ध॒र्मं प॑र॒मं वद॑न्ति ॥ प्र॒जन॑नं॒ वै प्र॑ति॒ष्ठा लो॒के सा॒धु प्र॒जाया॑स्त॒न्तुं त॑न्वा॒नः पि॑तृ॒णाम॑नृ॒णो भव॑ति॒ तद॑ेव त॒स्यानृ॑णं॒ तस्मा॑त् प्र॒जन॑नं पर॒मं वद॑न्त्य॒ग्नयो॒ वै त्रयी॑ वि॒द्या ॥ दे॑व॒यानः॒ पन्था॑ गार्हप॒त्य ऋक्पृ॑थि॒वी र॑थन्त॒रम॑न्वाहार्य॒पच॑नं॒ यजु॑र॒न्तरि॑क्षं वामदे॒व्यमा॑हव॒नीयः॒ साम॑ सुव॒र्गो लो॒को

बृहत्तस्मा॑द॒ग्नीन्प॑र॒मं वद॑न्त्यग्निहो॒त्रꣳ सा॑यं प्रा॒तर्गृ॒हाणां॒ निष्कृ॑तिः॒ स्विष्टꣳ सुहु॒तं य॑ज्ञक्रतू॒नां प्राय॑णꣳ सुव॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॒ ज्योति॒स्तस्मा॑दग्निहो॒त्रं प॑र॒मं वद॑न्ति ॥ य॒ज्ञ इति॑ य॒ज्ञेन॒ हि दे॒वा दिवं॑ ग॒ता य॒ज्ञेनासु॑रा॒नपा॑नुदन्त य॒ज्ञेन॑ द्विष॒न्तो मि॒त्रा भ॑वन्ति य॒ज्ञे स॒र्वं प्रति॑ष्ठितं॒ तस्मा॑द्य॒ज्ञं प॑र॒मं वद॑न्ति ॥ मान॒सं वै प्रा॑जाप॒त्यं प॒वित्रं॑ मान॒सेन॒ मन॑सा सा॒धु प॑श्यति मान॒सा ऋष॑यः प्र॒जा अ॑सृजन्त मान॒से स॒र्वं प्रति॑ष्ठितं॒ तस्मा॑न्मान॒सं प॑र॒मं वद॑न्ति ॥ न्या॒स इ॒त्याहु॑र्मनी॒षिणो॑ ब्र॒ह्माणं॑ ब्र॒ह्मा विश्व॑ः कत॒मः स्व॑य॒म्भुः प्र॒जाप॑तिः संवथ्स॒र इति॑ संवथ्स॒रो॑ऽसावा॑दि॒त्यो य ए॒ष आ॑दि॒त्ये पुरु॑षः॒ स प॑रमे॒ष्ठी ब्रह्मा॒त्मा ॥ याभि॑रादि॒त्यस्तप॑ति र॒श्मिभि॒स्ताभिः॑ प॒र्जन्यो॑ वर्षति प॒र्जन्ये॑नौषधिवनस्प॒तयः॒ प्रजा॑यन्त ओषधिवनस्प॒तिभि॒रन्नं॑ भव॒त्यन्ने॑न प्रा॒णाः प्रा॒णैर्बलं॒ बले॑न॒ तप॒स्तप॑सा श्र॒द्धा श्र॒द्धया॑ मे॒धा मे॒धया॑ मनी॒षा म॑नी॒षया॒ मनो॒ मन॑सा॒ शान्तिः॒ शान्त्या॑ चि॒त्तं चि॒त्तेन॒ स्मृतिꣳ॒ स्मृत्या॒ स्मारꣳ॒ स्मारे॑ण वि॒ज्ञानं॑ वि॒ज्ञाने॑ना॒त्मानं॑ वेदयति॒ तस्मा॑द॒न्नं दद॒न्थ्सर्वा॑ण्ये॒तानि॑ ददा॒त्यन्ना॑त्

प्राणा भवन्ति । भूतानां प्राणैर्मनो मनसश्च विज्ञानं विज्ञानादानन्दो ब्रह्मयोनिः स वा एष पुरुषः पञ्चधा पञ्चात्मा येन सर्वमिदं प्रोतं पृथिवी चान्तरिक्षं च द्यौश्च दिशश्चावान्तरदिशाश्च स वै सर्वमिदं जगथ्स च भूतꣳ स भव्यं जिज्ञासक्लृप्त ऋतजा रयिष्ठा । श्रद्धा सत्यो महस्वान्तपसो वरिष्ठाद्ज्ञात्वा तमेवं मनसा हृदा च भूयो न मृत्युमुपयाहि विद्वान्तस्मान्न्यासमेषां तपसामतिरिक्तमाहुर्वसुरण्वो विभूरसि प्राणे त्वमसि सन्धाता । ब्रह्मन् त्वमसि विश्वधृत्तेजोदास्त्वमस्यग्निरसि वर्चोदास्त्वमसि सूर्यस्य द्युम्नोदास्त्वमसि चन्द्रमस उपयामगृहीतोऽसि ब्रह्मणे त्वा । महस ओमित्यात्मानं युञ्जीतैतद्वै महोपनिषदं देवानां गुह्यं य एवं वेद ब्रह्मणो महिमानमाप्नोति तस्माद्ब्रह्मणो महिमानमित्युपनिषत्॥ ९८॥

[७९]

॥ ज्ञानयज्ञः ॥

तस्यैवं विदुषो यज्ञस्याऽऽत्मा यजमानः श्रद्धा पत्नी शरीरमिध्ममुरो वेदिर्लोमानि

बर्हिर्वेदः शिखा हृदयं यूपः काम आज्यं मन्युः पशुस्तपोऽग्निर्दमः शमयिता दक्षिणा वाग्घोता प्राण उद्गाता चक्षुरध्वर्युर्मनो ब्रह्मा । श्रोत्रमग्नीद्धावद्धियते सा दीक्षा यदश्नाति तद्धविर्यत्पिबति तदस्य सोमपानं यद्रमते तदुपसदो यथ्सञ्चरत्युपविशत्युत्तिष्ठते च स प्रवर्ग्यो यन्मुखं तदाहवनीयो या व्याहृतिराहुतिर्यदस्य । विज्ञानं तज्जुहोति यथ्सायं प्रातरत्ति तथ्समिधं यत्प्रातर्मध्यं दिनꣳ सायं च तानि सवनानि ये अहोरात्रे ते दर्शपूर्णमासौ येऽर्धमासाश्च मासाश्च ते चातुर्मास्यानि य ऋतवस्ते पशुबन्धा ये संवथ्सराश्च परिवथ्सराश्च तेऽहर्गणाः सर्ववेदसं वा । एतथ्सत्रं यन्मरणं तदवभृथं एतद्वै जरामर्यमग्निहोत्रꣳ सत्रं य एवं विद्वानुदगयने प्रमीयते देवानामेव महिमानं गत्वाऽऽदित्यस्य सायुज्यं गच्छत्यथ । यो दक्षिणे प्रमीयते पितॄणामेव महिमानं गत्वा चन्द्रमसः सायुज्यꣳ सलोकतामाप्नोत्येतौ वै सूर्याचन्द्रमसौर्महिमानौ ब्राह्मणो विद्वानभिजयति तस्माद्ब्रह्मणो महिमानमाप्नोति तस्माद्ब्रह्मणो महिमानमित्युपनिषत्॥ ९९॥

[८०]

ॐ स॒ह ना॑ववतु। स॒ह नौ॑ भुनक्तु। स॒ह वी॒र्यं॑ करवावहै। ते॒ज॒स्वि ना॒वधी॑तमस्तु॒ मा वि॑द्विषा॒वहै॑। ॐ शान्तिः॒ शान्तिः॒ शान्तिः॑॥

॥ कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीय-काठकम् ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः ॥

संज्ञानं विज्ञानं प्रज्ञानं जानदभिजानत्। सङ्कल्पमानं प्रकल्पमानमुपकल्पमानमुपक्लृप्तं क्लृप्तम्। श्रेयो वसीय आयथ्सम्भूतं भूतम्। चित्रः केतुः प्रभानाभान्थ्सम्भान्। ज्योतिष्माꣳस्तेजस्वानातपꣳस्तपन्नभितपन्। रोचनो रोचमानः शोभनः शोभमानः कल्याणः। दर्शा दृष्टा दर्शता विश्वरूपा सुदर्शना। आप्यायमाना प्यायमाना प्याया सूनृतेराः। आपूर्यमाणा पूर्यमाणा पूरयन्ती पूर्णा पौर्णमासी। दाता प्रदाताऽऽनन्दो मोदः प्रमोदः॥१॥

आवेशयन्निवेशयन्थ्संवेशनः सꣳशान्तः शान्तः। आभवन्प्रभवन्थ्सम्भवन्थ्सम्भूतो भूतः। प्रस्तुतं विष्टुतꣳ सꣳस्तुतं कल्याणं विश्वरूपम्। शुक्रममृतं तेजस्वि तेजः समिद्धम्। अरुणं भानुमन्मरीचिमदभितपत्तपस्वत्। सविता प्रसविता दीप्तो दीपयन्दीप्यमानः। ज्वलञ्ज्वलिता तपन्वितपन्थ्सन्तपन्। रोचनो रोचमानः शुम्भूः

शुम्भ॑मानो वा॒मः। सु॒ता सु॑न्व॒ती प्रसु॑ता सू॒यमा॑नाऽभिषू॒यमा॑णा। पीती॑ प्र॒पा स॒म्पा तृप्ति॑स्त॒र्पय॑न्ती॥२॥

का॒न्ता का॒म्या का॒मजा॒ताऽऽयु॑ष्मती काम॒दुघा॑। अ॒भि॒शा॒स्ताऽनु॑म॒न्ताऽऽन॒न्दो मोद॑ः प्रमो॒दः। आ॒सा॒दय॑न्निषा॒दय॑न्थ्स॒ꣳसाद॑नः॒ सꣳस॑न्नः स॒न्नः। आ॒भूर्वि॒भूः प्र॒भूः श॒म्भूर्भुव॑ः। प॒वित्रं॑ पवयि॒ष्यन्पू॒तो मेध्य॑ः। यशो॒ यश॑स्वाना॒युर॒मृत॑ः। जी॒वो जी॑वि॒ष्यन्थ्स्व॒र्गो लो॒कः। सह॑स्वा॒न्थ्सही॑या॒नोज॑स्वा॒न्थ्सह॑मानः। जय॑न्नभि॒जय॑न्थ्सु॒-द्रवि॑णो द्रविणो॒दाः। आ॒र्द्रप॑वित्रो॒ हरि॑केशो॒ मोद॑ः प्रमो॒दः॥३॥

अ॒रु॒णो॑ऽरु॒णर॑जाः पु॒ण्डरी॑को विश्व॒जिद॑भि॒जित्। आ॒र्द्रः पिन्व॑मा॒नोऽन्न॑वा॒न्रस॑वा॒निरा॑ स॒र्वौ॒ष॒धः स॑म्भ॒रो मह॑स्वान्। ए॒ज॒त्का जो॑व॒त्काः। क्षु॒ल्ल॒काः शि॑पिविष्ट॒काः। स॒रि॒स्र॒राः सु॒शेर॑वः। अ॒जिरासो॑ गमि॒ष्णव॑ः। इ॒दानीं॑ त॒दानी॑मे॒तर्हि॑ क्षि॒प्रम॑जि॒रम्। आ॒शुर्नि॑मे॒षः फ॒णो द्रव॑न्नति॒द्रवन्॑। त्वर॒ꣳस्त्वर॑माण आ॒शुराशी॑याञ्ज॒वः। अ॒ग्नि॒ष्टो॒म उ॒क्थ्यो॑ऽतिरा॒त्रो द्वि॑रा॒त्रस्त्रि॑रा॒त्रश्च॑तूरा॒त्रः। अ॒ग्निर्ऋ॒तुः सूर्य॑ ऋ॒तुश्च॒न्द्रमा॑ ऋ॒तुः।

प्र॒जाप॑तिः संवथ्स॒रो म॒हान्कः॥४॥

[१]

भूर॒ग्निं च॑ पृथि॒वीं च॒ मां च॑। त्रीꣳश्च॑ लो॒कान्थ्सं॑वथ्स॒रं च॑। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गिर॒स्वद्ध्रु॒वा सी॑द। भुवो॑ वा॒युं चा॒न्तरि॑क्षं च॒ मां च॑। त्रीꣳश्च॑ लो॒कान्थ्सं॑वथ्स॒रं च॑। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गिर॒स्वद्ध्रु॒वा सी॑द। स्व॑रादि॒त्यं च॒ दिवं॑ च॒ मां च॑। त्रीꣳश्च॑ लो॒कान्थ्सं॑वथ्स॒रं च॑। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गिर॒स्वद्ध्रु॒वा सी॑द। भूर्भुवः॒ स्व॑श्च॒न्द्रम॑सं च॒ दिश॑श्च॒ मां च॑। त्रीꣳश्च॑ लो॒कान्थ्सं॑वथ्स॒रं च॑। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गिर॒स्वद्ध्रु॒वा सी॑द॥५॥

[२]

त्वमे॒व त्वां वे॑त्थ॒ यो॑ऽसि॒ सोऽसि॑। त्वमे॒व त्वाम॑चैषीः। चि॒तश्चासि॒ सञ्चि॑तश्चास्यग्ने। ए॒तावा॒ꣳश्चासि॒ भूयाꣳश्चास्यग्ने। यत्ते॑ अग्ने॒ न्यू॑नं॒ यदु॒ तेऽति॑रिक्तम्।

आदित्यास्तदङ्गिरसश्चिन्वन्तु। विश्वे ते देवाश्चितिमापूरयन्तु। चितश्चासि सञ्चितश्चास्यग्ने। एतावाꣳश्चासि भूयाꣳश्चास्यग्ने। मा ते अग्ने च येन माऽति च येनाऽऽयुरावृक्षि। सर्वेषां ज्योतिषां ज्योतिर्यददावुदेति। तपसो जातमनिभृष्टमोजः। तत्ते ज्योतिरिष्टके। तेन मे तप। तेन मे ज्वल। तेन मे दीदिहि। यावद्देवाः। यावदसाति सूर्यः। यावदुतापि ब्रह्म॥६॥

[३]

संवथ्सरोऽसि परिवथ्सरोऽसि। इदावथ्सरोऽसीदुवथ्सरोऽसि। इद्वथ्सरोऽसि वथ्सरोऽसि। तस्य ते वसन्तः शिरः। ग्रीष्मो दक्षिणः पक्षः। वर्षाः पुच्छम्। शरदुत्तरः पक्षः। हेमन्तो मध्यम्। पूर्वपक्षाश्चितयः। अपरपक्षाः पुरीषम्॥७॥

अहोरात्राणीष्टकाः। ऋषभोऽसि स्वर्गो लोकः। यस्यां दिशि महीयसे। ततो नो मह आवह। वायुर्भूत्वा सर्वा दिश आवाहि। सर्वा दिशोऽनुविवाहि। सर्वा दिशोऽनुसंवाहि। चित्त्या चितिमापृण। अचित्त्या चितिमापृण। चिदसि

समुद्रयोनिः॥८॥

इन्दुर्दक्षः श्येन ऋतावा। हिरण्यपक्षः शकुनो भुरण्युः। महान्थ्सधस्थे ध्रुव आनिषत्तः। नमस्ते अस्तु मा मा हिꣳसीः। एति प्रेति वीति समित्युदिति। दिवं मे यच्छ। अन्तरिक्षं मे यच्छ। पृथिवीं मे यच्छ। पृथिवीं मे यच्छ। अन्तरिक्षं मे यच्छ। दिवं मे यच्छ। अह्ना प्रसारय। रात्र्या समच। रात्र्या प्रसारय। अह्ना समच। कामं प्रसारय। कामꣳ समच॥९॥

[४]

भूर्भुवः स्वः। ओजो बलम्। ब्रह्म क्षत्रम्। यशो महत्। सत्यं तपो नाम। रूपममृतम्। चक्षुः श्रोत्रम्। मन आयुः। विश्वं यशो महः। समं तपो हरो भाः। जातवेदा यदि वा पावकोऽसि। वैश्वानरो यदि वा वैद्युतोऽसि। शं प्रजाभ्यो यजमानाय लोकम्। ऊर्जं पुष्टिं ददद्भ्यावववृथ्स्व॥१०॥

[५]

राज्ञी॑ वि॒राज्ञी॑। स॒म्राज्ञी॑ स्व॒राज्ञी॑। अ॒र्चिः शो॒चिः। तपो॒ हरो॒ भाः। अ॒ग्निरिन्द्रो॒ बृह॒स्पतिः॑। विश्वे॑ दे॒वा भुव॑नस्य गो॒पाः। ते मा॒ सर्वे॒ यश॑सा॒ स ँ सृ॑जन्तु॥११॥

[६]

अस॑वे॒ स्वाहा॒ वस॑वे॒ स्वाहा॑। विभु॑वे॒ स्वाहा॒ विव॑स्वते॒ स्वाहा॑। अ॒भि॒भुवे॒ स्वाहाऽधि॑पतये॒ स्वाहा॑। दि॒वां पत॑ये॒ स्वाहाऽ ँ हस्प॒त्याय॒ स्वाहा॑। चा॒क्षुष्म॒त्याय॒ स्वाहा॑ ज्योतिष्म॒त्याय॒ स्वाहा॑। राज्ञे॒ स्वाहा॑ वि॒राज्ञे॒ स्वाहा॑। स॒म्राज्ञे॒ स्वाहा॑ स्व॒राज्ञे॒ स्वाहा॑। शूषा॑य॒ स्वाहा॒ सूर्या॑य॒ स्वाहा॑। च॒न्द्रम॑से॒ स्वाहा॒ ज्योति॑षे॒ स्वाहा॑। स॒ ँ सर्पा॑य॒ स्वाहा॑ कु॒ल्याणा॑य॒ स्वाहा॑। अर्जु॑नाय॒ स्वाहा॑॥१२॥

[७]

वि॒प॒श्चिते॒ पव॑मानाय गायत। म॒ही न धाराऽत्यन्धो॑ अर्षति। अहि॑र्ह जी॒र्णामति॑सर्पति॒ त्वचम्॑। अत्यो॒ न क्रीड॑न्नसर॒द्वृषा॒ हरिः॑। उ॒प॒या॒मगृ॑हीतोऽसि मृ॒त्यवे॑ त्वा॒ जुष्टं॑ गृह्णामि। ए॒ष ते॒ योनि॑र्मृ॒त्यवे॑ त्वा। अप॑मृ॒त्युमप॒क्षुधम्॑। अपे॒तः

शपथं जहि। अधा नो अग्न आवह। रायस्पोषꣳ सहस्रिणम्॥१३॥

ये ते सहस्रमयुतं पाशाः। मृत्यो मर्त्याय हन्तवे। तान् यज्ञस्य मायया। सर्वानवयजामहे। भक्षौऽस्यमृतभक्षः। तस्य ते मृत्युपीतस्यामृतवतः। स्वगाकृतस्य मधुमतः। उपहूतस्योपहूतो भक्षयामि। मन्द्राऽभिभूतिः केतुर्यज्ञानां वाक्। असावेहि॥१४॥

अन्धो जागृविः प्राण। असावेहि। बधिर आक्रन्दयितरपान। असावेहि। अहस्तोस्त्वा चक्षुः। असावेहि। अपादाशो मनः। असावेहि। कवे विप्रचित्ते श्रोत्र। असावेहि॥१५॥

सुहस्तः सुवासाः। शूषो नामास्यमृतो मर्त्येषु। तं त्वाऽहं तथा वेद। असावेहि। अग्निर्मे वाचि श्रितः। वाग्घृदये। हृदयं मयि। अहममृते। अमृतं ब्रह्मणि। वायुर्मे प्राणे श्रितः॥१६॥

प्राणो हृदये। हृदयं मयि। अहममृते। अमृतं ब्रह्मणि। सूर्यो मे चक्षुषि श्रितः।

चक्षुर्हृदये। हृदयं मयि। अहममृते। अमृतं ब्रह्मणि। चन्द्रमा मे मनसि श्रितः॥१७॥

मनो हृदये। हृदयं मयि। अहममृते। अमृतं ब्रह्मणि। दिशो मे श्रोत्रे श्रिताः। श्रोत्रꣳ हृदये। हृदयं मयि। अहममृते। अमृतं ब्रह्मणि। आपो मे रेतसि श्रिताः॥१८॥

रेतो हृदये। हृदयं मयि। अहममृते। अमृतं ब्रह्मणि। पृथिवी मे शरीरे श्रिता। शरीरꣳ हृदये। हृदयं मयि। अहममृते। अमृतं ब्रह्मणि। ओषधिवनस्पतयो मे लोमसु श्रिताः॥१९॥

लोमानि हृदये। हृदयं मयि। अहममृते। अमृतं ब्रह्मणि। इन्द्रो मे बले श्रितः। बलꣳ हृदये। हृदयं मयि। अहममृते। अमृतं ब्रह्मणि। पर्जन्यो मे मूर्ध्नि श्रितः॥२०॥

मूर्धा हृदये। हृदयं मयि। अहममृते। अमृतं ब्रह्मणि। ईशानो मे मन्यौ श्रितः। मन्युर्हृदये। हृदयं मयि। अहममृते। अमृतं ब्रह्मणि। आत्मा म आत्मनि श्रितः॥२१॥

आत्मा हृदये। हृदयं मयि। अहममृते। अमृतं ब्रह्मणि। पुनर्म आत्मा

पुनरायुरागात्। पुनः प्राणः पुनराकूतमागात्। वैश्वानरो रश्मिभिर्वावृधानः। अन्तस्तिष्ठत्वमृतस्य गोपाः॥२२॥

[८]

प्रजापतिर्देवानसृजत। ते पाप्मना सन्दिता अजायन्त। तान्व्यद्यत्। यद्व्यद्यत्। तस्माद्विद्युत्। तमवृश्चत्। यदवृश्चत्। तस्माद्वृष्टिः। तस्माद्यत्रैते देवते अभिप्राप्नुतः। वि च हैवास्य तत्र पाप्मानं द्यतः॥२३॥

वृश्चतश्च। सैषा मीमाꣳसाऽग्निहोत्र एव सम्पन्ना। अथो आहुः। सर्वेषु यज्ञक्रतुष्विति। होष्यन्नप उपस्पृशेत्। विद्युदसि विद्यं मे पाप्मानमिति। अथ हुत्वोपस्पृशेत्। वृष्टिरसि वृश्च मे पाप्मानमिति। यक्ष्यमाणो वेष्ट्वा वा। वि च हैवास्यैते देवते पाप्मानं द्यतः॥२४॥

वृश्चतश्च। अत्यꣳहो हाऽऽरुणिः। ब्रह्मचारिणं प्रश्नान्प्रोच्य प्रजिघाय। परेहि। प्लक्षं दय्याम्पातिं पृच्छ। वेत्थ सावित्रा(३)न्न वेत्था(३) इति। तमागत्य पप्रच्छ। आचार्यो

मा॒ प्राहै॑षीत्। वेत्थ॑ सावि॒त्रा(३)न्न वे॒त्था(३) इति॑। स हो॑वाच॒ वेदेति॑॥२५॥

स कस्मि॒न्प्रति॑ष्ठित॒ इति॑। प॒रोर॑ज॒सीति॑। कस्तद्यत्प॒रोर॑जा॒ इति॑। ए॒ष वाव स प॒रोर॑जा॒ इति॑ होवाच। य ए॒ष तप॑ति। ए॒षोऽर्वाग्र॑जा॒ इति॑। स कस्मि॑न्त्वे॒ष इति॑। स॒त्य इति॑। किं तथ्स॒त्यमिति॑। तप॒ इति॑॥२६॥

कस्मि॒न्नु तप॒ इति॑। बल॒ इति॑। किं तद्बल॒मिति॑। प्रा॒ण इति॑। मा स्म॑ प्रा॒णमति॑पृच्छ॒ इति॑ माऽऽचा॒र्योऽब्रवी॒दिति॑ होवाच ब्रह्मचा॒री। स हो॑वाच प्ल॒क्षो दय्या॑म्पातिः। यद्वै ब्र॑ह्मचारिन्प्रा॒णमत्य॑प्रक्ष्यः। मूर्धा ते॒ व्यप॑तिष्यत्। अ॒हमु॑त आचा॒र्याच्छ्रेया॑न्भविष्यामि। यो मा॑ सावि॒त्रे स॒मवा॑दि॒ष्टेति॑॥२७॥

तस्मा॑थ्सावि॒त्रे न संव॑देत। स यो ह॒ वै सा॑वि॒त्रं वि॒दुषा॑ सावि॒त्रे स॒वद॑ते। सहा॑स्मि॒ञ्छ्रिय॑ं दधाति। अनु॑ ह॒ वा अ॑स्मा अ॒सौ तप॒ञ्छ्रिय॑ं मन्यते। अन्व॑स्मै॒ श्रीस्तपो॑ मन्यते। अन्व॑स्मै॒ तपो॒ बल॑ं मन्यते। अन्व॑स्मै॒ बल॑ं प्रा॒णं म॑न्यते। स यदाह॑। स॒ज्ञानं॑ वि॒ज्ञानं॒ दर्शा॑ दृ॒ष्टेति॑। ए॒ष ए॒व तत्॥२८॥

अथ॒ यदाह॑। प्रस्तु॑तं॒ विष्टु॑तꣳ सु॒ता सु॑न्व॒तीति॑। ए॒ष ए॒व तत्। ए॒ष ह्ये॑व तान्यहा॑नि। ए॒ष रात्र॑यः। अथ॒ यदाह॑। चि॒त्रः के॒तुर्दा॒ता प्र॑दा॒ता स॑वि॒ता प्र॑सवि॒ताऽभि॑शा॒स्ताऽनु॑म॒न्तेति॑। ए॒ष ए॒व तत्। ए॒ष ह्ये॑व तेऽह्नो॑ मुहू॒र्ताः। ए॒ष रात्रे॑ः॥२९॥

अथ॒ यदाह॑। प॒वित्रं॑ पवयि॒ष्यन्थ्सह॑स्वा॒न्थ्सही॑यानरु॒णोऽरु॒णर॑जा॒ इति॑। ए॒ष ए॒व तत्। ए॒ष ह्ये॑व ते॑ऽर्धमा॒साः। ए॒ष मासा॑ः। अथ॒ यदाह॑। अ॒ग्निष्टो॒म उ॒क्थ्यो॑ऽग्निर्ऋ॒तुः प्र॒जाप॑तिः संवथ्स॒र इति॑। ए॒ष ए॒व तत्। ए॒ष ह्ये॑व ते य॑ज्ञक्र॒तवः॑। ए॒ष ऋ॒तवः॑॥३०॥

ए॒ष स॑वथ्स॒रः। अथ॒ यदाह॑। इ॒दानी॑ त॒दानी॒मिति॑। ए॒ष ए॒व तत्। ए॒ष ह्ये॑व ते मु॑हू॒र्तानां॑ मुहू॒र्ताः। ज॒न॒को ह॒ वैदे॑हः। अ॒हो॒रा॒त्रैः स॒माज॑गाम। तꣳ हो॑चुः। यो वा अ॒स्मान् वेद॑। वि॒जह॑त्पा॒प्मान॑मेति॥३१॥

सर्व॒मायु॑रेति। अ॒भि स्व॒र्गं लो॒कं ज॑यति। नास्या॒मुष्मि॑ँल्लो॒केऽन्नं॑ क्षीयत॒ इति॑। वि॒जह॑द्ध॒ वै पा॒प्मान॑मेति। सर्व॒मायु॑रेति। अ॒भि स्व॒र्गं लो॒कं ज॑यति।

नास्यामुष्मिँल्लोकेऽन्नं क्षीयते। य एवं वेद। अहीना हाऽऽश्वंथ्यः। सावित्रं विदां चकार॥३२॥

स ह हꣳसो हिरण्मयो भूत्वा। स्वर्गं लोकमियाय। आदित्यस्य सायुज्यम्। हꣳसो ह वै हिरण्मयो भूत्वा। स्वर्गं लोकमेति। आदित्यस्य सायुज्यम्। य एवं वेद। देवभागो ह श्रौतर्षः। सावित्रं विदां चकार। तꣳ ह वागदृश्यमानाऽभ्युवाच॥३३॥

सर्वं बत गौतमो वेद। यः सावित्रं वेदेति। स होवाच। कैषा वागसीति। अयमहꣳ सावित्रः। देवानामुत्तमो लोकः। गुह्यं महो बिभ्रदिति। एतावति ह गौतमः। यज्ञोपवीतं कृत्वाऽधो निपपात। नमो नम इति॥३४॥

स होवाच। मा भैषीर्गौतम। जितो वै ते लोक इति। तस्माद्ये के च सावित्रं विदुः। सर्वे ते जितलोकाः। स यो ह वै सावित्रस्याष्टाक्षरं पदꣳ श्रियाऽभिषिक्तं वेद। श्रिया हैवाभिषिच्यते। घृणिरिति द्वे अक्षरे। सूर्य इति त्रीणि। आदित्य इति त्रीणि॥३५॥

एतद्वै सावित्रस्याष्टाक्षरं पदꣳ श्रियाऽभिषिक्तम्। य एवं वेद। श्रिया हैवाभिषिच्यते। तदेतदृचाऽभ्युक्तम्। ऋचो अक्षरे परमे व्योमन्। यस्मिन्देवा अधि विश्वे निषेदुः। यस्तं न वेद किमृचा करिष्यति। य इत्तद्विदुस्त इमे समासत इति। न ह वा एतस्यर्चा न यजुषा न साम्नाऽर्थोऽस्ति। यः सावित्रं वेद॥३६॥

तदेतत्परि यद्देवचक्रम्। आर्द्रं पिन्वमानꣳ स्वर्गे लोक एति। विजहद्विश्वा भूतानि सम्पश्यत्। आर्द्रो ह वै पिन्वमानः। स्वर्गे लोक एति। विजहन्विश्वा भूतानि सम्पश्यन्। य एवं वेद। शूषो ह वा वार्ष्णेयः। आदित्येन समाजगाम। तꣳ होवाच। एहि सावित्रं विद्धि। अयं वै स्वर्ग्योऽग्निः पारयिष्णुरमृताथ्सम्भूत इति। एष वाव स सावित्रः। य एष तपति। एहि मां विद्धि। इति हैवैनं तदुवाच॥३७॥

[९]

इयं वाव सरघा। तस्या अग्निरेव सारघं मधु। या एताः पूर्वपक्षापरपक्षयो

रात्रयः। ता मधुकृतः। यान्यहानि। ते मधुवृषाः। स यो ह वा एता मधुकृतश्च मधुवृषाꣳश्च वेद। कुर्वन्ति हास्यैता अग्नौ मधु। नास्येष्टापूर्तं धयन्ति। अथ यो न वेद॥३८॥

न हास्यैता अग्नौ मधु कुर्वन्ति। धयन्त्यस्येष्टापूर्तम्। यो ह वा अहोरात्राणां नामधेयानि वेद। नाहोरात्रेष्वार्तिमार्च्छति। संज्ञानं विज्ञानं दर्शा दृष्टेति। एतावनुवाकौ पूर्वपक्षस्याहोरात्राणां नामधेयानि। प्रस्तुतं विष्टुतꣳ सुता सुन्वतीति। एतावनुवाकावपरपक्षस्याहोरात्राणां नामधेयानि। नाहोरात्रेष्वार्तिमार्च्छति। य एवं वेद॥३९॥

यो ह वै मुहूर्तानां नामधेयानि वेद। न मुहूर्तेष्वार्तिमार्च्छति। चित्रः केतुर्दाता प्रदाता सविता प्रसविताऽभिशास्ताऽनुमन्तेति। एतेऽनुवाका मुहूर्तानां नामधेयानि। न मुहूर्तेष्वार्तिमार्च्छति। य एवं वेद। यो ह वा अर्धमासानां च मासानां च

नामधेयानि वेद। नार्धमासेषु न मासेष्वार्तिमार्च्छति। पवित्रं पवयिष्यन्थ्सहस्वान्थ्सहीयानरुणोऽरुणरजा इति। एतेऽनुवाका अर्धमासानां च मासानां च नामधेयानि॥४०॥

नार्धमासेषु न मासेष्वार्तिमार्च्छति। य एवं वेद। यो ह वै यज्ञक्रतूनां चर्तूनां च संवथ्सरस्य च नामधेयानि वेद। न यज्ञक्रतुषु नर्तुषु न संवथ्सर आर्तिमार्च्छति। अग्निष्टोम उक्थ्योऽग्निर्ऋतुः प्रजापतिः संवथ्सर इति। एतेऽनुवाका यज्ञक्रतूनां चर्तूनां च संवथ्सरस्य च नामधेयानि॥४१॥ न यज्ञक्रतुषु नर्तुषु न संवथ्सर आर्तिमार्च्छति। य एवं वेद। यो ह वै मुहूर्तानां मुहूर्तान् वेद। न मुहूर्तानां मुहूर्तेष्वार्तिमार्च्छति। इदानीं तदानीमिति। एते वै मुहूर्तानां मुहूर्ताः। न मुहूर्तानां मुहूर्तेष्वार्तिमार्च्छति। य एवं वेद। अथो यथा क्षेत्रज्ञो भूत्वाऽनुप्रविश्यान्नमत्ति। एवमेवैतान्क्षेत्रज्ञो भूत्वाऽनुप्रविश्यान्नमत्ति। स एतेषामेव

सलोकताꣳ सायुज्यमश्नुते। अप पुनर्मृत्युं जयति। य एवं वेद॥४२॥

[१०]

कश्चिद्ध वा अस्माल्लोकात्प्रेत्य। आत्मानं वेद। अयमहमस्मीति। कश्चित्स्वं लोकं न प्रतिप्रजानाति। अग्निमुग्धो हैव धूमतान्तः। स्वं लोकं न प्रतिप्रजानाति। अथ यो हैवैतमग्निꣳ सावित्रं वेद। स एवास्माल्लोकात्प्रेत्य। आत्मानं वेद। अयमहमस्मीति॥४३॥

स स्वं लोकं प्रतिप्रजानाति। एष उ वेवैनं तथ्सावित्रः। स्वर्गं लोकमभिवहति। अहोरात्रैर्वा इदꣳ सयुग्भिः क्रियते। इतिरात्रायादीक्षिषत। इतिरात्राय व्रतमुपागुरिति। तानिहानेवं विदुषः। अमुष्मिँल्लोके शेवधिं धयन्ति। धीतꣳ हैव स शेवधिमनु परैति। अथ यो हैवैतमग्निꣳ सावित्रं वेद॥४४॥

तस्य हैवाहोरात्राणि। अमुष्मिँल्लोके शेवधिं न धयन्ति। अधीतꣳ हैव स शेवधिमनु परैति। भरद्वाजो ह त्रिभिरायुर्भिर्ब्रह्मचर्यमुवास। तꣳ ह जीर्णिꣳ

स्थवि॑र॒ꣳ शया॑नम्। इन्द्र॑ उप॒व्रज्यो॑वाच। भर॑द्वाज। यत्ते॑ चतु॒र्थमायु॑र्द॒द्याम्। किमे॑नेन कुर्या॒ इति॑। ब्र॒ह्म॒चर्य॑मे॒वैने॑न चरेय॒मिति॑ होवाच॥४५॥

तꣳ ह॒ त्रीन्गि॒रिरू॑पा॒नवि॑ज्ञातानिव दर्श॒यां च॑कार। तेषा॒ꣳ हैकै॑कस्मान्मु॒ष्टिनाऽऽद॑दे स हो॑वाच। भर॑द्वा॒जेत्या॒मन्त्र्य॑। वेदा॒ वा ए॒ते। अ॒न॒न्ता वै वेदाः॑। ए॒तद्वा ए॒तैस्त्रि॒भिरायु॑र्भि॒रन्व॑वोचथाः। अथ॑ त॒ इत॑र॒दन॑नूक्तमे॒व। एही॒मं वि॑द्धि। अ॒यं वै स॑र्ववि॒द्येति॑॥४६॥

तस्मै॑ है॒तम॒ग्निꣳ सा॑वि॒त्रमु॑वाच। तꣳ स वि॑दि॒त्वा। अ॒मृतो॑ भू॒त्वा। स्व॒र्गं लो॒कमि॑याय। आ॒दि॒त्यस्य॒ सायु॑ज्यम्। अ॒मृतो॑ है॒व भू॒त्वा। स्व॒र्गं लो॒कमे॑ति। आ॒दि॒त्यस्य॒ सायु॑ज्यम्। य ए॒वं वेद॑। ए॒षो ए॒व त्रयी॑ वि॒द्या॥४७॥

याव॑न्तꣳ ह॒ वै त्र॒य्या वि॒द्यया॑ लो॒कं ज॑यति। ताव॑न्तं लो॒कं ज॑यति। य ए॒वं वेद॑। अ॒ग्नेर्वा ए॒तानि॑ नाम॒धेया॑नि। अ॒ग्नेरे॒व सायु॑ज्यꣳ सलो॒कता॑माप्नोति। य ए॒वं वेद॑। वा॒योर्वा ए॒तानि॑ नाम॒धेया॑नि। वा॒योरे॒व सायु॑ज्यꣳ सलो॒कता॑माप्नोति। य ए॒वं

वेद। इन्द्रस्य वा एतानि नामधेयानि॥४८॥

इन्द्रस्यैव सायुज्यꣳ सलोकतामाप्नोति। य एवं वेद। बृहस्पतेर्वा एतानि नामधेयानि। बृहस्पतेरेव सायुज्यꣳ सलोकतामाप्नोति। य एवं वेद। प्रजापतेर्वा एतानि नामधेयानि। प्रजापतेरेव सायुज्यꣳ सलोकतामाप्नोति। य एवं वेद। ब्रह्मणो वा एतानि नामधेयानि। ब्रह्मण एव सायुज्यꣳ सलोकतामाप्नोति। य एवं वेद। स वा एषोऽग्निरपक्षपुच्छो वायुरेव। तस्याग्निर्मुखम्। असावादित्यः शिरः। स यदेते देवते अन्तरेण। तथ्सर्वꣳ सीव्यति। तस्माथ्सावित्रः॥४९॥

[११]

॥इति कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयकाठके प्रथमः प्रश्नः समाप्तः॥१॥

॥ द्वितीयः प्रश्नः ॥

लोकोऽसि स्वर्गोऽसि। अनन्तोऽस्यपारोऽसि। अक्षितोऽस्यक्षय्योऽसि। तपसः प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वꣳ सुभूतम्। विश्वस्य भर्ता

विश्व॑स्य जनयि॒ता। तं त्वोप॑दधे काम॒दुघ॒मक्षि॑तम्। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑ दे॒वतया॑ऽङ्गिर॒स्वद्ध्रु॒वा सी॑द॥१॥

तपो॑ऽसि लो॒के श्रि॒तम्। तेज॑सः प्रति॒ष्ठा। त्वयी॒दम॒न्तः। विश्व॑ं य॒क्षं विश्व॑ं भू॒तं विश्व॑ꣳ सुभू॒तम्। विश्व॑स्य भ॒र्तृ विश्व॑स्य जनयि॒तृ। तत्त्वोप॑दधे काम॒दुघ॒मक्षि॑तम्। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑ दे॒वतया॑ऽङ्गिर॒स्वद्ध्रु॒वा सी॑द॥२॥

तेजो॑ऽसि॒ तप॑सि श्रि॒तम्। स॒मु॒द्रस्य॑ प्रति॒ष्ठा। त्वयी॒दम॒न्तः। विश्व॑ं य॒क्षं विश्व॑ं भू॒तं विश्व॑ꣳ सुभू॒तम्। विश्व॑स्य भ॒र्तृ विश्व॑स्य जनयि॒तृ। तत्त्वोप॑दधे काम॒दुघ॒मक्षि॑तम्। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गिर॒स्वद्ध्रु॒वा सी॑द॥३॥

स॒मु॒द्रो॑ऽसि॒ तेज॑सि श्रि॒तः। अ॒पां प्र॑ति॒ष्ठा। त्वयी॒दम॒न्तः। विश्व॑ं य॒क्षं विश्व॑ं भू॒तं विश्व॑ꣳ सुभू॒तम्। विश्व॑स्य भ॒र्ता विश्व॑स्य जनयि॒ता। तं त्वोप॑दधे काम॒दुघ॒मक्षि॑तम्। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गिर॒स्वद्ध्रु॒वा सी॑द॥४॥

आपः॑ स्थ समु॒द्रे श्रि॒ताः। पृ॒थि॒व्याः प्र॑ति॒ष्ठा यु॒ष्मासु॑। इ॒दम॒न्तः। विश्व॑ं य॒क्षं विश्व॑ं

भूतं विश्वꣳ सुभूतम्। विश्वस्य भर्त्र्यो विश्वस्य जनयित्र्यः। ता व उपदधे कामदुघा अक्षिताः। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥५॥

पृथिव्यस्यप्सु श्रिता। अग्नेः प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वꣳ सुभूतम्। विश्वस्य भर्त्री विश्वस्य जनयित्री। तां त्वोपदधे कामदुघामक्षिताम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥६॥

अग्निरसि पृथिव्याꣳ श्रितः। अन्तरिक्षस्य प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वꣳ सुभूतम्। विश्वस्य भर्ता विश्वस्य जनयिता। तं त्वोपदधे कामदुघमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥७॥

अन्तरिक्षमस्यग्नौ श्रितम्। वायोः प्रतिष्ठा। त्वयीदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वꣳ सुभूतम्। विश्वस्य भर्तृ विश्वस्य जनयितृ। तत्त्वोपदधे कामदुघमक्षितम्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥८॥

वा॒युर॑स्य॒न्तरि॑क्षे श्रि॒तः। दि॒वः प्र॑ति॒ष्ठा। त्वयी॒दम॒न्तः। विश्वं॑ य॒क्षं विश्वं॑ भू॒तं विश्व॑ꣳ सुभू॒तम्। विश्व॑स्य भ॒र्ता विश्व॑स्य जनयि॒ता। तं त्वोप॑दधे काम॒दुघ॒मक्षि॑तम्। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गिर॒स्वद्ध्रु॒वा सी॑द॥९॥

द्यौर॑सि वा॒यौ श्रि॒ता। आ॒दि॒त्यस्य॑ प्रति॒ष्ठा। त्वयी॒दम॒न्तः। विश्वं॑ य॒क्षं विश्वं॑ भू॒तं विश्व॑ꣳ सुभू॒तम्। विश्व॑स्य भ॒र्त्री विश्व॑स्य जनयि॒त्री। तां त्वोप॑दधे काम॒दुघा॒मक्षि॑ताम्। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गिर॒स्वद्ध्रु॒वा सी॑द॥१०॥

आ॒दि॒त्यो॑ऽसि दि॒वि श्रि॒तः। च॒न्द्रम॑सः प्रति॒ष्ठा। त्वयी॒दम॒न्तः। विश्वं॑ य॒क्षं विश्वं॑ भू॒तं विश्व॑ꣳ सुभू॒तम्। विश्व॑स्य भ॒र्ता विश्व॑स्य जनयि॒ता। तं त्वोप॑दधे काम॒दुघ॒मक्षि॑तम्। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गिर॒स्वद्ध्रु॒वा सी॑द॥११॥

च॒न्द्रमा॑ अस्यादि॒त्ये श्रि॒तः। नक्ष॑त्राणां प्रति॒ष्ठा। त्वयी॒दम॒न्तः। विश्वं॑ य॒क्षं विश्वं॑ भू॒तं विश्व॑ꣳ सुभू॒तम्। विश्व॑स्य भ॒र्ता विश्व॑स्य जनयि॒ता। तं त्वोप॑दधे

काम॒दुघ॒मक्षि॑तम्। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गिर॒स्वद्ध्रु॒वा सी॑द॥१२॥

नक्ष॑त्राणि स्थ च॒न्द्रम॑सि श्रि॒तानि॑। स॒व॒त्स॒रस्य॑ प्रति॒ष्ठा यु॒ष्मासु॑। इ॒दम॒न्तः। विश्व॑ं य॒क्षं विश्व॑ं भू॒तं विश्व॑ꣳ सुभू॒तम्। विश्व॑स्य भ॒र्तॄणि॒ विश्व॑स्य जनयि॒तॄणि॑। तानि॑ व॒ उप॑दधे काम॒दुघा॒न्यक्षि॑तानि। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गिर॒स्वद्ध्रु॒वा सी॑द॥१३॥

स॒व॒त्स॒रो॑ऽसि॒ नक्ष॑त्रेषु श्रि॒तः। ऋ॒तू॒नां प्र॑ति॒ष्ठा। त्वयी॒दम॒न्तः। विश्व॑ं य॒क्षं विश्व॑ं भू॒तं विश्व॑ꣳ सुभू॒तम्। विश्व॑स्य भ॒र्ता विश्व॑स्य जनयि॒ता। तं त्वोप॑दधे काम॒दुघ॒मक्षि॑तम्। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गिर॒स्वद्ध्रु॒वा सी॑द॥१४॥

ऋ॒तवः॑ स्थ संवत्स॒रे श्रि॒ताः। मासा॑नां प्रति॒ष्ठा यु॒ष्मासु॑। इ॒दम॒न्तः। विश्व॑ं य॒क्षं विश्व॑ं भू॒तं विश्व॑ꣳ सुभू॒तम्। विश्व॑स्य भ॒र्तारो॒ विश्व॑स्य जनयि॒तारः॑। तान् व॒ उप॑दधे काम॒दुघा॒नक्षि॑तान्। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गिर॒स्वद्ध्रु॒वा सी॑द॥१५॥

मासाँः स्थर्तषु श्रिताः। अर्धमासानाँ प्रतिष्ठा युष्मासु। इदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वꣳ सुभूतम्। विश्वस्य भर्तारो विश्वस्य जनयितारः। तान् व उपदधे कामदुघानक्षितान्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥१६॥

अर्धमासाः स्थ मासु श्रिताः। अहोरात्रयोः प्रतिष्ठा युष्मासु। इदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वꣳ सुभूतम्। विश्वस्य भर्तारो विश्वस्य जनयितारः। तान् व उपदधे कामदुघानक्षितान्। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥१७॥

अहोरात्रे स्थोऽर्धमासेषु श्रिते। भूतस्य प्रतिष्ठे भव्यस्य प्रतिष्ठे। युवयोरिदमन्तः। विश्वं यक्षं विश्वं भूतं विश्वꣳ सुभूतम्। विश्वस्य भर्त्र्यौ विश्वस्य जनयित्र्यौ। ते वामुपदधे कामदुघे अक्षिते। प्रजापतिस्त्वा सादयतु। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥१८॥

पौर्णमास्यष्टकाऽमावास्याँ। अन्नादाः स्थान्नदुघो युष्मासु। इदमन्तः। विश्वं

य॒क्षं विश्वं॑ भू॒तं विश्वꣳ॑ सुभू॒तम्। विश्व॑स्य भ॒र्त्र्यो॑ विश्व॑स्य जनयि॒त्र्यः॑। ता व॒ उप॑दधे काम॒दुघा॒ अक्षि॑ताः। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गिर॒स्वद्ध्रु॒वा सी॑द॥१९॥

राड॑सि बृह॒ती श्रीर॒सीन्द्र॑पत्नी॒ धर्म॑पत्नी। विश्वं॑ भू॒तमनु॒प्रभू॑ता। त्वयी॒दम॒न्तः। विश्वं॑ य॒क्षं विश्वं॑ भू॒तं विश्वꣳ॑ सुभू॒तम्। विश्व॑स्य भ॒र्त्री विश्व॑स्य जनयि॒त्री। तां त्वोप॑दधे काम॒दुघा॒मक्षि॑ताम्। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गिर॒स्वद्ध्रु॒वा सी॑द॥२०॥

ओजो॑ऽसि॒ सहो॑ऽसि। बल॑मसि॒ भ्राजो॑ऽसि। दे॒वानां॒ धामा॒मृतम्॑। अम॑र्त्यस्तपो॒जाः। त्वयी॒दम॒न्तः। विश्वं॑ य॒क्षं विश्वं॑ भू॒तं विश्वꣳ॑ सुभू॒तम्। विश्व॑स्य भ॒र्ता विश्व॑स्य जनयि॒ता। तं त्वोप॑दधे काम॒दुघ॒मक्षि॑तम्। प्र॒जाप॑तिस्त्वा सादयतु। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गिर॒स्वद्ध्रु॒वा सी॑द॥२१॥

[१]

त्वम॑ग्ने रु॒द्रो असु॑रो म॒हो दि॒वः। त्व꣣ शर्धो॒ मारु॑तं पृ॒क्ष ई॑शिषे। त्वं वातै॑ररु॒णैर्या॑सि शङ्ग॒यः। त्वं पू॒षा वि॑ध॒तः पा॑सि॒ नु त्मना॑। देवा॑ दे॒वेषु॑ श्रयध्वम्। प्रथ॑मा द्वि॒तीये॑षु श्रयध्वम्। द्वितो॑यास्तृ॒तीये॑षु श्रयध्वम्। तृतो॑याश्चतु॒र्थेषु॑ श्रयध्वम्। च॒तु॒र्थाः प॑ञ्च॒मेषु॑ श्रयध्वम्। प॒ञ्च॒माः ष॒ष्ठेषु॑ श्रयध्वम्॥२२॥

ष॒ष्ठाः स॑प्त॒मेषु॑ श्रयध्वम्। स॒प्त॒मा अ॑ष्ट॒मेषु॑ श्रयध्वम्। अ॒ष्ट॒मा न॑व॒मेषु॑ श्रयध्वम्। न॒व॒मा द॑श॒मेषु॑ श्रयध्वम्। द॒श॒मा ए॑काद॒शेषु॑ श्रयध्वम्। ए॒का॒द॒शा द्वा॑द॒शेषु॑ श्रयध्वम्। द्वा॒द॒शास्त्र॑योद॒शेषु॑ श्रयध्वम्। त्र॒यो॒द॒शाश्च॑तुर्द॒शेषु॑ श्रयध्वम्। च॒तु॒र्द॒शाः प॑ञ्चद॒शेषु॑ श्रयध्वम्। प॒ञ्च॒द॒शाः षो॑ड॒शेषु॑ श्रयध्वम्॥२३॥

षो॒ड॒शाः स॑प्तद॒शेषु॑ श्रयध्वम्। स॒प्त॒द॒शा अ॑ष्टाद॒शेषु॑ श्रयध्वम्। अ॒ष्टा॒द॒शा ए॑कान्नवि॒꣣शेषु॑ श्रयध्वम्। ए॒का॒न्न॒वि॒꣣शा वि॒꣣शेषु॑ श्रयध्वम्। वि॒꣣शा ए॑कवि॒꣣शेषु॑ श्रयध्वम्। ए॒क॒वि॒꣣शा द्वा॑वि॒꣣शेषु॑ श्रयध्वम्। द्वा॒वि॒꣣शास्त्र॑योवि॒꣣शेषु॑ श्रयध्वम्। त्र॒यो॒वि॒꣣शाश्च॑तुर्वि॒꣣शेषु॑ श्रयध्वम्। च॒तु॒र्वि॒꣣शाः प॑ञ्चवि॒꣣शेषु॑ श्रयध्वम्। प॒ञ्च॒वि॒꣣शाः

षड्वि॒ꣳशेषु॑ श्रयध्वम्॥२४॥

ष॒ड्वि॒ꣳशाः स॑प्तवि॒ꣳशेषु॑ श्रयध्वम्। स॒प्त॒वि॒ꣳशा अ॑ष्टावि॒ꣳशेषु॑ श्रयध्वम्। अ॒ष्टा॒वि॒ꣳशा ए॑कान्नत्रि॒ꣳशेषु॑ श्रयध्वम्। ए॒का॒न्न॒त्रि॒ꣳशास्त्रि॒ꣳशेषु॑ श्रयध्वम्। त्रि॒ꣳशा ए॑कत्रि॒ꣳशेषु॑ श्रयध्वम्। ए॒क॒त्रि॒ꣳशा द्वा॑त्रि॒ꣳशेषु॑ श्रयध्वम्। द्वा॒त्रि॒ꣳशास्त्र॑यस्त्रि॒ꣳ-शेषु॑ श्रयध्वम्। देवा॑स्त्रिरेकादशा॒स्त्रिस्त्र॑यस्त्रि॒ꣳशाः। उत्त॑रे भवत। उत्त॑रवर्त्मान॒ उत्त॑रसत्त्वानः। यत्का॑म इ॒दं जु॒होमि॑। तन्मे॒ समृ॑ध्यताम्। व॒यꣳ स्याम॒ पत॑यो रयी॒णाम्। भूर्भुवः॒ स्वः॑ स्वाहा॑॥२५॥

[२]

अग्ना॑विष्णू स॒जोष॑सा। इ॒मा व॑र्धन्तु वां॒ गिरः॑। द्यु॒म्नैर्वाजे॑भि॒रागत॑म्। राज्ञी॑ वि॒राज्ञी॑। स॒म्राज्ञी॑ स्व॒राज्ञी॑। अ॒र्चिः शो॒चिः। तपो॒ हरो॒ भाः। अ॒ग्निः सोमो॒ बृह॒स्पतिः॑। विश्वे॑ दे॒वा भुव॑नस्य गो॒पाः। ते सर्वे॑ स॒ङ्गत्य॑। इ॒दं मे॒ प्राव॑ता॒ वचः॑। व॒यꣳ स्याम॒ पत॑यो रयी॒णाम्। भूर्भुवः॒ स्वः॑ स्वाहा॑॥२६॥

[३]

अन्न॑प॒तेऽन्न॑स्य नो देहि। अ॒न॒मी॒वस्य॑ शु॒ष्मिण॑ः। प्र प्र॑दा॒तार॑ं तारिषः। ऊर्ज॑ं नो धेहि द्वि॒पदे॒ चतु॑ष्पदे। अग्ने॑ पृथिवीपते। सोम॑ वीरुधां पते। त्वष्टः॑ समिधां पते। विष्ण॑वाशानां पते। मित्र॑ सत्यानां पते। वरु॑ण धर्मणां पते॥२७॥

म॒रुतो॑ गणानां पतयः। रुद्र॑ पशूनां पते। इन्द्रौ॑जसां पते। बृह॑स्पते ब्रह्मणस्पते। आ रु॒चा रो॑चे॒ऽहꣳ स्व॒यम्। रु॒चा रु॑रुचे॒ रोच॑मानः। अ॒तीत्या॒दः स्व॑राभ॑रे॒ह। तस्मि॒न् योनौ॑ प्रज॒नौ प्रजा॑येय। व॒यꣳ स्या॑म॒ पत॑यो रयी॒णाम्। भूर्भुवः॒ स्वः॑ स्वाहा॑॥२८॥

[४]

स॒प्त ते॑ अग्ने स॒मिध॑ः स॒प्त जि॒ह्वाः। स॒प्तर्ष॑यः स॒प्त धाम॑ प्रि॒याणि॑। स॒प्त होत्रा॑ अनुवि॒द्वान्। स॒प्त योनी॒रापृ॑णस्वा घृ॒तेन॑। प्राची॒ दिक्। अ॒ग्निर्दे॒वता॑। अ॒ग्निꣳ स दि॒शां दे॒वं दे॒वता॑नामृच्छतु। यो मै॒तस्यै॑ दि॒शोऽभि॒दास॑ति। द॒क्षि॒णा दिक्। इन्द्रो॑ दे॒वता॑॥२९॥

इन्द्र॑ꣳ स दि॒शां दे॒वं दे॒वता॑नामृच्छतु। यो मै॒तस्यै॑ दि॒शोऽभि॒दास॑ति। प्र॒तीची॒ दिक्। सोमो॑ दे॒वता॑। सोम॑ꣳ स दि॒शां दे॒वं दे॒वता॑नामृच्छतु। यो मै॒तस्यै॑ दि॒शोऽभि॒दास॑ति। उदी॑ची॒ दिक्। मि॒त्रावरु॑णौ दे॒वता॑। मि॒त्रावरु॑णौ॒ स दि॒शां दे॒वौ दे॒वता॑नामृच्छतु। यो मै॒तस्यै॑ दि॒शोऽभि॒दास॑ति॥३०॥

ऊ॒र्ध्वा दिक्। बृह॒स्पति॑र्दे॒वता॑। बृह॒स्पति॑ꣳ स दि॒शां दे॒वं दे॒वता॑नामृच्छतु। यो मै॒तस्यै॑ दि॒शोऽभि॒दास॑ति। इ॒यं दिक्। अदि॑तिर्दे॒वता॑। अदि॑तिꣳ स दि॒शां दे॒वीं दे॒वता॑नामृच्छतु। यो मै॒तस्यै॑ दि॒शोऽभि॒दास॑ति। पुरु॑षो॒ दिक्। पुरु॑षो मे॒ कामा॒न्थ्समर्धयतु॥३१॥

अ॒न्धो जागृ॑विः प्राण। असा॒वेहि॑। ब॒धि॒र आ॑क्रन्दयितरपान। असा॒वेहि॑। उ॒षस॑मुषसमशीय। अ॒हमसो॒ ज्योति॑रशीय। अ॒हमसो॒ऽपो॑ऽशीय। व॒यꣳ स्या॑म॒ पत॑यो रयी॒णाम्। भूर्भुवः॒ स्वः॑ स्वाहा॑॥३२॥

[५]

यत्तेऽचि॑तं॒ यदु॑ चि॒तं ते॑ अग्ने। यत्त॑ ऊ॒नं यदु॒ तेऽति॑रिक्तम्। आ॒दि॒त्यास्त॒दङ्गि॑रसश्चिन्व विश्वे॑ ते दे॒वाश्चिति॒मापू॑रयन्तु। चि॒तश्चासि॒ सञ्चि॑तश्चास्यग्ने। ए॒तावा॒ꣳश्चासि॒ भूया॑ꣳश्चास्यग्ने। लो॒कं पृ॑ण च्छिद्रं पृ॑ण। अथो॑ सीद शि॒वा त्वम्। इ॒न्द्रा॒ग्नी त्वा॒ बृह॒स्पतिः॑। अ॒स्मिन् योना॑वसीषदन्॥३३॥

तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गिर॒स्वद्ध्रु॒वा सी॑द। ता अ॑स्य॒ सूद॑दोहसः। सोमꣳ॑ श्रीणन्ति॒ पृश्न॑यः। जन्म॑ दे॒वानां॒ विशः॑। त्रि॒ष्वा रो॑च॒ने दि॒वः। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गिर॒स्वद्ध्रु॒वा सी॑द। अग्ने॑ दे॒वाꣳ इ॒हाऽऽव॑ह। ज॒ज्ञा॒नो वृ॒क्तब॑र्हिषे। असि॒ होता॑ न॒ ईड्यः॑। अग॑न्म म॒हा मन॑सा॒ यवि॑ष्ठम्॥३४॥

यो दी॒दाय॒ समि॑द्ध॒ स्वे दु॑रो॒णे। चि॒त्रभा॑नू॒ रोद॑सी अ॒न्तरु॒र्वी। स्वा॑हुतं वि॒श्वतः॑ प्र॒त्यञ्चम्॑। मे॒धा॒का॒रं वि॒दथ॑स्य प्र॒साध॑नम्। अ॒ग्निꣳ होता॑रं परि॒भूत॑मं म॒तिम्। त्वाम॑र्भ॒स्य ह॒विषः॑ समा॒नमित्। त्वां म॒हो वृ॑णते॒ नरो॒ नान्यं त्वत्। म॒नु॒ष्वत्त्वा॒ निधी॑महि। म॒नु॒ष्वथ्समि॑धीमहि। अग्ने॑ मनु॒ष्वद॑ङ्गिरः॥३५॥

देवान्देवायते यजा। अग्निर्हि वाजिनं विशे। ददाति विश्वचर्षणिः। अग्नी राये स्वाभुवम्। स प्रीतो याति वार्यम्। इषꣳ स्तोतृभ्य आभर। पृष्टो दिवि पृष्टो अग्निः पृथिव्याम्। पृष्टो विश्वा ओषधीराविवेश। वैश्वानरः सहसा पृष्टो अग्निः। स नो दिवा स रिषः पातु नक्तम्॥३६॥

[६]

अयं वाव यः पवते। सोऽग्निर्नाचिकेतः। स यत्प्राङ् पवते। तदस्य शिरः। अथ यद्दक्षिणा। स दक्षिणः पक्षः। अथ यत्प्रत्यक्। तत्पुच्छम्। यदुदङ्ङ्। स उत्तरः पक्षः॥३७॥

अथ यथ्संवाति। तदस्य समञ्चनं च प्रसारणं च। अथो सम्पदेवास्य सा। सꣳ ह वा अस्मै स कामः पद्यते। यत्कामो यजते। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। यो ह वा अग्नेर्नाचिकेतस्याऽऽयतनं प्रतिष्ठां वेद। आयतनवान्भवति। गच्छति प्रतिष्ठाम्॥३८॥

हिरण्यं वा अग्नेर्नाचिकेतस्याऽऽयतनं प्रतिष्ठा। य एवं वेद। आयतनवान्भवति। गच्छति प्रतिष्ठाम्। यो ह वा अग्नेर्नाचिकेतस्य शरीरं वेद। सशरीर एव स्वर्गं लोकमेति। हिरण्यं वा अग्नेर्नाचिकेतस्य शरीरम्। य एवं वेद। सशरीर एव स्वर्गं लोकमेति। अथो यथा रुक्म उत्तप्तो भाय्यात्॥३९॥

एवमेव स तेजसा यशसा। अस्मिꣳश्च लोकेऽमुष्मिꣳश्च भाति। उरवो ह वै नामैते लोकाः। येऽवरेणाऽऽदित्यम्। अथ हैते वरीयाꣳसो लोकाः। ये परेणाऽऽदित्यम्। अन्तवन्तꣳ ह वा एष क्षय्यं लोकं जयति। योऽवरेणाऽऽदित्यम्। अथ हैषोऽनन्तमपारमक्षय्यं लोकं जयति। यः परेणाऽऽदित्यम्॥४०॥

अनन्तꣳ ह वा अपारमक्षय्यं लोकं जयति। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। अथो यथा रथे तिष्ठन्पक्षसी पर्यावर्तमाने प्रत्यपेक्षते। एवमहोरात्रे प्रत्यपेक्षते। नास्याहोरात्रे लोकमाप्रुतः। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद॥४१॥

[७]

उशन् ह वै वाजश्रवसः सर्ववेदसं ददौ। तस्य ह नचिकेता नाम पुत्र आस। तꣳ हꣳ कुमारꣳ सन्तम्। दक्षिणासु नीयमानासु श्रद्धाऽऽविवेश। स होवाच। तत कस्मै मां दास्यसीति। द्वितीयं तृतीयम्। तꣳ ह परीत उवाच। मृत्यवे त्वा ददामीति। तꣳ ह स्मोत्थितं वागभिवदति॥४२॥

गौतम कुमारमिति। स होवाच। परेहि मृत्योर्गृहान्। मृत्यवे वै त्वाऽदामिति। तं वै प्रवसन्तं गन्तासीति होवाच। तस्य स्म तिस्रो रात्रीरनाश्वान्गृहे वसतात्। स यदि त्वा पृच्छेत्। कुमार कति रात्रीरवाथ्सीरिति। तिस्र इति प्रतिब्रूतात्। किं प्रथमाꣳ रात्रिमाश्ना इति॥४३॥

प्रजां त इति। किं द्वितीयामिति। पशूꣳस्त इति। किं तृतीयामिति। साधुकृत्यां त इति। तं वै प्रवसन्तं जगाम। तस्य ह तिस्रो रात्रीरनाश्वान्गृह उवास। तमागत्य पप्रच्छ। कुमार कति रात्रीरवाथ्सीरिति। तिस्र इति प्रत्युवाच॥४४॥

किं प्र॑थ॒मा२ रात्रि॑माश्ना॒ इति॑। प्र॒जां त॒ इति॑। किं द्वि॒तीया॒मिति॑। प॒शूꣳस्त॒ इति॑। किं तृ॒तीया॒मिति॑। सा॒धु॒कृ॒त्यां त॒ इति॑। नम॑स्ते अस्तु भगव॒ इति॑ होवाच। वरं॑ वृणी॒ष्वेति॑। पि॒तर॑मे॒व जीव॑न्नया॒नीति॑। द्वि॒तीयं॑ वृणी॒ष्वेति॑॥४५॥

इ॒ष्टा॒पू॒र्तयो॒र्मेऽक्षि॑तिं ब्रू॒हीति॑ होवाच। तस्मै॑ हे॒तम॒ग्निं ना॑चिके॒तमु॑वाच। ततो॒ वै तस्यै॑ष्टापू॒र्ते ना क्षी॑येते। नास्यै॑ष्टापू॒र्ते क्षी॑येते। यो॑ऽग्निं ना॑चिके॒तं चि॑नु॒ते। य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑। तृ॒तीयं॑ वृणी॒ष्वेति॑। पु॒न॒र्मृ॒त्योर्मेऽप॑चितिं ब्रू॒हीति॑ होवाच। तस्मै॑ हे॒तम॒ग्निं ना॑चिके॒तमु॑वाच। ततो॒ वै सोऽप॑ पुनर्मृ॒त्युम॑जयत्॥४६॥

अप॑ पुनर्मृ॒त्युं ज॑यति। यो॑ऽग्निं ना॑चिके॒तं चि॑नु॒ते। य उ॑ चैनमे॒वं वेद॑। प्र॒जाप॑ति॒र्वै प्र॒जाका॑म॒स्तपो॑ऽतप्यत। स हि॑रण्य॒मुदा॑स्यत्। तद॒ग्नौ प्रास्य॑त्। तद॑स्मै॒ नाच्छ॑दयत्। तद्वि॒तीयं॒ प्रास्य॑त्। तद॑स्मै॒ नैवाच्छ॑दयत्। तत्तृ॒तीयं॒ प्रास्य॑त्॥४७॥

तद॑स्मै॒ नैवाच्छ॑दयत्। तदा॒त्मन्ने॒व हृ॑द॒य्यै॑ऽग्नौ वै॑श्वान॒रे प्रास्य॑त्। तद॑स्मा अच्छदयत्। तस्मा॒द्धिर॑ण्यं॒ कनि॑ष्ठं॒ धना॑नाम्। भु॒ञ्जत्प्रि॒यत॑मम्। हृ॒द॒य॒ज२ हि।

स वै तमेव नाविन्दत्। यस्मै तां दक्षिणामनैष्यत्। ताꣳ स्वायैव हस्तायै दक्षिणायानयत्। तां प्रत्यगृह्णात्॥४८॥

दक्षाय त्वा दक्षिणां प्रतिगृह्णामीति। सोऽदक्षत दक्षिणां प्रतिगृह्य। दक्षते ह वै दक्षिणां प्रतिगृह्य। य एवं वेद। एतद्ध स्म वै तद्विद्वाꣳसो वाजश्रवसा गोतमाः। अप्यनूदेश्यां दक्षिणां प्रतिगृह्णन्ति। उभयेन वयं दक्षिष्यामह एव दक्षिणां प्रतिगृह्येति। तेऽदक्षन्त दक्षिणां प्रतिगृह्य। दक्षते ह वै दक्षिणां प्रतिगृह्य। य एवं वेद। प्र हान्यं ब्लीनाति॥४९॥

[८]

तꣳ हैतमेके पशुबन्ध एवोत्तरवेद्यां चिन्वते। उत्तरवेदिसम्मित एषोऽग्निरिति वदन्तः। तन्न तथा कुर्यात्। एतमग्निं कामेन व्यर्धयेत्। स एनं कामेन व्यृद्धः। कामेन व्यर्धयेत्। सौम्ये वावैनमध्वरे चिन्वीत। यत्र वा भूयिष्ठा आहुतयो हूयेरन्। एतमग्निं कामेन समर्धयति। स एनं कामेन समृद्धः॥५०॥

कामेन समर्धयति। अथ हैनं पुरर्षयः। उत्तरवेद्यामेव सत्रियमचिन्वत। ततो वै तेऽविन्दन्त प्रजाम्। अभि स्वर्गं लोकमजयन्। विन्दत एव प्रजाम्। अभि स्वर्गं लोकं जयति। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। अथ हैनं वायुर्ऋद्धिकामः॥५१॥

यथान्युप्तमेवोपदधे। ततो वै स एतामृद्धिमार्ध्नोत्। यामिदं वायुर्ऋद्धः। एतामृद्धिमृध्नोति। यामिदं वायुर्ऋद्धः। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। अथ हैनं गोबलो वार्ष्णः पशुकामः। पाङ्क्तमेव चिक्ये। पञ्च पुरस्तात्॥५२॥

पञ्च दक्षिणतः। पञ्च पश्चात्। पञ्चोत्तरतः। एका मध्ये। ततो वै स सहस्रं पशून्प्राप्नोत्। प्र सहस्रं पशूनाप्नोति। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। अथ हैनं प्रजापतिर्ज्यैष्ठ्यकामो यशस्कामः प्रजनकामः। त्रिवृतमेव चिक्ये॥५३॥

सप्त पुरस्तात्। तिस्रो दक्षिणतः। सप्त पश्चात्। तिस्र उत्तरतः। एका मध्ये। ततो वै स प्र यशो ज्यैष्ठ्यमाप्नोत्। एतां प्रजातिं प्राजायत। यामिदं प्रजाः प्रजायन्ते।

त्रिवृद्वै ज्यैष्ठ्यम्। माता पिता पुत्रः॥५४॥

त्रिवृत्प्रजनंनम्। उपस्थो योनिर्मध्यमा। प्र यशो ज्यैष्ठ्यमाप्नोति। एतां प्रजातिं प्रजायते। यामिदं प्रजाः प्रजायन्ते। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। अथ हैनमिन्द्रो ज्यैष्ठ्यकामः। ऊर्ध्वा एवोपदधे। ततो वै स ज्यैष्ठ्यमगच्छत्॥५५॥

ज्यैष्ठ्यं गच्छति। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। अथ हैनमसावादित्यः स्वर्गकामः। प्राचीरेवोपदधे। ततो वै सोऽभि स्वर्गं लोकमजयत्। अभि स्वर्गं लोकं जयति। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। स यदीच्छेत्॥५६॥

तेजस्वी यशस्वी ब्रह्मवर्चसी स्यामिति। प्राङाहोतुर्धिष्ण्यादुत्सर्पेत्। येयं प्रागाद्यशस्वती। सा मा प्रोर्णोतु। तेजसा यशसा ब्रह्मवर्चसेनेति। तेजस्व्येव यशस्वी ब्रह्मवर्चसी भवति। अथ यदीच्छेत्। भूयिष्ठं मे श्रद्दधीरन्। भूयिष्ठा दक्षिणा नयेयुरिति। दक्षिणासु नीयमानासु प्राच्येहि प्राच्येहीति प्राचीं जुषाणा

वेत्वाऽऽज्यस्य स्वाहेति स्रुवेणोपहत्याऽऽहवनीये जुहुयात्॥५७॥

भूयिष्ठमेवास्मै श्रद्दधते। भूयिष्ठा दक्षिणा नयन्ति। पुरीषमुपधाय। चितिक्लृप्तिभिरभिमृश्य। अग्निं प्रणीयोपसमाधाय। चतस्र एता आहुतीर्जुहोति। त्वमग्ने रुद्र इति शतरुद्रीयस्य रूपम्। अग्नाविष्णू इति वसोर्धारायाः। अन्नपत इत्यन्नहोमः। सप्त ते अग्ने समिधः सप्त जिह्वा इति विश्वप्रीः॥५८॥

[९]

यां प्रथमामिष्टकामुपदधाति। इमं तया लोकमभिजयति। अथो या अस्मिँल्लोके देवताः। तासाꣳ सायुज्यꣳ सलोकतामाप्नोति। यां द्वितीयामुपदधाति। अन्तरिक्षलोकं तयाऽभिजयति। अथो या अन्तरिक्षलोके देवताः। तासाꣳ सायुज्यꣳ सलोकतामाप्नोति। यां तृतीयामुपदधाति। अमुं तया लोकमभिजयति॥५९॥

अथो या अमुष्मिँल्लोके देवताः। तासाꣳ सायुज्यꣳ सलोकतामाप्नोति। अथो

या अमूरितरा अष्टादश। य एवामी उरवश्च वरीयाꣳसश्च लोकाः। तानेव ताभिरभिजयति॥ कामचारो ह वा अस्योरुषु च वरीयःसु च लोकेषु भवति। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। संवथ्सरो वा अग्निर्नाचिकेतः। तस्य वसन्तः शिरः॥६०॥

ग्रीष्मो दक्षिणः पक्षः। वर्षा उत्तरः। शरत्पुच्छम्। मासाः कर्मकाराः। अहोरात्रे शतरुद्रीयम्। पर्जन्यो वसोर्धाराः। यथा वै पर्जन्यः सुवृष्टं वृष्ट्वा। प्रजाभ्यः सर्वान्कामान्थ्सम्पूरयति। एवमेव स तस्य सर्वान्कामान्थ्सम्पूरयति। योऽग्निं नाचिकेतं चिनुते॥६१॥

य उ चैनमेवं वेद। संवथ्सरो वा अग्निर्नाचिकेतः। तस्य वसन्तः शिरः। ग्रीष्मो दक्षिणः पक्षः। वर्षाः पुच्छम्। शरदुत्तरः पक्षः। हेमन्तो मध्यम्। पूर्वपक्षाश्चितयः। अपरपक्षाः पुरीषम्। अहोरात्राणीष्टकाः। एष वाव सोऽग्निरग्निमयः पुनर्णवः। अग्निमयो ह वै पुनर्णवो भूत्वा। स्वर्गं लोकमेति। आदित्यस्य सायुज्यम्। योऽग्निं

नाचिकेतं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद॥६२॥

[१०]

॥इति कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तितरीय काठके द्वितीयः प्रश्नः समाप्तः॥२॥

॥तृतीयः प्रश्नः॥

तुभ्यं ता अङ्गिरस्तमाऽश्याम तं काममग्ने। आशानां त्वा विश्वा आशाः। अनु नोऽद्यानुमतिरन्विदनुमते त्वम्। कामो भूतस्य कामस्तदग्रे। ब्रह्म जज्ञानं पिता विराजाम्। यज्ञो रायोऽयं यज्ञः। आपो भद्रा आदित्पश्यामि। तुभ्यं भरन्ति यो देह्यः। पूर्वं देवा अपरेण प्राणापानौ। हव्यवाहꣳ स्विष्टम्॥१॥

[१]

देवेभ्यो वै स्वर्गो लोकस्तिरोऽभवत्। ते प्रजापतिमब्रुवन्। प्रजापते स्वर्गो वै नो लोकस्तिरोऽभूत्। तमन्विच्छेति। तं यज्ञक्रतुभिरन्वैच्छत्।

तं यज्ञक्रतुभिर्नान्वविन्दत्। तमिष्टिभिरन्वैच्छत्। तमिष्टिभिरन्वविन्दत्। तदिष्टीनामिष्टित्वम्। एष्टयो ह वै नाम। ता इष्टय इत्याचक्षते परोक्षेण। परोक्षप्रिया इव हि देवाः॥२॥

तमाशाऽब्रवीत्। प्रजापत आशया वै श्राम्यसि। अहमु वा आशाऽस्मि। मां नु यजस्व। अथ ते सत्याऽऽशा भविष्यति। अनु स्वर्गं लोकं वेथ्स्यसीति। स एतमग्नये कामाय पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपत्। आशायै चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य सत्याऽऽशाऽभवत्। अनु स्वर्गं लोकमविन्दत्। सत्या ह वा अस्याऽऽशा भवति। अनु स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये कामाय स्वाहाऽऽशायै स्वाहा। अनुमत्यै स्वाहा प्रजापतये स्वाहा। स्वर्गाय लोकाय स्वाहाऽग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति॥३॥

तं कामोऽब्रवीत्। प्रजापते कामेन वै श्राम्यसि। अहमु वै कामोऽस्मि। मां नु यजस्व। अथ ते सत्यः कामो भविष्यति। अनु स्वर्गं लोकं वेथ्स्यसीति। स एतमग्नये कामाय पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपत्। कामाय चरुम्। अनुमत्यै

च॒रुम्। तत॒ो वै तस्य॑ स॒त्यः कामो॑ऽभवत्। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कम॑विन्दत्। स॒त्यो ह॒ वा अ॑स्य॒ कामो॑ भवति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वि॑न्दति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। अ॒ग्नये॒ कामा॑य॒ स्वाहा॒ कामा॑य॒ स्वाहा॑। अनु॑मत्यै॒ स्वाहा॑ प्र॒जाप॑तये॒ स्वाहा॑। स्व॒र्गाय॑ लो॒काय॒ स्वाहा॒ऽग्नये॑ स्विष्ट॒कृते॒ स्वाहेति॑॥४॥

तं ब्रह्मा॑ऽब्रवीत्। प्रजा॑पते॒ ब्रह्म॑णा॒ वै श्रा॑म्यसि। अ॒हमु॒ वै ब्रह्मा॑ऽस्मि। मां नु यज॑स्व। अथ॑ ते ब्रह्म॒ण्वान् य॒ज्ञो भ॑विष्यति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वे॒थ्स्यसीति॑। स ए॒तम॒ग्नये॒ कामा॑य पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पालं॒ निर॑वपत्। ब्रह्म॑णे च॒रुम्। अनु॑मत्यै च॒रुम्। तत॒ो वै तस्य॑ ब्रह्म॒ण्वान् य॒ज्ञो॑ऽभवत्। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कम॑विन्दत्। ब्र॒ह्म॒ण्वान् ह॒ वा अ॑स्य य॒ज्ञो भ॑वति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वि॑न्दति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। अ॒ग्नये॒ कामा॑य॒ स्वाहा॒ ब्रह्म॑णे॒ स्वाहा॑। अनु॑मत्यै॒ स्वाहा॑ प्र॒जाप॑तये॒ स्वाहा॑। स्व॒र्गाय॑ लो॒काय॒ स्वाहा॒ऽग्नये॑ स्विष्ट॒कृते॒ स्वाहेति॑॥५॥

तं य॒ज्ञो॑ऽब्रवीत्। प्रजा॑पते य॒ज्ञेन॒ वै श्रा॑म्यसि। अ॒हमु॒ वै य॒ज्ञो॑ऽस्मि। मां नु य॑जस्व। अथ॑ ते स॒त्यो य॒ज्ञो भ॑विष्यति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वे॒थ्स्यसीति॑। स

एतमग्नये कामाय पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपत्। यज्ञाय चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य सत्यो यज्ञोऽभवत्। अनु स्वर्गं लोकमविन्दत्। सत्यो ह वा अस्य यज्ञो भवति। अनु स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये कामाय स्वाहा यज्ञाय स्वाहा। अनुमत्यै स्वाहा प्रजापतये स्वाहा। स्वर्गाय लोकाय स्वाहाऽग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति॥६॥

तमापोऽब्रुवन्। प्रजापतेऽफ्सु वै सर्वे कामाः श्रिताः। वयमु वा आपः स्मः। अस्मान्नु यजस्व। अथ त्वयि सर्वे कामाः श्रयिष्यन्ते। अनु स्वर्गं लोकं वेथस्यसीति। स एतमग्नये कामाय पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपत्। अद्भ्यश्चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्मिन्थ्सर्वे कामा अश्रयन्त। अनु स्वर्गं लोकमविन्दत्। सर्वे ह वा अस्मिन्कामाः श्रयन्ते। अनु स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये कामाय स्वाहाऽद्भ्यः स्वाहा। अनुमत्यै स्वाहा प्रजापतये स्वाहा। स्वर्गाय लोकाय स्वाहाऽग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति॥७॥

तम॒ग्निर्ब॑लि॒मानब्रवीत्। प्रजा॑पते॒ऽग्नये॒ वै ब॑लि॒मते॒ सर्वा॑णि भू॒तानि॑ ब॒लिꣳ ह॑रन्ति। अ॒हमु॒ वा अ॒ग्निर्ब॑लि॒मानस्मि। मां नु य॑जस्व। अथ॑ ते॒ सर्वा॑णि भू॒तानि॑ ब॒लिꣳ ह॑रिष्यन्ति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वे॒थ्स्यसीति॑। स ए॒तम॒ग्नये॒ काम॑ाय पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पालं॒ निर॑वपत्। अ॒ग्नये॑ बलि॒मते॑ च॒रुम्। अनु॑मत्यै च॒रुम्। ततो॒ वै तस्मै॒ सर्वा॑णि भू॒तानि॑ ब॒लिम॑हरन्। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कम॑विन्दत्। सर्वा॑णि ह॒ वा अ॑स्मै भू॒तानि॑ ब॒लिꣳ ह॑रन्ति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वि॑न्दति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। अ॒ग्नये॒ काम॑ाय॒ स्वाहा॒ऽग्नये॑ बलि॒मते॒ स्वाहा॑। अनु॑मत्यै॒ स्वाहा॑ प्र॒जाप॑तये॒ स्वाहा॑। स्व॒र्गाय॑ लो॒काय॒ स्वाहा॒ऽग्नये॑ स्विष्ट॒कृते॒ स्वाहेति॑॥८॥

तमनु॑वित्तिरब्रवीत्। प्रजा॑पते स्व॒र्गं वै लो॒कमनु॑विविथ्ससि। अ॒हमु॒ वा अनु॑वित्तिरस्मि। मां नु य॑जस्व। अथ॑ ते स॒त्याऽनु॑वित्तिर्भविष्यति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वे॒थ्स्यसीति॑। स ए॒तम॒ग्नये॒ काम॑ाय पुरो॒डाश॑म॒ष्टाक॑पालं॒ निर॑वपत्।

अनु॑वित्त्यै च॒रुम्। अनु॑मत्यै च॒रुम्। ततो॒ वै तस्य॑ स॒त्याऽनु॑वित्तिरभवत्। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कम॑विन्दत्। स॒त्या ह॒ वा अ॒स्यानु॑वित्तिर्भवति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वि॑न्दति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। अ॒ग्नये॒ कामा॑य॒ स्वाहाऽनु॑वित्त्यै॒ स्वाहा॑। अनु॑मत्यै॒ स्वाहा॑ प्र॒जाप॑तये॒ स्वाहा॑। स्व॒र्गाय॑ लो॒काय॒ स्वाहा॒ऽग्नये॑ स्विष्ट॒कृते॒ स्वाहेति॑॥९॥

ता वा ए॒ताः स॒प्त स्व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॒ द्वारः॑। दि॒वःश्ये॑न॒योऽनु॑वित्तयो॒ नाम॑। आशा॑ प्रथ॒मा꣣ रक्ष॑ति। कामो॑ द्वि॒तीया॑म्। ब्रह्म॑ तृ॒तीया॑म्। य॒ज्ञश्च॑तु॒र्थीम्। आपः॑ पञ्च॒मीम्। अ॒ग्निर्ब॑लि॒मान्ष॒ष्ठीम्। अनु॑वित्तिः सप्त॒मीम्। अनु॑ ह॒ वै स्व॒र्गं लो॒कं वि॑न्दति। का॒म॒चारो॑ऽस्य स्व॒र्गे लो॒के भ॑वति। य ए॒ताभि॒रिष्टि॑भि॒र्यज॑ते। य उ॑ चैना ए॒वं वेद॑। तास्व॑न्वि॒ष्टि। प॒ष्ठौ॒ही॒व॒रां द॑द्यात्क॒ꣳसं च॑। स्त्रियै॑ चाऽऽभा॒रꣳ समृ॑द्ध्यै॥१०॥

[२]

तप॑सा दे॒वा दे॒वता॒मग्र॑ आयन्। तप॒सर्ष॑यः॒ स्व॑रन्व॑विन्दन्। तप॑सा

स॒पत्ना॒न्प्रणु॑दा॒मारा॑तीः। येने॒दं विश्वं॒ परि॑भूतं॒ यदस्ति॑। प्र॒थ॒म॒जं दे॒वꣳ ह॒विषा॑ विधेम। स्व॒य॒म्भु ब्रह्म॑ पर॒मं तपो॒ यत्। स ए॒व पु॒त्रः स पि॒ता स मा॒ता। तपो॑ ह य॒क्षं प्र॑थ॒मꣳ सम्ब॑भूव। श्र॒द्धया दे॑वो देव॒त्वम॑श्नुते। श्र॒द्धा प्र॑ति॒ष्ठा लो॒कस्य॑ दे॒वी॥११॥

सा नो॑ जुषा॒णोप॑ य॒ज्ञमागा॑त्। काम॑वथ्सा॒ऽमृतं॒ दुहा॑ना। श्र॒द्धा दे॒वी प्र॑थम॒जा ऋ॒तस्य॑। विश्व॑स्य भ॒र्त्री जग॑तः प्रति॒ष्ठा। ताꣳ श्र॒द्धाꣳ ह॒विषा॑ यजामहे। सा नो॑ लो॒कम॒मृतं॑ दधातु। ईशा॑ना दे॒वी भुव॑न॒स्याधि॑पत्नी। आगा॑थ्स॒त्यꣳ ह॒विरि॒दं जु॑षा॒णम्। यस्मा॑द्दे॒वा ज॑ज्ञिरे॒ भुव॑नं च॒ विश्वे॑। तस्मै॑ विधेम ह॒विषा॑ घृ॒तेन॑॥१२॥

यथा॑ दे॒वैः स॑ध॒माद॑ मदेम। यस्य॑ प्रति॒ष्ठोर्व॑न्तरि॑क्षम्। यस्मा॑द्दे॒वा ज॑ज्ञिरे॒ भुव॑नं च॒ सर्वे॑। तथ्स॒त्यमर्च॒दुप॑ य॒ज्ञं न॒ आगा॑त्। ब्रह्माऽऽहु॑ती॒रुप॒मोद॑मानम्। मन॑सो॒ वशे॒ सर्व॑मि॒दं ब॑भूव। नान्यस्य॒ मनो॒ वश॒मन्वि॑याय। भी॒ष्मो हि दे॒वः सह॑सः॒ सही॑यान्। स नो॑ जुषा॒ण उप॑ य॒ज्ञमागा॑त्। आकू॑तीना॒मधि॑पतिं॒ चेत॑सां च॥१३॥

स॒ङ्कल्पजू॑तिं दे॒वं वि॑प॒श्चिम्। मनो॒ राजा॑नमि॒ह व॒र्धय॑न्तः। उ॒प॒हू॒वेऽस्य सुम॒तौ स्या॑म। चर॑णं प॒वित्रं॒ वित॑तं पुरा॒णम्। येन॑ पू॒तस्तर॑ति दुष्कृ॒तानि॑। तेन॑ प॒वित्रे॑ण शु॒द्धेन॑ पू॒ताः। अति॑ पा॒प्मान॒मरा॑तिं तरेम। लो॒कस्य॒ द्वार॑मर्चि॒मत्प॒वित्रम्॑। ज्योति॑ष्म॒द्भ्राज॑मानं॒ मह॑स्वत्। अ॒मृत॑स्य॒ धारा॑ बहु॒धा दोह॑मानम्। चर॑णं नो लो॒के सुधि॑तां दधातु। अ॒ग्निर्मू॒र्धा भुव॑ः। अनु॑ नो॒ऽद्यानु॑मति॒रन्विद॑नुमते॒ त्वम्। ह॒व्य॒वाह॒ꣳ स्वि॑ष्टम्॥१४॥

[३]

दे॒वेभ्यो॒ वै स्व॒र्गो लो॒कस्ति॒रो॑ऽभवत्। ते प्र॒जाप॑तिमब्रुवन्। प्रजा॑पते स्व॒र्गो वै नो॑ लो॒कस्ति॒रो॑ऽभूत्। तमन्वि॒च्छेति॑। तं य॑ज्ञक्र॒तुभि॒रन्वै॑च्छत्। तं य॑ज्ञक्र॒तुभि॒र्नान्व॑विन्दत्। तमिष्टिभि॒रन्वै॑च्छत्। तमिष्टि॑भि॒रन्व॑विन्दत्। तदिष्टी॑नामिष्टि॒त्वम्। एष्ट॑यो ह॒ वै नाम॑। ता इष्ट॑य॒ इत्याच॑क्षते प॒रोक्षे॑ण। प॒रोक्ष॑प्रिया इव॒ हि दे॒वाः॥१५॥

तं तपो॑ऽब्रवीत्। प्रजा॑पते॒ तप॑सा॒ वै श्रा॑म्यसि। अ॒हमु॒ वै तपो॑ऽस्मि। मां नु

यजस्व। अथ ते सत्यं तपो भविष्यति। अनु स्वर्गं लोकं वेथ्स्यसीति। स एतमाग्नेयमष्टाकपालं निरवपत्। तपसे चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य सत्यं तपोऽभवत्। अनु स्वर्गं लोकमविन्दत्। सत्यꣳ ह वा अस्य तपो भवति। अनु स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये स्वाहा तपसे स्वाहा। अनुमत्यै स्वाहा प्रजापतये स्वाहा। स्वर्गाय लोकाय स्वाहाऽग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति॥१६॥

तꣳ श्रद्धाऽब्रवीत्। प्रजापते श्रद्धया वै श्राम्यसि। अहमु वै श्रद्धाऽस्मि। मां नु यजस्व। अथ ते सत्या श्रद्धा भविष्यति। अनु स्वर्गं लोकं वेथ्स्यसीति। स एतमाग्नेयमष्टाकपालं निरवपत्। श्रद्धायै चरुम्। अनुमत्यै चरुम्। ततो वै तस्य सत्या श्रद्धाऽभवत्। अनु स्वर्गं लोकमविन्दत्। सत्या ह वा अस्य श्रद्धा भवति। अनु स्वर्गं लोकं विन्दति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अग्नये स्वाहा श्रद्धायै स्वाहा। अनुमत्यै स्वाहा प्रजापतये स्वाहा। स्वर्गाय लोकाय स्वाहाऽग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति॥१७॥

तꣳ स॒त्यम॑ब्रवीत्। प्रजा॑पते स॒त्येन॒ वै श्राँ॑म्यसि। अ॒हमु॒ वै स॒त्यम॑स्मि। मां नु य॑जस्व। अथ॑ ते स॒त्यꣳ स॒त्यं भ॑विष्यति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वे॒थ्स्यसीति॑। स ए॒तमाँ॑ग्नेय॒मष्टाक॑पालं॒ निर॑वपत्। स॒त्याय॑ च॒रुम्। अनु॑मत्यै च॒रुम्। ततो॒ वै तस्य॑ स॒त्यꣳ स॒त्यम॑भवत्। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कम॑विन्दत्। सत्यꣳ ह॒ वा अ॑स्य स॒त्यं भ॑वति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वि॑न्दति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। अ॒ग्नये॒ स्वाहा॑ स॒त्याय॒ स्वाहा॑। अनु॑मत्यै॒ स्वाहा॑ प्र॒जाप॑तये॒ स्वाहा॑। स्व॒र्गाय॑ लो॒काय॒ स्वाहा॒ऽग्नये॑ स्विष्ट॒कृते॒ स्वाहेति॑॥१८॥

तं मनो॑ऽब्रवीत्। प्रजा॑पते॒ मन॑सा॒ वै श्राँ॑म्यसि। अ॒हमु॒ वै मनो॑ऽस्मि। मां नु य॑जस्व। अथ॑ ते स॒त्यं मनो॑ भविष्यति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वे॒थ्स्यसीति॑। स ए॒तमाँ॑ग्नेय॒मष्टाक॑पालं॒ निर॑वपत्। मन॑से च॒रुम्। अनु॑मत्यै च॒रुम्। ततो॒ वै तस्य॑ स॒त्यं मनो॑ऽभवत्। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कम॑विन्दत्। स॒त्यꣳ ह॒ वा अ॑स्य॒ मनो॑ भवति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वि॑न्दति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। अ॒ग्नये॒ स्वाहा॒ मन॑से॒ स्वाहा॑। अनु॑मत्यै॒ स्वाहा॑ प्र॒जाप॑तये॒ स्वाहा॑। स्व॒र्गाय॑

लो॒काय॒ स्वाहा॒ऽग्नये॑ स्विष्ट॒कृते॒ स्वाहेति॑॥१९॥

तं चर॑णमब्रवीत्। प्रजा॑पते॒ चर॑णेन॒ वै श्रा॑म्यसि। अ॒हमु॒ वै चर॑णमस्मि। मां नु य॑जस्व। अथ॑ ते स॒त्यं चर॑णं भविष्यति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वे॒थ्स्यसीति॑। स ए॒तमा॑ग्नेयम॒ष्टाक॑पालं॒ निर॑वपत्। चर॑णाय च॒रुम्। अनु॑मत्यै च॒रुम्। ततो॒ वै तस्य॑ स॒त्यं चर॑णमभवत्। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कम॑विन्दत्। स॒त्यꣳ ह॒ वा अ॑स्य॒ चर॑णं भवति। अनु॑ स्व॒र्गं लो॒कं वि॑न्दति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। अ॒ग्नये॒ स्वाहा॒ चर॑णाय॒ स्वाहा॑। अनु॑मत्यै॒ स्वाहा॑ प्र॒जाप॑त॒ये स्वाहा॑। स्व॒र्गाय॑ लो॒काय॒ स्वाहा॒ऽग्नये॑ स्विष्ट॒कृते॒ स्वाहेति॑॥२०॥

ता वा ए॒ताः पञ्च॑ स्व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॒ द्वार॑ः। अपा॑घा॒ अनु॑वित्तयो॒ नाम॑। तप॑ः प्रथ॒माꣳ र॑क्षति। श्र॒द्धा द्वि॒तीया॑म्। स॒त्यं तृ॒तीया॑म्। मन॑श्चतु॒र्थीम्। चर॑णं पञ्च॒मीम्। अनु॑ ह॒ वै स्व॒र्गं लो॒कं वि॑न्दति। का॒म॒चारो॑ऽस्य स्व॒र्गे लो॒के भ॑वति। य ए॒ताभि॒रिष्टि॑भि॒र्यज॑ते। य उ॑ चैना ए॒वं वेद॑। तास्व॑न्वि॒ष्टि। प॒ष्ठौ॒ही॒व॒रां द॑द्यात्क॒ꣳसं च॑। स्त्रियै॑ चाऽऽभा॒रꣳ समृ॑द्ध्यै॥२१॥

[४]

ब्रह्म वै चतुर्होतारः। चतुर्होतृभ्योऽधियज्ञो निर्मितः। नैनꣳ शप्तम्। नाभिचरितमागच्छति। य एवं वेद। यो ह वै चतुर्होतृणां चतुर्होतृत्वं वेद। अथो पञ्चहोतृत्वम्। सर्वा हास्मै दिशः कल्पन्ते। वाचस्पतिर्होता दशहोतृणाम्। पृथिवी होता चतुर्होतृणाम्॥२२॥

अग्निर्होता पञ्चहोतृणाम्। वाग्घोता षड्होतृणाम्। महाहविर्होता सप्तहोतृणाम्। एतद्वै चतुर्होतृणां चतुर्होतृत्वम्। अथो पञ्चहोतृत्वम्। सर्वा हास्मै दिशः कल्पन्ते। य एवं वेद। एषा वै सर्वविद्या। एतद्वेषजम्। एषा पङ्क्तिः स्वर्गस्य लोकस्याञ्जसाऽयनिः स्रुतिः॥२३॥

एतान् योऽध्यैत्यछंदिर्दर्शे यावत्तरसम्। स्वरेति। अनपब्रवः सर्वमायुरेति। विन्दते प्रजाम्। रायस्पोषं गौपत्यम्। ब्रह्मवर्चसी भवति। एतान् योऽध्यैति। स्पृणोत्यात्मानम्। प्रजां पितॄन्। एतान् वा अरुण औपवेशिर्विदां चकार॥२४॥

एतैरधिवादमपाजयत्। अथो विश्वं पाप्मानम्। स्वर्ययौ। एतान्योऽध्यैति। अधिवादं जयति। अथो विश्वं पाप्मानम्। स्वरेति। एतैरग्निं चिन्वीत स्वर्गकामः। एतैरायुष्कामः। प्रजापशुकामो वा॥२५॥

पुरस्ताद्दशंहोतारमुदञ्चमुपदधाति यावत्पदम्। हृदयं यजुषी पत्न्यौ च। दक्षिणतः प्राञ्चं चतुर्होतारम्। पश्चादुदञ्चं पञ्चहोतारम्। उत्तरतः प्राञ्चꣳ षड्होतारम्। उपरिष्टात्प्राञ्चꣳ सप्तहोतारम्। हृदयं यजूꣳषि पत्न्यश्च। यथावकाशं ग्रहान्। यथावकाशं प्रतिग्रहाँल्लोकं पृणाञ्च। सर्वा हास्यैता देवताः प्रीता अभीष्टा भवन्ति॥२६॥

सदेवमग्निं चिनुते। रथसम्मितश्चेतव्यः। वज्रो वै रथः। वज्रेणैव पाप्मानं भ्रातृव्यꣳ स्तृणुते। पक्षः सम्मितश्चेतव्यः। एतावान् वै रथः। यावत्पक्षः। रथसम्मितमेव चिनुते। इममेव लोकं पशुबन्धेनाभिजयति। अथो अग्निष्टोमेन॥२७॥

अन्तरिक्षमुक्थ्येन। स्वरतिरात्रेण। सर्वाँल्लोकानहीनेन। अथो सत्रेण। वरो

दक्षि॑णा। वरे॑णै॒व वरꣳ॑ स्पृणोति। आ॒त्मा हि वरः॑। एक॑विꣳशति॒र्दक्षि॑णा ददाति। ए॒क॒वि॒ꣳशो वा इ॒तः स्व॒र्गो लो॒कः। प्र स्व॒र्गं लो॒कमा॑प्नोति॥२८॥

अ॒सावा॑दि॒त्य एक॑विꣳशः। अ॒मुमे॒वाऽऽदि॒त्यमा॑प्नोति। श॒तं ददा॑ति। श॒तायुः॒ पुरु॑षः श॒तेन्द्रि॑यः। आयु॑ष्ये॒वेन्द्रि॒ये प्रति॑तिष्ठति। स॒हस्रं॑ ददाति। स॒हस्र॑सम्मितः स्व॒र्गो लो॒कः। स्व॒र्गस्य॑ लो॒कस्या॒भिजि॑त्यै। अ॒न्वि॒ष्टकं दक्षि॑णा ददाति। सर्वा॑णि॒ वया॑ꣳसि॥२९॥

सर्व॒स्याऽऽप्त्यै॑। सर्व॒स्याव॑रुद्ध्यै। यदि॒ न वि॒न्देत॑। म॒न्थाने॑ताव॒तो द॑द्यादोद॒नान् वा॑। अ॒श्नु॒ते तं कामम्॑। यस्मै॒ कामा॑या॒ग्निश्चीय॑ते॑। प॒ष्ठौ॒हीं त्व॒न्तर्व॑तीं दद्यात्। सा हि सर्वा॑णि॒ वया॑ꣳसि। सर्व॒स्याऽऽप्त्यै॑। सर्व॒स्याव॑रुद्ध्यै॥३०॥

हिर॑ण्यं ददाति। हिर॑ण्यज्योतिरे॒व स्व॒र्गं लो॒कमे॑ति। वासो॑ ददाति। तेनाऽऽयुः॒ प्रति॑रते। वे॒दि॒तृ॒तीये य॑जेत। त्रिष॑त्या॒ हि दे॒वाः। स स॑त्यम॒ग्निं चि॑नुते। तदे॒तत्प॑शुब॒न्धे ब्राह्म॑णं ब्रूयात्। नेत॑रेषु य॒ज्ञेषु॑। यो ह॒ वै चतु॑र्होतृननुसव॒नं त॑र्पयित॒व्यान्॑ वेद॑॥३१॥

तृप्यंति प्रजया पशुभिः। उपैनꣳ सोमपीथो नमति। एते वै चतुर्होतारोऽनुसवनं तर्पयितव्याः। ये ब्राह्मणा बहुविदः। तेभ्यो यद्दक्षिणा न नयेत्। दुरिष्टꣳ स्यात्। अग्निमस्य वृञ्जीरन्। तेभ्यो यथाश्रद्धं दद्यात्। स्विष्टमेवैतत्क्रियते। नास्याग्निं वृञ्जते॥३२॥

हिरण्येष्टको भवति। यावदुत्तममङ्गुलिकाण्डं यज्ञपुरुषा सम्मितम्। तेजो हिरण्यम्। यदि हिरण्यं न विन्देत्। शर्करा अक्ता उपदध्यात्। तेजो घृतम्। सतेजसमेवाग्निं चिनुते। अग्निं चित्वा सौत्रामण्या यजेत मैत्रावरुण्या वा। वीर्येण वा एष व्यृध्यते। योऽग्निं चिनुते॥३३॥ यावदेव वीर्यम्। तदस्मिन्दधाति। ब्रह्मणः सायुज्यꣳ सलोकतामाप्नोति। एतासामेव देवतानाꣳ सायुज्यम्। सार्ष्टिताꣳ समानलोकतामाप्नोति। य एतमग्निं चिनुते। य उ चैनमेवं वेद। एतदेव सावित्रे ब्राह्मणम्। अथो नाचिकेते॥३४॥

[५]

यच्चामृतं यच्च मर्त्यम्। यच्च प्राणिति यच्च न। सर्वास्ता इष्टकाः कृत्वा। उप कामदुघा दधे। तेनर्षिणा तेन ब्रह्मणा। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद। सर्वाः स्त्रियः सर्वान्पुꣳसः। सर्वं न स्त्रीपुमं च यत्। सर्वास्ताः। यावन्तः पाꣳसवो भूमेः॥३५॥

सङ्ख्याता देवमाययाः। सर्वास्ताः। यावन्त ऊषाः पशूनाम्। पृथिव्यां पुष्टिर्हिताः। सर्वास्ताः। यावतीः सिकताः सर्वाः। अफस्वन्तश्च याः श्रिताः। सर्वास्ताः। यावतीः शर्करा धृत्यै। अस्यां पृथिव्यामधि॥३६॥

सर्वास्ताः। यावन्तोऽश्मानोऽस्यां पृथिव्याम्। प्रतिष्ठासु प्रतिष्ठिताः। सर्वास्ताः। यावतीर्वीरुधः सर्वाः। विष्ठिताः पृथिवीमनु। सर्वास्ताः। यावतीरोषधीः सर्वाः। विष्ठिताः पृथिवीमनु। सर्वास्ताः॥३७॥

यावन्तो वनस्पतयः। अस्यां पृथिव्यामधि। सर्वास्ताः। यावन्तो ग्राम्याः पशवः सर्वे। आरण्याश्च ये। सर्वास्ताः। ये द्विपादश्चतुष्पादः। अपाद उदरसर्पिणः।

सर्वा॒स्ताः। याव॒दाञ्ज॑नमु॒च्यते॑॥३८॥

दे॒व॒त्रा यच्च॑ मानु॒षम्। सर्वा॒स्ताः। याव॑त्कृ॒ष्णाय॑स॒ꣳ सर्वम्॑। दे॒व॒त्रा यच्च॑ मानु॒षम्। सर्वा॒स्ताः। याव॑ल्लो॒हाय॑स॒ꣳ सर्वम्॑। दे॒व॒त्रा यच्च॑ मानु॒षम्। सर्वा॒स्ताः। सर्व॒ꣳ सीस॒ꣳ सर्वं॑ त्रपु॑। दे॒व॒त्रा यच्च॑ मानु॒षम्॥३९॥

सर्वा॒स्ताः। सर्व॒ꣳ हिर॑ण्य॒ꣳ रज॒तम्। दे॒व॒त्रा यच्च॑ मानु॒षम्। सर्वा॒स्ताः। सर्व॒ꣳ सुव॑र्ण॒ꣳ हरि॑तम्। दे॒व॒त्रा यच्च॑ मानु॒षम्। सर्वा॒स्ता इष्ट॑काः कृ॒त्वा। उप॑ काम॒दुघा॑ दधे। तेनर्षि॑णा॒ तेन॒ ब्रह्म॑णा। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गिर॒स्वद्ध्रु॒वा सी॑द॥४०॥

[६]

सर्वा॒ दिशो॑ दि॒क्षु। यच्चा॒न्तर्भू॒तं प्रति॑ष्ठितम्। सर्वा॒स्ता इष्ट॑काः कृ॒त्वा। उप॑ काम॒दुघा॑ दधे। तेनर्षि॑णा॒ तेन॒ ब्रह्म॑णा। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गिर॒स्वद्ध्रु॒वा सी॑द। अ॒न्तरि॑क्षं च॒ केव॑लम्। यच्चा॒स्मिन्न॑न्त॒राहि॑तम्। सर्वा॒स्ताः। आ॒न्त॒रि॒क्ष्य॑श्च॒ याः प्र॒जाः॥४१॥

ग॒न्ध॒र्वा॒फ्स॒रस॑श्च॒ ये। सर्वा॒स्ताः। सर्वा॑नुदा॒रान्थ्स॒लिलान्॑। अ॒न्तरि॑क्षे॒ प्रति॑ष्ठितान्।

सर्वास्ताः। सर्वानुदारान्थ्संलिलान्। स्थावराः प्रोष्याँश्च ये। सर्वास्ताः। सर्वां धुनिꣳ सर्वान्ध्वꣳसान्। हिमो यच्च शीयतेँ॥४२॥

सर्वास्ताः। सर्वान्मरीचीन् वितंतान्। नीहारो यच्च शीयतेँ। सर्वास्ताः। सर्वा विद्युतः सर्वान्थ्स्तनयित्नून्। ह्रादुनीर्यच्च शीयतेँ। सर्वास्ताः। सर्वाः स्रवन्तीः सरितः। सर्वमफ्सुचरं च यत्। सर्वास्ताः॥४३॥

याश्च कूप्या याश्च नाद्याँः समुद्रियाँः। याश्च वैशन्तीरुत प्रासचीर्याः। सर्वास्ताः। ये चोत्तिष्ठन्ति जीमूताँः। याश्च वर्षन्ति वृष्टयः। सर्वास्ताः। तपस्तेज आकाशम्। यच्चाऽऽकाशे प्रतिष्ठितम्। सर्वास्ताः। वायुं वयाꣳसि सर्वाणि॥४४॥

अन्तरिक्षचरं च यत्। सर्वास्ताः। अग्निꣳ सूर्यं चन्द्रम्। मित्रं वरुणं भगमँ। सर्वास्ताः। सत्यꣳ श्रद्धां तपो दममँ। नाम रूपं च भूतानाँम्। सर्वास्ता इष्टकाः कृत्वा। उप कामदुघा दधे। तेनर्षिणा तेन ब्रह्मणा। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा

सीद॥४५॥

[७]

सर्वान्दिव॒ꣳ सर्वान्दे॒वान्दि॒वि। यच्चा॒न्तर्भू॒तं प्रति॑ष्ठितम्। सर्वा॒स्ता इष्ट॑काः कृ॒त्वा। उप॑ काम॒दुघा॑ दधे। तेनर्षि॑णा॒ तेन॒ ब्रह्म॑णा। तया॑ दे॒वत॑याऽङ्गिर॒स्वद्ध्रु॒वा सी॑द। याव॑ती॒स्तार॑काः॒ सर्वाः॑। वित॑ता रोच॒ने दि॒वि। सर्वा॒स्ताः। ऋचो॒ यजू॑ꣳषि॒ सामा॑नि॥४६॥

अ॒थ॒र्वाङ्गि॒रस॑श्च॒ ये। सर्वा॒स्ताः। इ॒ति॒हा॒स॒पु॒रा॒णं च॑। स॒र्पदे॑वज॒नाश्च॒ ये। सर्वा॒स्ताः। ये च॑ लो॒का ये चा॑लो॒काः। अ॒न्तर्भू॒तं प्रति॑ष्ठितम्। सर्वा॒स्ताः। यच्च॒ ब्रह्म॒ यच्चा॑ब्र॒ह्म। अ॒न्तर्ब्र॒ह्मन्प्रति॑ष्ठितम्॥४७॥

सर्वा॒स्ताः। अ॒हो॒रा॒त्राणि॒ सर्वा॑णि। अ॒र्ध॒मा॒साꣳश्च॒ केव॑लान्। सर्वा॒स्ताः। सर्वा॑नृतून्थ्सर्वा॑न्मा॒सान्। स॒ꣳव॒थ्स॒रं च॒ केव॑लम्। सर्वा॒स्ताः। सर्वं॒ भूत॒ꣳ सर्वं॒ भव्यम्॑। यच्चा॒तोऽधि॑भवि॒ष्यति॑। सर्वा॒स्ता इष्ट॑काः कृ॒त्वा। उप॑ काम॒दुघा॑ दधे।

तेनर्षिणा तेन ब्रह्मणा। तया देवतयाऽङ्गिरस्वद्ध्रुवा सीद॥४८॥

[८]

ऋचां प्राची महती दिगुच्यते। दक्षिणामाहुर्यजुषामपाराम्। अथर्वणामङ्गिरसां प्रतीचीं। साम्नामुदीची महती दिगुच्यते। ऋग्भिः पूर्वाह्णे दिवि देव ईयते। यजुर्वेदे तिष्ठति मध्ये अह्नः। सामवेदेनाऽस्तमये महीयते। वेदैरशून्यस्त्रिभिरेति सूर्यः। ऋग्भ्यो जाता सर्वशो मूर्तिमाहुः। सर्वा गतिर्याजुषी हैव शश्वत्॥४९॥

सर्वं तेजः सामरूप्यꣳ ह शश्वत्। सर्वꣳ हेदं ब्रह्मणा हैव सृष्टम्। ऋग्भ्यो जातं वैश्यं वर्णमाहुः। यजुर्वेदं क्षत्रियस्याऽऽहुर्योनिम्। सामवेदो ब्राह्मणानां प्रसूतिः। पूर्वे पूर्वेभ्यो वच एतदूचुः। आदर्शमग्निं चिन्वानाः। पूर्वे विश्वसृजोऽमृताः। शतं वर्षसहस्राणि। दीक्षिताः सत्रमासत॥५०॥

तप आसीद्बृहपतिः। ब्रह्म ब्रह्माऽभवथस्वयम्। सत्यꣳ ह होतैषामासीत्।

यद्विश्वसृज आसत। अमृतमेभ्य उदगायत्। सहस्रं परिवथ्सरान्। भूतꣳ ह प्रस्तोतैषामासीत्। भविष्यत्प्रति चाहरत्। प्राणो अध्वर्युरभवत्। इदꣳ सर्वꣳ सिषासताम्॥५१॥

अपानो विद्वानावृतः। प्रतिप्रातिष्ठदध्वरे। आर्तवा उपगातारः। सदस्या ऋतवोऽभवन्। अर्धमासाश्च मासाश्च। चमसाध्वर्यवोऽभवन्। अशꣳसद्ब्रह्मणस्तेजः। अच्छावाकोऽभवद्यशः। ऋतमेषां प्रशास्ताऽऽसीत्। यद्विश्वसृज आसत॥५२॥

ऊर्ग्राजानमुदवहत्। ध्रुवगोपः सहोऽभवत्। ओजोऽभ्यष्टौद्ब्राव्ण्णः। यद्विश्वसृज आसत। अपचितिः पोत्रीयामयजत्। नेष्ट्रीयामयजत्त्विषिः। आग्नीद्धाद्विदुषी सत्यम्। श्रद्धा हैवायजथ्स्वयम्। इरा पत्नी विश्वसृजाम्। आकूतिरपिनड्वुविः॥५३॥

इध्मꣳ ह क्षुच्चैभ्य उग्रे। तृष्णा चाऽऽवहतामुभे। वागेषाꣳ सुब्रह्मण्याऽऽसीत्। छन्दोयोगान् विजानती। कल्पतन्त्राणि तन्वानाऽहः। सꣳस्थाश्च सर्वशः। अहोरात्रे पशुपाल्यौ। मुहूर्ताः प्रेष्या अभवन्। मृत्युस्तदभवद्धाता। शमितोग्रो विशां

पतिः॥५४॥

विश्वसृजः प्रथमाः सत्रमासत। सहस्रसमं प्रसुतेन यन्तः। ततो ह जज्ञे भुवनस्य गोपाः। हिरण्मयः शकुनिर्ब्रह्म नाम। येन सूर्यस्तपति तेजसेद्धः। पिता पुत्रेण पितृमान् योनियोनौ। नावेदविन्मनुते तं बृहन्तम्। सर्वानुभुमात्मानꣳ सम्पराये। एष नित्यो महिमा ब्राह्मणस्य। न कर्मणा वर्धते नो कनीयान्॥५५॥

तस्यैवाऽऽत्मा पदवित्तं विदित्वा। न कर्मणा लिप्यते पापकेन। पञ्चपञ्चाशतस्त्रिवृतः संवथ्सराः। पञ्चपञ्चाशतः पञ्चदशाः। पञ्चपञ्चाशतः सप्तदशाः। पञ्चपञ्चाशत एकविꣳशाः। विश्वसृजाꣳ सहस्रसंवथ्सरम्। एतेन वै विश्वसृज इदं विश्वमसृजन्त। यद्विश्वमसृजन्त। तस्माद्विश्वसृजः। विश्वमेनाननु प्रजायते। ब्रह्मणः सायुज्यꣳ सलोकताँ यन्ति। एतासामेव देवतानाꣳ सायुज्यम्। सार्ष्टिताꣳ समानलोकताँ यन्ति। य एतदुपयन्ति। ये चैनत्प्राहुः। येभ्यश्चैनत्प्राहुः॥५६॥ ॐ॥

[९]

॥इति कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयकाठके तृतीयः प्रश्नः समाप्तः॥३॥

॥इति कृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयकाठकं समाप्तम्॥

हरिः ॐ॥